



# АЛЫКУЛ ОСМОНОВ

ЧЫГАРМАЛАР ЖЫЙНАГЫ

# 3

ТОМ

КОТОРМОЛОР

“КЫРГЫЗСТАН” БАСМАСЫ  
ФРУНЗЕ – 1967

**РЕДАКЦИЯЛЫК КОЛЛЕГИЯ:**

*Кыргызстан Илимдер Академиясынын академиги Т. СЫДЫКБЕКОВ (башкы редактор), Кыргызстан Илимдер Академиясынын мүчө-корреспонденти Б. КЕРИМЖАНОВА, филология илимдеринин кандидаттары – Р. КЫДЫРБАЕВА, А. САДЫКОВ, К. АРТЫКБЕСВ.*

*Түзгөн жана комментарийлерди жазып басмага даярдаган ЖАҢЫЛ МУСАЕВА.*

# Ы Р Л А Р

*Х. Б. МУТАШЕВ*

## *БАЛДАР*

Жаз жадырап нур чачып,  
Жыттуу жашыл гүл ачып.  
Барабан кагып жаш балдар  
Сонун ырлар ырдашып,  
Келатышат тигине,  
Окшош бири-бирине.  
Кошулар эле көпөлөк  
Түшүнбөйт балдар тилине.

Балалык булбул сайраган,  
Балалык бакты жайнаган.  
Тилесем көңүл сооротуп,  
Бир келбессиң кайрадан.

Аталары болуп шат,  
Колхоздо иш кылышат.  
Балдары эми жакында  
Жигит болуп чыгышат.

Туруктуу өмүр кармабай,  
Жаштыкка кейип зарлабай,  
Бир калыпта өссөмчү  
Гүлдөй өскөн балдарай.

Балалык булбул сайраган,  
Балалык бакты жайнаган.  
Тилесем көңүл сооротуп,  
Бир келбессиң кайрадан.

## *ТОО КЫЗЫ*

Өткөн күндө зарланып,  
Көзүңдөн селдей жаш төккөн.  
Сен элең го кор болуп,  
Кайгынын, зардын каары өткөн.

Кем элең го, тоо кызы,  
Турмуштун ээрчип артынан.  
Кор элең го, тоо кызы,  
Калың үчүн сатылган.

Жаш кургабай мөлтүлдөп  
Аккан нурдуу бетинден.  
Ошол сенсиң тоо кызы  
Азап көрүп жетилген.

Тоо айбаны күркүрөп  
Күчөп турган кезинде –  
«Аял деген акылсыз»  
Деп айтканы эсимде.

Тоонун кызы карачы  
Бактыга кол сунасың.  
Тоонун кызы тим эле  
Айдай балкып турасың.

Бир кезекте соолуган  
Жалбыраксыз шак болдуң.  
Эми көккө тирешкен  
Мөмөлүү алма бак болдуң.

Тоо омкорор кубат бар,  
Тоо кызы сенин өзүңдө.  
Эркиндиктин шооласы  
Ойноп турат көзүңдө.

Айбандар жүргөн чоң тоодо  
Курулуш толду саначы.  
Өз жериңди тоо кызы  
Канакей эми карачы!

Билесиң го, сайрайт деп  
Жаштар үмүт кылганын.  
Тоонун кызы кана эми  
Булбулча созуп ырдагын!

### ***ИШЕН***

Күлкү деген эмес жүрөк түбүндө,  
Кара сулуу, бырыш кирген түрүмө.  
Эч бир кандай, күмөнү жок ишенгин,  
Кошул сулуу, тоодо ырдачу үнүмө.  
Мына менин кийген киймим эскирээк,  
Муну бирок жаш сулуулар кечирет.

Билсең эгер далай күрөш өткөргөм  
Аны жүрөк ырдоо менен сездирет.  
Инженер деп бел байларсың атаңа,  
Балким агаң, чоң командир мактанба.  
Ушул калып, мүнөз менен биз дагы  
Барып келдик алыс, алыс сапарга.  
Бул киймиме жамгыр жаап, суу акты  
Күн ачылып, шуудуратып кургатты.  
Кээде мөндүр дабыраган сабоолоп,  
Жакшы гана киймимди эзип кууратты.  
Маани берет эскиринки чепкеним,  
Жаштык кеткен, бырыш кирген беттерим.  
Жакын күндө чоң Маскөөгө мен келип,  
Дагы далай көп иштерди эскердим.

### ***ЖАШТЫГЫМА***

Ырыстуу чак,  
Кандай сонун жашчылык!  
Болмок беле биз шаттанып  
Жүрбөскө?  
Сен эң кымбат  
Жазгы гүлдөй ачылып,  
Сен чексиз күч даярдалган  
Күрөшкө.

Сен бактысы,  
Көп күндөрдүн тийип турган  
Жарыгы.  
Бир ырды созуп таштады  
Каргылданган үн менен.  
Түгөй-түгөй ат чеккен  
Арабалар качырлап.  
Кырманьына колхоздун  
Сары алтындар ташылат.  
Тегерек тартып жаш балдар,  
Ортодо кыздар отурат.  
Четтеги ата-энеси  
Көргөндө көңүл толкундап.  
Назик белин ийилтип,  
Сулуу Ажар аңгыча.  
Бийлеп калат буралып  
Бий күүлөрүн чалгыча.  
Сулуу Ажар, садага,  
Курбулар менен көңүл ач.  
Турмушта кызык көрөсүң,  
Ажар али башың жаш.  
Көрөт чабан алыстан  
Жаштыгын кантип эстебейт.

Болбойт такыр, куу шамал  
Сакалын жыттап эркелейт.  
Күздүн таңы ойготуп,  
Мени эртерээк тургузду.  
Түшкөн сары жалбырак  
Күүлдөп күздүн жели учту.

## ***Я. ШИВАЗА***

### ***КЫТАЙДАГЫ ЭНЕМЕ***

Санаанды айтып зар ыйлап  
Мени, энеке, чакырба.  
Жеңил пикир экен деп,  
Жокторду айтып азгырба.  
Канткен менен кызыңмын  
Ойлор ойлоп сагындың.  
Кетирдиң эне мен үчүн,  
Жүрөгүңдүн жалынын.  
Көзүңдөн селдей жаш төгүп,  
Кызыңдын тартпа азабын.  
Жаңы элде жаңы жаралып,  
Жыргалда жашап жатамын.  
Айтчы, энеке, ал жерде,  
Ыракатты ким көрөт?  
Билем, эне, кан соргуч  
Байлар жыргал өткөрөт.  
Кытай жакта дүркүрөп,  
Байып калдым дептирсиң.  
Барбайм, эне, үмүт үз,  
Бул сөзүмдү кечиргин.  
Жаман көрсөң мейли, эне,  
Байлыгыңды көрө албайм.  
Кан жуткучтар жерине,  
Барууга, эне, көнө албайм.  
Жыргал десең биз жакта,  
Өткөрөм турмуш кызыгын.  
Эмгектүү шайдоот элимдин  
Чолпондой болгон кызымын.  
Убактым жок, энеке,  
Талаага эми чыгабыз.  
Колхоздор менен жарышып  
Эпкиндүү иш кылабыз.  
Кош, энеке, зар ыйлап,

Мени бекер чакырба.  
Барбайм, мында жашаймын  
Жооп ушул катыңа.

## **Я. ФИРТАНЕН**

### **ЭНЕ**

Уулу жөнөйт жалдыратып энесин:  
Садагасы, кайра келер бекенсиң?  
Жеке колго ону келсе экен дейт.  
Кымтып, ороп денелерин бекемдейт.  
Үй бурчунда турган мылтык жөлөнүп,  
Колго алат да: – Эмесе, эне жөнөдүк...  
Кош, көрбөсмүн кайраттуу бол, энеке,  
Качан эми, жарамакмын керекке?  
Кош энеке... Уулум баатыр деп калгын  
Мен кайтпасмын, кайраттуураак дем алгын.  
Эне байкуш, уулун бекем кучактап  
Жолуң үчүн азык-түлүк көп сактап  
Берсем дедим... эт да азыраак, май түк жок,  
Ал көп эмес... Сен дегенде уулуң ток...  
Согуш жакта, эне биздин туугандар,  
Кайрат менен атышууга тамак бар!..  
Эне уулуна согуш киймин кийгизет:  
– Мейличи, уулум, кайда жүрсөң, болгун бек!  
Мончок, мончок жаш эненин көзүндө  
Бирок кайра, кайрат байлайт өзүнө;  
Уулу жөнөйт жалдыратып энесин...  
– Балам Кассил кайра келер бекенсиң?  
Бир минутча, тымтырс... анан кайрадан:  
– Кош, кош уулум, баатырысың садагам!  
– Э, шордуу эне, биздин Кассил өлдү дейт...  
Мылтыгы анын жетим калып, жер тиктейт.  
Андан үмүт... биздин болот катарга,  
Баатыр керек: Кассилче ок атарга.  
Анын орду бош калды го, жарайбы!  
Атасы анда: – Бердик окко далайды!..  
Таң тилеп өл... көз жетет түз атарга:  
Кассилимдин, барам ордун басарга!  
Биз жашоодо, өлүк дейбиз ошону:  
Майданда жок... өзүнчө арып-тозгонду!  
Чалы жөнөйт, жааган окко турууга.

Кемпиринен күтөт бир кеп угууга,  
Ар бир аккан кан үчүн кун алалы  
Эне сүрдүү – «бар!» дегендей карады...  
– Көп, көп жылдар чалым бирге жашадык,  
Күрөштөн биз эми кантип качалык?  
Ыйлоо, капа кереги жок биз үчүн,  
Эрдик кылып, тааныта алгын жер жүзүн!  
Мылтыкты ата, шарт эткизип асынды,  
– Жаштык эмес... көздөгү жаш басылды...  
Эрк тилеп өл... көз жетет түз атарга  
Кассилимдин, жөнөйм ордун басарга...  
Солдаттыкты үйрөнбөпмүн жаш чакта,  
Бирок баарын үйрөтөткө ал жакта!  
Кемпирим кош! Бошотпочу муунунду,  
Эсте ар убак... баатыр Кассил уулунду!  
Жөнөйүнчү, барайынчы, келдим деп,  
Кол алышты тынчтык басты мемиреп...  
Таң атканча, көз ирмебей шордуу эне  
Угулгансыйт кулагыма бирдеме...  
Келатышат... тиги кимдин өлүгү?  
Кассил атаң... көзүм чындап көрдүбү?  
«Эчтеке эмес, күйөр өчкөн чырагым,  
Бергин мылтык, эми өзүм чыгамын!»

### ***ЛЕБЕДЕВ-КУМАЧ***

### ***КӨҢҮЛДҮҮ БАЛДАРДЫН МАРШЫ***

Бир менен биз жүрөктү кубантабыз,  
Кайгырууга жол бербей бир дагы.  
Сүйөт ырды алыскы кыштактарда  
Сүйөт ырды чоң шаарлар дагы.  
Жашоо, куруу – баарына ыр жардамдаш,  
Алып жүрөт, ээрчитет, бизге дос.  
Ким ыр менен турмушта адымдаса,  
Ал эч качан, эч кайда кор болбос.  
Алдыга бас, комсомолдун тукуму,  
Ырда, ойно, санааны жеңели,  
Бүт дүйнөнү, убакты багынтабыз,  
Биз жаштарбыз жерибиздин ээлери.  
Жашоо, сүйүү баарына ыр жардамдаш,  
Алып жүрөт, ээрчитет бизге дос.  
Ким ыр менен турмушта адымдаса,  
Ал эч качан, эч кайда кор болбос.  
Муздак кырчоо, түнт жактан жерлер ачып,  
Тегеректи аңтарып карайбыз.  
Эр өлкө эрдикти тилейт экен,  
Анысына ар бирибиз жарайбыз.  
Жашоо, куруу – баарына ыр жардамдаш,

Алып жүрөт, ээрчитет бизге дос.  
Ким ыр менен турмушта адымдаса,  
Ал эч качан, эч кайда кор болбос.  
Жаш балача ырдап, күлүп жүрө алабыз,  
Кайнаган эмгек күрөш ичинде.  
Ошол үчүн дүйнөгө жаралганбыз,  
Жеңдирбейбиз биз эч качан, эч кимге,  
Балданы карап анда поп  
Кайтарды аган мындай жооп:  
«Керек мага кызматчы,  
Ат багар, повар, жыгаччы.  
Табамын кайдан мындайды,  
Акысыз эмгек кылганды?»  
«Келгенинче бар кубат,  
Жакшы иштейм деп Балда айтат.  
Жылына бер үч чеке,  
Тамак бер  
Эптеп курсак төмпөйтмө».  
Анда поп муну ойго алып,  
Чекесин калды тырманып:  
«Чертүүнүн да жолу бар.  
Үч чертүү менен не кылар?!»  
Балдага айтат анда поп:  
«Көнөйүн, буга макул, хоп!  
Менин короо алдымда жашарсың».  
Көрсөтөрсүң эмгегиндин тазасын-  
Жашайт Балда поп короосу алдында,  
Уктайт барып саманга.  
Төрт кишилик тамак жейт,  
Жети кишилик иш иштейт.  
Таң атканча эп менен  
Бардыгын кылат бепбелен.  
Арабага атын чегет,  
Бардык жерин айдап берет,  
Мешин жагып, тамагын бышырат,  
Керектүүсүн даярдап турат.  
Базарга барып жумуртка сатып келет,  
Мешке салып бышырып,  
Аны да өзү аарчып берет.  
Поп катыны Балданы мактабайт,  
Поптун кызы Балданы жактабайт.  
Поп баласы чакырып аны байке дейт,  
Бышырып ботко балдарга  
Сооротуп Балда энтелейт.  
Бир гана поп Балданы жактырбайт.  
Кайсыл ишин шордуу Балда так кылбайт?  
Балда акысын кээде гана ойго алат,  
Убакыт келет, калды ал да жакындап.  
Поп жебейт, ичпейт, түнү бою уктабайт.  
Анын чекеси күн мурунтан тызылдайт.

Акыл менен жол тапкан,  
Айла кылып жан баккан,  
Катыны поптун көп ойлоп:  
«Андай кыл да, мындай кыл,  
Баары бир такыр айла жок».  
Поп катыны: «Бир амалды билем дейт,  
Бул балакет такыр кетсин бизден,— дейт,  
Алы келбес бир кыйын иш тапшырсак,  
Орундатсын Балда аны тапатак.  
Ушуну менен кутуласың чекеден,  
Жөнөтөсүң, Балдага акы бербестен».  
Мындан кийин, поп азыраак эс алды,  
Балдага кайраттуураак карады.  
Ал кыйкырат: «Ой кана,  
Келчи Балдам сен бачым!  
Менин жумшап алган кызматчым.  
Укчу, картайып мен өлгөнчө,  
Шайтандар салык төлөйм дешти эле,  
Аларда туура үч жылдык карызым бар,  
Баргын да сен ошону ал,  
Боткоңду жеп тоюп ал,  
Салык жыйна, айда бар».  
Поп менен чатакташпастан бекерге,  
Олтуруп алды барып көлдүн жээгине.  
Аркандын салып бир учун,  
Толкутту Балда көлдүн туш-тушун.  
Мына эми, суудан чыкты карт шайтан.  
«Ой Балда, келдиң бизге сен кайдан?»  
«Арканыма көлдү бүт сордуртам!  
Каргыш тийгир, тукумунду курутам!»  
Картаң шайтан эси чыкты жан калбай:  
«Эмне күнөө болуп кетти, бул кандай?»  
«Эмне күнөө?  
Кара муну, жүрүпсүң салык төлөбөй,  
Убагынан өткөрүпсүң сен дөдөй.  
Мына эми, тамаша болот биздерге,  
Каран түн түшөт, силер окшош иттерге».  
«Балдаке, койчу, тынчты кетирбе,  
Тилегениң баары тиет аз күндө.  
Токтой тур азыр чыгат неберем!»  
Ойлойт Балда: «Оо, бу да оңой иш бекен!  
Жиберген шайтан суудан оргуп бат чыгып,  
Мыяулады, кадимки эле ач мышык.  
«Ассалоомалейкум, Балда адам,  
Тилейсиз салык кандайдан?  
Өмүрүбүздө укпаганбыз мындайды,  
Катуу тийди, шайтандарга бул кайгы.  
Мейли эми, акылдашып карарбыз,  
Акыңызды ошондон кийин аларсыз.  
Эмесе сизге да тең, бизге да тең,

Жарышалы ушул көлдүн жээги менен,  
Күлүк болуп чыккан адам жеке алсын,  
Ошол жерде кабын кошо камдасын».  
Балда күлдү каркылдап:  
«Муну ойлогон сен акмак,  
Мени менен келеби сенин теңешкиң?  
Мен Балдамын, жөнөкөй адам эмесмин.  
Көрүшөлү, жеңер экен ким кимди!  
Күтүп тургун, алып келем инимди».  
Балда акырын, токойго кирип барды да,  
Салып келди эки коён кабына.  
Балда кайра көлдү жээктеп келди эле,  
Кичине шайтан жүрүптүр көлдүн жээгинде  
Балда кармап кулагынан коёндун:  
«Кана, бизге секирип, ырдап ойногун,  
Шайтаным, али жашсың сен,  
Күчүң жетпейт теңешсең,  
Бул бөөдө эле убакытты кетирет.  
Менин иним, коёnumду кууп жет.  
Бир, эки, үч! Кууп жет!»  
Кетти экөө серендеп.  
Кичине шайтан көлдү бойлоп жүгүрө,  
Коён кетти токой менен үйүнө,  
Келди шайтан көлдү тегерене жүгүрүп,  
Дердендеп мурду,  
Саландап тили, күч жок түк,  
Денесинен тер акты.  
Алы кетип, ал жатты.  
Шайтан айтты: «Балдадан иш болбоду».  
Көз астынан карап Балда ормойду.  
Какшыктап Балда: Садагасы эс алгын,  
Чарчадың го боорлош бир тууганым!»  
Кичине шайтан эси ооду,  
Иши такыр оңбоду.  
Агасын жаман карап алайды,  
«Салыкты жиберейин жарайбы?»  
Түшүп көлгө чоң атасына даттанды.  
«Коёндон калып, мени кудай атканы»  
Картаң шайтан табууга кирди амалды.  
Балда көлгө чаң-тополоң чуу салды,  
Көлдүн суусу ташып кете жаздады,  
Аз эле калды, келип толкун басканы,  
Шайтан чыгып:  
«Күн көрсөтчү сен бизге?  
Берели деги салык жыйнап эркиңче.  
Токто Балда, алгын мобул таякты,  
Белгилеп ал, урууң керек кай жакты?  
Ким эгер таякты алыс ыргытса,  
Ошого болсун, салыкка жыйган бардык  
баа».

«Эмне болду? Чочудуңбу? Корктуңбу?  
«Жок, күтүп турам үстүмдөгү булутту.  
Таягыңды булутка карай ыргытам,  
Шайтандар, баарыңарды кыйратам!»  
Кичине шайтан атасына даттанды.  
Балданын жеңгенин айта баштады.  
Көл жээгинде, кыйкырып Балда олтурат,  
Арканы менен көлдүн суусун толкутат.  
Чыгып шайтан, бизди койчу деги соо,  
Керегинче салыкты алмак болдуң го.  
«Жок,– дейт Балда,– эмкиси  
Тийчү кезек меники.  
Муну аткарбай жөн болбойм,  
Шартын өзүм болжолдойм».  
Кимибиз күчтүү экенбиз сынайлы,  
Көрдүңбү, тигинде тору бээ турбайбы?  
Көтөргүн бээни акырын:  
Алпаргын жарым чакырым.  
Жеткирсең, байге болсун сеники,  
Чарчасан, анда болот меники.  
Шордуу шайтан,  
Кирди алдынан,  
Келтирип эбин,  
Көтөрүп алып эки кадам алпарды,  
Үч кадамда тырайды, кайдан жан калды?  
Балда агаң:  
«Акылсыз шайтан,  
Көтөрдүң кайдан?  
Алып кете албайт  
Болгон менен кол белең!  
Ал эми карап тургун,  
Алып кетем бут менен».  
Кайран Балда  
Бээге минди ыргып шып,  
Таскактатты,  
Кээ-кээ жерден чаң чыгат.  
Шайтандар коркуп куну учту.  
Атасына айтышты мындай укмушту.  
Шайтандар чогулушуп куруп топ,  
Кыларына иши жок.  
«Керек болсо ал мына!»  
Салыкты толтуруп берди кабына.  
Кыйкырат Балда:  
«Апкелдим мына, кайда поп?!»  
Ал эси чыгып,  
Качып жүрөт корголоп,  
Бүжүрөп катынына жашынат,  
Мууну кетти калчылдап,  
Балда ал жерден издеп таап алды  
Салыкты берип, «Кана чекем?» – деп

калды.

Шордуу поп, чекесин тосот,  
Бир черткенде,  
Поп үй бою ыргыды,  
Экинчи чертти,  
Поп тилден калып жыгылды,  
Ал эми үчүнчү чертти,  
Поптун мээси ыргыды.  
Макал бар деди Балда ырас:  
«Арзандын ашы арзыбас».

## ***ГЕНРИХ ГЕЙНЕ***

### ***ДЕЊИЗГЕ СҮЗҮҮ***

Кол куушуруп өзүм гана турам тим,  
Көбүктөнгөн толкун сүрөт бир-бирин.  
Кош бол менин тууган жерим, аман бол,  
Сенден мени ажыратты корабил.  
Мына менин, сүйгөн айлым балбырайт,  
Күйгөн чырак шооласы өчүп жалдырайт,  
Көз айырбай карасам да көп жолу,  
Сапарыма салам айтар табылбайт.  
Кой бекерге чөкпөгүлө көз жашка,  
Ачыгыраак кирүү үчүн жашашка.  
Жарылбагын жүрөгүм кыл чыдамкай.  
Ушул азап ууктуруп кысса да.

### ***ГЕЙНЕДЕН***

Май айында көз тойбогон көрк болот  
Талааларга жаңы ачылган гүл толот.  
Мына ошондо жүрөгүмдөн гүл ачып  
Жашырылган жаңы сүйүү ойгонот.  
Май айында көз тойбогон көрк болот  
Түркүн куштар, токойлордон үн созот.  
Мен ошондо моюнга алып көп айттым  
Өз талабым, өз санаамдан муң козгоп.  
Көз жашымдан көп нерселер туулат  
Саймаланган жашыл гүлдүү сулуу убак.  
Күйүт менен менден чыккан үшкүрүк  
Түндө ырдаган булбулдарга угулат.  
Сен чын сүйсөң, мен да сүйүп дос кылам,  
Өзүм сага тандап үзүп гүл сунам,  
Таң атарда терезенди ачтырып,  
Булбулдарга гүл сайратып тостурам.  
Жерден алыс кыймылы жок жылдыздар  
Көктө турат нечен-нечен кылымдар.

Бирин-бири сүйүү менен карашат  
Аларда да сүйүү оту бар чыгар.  
Таң атарда ушул үйдүн жанынан,  
Мен өтөрдө терең капа жарым жан,  
Терезеде олтурса экен уулдар  
Бир топ жаны кубат жыйнап, ала алам.  
Ойноктогон сенин кара көзүң ай,  
Көп карайсың менден көздү айырбай.  
Бул шордууга эмне керек болду экен  
Оор үшкүрүп, эмне оору байкуш ай.  
Бөбөктөрүм, мен немецтин акыны  
Тааныш кылдым, кең жер немец

калкымы.

Андан чыккан улуу аттарды айтканда  
Санап кетет менин дагы атымды.

.....

## ***М. Ю. ЛЕРМОНТОВ***

### ***ЖАЛГЫЗДЫК***

Ой «анчалык турмуш оор,  
Жалгыз калуу мага окшоп.  
Жыргал болсо баары бир боор,  
Капама орток неге жок.  
Мен асмандын кудайындай  
Жалгыз, жүрөк жаралуу.  
Жылдар зуулап өтөт тынбай  
Түндө көргөн түш курдуу.  
Жылдар тосом убайымдуу  
Баягы эски санаалар.  
Күтөт мени көрүм ымдуу  
Мен даярмын мына ал.  
Эч ким мага төкпөс жашты  
Билем ачык бул мага.  
Көргө кирип өлгөн жакшы  
Мынча жашап турганча.

### ***ТУТКУН***

Каалгамды ачкыла,  
Күн жарыгын чачкыла,  
Сулуу кыз, күлүк атымды  
Келтирсеңер астыма.  
Жаш сулууну эң мурда  
Таттуу өбөйүн кучактай,  
Анан минип атыма  
Сызайын соккон шамалдай.  
Бирок жатам камакта,  
Кулпулуу темир каалга.  
Кара көзүм ыраакта.  
Өзүнүн салкын багында,  
Күлүгүм жашыл мейкинде,  
Жүгөнсүз, ээсиз эркинде,  
Секирип ойнойт оргуштап  
Куйругун желге жошултат.  
Кайгым оор мен жалгыз,  
Үстүм чууда астым сыз,  
Күүгүмдөп күйөт чырактан  
Бүлбүлдөп өчүп бараткан  
Биздин эшик артында,  
Караңгы түндүү тынчтыкта,  
Басып турат токтобой,  
Үнсүз-сөзсүз часовой.

## ***ЖЕЛ КЕМЕ***

Бүлбүлдөйт жалгыз жел кеме,  
Тумандуу деңиз бетинде,  
Ал эмне издейт болду экен,  
Адашып тууган жеринен?  
Толкун ойнойт, жел жүрөт,  
Кычырап мачта бүгүлөт,  
О, кокуй бакты карабайт  
Бактыдан качып баратпайт,  
Астында деңиз тынч жатат,  
Үстүнөн күн нур чачат.  
Бороонго сызат бул кандай  
Бороондон жай алчудай.

## ***КОШ БОЛ КАЙРАН РОССИЯ***

Кош бол, кайран, ыйлуу, муңдуу Россия,  
Бул бий жери, баткан терең кайгыга,  
Кош болгула, жашыл мундир кийгендер<sup>1</sup>,  
Кош коркок эл, ошолордун алдында.  
Тетиги көккө тийип аскаланган  
Кавказдын тоолоруна жашырынсам,  
Балким мен кутулармын падышандан,  
Көрөр көз, анын угар кулагынан.

## ***АРЧА***

Алыскы кар чүмкөлгөн түндүк жакта,  
Жапжалгыз өсүп турат жапайы арча.  
Мончоктой кар оронгон бутактарын  
Үргүлөп көзү илинет анда-санда.  
Түшүндө: көз көрбөгөн ээн жакта,  
Ойготкон алтын күндү, күн чыгышта,  
Бир Курма кең жайылып өсүп турат  
Жапжалгыз, ал да убайым, ал да капа.

## ***КАЧКЫН***

Гарун качты кийиктен бат  
Бүркүт кууган коёндою,  
Черкес каны жаткан канап,

<sup>1</sup> Ж а ш ы л м у н д и р к и й г е н д е р – падышанын ишенимдүү жогорку баскыктагы адамдары.

Ажал жерден корккондой.  
Эки агасы жана атасы  
Эрк кеги үчүн жан берген,  
Анда калды өлүк башы  
Аралашып чаң менен.  
Кандары агат, намыс сурап,  
Уят, арын унутуп –  
Гарун качты шашкалактап  
Жарактарын ыргытып.  
Күн жашынды, туманданды,  
Талаа түндү жамынды,  
Кең ак түшкө алынгандай  
Чыгыш жактан суукту үрөп,  
Мейкиндикти жалгыз ээлеп,  
Ойгонду жай, алтын ай.  
Арып, чарчап, оор алсырап,  
Аарчып аккан тер, канын,  
Ай нурунан Гарун карап  
Таанийт тууган айылын.  
Көрбөсүн дейт жашырынат  
Айлана тынч жымжырттык,  
Кан майдандан, жаткан чаңдан,  
Келди үйүнө соо чыгып.  
Шашат, тааныш секлине<sup>1</sup>,  
Чырак жанат, ээси үйүнө  
Гарун чыдап кайраттанды,  
Босогосун аттады,  
Селим дечү, досум дечү  
Тааныган жок Селини.  
Ал жарадар, бүтүп күчү –  
Күтүп жашап өлүмдү.  
– Тобо аллага! бир ажалга  
Өзү болду бериште;  
Сактансын деп, сени атакка!  
Селим айтты, эмине?  
Көтөргөндөй чала жанын  
Чачып үмүт жалынын.  
Турду ордунан, Эрдик каны  
Кайра ташып кайнады!  
Эки күнү салгылаштык,  
Өлдү эки агам жана атам;  
Талаа бойлоп качып чыгып,  
Жан коргодум алардан.  
Бут тилдирип, канаттырып,  
Курч таштарга, тикенге,  
Чуркай бердим иши кылып,  
Түшүп бөрү издерге;  
Черкес кыйрайт, айлана жоо,

<sup>1</sup> с е л к и н е – үйүнө деген мааниде.

Досум мени кабыл ал,  
Периште уксун, кылган соопко  
Эмне десең мен даяр!  
Өлүм түстө досу анда:  
Жогол көзүм көрбөсүн!  
Батам, аккан каным менен  
Коркок үчүн жок мында!  
Уят, арга кабылгандай  
Орундуу уккан жүйөдөн.  
Гарун сынып, чыкты унчукпай  
Куугунтук жеп ал үйдөн.  
Жана көрүп башка үйдү<sup>1</sup>  
Эстеп түштөй өткөн күндү,  
Жанып бир убак өпкөндөрдү...  
Анын муздак тагдыр жолу  
Таттуу жана жарык болду.  
Кара түндү түн деп билбей;  
Жаркын көзү көрүнгөндөй,  
Эрке элеси бери келип,  
«Махаббаты мен дегенсип»  
Гарун ойлойт жаным бир деп,  
Кирсем дейт да ыр эшитет.  
Ырды – алда качанкы  
Токтой Гарун кулак салып,  
Айдай сөнүп ыраңы:  
Калкыйт ак ай,  
Акырын, жай  
Жөнөйт жаш эр,  
Согушка шай.  
Мылтыгын октойт жигит,  
Кыз айтат минтип:  
Коркпо сен, жарым,  
Тагдырың кыйын,  
Чыгышка сыйын,  
Периштеге дем кылгын  
Ак жолуңа чыдагын.  
Антынан тайган,  
Кандуу кас жол алган,  
Атаксыз өлмөкчү  
Бет бурган жоосунан.  
Жарасын жуубайт жамгырлар,  
Сөөгүн ачпайт айбандар.  
Калкыйт ак ай,  
Акырын, жай  
Жөнөйт жаш эр  
Согушка шай.  
Башын салып бат-бат аттап,  
Гарун жолун узартты,  
Кирпигинен тунук, аппак

<sup>1</sup> Лермонтовдо секля деп берилет.

Көкүрөгүнө жаш акты...  
Ана бороон майыштырган  
Турган үйү тунжурайт,  
Гарун ташып кубанычтан  
Терезесин ургулайт.  
Анда жылуу сыйынуулар,  
Бирок, жалгыз аны эмес...  
Эне ачкын! Мен бечараң  
Кичүү Гарун балаңмын,  
Орустардын ок жаанынан –  
Келдим өзүм аманмын!  
Өзүң, атаң жана эки агаң,  
Шейит болду жандары!  
Периште келип асмандан  
Ээрчитти ажал шамалы.  
Кек алдыңбы?  
Жок, эне.  
Учтум зоодон жебедей,  
Жарагым калды ал жерде  
Көз жашыңды желдетпей  
Келдим кубат этерге...  
Жогол, жогол! Каапыр арсыз,  
Өлүмдөн качкан даңктуу алсыз,  
Өзүңчө күн көр, жеке окшоп.  
Сендей азат качкынынан  
Карылыкка ар жага албайм.  
Коркоксуң, сендей балам жок!  
Жымжырт басты башка ургандай  
Айлана уйку койнунда.  
Сөгүндү үн, көпкө каргай,  
Терезенин алдында:  
Намыссыздын ызасына  
Канжар терең урулду.  
Көрдү энеси таң алдында  
Жийиркенип бурулду...  
Эч ким, жансыз сөөгүн анын  
Алпарган жок мүрзөгө,  
Терең жана аккан канын  
Жем кылышты иттерге.  
Өлүп жаткан суук денени  
Тилдеп өтөт жаш балдар,  
Качкын, коркок эссиздерди –  
Ушинт деген макал бар.  
Кабыл албай периште да,  
Жанын серпти оолакка,  
Көлөкөсү бул күндө да  
Тентийт чыгыш тоосунда.  
Ар күнү эрте уруксат сурай  
Селки айнегин каккылай  
Бирок, куран кусурунан

Туман менен ыраактайт  
Качат, кектен качкындай.

**М. СВЕТЛОВ**

**ЖЫЙЫРМА СЕГИЗ**

**БЕТ АЧАР**

Ал ырымды жүрөгүңө катып ал!  
Ар бир жолун өчкүс кылып жазып ал.  
Жадырай бер, гвардия турмушу  
Жыйырма сегиз азаматтын аты бар.  
Сызгын, ырым, биз ээлеген жол менен,  
Баарын билгин кандай сырлар бар экен,  
Эстен кеткис шумдуктарды жаттай бер,  
Чочубагын артиллерия үнүнөн!  
Өчпөс элес гвардия туулары,  
Чабуул коюп кетип бара жатканы!  
Ошондогу гвардиячы эрлердин –  
Наамдарын бирден атап жазалы.  
Жакын күндө эрлерди ырдап ыр келет,  
Терезеден үн угулат, термелет.  
Эшикти уруп кирсемби деп уялып,  
Жыйырма сегиз беренди эстеп эркелеп.  
Ал чарчаган, кан майданда чаалыккан,  
Ирени азган, түсү өзгөргөн, кумсарган.  
«Мен азгынмын, менин жайым бул эмес,  
Кош кетейин, садагалар» дейт маган.  
Жок мында «ал, кетирбейбиз эч кайда!  
Үйүң мында, бүлөң мында, эрк мында!  
Сен өмүрдүн күмүш булак шериги!  
Кой антпегин, жөнү жокко уялба!  
Өз ээсиндей, чын эрлердей карагын,  
Аңтарып чык биздин жердин бардыгын.  
Ыры жок да жашоо күнү бар бекен?  
Сен сонун ыр, элден элге тарагын.  
Неге десең, орустун жер, токою,  
Талаалары, анын алыс бойлору,  
Миң кылымдап көп күрөштү өткөргөн,  
Анда сиңген баатырлыктын жомогу.  
Ошондуктан ыр керексиң ырдоого,  
Эрк өзүңдө, салсаң кандай обонго!  
Сен өлбөйсүң, сен өмүрдүн ээсисиң,  
Сууга агызбас жана учурбас бороонго.  
Ана кара, рота артында көп рата,  
Баратышат, кайра кандуу майданга.  
Большевиктер партиясы баштаган,

Биз жеңүүчү эң тажалдуу чабуулга.

### ***КОМСОМОЛ***

Комсомол деш айткан сөзгө кандай шаң!  
Кандай кубат, кандай сонун ырдасаң!  
Комсомол ким? Партия эккен мөмөлөр,  
ВКП (б) – өмүр күчү, алтын дан.  
Жаш күнүмдү жашадым деп айта  
албайм,  
Комсомолмун, картайсам да картайбайм.  
Уксам сүрдүү, дүңгүрөгөн марш келет,  
Комсомолдор күчүн айтып бере албайм.  
Сен комсомол, мени өстүрдүң алдейлеп,  
Нечен ашуу белестерден жетелеп,  
Сен үйрөттүң турмушка эр болууга  
Жеңүү шертин адат кылып алгын деп.  
Сен урматтуу, сен азамат, сен жигит,  
Сенде ынтымак, сенде таштай биримдик,  
Сен кааласаң ким жалтанбайт баш ийип!  
Кар, борошо, тартма сазды ылгабай,  
Комсомолдор каптап келет кыяндай!  
Баары жолдош, баары курдаш, анты бир,  
Бир эненин, бир атанын уулундай.  
Коммунисттин урааны бар тыңшасаң,  
Чегинбейбиз артыбызга эч качан!  
Мына ошондо жыйырма сегиз баатырдын  
Бирдей согот жүрөктөрүн байкасаң.  
Жапжаш жигит политрук азамат,  
Беркилерге командалайт ыкчамдап.  
Көтөрүлүп жыйырма сегиз баатыр кол,  
Ыргытылат жыйырма сегиз гранат.

### ***ГВАРДИЯЧЫЛАРДЫН ӨЛҮМҮ***

Үшүтпөсүн, чечилбесин шинели,  
Эсте калсын, чечип кийген күндөрү.  
Ак кар учкун, жаап койнун көрсөтпөй  
Бек катылсын эрдин адыл өлүгү.  
Ачыл, көрүн калыс түндүн жылдызы!  
Санап кара жыйырма сегиз баатырды,  
Бери чыкчы карга калган ыраң чөп  
Өз койнуңа кучактачы, жашырчы!  
Биз кармаштык, эң соңку күч калганча,  
Гвардиянын алтын туусу астында.  
Бизди көрдү, кайың, арча баш ийди,  
Калыс болду эң акыркы минут да.  
Бара жаттык, политрук алдыда,

Дапдаярбыз өлүм каршы келсе да.  
Ой, кантелик, алыс калды үй-бүлө  
Канаттуу жок бизден кабар айтарга!  
Жарым калар, түбөлүккө айрылар,  
Назик сүйүү өмүрлүккө адашар...  
Ат! Түз мээле, алдын болжоп душмандын!  
Бас курдаштар, бол алдыга чуркаңар!  
Суук Сибирь тыптынч кара түнүндө,  
Тамбов жатат өзүнүн кең түзүндө.  
Ээрчи мага гвардия эрлери,  
Жениш, урмат, атак үчүн жүргүлө!  
Бак майышкан, терең баскан ак карга,  
Темир аяз, ок мөндүрү алдында,  
Ат, гвардия! Фашисттерди кыра бер!  
Ат! Гвардия, жүр коёлу атака!  
Мезгил келбес, балким кайра учураар.  
Кош болгула, түбөлүккө туугандар!  
Өлүм жетти, айрылышар кез келди.  
Бир боор мекен биздин атты урматтар.  
Күн өткөрдүк бактылуу өмүр койнунда,  
Эрмектештик далай сонун жылдарга,  
Мекен үчүн ыйык антты аткардык  
Снаряддын, гранаттын доошунда.  
Улам жакын автоматтар тарсылдайт,  
Улам бери танка чуркап, жакындайт.  
Бирок, достор канча болот болсо да  
Гвардияны майыштырар күч чыкпайт.  
Жерге койбойт, достор биздин атакты,  
Эл, жер үчүн курман кылган кандарды.  
Өч, кекти алат, бизге урмат калтырат,  
Улуу Совет Союзунун калктары.  
Уч эмесе, эң соңку огул душманга,  
Кара жүрөк тамырларын жарала!  
Өлбөйт, өчпөйт, унутулбайт эч качан;  
Жыйырма сегиз денелери өлсө да!

## ***ОСУЯТ***

Өтү, кетти гвардия жаштары,  
Кай жакка деп суроонун жок пайдасы.  
Ойгон, кана менин санаам ойгонгун,  
Ойгон, ойгон чындыктын кең санаасы.  
Кыйры чексиз, кар жамынган талааны  
Шырп эттирбей аңтар ойду-кырларды,  
Ар бир болгон баатырдыкты кайтала,  
Ырда кайра, ырдалбаган ырларды.  
Кайгылуу жер, кан төккөн жер  
тааныштыр,

Баргын жыйна, кандын орду калгандыр.  
Биздин жерге жаратылыш кайрадан  
Курман болгон жыйырма сегиз шер  
баатыр.  
Ойлор дайым, биз кармашкан көп  
жайлар,  
Силер бизге кайгылуу обон салбаңар,  
Андай мунга гвардия эрлери –  
Биз өлгөндө кайраттуу өлүк деп айтар.  
Анын бири көзү жалын жүрөгү от,  
Өзүм көрдүм, өлүмдү түк тоотпойт!  
Жалтанган жок шум ажалдын алдында.  
Менин курбум жолборс жүрөк Крючков.  
Соңку учурда кылар ишин аткарды,  
Тынч күндөрдөй сабыр кандуу, шашпады.  
Былк этпеди Добробабин азамат,  
Эвстафьич курбусу аны туурады.  
Боецтердин ачык кыял, шайыры,  
Жүрөгүндө жүз жүрөктүн тамыры!  
Өлдү баатыр политрук Клочков,  
Өлдү Диев – таанычу элем мен аны-  
Жүз жыл келсин менин жашоо энчиме,  
Жер үстүндө көпкө өмүр сүрүүгө  
Политрук жана калган досторду –  
Айырбаштайм ошончолук күнүмө.  
Айылдашым Шепетковдой курбумду,  
Сеңгирбасв – татар бала боорумду,  
Боецтерди чыңаган болот менен  
Унутпаймын советтик бул доорумду.  
Булар үчүн кан менен ыр жаза алам,  
Кылымдарга эрмек кылып айта алам,  
Жашоо күндө канча өмүрүм бар болсо –  
Гвардия, силер үчүн арнагам.  
Жашырынат, ок жамынат душмандар,  
Күнү бүттү эмне айла кыла алар.  
Миң чакырымдап жерди курчап келатат  
Гвардиялар, баары иргелген кыраандар.  
Ыр чыгарат биз тууралуу тууган жер,  
Кийинкиге жомоктолуп бул кездер...  
Көз алдыда бүгүнкүдөй элестейт  
Панфиловчул жыйырма сегиз баатыр эр.  
Жалтанбадым ок мөндүрдөй жааса да,  
Баш ийбедим ажал келип турса да.  
Чочубадым болот аска басса да –  
Ушуну айткын – тааныш курбу курдашка.  
Акын ырда, куттуктагын калкымды!  
Өөрчүтө бер, жеңүүчү зор чабуулду.  
Гвардия алга карай толкусун,  
Сыза берсин турмуштун зор тарыхы.

## ***ГВАРДИЯ ЫРЫ***

Так көтөрдүк оор жылдын жүктөрүн,  
Көп өткөрдүк татаалдуу түн күндөрүн,  
Алдыбыздан нуру жайнап көрүндү,  
Гвардия кызыл туусу сүрөп үн.  
Бизди узатты туулган жер согушка,  
Ыйлаган жок, кайрат айтты эне-ата.  
Жүрөгүбүз унуткан жок эч бирин  
Биздин күч, бирдигибиз укмуштуу.  
Көлдөн өттүк, отту кечтик тоотпой,  
Тууган жерди сактоо деген ошондой!  
Сансыз кылым бизден ооң да жашоочу  
Айта жүрмөк, балдарына жомоктой.  
Чегиниш жок, чабуул коюу, чегинтүү,  
Мына ушундай биздин адат эпкиндүү,  
Муну аткар деп, партиябыз кол койгон,  
Биздин милдет ал жеңишке жетишүү.  
Ок ичинде биздин өмүр, биздин күн,  
Гвардия чыңай берет өз күчүн!  
Жеңиштерге ырдап кирип барабыз,  
Үйрөнүшкөн үйүнө окшоп өзүнүн!

## ***КАТ***

Бүгүн тандан окоп каздык, жайландык,  
Ар бир дөңдү тоскоол жайга айланттык,  
Эстей койсом, алыс калды сүйгөн жар,  
Мен да алысмын, билем абдан сагындык.  
Жааган ок көп, өлүм да көп бул жакта,  
Канга батты, мелтиреген кең талаа,  
Жарымды мен экинчилей көрбөсмүн,  
Көрбөсмүн деп камыкпа да, кайгырба.  
Кызыл гүлдөй кыз күнүндүн көркүн ач,  
Билесиңби сен акылдуу карындаш.  
Чабуулда өлгөн Петренкодай жайдарың –  
Жумшак болбо – көз жашыңды жактырбас.  
Эскер, эскер гвардия балдарын,  
Эскер селки баатырдыгын алардын.  
Тууган жерин, жардан ысык көрүшкөн,  
Ант, намыска берген алтын жандарын.  
Жерибиз кең, сансыз шаар калаасы,  
Аккан булак, эскен салкын абасы,  
Жашыл мейкин, керилген тоо, дайралар  
Чер таркатар, адамзаттын санаасы.  
Өлгөндөрдүн жары бардыр Сибирде,  
Жылуу жакта, жадыраган түштүктө.  
Алар укса кайраттанар үшкүрбөй

Жыйырма сегиз баатыр кылган эрдикке.  
Күткөн чыгар, балким далай айылдар,  
Күн чыгыш жак, бир боор эне-аталар.  
Туулуп өскөн кызыл жайлар сагынып,  
Алыс сапар, кеткен уулун карашар.  
Воронежде кар лапылдап терең жаап,  
Бороон күчөп, жел ышкырып көп убак,  
Согуш жактан качан кабар келет деп,  
Жүргөн чыгар келин, кыздар ыр ырдап.  
Бирок өлүм, тоо-ашуудан бат өтөт,  
Өлгөн эрлер кабарларын билдирет!  
Курман болду Добробабин Иван деп,  
Баарыбызды кара жерди тиктетет.  
Жыгылды ийниме деп ал суранып,  
Сеңгирбасв – жүрөгүнөн кан агып,  
Орус, татар урушту экен неге? –деп,  
Өткөн тарых барагынан таң калып.  
Мөндүрдөй жаайт, душмандардын октору  
Жыйырма сегиз бирөө да андан коркподо.  
«Мекен үчүн алга!» дешип өлүштү  
Муну Ленин өзү көргөн болсочу!  
Кремлдин дубалдары артында,  
Турган чыгар, калкка берип команда,  
Портретин бирден карап чыккандыр.  
Жыйырма сегиз азаматты укканда...  
Чогуу жатат жыйырма сегиз өлүгү,  
Бир уулдай, бир бүлөдөй, бир боордой  
Залкар күчтүү, көктөй тунук көңүлү.  
Жыйырма сегиз – махабаты турмуштун,  
Жыйырма сегиз –урмат, даңкы турмуштун,  
Жыйырма сегиз – сүйсөң сүйүү кубаты,  
Жыйырма сегиз – өлбөс баркы турмуштун!  
Түндөр өттү, октун үнү басылды...  
Душман «үчү сокку тапты, тартынды.  
Жаңы чыккан жаркын күндүн шооласы  
Нурга ороду жыйырма сегиз баатырды.  
Качыр жоону, кана алга гвардия!  
Курбулардын кегин кууп алууга,  
Сага ишенет энең – улуу Россия!  
Сага ишенет – бабаң алтын Москва!

## ***САЛЮТ***

Дымыккандай сейрек атты пулемёт,  
Чарчагандай үнүн басты миномёт,  
Штаб жайга шашып кирди часовой  
Айтуу үчүн, курбулардан кайгы жооп.  
Команда орду, ээн бопбош блиндаж,

Жер кепе там, далай сырды уктурбас.  
Түк добуш жок, мындагылар кай жакта?  
Командирлер жана кайда көп курдаш?  
Талаа жакта турат калың карагай,  
Ак кар менен бутагына көрк жасай...  
Мында экен го, мыяда экен го комиссар,  
Мында баары, тизилишкен катарлай.  
Жааган күндөй бүркөлүңкү кабактар,  
Албууттанган борошодой ызалар.  
Оркестр жок жана аза күүсү жок,  
Үнсүз гана жерди тиктеп туруу бар.  
Бул үнсүздүк катуу кирчү толкундай,  
Ачуу менен кандуу кыргын салчудай.  
Душмандардын өлүктөрүн тоо кылып,  
Фашисттерди астын-үстүн кылчудай.  
Гвардия эрдин тиштеп кезенет,  
Миллион баатыр ызырынат кекенет!  
Эгер булар ураан салып ат койсо,  
Кандай тоскоол, кандай душман чак келет?  
Мына-мына залп үнүнө кез келет,  
Каармандар аткан октон тез келет.  
Андай болсо, кана жолдош начальник –  
Ырдап салют, айтуу үчүн уруксат эт!  
Байкап кара, күчсүз чыкса поэмам,  
Сызып, жазып, оңдоо салгын сен аган!  
Акын жүрсүн, катарында майдандын  
Сабак болсун калың кыргын, терең кан.  
Жол баштасын биздин ырлар алдыда,  
Үн салышсын атаканын чуусуна.  
Жарак болсун, мына ушундай учурда,  
Жаңырсын жер гвардия ырдаса.

## ***ЖЫЙЫНТЫК***

Тынчтык келет, согуш бүтөт, жер күлөт,  
Артиллерия түтүндөрү бүт кетет...  
Бул чактагы оор күндөр алыстап,  
Туманданып эске түшөт эстесек.  
Анда эстейбиз коркунучтуу майданды,  
Анда эстейбиз биз чегинген чактарды.  
Анда эстейбиз өлүмдөргө бой бербей,  
Согуш менен жеңип алган жылдарды.  
Такыр кетпес дал бүгүнкү убактар,  
Адамзатка жаңы бүткөн укмуштар.  
Талкаланган кайран сонун шаарлар,  
Жалын баскан күнөөсү жок кыштактар.  
Жылдар менен бирге жылдайт кылымдап,  
Китеп кылат, тарых жаттайт, ыр чыгат –  
Түн жамынган партизандар жортуулун

Турмуш сактайт, өз койнуна ардактайт.  
Ойло ошондо улам өткөн мезгилди –  
Октор менен санап билген кездерди,  
Ойло ошондо кандуу казат ичинде  
Бир тилекте кол кармашкан күндөрдү.  
Ок ичинде дароо жазган ырларды,  
Андай эрке көнүмүш болгон каламды.  
Таң азандан Советинформбюродон  
Жарданышып кабар уккан чактарды.  
Окоптордо күндөр өтүп канчалык,  
Байланышып жер түбүнөн айланып,  
Араң чыккан радио үнүнөн –  
Москвага палан баатыр деп айтып.  
Унутпаспыз согуштун уу-чууларын,  
Снаряддан укпай кулак тунганын,  
Унутпаспыз бул согушка катышкан –  
Өлгөндөрдүн, тирүүлөрдүн артынан.  
Келечекте бул күндү ачык көрүүгө,  
Биз тууралуу даана угуп билүүгө,  
Бөбөктөрдү көтөргүлө бийикке  
Неге десең – алар болмок чын күбө.  
Биздин балдар сонун өмүр алышсын,  
Жеңген күндүн шекер даамын татышсын,  
Баатырлыкты бизден көрсүн, үйрөнсүн  
Алдырбоого элин, жерин, намысын.

## ***И. А. КРЫЛОВ***

### **ТАМСИЛДЕР**

#### ***БАКА МЕНЕН ӨГҮЗ***

Бир өгүз көк шиберлүү суу жээгинде  
Капасыз оттоп жүрөт өз эркинче.  
Бир кезде чөпкө тоюп токтоп калды  
Ээн-эркин ошол жердин суусун иче.  
Тушуна бул өгүздүн бака келди  
Жанында жолдошуна: Кара мени!  
Досум мен өзүмдү өзүм чоң кыламын,  
Байкагын дал өгүздөй болом,– деди.  
Толтуруп эки-үч эсе жыйды демди:  
Кандаймын жолдошуна кара,– деди.  
Баягы кейпиң такыр өзгөргөн жок,  
Чоңойгон эч бир сенде жокко белги.  
– Эмиги, кара, досум, кандай болдум?  
– Азыраак баягыдан жоон болдуң.  
Өгүздүн туягынан чоң эмессиң  
Эч пайда чыкпас досум эми койгун.

Кара деп бардык болгон демин алды,  
Алайып эки көзү чыгып калды,  
Эмичи, эми кара, – деген кезде,  
Жел толуп ошол жерде тарс жарылды.

### ***ЖАЯН, АККУУ, ЧАЯН***

Эгер сенин ырксыз болсо жолдошун,  
Ишке кылат бекер мээнет жолтоосун,  
Туура ишинден бекер азап чегесин,  
Андай ырктын билгин пайда болбосун.  
Бир күнү жаян, аккуу жана чаян,  
Тартышты жеңил гана жүктү алган.  
Үчөөнүн ыркы үч жакта, жүк бир жакта,  
Ордунан былк эткен жок ошондуктан.  
Жулкунуп, тартып учат аккуу көккө,  
Кур сүйрөйт чаян четке, жаян көлгө,  
Жеңил жүк бир ордунан кыймылдабайт  
Ыркына бири көнбөйт, бири көнсө.  
Тартышты үчөө үч жакка далай убак,  
Былк этпей дал ошол жүк дале турат.  
Байкачы бул үчөөнүн киминде айып,  
Билесин кимден билип, кимден сурап.

### ***ТҮЛКҮ МЕНЕН ЖҮЗҮМ***

Күн чыга бир куу түлкү чыкты ийинден,  
Секирип түштү бакка өзү билген.  
Шимшилеп үстү жагын карап көрсө  
Мөлтүрөп жүзүм турат шагы ийилген.  
Мезгили жүзүм толук бышкан убак,  
Үзүлүп жерге түшөт бирден убак.  
Жетсем дейт, куу түлкүнүн көзү күйөт  
Секирет бирок жүзүм бийик турат.  
Жалдырап бир топ саат турду мында,  
Жете албай ыза болуп акырында:  
«Анчейин көзгө жакшы көрүнүптүр,  
Быша элек көпкөк бойдон чийки тура» –  
Деди да түлкү кайра жөнөп кетти  
«Не керек тиш каматып бекер буга?»

### ***КАНДЕК***

Бир пилди килем жаап салган көрккө,  
Таңдантып калың журтка көрсөтмөккө,

Аземдеп жай бастырып алып жүрдү  
Жетелеп бир көчөдөн бир көчөгө.  
Көрмөккө пилдин көркүн, тил сымбатын,  
Кайнаган тобун көрчү келген калктын.  
Чымылдап эл ичинен өтүп барып  
Бир кандек тосуп үрөт пилдин алдын.  
– Эй тууган сен койсоңчу пилге үргөндү!  
Үнүңө былк этсечи пил жүрөгү.  
Сен байкуш алың куруп, үнүң бүтгү  
Карачы көзүнө илбей тим жүргөндү –  
Кандектин жанындагы да бир күчүк  
Теңелбе пилге бекер деп сүйлөндү.  
– Жок, досум сен билбейсиң,– деди кандек,-  
Меники тоодой атак, жеңил эмгек.  
Биз коркчу, бизден күчтүү дөбөт иттер,  
Бул кандек пилге да үргөн дешип кетет.

### ***КАРГА МЕНЕН ТҮЛКҮ***

Кайдандыр бир үзүм эт кудай берип,  
Бир карга талга конду учуп келип.  
Жүрөгү шаттыкта ойноп, тамак барбайт  
Жок жерден тапкан этке жаны эрип.  
Жегенге көңүлү жок, көөнү барбай,  
Тапканын тумшугуна кымтый кармайт.  
Жыргалга жалгыз батып турганында  
Келе жатты бир шум түлкү тамак таппай.  
Түлкү акең бир орунда токтой калды,  
Шимшилеп эттин жытын таап алды.  
Көргөн соң бир үзүм эт карга оозунан  
Жымыйып салам берип тик карады.  
Карганын өңүн көрүп аптыккансып,  
Сыпайы сымбат менен оозун ачып,  
Карганы түк болбогон мактоого алды  
Жумшак тил, ширин сөздөн бирден чачып:  
– Сен кимсиң боюң жакут сулуу келген?  
Бир сендей дүйнөдө куш чын бар бекен.  
Ой чиркин канаттарың, эки көзүң,  
Жаңылып түз карайм деп тандым эстен.  
Келишкен мунун кара тырмактарын,  
Карачы, бир карашта мас кылганын.  
Өзгөчө сайраганың башка чыгар,  
Уксам ээ бул чиркиндин ырдаганын.  
Издеген алыс жерден мен бир элчи,  
Дешти эле сулуу кушту билеличи...  
Жалынтпай, сен керемет миң кубултуп,  
Эрийин, кана жаным сайрап берчи...  
Мактоого көкмээ карга башы айланды,  
Бечара ким болду экен бул кайдагы.

Эмесе көргөн билген жерлерине  
Кур кетпей айта барсын сайраганды.  
Карганын жаман үнү бир «карк» этти,  
Оозунан тиштеп турган түшүрдү этти.  
Түлкү акең лып эттире тосуп алып,  
Жолуна түшүп алып жүрүп кетти.

### ***ЖЕМИШТҮҮ БАК ТҮБҮН КАЗГАН ЧОЧКО***

Жемиштүү бак түбүнө кынык алып,  
Түшкөнүн жерден терип тоюп алып,  
Чердейип бак түбүндө кечке жатып,  
Жемишке ыксыраган уйку канып.  
Бир чочко кайра түбүн казып кирди  
Так ыргып жаткан жерден тура калып.  
Ийилип жемиштүү бак шагы түшкөн,  
Тамырын үзүп жатат бир күч менен,  
– Жемиши куурабайбы, койгун,– деди  
Бир карга чочко казган бак үстүнөн.  
– О, мейли куурамактан болсун жылас,  
Сен кимсиң, боору ачыбай оозунду бас!  
Маа десе азыр кулап кыйрап түшсүн  
Мен үчүн бул багыңдын пайдасы аз.  
Чочкого сүйлөп жаткан жемиштүү бак:  
– Билбейсиң жакшылыкты сен кысталак,  
Жемиштин кайда экенин билер элең,  
Бир жолу байкап көрчү өйдө карап.

### ***МАЙМЫЛ МЕНЕН КӨЗ АЙНЕК***

Картайды начар көрдү маймыл көзү,  
Кор болуп ушул жактан жүдөп өзү.  
Көз айнек тагып алса дурус көрөт  
Деп элден угуп алды жакшы сөздү.  
Бир жерден беш көз айнек издеп тапты,  
Эки-үчөөн кулагына илип такты.  
Айлантып мындай карап жыттап, жалап,  
Кээ бирин куйругуна тизип жатты.  
Жардам жок маймыл тартты бекер азап,  
Кантейин жокко ишентти элдер алдап,  
Ким укса адам сөзүн ошол дөдөй  
Ким акмак, жер жүзүндө адам акмак.  
Ошентип маймылды элдер ызалантты,  
Айнекти таш үстүнө тизип жатты.  
Чогултуп кайра астына коюп алып  
Таш менен көз айнекти быркыратты.

## ***КАРЫШКЫР МЕНЕН ТУРНА***

Карышкырдын соргоктугун ким билбейт,  
Сугунганда сөөк-саакты иргебейт.  
Ач карышкыр эт жеймин деп какады,  
Сөөк барып тамагына такалды.  
Дем ала албайт төрт аягы керилип,  
Ары туйлап, бери туйлап маталды.  
Эч ойдо жок келе жаткан бир турна,  
Кокусунан жолукпаспы ушуга.  
Абакелеп чакырган соң карышкыр.  
Күйүп-шашып чуркап келди тушуна.  
Балакеттен куткар мени, жан курбум!  
Алкымына салып узун тумшугуң.  
Байкуш турна жан далбастап тердеди:  
Азыр алам, тамагыңды кер, – деди.  
Сууруп чыгып араң зорго дегенде  
Баатыр эми кана акымды бер, – деди.  
– Эмне дейт, сөзүн кара бул турнанын?  
Карачы бул жырткычтын доо кылганын.  
Алкымга тумшугунду сунган кезде  
Ой акмак жутуп калбай соо чыгардым!  
Ачкамын, ачуум жаман, ойнобогун,  
Экинчи каршы алдыма туш болбогун,  
Кокустан насип буйруп кез келишсем,  
Айлыма соо кайтам деп ойлобогун.

## ***КВАРТЕТ***

Олтуруп аюу, маймыл, эшек, эчки,  
Ойнойлу келиштирип бир күү дешти,  
Кыл кыяк жоон-ичке орто түрлүү  
Айбы жок бүт жыйналды музыкасы.  
Дешти алар түркүн күүнү тарткан кезде,  
Күүгө арип дүйнө салсын титирешти.  
Бир урат музыка чыгат кур каңгырак,  
Токто деп маймыл ыргып тура калат.  
Тартибин олтуруштун билбейсиңер  
Биринер ары карап, бери карап.  
Экөөнү бери коюп, экөө мындай,  
Маймыл да жайлуу жерден орун алат.  
Мына азыр музыкабыз эпке келди  
Тоо, токой бийге келет шарак-шарак.  
Чынында олтуруштун бир айбы жок,  
Күү тартса күүлөрүнүн бир дайны жок.  
Токто деп четте олтурган эшек турат,  
Сыр таптым, деп баарынын көңүлүн бурат,  
Жанаша бирге олтуруп карайлычы  
Ошондо музыкабыз чыккан турат.

Чын айтат, бары түшүп бака-шака,  
Акыл бар, биздин эшек азаматта.  
Көчүшүп мурункудан кайра олтурушту  
Тизилип бири артынан улуулата.  
Чынында олтуруштун бир айбы жок,  
Күү тартса күүлөрүнүн бир дайны жок.  
Сенде айып, менде айып деп кужурашты,  
Айтышып музыканттар уу-чу басты.  
Бардык кеп олтурушта болуп жатат.  
Сен жаман, мен жаман деп чатакташты.  
Аңгыча бир булбулу ошол жердин,  
Уккан ооң учуп келди үнүн элдин,  
Чур этти, калыс таппай турган жандар,  
Кел мырза, ырас келдиң, ырас келдиң.  
Бизде бар музыканын ар түрлүүсү,  
Бир айып олтуруунун таппай эбин.  
Кетирип ыркыбызды чатакташтык  
Кимде айып калыстыкты айтып бергин.  
Музыканттын колу болот ыктуураак,  
Назик болот кулактары жукараак.  
Олтурууну миң түрлүүчө келтиргин,  
Музыкантка жарабайсың эч бириң.

### ***КҮЗГҮ МЕНЕН МАЙМЫЛ***

Күзгүдөн маймыл өзүн-өзү көрдү.  
Капырай деп таңыркап түрү өзгөрдү.  
Аюуну жанындагы түртүп айтат:  
– Карачы, мобул турган жаман өңдү.  
Ушундай өң болобу, эмне деген,  
Мүчөсү ийри-буйру кыйшык келген.  
Ушуга бир мүчөмдөн окшош чыксам,  
Арымдан турган жерден өлөр элем.  
Жаманга чара барбы айла кылар,  
Мен билген мындайлардан беш-алтоо бар,  
Издесем жакын жерден таап берем,  
Чын айтсам өзүңөрдөн болуп чыгар.  
– Сөзүң чын, ырас айттың, маймыл досум,  
Кейпи суук бул жаманды өлүм сорсун.  
Күзгүдөн өзүңдү-өзүң таанып кара,  
Маймыл жан, бир жериңе окшобосун.  
Аюунун сөзүн маймыл эске алабы,  
Досунун сөзүн-сөз деп эске албады.  
Жийиркенип маймыл акең басып кетти  
Айтылган тийиштүү сөз жерден калды.

## ***БАЛЫК МЕНЕН МЫШЫК***

Өтүкчү барып нан жапса,  
Аныкын нанчы аткаrsa.  
Экөөнө тең чоочун иш  
Кордук экен бул таза.  
Балык туруп ойлонот,  
Мен мышык болсом не болот.  
Мен мындайча ойлондум,  
Иштин мындай болгонун.  
Дайым үстөл үстүндө  
Туруп такыр оңбодум. –  
Деген пикир балыкты  
Орогонун ойлордун.  
Ээрчитмек болду мышыкты,  
Салмак болду кызыкты.  
Барып чычкан кубалап  
Көрсөтмөк болду кызыкты.  
Мышык айтат балыкка:  
«Эми өзүңдү таанытпа,  
Асылып чоочун өнөргө  
Уят болбо калкка».  
– «Жокту айтасың мышыкка,  
Коркуп башың айланды.  
Мыядай турсун чычкандар  
Жеп жүргөнбүз жаянды».  
Деди мышык: жүр анда  
Ээрчитип барды данбарга,  
Дыркыратып кубалап,  
Мышык тойду чычканга.  
Кайтып келсе балыкка,  
Жаны калган аз гана.  
Алы ушул экен кургурдун,  
Ачып жабат тумшугун.  
Чычкандар эркин жеп жүрөт  
Талекей кылып куйругун.  
Достугун мышык аткарып,  
Көтөрүп алып каңтарып.  
Жаны аз-аз калганда  
Сууга салды алпарып.  
Балыгым эмне арманың,  
Өнөр таба албадың.  
Акылың болсо экинчи  
Мындай кесип албагын.

## ***КАРЫШКЫР МЕНЕН МЫШЫК***

Карышкыр келди элге качып,

Таба албай айла күйүп-шашып.  
Айылдуу айт, айт салып,  
Союлду союл менен чапкылашып,  
Карышкыр анда мышыкка айтты  
Жогорку бир айылдан учурашып:  
Мышык жан, бул жердеги журттар кандай?  
Жоо кууп келе жатат арттан калбай.  
Ит үргөн, кыйкуу салган элдерди көр,  
Союлчан күлүк атчан бүт шамдагай.  
Айта көр көңүлү жумшак жан бар бекен,  
Куткарыл ушул жоодон акы алгандай.  
Бара кой,— деди мышык, калак башка,  
Ыктуу жок жашырууга андан башка.  
Чебердик сөз табууга ыгы да бар,  
Акылдуу болуу керек башы кашка.  
– Аны кой, ал жашырбас,— айтты карышкыр  
Туу коюн жеген элем былтыр жазда.  
Барып көр андай болсо Жыламышка,  
Адам жок жашырууга андан уста.  
Келишкен өзү дагы ашкан жигит  
Айбы бар тоңу келте, колу кыска.  
Мышык жан аны коюп башкасын айт,  
Торпогун жеген элем өткөн кышта.  
Бара гой, тиги үйдө Көпбай деген,  
Ак көңүл жүзү жылма жарык келген.  
Унчукпайт беш, алты күн консоң дагы  
Мыкты адам кабак-кашын ирмебеген.  
Барууга мышык досум жүрөк даабайт,  
Уурдап козуларын далай жегем.  
– Билбеймин, шилтеримди эми кайда,  
Барып көр Жаманкулга тиги сайда.  
Байкуштун аты жаман болгон менен.  
Билерман жагы да бар табат айла.  
– Мышыкжан аны да айтып убара болбо,  
Улагын ала качкам өткөн айда.  
Мен эми,— деди мышык,— болдум айран,  
Зыяндан башка барбы деги пайдаң?  
Бай дебей, кедей дебей, баары текши  
Калбаптыр деги бири сен тиш салбаган.  
Түшүндүм эми Сенин иштериңе,  
Болду эми, аз да болсо мээ бар менде.  
Эмне эксең акырында ошону орорсун,  
Ор эми эгиниңди бышкан кезде!

### ***БУЛБУЛ МЕНЕН ЭШЕК***

Бир күнү булбул кушту эшек көрдү,  
Жанына сөз айтууга жакын келди:  
– Сыртыңдан сайрагыч деп элден угам,

Угайын сайра, досум, бир аз,– деди.–  
Ким билсин мындан ары көрөрүмдү,  
Сайра деп сага дагы келеримди.  
Мен турам өзүм угуп сынамакка  
Айткандай бар бекен деп өнөрүндү.  
Эшектин сөзүн булбул кабыл алды,  
Кулагын түрүл эшек тура калды.  
Ошондо булбул жакын конуп туруп  
Кубултуп нечен түркүн үнгө салды.  
Бүтүрүп бүт өнөрүн болду булбул,  
Эшекке каршы карап конду булбул,  
Эшектен көз айырбай карап турат  
– Кандай деп сын берет,– деп булбул кургур  
Мындай деп эшек айтты булбул кушка:  
– Сайроону билгендер көп ар бир тушта,  
Ошончо чечендердин арасынан  
Корозго таба албадым жетер уста.  
Айтайын бир акылды булбул сага,  
Угуп тур жакшы сөзгө кулак сала.  
Короздон бир азыраак күү үйрөнсөң,  
Тилдерин жатыгыраак болот жана.  
Уккан соң күткөн булбул ушул кепти,  
Акылсыз, сынчы кылса ким эшекти.  
Кудайың мындай сындан алыс кылсын,  
Деди да көздөн кайым учуп кетти.

## **ЭШЕК**

Кырк элүү кош бир жерден  
Кайткан экен кербендер.  
Мал айдап барып ар элден  
Соода кылып жүргөндөр.  
Алтын аркан бир эшек  
Булар менен бир келет,  
Ал жай жүрсө, журт да жай  
Ал желсе, журт тең желет.  
Ушул коштун бийлери  
Маңдайынан жылышпайт,  
Кошоматтап бардыгы  
Жүгүн оңдоп чыгышпайт.  
Ортого алып эшекти  
Баары бирден сылашат.  
Кээси сыйпап жонунан,  
Кулагын сүйүп жытташат.  
Сылап, сыйпап кадырлап  
Бере турган жем да артык,  
Түгөнбөс жемди эшекең,  
Кесирленип жейт чачып.  
Көч толгон эл жанында

Катуу урган бирөө жок.  
Аттарды тээп, адамды  
Тиштесе да күнөө жок.  
Кудай аман сакта деп  
Айбанда жок баркталган.  
Эшек деген аты өчүп,  
Чаар мырза деп аталган.  
Үстүндө алтын бар кезде  
Кадырланып көп жүргөн.  
Өз оюнда башкача –  
Туулгамын деп жүргөн.  
Алтыңды бир күн бай алды  
Бут менен эшек тебилди.  
Көк мырза деген аты өчүп  
Заң ташууга чегилди.

### ***КАП ТЕШЕР ЧЫЧКАН МЕНЕН АР ЧЫЧКАН***

Кап тешер келип айтты ар чычканга:  
– Бир кабар жайылыштыр мүлдө ааламга,  
Кудайым бизге жарык күн бериптир,  
Жем болуп залим мышык арстанга.  
Жыргаган анын «үнү каран болсун,  
Болду белем ырас гана.  
Ар чычкан анда айтат кап тешерге:  
– Курдашым мактанбагын сен бекерге,  
Кармашсам жеңериме көзүм жетет  
Тырмагым арстанга сермегенде.

### ***КАРЫШКЫР МЕНЕН КОЗУ***

Булакка суу ичүүгө келди козу,  
Жанында бирге келген жок жолдошу,  
Бөрү жок десең чыгар бөрк астынан  
Дегендей карышкыр чыгып жол тосулду.  
– Сен козу өз жолунду таап жүрбөйсүң,  
Тийиште мага десем тил албайсың,  
Мойнунду азыр жулуп алайынбы,  
Суумду неге келип ылайлайсың.  
Козу айтты: – Карышкыр таксыр, токто  
азыраак,  
Күнөөмдү адил болсоң текшер бирок,  
Изиниз жаткан жерден төмөн келип,  
Ичтим го жүз кадамдай алысыраак.  
– Калп бекен,– деди карышкыр,– менин  
сөзүм,

Жалганчы мени кылган кимсиң өзүң?  
Алдыңда чоң атаңды таанып кара,  
Баатыр сен байкап сүйлө ачып көзүң!  
Я, тобо менин дагы кезим келди,  
Түшүрүп сени колго кудай берди.  
Сөккөнүң өлгөнүмчө ойдон кетпес,  
Былтыркы ушул жерде эсиңдеби?  
Кезек бер бир азыраак сөзгө таксыр,  
Чыгамын жарым жашка күзгө таксыр,  
Жаралып бул дүйнөгө жаңы келсем,  
Сөгөмүн былтыр сизди кайдан таксыр.  
Эмесе сен болбосоң сенин агаң,  
Баарыңар өлтүрсөм деп мени аңдыган.  
Ит болсун, койчуң болсун, кожоң болсун  
Жамандык ойлойсуңар баарың маган.  
– Ой таксыр, агам да жок, иним да жок,  
Жашаган кудуреттүү күнүм да жок.  
Жок жерден таксыр мени күйдүрөсүз,  
Душмандык сизге ойлоорго түрүм да жок.  
– Эмесе сага болот тууган аба,  
Же болор тамыр, досуң болор куда,  
Билбеймин уругундун бири чыгар  
Деги айтор окшош болчу куду сага.  
– Таксыр ай, эч жазыгым жокко менин,  
Жаман го бирөө үчүн күйдүргөнүң,  
Болду эми эрмектешер убактым жок,  
Баятан калжырадың кана дедим.  
Турууга убактым жок былжырашып,  
Турган соң ээн жерде учурашып,  
Айтайын козум сага чын сөзүмдү  
Күнөөң жок, жегим келди курсак ачып.  
Тим болду козу байкуш үнүн басып,  
Жалдырап эки көзү жашылданып.  
Кашабаң кырдан аша жүрүп кетти  
Козуну ийнине арта салып алып.

### ***КОРОЗ МЕНЕН КҮКҮК***

Бах, чиркин короз үнүң үн экен ээ,  
Сайраган жоктур сенче биздин жерде.  
Ошондо андан бетер эдирендеп  
Кыйкырды короз жаагын кере, кере:  
Күкүгүм сенден чечен дүйнөдө жок  
Үнүң ай, үн эмеско ой тим эле.  
Сайраган сенден башка ким бар экен,  
Даярмын угуу үчүн сен дегенде.  
Кудайым жалгыз берген бир сулуусуң  
Сайроодон бардык чечен тунугусуң,  
Укпасам тумчуккандай болуп кетем,

Чиркин ай сендей чечен кушту туусун.  
Үндү да келбетти да берген экен,  
Корозум көрчү өзүндү, эмне кушсуң?  
Мынчалык сайраганды ким үйрөттү,  
Булбулду чечен деген кудай урсун.  
А сенчи, сулуу күкүк, бейиш кушу,  
Сен үчүн сайрай турган жерби ушу?  
Бирин-бири батпай мактап жаткан кезде,  
Жанынан бул экөөнүн чымчык учту:  
Мактай бер экөөңүң тең үнүң жаман,  
Сайроо эмес, кур кыйкырык арзыбаган,  
Биринди бейиш кушу, бириң булбул  
Дединер экөөңөрдүн тең сөзүң жалган.  
Чынында чымчык сенин сөзүң туура,  
Сайрайт деп иши барбы элдин буга.  
Корозжан күкүк досун мактаган соң  
Күкүк да короз досун мактайт тура.

### ***ЧЕГИРТКЕ МЕНЕН КУМУРСКА***

Чегиртке жазды жаздай ыр ырдады,  
Той жасап конок болду чакырганы.  
Алдында жайнап жатат баары бекер  
Даяр үй, даяр тамак иши барбы?  
Мас болуп күндө жыргап сайран кылып,  
Түнкүсүн жатып алып чырылдады.  
Жүк ташып өтүп жаткан күндө алдынан  
Байкуш деп кумурсканы шылдыңдады.  
Ушинтип жаз да бүттү, сайран бүттү,  
Үшкүрүп келип калды кыштын алды.  
Баягы жаркыраган жаз күнү жок,  
Чегиртке оюн курган көп гүлү жок.  
Чыр десе үнүн кошуп чырылдаган  
Айылдаш курдаштардын бир үнү жок.  
Үйлүүлөр жылуу үйүнө кирип кеткен,  
Ызгаардуу суук шамал борошолоп,  
Ээрчитип алсыздарды алып келет,  
Бороондор өзү менен кошо ороп.  
Үйү жок чегирткенин кирерине,  
Тамак жок камдап алган ичерине,  
Ачкалык муунтуруп кирип келди,  
Ал кетти, эме ырдасын эмнесине?  
Коңшулаш жакын болгон бир айылда  
Чегиртке корголоду кумурскага:  
Күн суук, ачка болдум, тойгуз курбум,  
Турайын жылуу үйүңдө бир аз гана.  
Үйүм жок, тамагым жок өлмөк болдум,  
Сактап кал досум эми ушундайда.  
Кумурска чегирткеге жооп айтты

Жамбаштап ойлоп мындай гана:  
Кең жазда деги курбум кылдыңбы эмгек?  
Жок, боорум, кайдан кылам, ошондо кеп.  
Болгон соң даяр тамак, белен үйүм,  
Каяктан мындай кордук ойго келмек?  
Жүргөнбүз бекердикте жыргап ырдап.  
Эмесе чала болот, бийле тердеп.

### ***КАРА ЧЫЙЫРЧЫК***

Үйрөндү жаш чагынан кара чыйырчык,  
Сайроону торгой болуп тилин кысып,  
Жаңырып торгой болуп туулгандай,  
Мактанып талдан-талга учат сызып.  
– Балакет торгойчо да сайрай билет! –  
Таң калат курдаштары кызыгышып.  
Ошондо кара чыйырчык жерге батпайт.  
Кокустан бул дүйнөгө жаралгансып.  
Бар дешет так сайраган булбул деген,  
Үнү бар миң кубулуп жанды эриткен.  
Бул сөздү кара чыйырчык угуп калды  
Чеченден менден артык ким бар экен?  
Бир өзүм миң түрлүүчө өнөр билем,  
Кааласаң, булбул болуп сайрап берем.  
Ошентип сайрай берди булбул болуп,  
Булбулдун кейпин туурап гүлгө конуп.  
Бир убакта үнү чыкпай каргылданды  
Кырылдап дабыш чыкпай тамагы ооруп,  
Бир кезде мышык болуп мыявлады,  
Музоочо мөөрөп кирди айла барбы.  
Адашып маарап кетти улак болуп,  
Жадатып көкмээ кылды уккандарды.  
Үнүнүн кызыгы эмне кырылдаган,  
Болом деп чечен булбул чырылдаган.  
Караса уккан куштун бири да жок  
Өзүнүн үнү менен кубалаган.  
Ким кетти кара чыйырчык сага күлбөй,  
Болбосо жалгыз гана макоо дүлөй,  
Ошентип акмак булбул ат алганча  
Не болду жакшы торгой болуп жүрбөй.

### ***ЧАЛ МЕНЕН АЖАЛ***

Токойдон бир чал кайтты отун алып,  
Бүкчүндөп көтөрө албай өлүп-талып.  
Отунун жерге коюп бир азыраак  
Кыйшайып жатты байкуш обон салып:  
Мен шордуу өзүм кедей, өзүм жарды,

Асыроо кыйын болду бир үй жанды.  
Картайдым колдонорго кубатым жок,  
Кудайым жиберген жок колго малды.  
Бул мага не кылганың, жаратканым,  
Бир чалга бир үй жанды каратканың?  
Бирөөнү эч болбосо бай кылсаңчы,  
Кантейин кудайым ай көп арманым.  
Не жаздым, мен кор болдум эмнеликтен?  
Күнүң жок тилегимди кабыл эткен.  
Бирөө кеч, бирөө эрте өлүп жатат  
Алсаңчы ажал мени, кайда кеткен?  
Муну угуп ажал чалга жетип келди,  
Чакырдың чалым мени неге деди.  
Ажалды көргөндө чал үрөйү учуп,  
Ошондо шашып шордуу мындай деди:  
– Рахмат, баракелде, келипсиң сен,  
Келсин деп ажал мага чакырттым мен.  
Кубатсыз көтөрө албайм отунумду  
Көтөртүп жибереби деген элем.

### ***ЭКИ ЧЫМЫН***

Бир өгүз күнү бою тартты саман,  
Келатты өлүп-талып кечинде араң.  
Бир чымын мүйүзүндө конуп турат  
Жолукту да бир чымын жолдон буган.  
Чымыны азыр жаңы келип турган,  
Мындай деп сурап жатат мурункудан:  
Күн бою көрүнбөдүң кайда бардың,  
Жол тарттың кайсы жактан, сүйлө тууган?  
Ошондо тиги чымын кайран неме:  
– Байкачы түшүп турам кара терге,  
Күн бою саман тартып чарчап калдым,  
Кур бекер шылдыңдоонун кереги эмне.

### ***СОТТУУ БОЛГОН БАЛЫК***

Ичүүгө суудан эркин жол бербеди,  
Балыкты арыз кылын сотко берди.  
Жыйналып эки кашаң, үч-төрт эчки,  
Эки эшек, түлкү болуп тергөө келди.  
Балыкты коюп алып ортосуна  
Күнөөсүн айтып жатты бирден тура.  
Булардын түлкү болуп төрагасы  
Досторум тартар жаза таптым буга.  
Суурулуп түлкү ошондо четке чыгып,

Бирдеме жазып келди иши кылып.  
Жыйындын түлкү болуп прокурору  
Айыпты окуп берди мындай кылып:  
– Аёо жок, азыр сууга төктүрүлсүн,  
Жазасы көл түбүнө чөктүрүлсүн.  
Мырзалар, ыргыткыла кана эмесе  
Кысталак тумчуктурулуп өлтүрүлсүн.  
Кашаң ат, эки эшек, үч-төрт эчки,  
Прокурор маселени туура чечти.  
Күнөөкөр балыкты алып сууга ыргытып  
Тумчугуп ырас болду, өлдү дешти.

### ***С. МАРШАК***

#### ***ЖАЛКООЛОР ЖАНА МЫШЫК***

Чогулуптур мектепке  
Өңкөй жалкоо алаөпкө.  
Туш желиптир жалкоолор  
Сабак эмес Канёкко.  
Далысынан өткөрүп,  
Китеп кабын асынып.  
Канёгун такыр түшүрбөй  
Колтугуна жашырып.  
Маңдайдагы короодон,  
Жүдөө мышык келатты.  
Көрдү, көрдү жалкоолор,  
Мышыкты улам карашты.  
Токтой калып жалкоолор  
Мышыктан минтип сурашты:  
– Эмне үчүн кабак бүркөйсүң,  
Сени кандай ой басты?  
Анда мышык мыявлап,  
Балдарга келди арызга.  
Мен муруттуу мышыкмын,  
Жакында чыгам бир жашка.  
Доскеге чыгып бор алып,  
Жазуудан абдан качабыз.  
Муз үстүндө жалкоолор.  
Канёк менен жазабыз.  
Жалкоолорго ал мышык  
Мыявлады мындайча:  
Мен муруттуу мышыкмын  
Жакында чыгам бир жашка.  
Жалкоолор мага көп келди  
Далай эле кеңешти.  
Силер өңдүү жалкоону  
Такыр көргөн эмесмин.

## *САНАМАЙ*

Ушул биздин класста  
Николаев Васке шок.  
Көрсөтөбүз ушуну:  
Мындан башка жалкоо жок.  
Сабагына келгенде  
Түк токтобойт бир жерге.  
Жалкоо,  
Жалкоо,  
Сен жалкоо  
Тейтең-тейтең басасың.  
Үч сабакта качасың.  
Жакшы жүрбөй  
Эсирет.  
Төрт сабактан  
Кечигет.  
Васка жакшы болбодун,  
Беш сабакта –  
Көрүнбөй,  
Алда кайда –  
Жоголдуң.  
Васке ушул жарайбы,  
Көчөлөргө  
Түнөөгө.  
Дайым эле ойнойсуң,  
Көңүл койбой  
Окууга.  
Жетинчиде шылтоолоп,  
Барып калдың  
Догдурга.  
Акырында баарынан  
Айлаң кетип  
Түңүлүп.  
Сегизинде  
Топ тептиң!  
Чымын, куюн –  
Жүгүрүп.  
Васке өзүн,  
Ойлочу,  
Барбы деги  
Сенде акыл?  
Тогузунда  
Сабакка  
Келбей койдун  
Таптакыр.  
Онунчуда жок  
Болду.  
Васке окуудан –  
Токтолду...

## ***ТӨРТ ЖАК***

Он жетинчи мектепке  
Жүрүп калды трамвай.  
Ошол жерден жүгүрүп  
Жармашып алды Николай.  
Эс алчу жерге Блинов  
Трамвай менен келатат.  
Кичинекей шымынын –  
Чөнтөгүнө кол салат.  
Кичинекей шымынын  
Чөнтөгүнө кол салган,  
Чиркелчү вагон темирге  
Блинов туруп келаткан.  
Блиновдун мунусун  
Вожатыйлар көрбөдү.  
Трамвай үчүн Блинов  
Ойлонбойт акча төлөөнү.  
Кээ жерлерге келгенде  
Чайкала түшөт трамвай.  
Акырын гана солкулдап,  
Келе жатты Николай.  
Трамвай кээде «айрылат,  
Трамвай кээде түз кетет.  
Трамвайга Блинов  
Чучукка окшоп илинет.  
Мына эми жол менен –  
Келатты эле трамвай,  
Николайдын атасы  
Кирип келди Ермолай.  
Трамвайга эл толгон  
Орун таба албады.  
Ал аңгыча Ермолай  
Терезеден карады.  
Бара жаткан Ермолай  
Карады туш-туш тарабын,  
Ошол замат байкоосуз  
Көрүндү башы баланын.  
Мына ошентип көргөн соң  
Бүркөп алды кабагын.  
Таанып калды Ермолай  
Жакшы көргөн баласын.  
Жайнатып көзүн атасы  
Улам карайт шашмалап,  
Төрт жак деген аңгеме  
Эми мына башталат.  
Баштайлыкчы эң мурда  
Кызыгыраак жорукту.

Трамвай келип токтоду  
Алар да бирге болушту.  
Атасы келди тынчырак  
Элдер менен биригип.  
Трамвайга баласы –  
Чучукка окшоп илинип.  
Трамвайга атасы  
Он беш тыйын төлөдү.  
Баласы болсо белетсиз  
Үйүн көздөй жөнөдү.  
Эми силер уккула  
Кайгылуурак жорукту.  
Атасы менен баласы  
Дайым бирге болушту.  
Блинов беле белетсиз  
Үй жагына жөнөдү.  
Блинов үчүн атасы  
Штрафын төлөдү.  
Эми силер уккула  
Коркунучтуу бир ишти.  
Блинов менен атасы  
Экөө бирге келишти.  
Атасы келди жакшыраак  
Элдер менен биригип.  
Трамвайга баласы  
Чучукка окшоп илинип.  
Так үйүнө жетерде  
Силкинип кетти трамвай.  
Трамвайга кошулуп  
Бирге кетти Николай.  
Толуп кетти калың эл  
Трамвайдын жолуна.  
Берүү үчүн бат жардам  
Келип калды доктур да.  
Баланы доктур көрсө да,  
Кыймылдоосуз тим жатат.  
Блиновго төрт аял  
Жардам берип шашылат.  
Палатада ал шордуу  
Жатат келбей кыймылга.  
Көз айнекчен бир доктур  
Турат анын жанында.  
Төртүнчүнүн аягын  
Балдар ойлоп карасын.  
Акылы жетсе ким буга  
Ошол мактоо ала алсын.  
Балдар мына ушуну  
Өздөрү ойлоп карасын.  
Трамвайга асылсаң  
Мына ушинтип каласың.

## **СҮРӨТЧҮ БАЛА ЖЕ СҮРӨТЧҮ КЫЗ ЖӨНҮНДӨ**

Сүрөтчү деп баа бербейт  
Бул өңдөнгөн тентекке.  
Бычак, кайчы бир бирден  
Ала кетет мектепке.  
Жакшынакай партага  
Атын жазат ойгулап.  
Сүрөтчү деп ким айтсын,  
Булар үчүн чоң уят.  
Кичинекей зыянкеч  
Эмес бирок жаш жеткен.  
Кат жазабы эмесе,  
Ата, энеси кайда экен?  
Окуйт өзү билетко,  
Пионердин уюмун.  
Бүлдүрүүгө болобу  
СССРдин буюмун.  
Көзүнө эле айтабыз  
Василийге чоң уят.  
Жакшынакай партага  
Атын жазды ойгулап.  
Эмки жылы жаңыдан –  
Кирген балдар мектепке  
Бардыгы наалат айтышар  
Василий өңдүү тентекке.

## **БИР БАЛА**

Эй, эй бала  
Сен мынча  
Эмне эрте  
Шашасың?  
Сага бүгүн  
Не болгон?  
Барчу элең го  
Сабакка  
Туура сат  
Тогузда.  
Билесиңби  
Сен бала  
Саат  
Азыр  
Болду  
ОН

## ***ӨРТ***

Шаардын базар жагында  
Бийик курган мунара  
Күнү-түнү уктабай,  
Дозор турат сак карай.  
Көз жиберет  
түндүк жакка,  
Түштүккө,  
Күн чыгышка,  
Батышка,  
Кабар берет  
Эгерде  
Бир жерден жанган  
От чыкса.  
Апасы базар кетерде,  
Кызына мындай деди эле:  
Лена печти ачпагын,  
Күйгүзүп коёт шок жалын!  
Апасы үйдөн чыгарда  
Лена печтин алдында,  
Отуруп алды, печ күйөт  
Кызыл жалын күүлдөп.  
Ачты Лена капкагын  
Жалбырттады көк жалын,  
Печ астында тактаны  
Күйгүзүп ары каптады,  
Столго барып жармашты,  
Дасторконду от басты,  
Көшөгөгө жармашты.  
Аңгыча түтүн каптады,  
Өрттөндү үйдүн асты-үстү.  
Коңшу турган тамдардан  
Чуркап келет калың жан –  
Кээлеринде чака бар,  
Кээ биринде чөмүч бар,  
Катын бала уу-чуулап,  
Өрттөнгөн үйгө суу куят.  
Өрт күйөт!  
Өрт күйөт!  
Талаага чыгат күүлдөп.  
Терезеден талаага  
Ыргытылды корзина,  
Примус, сүрөт, столдор  
Кресло жана самоорлор,  
Өрт күйөт!  
Өрт күйөт!  
Каптап чыгып күүлдөп

Шаардын базар жагынан  
Келе жатат каптап шаң.  
Шыңгыр-шыңгыр, шыңгырап,  
Тең жарылып эки жак  
Жез коңгуроо тагылып,  
Артынан элдер агылып.  
Каалгалар ачылат,  
Кызуу жумуш башталат,  
Кана, жолду тозбоңор,  
Келди тепкич, насостор,  
Дарбазаны ач, жолду бер  
Келип калды бочкелер.  
Командири боз атчан  
Сурнай тартып ыраактан,  
Көпүрөдөн жаңы өттү  
Артынан каптап шаң көркү.  
Пожарный отряд келатат,  
Калпак кийген жез каптап  
Каптап өтүп базарды  
Өрт күйгөн жакка бет алды.  
Токтотту келип аттарын  
Көңдөй узун арканын.  
Үйдү айлана курчады,  
Атырылтып суу чачты.  
Терезеден өткөрдү,  
Насос менен төктү.  
Эй бригада темпке кел!  
Кана ылдам суу жибер!  
Өжөр от күчөп от чачты,  
Экөөнү үйдөн кулатты,  
Өлтүрөм деп Кузьманы  
Түтүндөр каптап курчашты.  
Кузьма ишке көнүккөн,  
Жыйырма жыл өрттү өчүргөн,  
Өлүмдөн калган кырк жолу,  
Кулап түшкөн он жолу.  
Тоотуп койбойт бул баарын  
Кийип алат кол кабын,  
Өрттөн такыр тартынбайт.  
Клпагы отко жаркылдайт.  
Бир убакта үйдөн Кузьма угат,  
Аянычтуу үн чыгат,  
Тайманбастан жалынга,  
Кирди чатыр алдына,  
Терезеден башбакса,  
Мышык экен караса!  
Сени өрт бекер куйкалар  
Чөнтөгүмө кирип ал!  
Өрт жалындап кутурат,  
Жалмаймын деп тил сунат,

Коншу үйлөргө жулунат,  
Кузьма аны бир угат.  
Өрт жүгүрөт жалбырттап,  
Жалындарды чакырат.  
Өчсүн, өчсүн жалын бат,  
Он эки баатыр жабылат.  
Балта менен кыйратат,  
Өчсүн, өчсүн жалын бат  
Көк түтүндөр жаланган  
Бурк этет аяк алдында.  
Жалындар чуркап ыраактап  
Түлкүдөй качат кылактап  
Баатырлар болбой өчүрөт,  
Жерге кууп түшүрөт.  
Устундар өчүп карайды.  
Өрт эми сен тарт кайгы:  
Калтыр Кузьма жанымды.  
Өрттөбөймүн тамыңды.  
Оозунду бас унчукпа!  
Ачууланып дейт Кузьма.  
Кузьманы сага таанытам!  
Түрмөгө сени каматам!  
Баргын киргин печкага,  
Күйсүн лампа, свечке.  
Бүттү, оттун бар деми,  
Өчүп калды, жалп этти.  
Лена эшик алдында,  
Ыйлайт көзгө жаш ала.  
Насосту жыйнайт короодо,  
Дөңгөлөктөр оңдоло.  
Ыйлап Лена өңгүрөйт,  
Кузьма ага мындай дейт:  
Садага ыйлоо жарабайт,  
Силерге жаңы үй салат.  
Мына аман мышыгың,  
Өткөргүн оюн кызыгың.  
Лена кысты бооруна,  
Басылды ошол орунда.  
Көпүрөдөн чапкылап,  
Атчандар өттү тапырлап.  
Өрт өчүргүч отряд  
Калпак кийген жез каптап.  
Жулкунуп аттар элирет,  
Бош бочкелер секирет.  
Кузьманын жаагы таңылган,  
Чеке, бети, баары кан.  
Айрылып кеткен көздөрү  
Мындайды Кузьма көп көрдү.  
Бекер эмес эмгеги  
Баатыр деп эл ат берди.

Чыккан өрттү өчүрүп  
Кузьма кайтгы ушинтип,

## **К. ЧУКОВСКИЙ**

### ***ФЕДОРИНАНЫН ШОРУ***

#### **1**

Элек качты алдыда,  
Чылапчын анын артында.  
Шыпыргы, күрөк сонунан  
Чуркады жолду кылып чаң.  
Мына-мына балталар  
Качып калды каз катар.  
Чочуп кетти чаар эчки,  
Көзүн ачты ал эчки.  
Бул эмнеси, бул кандай?  
Турамын такыр биле албай.

#### **2**

Баарынын темир буту бар  
Качып барат бычактар.  
Тизилип алып чуркады.  
«Карма, карма буларды»  
Кастрюл качып баратып  
Утюгду бери каратып:  
«Качам, качам, качамын,  
Токтоп тура албаймын!»  
Кофейниктин артында чайнек элеңдеп,  
Урунуп калат көрүнгөнгө серендеп.  
Утюгдар чуркап, кыйкырып кетип баратат,  
Көрүнгөндүн төбөсүнөн бир аттап.  
Баратат кесе, табактар  
Шыңгыр-шыңгыр шыңгырап.  
Мына ушундай ыр ырдап,  
Кагылышып шыңгырап,  
Мына ушундай шыңгырап.  
Стакандар, бир бирине урунат,  
Бирөөнү бирөө тарс эттирип бир урат.  
Жүгүрөт, урунат, беринет чоюн кашыктар  
«Силер кайда, чуркайсыңар кай жакка?»  
Артынан кетти вилкалар,  
Бөтөлкө менен рюмкалар.  
Кашык жана аяктар  
Тизилип алып бир «атар.  
Көчө менен баратат,  
Ырдап, бийлеп шарактап.  
Терезеден столу кетти бир аттап,  
Мына ал да арыштап кетип баратат.

Жыгыларын карабай,  
Атка минип алгандай.  
Койкоюп самоор олтурат,  
Мындай деп ал кыйкырат:  
«Жүгүргүлө, шашкыла,  
Кармабасын, качкыла!»  
Кернейи ырдап баратат  
«Бу-бу-бу-бу лап!»  
Ыргып түшүп дубалдан  
Федорина артынан:  
«Кайткыла баарың үйгө дейт  
Башка шорду үйбө» – дейт.  
Чылапчын буга жооп берди:  
«– Ачуум келди болду эми!»  
Көсөөсү анда жооп берди:  
«– Малай кылдың сен мени!  
Малай болбойм, болду эми!»  
Федорина чай иччү  
Чынылар качып жүрүшөт:  
«– Үмүтүңдү үз эми, биз  
Кайтпайбыз! – деп күлүшөт.  
Федорина баккан чычкандар  
Кыйкырат минтип ургандар:  
«Качпагыла, кайткыла,  
Качкандарга айткыла!»  
Федоринанын бакасы  
Челектен чыга калышты:  
«Качпагыла, кайткыла,  
Качкандарга айткыла!»  
Федорина мышыгы  
Куйруктарын тик кылды.  
Чымын-куюн чуркады,  
Кайтарууга табакты:  
«Эй акылсыз табактар,  
Бизден качып эмне бар?  
Секирип үйдөн качтыңар,  
Учтуңар болуп чымчыктар?  
Чоң ороо бар ал жакта.  
Батасыңар баткакка,  
Качпагыла, кайткыла,  
Качкандарга айткыла!»

#### 4

Тоок өтүп баратты,  
Көрдү табак-аякты:  
Кайда, кайда, кай жакка!  
Кайсы жактан, каякка?  
Табак-аяк кыйкырды:  
«Кемпир жаман иш кылды,  
Бизди жакшы жууган жок.

Күндө урат токмоктоп,  
Таштап салып чаңдатты,  
Жүдөдүк абдан, кир басты!  
Ошондуктан кемпирден  
Качтык жадап тепкиден,  
Талаада ойноп, ырдайбыз,  
Суу бойлоп, бийлеп жырдайбыз,  
Өкүрмөктөн бакырсын –  
Эми кайра кайтпайбыз!»

## 5

Чуркашты токой аралап,  
Ырдап, бийлеп шарактап,  
Отурат кемпир эч ким жок,  
Ыйлайт, ыйлайт шолоктоп.  
Олтурсам дейт столго,  
Бийлеп жүрөт ал жолдо  
Бышырсам дейт ал тамак,  
Кастрюл кеткен, издеп тап!  
Кеткен табак-аяктар,  
Калган үйдө коңуздар.  
Таба албайт кемпир айланы,  
Федоринанын шору кайнады!

## 6

Чубашып алар кырды ашат,  
Алдыга карай түз басат.  
Шыбырайт чайнек утюгга:  
«Калбады дарман басууга!»  
Ыйламсырайт чынылар;  
«Кайтсакчы качып эмне бар!»  
Өңгүрөп ыйлайт чылапчын:  
«Сындым» деп төгүп көз жашын.  
Кыйкырды чыны бир четтен:  
«Келаткан тиги ким экен?»  
Караңгы жакта тез аттап  
Федорина басып келатат!  
Федорина башка сыр,  
Ак көңүлү кармаптыр:  
«Байкуш табак-аягым,  
Силерди эми аядым,  
Кирсеңер, үйгө баргыла,  
Жубайын, жуунуп алгыла,  
Тазалайын кум менен,  
Жууп ысык суу менен,  
Сонун болуп жаркырап,  
Күнгө тийип жалтырап  
Коңуздарды тазалайм,  
Бардыгын үйдөн кубалайм!»  
Минтип айтты көсөөсү:

«Федорина кемпир жакшы өзү».  
Мындай деди табагы:  
«Кемпирдин жакшы тамагы».  
Мындай деди чынылар:  
«Кайталы, качып эмне бар?»  
Утюг да айтты: «Жүргүлө,  
Жоо эмеско бул бизге!»  
Федорина өптү кучактап,  
Жууду таза апапак,  
Бардыгын көрүп байкады,  
Улам-улам чайкады.  
«Мындан ары кор кылбаймын,  
Тазалагам табак-аякты,  
Жаркырап турса идиштер,  
Жакшы ичесиң тамакты!»  
Каткырышты кастрюлдар,  
Күлүшөт мына баарын көр!  
Ушундай болсо баштатан  
Кубанар элек, биз саган!  
Шыңгырашты,  
Бир ырдашты,  
Федорина эң жакшы,  
Бышырып «алды тамакты.  
Федорина жасайт май токоч,  
Май токоч баары тең окшош!  
Кубанат, бийлейт көсөөлөр,  
Мына эми иштеп көр!  
Чаң калган жок бир жерде  
Үй жаркырайт тим эле.  
Табак-аяк кубанып,  
Шыңгыр-шыңгыр шыңгырап,  
Баары бийлеп жүрүшөт,  
Күлүп, ойноп, ыр ырдап!  
Жабылган аппак дасторкон,  
Кандай сонун иш кылган,  
Самоор турат бурулдап,  
Булоо чыгып буркулдап  
Кемпирге карап мындай дейт:  
«Мен эми сени кечирдим,  
Кант салып таттуу чай ичкин,  
Жырга, жырга, ич тердеп!»

## Д Р А М А Л А Р

### **В. ШЕКСПИР**

### **ОТЕЛЛО**

*Венециялык маврдын трагедиясы*

#### КАТЫШУУЧУЛАР

**Венециянын дожу.**

**Брабанцио. Сенатор.**

**жана башка сенаторлор**

**Гарциано.** Брабанционун иниси

**Отелло.** Кипрдеги чоң мавр, Венеция кызматындагы генерал.

**Кассио.** Анын лейтенанты (орун басары).

**Яго.** Брабанционун поручиги (жан жигити).

**Лодовико.** Брабанционун тууганы.

**Родриго.** Венециянын дворяны.

**Монтано.** Отеллодон мурда Кипрди башкарып турган адам.

**Шут.** Отеллонун кол алдындагы кызматчысы.

Брабанционун кызы. Отеллонун аялы.

**Эмилия.** Ягонун аялы

**Бьянка.** Кассиого ашык болгон аял.

Суучулдар, чабармандар, жарчылар, аскерлер, төрөлөр, жай адамдар, музыканттар жана жогорку даражадагы кишилерге кызмат кылган адамдар.

\* \* \*

Биринчи актыдагы окуя Венецияда, калгандары Кипрде өтөт.

#### **I АКТ**

#### **1-СҮРӨТ**

Венециянын бир көчөсү. Түн.

*Родриго менен Яго кирет.*

**Родриго.**

Кой, сөзүңдү кой. Мунуң жакшы эмес.

Менден акчаны аларын алдың, мага зарыл болгон,

Жакшы окуяны жашырып калдың.

Аны билгеним жок

Сиздин уккунуз келбейт,

**Яго.**

Аны билгеним жок

Сиздин уккунуз келбейт,  
Калп айтсам жанымды жейин;  
Андай арамдык ой  
Менин түшүмө да кирбейт.

**Родриго.**

Маврды жек көрөм дегениң, өзүң айтчы,  
Калп эмей анан эмне?

**Яго.**

Жек көрөм, ал чын!  
Эгер аным төгүн болсо,  
Түкүр менин бетиме.  
Билгиң келсе кеп мындай, досум:  
Менменсинген үч азамат тандалды,  
Отеллого ыктуу тилек алпарды:  
«Яго мырза, сизге болсун лейтенант»,  
Деп ал үчөө сунуш кылды урматтап.  
Чынында да мага бап иш эле,  
Шапар тээп, дуулаш үчүн чирене;  
Бирок мавр, айтканынан кайтпаган,  
Тиги үчөөнүн өтүнүчүн майтарган.  
Кулакка илбей, андай-мындай сөз айтып,  
Өөдүр-сөөдүр мааниси жок кеп айтып,  
«Жок, ал болбойт, өзүм байкап,

караймын»...

Деп алардын ташка соккон талабын;  
Сөзүн улайт: «Таап алгам офицер,  
Бар мырзалар, капа болбой бара бер»...  
Ал эми анын офицери ким десең:  
Бирден ашык экинчи өнөр билбеген,  
Тентек өскөн Флоренция шаарында,  
Микеле Кассио деген эссиз бир бала!  
Аял жандуу шылкылдаган жаш жигит  
Короздонгон кыз астына ийилип,  
Кол башкаруу, жоо чабууну билбеген,  
Эч майданга кылыч шилтеп кирбеген,  
Аскер ишин энесинен сураган.  
Бирок ал чоң, мен мансаптан кур калгам.  
Ал мен байкуш, Отеллонун алдында,  
Көп чуу салгам, кызыл кыргын майданда,  
Родос менен Кипр шаарын сактагам,  
Мажустердин<sup>1</sup> калаасында даң салгам,  
Христиандардын өлкөсүндө согушкам,  
Ошентсем да Отеллого жакпагам.  
Бир эселек, лейтенанты маврдын,  
Ал мен болсом:  
Поручиги-маручиги, жан жигити  
маврдын.

**Родриго.**

Поручиги, жан жигиңти.

<sup>1</sup> Язычниктер.

Андан Көрөкчө мен желдети болор элем!

**Яго.**

Мына кеп ошол. Ал сүйгөнүн колдойт.

Адил болсоң даражага карай көтөр,

Эх, мунун жоругу,

Сай сөөгүңөн өтөр!

Жок, о жок, менде эч себеп жок

Бул кара немени жакшы көрөр.

**Родриго.**

Мен сен болсом бул кордукка

Чыдабас элем,

Маврга жигит болууну таштаар элем.

**Яго.**

А... шашпаңыз, шашпаңыз,

Анын себеби бар, сабыр кылыңыз;

Бардык адам төрө болуп жаралбайт,

Бардык адам кызматтан даңк ала албайт.

Албетте, бар, эл ичинде макоолор,

Бекзатына жанын кыйган аңкоолор.

Эшек болуп күчү менен жагынган,

– Ачка жашап, мал-дүйнөдөн кур калган,

Картайганда «кет, жогол!» деп айдалган.

Жана да бар, мындай ишти байкаган.

Алар куулар, төрөсүнө иш кылат,

Иш кылат да, өз жанына кам урат,

Айлар, жылдар өткөн сайын жарыша,

Камдап алат, далай-далай казына.

Мындай жандар, акылы бар адамдар,

Мен ошолмун, мактанууга акым бар.

Мен Ягомун. Өзүм үчүн өзүммүн,

Кызыгы жок,

Отеллонун жалын чачкан көзүнүн.

Кызмат кылбайм, жанды кыйнап ал үчүн,

Дагы угуп ал,

Мен өзүм үчүн өзүммүн!

Ой, максатым Сыртка чыкпайт эч качан,

Сыр айткыча, жүрөгүмдү:

Карга, кузгун, жоруларга чокутам.

Жок, жан достум, сен көргөндөй мен эмес,

Яго баатыр, бир кыялдуу неме эмес.

**Родриго.**

Менин барган сайын кыжырым

Келип баратат.

У түйрүк эрин арам десе, эми

Уялбай Дездемонага үйлөнө ээ!..

**Яго.**

Үйлөнөт! Кызды маврдан тартып

Калыш үчүн, атасын ойгот!

Шаарды жаңыртып үнүңдү ойнот.

Кызыңыз качты деп, чоң жардык тарат,

Элди козгоп, туугандарына издет, карат!

Чымын кууган айбан курдуу  
Бул кара немеге бүлүк салгын,  
Бороон кууган куш сыяктуу  
Бүлдүр анын ыраматын.  
Добул каккан бак сыяктуу,  
Кыйрат анын жан жыргалын.

**Родриго.**

Мына! кыздын атасынын үйү,  
Кыйкырганды эмне менден көр!

**Яго.**

Ошент, ошент,  
Үнүндү барынча чыгар,  
Бүткүл шаар, жер дүйнө  
Өрттөнгөндөй чуу сал.

**Родриго.**

Брабанцио! Брабанцио!  
Улугум ойгон, баш көтөр!

**Яго.**

Брабанцио! Брабанцио!  
О сактоочу, сактайгөр!  
Кызыңыз кайда, улугум? Акчаңыз  
Кана? Кепти уккун,  
Ууру! Ууру! Каракчылар «аптады,  
Талап, чачып,  
Кол тийбеген сандыктарды аңтарды!  
*Устүңкү үйдүн терезесинен Брабанцио көрүнөт.*

**Брабанцио.**

Бул эмне деген кыйкырык?  
Бул эмне деген ызы-чуу?  
Эмне болуп кетти, айтуучулар барбы?

**Родриго.**

Үй-бүлөңүз түгөлбү?

**Яго.**

Дарбазаңыз чак беле. Эшигиңизбек беле?

**Брабанцио.**

Бул эмне деген суроо?

**Яго.**

Билгениңизден, биле элегиңиз көп!  
Сиздин үйүңүздү карай,  
Тозоктун оту жалындап, шайтандар  
Самсып тарады.  
Талоон жасап, жүргөн бар,  
Олжо кылып чарбаңы.  
Эсиңизге келиңиз, кийимиңизди кийиңиз,  
Дал азыркы минутта  
Кара тармал карт кочкор,  
Күмүштөй аппак козундун,  
Абийирин төктү билиңиз.  
Шашыңыз, бол, шашыңыз, бекер карап

турбаңыз.

Уйкулуу элди ойготуп, катуу набат кагыңыз!  
Антпесеңиз улугум, сизди чоң атага айлантат,  
Бетиңизди кара көөгө майлантат!  
Бол шашыңыз, шашыңыз!

**Брабанцио.**

Ой силерге жин тийгенби?

**Родриго.**

Сиз мени таанып жатасызбы, таксырым?

**Брабанцио.**

Жок. Сен кимсиң өзүң.

**Родриго.**

Менби, мен Родригомун.

**Брабанцио.**

О сени кудай алсын!

Келбей жүр деп сыйлап айткан сөз кана?

Ачык-айкын, түшүнүктүү, дапдаана,  
Үмүт үз деп, сага кызым бербейм деп,  
Жолобо деп, биздин сарай жанына!  
Ал сен болсо, ичиң күйүп вино ичип,  
Чуу саласың уктап жаткан адамга!

**Родриго.**

Улугум, урматтуум, азизим!

**Брабанцио..**

Бирок түшүн, эсиң болсо аңдагын,  
Менде күч бар басып койчу  
Сендейлердин жаңжалын.

**Родриго.**

Сабыр кылыңыз, сабыр кылыңыз, улугум!

**Брабанцио.**

Кандай сабыр! Эмне үчүн бүлүк саласың?  
Биз Венециядабыз.

Биз эле эмес

Майда кыштак калаанын,  
Бизди сактоочулар бар.

**Родриго.**

Бирок мен сизди ак тилек менен ойготтум,  
улугум.

**Яго.**

Синьор шайтандын жолуна азгырылбас үчүн  
Кудайды эске алыңыз. Сизге жакшылык  
Кылып жатабыз. Иштин тыянагын байкап  
келсек:

Кызыңыздын өмүрү арабдын айгыры менен  
пар келишин

Каалап, неберелериңиз жылкыча кишинеп,  
укум-тукумдарыңызга жел таскак менен суу  
жорго кошулганын сүйөт экенсиз да?

**Брабанцио.**

Бул абийири жок ким эле?

**Яго.**

(Уялбастан)

Мен сизге, ушул тапта кызыңыз менен  
Мавр экөө бир төшөккө жатып алып кош

аркалуу

Айбанга айланып астын-үстүн түшүп жатканын  
Айтайын деп келдим, синьор!

**Брабанцио.**

О, уятсыз наадан!

**Яго.**

Сиз сенаторсуз, синьор.

**Брабанцио.**

Родриго, мен бул адамды тааныбайм,  
Сүйлөгүн, сенден жооп кеп сурайм.

**Родриго.**

Куп болот. Айтып берем, угуңуз.

Чекилик кетсе өзүмдөн, каталык кетсе сөзүмдөн,

Буга да көңүл буруңуз.

Кызыңыз, нөкөрлөргө кайтартпай,

Ишеничтүү кеме айдаган киши албай,

Кучакталып аялкор мавр колуна,

Сүзүп өткөн аралдын аркы боюна.

Түн жамынып адеп сүзүп жүрүүгө,

Же таксырым, сизден уруксат бар беле?

Андай болсо: мени айыпка жазбаңыз,

Биз ыраазы, күнөөлүү деп тапсаңыз,

Эгер кокус, биздин айткан бул кабар:

Жаңы иш болсо, анда бизге ырайым бар.

Жок эгерде, муну сезбейт экенсиз:

Анда сиздин амириңиз адилсиз!

Улам айтып кайталоого чолом жок,

Ойноп айтпайм, сизге теңтуш жанга окшоп.

Дагы эскертем, жолдон чыкты кызыңыз.

Сүйүү тапты, эч даамсыз кызыңыз.

Күнгө бергис сулуулугун, байлыгын,

Тарбиясын, бакыт баскан ай, жылын –

Кошуп койду, эл-журту жок немеге.

Кара мавр, ак сулууга тең беле!

Ынанбасаңыз: кызды үйүнөн караңыз,

Жалган болсо, жаным курман мынаңыз!

**Брабанцио.**

Шам жак тезирээк!

Эй, ким бар төмөндө.

Шам жак тезирээк!

Эй, ойгон үй-бүлө!

Шумдук ай ушул иш,

Кирди эле түшүмө;

Түштөгү жаман иш

Келди бейм, өңүмдө!

Ойлосом шумдук ай,

Чын эле, чын эле!  
Шам жак тезирээк,  
Ким бар төмөндө.  
Шам жак тезирээк.  
Эй, ойгон үй-бүлө!  
Шам жак! Шам жак!

*Кетет.*

**Яго.**

Соо болуңуз, мен кетейин.  
Жакшы болбос, көрүнүшүм маврга,  
Туура болбос генералдын алдында, –  
Күбө болуу мындай жаман жорукка:  
Бүгүнкү түн ал кандай күнөө кылса да  
Жаза бербей «кой» деп коёр жөн гана.  
Сенат аны кызматынан ала албайт,  
Антүү менен эч бир пайда табалбайт,  
Неге десең, Кипр тарап тынч эмес,  
Жүрөк даабас, коркунучтуу миң элес!  
Эр Отелло мындай ишке туулган,  
Тең келе албайт талантына эч адам.  
Ошондуктан: канча жаман көрсөм да,  
Дос болгонсуп жойпуланам жөн гана;  
Түшүнөрсүң, ал досчулук көз боёо,  
Амал менен нечен кектүү ой ойлоо!..  
Кыз атасы издейм десе маврды,  
Ээрчитип бар арсеналга аларды,  
Ал ошондо мен да болом жанында,  
Кош эмесе, максатыңдан жаңылба,  
Соо болуңуз! Бар болуңуз!

*Кетет.*

*Үйдүн ичинен колдоруна чырак алган Брабанционун  
кызматкерлери жана өзү чыгат.*

**Брабанцио.**

Маселе айдан ачык,  
Кызым чын эле кеткен экен!  
Ансыз мага жашоонун кызыгы жок,  
Э жараткан, мен эми кантем?  
Сен, Дездемонаны кайда дедиң, Родриго.  
А бактысыз шордуу  
Маврга кетти дейсиңби, я? Тобо!..  
Мындай иш: кордук, тозок,  
Муну көрүп туруп,  
Кантип атасымын дешке болот!  
Сен аны көрдүм дейсиңби, я?  
Кызым эмне дейт?  
Атасын алдаш деген мына!  
Чыдоого болбойт,  
Шам жак! Шам жак!  
Элдерди көбүрөөк жыйна!

Сен аларды кошулуп алды дейсиңби, я?..

**Родриго.**

Ооба, чамасы ошондой го дейм.

**Брабанцио.**

О, жараткан!

Менин кызым кантип сүйдү маврды,

Неге минтип акылынан жаңылды?

О аталар, кызыңарга ынанбаңар,

Мына ушундай жеңил болот барлыгы!

Ойлоп көрсөм (Көз боочулук иш болгон,

Алдап, арбап жаңылдырган ак жолдон,

Ансыз кызым, сүймөк эмсе маврды,

Э Родриго,

Бул жөнүндө уктун беле сен, оён?

**Родриго.**

Уккам. Окугам.

**Брабанцио.**

Төрт-беш жигит инимдикине барыңар,

Кыз тууралуу катуу жардык салыңар,

Ай Родриго сага бербей кызымды!

Менден кеткен чекилик бар, айып бар.

Эй жигиттер топтолбогун бир жерге,

Жарымың мындай,

Жарымың андай,

Бөлүнгүлө экиге.

Айт Родриго, эгер билсең айтып бер,

Билесиңби, азыр мавр кай жерде?

**Родриго.**

Билем, билем, издегенге таптырам,

Сизден синьор мына муну суранам:

Куралданган азаматтар көп болсун

Эрчигиле барың менин артыман!

**Брабанцио.**

Жарайт, жарайт, биз эрчийлик жол башта,

Баары даяр бийлигимдин астында,

Кээ жерлерден сакчыларды бошотуп,

Сан кошолу жигиттердин санына.

Кана кеттик ата салтын колдоого,

Сыйлайм сени,

Билгин муну, билгин муну, Родриго!

*Чыгып кетишет.*

## 2-СҮРӨТ

Ошол шаардын башка көчөсү.

*Отелло, Яго жана колдорунда чырактандары бар  
алардын кызматкерлери киришет.*

**Яго.**

Согушта кан кечмей бар, баш кесмей бар,

Колумдан каза тапкан далай жандар.

Бирок да тынчтык күндө эр өлтүрүш,  
Менимче күнөө болор деген ой бар.  
Андыктан Брабанциоого тийгеним жок,  
Сиз үчүн жиним кайнап, араң токтоп;  
Анткени – кыялы тере, абышка экен,  
Жактырбай сизди такыр, тескери ойлоп,  
Ал эле, мындай эле деп кемсинтет,  
Мына аны он мертебе сойгум келет,  
Моминтип, бирде оң колдоп  
Же сол колдоп.

**Отелло.**

Тийбегениң жакшы болгон, ырас болгон.

**Яго.**

Брабанцио оозго алгыс  
Сөздөр менен сыйлады.  
Канчалык токтоо жана жумшак болсом да,  
Сиз үчүн  
Көнүлүм ыза жыйнады.  
Мен сизди үйлөндү деп кеп уктум,  
Кайын атаңыз кадыры жок киши экен.  
Жакшылыкка жоруй албайм мунусун.  
Неге десен: Дождон күчтүү сөзү бар,  
Сиз үчүн каршы турар өзү бар.  
Кыз экөөңө үйлөнүүгө жол бербейт,  
Же ал сизди, өз кеги үчүн  
Сот алдында саргайтуучу көзү бар.

**Отелло.**

Мейли өзү билсин. Кектесе кектей берсин,  
Жаман оюн жылмалап жаап кетет  
Менин  
Синьорлорго сиңирген эмгектерим.  
Ал эми өз кайнатам кек куушса,  
Уялбай теги начар деп урушса,  
Анда мен тике карап жооп берем,  
Мактанып хан аталган түпкү атама.  
Андыктан ал жагынан кемтигим жок,  
Себеби экөөбүздө бир даража.  
Кубанам, туулуп өскөн үй-бүлөмө,  
Кубанам, кубангандай тагдырыма.  
Эгерде жан жыргалым, жарым-эркем,  
Сүйбөсөм Дездемонду мынча терең.  
Анда мен: чалкып жаткан кең турмушта,  
Аркырап эркин учуп жүрөр элем.  
Эч кандай түз жолума токтоо бербей,  
Ыр ырдап күлүк канат куштар менен.  
Туурабы? Ооба дечи бул сөзүмдү,  
Жаңылбайм менин аке ниет Ягом десем.  
Булар ким шамдары бар колдорунда.  
Булар ким, баргын Яго таанып кара!

**Яго.**

Билдим, тааныдым.  
Азыркы мен айткан тура,  
Сиздин кайнатаңыз, агайын –  
Туугандары менен келген экен мында!  
Сиз үйгө кирип кетиңиз.

**Отелло.**

Эмне үчүн. Сөз эмес!  
Кайындардан ийменүүгө себеп жок.  
Неге качам күнөөсү бар неме окшоп.  
Ак тилегим, ишим, даңкым, даражам,  
Кезегинде актап калар булардан.  
Жок, алар эмеско дейм.

**Яго.**

Чын эле, алар эмес!  
*Шамдары бар бир нече Дож сарайынын нөкөрлөрү  
жана Кассио кирет.*

**Отелло.**

Дож сарайынын нөкөрлөрү,  
Жана менин орун басарым Кассио тура.  
Жол болсун, жигиттер, жол болсун, Кассио!  
Кандай кабар бар.

**Кассио.**

Сизге таазим кылып, ийилүүгө парзым бар,  
Урмат кылып салам айтты, өзүңүзгө сенаттар.  
Сизди күтөт Дождун сүрдүү жыйыны,  
Келсин дешти, тез жетиңиз  
Шашылыңыз, генерал!

**Отелло.**

Мен билбеген бир окуя бар го.

**Кассио.**

Кипр жакта бир чыр бардай, баамда,  
Улам жаңы күтүлбөгөн окуя!  
Флот жактан үстү-үстүнө чабарман,  
Чочугандай сенаторлор, жыйында.  
Сизди издетти, үйүңүздөн таба албай,  
Бир топ жигит чаап кетти шаарга.  
Жардык жазды зоболосу зор азиздер,  
Тапкын дешип жерден чукуп тапсаң да.

**Отелло.**

Андай болсо тапканыңар рас болгон экен,  
Мен мобул үйгө азыр кирип, азыр келем.  
*Чыгып кетет.*

**Кассио.**

Генерал бул жакта эмне кылып жүрөт.

**Яго.**

Анын көңүлү эң жай,–  
Бир кеме дүйнө олжолоп.  
Олжонун изи сууган соң,  
Дүркүрөгөн бай болмок.

**Кассио.**

Сөзүңүзгө түшүнө албадым.

**Яго.**

Генерал бүгүн үйлөндү.

**Кассио.**

Кимге?

**Яго.**

Аны ойлоп таба албайсыз.

*(Отелло кайтат.)*

Андай болсо жөнөйлүк, генерал!

**Отелло.**

Мен даярмын. Кеттик.

**Кассио.**

Сизге Дож сарайынан дагы өкүлдөр

Келди. Аны көрдүңүзбү?

Брабанциолор болсо керек,

**Яго.**

Байкаңыз, сак болуңуз, анын ниети жаман.

*Колдорунда шамдары бар, куралчан түнкү сакчылар,*

*Брабанцио жана Родриго кирет.*

**Отелло.**

Токтоңуздар!

**Родриго.**

Ап бали, мынакей мавр.

**Брабанцио.**

Мынакей каракчынын кара көзү.

Ургула!

*(Эки тараптан тең кылыч суурушат.)*

**Яго.**

Чыга койгула даярмын силерге,

Родриго, аманбы баатыр!

**Отелло.**

Тарт жарагыңарды!

Кылыч мизин түнкү шүүдүрүм дат кылар,

Сиздин кылычыңыздан, бизге сакалыңыз

сүрдүү,

Урматы зор, государь.

**Брабанцио.**

О бети жок, анткор каракчы десе!

Кызым кайда? Таптырып алам бул жерде,

Сен аны жинди кылдың дубалап,

Жаш башын тегереттиң аяглап.

О шайтан, сенде сыйкырчылык амал бар,

Мунум ыраспы.

Айткылачы мага калыс адамдар.

Далилим бул: өзүңөр байкап бергиле;

Менин кызым: күндөн сулуу,

Айдан нурлуу, бир перизат нерсе эле.

Эрге тийүү оюнда жок болучу,

Кагуу жеген нече-нечен күйөөлөрдүн сонуну.

Ошенткен кыз, үй-жайына карабай,

Намыстанбай, кантип анан уялбай,  
Айткылачы – кара көөдөн капкара,  
Жар болду экен мына мобул адамга.  
Айткылачы, чындык барбы сөзүмдө!  
Сен желмогуз,  
Кызымды сыйкырдык менен уурдадың,  
Сезимдерин дуба менен ууладың.  
Ошондуктан:  
Мунуң кечилгис күнөө заманга,  
Сендейлерди камасын деп,  
Так жазылган, биздин адил мыйзамда.  
Азыткылык жана карадан чыккан айыбы үчүн.  
Мыйзамды бузуп заманды булгагандык айыбы  
үчүн,

Жигиттер, кармагыла муну!  
Эгерде жакшы сөзгө көнбөйт экен,  
Күч менен жарак менен талагыла муну!

**Отелло.**

Тарткыла колуңарды,  
Тобуңан тарагыла баарыңар,  
Силер да жана силер да: мен тарабым.  
Бул чатактын аягы –  
Кызыл канга айланат,  
Жиниме тийсең: жалгыз өзүм жок кылам,  
Кол сунганды,  
Кылычым менен барча-барча майдалап.  
Айтыңызчы, кайда барайын кайната:  
Сиз айткан толгон күнөөдөн  
Өзүмдү актап калууга.

**Брабанцио.**

Эң мурун түрмөгө барасың,  
Анда азыраак тыным аласың,  
Учур келет, суракка чакырат,  
Анан ошондо өзүңдү актап аласың.

**Отелло.**

Куп болот,  
Сөзүңүз эки болбосун, ата,  
Баш ийейин,  
Алдыңызда мен мына.  
Бирок Дож эмне дейт.  
Мага ал жактан желген киши бар,  
Улуктардын мага зарыл иши бар,  
Мени бат келсин деп чакырткан  
Кандай болот, эгер анда барбасам.

**Биринчи жигит.**

Ооба, сөздүн чыны  
Ошондой синьор.  
Шашылыш жыйын Дож жакта,  
Чакырык бар сизге дагы барууга.

**Брабанцио.**

Я...

Жакшы экен

Андай түнкү жыйын болсо Дож жакта,  
Сени менен кошо барабыз ошол жакка,  
Өзүм эмес, көпчүлүктүн эрки үчүн,  
Жетпей койгом, бул чатактын соңуна!  
Түшүнгөнгө бул иш, майда иш эмес,  
Тиешелүү, биздин бардык адамга.  
Эгерде биз, мындай бузукуга жол берсек,  
Анда биз өз корообуз ичинде,  
Айланмакпыз: кулга, малга, айбанга!  
*Кетишет.*

### 3-СҮРӨТ

Ошол шаар. Мажлис залы.

*Стол тарапта Дож жана сенаторлор. Аларды курчай олтурган согуш адамдары, чиновниктер жана кызматкерлер.*

**Дож.**

Алынган кабардын бир-бирине байланышы жок.

Эч кимисине ишенүүгө болбойт.

**Биринчи сенатор.**

Ооба, ар кимибизге ар башка кабар,  
Мага жүз жети кеме десе.

**Дож.**

Мага жүз кырк деген.

**Экинчи сенатор.**

Кеп ачык. Алар эсебинен жаңылган.

Болжолго салып тобокел кылган.

Бирок, түрк флоту Кипрге кетти дегени:

Бир жерден чыгат, мен бул жерин чындыкка алам.

**Дож.**

Ооба, эки айрым чыккан кабарга,

Үстүртөн кароо жарабайт.

Не болсо да: негизи чындык –

Ал чындык бизге терең ор камдайт.

**Матрос.**

*(Сахна артынан)*

Жол бер, жол бер, мындай бол!

**Биринчи нөкөр.**

Флоттон чабарман келди.

*Матрос кирет.*

**Дож.**

Кош, сүйлөнүз, ишиңер кандай?

**Матрос.**

Түрктөрдүн флоту

Родоско карай жол алды.  
Улуу сенат билсин деп,  
Анжело берди кабарды.

**Дож.**

Господадар,  
Кандай, силерге бул жаңылык жагабы?

**Биринчи сенатор.**

Дайыны жок кеп,  
Андай болууга өч мүмкүн эмес.  
Түрктөр бизди ойго бөлүп алдагысы келет,  
Алар үчүн Родостон Кипр чоң маани берет.  
Жана Родоско карганда,  
Кипрди алуу оңой болуу керек.  
Анткени Кипр начар корголгон,  
Родостун чеби эң мыкты, эң бек.  
Түрктөр анчалык наадан эл эмес,  
Алар пайда, зыянды сонун билет.  
Түрктөр алды-артын байкап туруп,  
Анан тобокелге кирет.

**Дож.**

Жок, жок, албетте алардын көздөгөнү  
Родос эмес.

**Биринчи нөкөр.**

Дагы чабарман!  
*Чабарман кирет.*

**Чабарман.**

Урмат, улуу салтанат тобуңузга!  
Багыт алган калың түрк Родос жакка  
Топтолушуп бул жерден кошулушту  
Пайда болду кошумча жаңы эскадра.

**Биринчи сенатор.**

Мынакей, уктуңарбы, господадар!  
Мына аны билгем. Күчү көппү?

**Чабарман.**

Отуздан ашуун кеме бар,  
Бири артынан бири ээрчип,  
Көрүнө Кипрге сүздү душмандар.  
Кабар берет сиздерге,  
Ишеничтүү, Монтано аттуу мырзаңар.

**Дож.**

Айтпадым беле сиздерге,  
Албетте алардын тилегени Кипр.  
Ким билет, Марк Лукезе шаарда болду бекен?

**Биринчи сенатор.**

Жок, алыскы сапарда,  
Флоренция тарапта.

**Дож.**

Аган дароо чабарман жөнөтүлсүн,  
Токтоосуз келсин деген буйрук берилсин!

**Биринчи сенатор.**

Баракелде, урматтуу  
Брабанцио жана өр жүрөк азамат мавр!

*Брабанцио, Отелло, Яго, Родриго жана аларды жандаган  
кишилер киришет.*

**Дож.**

Отелло биздин башка күн түштү,  
Түрктөргө аттан, кан майдандын  
Камын кыл!  
Брабанцио, сизди байкабай калган экемин,  
Бизге сиздин жардамыңыз эң зарыл.

**Брабанцио.**

Мага сиздики зарыл. Улуу Дож!  
Чын сөздү айтсам,  
Мага күнөө иш болбос.  
Таарынбаңыз, сиздин алдыңызга  
Келген себебим:  
Далил кылат, мага ак көңүлүнүздүн

керегин.

Бул жолу мени: сенат иши козгобойт,  
Бул жолу менде, согуш ою ойлонбойт.  
О, жок, о жок, менде башка кайгы, санаа бар  
Көз алдымда: коркунучтуу балаа бар.  
Дитим, көңүлүм ушул үчүн жыйналды,  
Жүрөгүмө башка пикир сыйбады.  
Бул жаман го, эмне болуп кетти?

**Брабанцио.**

О, кайран кызым!  
Көркү күндөй, айдай кызым!

**Дож жана сенаторлор.**

Сактай гөр, эй, деги сообу?

**Брабанцио.**

Соолугу курусун,  
Кызым кор болду, кызым жок болду!  
Аны бир сыйкырчы,  
Көзүн байлап уурдап кетти.  
Кызымдын акыл-эси ордунда болчу.  
Эч качан мындай жолго барбайт болчу.  
Бирок жылас болгон кара шайтан,  
Аны аярлык менен азгырганын айтам.

**Дож.**

Ооба,  
Кызыңыз кыздын көркү, ал туура,  
Эгерде ким, ал перини уурдаса,  
Карап туруп катуу закон барагын  
Тарттырыңыз эң жогорку жазага.  
Аябаңыз, эгер ошол күнөөкөр,  
Менин балам, менин кишим болсо да!

**Брабанцио.**

Жаным менен ыраазымын,—  
Мынакей күнөөкөр!

Сиздерге зарыл иш менен  
Чакырылыптыр бул өжөр.

**Дож менен сенаторлор.**

О бул укмушко!

**Дож.** (Отеллого)

Сиз эмне деп айта аласыз?

**Брабанцио.**

Эч нерсе айта албайт,  
Айбы мойнуна коюлуп, тили  
Байланды.

**Отелло.**

Алдьяр! Асылзаада, улукмандар,  
Теңирде теңдеши жок улуу жандар!  
Адамдын адил жүрөк сырттандары,  
Эл-журттун өкүмү түз султандары!  
Эмне айтам. Эмне сүйлөйм. Өзүм билбейм,  
Ал ырас, кызы менде жалган дебейм.  
Чын сүйүп, нике кыйып кошулдук биз,  
Менде жок мындан башка күнөөлүү иш.  
Чоркокмун, элди эритип сүйлөй албас,  
Жана да сылык-жумшак сөздөрүм аз;  
Туптуура жети жаштан ушул жашка  
Чонойдум кан ичинде, ок астында.  
Бир гана согуш жолун сүйлөй алам,  
Анымдан жыргал сезбес уккан адам.  
Бирок да касиетинден айланайын,—  
Бул киши баян кылды алы-жайын,  
Сыйкыр деп, көз боочу деп айыптады.  
Кызымды уурдады деп күнөө салды.

**Брабанцио.**

О синьорлор, кантип күнөө салбаска.  
Менин кызым адептүү эле эң башка.  
Токтоо кыял, уяң мүнөз, жаракөр  
Дидарына куса болгон көргөндөр.  
Ошол кызым көзү сокур болгондой,  
Ата-намыс, ата-энесин ойлобой,  
Мени уялтат өзү сүйдү дегени  
Мына бул өңү суук немени.  
– Жалган! Жалган! Айткандары бүт жалган!  
Сыйкырлыгын анык, туура дей алам.  
Кыздын башын тегеретти деп ойлойм,  
Сезимине дары септи деп ойлойм.

**Дож.**

Ойлоого болот, бирок ал чындыкка жакын  
эмес,  
Сиз далилдей сүйлөнүз, болжолдоо адил эмес.  
Бүгүнкү мажлис, эң зарыл кеңеш курат,  
Ошондой болсо да сиздерге көңүл бурат.

**Биринчи сенатор.**

Отелло, айтыңызчы чырагым,  
Чын эле сизден айып болдубу.  
Же тагдырдын жолу коштубу?  
Же экөөнү ээрчиттиби алыска,  
Жаш сүйүүнүн күнөөсү жок толкуну.

**Отелло.**

Арсеналга бирөө барсын, тез барсын,  
Кыз ошондо келсин, айтсын ырасын.  
Эгер жарым күнөө койсо бир гана:  
Чинимди алып, өзүмдү асып салгыла.

**Дож.**

Келсин мында Дездемона,  
Чакырткыла, мырзалар!

**Отелло.**

Яго сиз жол көрсөтүңүз

*(Яго бир канча жигиттер менен чыгып кетет.)*

Булар «айра келгенче сөздү улайын  
Эгер сиздер тараптан, болсо ырайым.  
Аны кантип жалындап сүйгөнүмдү  
Жана ,мени сүйгөнүн жашырбайын.

**Дож.**

Сүйлөнүз, Отелло?

**Отелло.**

Алыс эмес бул күндөр кечээ болду,  
Ширин таттуу өмүрдөгү жомоктогу.  
Кыз атасы жактырып мүнөзүмдү  
Нечен жолу чакырып коноктоду.  
Чоң үлпөттүү санаасыз саякатта,  
Терең сырлар сырдашын калган чакта,  
Эрмек болуп эреркеп сүйлөй бердим  
Көргөн, билген күндөрдү башка-башка.  
Сүрөттөп уйгу-туйгу тагдыр жолун,  
Согуштун жан чыдагыс борошонун,  
Эритип кыялдарын бийлеп алып  
Өзүмдүн жаштыгымды айтчу болдум.  
Нечен-нечен тумандуу кайгыларды,  
Азап менен түнөргөн ай-жылдарды,  
Дениң менен кургакта көргөн кордук  
Жана мага жабышкан ажалдарды.  
Сүйлөп бердим, туткунга түшкөнүмдү,  
Кул ордуна сатылып бүткөнүмдү.  
Кандайча андан качып чыкканымды,  
Ач, жылаңач жол кезип түткөнүмдү.  
Барса келбес биябан талааларды,  
Түштөн чыкпас кара үңкүр, терең жарды,  
Бийик аска тоолорду, зоокаларды,  
Тиреп турган көктөгү жылдыздарды.

Түрү жаман жапайы кишилерди  
Күчтүүлөрдү күчсүзүн жегичтерди.  
Биз көрбөгөн адамдын көп түрлөрүн  
Баштарынан жогору ийиндери.  
Ошентип, менден чыккан аңгемелер  
Күч болду угуучуну элжиретер,  
О, жарым Дездемона! Дездемона!  
Тыңшады эң этибар, эң бир чебер.  
Эгерде иш чыкса сөз маалында  
Бүтүрүп кайра келчү дароо гана.  
«Ай кап» деп өкүнүчтүү кейий турган  
Жомоктун жоготулган кылдарына  
Нурумдун мен анысын байкап коюп,  
Атайы кызык жерин айтпай коюп,  
Өзүмө далай ирет жалындыргам  
«Сураңыз, муяу айт деңиз» деген болуп.  
Андан соң анын эркин эки кылбай,  
Кээ жерин сүйлөп бергем эки-үч курдай.  
Көзүнөн бакыт чачып тиктей турган,  
Жаркырап айсыз түндө, ай чыккандай.  
Укканда жаштыгымдын кайгы-зарын,  
Кандайча тагдыр менен талашканым,  
Мен көрөм жашка көлдөп ыйлаганын,  
Болочок менин сүйгөн ынак жарым.  
Бүткөн соң жалжал карап улам-улам,  
Чыга албай кызык сөздүн кумарынан,  
Ааламды селт эттирчү үшкүрүгүн,  
Бир гана мага белек кыла турган.  
Жалооруп, жамалы ысык көркү менен:  
«Ах, чиркин турмушунуз кыйын экен,  
Неге уктум, неге билдим мунун баарын.  
Жалган ай, мен да сиздей болсом».. – деген.  
Бүтүргөн мындайчалап, сөзүн улап:  
«Кимде ким мени сүйсө эгер чындап,  
Кайталап сиздин сонун кебиңизди...  
Өзүнө тарта билсин дал сизчилеп»...  
Андан соң мен да ашыктык жообун айттым.  
«Сенсиң деп жалгыз сүйгөн махаббатым».  
Ал сүйүп менин албуут кыялымды,  
Мен аны коркпой сүйүп бакыт таптым.  
Бар айбым, бардык күнөөм ушул гана,  
Сыйкырлап колдонбодум башка чара.  
Таксырлар, жалган болсо айтып берсин,  
Мынакей өзү келди Дездемона.  
*Дездемона жана Яго жигиттери менен кирет.*  
**Дож.**  
Мындай сөздүн эпкинине,  
Менин кызым да эрир эле.  
Брабанцио: «Таш түшкөн жеринде бор  
Ыраазы бол, эки жаштын тилегине.

**Брабанцио.**

Кызым эмне дээр экен,  
Аны угалы.  
Эгерде экөөнүн сөзү бир чыкса,  
Анда мен Отеллого ыраазы.  
Кызым, бери жакын басчы,  
Жан эркем,  
Айтчы, күнүм,  
Бул отурган көп элден  
Кимге баш ийип  
Кимдин сөзүн угаар элең.

**Дездемона.**

Атаке,  
Мындай жерде менин парзым  
Экиге бөлүнөт:  
Ырас, сизден тарбия, өмүр алдым бөпөлөп.  
Ошол алган өмүр жана тарбиям үчүн,  
Биринчи парзым:  
Сиздин айтканыңызга көнүп,  
Дегениңизди көтөрмөк;  
Бирок, бул киши менин жарым,  
Болочок таалай, багым;  
Сиз жаш кезде, менин энем  
Өз атасынын астында  
Сизге кошкон өзүнүн жанын;  
Ошол сыяктуу,  
Бүгүндөн баштап,  
Отеллонун сөзүн угуп,  
Кыл дегенин кыламын.  
Бул экинчи парзым.

**Брабанцио.**

О сени кудай алсын. Мен бүттүм, улуу Дож,  
Эми мамлекеттик ишке көчөлү, кой болбос!  
Кантейин, атадан мындай кыз күткүчө,  
Башка бир чоочун кыз күтсөмчү. О тагдыр  
оңбос!

Багың ачылсын мавр, эгер колуман келсе  
Кызым болсо сага жолдош.

Ал эми жан эркем, сага соңку сөзүм бул:  
Эң жакшы болду, сенде жок кыздан бир  
тууган.

Бир боордош.

Эгер болсо, сен үчүн аларды орго салат элем.

Мен бүттүм, улуу Дож!

**Дож.**

Атасы! Сизге –

Кошумча бир акыл сез айткым келет,

Бул экөө сизге сыйлуу болсун десек:

Сап болсун өткөн иштин өкүнүчү.

Өткөндү ойдон алып таштоо керек.

Эмесе бакытсыздык жолу ачылмак,  
Кекээрлеп кеткен ишти кектей берсек.  
Таптакыр жамандыкты унуткаруу  
Тагдырдын татаал жолун оңой жеңмек.

**Брабанцио.**

Эгерде кеткен ишти кектебесе,  
Бербейбиз Кипр жерин түрккө неге?  
Түк жакпайт, мында минтип көңүл басуу,  
Мага окшоп катуу күйүп, кейигенге.  
Кандайча жамандыкты унута алам,  
Дарт жатса жүрөгүмдүн тереңинде.  
Орунсуз мага берген акылыңыз.  
Кур сөздөн кайтым кетпейт, эч бир жерде,  
Эч качан таттуу тилге жумшай албайт,  
Ызанын уусун ичкен алсыз дене.  
Андыктан анын баарын жөн коёлу,  
Көчөлүк мамлекеттик маселеге.

**Дож.**

Түрктөр аябаган көп күч менен Кипрге  
Карай бет алууда. Отелло, сепилдин сыры  
Сизге маалым. Ырас, аралды  
Бардык жагынан сыналган мыкты адам  
Башкарып турат, бирок  
Ошондой болсо да согушта эр азамат – элдин Сүйгүнчүгү  
болуш керек; бул – иштин эң чоңу.  
Көпчүлүк сизди сүйүп, сизди каалайт.  
Андыктан  
Жаш бактыңыздын жаш жолун  
Ушул салабаттуу чоң  
Сапар менен айкындоого даяр болуңуз.

**Отелло.**

Даярмын!

Ал мага көнүмүш жумуш, о господа,  
Согуштун бардык кыйын жолдоруна  
Жатыгып, нечен ирет кайнап чыккам,  
Таш койну мага жумшак мамыктан да.  
Түрктөргө аттанайын жаным менен.  
Эмесе, көңүлүм жай болсун үчүн,  
Сиздерге мына мындай сунуш этем:  
Өзүнчө үй бөлүнсүн аялыма,  
Берилсин бир топ нөкөр кызматына,  
Жана да керегинин баары болсун,  
Ылайыктуу анын бийик урматына.

**Дож.**

Эгер кааласаңыз: атасыныкында турсун.

**Брабанцио.**

Мен ага каршымын.

**Отелло.**

Мен да!

**Дездемона.**

Жана мен да.

Атамдыкында болушум, атамды капа кылар,  
Көргөн сайын атакем ызаланар.  
Эгерде бир ооз сөзгө уруксат болсо:  
Менимче, мына мындай оңой жол бар.

**Дож.**

Сиз эмне дегиниз келет, сулуу Дездемона?

**Дездемона.**

Атагым ай ааламды дүңгүрөттү,  
Ааламга таң каларлык кабар кетти,  
Ал кабар Отеллону сүйгөндүгүм,  
Ал сүйүү, менден чыккан сүйүү эрки.  
Мен сүйдүм, Отеллону чындап сүйдүм,  
Эрдигин, кылган ишин чындан сүйдүм.  
Анткени эмки азабын бөлүп алам  
Мен анын ушунусун кылдат сүйдүм.  
Кошоюн жылдызымды жылдызына  
Көнөйүн, оор жолдун кыйынына.  
Жубайым кан майданга кетип жатса, –  
Не табам жаным коргоп, калып мында!  
Амалсыз айрылуудан жаш тамчылап,  
Бир жүрүп кордук көрүү жанга ыракат,  
Эмесе кол кармашып жарым менен  
Барайын мен да кошо болсо уруксат

**Отелло.**

Туура айтты, ойлоп тапты Дездемона,  
Куп дейли анын мындай суроосуна.  
Калп эмес, асмандагы алла күбө,  
Жан тартпайм ашыктыктын жыргоосуна.  
Сөзүм ак өтүнүчүн бар кылалы,  
Менде жок -бирге жүрүп жыргоо камы.  
Жана да, башкача ойлоп коркпогула,  
Бузат деп бизден алган тапшырманы.  
Эгерде: өзүмдү өзүм жеңил тутсам,  
Ошентип мамлекетке күнөө жазсам,  
Берилип жылуу коюн кумарына,  
Согуштук милдетимди начарлатсам:  
Андабы, анда мени айыпка тарт,  
Аялдын кийимин «ийгиз маскаралап.  
Жарагым жарак болбой куруп калсын,  
Алынсын, сыйлыкка алган: урмат, атак.

**Дож.**

Аны өзүңөрчө чечкиле,  
Калуу, калбоо силерде.  
Бирок чукул чыккан окуя  
Сизди шаштыруу керек.

**Биринчи сенатор.**

Бүгүнкү түндөн калбай  
Жөнөөгө туура келет.

**Отелло.**

Жаным менен.

**Дож.**

Таңкы саат тогузда дагы баш кошобуз,  
мырзалар.

Отелло, биздин жардыкты жеткирип турууга  
киши калтырыңыз.

**Отелло.**

Өз поручигимди сунуш кылууга, сизге  
урматым бар.

Эң ак ниет, адил адам.

Жарым Дездемонаны жанына кошуп берем.

Бул өзү барлыгын жайгаштырат.

**Дож.**

Кош, эмесе мырзалар,

Таттуу болсун уйкуңар!

Сизге айтарым бул, Брабанцио!

Сиздин кара күйөө балаңыз

Өзүнө нечен биздей актарды суктандырат,

Анын эрдик сыпаты: актардан ак.

**Биринчи сенатор.**

Отелло, Дездемонанын кадырын билиңиз.

**Брабанцио.**

Этият бол,

Аялың өз атасын алдады,

Сени да жазгайт,

Үйрөнгөн адат калабы.

*Дож, сенаторлор жана кызматкерлер кетишет.*

**Отелло.**

Жок,

Буга мен өз жанымдай ишенем,

Жүрөгү ак, жамандыкты билбеген.

Ишке көчөлү, Яго,

Дездемона жарымды сага тапшырам;

Аялыңа айт,

Чыкпасын алды, артынан.

Жаздым кылбай биринчи иштин учурун,

Жете келгин жарым менен

Жара бөлүп деңиздердин толкунун.

Убактым бар, бир саатка жетпеген,

Сан-миң ой бар, бирин дагы чечпеген.

Жүр! таң нурум Дездемона,

Кол суналы, сүйүүнүн жыргалына.

*Отелло менен Дездемона чыгып кетет.*

**Родриго.**

Ой, Яго!

**Яго.**

Эмне дейсиң, алаңказар кайраным.

**Родриго.**

Айтчы, кагылайын, мен эмне кылам? Я?

**Яго.**

Эмне кылмак элең, кудаы деп үйүңө барасың.  
Анан көзүңдү жумуп уктап каласың.

**Родриго.**

Жок, бир минуттан калбай көлгө чөгүп өлөм.

**Яго.**

Антип өлө турган болсоң,  
Экинчи жүзүңдү карабайм.

**Родриго.**

Мындай кордукка кантип чыдоого болот,  
Өмүрүмдөгү

Жалгыз перизатыман көз көрүнө минтип  
айрылып отурам.

Анан мен өлбөгөндө ким өлөт?

**Яго.**

Сен өлбөй кара жерге кир, о эси жок, арам!  
Бери кара. Мен жердин үстүнө жашаганыма  
төрт жерде жети жыйырма сегиз жыл болот;  
ошондон бери зыян менен пайданын айырма-  
сын жакшы үйрөндүм. Бирок ушунча болуп  
өзүн өзү сыйлап, өз кадырын билбеген адамды  
көрө элекмин. Мен сага окшоп бир байталдын  
дарты үчүн көлгө чөгүп өлгүчө, жанымды май-  
рык таман маймылга айырбаштар элем.

**Родриго.**

Анан кантем. Мынчалык ашык өзүм да уялам,  
бирок аны ондоого эч болбойт.

**Яго.**

Эч болбойт! Уялбай айтканын кара. Адамдын  
жакшы-жаман болушу өзүнөн. Мунум калпшы,  
я? Калп дебессиң. Биздин ар бирибиз – өзү  
бүзчө майбалуу бакчабыз; ал эми биздин эркибиз: багбан.  
Бакча болгондон кийин, арабызга  
чалган-малган, бүлдүркөн-сүлдүркөн, кожогат-можогат жана  
түрлүү-түрлүү балакеттин баары чыгат. Алардын мөмө  
байлап кулпуруп өсүшү, же болбосо тепсендиде калып  
кудай уруп калышы – бизден! Эгер акылыбыз, болбосо,  
төбөбүз менен баспайт белек. Ошондуктан акылга баш ий.  
Сенин махаббатың жыпар жыты буркураган бир сонун  
бакча. Аны гүлдөтүү, же шүмүрөйтүп жок кылуу өзүңөн.

**Родриго.** Ой койчу, ой.

**Яго..**

И ананчы... Жеңил кишиче жээлиге бербей, сабырдуу бол.  
Сенин атың эркек. Андыктан эркекче кайрат кыл. «Чөгүп  
өлөм! Чөгүп өлөм!» Ушу да сөзбү. Мышык менен күчүк  
чөгүп өлсүн. Андай өлүм сенден айлансын! Мен өзүмчө  
ойлоп туруп: «Кой, Родриго досума бир жардам кылайын»  
дедим. Мындан мурда экөөбүз мынчалык ысык эмес элек,

экөөбүздү биздин максатыбыз жакындатты. Сен эми менин тилимди алсаң капчыкка акчаңды толтур да биз менен кошо жөнө. Сырткы кейпинди өзгөртүп жасалма сакал так. Дездемона маврды узакка сүйө албайт! Андай болууга мүмкүн эмес. Толтур капчыгыңды акчага! Мавр да аялын узакка сүйө албайт, ага да көзүм жетет. Албууттап жанган сүйүү, албууттап өчөт. Катуу башталган сүйүү, бат басылат. Толтур капчыгыңды акчага! Бул мавр сыяктуу кара көздүү, от жүрөктүү адамдар эң өзгөргүч келет, аялдан көңүлү бат калат. Анын махаббаты бүгүн булактан тунук, балдан ширин болсо, эртең түндөн кара, уудан ачуу болот. Дездемона жаш, али алды-артын байкай элек, убагы жеткенде ал да башкага көчөт. Маврга кангандан кийин, анан эсине келет. Эсине келет да, башкага көз жүгүртөт. Толтур капчыгыңды акчага! Эгер өз кадырыңды өзүң билбей, өзүңдү өзүң кор кылгың келсе, чөгүп өлүүдөн башка, жакшыраак акыл тап.

Толтур капчыгыңды акчага! Биринчиден, сенин ашык перизатың Дездемона аябаган митайым венецианка; экинчиден, анын эри кара мавр: эби-сыны жок, турак кылган жери жок көчмөн неме. Ошентип алардын ыркы келбейт, билдиңби! Кудай урсун Дездемона сеники! Ишенсең ой, сеники! Толтур капчыгыңды акчага! Чөгүп өлөм дегениң болбогон өлүм... Анын жүзүн ары кылсын. Дүйнөнүн эч бир ыраматын көрбөй чур этип чөгүп өлгүчө, Дездемонанын жыргалын көрүп анан даргага асылып өлгөнүң сооп иш эмеспи! О эси жок арам десе. Толтур капчыгыңды акчага!

**Родриго.**

Ой, сенин тилиңе көнсөм, мени алдабайсыңбы, я.

**Яго.**

Кадырың жан болсун. Толтур капчыгыңды акчага!

Мен сага мындан мурда далай айткам, эми да айтам:

Маврды өлгүдөй жек көрөм. Менин ага кылчу жамандыгым, сеникинен кем эмес. Ошондуктан экөөбүз бир тилекте бололу. Сен анын аялы менен жүрүп, өзүн сызга бир олтургуз. Сен бир жыргап кал, мен моокумдан канайын! Бар эми, толтур капчыгыңды акчага. Калган сөздү эртең сүйлөшөбүз. Келе колунду, кош!

**Родриго.**

Таң азанда кай жерден жолугар экенбиз, я.

**Яго.**

Меникине кел.

**Родриго.**

Мен сен тура электе барам.

**Яго.**

Мейлиң. Бирок, эй Родриго!

**Родриго.**

Я?

**Яго.**

Чөгүп өлөм дебе...

**Родриго.**

Антпейм. Ап бали, акылды мен эми таптым.

Дездемонанын дарты үчүн короо-жай, мал-

мүлкүмдү бүт сатам!

*Родриго кетет.*

**Яго.**

Бул акмак

Мага акчасы менен кул болот,

Жаныма алтын-күмүш пул болот.

Менин оюм: зарыл болгон жерлерде

Өз пайдама түлкү болуп ойномок.

Жаман көрөм, жаман көрөм маврды!

Кулагыма бир ушак сөз кабылды,

Кеп айткан дейт, менин эссиз зайбыма

Көзүм жетет, жалган анын барлыгы.

Бирок ал сөз: керектүү сөз мен үчүн,

Тилегимдин аткарылчу эби үчүн.

Эгер кокус, кылмыштарым ачылса,

Жалаа жаап, себебим бул деш үчүн.

Мавр мени жакшы көрөт, жактырат,

Мен анысын пайдаланам жакшылап.

Бир ой түштү! Баса, мырза Кассио

Бул оюма эң бир сонун, эң бир бап!

Биринчиден: кызматынан алдырам

Алдырам да, ал кызматка мен турам.

Экинчиден: жарың менен Кассио

Соо эмес деп Отеллону азгырам. ,

Кассионун мүчөсү бар келишкен,

Аял заты бир көргөндө эришкен.

Отелло өзү: эң ак көңүл, ишенчээк,

Чындыкка алат, жалган иштин баарын тең.

Отеллону орго салам кааласам,

Кана эмесе, кубатым кел, кармашам!

Бул антыман тайбас үчүн эч качан

Шайтандардын канатына жармашам!

*Кетет.*

## **II АКТ**

### **1-СҮРӨТ**

Кипр аралы. Көл жээктей салынган шаар.

Сепилдин аянтчасы.

*Монтано жана ошол шаардык эки киши кирет.*

**Монтано.**

Көл бетинде караан жокпу?

**Биринчи адам.**

Жок, эч бир караан көрүнбөйт,  
Бир гана көбүк чачкан ак толкун.  
Бирин-серин парустар да бөлүнбөйт,  
Мелмилдеген көк жээкти урган бат толкун.

**Монтано.**

Мындай бороон, болгон эмес эч качан,  
Биздин сепил солк-солк этет байкасам.  
Бул жер мындай, көл жак кандай болду экен,  
Кандай кубат кайрат кылат сынбастан?  
Бах... Кеме кыйрады ээ... ана... ана...  
тыңшасаң...

**Экинчи адам. .**

Долу толкун күчтүү үйөр алаамат  
Түрк флотун тереңге урат будалап.  
Көл жээгинде бир аз карап турсаңыз,  
Куюн келет, бирин-бири кубалап.  
Асманга аткан шарпылдаган чарпыны  
Алтын казык, жети аркарды бетке урат.  
Мен мындайды көргөн эмесмин.  
*Үчүнчү киши кирет.*

**Үчүнчү адам.**

О күтүлбөгөн жаңылык!  
Согуш тамам болду!  
Түрктөрдүн тилеги катты,  
Максаты жок болду.  
Алардын кемелери  
Күм-жам болуп кыйрады.  
Анын сыныктарын көргөн  
Жана кыйраганына күбө болгон –  
Биздин корабль  
Гаванга келип токтоду.

**Монтано.**

Ыраспы? Кантип эле?

**Үчүнчү адам.**

Ырас. «Веренеза» аттуу  
Корабль жээкке чыкты,  
Андан Микеле Кассио деген  
Адам түштү.  
Айтууна караганда Отеллонун лейтенанты  
экен.

Анын кожоюну биздин Кипрге  
Комендант болуп дайындалды дейт,  
Ал азыр жолдо болсо керек.

**Монтано.**

Жакшы болуптур. Ал сонун комендант.

**Үчүнчү адам. .**

Кассио деген жигиттин көңүлү тынч эмес,  
Бирде түрктөрдүн колун кыйраткан

Алаамат толкунга тобо келтирет:  
Бирде маврды кудай сакта деп,  
Алладан бакыт тиленет.  
Отелло толкунга аралашып  
Көздөн кайым болду дейт.

**Монтано.**

О кудай, сактай көр,  
Анын колунда кызмат кылгам.  
Ал солдат десе жанын берген  
Эң элпек начальник адам.  
Жүргүлө портко чыгалы,  
Келген кораблди көрүп,  
Пристандан алыска көз салалы.  
Ачууланган көк деңиздин жүзүнөн,  
Отеллону табалы.

**Үчүнчү адам.**

Ал аз минуттун ичинде көрүнүүгө мүмкүн.  
*Кассио кирет.*

**Кассио.**

Ой бали ай, бул жакта  
Отеллонун баркы чоң экен!  
Господадар мунуңар үчүн  
Сиздерге ыракмат деп баш ием.  
О асман, сен Отеллого жол бер деп  
Жараткандан тиленем.  
Ал эң коркунучтуу учурда  
Алыска калып жок болду,  
Куюндар ороп жинденген.

**Монтано.**

Анын корабли бек беле?

**Кассио.**

Отелло жакшы кораблдин бортунда,  
Кораблди айдаган  
Чексиз мыкты штурман;  
Кандай кырсык болсо да,  
Ал жеңет ко деп ой кылам.  
*Сцена артынан үн. Парус! Парус! Парус!*  
*Төртүнчү адам кирет.*

**Кассио.**

Бул эмне деген кыйкырык?

**Төртүнчү адам.**

Эл түрө көтөрүлүп, жээкти карай жүгүрдү;  
Парусту көрүп кубануу,  
Бул кыйкырыктын мааниси.

**Кассио.**

Менимче, комендант болуу керек!  
*Замбиректин үнү.*

**Экинчи адам.**

Сиз туура таптыңыз,  
Салютка караганда, корабль өзүбүздүкү.

**Кассио.**

Ким экенин дааналап билүүгө болор бекен?

**Экинчи адам.**

Билүүгө төмөнчүлүгүм бар.

*Кетет.*

**Монтано.**

Ал баягыдай эле бойдокпу?

Же үйлөнгөнбү?

**Кассио.**

Үйлөнгөн. Үйлөнгөндө да нур кызына үйлөнгөн.

Анын жары асмандагы перизат,

Көргөндө бак, ойлогондо ырахат,

Биз бир келгин, учуп өткөн турмуштан

Анын салкын саябында салкындап.

Көзгө кумар сулуулугун, келбетин –

Жаза албастай колдо калам калтырап.

Экинчи адам кирет.

Билдинизби, кимдер экен?

**Экинчи адам.**

Яго деген бирөө дейт,

Сүйлөгөн эл генералдын поручиги деп сүйлөйт.

**Кассио.**

Ой тобо ай, коюңузчу?

Кантип эле? Мына укмуш...

Кандай октой атылып

Тез келиш?

Бир гана себеп:

Яго менен Дездемона бир келди,

Анын аптак жамалынан айбыгып,

Толкун тынчып, шамал, бороон жол берди,

Куюн, үйөр бир заматта басылып,

Мына сулуу, мына сулуу өт деди.

**Монтано.**

Кимге?

**Кассио.**

Кимге болсун...

Сиз сураган периште!

Начальниктин начальнигине,

Генералдын ээсине...

Яго ээрчип чыккан жанына

Жардам берип анын түрлүү ишине.

Аларды күтөм. Бизден бир жума

Кийин калган. Ошондуктан таң калам.

Эми Отеллодо ой, санаам.

Уч Юпитер, жакындап уч күркүрө,

Парусту ал, өзүңдүн кең демиңе!

Кораблдер аман чыгып булуңга,

Кошулсун, жарлар бир-бирине.

Дездемона Отеллого эркелеп,

Таалай, ырыс, бак төгүлсүн Кипрге...

Чарчоо көргөн толкунунан тыныгып,  
Жылуу, жумшак жел ойносун деңизге.

Мына көргүлө!

*(Дездемона, Эмилия, Яго, Родриго жан жигиттери менен киришет).*

Мына кораблдин байлыктары жээкте!

Баарыңар мага кошулуп,

Баш ийип, тизе бүккүлө.

Кипрге сулуу мейман болуңуз,

Урмат, урмат асылкеч сизге.

О тагдыр пейлин төксүн,

Сиздин эсен-соо келишиңизге.

**Дездемона.**

Рахмат сизге, Кассио,

Күйөөмөн кабар айтыңыз?

**Кассио.**

Күйөөңүз жолдо

Айтар кабарым ушул.

Коркпоңуз, ал аман,

Сабыр кылыңыз, келип калар.

**Дездемона.**

Сиз жубайым менен

Кай жерде бөлүндүңүз?

**Кассио.**

Эки учуна көз жетпеген деңиз бетинде,

Асман менен толкун чапчышкан «өк мейкинде!»

Ана, тыңшаңызчы, алыстан чуу чыгат,

Корабль көрүнсө керек.

*Сцена артынан үн. Парус! Парус! Замбирек үнү.*

**Экинчи адам.**

Дагы салют. Эмне болсо да

Булар биздин достор!

**Кассио.**

Ким экенин билиңиздерчи?

*(Экинчи адам кетет.)*

Салам сизге, поручик,

Эсенсизби, жаш сулуу,

*(Эмилияны өбөт.)*

Мен элпектикке ээрчип, катуу кеттим, Яго,

Менин туулуп, өскөн жеримде, ушундай адат,

ушундай жобо!

**Яго.**

Ооба, сизге эрдин тосуп кубантса

Мени тили менен сыздатат.

**Дездемона.**

Эмилия андай дөөрүк аял эмес.

Менден артык биле ал байсыз.

**Яго.**

Анысын нечен таттуу уйкуда сынагам.

Силердин алдыңарда: момун, жоош...

Бирок ичи, ою бүт арам.

**Эмилия.**

Айбыңыз катуу, мен андайга туура келбесмин.

**Яго.**

Анан калпы?

Силер:

Конокко барганда мелтиреген сүрөтсүңөр,  
Үйдөгү коңгуроо, мечтеги мышыксыңар,  
Жанды таяткан бажылдак ажаансыңар,  
Жамандыкка азгыргыч шайтансыңар.

**Дездемона.**

Тилиңизге тибиртке! Мунуңуз бекер.

**Яго.**

Жок, ырас. Мен ушакты жаман көрөм,  
Төшөк, силердин ойнор оюнуңар,  
Төшөк, силердин кылган чарбаңар.

**Эмилия.**

Мен эч качан мындан мактоону күтпөйм.

**Яго.**

Мындан ары да күтпө.

**Дездемона.**

Мага айтар белеңиз?

**Яго.**

Сурабаганыңыз жакшы. Колуман келбес.  
Мен мактоочу эмес, мен кордоочу!

**Дездемона.**

Мейли, баары бир.

Мактоо жарашса айта бериңиз.

Пристанга киши кеттиби?

**Яго.**

Ооба, кеткендей болду.

**Дездемона.**

Көңүлгө чөккөн кандай капа... кандай кайгы...

Өзүмдү өзүм канча алдайын десем да

Тынчыбаган санаа... жарым эмне болду?..

Деги сиз мени эмне деп мактаар элеңиз?

**Яго.**

Азыр, Азыр.

Ойло, ойло, чебердеп.

Мендеги асыл мээ кургур.

Сиз үчүн,

Азапка салып башымды,

Тапкан мактоом мына бул:

«Чын сулуу акылдын аз-көбүнө канааттанат,

Акылды ойлоп табат, келбетти жасап алат»...

**Дездемона.**

Жакшы кеп.

Эгер: келбети кетик келип, акылы жетик  
болсочу?

**Яго.**

«Кетигин толтуруп алат,  
Кемтиктин жолун табат.»

**Дездемона.**

Жүрөгүм тынчыбайт,  
Сааттан саат өткөн сайын  
Санаам ырбайт.

**Эмилия.**

Эгер сымбаты наз келип,  
Акылы пас болсочу?

**Яго.**

Андай аял, аялдардын жаманы,  
Жаман аял жакшы тууйт баланы.

**Дездемона.**

Кабактардагы баштары  
Айланган эски макоолордун  
Көңүлү үчүн айтыла турган орунсуз тамаша.  
Сиздин сыныңызга караганда: эс-акылынан,  
сырткы түрүнөн бирдей кем жаралган бечара-  
лар адам эмес экен да.

**Яго.**

Сулууну сулуу деп айтса, сулуунун да кеми бар,  
Акылмансынган аялдын кеңкелестик жагы бар.

**Дездемона.**

Ой бул акылсыздын сөзү, акылсыздын сөзү.  
Сиз жаман жөнүндө жакшы айттыңыз. Кой  
эми биз тамашаны коёлу. Сизче: ар адамга  
жаккан эч айбы жок аял кандай болот?

**Яго.**

Жакшы болуп, жакшымын деп айтпаса,  
Элпек келип, ачык сөздөн кайтпаса,  
Пулдуу болуп, бирок пулун чачпаса,  
Таба берсе, табылганды-табылса...  
Башкалардан көйрөң келип азыраак,  
Бирок абдан токтоо болсо ачууга.  
Кезек, кезек колго түшкөн жигиттин  
Көңүлүн басып, бирок сырын жашырса,  
Бул ааламда теңдеши жок аял деп,  
Чын баа коём...

**Дездемона.**

Кимге? Кимге?

**Яго.**

Эшек мээлүү, аракеч тууган асылга...

**Дездемона.**

О кандай акылсыз, жана даамсыз баа!  
Эмилия күйөөң болсо мейли!  
Мунун айтканын укпа. Айтыңызчы,  
Кассио, арсыз, намыссыз сөзүнөн башка мунун  
эмнеси бар?

**Кассио.**

Бул киши бетке чабар. Анткени илим адамы

эмес, согуш адамы.

**Яго.**

*(Четке).* Эпчилдигин кара... дароо колунан алды.

Ошент, ошент. Шыбырашкыла, айланайындар...  
Жөргөмүштүн кичинекей торуна, Кассиодой дардайган чымынды түшүрөт экемин.

Олда пейлиң кең кудай ай, ушуну да адеп, ушуну да тарбия дейт ээ... Бали, бали, ошентип жылмая бер. Уялбай ыраазылыгына тоюп, колунун учун өбөт. Мейлиң, мейлиң, өбө түш! Өбө түш!.. Мунунун мазесин лейтенанттыктан ыргып кеткенде бир билерсиң.. Ана, дагы.. кудай бардыр сага!..

*Сценанын артынан трубанын үнү угулат.*

**Яго.**

*(Катураак)* Мавр, мавр, бул Маврдын сигналы.

**Кассио.**

Ооба, өзү экен...

**Дездемона.**

Жүргүлө, алдынан тосуп чыгалы!

**Кассио.**

Мына биз күткөн каблан өзү да келди.

*Отелло жигиттери менен кирет.*

**Отелло.**

О жан шоолам Дездемона!

**Дездемона.**

О асылым, Отелло!

**Отелло.**

Карайм да ишене албайм, өзүмө-өзүм,

Кандайча менден мурда келип жеттиң,

– Жер, асманы каарын төгүп, толкун ыйлап,

Алаамат, кыяматтан жадап кеттим.

О алла, бул дүйнөдө арманым жок,

Жанымда, жандан артык жан секетим.

**Дездемона.**

Кой антпе, жараткан ай, күнөө кылба,

Кең турмуш курчай берсин ырысына.

**Отелло.**

Омийин! Сөзүң жетсин жаратканга,

Ыраазымын, арманым жок өз бактыма...

*(Кучакташат)*

Жүрөгүм сеникинен ылдам согот,

Бир гана, айырмабыз ушул гана!

**Яго.**

*(Четке)* Мына тамашанын тамашасы!

Шашпагыла койнумдагы жылаңдын башын

көргөндө

Өлөнүңөр өчө түшөр.

**Отелло.**

Эми сепилди карай жол тарталы.  
Достор согуш бүтү, түрктөр  
Деңизге чөгүп кыйрады.  
Хош, Кипрдин алы кандайча?  
Мен бул жерде болгом,  
Эски тааныш, жаш-карылар аманбы?  
Дездемона сени бул жерликтер сыйлайт-  
Мен булардын кадырман, сыйлуу адамы.  
Негедир жүрөгүм ташыйт, жыргалга,  
Алдуу денем, мас сыяктуу ыргалба!  
Ягожан, алдырып кел унутпай –  
Буюмдар бар, кораблдебир канча.  
Ээрчите кел эң бир жакшы киши экен,  
Кораблдин капитанын жаныма.  
Ошентип биз Кипрдебиз, эркем Дездемона.

*Отелло, Дездемона, жигиттери менен чыгып кетишет.*

**Родриго.**

*(Бир жигитке)* Бар, мени пристандан күт.

**Яго.**

*(Родригого)*

Эй кургур бери бас. Катын болбой эркектигиң чын болсо,– (мунуда айтып коёюн: сүйүү деген коркокту да эр кылат) жалдырап туруп калбай менин сөзүмдү ук. Бүгүнкү күнү лейтенант Кассио кароолду башкарат. Аны коё туруп, сага угузарым бул. Сенин перизатың Дездемона Кассиого тим эле эрип калды.

**Родриго.**

Эмне дейт? Кассиого. О койсоң!

**Яго.**

Чочубай эле кой. Мени ук. Эсиңе салып көрчү. Билесиңби, ал маврды кандай катуу сүйдү эле... Суроо бериңиз: эмне үчүн? Я, эмне үчүн? Анын атагы үчүн, элдин калпты-чынды кошуп апыртып мактаган мактоосу үчүн! Өзүң ойлочу: жел ооздон чыккан жел атакка өмүрү бою ыраазы болмок беле. Көз деген эч нерсеге тойбойт. Шайтандай болгон өңү суук неменин кызыгы кайсы. Сууган кан менен калган көңүлдү, бир гана келишимдүү келбет, жакшы тарбия жана теңтуштук жандыра алат. Маврда мындай касиеттин бири да жок! Ошентип анын талабы бир-бирден ташка тие берет. Эртеби, кечпи, Дездемона баарына түшүнөт, аттиң деп өкүнөт. Маврдан аябай көңүлү калат. Табигаттын өзү аны башка жолго түртөт. Андай болгондон кийин, анын каалоосуна Кассиодон башка ким жагат? Кассио болсо, бир кудай

урган бузуку неме. Эбин таап Дездемонаны өзүнө тартат. Ал жаш десең жаш, сулуу десең сулуу, айтор жаман жолго кире элек бураң белди суктандырчу мээр чөбү бар. Аябай жатыккан, бардык жагынан башка айбандын өзү. Келинчек болсо, муну сүйүп калды.

**Родриго.**

Бирок ал сүйгөн келинчек Дездемона эмес, Жок, жок ишенбейм. Дездемона ала жиптен ары аттабаган таза киши.

**Яго .**

Таза киши, таза киши! Тапкан экенсиң таза кишини!..

Сенин бышып турган жүзүмүнө кол тийгизбеген таза киши! Эң таза киши!.. Анчалык таза болсо, маврдын эмнесин сүйдү? Анчалык таза болсо, эмне үчүн Кассионун колунда ойнойт.

**Родриго.**

Анын эмнеси бар. Жөн гана кичи пейилдүүлүгү, же адилеттүүлүгү!

**Яго.**

Жок, анык бузулгандык, билдиңби муну.

Адептүүлүктөн башталган иштин ар жагын кудай өзү билсин. Байкадыңбы, жана: демдери демдерине кошулуп, эриндери бир-бирине тие жаздап турду. Ою кара, ою кара... билдиңби, досум, Родриго. Кептин баары ушунда! Кичинекей иштин аягы чоң менен бүтөт, экөөнүн ою жаман! Сөзүмдү желге чачпай жакшылап ук, досум. Мен сени Венециядан бекер алып келгеним жок, өз милдетинди бил! Бүгүнкү түнү солдат болуп өзгөрүп, сепилге барып кароолго тур, мен муну өзүм уюштурам, Кассио болсо, сени тааныбайт, эптеп бир жол менен ага тийиштик кылып ачуусун келтир. Одоно сүйлөйсүңбү, же аны күрс эттире түртүп иесиңби, ал жагын өзүң бил. Мен дал сенин жаныңда болом.

**Родриго.**

Жакшы болот.

**Яго.**

Кассио абдан курч неме, бат эле уруша кетет, сен аны ошентүүгө мажбур кыл. Эгерде сени ал бирдеме менен урат экен: дароо чоң чырга айлантам, улуттук маскаралоо деген айыпка жыгам. Жергиликтүү кишилер болсо, анын артынан түшүп, жамандык издей баштайт. Эс-теп кой, биринчи күнөөлөй турган кишиң – Кассио!

**Родриго.**

Айтканыңдын баарын аткарам. Бирок деги бир пайда-майда чыгар бекен?

**Яго.**

Чыкпагандачы! Ой, сөзгө түшүнсөң! Бар, бар эми, бир аздан кийин сепилге келегой. Кош! Мен Отеллонун буюмдарына кеттим.

**Родриго.**

Соо бол, эмесе. Кудай жолумду ача гөр.

**Яго.**

Кассио менен Дездемона ашык деп,  
Ойлоп таптым, жасалмалуу жалган кеп.  
Отеллону жамандадым ашыра,  
Чындыгында чексиз адам, эр жүрөк.  
Жакшы эр болмок Дездемона жарына,  
Эгерде мен, ор казбасам алдына.  
Чынымды айтсам: Дездемона сулууну–  
Мен да сүйөм алоолонуп жалынга.  
Эмнеси бар. Сүйбөгөндө жалындап,  
Оюм даана: жүрөгүнө туз куймак,  
Же түгөнгүр, аялымды чын эле –  
Кара шайтан өптү бекен кучактап...  
Муну ойлосо, тыз-тыз этет жүрөгүм,  
Туманданат, жадыраган күндөрүм,  
Аялыма, аялынан көк албай,  
Жер үстүндө кантип жашап жүрөйүн.  
Ичи тарлык, кызганчакты ойготом,  
Родригону акмак кылып ойнотом,–  
Кассиону Отеллонун көзүнчө:  
Жеп ийүүгө даяр кылып ойлонтом.  
Мына ошентип, ишим агат суудан тез...  
Шарт эттирип шоокум изин билдирбес  
Аялымдын кылтындашы башкача,  
Ай шайтан ай, Кассио да соо эмес.  
Шашпа, шашпа көрсөтөмүн баарыңа,  
Өнөрүмдү өрчүтөмүн маврга,  
Шылдың кылып, үй турмушун бүт бузуп,  
Таанытармын мүлдө ааламдын алдында.  
Иш баштоого баарыбыз тең кыйынбыз,  
Жетүү керек, бирок анын соңуна.

*Кетет.*

## 2-СҮРӨТ

Көчө

*Жарчы жардык кагазы менен кирет, аган ээрчиген көп эл тобу.*

**Жарчы.**

Ак көңүл, эр жүрөк мээримдүү генерал Отелло баарына жардык айтат. Алынган кабарга ка-

раганда, түрк флоту деңизге чөгүп, бүт кыйрап жок болду. Ушул жакшылыктын салтанатына карай, эл-журт өз билгениңдей: ырдап, бийлеп, же шаттык шамын жагып көңүлүн ачсын! Үлпөт куруп жырдап–дууласын. Жакшылык майрамы менен бирге генералдын үйлөнүү тоюн тойлойбуз. Үлпөт сарайына кирем дегендерге кечки саат бештен түнкү саат он бирге чейин эшик ачык. Кудайым Кипрдин ишин жалгасын!

### 3-СҮРӨТ

Сепилдеги зал

*Отелло, Дездемона, Кассио жигиттери менен киришет.*

**Отелло.**

Кароолго сак болгула, Кассио.

Ээнбаштык кылышпасын. Өзүңөр өрнөк болгула.

**Кассио.**

Айрым сакчыларды Яго карайт. Өзүм да текшерип турам.

**Отелло.**

Яго сонун киши, ага ишенем.

Андай болсо түнүңөр жыргалда болсун.

Калганын эртең менен сүйлөшөүбүз.

*(Дездемонага)*

Биз эми кетели, макаббатым Дездемона,

Иштин баары бүтү,

Сүйүүңүн балын төгөлү

Жүрөктүн назик кылдарына.

*Отелло, Дездемона жигиттери менен чыгып кетишет, Яго кирет.*

**Кассио.**

Эң керектүү учурда келдиңиз, Яго,

Жүрүңүз, кароолду айланып чыгалы.

**Яго.**

Эртелик кылар, лейтенант, саат али он боло элек.

Генерал Дездемонасы үчүн шашып кетти, кантсин аялдын күчү да. Жары менен көптөн бери бирге жата элек... Дездемонага адам түгүл Юпитер өзү да чаңкар эле.

**Кассио.**

Чиркин ай, башкача жаралган аял.

**Яго.**

Жаштык оту кайнап турат.

**Кассио.**

Бах десең... жаракөр аял.

**Яго.**

Баарынан көзүн айтсаңчы, адамды бери кел деп өзүнө чакырып турат.

**Кассио.**

Ырас, көзү ойноок көз. Бирок күнөөдөн таза.

**Яго.**

Үнүчү, үнү! Үнү – сүйүүнүн коңгуроосу эмеспи, я?

**Кассио.**

Несин айтасың, бардык жагынан келишкен сулуу.

**Яго.**

Баш кошкону менен бактылуу болсун. Сөздү угуңуз, лейтенант, мен вино алып келдим. Бул жердин мыктылары кара Отеллонун ден соолугу үчүн ичип койгула дейт.

**Кассио.**

Бирок бүгүн эмес, Яго курдаш! Ичкилик мага жакпайт, көтөрө албайм. Адамзат бири-бирине жакындашуу мамилесине ичкиликтен башка жол тапса жакшы болор эле.

**Яго.**

Булар өз кишилер. Бир эле бокал. Сиз үчүн өзүм ичем.

**Кассио.**

Эми эле ичтим эле, болгондо да күчтүүсү окшойт.

Боюман ашыра ичүүдөн корком, ичкиликке начармын.

**Яго.**

Коюңузчу, лейтенант! Бүгүнкү түн, үлпөт түнү эл суранат.

**Кассио.**

Элдериңиз кайда?

**Яго.**

Эшиктин ары жагында, чакырыңызчы аларды.

**Кассио.**

Мейли, бирок муну сиз кыстап калгандыктан аткарам.

*Кетет.*

**Яго.**

Мына буга да бир бокал кылт эттирсем, Андан соң аркы жагын өзүм билем.

Азыраак кызып калган кыялы бар,

Дагы ичсе – итче атылып алга умтулар.

Мас болор Родриго да эстен тана,

Жулуна айдактаган айдатыма

Үч адам тандап алып, бул жерликтен

Ичирип аябай көп ичкиликтен,

Дайындайм, сакчы кылып, буларды да,  
Бзакор мындагы элдин барлыгы да,  
Каоцио тийише албай жөн тура албас,  
Андан соң чатак чыгар, бардыгы мас,  
Мынакей тобу менен келатышат,  
Жараткан күлө карап жолумду ачат.

*Кассио Монтанону ээрчитип кайра кирет. Алар менен бирге колдоруна вино кармаган меймандар, нөкөрлөр келишет.*

**Кассио.**

Мага болбой жатып дагы бир бокал ичирип коюшту.

**Монтано.**

Эчтеке эмес. Бир эле бокал солдаттын сөзү.

**Яго.**

Вино! Вино! (*Ырдайт.*)

Бокалды толтуруп кырына,  
Шыңгыр, шыңгыр, шыңгыраталы...  
Кантели бул турмуш эң кыска,  
Кел балдар! Ичип көңүл ачалы!..  
Эй, солдаттар, силер үчүн!  
Вино! Вино! Эй, элдер, вино!

**Кассио.**

Жакшы ыр экен.

**Яго.**

Мен муну Англияда үйрөнгөм. Ичсе мына англичандар ичсин! Ичкилик жагынан датчандар, немецтер, голландиялыктар караандабай калат.

**Кассио.**

Ошончолук аракеч немелерби?

**Яго.**

Англичандарбы? О алар бирге ичише келгенде, датчандардын башын айлантып, немецтерди бат эле калжыратып салат. Англичандар эми кызый келгенде, голландиялыктар башы менен жер саят.

**Кассио.**

Биздин генералдын ден соолугу үчүн!

**Монтано.**

Кошулам, лейтенант, силерден калышпайм!

**Яго.**

О укмуштуу Англия!

(*Ырдайт.*)

Король Стефан эң үнөмчүл жан болгон,  
Кийим кийген жөн эле колго сокмодон,  
Алгын деп акыңа бир тыйын,  
Тиккенди о ач көз деп боктогон.  
Ал ким, ал король – улуу адам,

Биз ким, биз – бир майда караан.  
Кийгениң чытпы эмне– ыраазы бол,  
Анткени баары бир саган.  
Вино! Вино!  
Толтуруп бокалды кырына,  
Шыңгыр, шыңгыр, шыңгыраталы...  
Вино! Вино!

**Кассио.**

Бул да жаман ыр эмес.

**Яго.**

Жагып калса дагы ырдап берейинби?

**Кассио.**

Жок коюңуз, биздин бул жоругубуз, наамы-  
бызга жарабайт. Бирок, эл айткандай бийлик  
кудайдын колунда. Жазмыштан кутулчу жан  
бар, кутулбас жан бар. Туура айтамбы, я?

**Яго.**

Туура айтасың, лейтенант.

**Кассио.**

Маселен мен кутулам, мунума генерал жана  
бардык менден жогоркулар таарынбай эле  
койсун.

**Яго.**

Мен да кутулам.

**Кассио.**

Жок, жок, коё туруңуз. Уруксат этиңиз.

Башта мен кутулам. Генералдын орунбасары  
Сага окшогон жан жигиттен мурда кутулат.

Жок, аны коёлу. Милдетибизге көчөлү.

*(Жоолугун түшүрүп жиберип, аны алам деп  
аракеттенет да тизелеп туруп алат.)*

О кудай, биздин күнөөнү кече көр. Силер мени  
мас деп турасыңарбы? Жаңылышасыңар. Бул  
менин поручигим, демек өзүмдүн оң колум. Бул  
сол колум.

Жок, господалар, мен мас эмес!..

Тилим так, аягым бек.

**Баардыгы.**

Ооба, ооба.

**Кассио.**

Аха... баарың мага кошулдуңбу, Андай болгондон кийин  
мени мас дешке акыңар жок.

*(К е т е т.)*

**Монтано.**

Аянтка чыгалы, господалар.

Кароолду алмаштыралы.

**Яго.**

Азыр, урматтуум, азыр.

Көрдүңүзбү азыр кеткен сылаңкороз, сыйда  
жигитти.

Мунун жакшы жагынан  
Жамандыгын көбүрөөк көргөндө,  
Цезарь өзү да бали дээр эле,  
Не кылсын бечара, көп ичет,  
Отелло болсо анысын билбейт.  
Мүлдө бир шаардын жооптуулугун тагып коёт.

**Монтано.** .

Мунуңар дайыма ушундайбы?

**Яго.**

Ар күнү кеч кирген сайын.  
Ай бечера ай, уйкудан безип таң атканча ичет,  
мас болуп, кулаганын бир билет.

**Монтано.** .

Отеллоро айтып коюш керек экен. Генерал өзүнүн  
лейтенантынын жакшылык жагын гана билүүгө мүмкүн.  
*Родриго кирет*

**Яго.**

(Жарты үн менен) *Артка!*  
Жөнө, акырын басып, лейтенанттын соңунан!  
*Родриго кетет.*

**Монтано.** .

Кадырлуу чоң орунду, мындай кемчилиги көп  
шордууга бекер берген. Маврга эскертип коюш  
керек.

**Яго.**

Жок, антиш мага жарашпайт. Башка бирөө  
эскертсин.  
Кассио менин досум, аны жаман жолдон алып  
чыгууга жан-теңим менен аракет кылам. Ой  
эмне болуп кетти...  
*Сахна артынан чуу. Жардам! Жардам.*  
*Кассио Родригону кууп кирет.*

**Кассио.**

Жүзү кара! Айбан!

**Монтано.** .

Сизге эмне болду, лейтенант?

**Кассио.**

Мени үйрөтөм дейт, э. Дагы осуят айткысы  
бар!

Мен муну бөтөлкөнүн түбүнө булт эттирем.

**Родриго.**

Урба дейм, кантет!

**Кассио.**

Урба дейт тура, сүйлөп коёт!

*Родригону урат*

**Монтано.** .

*(Экөөнү ажыратып)*

Токтоңуз,

Эсиңизге келиңиз, лейтенант. ,

**Кассио.**

Мен сиздин атаңызды таанытам, кийлигиш-  
пеңиз!

**Монтано.** .

Сиз массыз!

**Кассио.**

Кет ары!

Чабышат.

**Яго.** *(Пас үнү менен Родригого)*

Жөнө, шаарга тревога бер.

**Кассио.**

Монтано! Эсиңерге келгиле,

Койгула, кагылайындар!

Жардам! Эл-журт, жардам!

Ой жинди болдуңарбы? Жардам! Жардам!

*Коңгуроо урулат*

Мына шайтандын иши! Оюндан от чыкты!

Ана, катуу доолбас кагылды.

Уят, уят! Силер шаарга дүрбөлөң салдыңар.

*(Жигиттери менен Отелло кирип келет)*

**Отелло.**

Бул эмне деген чуу?

**Монтано.**

Мен жарадар болдум. Кан көп кетти.

Кулайт.

**Отелло.**

Жаныңан үмүтүң болсо ордуңан жылба!

Токто!

**Яго.**

Мына, уктуңарбы? Коюңуз, лейтенант!

Монтано! Господадар, токтогула!

Карагыла, алдыңарда генерал!

Ой силер такыр эле кор болуп калгансыңарбы?

**Отелло.**

Мына маскара!

Бул кандай чыр!

Силердин мунуңарды түрктөр да кылбас!

Токтогула, болду эми,

Койбогондун мен жанын сууруп аламын!

Айткыла коңгуроо үнү басылсын,

Бекер шаардын тынчын албасын.

Кана, сүйлөгүлө офицерлер,

Бул эмне деген окуя?

Ягонун самандай сары өңү өчкөни,

Айтчы Яго, чырга ким себеп?

Баштаган ким?

**Яго.**

Түшүнө албайм.

Эми эле иштин баары түштөй таттуу,

Күндөй жылуу болучу.

Аңгыча эле, жин тийгендей бир жактан

Эч бир жаман ооз сөз айтпай,  
Экөө чабыша кетсе болобу.  
Уят! Маскара! Ай уят!  
Ак согушта актык менен өлсөмчү,  
Мындай ишке минтип күбө болгуча!

**Отелло.**

Кассио, сизге жол болсун, бул эмнеңиз?

**Кассио.**

Кечириңиз, сүйлөөгө алым жок.

**Отелло.**

Сизди эң токтоо деп мактачу элек, Монтано!  
Ошол даңкыңызды болбогон жерде буздунуз.  
Сизди ким азгырып, ким минтти?  
Кана жооп бериңиз мага?

**Монтано. .**

Отелло, менин жарам катуу,  
Сүйлөбөгөнүм жөн.  
Болгон окуяны, поручик Яго айтып берсин.  
Ал бизге күбө.  
Менин кылдай күнөөм жок.  
Айбым гана: кол салгандан коргонуу болду.

**Отелло.**

Каным кайнап, оргуштап ташып барат,  
Жиним күчөп, ачуум атырылат.  
Кимге гана мен кол көтөрсөм о ага  
Азап! Азап! Азап!  
Ал менден ажал табат.  
Күнөөкөр мейли менин иним, бабам, атам  
болсун,  
Баары бир ал катуу айыпталат.  
Бул кандай каргыш, бул кандай наалат,  
Согуштун кырдаал шартында,  
Дүрбөлөң элди чочутуп  
Бул кандай,  
Өзүбүздөн чыккан талаш. Чатак...  
О укмуш, бул укмуш!  
Кана, сүйлө, Яго, сүйлө!  
Күнөөкөр ким?  
Айткын мага азыр баяндап.

**Монтано. .**

Күнөөнү жумшартуу, же жашыруу солдаттык  
эмес.

**Яго.**

Сиз унчукпаңыз.  
Мен Кассиого ушак айткыча,  
Анда тилимди кесип саламын:  
Эгерде туура келсе сүйлөөгө  
Баары мындан чыкты:  
Биз Монтано экөөбүз жөн турсак  
Жан талашкан бир укмуштуу үн чыгат.

Ал аңгыча кайдагы бир адамды  
Каоцио курбум кирип келди кубалап...  
Мен тиги адамга жүгүрдүм.  
Монтано тура калды, лейтенантты далдалап,  
Качкандын ачуу үнүн басам дейм,  
Ал арам жеткирбеди калдандап.  
Анан, кудай жүзүн ары кыл,  
Кылычтар бир бирине шака-шак...  
Куугун салган Каоцио,  
Кол шилтеди тапа-так.  
Мен артыма карай күүлөндүм,  
Анан минтип, сиз көргөндү мен көрдүм.  
Ушул менин, бардык көргөн-билгеним.  
Бирок да бир нерсени эскертем:  
Эл деген – эл, байкадым көп-көп түрлөрүн...  
Кээде акмак болуп табылат –  
Менин асылзаада дегеним.  
Мойнума алам, Монтанонун алдында,  
Кассио курбум айыптуураак экенин...  
Бирок таяк жеп качып кеткен неменин:  
Ошого жүктөйм генерал,  
Кассионун минткен себебин.

**Отелло.**

Яго, өзүңдүн ак ниетине салып,  
Дайыма досуна жан тартасың!  
Кассиого кечирим жок,  
Анын жүзүн шайтан карасын!  
Кассио, сени мен жакшы көрчү элем,  
Бүгүндөн баштап,  
Мага офицер болуудан каласың!...  
*(Артынан нөкөрлөр ээрчип Дездемона кирет)*  
*Кудайдын ишин кара!*  
Чочутуп койгон экен ээ,  
Уйкудагы периштенин баласын.  
Дездемонам ойгонду.

*Кассиого*

Башкалар сени өрнөк кылып карасын!

**Дездемона.**

Бул эмне чуу, күнүм Отелло?

**Отелло.**

Баары өз ордунда, жаным.  
Монтано, сизди өзүм дарылайм,  
Үйүңүзгө жеткирип коюшат.  
*(Монтанону алып кетишет)*  
Кулак сал, Яго!

Шаарды өзүң башкар. Байкагын  
Дүрбөлөң күчөбөсүн.

Билип жүр, эркем Дездемона:

Өмүрүм байланыштуу –

Солдаттын турмушуна.

Куралым-куралына,  
Тынчтыгым-тынчтыгына,  
Жүр уктайлы, жаным.  
*Яго менен Кассиодон башкалары чыгып кетишет.*

**Яго.**

Сиз жаралуусузбу, лейтенант?

**Кассио.**

Өлөрчө жарадармын.

**Яго.**

О кудай сактай көр!

**Кассио.**

Кайран атак, кайран атак, кайран атак!  
Мен атагымдан айрылдым, өлбөй турган  
Абийиримен айрылдым. Минтип, айбанатка  
айландым.

Кана, кана кайран гана, кайран гана атагым.

**Яго.**

Ой... мен чын эле өлөрчө жарадар экен десе...  
Анда иш чатак болмок! Кайран атак каран  
калсын! Ошого да кайгырабы? Кайран атак  
дегениң анчейин бар жасалма нерсе: калп нер-  
се: анын бар-жогу баары бир, кор болбойсуң.  
Сиз бекер эле душман болгонунуз менен, эч  
нерсеңизди жоготкон жоксуз.

Кайра калыбыңызга келүүнүн көп жолдору  
бар. Бул анчейин кур болбосо.. Генералдан ке-  
чирим сурасаңыз, ак көңүл неме жок дебейт.

**Кассио.**

Аны журт алдында сындырып алып, кай бетим  
менен кечирим сурайм. Ого бетер ырбатып  
алармын. Мен эмне болдум, мастыкка алдырып  
маскара болдум. Дайнымды таппай маймылча  
мылжындаганымды кантейин. Тилимди тарт-  
пай былжыраганымды кантейин... өзүм менен  
өзүм акылдуусунуп айтышканымды кантейин...  
Тфу, бул иттикти карачы! О, оңбогон ичкилик,  
сенде шайтан дегенден башка атак жок!

**Яго.**

Сиз кимди кууп кирдиңиз, ал эмне кылды?

**Кассио.**

Билсем кудай урсун.

**Яго.**

О койчу!

**Кассио.**

Уйгу-туйгу баш аламан бир нерсе  
Чала-була эсимде: башкасын билбейм.  
Бирөө менен урушкандай болдум, эмне үчүн  
экени жадымда жок. О жараткан! Өзүбүзгө  
өзүбүз душман экенбиз! Адамды айбанга ай-  
ланткан да өзүбүз! Дагы ошончобузга манчыр-

кап жер тепкилеп мактанабыз!

**Яго.**

Соолугуп калдыңыз. Масыңыз качан тарады!

**Кассио.**

Азгырган шайтан, кайра өз жолума түрттү, бирок күнөөдөн күнөөгө түштүм. Өз кейпиме өзүм күлдүм.

**Яго.**

Сиз өзүңүзгө катуу экенсиз. Согуш шартына караганда албетте минтпесенсиз болот эле: бирок болор иш болду эми ага өкүнүүнүн кереги жок. Анын баарын өз пайдаңызга бурганыңыз жөн.

**Кассио.**

Кайра өз ордумду бериңиз деп генералга барсам, ал мени аракеч, ары жогол дебейби. Эгер жүз оозум болсо, башкаларын кымтып коёр элем. Бирок ооз менде бирөө го! Жана эле эстүү-баштуу киши, бир заматта дайыныңды таппай макоо болосуң! Ар бир ашык жутум вино кетпей турган каргыш, вионун жаны – шайтан!

**Яго.**

Мейли, мейли ошондой дейли. Бирок вино деген жакшы жолдош, аны иче билиш керек. Кур бекер эле кайгыра бербениз. Эмки кеп мындай а...а... сизге ак ниет менен берилгенимди билесиз дейм...

**Кассио.**

Билем, билем... билбегендечи!.. Мастыгыма кайрылышканыңызга чоң ракмат айтам.

**Яго.**

О аны коюңуз, сөз эмес. Ар ким мас болот, аган ар ким кайрылат. Эми угуп туруңуз, сиз мындай кылыңыз: азыр биздин генерал Отелло эмес, анын аялы! Ал сүйүүгө берилип бардык бийлигин Дездемонага берди. Ошондуктан эптеп жаш сулууга жакындаңыз. Сизди мурадыңызга жеткирчү – мына ошол! Ал абдан боорукер аял, адамдын арыз муңуна жардам кылууну парыз деп ойлойт, сураганыңызды ашыра аткарбаса, кем түшүрбөйт. Күйөөңүз менен мени жараштырып койсоңуз деңиз, бардыг ошону менен бүтөт да калат.

**Кассио.**

Айткан акылыңызга ырахмат.

**Яго.**

Чын сүйүп айткан акыл...

**Кассио.**

Ишенем, ишенем, эртең заар менен Дездемонага барам. Эгер мунум ишке ашпай калса, анда мен

өлдүм.

**Яго.**

Акжолтой болуунузду тилейм. Түнүңүз жайлуу болсун, лейтенант! Мен эми кароолду айланып чыгайын.

**Кассио.**

Сизге да жайлуу болсун ак ниет, Яго!

*Кетет.*

**Яго.**

Ким мага жамансың деп күнөө тагат?  
Эң эптүү, менден чыккан акыл-насаат.  
Чынында Дездемона киришпөсө –  
Ким анан Отеллону жумшата алат.  
Жаш сулуу эн муңайым, эң боорукер,  
Тил алгыч, күйөөсүнө сөзү жетер.  
Марттыгы табийгаттын дал өзүндөй  
Адамзат ким болбосун жыргасын дээр.  
Күйөөсү аялынын тилин алат,  
Андыктан айтканынын баары жагат,  
Кааласа: Отеллону Дездемона –  
Колуна шакек кылып ойной алат.  
Бул ишке эң бир чебер амал керек,  
Билгизбей Кассиону алдаш керек.  
Өзүмдү эч айбы жок адам кылып,  
Бир колго уу кошкон бал кармаш керек:  
Аңгыча Кассионун тилин алып,  
Жаш пери көркүн төгүп миң буралып,  
Эрине жарашкын деп сунуш кылып,  
Жалынат улам-улам суроо салып.  
Ал кезде, менден дароо ушак жетет,  
Шыбырайм: ушул экөө соо эмес деп...  
Жалынып Дездемона барган сайын,  
Маврдын шекшингени күчөй берет.  
Ошентип жамандыктын көлүн казам,  
Ааламга азезилдин отун чачам.  
Дүйнөдө эч арманым болбос эле  
Бардыгын күм-жам кылып талкаласам!

*(Родриго кирет)*

Кош, иш кандай, Родриго?

**Родриго.**

Кандайы курусун!

Бул иште эч болбосо уу-чуунун шимшигич итиндей болбой, ээн короодо мойнунан байлаган шүмшүк иттей болдум. Кайда барсаң тумшукка урат. Жана бир олтурса, тыйыныман таза кагылып, анча-мынча тажрыйба үйрөнүп, туулуп-өскөн Венецияма сүлдөрүм бар, каным жок болуп араң барам го.

Ээй...

**Яго.**

Сабыр кыл, чыда десе түшүнбөйсүң  
Канча айтсам чыдоо жолун үйрөнбөйсүң.  
Жарагат бир дегенче айыгабы?  
Иштелет акыл менен иштин баары.  
Күтө түш... Биздин максат аткарылат,  
Кассио кызматынан аңтарылат...  
Мынакей урушуунун тыянагы  
Генерал аны бүгүн иштен алды!  
Жемиштин түрлүү учурда бышмайы бар,  
Мөмө алар, бирок бардык гүл ачкандар.  
Карачы, түн түрүлүп таң агарат.  
Билинбей өтүп кетти түнкү сагат.  
Бар, досум, жакшы жатып укта, досум...  
Жөнөгүн... сөздүн соңу кийин болсун.  
Кой болду, укпайм, укпайм айтканыңды  
Кет эми, туруп калбай барчы, барчы!  
*(Родриго кетет.)*

Дагы да эки максат көз алдымда:  
Аялым жетип барып госпожага,  
Өтүнсүн Кассиого жардам кылдеп,  
Жок дебей, Дездемона чыгып келет.  
Кассио тизе бүгүп арызын айтмак,  
Экөөнүн бул учурун жакшы байкап:  
Ээрчитип Отеллону, бул жагынан –  
Шап этип байкоосуздан чыга калам.  
Байланмак бардык чатак жалгыз кылга,  
Көзүңдү ач! Яго баатыр, жаздым кылба!

*Кетет.*

### III АКТ

#### 1-СҮРӨТ

Кипр. Коргон алды.  
Музыканттар менен Кассио кирет.

**Кассио.**  
Господалар, акыңардан качпайм,  
Кана бир, кыскача көңүлдүү күүдөн?  
*(Музыка. Шут кирет.)*

**Шут.**  
Господалар, бул дар-дур этмейиңер  
Неаполдон эмеспи? Негедир мурдунан кинкил-  
дегенсийт?

**Биринчи музыкант.**  
Кай себептен, сударь?

**Шут.**  
Айтканымды кечирип коюңуз, мунуңар духов-  
ный музыкабы, я?

**Биринчи музыкант.**

Ооба, ооба, ошондой...

**Шут.**

Андай болсо эмне үчүн куйругу жок?

**Биринчи музыкант.**

Сурооңузга түшүнбөдүм, сударь.

**Шут.**

Эмнесине түшүнбөйсүң. Дух деген жан деген сөз: андыктан жандуу музыка болгондон кийин анын куйругу да болуш керек. Бирок кеп анда эмес, мобул тыйынды генерал берди. Муну алсын да, жаагын бассын деди, тим эле кулак-мээмди жеп жибершти дейт.

**Биринчи музыкант.**

Куп болот, ойнобойлу.

**Шут.**

Балким силерде үн жок музыка болуп жүрбөсүн?

Себеби: айыптын баары үнүндө болуп жатат.

**Биринчи музыкант.**

Андай немебиз жок эле.

**Шут.**

Жок болсо, музыкаңарды капка салгыла да, айда жоголгула. Өзүңөрдүн да, музыкаңардын да жаны көрүнбөсүн, кана кайда!

*Музыканттар кетишет.*

**Кассио.**

Кичи пейилдүүлүк үчүн кепти угуңузчу.

**Шут.**

Кичи пейил боло албайм, айтыңыз угайын.

**Кассио.**

Куудулдугуңуз үчүн ме алтын! Муну алыңыз да Эмилияга барыңыз. Эгер ордунан турган болсо, бир-эки ооз сөз сүйлөшүүгө түшүнүк бериңиз.

**Шут.**

Бая эле турган, сударь. Хоп, Уүшүнүк берейин.

**Кассио.**

Ошентиңиз!

*(Шут кетет. Яго кирет)*

Жакшы келдиңиз, асыл Яго.

**Яго.**

Баамымда, бүгүн уктабасаңыз керек?

**Кассио.**

Сиз менен таң алдында бөлүндүк,

Ошондон мындай келдим да,

Аялыңызга киши жибердим.

Ал аркылуу Дездемонага уруксат суранам.

**Яго.**

Аны мен азыр сизге жиберем,

Отеллону алагды кылам калп эле,

Эркин болот сүйлөшүүгө экөөнө.

**Кассио.**

Жакшылыгыңызды өлгөнчө унутпайм.

*(Яго кетет.)*

Флоренцияда мындан өтөр адам жок,

Кичи пейил, элпек, жүрөгү да ак!

Эмилия кирет.

**Эмилия.**

Таңкы бактыңыз менен, Кассио!

Аяйм, аяйм сизди, лейтенант,

Кайгырбаңыз, ишиниз кайра жакшырат!

Тыңшап турсам, эркектердин оозунан –

Жалаң гана сиз тууралу кеп чыгат.

Дездемона жанын берип өтүнөт

Отелло айтат, кабак бүркөп жер карап:

«Жаралаган урматы улуу адамды,

Ушундай да абайсыздык кылабы»...

Деп сүйлөнүп, тура турсун азыр, деп,

Анан кайра күлүмсүрөп жумшады.

Унуткан жок, ою сизде дагы эле,

Ачык болду, сизди кайра алары...

Бирок өзүңүз кийлигишпеңиз.

**Кассио.**

Эгер мүмкүндүгү болсо,

Дездемона менен жеке сүйлөшөр элем.

**Эмилия.**

Жүрүңүз андай болсо мени менен,

Сүйлөшүп алыңыз маа десе бардык

Кубат, жаныңыз менен.

**Кассио.**

Жакшылыгыңызга карыз болор элем.

*Кетишет.*

## 2-СҮРӨТ

Сепилдеги үй.

*Отелло, Яго жана Кипрдин өкүлдөрү киришет.*

**Отелло.**

Пакетти капитанга тапшыр.

Сенатка менден салам айтсын,

Тездик менен кайра сепилге кел,

Биз ошондо болобуз.

**Яго.**

Аткарам!

**Отелло.**

Төрөлөр, сиздерге ылайык келсе,

Батарейге жүрүңүздөр деп суранам.

**Өкүлдөр.**

Ээрчийбиз сизди генерал.  
Кетишет.

### 3-СҮРӨТ

Сепилдеги бакчага Дездемона, Кассио жана Эмилия кирет.

**Дездемона.**

Ишениңиз жакшы, жигит Кассио,  
Сиз үчүн колуман келишинче аракет кылам.

**Эмилия.**

Ошентиңиз!  
Менин күйөөм аябай капа.  
Ага тийбегендей, сиздеги жапа.

**Дездемона.**

Мына анык ырайымдуулук, анык ырайымдуулук!  
Адам болсо ушундай болсун.  
Жакшы жигит,  
Үмүтүңүз ачык болсун, күйөөм экөөңү  
Жараштырып коём.

**Кассио.**

Аныңыз үчүн,  
Мен эсен-соо барымда,  
Түбөлүккө кул болууга даярмын.

**Дездемона.**

Рахмат, рахмат. Билем, туура айтасыз.  
Сиз Отеллону жакшы көрөсүз.  
Аны менен көптөн бери таанышсыз:  
Экөөңөрдүн таарынычыңар  
Саясаттан мурда жазылар.

**Кассио.**

Саясаттан мурда.  
Эгерде саясат созулуп кетсечи.  
Аган себеп табылат.  
Андан колу тийбей далайга,  
Мен унутулуп эсинен  
Ошентип талаада калып жүрбөйүн.  
Ойлоп көрүңүзчү асылкеч.

**Дездемона.**

Андай болбойт.  
Мына, Эмилиянын көз алдында шерт берем:  
Бул шертимди аткара алам деп берем,  
Сиз ээлеген даражаны, атакты,  
Эч бир жанга алдырбаймын деп берем.  
Отеллонун алды-артынан калбаймын,  
Шертим тынбай, күлкү оюнга барбаймын,  
Көктөгү айды кучагыма берсе да:  
Жок дегенин эч бир кабыл албаймын.  
Уктаганда уйкусунан чочутам,  
Тынчын алып кайгы-санаа муң жутам,

Жаткан ордун, тамак ичер жайларын,  
Жалынуунун дайрасына толкутам.  
Кайгырбаңыз, муңайбаңыз сабыркап,  
Кайра жарар, өчө койбос шам-чырак,  
Бардык кырсык жер алдына көмүлүп,  
Сиздин үмүт сайран курар жаркырап.

**Эмилия.**

Күнүм, генерал келатат,

**Кассио.**

Мен кетейин сулуу.

**Дездемона.**

Жок, калыңыз.

Сиздин көзүңүзчө сүйлөшөбүз.

**Кассио.**

Шартым келишпес,

Ыңгайлуу убакта болсун.

**Дездемона.**

Мейли, эрк өзүңүздө.

*Кассио кетет. Отелло колуна кагаз кармап, Яго эрчий кирет.*

**Яго.**

Мунусу мага жакпайт.

**Отелло.**

(Шарт бурулуп) *Эмне дедиң?*

Сен эмне деп күңкүлдөдүң.

**Яго.**

Тим эле. Анчейин.

**Отелло.**

*(Кагазга үңүлөт. Тынчтык.)*

Дездемонанын жанынан кеткен ким я,?

Кассио эмеспи, я?

**Яго.**

Ал эмеско!

Жылып чыккандай ууру беле.

Сизден ийменгендей кылмыштуу беле?

Кассио минтпей калсын!

Ал эмес чыгар.

**Отелло.**

Жок, мен Кассио деп ойлойм,

Кассио деп ойлойм!

Столго таянып терең ойго батат.

**Дездемона.**

Ишиңиз кантти, кубанычым?

*(Отелло селт дей түшүп, анын маңдайынан өбөт.)*

Мен бир бечаранын арызын уктум,

Кызматыман алды деп, терең кайгырат.

**Отелло.**

Кандай бечара? Ким ал?

**Дездемона.**

Ким болсун, өзүңдүн лейтенантын.

Мен эмне айтсам, айтканымды кабыл алгын.  
Кой жаным минтип жүрбөй жарашып ал,  
Досундун эң жакшысын кадырлагын.  
Дүйнөдө мындан өтөр ак адам жок,  
Бир жолу унутуп кой жаңылганын.  
Суранам, кайра өз ордуна кой.

**Отелло.**

Азыркы кеткен ошол беле?

**Дездемона.**

Ооба. Бечара эң аянычтуу,  
Кайгылуу, маанайы пас, убайымдуу,  
Боорум ооруйт,  
Алчы кайра кызматка.

**Отелло.**

Азыр эмес.

**Дездемона.**

Эмесе качан?

**Отелло.**

Жакында, мына жакында.

**Дездемона.**

Бүгүн кечиндеби?

**Отелло.**

Жок, андан кечирээк.

**Дездемона.**

Анда эртең эрте мененби? Же түштөбү?

**Отелло.**

Мен эртең болбойм.

Гарнизондун офицерлерине мейманга барам.

**Дездемона.**

Же эртең кечиндеби?

Андан өтсө дүйшөнбүдөбү?

Айт, бактым, айт, шейшембидеби?

Түштөбү, таңдабы, бешимдеби?

Айт күнүм, айт?

Качан? Качан? Качан деги?

Үч күндөн ары өтпөсүн

Берер жообундун чеги?

Билем, билем башкага үлгү бермекке,

Кээ бир кезде, жазалоо керек, албетте,

Кассио бирок, мойнуна алды күнөөсүн,

Күнөөсү да арзыбаган бир нерсе...

Качан келсин. Минутун айт. Ой тобо!

Кыялыңа таң каламын, Отелло!..

Сен ушинтип мага өтүнүч айтканда

Көнүлүңдү сындырдымбы бир жолго.

Жок, эч качан! Бүркөлбөдүм сенчилеп,

Кассио ким? Өз кишибиз, эмес жат?

Экөөбүздү үйлөнтүүгө тырышып,

Жанын сабап аткарды эле көп кызмат

Мен кээ кезде сенден айныр кезимде,

Кой антпе деп, кайра салган эсиме...  
Толуп жатат, койчу деги .ар жагын...  
Адил ишке –

Мени мынча сүйлөткөнүң эминем...

**Отелло.**

Болду эми, эң жакшы.  
Качан келсе ошондо келсин.  
Сен үчүн кантип жок дейм  
Кантип жок дейм.

**Дездемона.**

Бирок сен муну чоң өтүнүч  
Катарында ойлобо.  
«Сен үчүн деп» мага такпа.  
Бул бир: «жарым, үшүп калба,  
Жылуу жүр... отур тамагыңа...  
Же кол кабыңды кий» дегендей гана жай  
өтүнүч.  
Эгерде мен бир убакта,  
Сенин махабатыңа сын койгум келсе –  
Анда мындан катуурак суроо коём.  
Бул эмне, бул аз суроо!

**Отелло.**

Мен жок дей албайм. Макул... дегениңдей  
болсун.  
Кечир Дездемонам, азыр ишим бар, бир азга  
мени калтыр.

**Дездемона.**

Жарайт. Каршы сөз жок. Саламат бол.

**Отелло.**

Рахмат, артыңан бат эле барам,  
Бактылуу бол,

**Дездемона.**

Эмилия жүр кетели.  
Эмне десең сага уруксат,  
Санаам тынч.  
Эмилия экөө кетишет.

**Отелло.**

О менин ырысым, менин таалайым!  
Мойнумда кылыч турса да,  
Тагдырга калп айта албайм:  
Сүйөм сени сүйөм!  
Эгер кылдай көңүлүм калса:  
Тынам: сени, эзем, жанчыйм, талкалайм!

**Яго.**

Генерал, айтыңызчы?..

**Отелло.**

Ошентем, Яго. Я, эмне?

**Яго.**

Айтыңызчы генерал,  
Силердин үйлөнөрдөн мурдагы

Сүйүүнөрдү Касеио билчү беле?

**Отелло.**

Сонун билчү.

Анын эмнеси бар?

**Яго.**

Жайынча. Тим эле.

Анчейин ачыгыраак билгим келет.

**Отелло.**

Ачыгыраак?

**Яго.**

Аялыңыз менен сизден мурда тааныш экен да.

**Отелло.**

Албетте,

Ал гана эмес бизге арачы жүргөн.

**Яго.**

Арачы.

**Отелло.**

Ооба. Арачы. Эмне экен?

Андайга жарабай турган жан бекен?

Же ишеничти актабай турган жан бекен?

**Яго.**

Жарай турган адам,

Актай турган адам.

**Отелло.**

Мына акыры актап олтурбайбы.

**Яго.**

Жарады... Актады...

**Отелло.**

Бул кандай күңкүлдөш?

Сенде бир ой бар, сенде бир сыр бар.

**Яго.**

Сыр дейсиз... А... биле албайм...

**Отелло.**

Ой кандайсың... Бир оюнда турбайсың?

Жаңырыктай кайра-кайра сурайсың.

Көңүлүңдө кара пикир барчылап,

Айтарыңды, коркуп ачык айтпайсың!

Кассиого шек койгонуң бул кандай?

Тааныштыгың, жакындыгын жактырбай,

Үтүрөйүп кабагыңды түйөсүң?

Ар жагыңда бир балакет жаткандай.

Эгер дос болгуң келсе,

Ач бардыгын!

**Яго.**

Сизге жан-дилим менен берилгенимди

Билерсиз деп ойлойм.

**Отелло.**

Сен түзсүң, ачыксың, ак жүрөксүң, адилсиң,

Сенин бир сөзүң да желге кетпейт.

Мына ошонуңан кийин сага ишенем,

Сени жактырам.  
Ошондуктан, азыркы ар бир шегине –  
Корком, чоочуйм, сурданам.  
Кытмыр ой, кытмыр сөз,  
Ал – ушакчынын тили!  
Бирок ичтеги сырды аз да болсо  
Сүйлөө, ал – достун дили.

**Яго.**

Менимче, Кассио туура адам.

**Отелло.**

Туура деп ойлойм.

**Яго.**

Бирок кээде ойлогон ой, башкача чыгат.

**Отелло.**

Ал ырас.

**Яго.**

Деги Кассио туура жүргөн адам

**Отелло.**

Жок, минткениң болбойт.

Бул арсар тыянак!

Кандайдыр бир балекетти билесиң.

Аны жашырганың жарабайт!

**Яго.**

Улугуна кулдук уруу,

Ал кичүүлөрдүн милдети, генерал!

Бирок, шектин баарын сыртка чыгаруу –

Кулдардын парызы эмес, генерал!

Ойго келгенди оттой берүү:

Касиеттүү мазарда, же сотто калп  
айткандай–

Күнөө, генерал!

**Отелло.**

Досуңа келер балээни–

Биле туруп айтпасаң,

Андан өтөр күнөө жок.

**Яго.**

Аны коюңуз. Менин мүнөзүм жаман,

Карап турсам, турмуштун баары тескери:

Чын айтам:

көнүлүңүз тынч, жумшак болмок,

Эгер укпай койсоңуз мени.

Ушунча абийир, акыл уятым туруп,

Туура келбес –

Айта берсем, бардык шексингенди.

**Отелло.**

Ачыгырак сүйлө?

**Яго.**

Туура жүргөн адамды, туура эмес деш –

Мейли аялбы, эркекпи ал кыйын го генерал!

Байлыкты, акчаны уурдаш бир жөн,

Ал эми абийирди уурдаш өлүм го, генерал!  
Эгерде ким абийирин алдырса,  
Жүдөп, азып, тентип калат, генерал.

**Отелло.**

Асман үчүн ачык айт!

**Яго.**

Мейли, жүрөгүмдү кош колдоп туруп эзиңиз:  
Баары бир айтпайм, айта албайм, унчукпайм!

**Отелло.**

Аа... ошондойбу!

**Яго.**

Аял деген–азезил, шайтан кубулган,  
Аялга кароо болбо, генерал.  
Аял–миң түрлөнүп бир күндө  
Утуп алган олжосуна кутурар.  
Аны эл да билет, эри да угат,  
Андай эрдин бир башкача жөнү бар.  
Ал эми: укпай, билбей кур шекшип,-  
Аны амалсыз сүйүп, сыйласаң,  
Бул баарынан жаман.

**Отелло.**

О ал тозок!

**Яго.**

Кедейлик көнүмүш болгон соң,  
Жүрө берер, чара жок:  
Бирок, байлык–кедей болгон соң,  
Байлыгыңда паана жок.  
О кудай менин курбу, курдаш,  
Досторумду аялга кароо кылба!

**Отелло.**

Токто! Сен муну эмне үчүн айттың?

Же мени,

Кыска өмүрдүн ичинде, кызганычка саргайып,  
Өтүп кетет дедиңби?

О жок, мен кылдай гана шек билсем,  
Чечип салам кегимди.

Же сен:

Азыр өзүң айткандай,  
Мени алдаган аялга –  
Айып койбой эч кандай,  
Маңыроо тартып малга окшоп –  
Жүрө берет дедиңби?

О жок, андайдын жыты билинсе –  
Оодарам асман, жериңди!

Ырас! Аялым сулуу, эстүү, эң ачык,  
Ырдайт, бийлейт жайында:

Эч себеп жок бул үчүн

Ичи тардык кылууга.

Иши жакшы аялдын

Жолу да жакшы чынында.

Ал эми: ойлоп келип өзүнчө  
Чанатко деп шек кылсам  
Бул түспөлүмдү карарган,  
Ашыгым мени:  
Нечендердин ичинен –  
Өзү сүйгөн, тандаган.  
Жок, Яго! Байкап көрөм эң мурда,  
Билгенимди кайра карайм, абайлайм...  
Ошондо акыйкаты чын чыкса:  
Махабатка, кызганычка  
– Кош бол. кош бол.  
Кош бол деп кол булгайм.  
Аныңызга кубанам, мен эми сизге  
Чын достугумду билдирем.  
Бул ачык эмес, бирок жарыңыз менен Кассио,  
Соо эмес деп шек берем.  
Кеңешим ушул, өзүңүз байкап көрүңүз,  
Сабырдуу, токтоо жана кылдат көз менен  
Сиз эң мартсыз, ак көңүл-сүз, ишенчээксиз,  
Сизди оңой алдайт башкалар.  
Мына ушуну көрүп боор ооруйм.  
Митайим болот венециялык аялдар!  
Күйөөсү билбес күнөөнү –  
Биле турган асман бар.  
Аларда эч бир уят жок,  
Издерин жууп тазалар.

**Отелло.**

Аа... ушул экен го -сенин сырың.

**Яго.**

Албетте ушул.

Сиздин жарыңыз да мындан четте эмес,  
Сизди сүйөмүн деп бир айтса,  
Башкага көңүлүм жок деп карганган.

**Отелло.**

Анысын туура дейли.

**Яго.**

Мына мен ошону айтам.  
Сизге аял болор алдында  
Ушунча куулук иш кылган.  
Сыйкырчы палан-пастан деп,  
Сизди ушаксөз кылса:  
Эми мындан ары не кылат.

Аа... кечириңиз, генерал,  
Кеттим окшойт катуулап.

**Отелло.**

Жок, жок рахмат!

**Яго.**

Каап... сизди азыраак капа кылып койдум  
белем?

**Отелло.**

Капа? Кандай капа?  
Жок, жок!  
Ырас, капа кылып койдум,  
Кантейин, сүйгөндүктөн айттым.  
Бирок эскертем сизге:  
Бул сөздөн толук маани издеп,  
Толук тыянак чыгарабыз.  
Антүүгө себеп жок.

**Отелло.**

Коркпо, сактанба.

**Яго.**

Эгер антсеңиз, ката болор,  
Байкаңыз Кассио менин досум.  
Каап, капа кылып койдум.

**Отелло.**

Эмне үчүн антем?  
Аялымдын актыгына  
Эч күмөнүм жок.

**Яго.**

Кудай жалгасын  
Жараткан сизге да, аялыңызга да  
Соолук берсин.

**Отелло.**

Бирок жаратылыштан четтегендик  
Жагы бар...

**Яго.**

Ап бали. Кеп ошол.  
Өз элинде миңдеген сонун жигиттен –  
Бирин сүйбөй койгону  
Албетте, сезиминин бузулганы эмеспи.  
Мен муну Дездемона деп айтпайм,  
Ал жөнүндө менде толук пикир жок.  
Бирок, эсине келип акыры  
Сизге салыштырып аларды –  
Анан сизге өкүнөбү деп ойлойм.

**Отелло.**

Кош эмесе. Бар, бар!  
Билгениңди угузуп тур,  
Аялыңа айт, Дездемонаны байкап жүрсүн.  
Кош эмесе, кош эми.

**Яго.**

*(Кетип бара жатып)*

Кошунуз, генерал.

**Отелло.**

Мен кайсы бетим -менен үйлөндүм?  
Мен кайсы арым менен үйлөндүм?  
Жан жигитим мен билбегенди билет!  
Көбүн жашырды, ал айтканынан  
Арбын билет!  
Мен неге үйлөндүм?

**Яго.**

*(Кайра кайтып)*

Сиз минтип кур санаага батпаңыз!  
Эмкисин эстей жүрүңүз, генерал.  
Ар нерсенин өзүнчө мезгили бар,  
Мен сиз болсом Кассионун күнөөсүн кечпес  
эле,  
Ал сонун офицер, билем кыйын офицер,  
Ошондой болсо да, четке кармар элем,  
Анын жүрүш-турушун байкар элем –  
Сынаңыз, лейтенанттын тагдыры үчүн,  
Дездемона кантип күйүп-бышар экен...  
Дагы өз сөзүмдү кайталап айтам:  
Ал сизден калп эле чочумуш болор,  
Кечириңиз, мен чектен чыгып кеттим белем...  
Дездемонага жаман ой болбосун.

**Отелло.**

Бара бер, өзүмдү өзүм кармай билем.

**Яго.**

Дагы бир жолу кош болуңуз.

*Кетет.*

**Отелло.**

Карачы азаматтын ак жүрөгүн,  
Карачы эң бир таза сүйлөгөнүн,  
Эгерде мунун баары ырас чыкса,  
О анда кыйын болор көгүчкөнүм...  
Шумкарың капастагы торун тытар,  
Асманга атырылып учуп чыгар,  
Ызалуу канатынын күүлөрүнөн  
Жаралар, жалгыз гана бороон, ызгаар...  
Айбым не. Күнөөм кайсы? Каралыгым,  
Сөзгө жок, кепке чоркок чабалдыгым.  
Эмне айтты? Эмне дедим. Токто, токто...  
Же минтип жаштан өтүп калгандыгым...  
Айрылдым, мен алдандым түбөлүккө,  
Кек жыйнайм бул окшогон күндөлүккө,  
Бир гана кандуу намыс жарай алат,  
Бул өңдүү шылдың кылып күлгөндүккө.  
О чиркин, үйлөнүүнүн аракетин,  
Өмүрдүн ыркы келбес балакетин.  
Чынында бизде бийлик жок экен го,  
Кайдадыр жок жерде экен жашоо эрки!  
Макаббат–жыргалынды көргөн жакшы,  
Макаббат–тозогуңа көнгөн жакшы.  
Бирөөгө сүйгөнүңдү өптүргөнчө,  
Бакача жерге кирип өлгөн жакшы!  
Жоголду баары бүттү, соолуп, кирдеп,  
Ороду жыргалымды жаман илдет  
Акыйкат,– жамандыкка жолун ачат,  
Калп жеңет, чындык ага башын иет.

*(Дездемона менен Эмилия кайтышат)*

Мына Дездемонам өзү да келди.

Карачы, арам ой кандай тунук!

Бул мындай болгон соң,

Асман мындан да бузук!

Сага эч качан ишенбейм.

**Дездемона.**

Сага эмне болду?

Тамак ич, бактым.

Эл толук жыйналды, баарынын

Күткөнү өзүн.

**Отелло.**

Айбым бар, кечир мени.

**Дездемона.**

Бул кандай алсыз үн...

Неге үнүң чыкпайт?

Бир жериң ооруйбу?

**Отелло.**

Ооба, саал башым ооруйт.

**Дездемона.**

Кантип оорубайт, уйку жүзүн көрбөйсүң...

Келчи жоолук менен таңып –

Коёюн. Айыгып кетет...

**Отелло.**

Жоолугуң жетпес. Кыска, жөн кой.

*(Жоолукту түртөт. Дездемона колунан түшүрөт.)* Жүр кеттик.

**Дездемона.**

Ооруганың мага аянычтуу

Отелло менен Дездемона чыгып кетишет.

**Эмилия.**

Кубанам, кубанам жоолук таптым кубанам.

Муну мавр белек кылган колунан

Дездемона таштап кетти унутуп,

Менин күйөөм уурдап бер деп сураган.

Үйлөнүүнүн биринчи той түнүндө

Мавр берген белги кылып сүйүүгө,

Дездемона бекем сактап жоолукту,

Үч мертебе жыттачу эле күнүндө.

Жай олтуруп көчүрөйүн саймасын,

Анан кийин, Яго көңүлү жайлансын.

Асман билер, мага айтышпайт, мен билбейм,

Бул жоолуктун зыян менен пайдасын.

*Яго кайтат.*

**Яго.**

Мында эмне кылып жүрөсүң, жападан жалгыз.

О жаман неме!

**Эмилия.**

Ишиң болбосун. Тилиңди тарта сүйлө,

Сага бере турган бир буюм бар.

**Яго.**

Буюмду билип турам.

**Эмилия.**

Билсең эмне. Таап алчы!

**Яго.**

Ал буюм–сага окшогон макоо буюм!

**Эмилия.**

Балекет-ай, тапканың ошобу?

Мына мобул жоолуктун акысына

Эмне бересиң? Я, эмне бересиң?

**Яго.**

Кандай жоолук?

**Эмилия.**

Кандай жоолук

Отелло Дездемонага –

Белек кылган жоолук!

Сен нечен ирет уурдап бер деп

Жалынган жоолук!

**Яго.**

Ой кантип уурдап алдың?

**Эмилия.**

Жок, уурдабадым, Дездемона байкабай

Колунан түшүрдү,

Мен акырын илип алдым.

**Яго.**

Келе бери тезирээк, о кайраным!

**Эмилия.**

Эмне үчүн сен жоолукка мынча зарыгып

калдың?

**Яго.**

*(Жулуп алып)* Анда сениң ишиң жок,

Келе бери?

**Эмилия.**

Кой, эмне кереги бар,

Дездемона жоготконун билсе –

Эстен танар.

**Яго.**

Ооз ачпа. Таптым деп эч кимге айтпа?

Бул жоолук бир зарыл ишке керек,

Бар, чыга тур?

*(Эмилия кетет)*

Муну Кассионун үйүнө таштайм,

Мавр өз жоолугун ошондон көрсүн,

Аялга ичи тар немеге чоң себеп болор,

Себеп гана эмес, далил да болор.

Жетишет, жетишет. Отелло аябай өзгөрдү,

Менин амалым кыймылга кирди,

Арамдык оюн дароо ойготпой

Акырын, акырын, акырын козгоюн.

*(Отелло кайтат)*

Ана Отелло келатат. Өңү кандай сүрдүү  
Муну эми көкнар да, нашаа да уктата албас,  
Кечеги тынчтыгын, эми эч качан таппас.

**Отелло.**

Алдайт деген эмне?  
Я? Жазгайт деген эмне?

**Яго.**

Коюңуз генерал, бул пикирди таштаңыз.

**Отелло.**

Чири!

Кор бол! Сасып өл!  
Сен болдуң мени таш кылган,  
Мейли: ойносун, жүрсүн, алдасын,  
Бирок мен, көрбөсөм да, укпасам!  
Жок, антпеңиз, генерал.

**Отелло.**

А балким, кечөө гана жаткандыр,  
Чоочун мейман аялымдын жанына,  
Бирок мен эч качан капарсыз болчумун,  
Кабак чыкпай, жадырап күлгөн тагдырга.  
Мен көңүл берген эмесмин,  
Кассионун өөп кеткен тагына.  
Акырында ушинтип  
Алданып калган мен мына.

**Яго.**

Кулакка кайгылуу угулат.

**Отелло.**

Маа десе аялым: бир полк менен жүрсө  
мейли эле,  
Бирок мен, ошонун бирөөн билбей калсам  
жакшы эле.

Болду, баары бүттү, өттү, кетти жыргалым!  
Кош бол эми, ырахаттуу жылдарым.  
Кош түбөлүк, эрлер туулуп жаралган,  
Касиеттүү каадасы бар кан–майдан,  
Кош түбөлүк, алтын шлем кийинип,  
Агын суудай аркыраган армиям!  
Кош бол, кош бол, ат туягы жаркылдап,  
Сурнай боздоп, дүңгүрөгөн барабан.  
Кош түбөлүк, жениш курган парад да  
Кайран түбөлүк, өжөрлөнгөн замбирек  
Күрс эткенде көкүрөктө чер таралган.  
Кош түбөлүк кош болгула баарыңар,  
Отеллоңор бөлүнмөкчү араңан.

**Яго.**

Кантип эле, генерал?

**Отелло.**

Иттин баласы, эсинде болсун!  
Аялымдын бузуктугун далилдеп бересин  
Иттин баласы көңүлүндө болсун,

Эгерде калп айтат экенсиң –  
Анда жаның менен, каның менен жооп бересиң!

**Яго.**

О иш чатак ко!

**Отелло.**

Аялымдын 1күнөөсүн көрсөт.  
Же далил менен ишент,  
Антпесең жаныңды сууруп алам.

**Яго.**

Ардактуу генерал...

**Отелло.**

Эгерде мени калптан кыйнап,  
Аялымдын күнөөсүн көтөрөт экенсиң:  
Анда сага кудайым да кас!  
Андыктан: калпыңа калпты кош,  
Ушагыңа ушакты кош,  
Күнөөңдү коркпой аткар!  
Кылмышыңды дагы күчөт,  
Тозокко-тозокту кош,  
Баары бир сага бир өлүм!

**Яго.**

Уктунбу сен, касиеттүү кең асман!  
Адамсызбы? Сиз кимсиз. Мынча катуу

жаралган.

Мен койдум, койдум сиз менен сүйлөшпөйм,  
Кетем, таштайм кызматымды кааласам!  
Мен акмак, мен айбанмын мен наадан!  
Бирөөгө жакшылык кылып, анан мындай жооп

алган!

О жалган дүйнө! О пайдалуу илим!  
Адамга чындыкты айтпа. Кыйын экен карасаң!  
Баары бир өзүңө зыян экен.  
Мындан ары сырымды эч кимге айтпайм!

**Отелло.**

Токто! Өңүңө караганда сенде  
Акыйкат бар.

**Яго.**

Өңүмдө акыйкат гана эмес, акыл да бар,  
Бирок мен эмес, акыйкаттан рахмат алар.

**Отелло.**

Балким Дездемона ак чыгар, таза чыгар?  
А балким бузук чыгар, кир чыгар?..  
Билем... Билем.. .сен мага ырас айттың,  
Ким билсин, а балким айтканың жалган чыгар.  
Андыктан мага ачык далил керек,  
Чындык керек...

Сүйгөнүм апшак эле, тунук эле  
Ак айдай бир кири жок, ободогу,  
Ал эми сенин айткан ушагыңан –  
Өзгөрүп менден бетер кара болду.

Дүйнөдө нечен түрлүү арамдык бар,  
Акыйкат эң бир зарыл керек болду...  
Себеп жок, ишенич жок, чын далил жок,  
Күчөтпөй токтотууга мендеги ойду.

**Яго.**

Сизди козгоп койдум,  
Байкоомдо сиз аябай кызып калдыңыз.  
Себепкер болгонума капамын.  
Ошентип... далил керек дейсизби?

**Отелло.**

Я. Жок, кереги жок!  
Мен аны өзүм табам!

**Яго.**

Кантип, айтыңызчы? Далил деген эмне?  
Же сиз жашынып туруп  
Экөөнүн кучакташканын көргүңүз келеби?

**Отелло.**

Өлүм, каргыш тийсин аларга!

**Яго.**

О андай учурду кармоого оңой эмес,  
Алар да куу... колго жеңил түшпөс,  
Алар: маймыл эмес, түлкү да эмес, бөрү эмес,  
Далилдеп берүү оңой-олтоң иш эмес.  
Бирок аган жакын бир топ чатак –  
Менде бар.

Сизге көрсөтүүгө даярмын.

**Отелло.**

Анык көзүң жеткен чындыкпы?

**Яго.**

Жакшы эмес мага, аткарганым бул ролду.  
Ошентсе да, башкача достук жолу  
Угуп туруңуз. Тобокел, айтып берейин,  
Бир күнү мына мындай иш болду:  
Төшөктө Кассио менен бирге жаттым,  
Ошол күнү тишим ооруп азап тарттым,  
Далайга кыйноо көрүп көз ирмебей.  
Өткөрдүм уктай албай түн сагатын.  
Өңүндө эмне көрсө кээ бир адам,  
Түшүндө адаты бар айта турган:  
Байкабай сырын ачып жөөлүй берет,  
Кассио мына ошондой адамдардан.  
Ал минтти: «Дездемона кел ойнойлу,  
Сүйүүнү бек сактайлы, шек койбойлу»...  
Деди да колумду алып, өөп... өөп...  
Үстүмө бир жак бутун арта койду.  
Андан соң байкайын деп түштүн артын  
Демимди -ичиме алып тыңшап жаттым...  
Деп койду: «кор болдуң ээ... кор болдуң ээ...  
Маврга, кайран гана перизатым»...

**Отелло.**

О укмуш! О укмуш!

**Яго.**

Бирок бул: жөнөкөй түш.

**Отелло.**

Түш болсо да, өңүмдөй алсыратат!

**Яго.**

Буга кошумча дагы мисалдар бар.

**Отелло.**

Канчыкты тыткылап өлтүрөм!

**Яго.**

Сабыр кылыңыз, токтоо болуңуз,

Мындан башка далилим жок,

А балким

Койгон айып текке чыгар.

Сиз Дездемонанын колунан –

Бүлдүркөн сайма жоолук

Көргөн жок белеңиз?

**Отелло.**

Үйлөнгөн күнү өз колуман белек кылган жоолук!

**Яго.**

Я. Ошондойбу? Билген эмесмин.

Эмесе мындай:

Дал ошол жоолук менен

Бүгүн Кассио терин аарчынды.

**Отелло.**

О эгер мен берген жоолук болсо...

**Яго.**

Ошолбу, башкабы, аны билбейм,

Деги аялыңыздан көргөм.

Болсо... болсо... деген сөз,

Жигиттик эмес!

**Отелло.**

О арам кул Кассионун миң жаны болуп,

Миң жыл жашасачы!

Мен аны миң мертебе өлтүрүп,

Миң жолу кек алсамчы!

Сөз бүттү, Яго, баарына көзүм жетти,

Айтканың ырас экен.

Мен минтип алаканымды үйлөйм.

Яго муну «арачы...

Бул үйлөөнүн өзүнчө мааниси бар.

Учту, кетти сүйүү менден ана, Яго... ана Яго...

Карачы...

Куш жүнүндөй көтөрүлөт, такыр изи билинбей

Мына... мына... мына... мына...

Өчтү. Бүттү. Макаббаттын санаасы.

О намыс, өч, кек! Бери келип жаныма

Сур жыландай ыш... ыш... этип

Көөдөнүмдү жалачы!

**Яго.**

Антпениз, өзүңүздү кармаңыз.

**Отелло.**

Кан ичем, кан ичем, кан ичем!

**Яго.**

Балким, кайра ойлоп көрөрсүз.

**Отелло.**

Жок. Яго. Эч качан!

Кара деңиз, каарын төгүп, уктабай

Муздак агым күн-түн дебей бир тынбай

Эч бурулбай Геллеспонтту бет алып

Нечен кылым эч чарчабай аккандай...

Намысыман такыр кайра тартпаймын,

Күнөөлүүнүн канын ууртап өч албай!

*(Тизелей калып)*

О кең асман, сени менен карганам

Антымды актайм, бирин жерге таштабай!..

**Яго.**

Турбаңыз.

*(Ал да тизелей калып.)*

Күбө бол бизге, оттой жанган планет

Биздин ой бир, биздин тилек – бир тилек,

Адил Яго: күчүн, эсин, акылын

Ыза көргөн Отеллого бүт берет!

Эмне десе, аткарууга даярмын

Кан ич десе, Яго даяр, кан ичет!

**Отелло.**

Токтой тур, досум, сага рахмат айтпайм,

Сөзүңө улап, дароо шерт коём:

Үч күндөн калбай;

Кассионун өлгөндүгүн угузасың!

**Яго.**

Кайран досум жок болду э...

Буйрук колдо. Бирок аялыңызды аяңыз.

Өмүрүн Калтырыңыз.

**Отелло.**

О жок, андай бузукуга убал жок!

Каргыш! Наалат бетбакка!

Токто, кетпей тур. Ээн баралы да,

Аны өлтүрүш жолун ойлойлу.

Албарстыны көздөн тазалайм...

Сен эми мага лейтенантсың!

**Яго.**

Жаным сиздики.

*Кетишет.*

#### 4-СҮРӨТ

Сепил алды.

*Дездемона, Эмилия, Шут кирет.*

**Дездемона.**

Мырза жигит, лейтенант Кассионун кайда турарын билесиңби?

**Шут.**

Биле албайт экемин.

**Дездемона.**

Себеби?

**Шут.**

Ал согуш адамы, согуш адамы деген бир балаа болот. Бир деме десең эле: «бул жашырын», «бул согуштук сыр» деп тура калат.

**Дездемона.**

Анда кандай кылабыз?

**Шут.** Биле албайт экемин. Бу да согуштук сыр.

**Дездемона.**

Эптеп издеп таап, менин атыман

Эки-үч сөз айтууга кандайсың?

**Шут.**

Айтайын, кыйын эмес, колдон келет.

**Дездемона.**

Тездик менен ушул жерге келсин деп айтты де.

Күйөөмдү анын пайдасына жумшаттым, экөөнүн таарынычы бат эле тарай тургандыгын айт.

*(Шут кетет.)*

Эмилияжан жоолугумду кайда түшүрдүм экен?..

**Эмилия.**

Билбейм, күнүм, билбейм.

**Дездемона.**

Жоолугум жоголгончо,

Алтын толо капчыгым жоголсочу!

Ай эчтеке эмес...

Менин бактыма Отелло

Болбогон ишке кызганган

Жеңилдерден эмес,

Ал токтоо, акылдуу адам.

Арам ойлоого мүмкүн эмес!

**Эмилия.**

Отеллонун сизге ичи тарлыгы жокпу?

**Дездемона.**

Жок, андайы жок.

Анын туулуп-өскөн жериндеги

Ысык аптап,

Бардык кемчилигин тазалап кеткен.

**Эмилия.**

Мына өзү да келди.

**Дездемона.**

Күйөөмө тынчтык бербейм,

Кассио менен жарашмайынча

Түк оюна көнбөйм.

*(Отелло кирет)*

Алың кандай, кубанчым,  
Ишиң кандай?

**Отелло.**

Баары сонун *(четке)*

Муну карачы!

Айтканын карачы

Өзүңдүн көңүлүң кандай?

**Дездемона.**

Рахмат, эң жакшы.

**Отелло.**

Берчи колунду,

Бул кандай муздак кол?!

**Дездемона.**

Жаралганы: эч бир азап, эч бир  
кайгы көрбөгөн кол.

**Отелло.**

Колдун муздашы –

Сүйүүгө канбастыктын белгиси.

Кечээ гана ысык... ысык кол...

Анан кайра муздак...

Мындай колду:

Кудайга сыйынтуу менен

Кыңк эттирбей катуу кармоо менен,

Башкага бастырбоо менен –

Ысытып жана жинин кагыш керек!

Себеби: алакан отунда

Азыткы шайтан жүрөт.

Ысык колунду муздаткан ошолор!

Алаканыңа караганда, колун –

Жок дебей турган ачык кол.

**Дездемона.**

Минтип айтууга акың бар.

Жүрөгүмдү өзүңө тартуу кылган кол.

**Отелло.**

Ошондой кол.

Эски убакта: кол деген –

Чын жүрөктөн тартуу кылынчу экен:

Ал эми жүрөк мындай калып,

Кол деген – өз эркинче кете берет экен.

**Дездемона.**

Мындай сөз мага оорлук кылат.

Баса, убадаң кана?

**Отелло.**

Кандай убада, кептерим?

**Дездемона.**

Кассиону чакырттым, азыр мында келет,

Жарашып ал.

**Отелло.**

Мага суук тийди. Тумоо басты,

Жоолугунду берчи?

**Дездемона.**

Мынакей!

**Отелло.**

Муну эмес.

Мен бергенди – бер?

**Дездемона.**

Ал жанымда жок эле.

**Отелло.**

Чынбы?

**Дездемона.**

Чын эле!

**Отелло.**

Иш жаман.

Ал жоолук менин апамдан калган жоолук.

Аны бир цыган аял дубалап берген экен.

Бул жоолук колунда барда күйөөң чанбайт,

Жана сулуулугуң түк жанбайт деген экен.

Эгерде кокус бирөөгө берип, же жоготуп

койсоң,

Күйөөң сени таштап башканы сүйөт деген экен.

Өлөр астында энем жоолугун мага берип

жатып,

Балам муну чоңойгондо колуктуңа бер деген.

Мен да макул деп убада бергем.

Өз колуңа, өзүңө тартуу эткем,

Ошондуктан көзүңдүн карегиндей сакта.

Эгер жоготуп койсоң, же кокус бирөөгө берсең:

Ал жамандыкка –

Эч бир өлүмтүк чек келбейт, эркем!

**Дездемона.**

О ыраспы?..

**Отелло.**

Ооба, ооба.

Ал жөнөкөй жоолук эмсе.

Сыйкырдуу жоолук.

Бул дүйнөдө туура эки жүз жыл жашаган,

Сивилла аттуу олуя пенде –

Анын саймасын сайган.

Жибеге бейиштин жибек куртунан алынган,

Боёгу мумийдин жүрөк канынан жаралган.

**Дездемона.**

О алла, ырас бекен!

**Отелло.**

Ырас дешет.

**Дездемона.**

Мен аны неге алдым экен.

**Отелло.**

Аха... эмне үчүн андай?

**Дездемона.**

Неге мынча өрттөй жанып,  
Орой сүйлөйсүң.

**Отелло.**

Жоолукту жоготтуң! Даана эмесе.  
Көрсөтчү. Я, айтчы!

**Дездемона.**

О алла!

**Отелло.**

Айтчы!

**Дездемона.**

Жок, жоголгон жок.  
Эгерде жоготуп койсом анда эмне!.

**Отелло.**

Кандайча, анда эмне?

**Дездемона.**

Жок, жоолук жоголгон жок.

**Отелло.**

Жоголбосо, кана көрсөтчү?

**Дездемона.**

Көрсөтөм, бирок кийин.  
Билип турам, бул сенин  
Кассио жөнүндө уккуң келбейт  
Оюнду бурмалаганың.  
Кой жаным, оюнуңду кой,  
Аны кайра кызматка ал.

**Отелло.**

Жаныңда жок болсо, бар, жоолукту апкел!  
Менин бардык санаам жоолукта турат.  
Көзүмө жамандык көрүнүп турат.

**Дездемона.**

Мени укчу,  
Кассиодон артыкты таба албайсың.

**Отелло.**

Жоолук!

**Дездемона.**

Койчу, Кассио жөнүндө сүйлөчү.

**Отелло.**

Жоолук!

**Дездемона.**

Касою ысыгыңа күйүп, суугуңа чыдаган.  
Азабыңды бирге тарткан.  
Болочок тагдырын сага берген.

**Отелло.**

Жоолук!

**Дездемона.**

Жок, мунуң жакшы эмес.

**Отелло.**

Жогол! Жогол көзүмөн!

*Кетет.*

**Эмилия.**

Кызганбайт дегениң ушубу!

**Дездемона.**

Мындай кыялын биринчи жолу көрүшүм.

Чын эле берген жоолугунда бир

Касиет болсо керек.

Кап, неге жоготтум? Неге жоготтум?..

**Эмилия.**

Ээй күнүм,

Эки-үч жыл бирге жүрсөк да

Эркектин сырын билбейбиз.

Эркек деген – заары күч ажыдаар,

Биз – бир бечара тоо кийик,

Алар соруп-соруп... тойгон соң,

Бүркүп таштайт.

Мына Кассио менен Яго да келди.

*Кассио менен Яго кирет.*

**Яго.**

Сиздин ишиңизге Дездемонадан башка эч ким жарай албайт.

Аракетти тездетип, катуурак өтүнүңүз!

Колумдан келген ишти каалоомдон ашыра албайм.

**Кассио.**

Эмне дейин, сулуу, баягы эле сөз.

Жардам кылыңыз, ырайым кылыңыз, сулуу.

Өзүмдүн жанымдай көргөн кишиме,

Эң кымбат генералыма уят болушум:

**Яго.**

Мага тирилик да эмес, жашоо да эмес.

Эч атаксыз, белгисиз адам болуу,

Мен үчүн өлүмдөн кем эмес.

Эгер кылмышым чоң кылмыш болсо:

Неге өткөн эрдигим менен, же

Болочок өмүрүм менен актабайм.

Албетте актай алам!

Сураңыз, жооп берсин генерал,

Ачыгын билүү жаныма жыргал.

Эгер менин керегим жок экен:

Аны да айтсын: анда кантейин, сулуу,

Башка жер, башка кесиптен

Бакыт издейм.

**Дездемона.**

О ниети таза Кассио, айтканың адил.

Негедир мен баштагы бактымды түшүрүп алдым.

Аз болду, күйөөм таптакыр өзгөрүп кетти,

Биле албайм кандай себеп мындай кылды.

Анын жайдары, ачык жүзүнө санаа толуп,

Кээ кезде өзүмө да таанылбай калчу болду.

Кудайдын алдында сиздин бактыңызды мен

тилегендей,  
Периштелер мен үчүн тилесин дедим,  
Бирок ага болбой, кайра анын каарын ырбатып  
ийди,  
Дагы бир азга -сабыр кылыңыз.  
Колуман келген ишти каалоомдон ашыра  
орундайын.  
Менимче ушул жетишер дейм.

**Яго.**

Эмне, ачууландыбы?

**Эмилия .**

Эми эле кетти,  
Кандайдыр түшүнүксүз кыялда.  
Ачуулубу? Кандайча. Кызыкко.  
Кечээги өткөн бир майданда:  
Анын как алдынан ондон ашуун солдат  
Асманга атылып барып жок болду,  
Аларды замбирек огу сыйпады,  
Жана бизден бир нече кадам жакындан  
Анын инисин ядро согуп өлтүрдү.  
Бирок Отелло кабак бүркөбөй  
Кайрат менен шаң төктү.  
Ошондо ачуу билбестен, эми минтип жинденсе,  
Анда бир укмуштуу себеп бар.  
Мен аны билейин, сүйлөшүп көрөйүн.

**Дездемона.**

Ошентипиз.

*(Яго кетет)*

Же балким кат келгендир Венециядан,  
Же балким Кипрден бир чатак чыккан...  
Кандайдыр жамандык иш себеп болду...  
Бүркөлдү ой-санаасы ошондуктан.  
Маселен мисалга алам өңүмдү.  
Бир ишке капа болдук. Көңүл түштү.  
Ал эмес, бармагыңа тикен кирсе,  
Оорутар бүт денени анын күчү.  
Күйөө деген, адамзат биздей гана  
Жетише албас, түрлүүчө каалаганга.  
Себеби жок таарындым. Аным үчүн,  
Карга мени, урушкун Эмилия.  
Мен жаңылдым, анда күнөө жок.

**Эмилия.**

А кудай ай деги ошондой болсо экен.  
Ичи тардыгы болбой кызматым.

**Дездемона.**

Андайга эч себепкер болбодум.

**Эмилия.**

Андайга кароо, ичи тар кишиге  
Себептин себеби жок,  
Андан эмес күнүм,

Аялга ичи тар болмок.  
Ичи тардык деген –  
Эркекте тубаса адат болот.

**Дездемона.**

Барып көңүлүн ачайын,  
Кассиожан кетпей күтүп туруңуз,  
Эгерде ыгы келе калса –  
Күйөөмдү макул дедирем.

**Кассио.**

Жаным менен ыраазымын.  
*Дездемона менен Эмилия кетер замат, Бьянка кирет.*

**Бьянка.**

Салам айттык жигит,  
Жол болсун Кассио.

**Кассио.**

Андай болсун.  
Э Бьянка пери,  
Сени кайсы тагдыр айдап келди, я?  
Мен жаңы эле сага камыңгам.

**Бьянка.**

Сен мага камыңсаң, мен сага камыңгам.  
Мунуңуз кандай асыл. Укмуштуу жорук!  
Жети күн, жети түнгө кабарсыз жоголдуң,  
Суу болуп шылдырап, жел болуп желбиреп,  
Куш болуп зыпылдап учту го деп ойлодум.  
Саначы: туура жүз алтымыш саат  
Туура жүз алтымыш саат –  
Жок болдуң!..

**Кассио.**

Таарынба, Бьянка бийкеч, чолоом тийбеди.  
Шашпа колум бошосун,  
Анан жети күндүн кээрин  
Бир түн менен сыйлайбыз.  
Ме Бьянка перим,  
*(Дездемонанын. жоолугун берип).*  
Дал ушундай жоолук сайып берчи.

**Бьянка.**

А... мына кеп мында экен го!  
Билдик... жаңыны тапкан экенсиң...  
Жоголгон себебиң ушул экен да...  
Бали, бали, айтам да... дейм да!..  
Эми баары түшүнүктүү, эми баары түшүнүктүү.

**Кассио.**

Болду, тантыба!  
Мунун ичи тардыгын кара!  
Жоолукту аялдан алды дедиңби.  
Жок, Бьянка жок!

**Бьянка.**

Анан ким берди?

**Кассио.**

Өзүм да билбейм. Үйгө кирсем, жерде жатыптыр.

Саймасы эң кооз экен, карап таң калдым.

Бар саймасын көчүрүп ал,

Кокус ээси чыгып калбасын...

Болду эми перим, мени калтыр.

**Бьянка.**

Неге? Эмне үчүн?

**Кассио.**

Генералды күтүп турам,

Анын көзүнчө экөөбүздүн бирге болушубуз, уят.

**Бьянка.**

Ошо да кеп бекен. Анын эмнеси бар?

**Кассио.**

Мени сүйбөйт деп ойлобо.

**Бьянка.**

Ойлойм эле кантип ойлобойм.

Жүр, бир топ жерге узатып бар.

Алтүндө күтөйүнбү, я? Келесиңби?

**Кассио.**

Алыска узатып бара албайм, жалжалым,

Бул жерде күтө турган бир иш бар.

Алтүндө болсо, албетте, барам.

**Бьянка.**

Алдаба, дагы,

Кантейин, ыймандуу аялмын,

Азыңды көптөй көрөм

*Кетишет.*

#### IV АКТ

##### 1-СҮРӨТ

Кипр. Коргон алды.

*Отелло менен Яго кирет.*

**Яго.**

Сиз ушундай дейсизби?

**Отелло.**

Ананчы, Яго...

**Яго.**

Эч кимге билгизбей өбүштү...

**Отелло.**

Алдамчылык! Бузулгандык!

**Яго.**

Бир төшөктө жыпжылаңач жатып алуу,

Абийирдүү кишиге жарашпайт дейсизби?..

**Отелло.**

Жыпжылаңач... бир төшөктө?..

О ал шайтан менен достошуп, асманга

Шек келтирүү болот!

**Яго.**

Иш бүтпөгөндөн кийин, бир жатуудан эч нерсе болбойт.

Кой, аны -коёлу, жоолуктун жоругуна көчөлү.

**Отелло.**

Ооба, ооб-а.

**Яго.**

Маселен жоолук меники эле, аны аялыма белек кылдым.

**Отелло.**

Кош, анан... анан?..

**Яго.**

Ошентип жоолук аялымдыкы болду...

Өз менчиги болгондон кийин, кимге берсе – эрки да?..

**Отелло.**

Намыс деген да – өз менчиги. Намысын туш келди чача берүү да эрки экен да.

**Яго.**

Намыс деген кур элес. Намыс деген бөлөк кеп.

Көп адамда намыс да, абийир да болбойт,

Бирок жоолук... жоолук...

**Отелло.**

Кара... унуткан нерсени дагы эске салдың...

Өлүккө конуп куркулдаган кузгун сыяктуу, жамандыктын белгисин берет.

Мен берген жоолукту Кассиодон көрдүм дечи...

**Яго.**

Көрдүм. Бирок ал эч нерсе эмес. Анда күнөө жок.

**Отелло.**

Жана бакыт да жок.

**Яго.**

Ооба, -аялыңыз менен ойногонун

Көрүнгөнгө айтып мактанышы да,

Абийирсиздик эмес.

**Отелло.**

Эмне, элге айтыптырбы?

**Яго.**

Айтмак турсун, жайып жибериптир.

**Отелло.**

Эмне? Эмне?

**Яго.**

Кээде анысын танып да кетет.

**Отелло.**

Ошондой болсо да...

**Яго.**

Былжыраптыр дейт...

**Отелло.**

Эмне деп?..

**Яго.**

Бирге жаттым деп...

**Отелло.**

Ким менен? Дездемона мененби?

**Яго.**

Ооба. Жок. Болду айттырбаңызчы!

**Отелло.**

Бирге жатып... кучакташып... эми аялымдын абийирин кетирет э... Айтканын карачы... Кучакташып!..

О бул бети каралык! Жоолук... жоолук... эң мурда мойнуна коюп, анан асып өлтүрөм. Жок, мурда асып өлтүрүп анан мойнуна коём! Мени калтырак басты.

Неге калч-калч этем... Жазмыштын бул иши – текке эмес.

Бир иш бар... О жараткан алла, эстесем жүрөгүм, эзилет. Кулагы, мурду, эрини! Тфу эсим ооп баратат.

Мен аны мойнуна алдырам. О албарсты! Албарсты!

*Эси ооп жыгылат.*

**Яго.**

Жарайсың кайран дарым! Ошент! Ошент!

Ишенчээк акмактарды мен мына ушинтип алдайм,

Күнөөсүз аялды ушинтип күнөөлөйм,

Кайрат кылыңыз, эсиңизди жыйнаңыз, генерал!

*(Кассио кирет)*

Кызыкка батыңыз лейтенант!

**Кассио.**

Эмне болду, я?

**Яго.**

Эч нерсе эмес, талмасы кармады,

Бир суткада экинчиси...

**Кассио.**

Чекесин укалап жибеңиз.

**Яго.**

Жок, антиш болбойт, кудай сактасын.

Талманын өзүнчө тараганы жакшы,

Кол тийгизсең оозунан ак көбүк чачып

жинденип кетет.

Мына кыймылдап калды, -барыңыз. Азыр эсине келет.

Колум бошоор менен сиз менен сүйлөшөм,

зарыл ишим бар.

*(Кассио кетет)*

Эмне болдуңуз генерал? Бир жериңиз шишиген жокпу?

**Отелло.**

Бул кандай шылдың сөз!

**Яго.**

Жок, сизди кантип шылдың кылайын?

Кудай -сактасын! Ызага кайрат керек, генерал.

**Отелло.**

Көзгө чөп салуу деген – айбан болуу, маскара болуу деген сөз!

**Яго.**

Анда биз жашап турган шаардагы эркектердин баары эле айбан, маскара экен да?

**Отелло.**

Чынбы я, чынбы я? Кассио ошондой дейби?

**Яго.**

Кайраттаныңыз генерал, аялына алданган бир сиз эмес. Бардык аялдуу эркек сизге окшош.

Миллиондогон жүргүчтөр

Чоочун төшөк, чоочун коюнда уктап жыргашат.

Сиздики эч нерсе эмес.

Мына табийгаттын күчүн көрүңүз:

Бизди бузукуга кошот да,

Анан аны күнөөсүз кылып көрсөтөт?

Жок, эгер мен сиз болсом:

Мен өзүм киммин,

Аялым ким. Бул үчүн эмне кылсам? дээр элем.

**Отелло.**

Сенде акыл бар. Туура айттың.

**Яго.**

Мен мындай бир ой таптым:

Сиз көрүнбөй жашынып калыңыз,

Бирок антүүгө күчүңүз келер бекен.

Эми эле талып жыгылганыңызда

Атайы эле бир арам ниет менен

Кассио чуркап кирип келди

Анын ою жаман пикир чогултуу.

Мен анысын биле койдум да,

Бар деп кетирип жибердим.

Ал эми азыр кайра келет,

Эгер макул десеңиз: бетме-бет сүйлөшүп берем,

Сиз далдаада туруп, бардык сырын угуп аласыз.

Бетинин өзгөрүшүн, табалап күлүшүн, кытмыр

максатын бардык арам ойлорун байкайсыз.

Мен аны

Улам кайталатып сүйлөтөм,

Аялыңыз менен ойноп-күлгөнүн,

Качантан бери жүргөнүн,

Кантип өпкөнүн,

Баарын, баарын сүйлөтөм.

Сиз түрүнөн байкаңыз

Минтпеңиз, токтоо болуңуз,

Өзүңүздү кармаңыз.

Эгер мындан ары да ушундай болсоңуз,  
Сизден көңүлүм калат.

**Отелло.**

Ант берем, Яго, сабырлуу болом,  
Муну да бил: күнөөлүү адамга мыкаачы болом.

**Яго.**

Ар нерсенин кезеги бар.

Бол эми, сиз жашынып калыңыз.

*(Отелло жашынат)*

Калп эле Дездемонага шылтап,

Кассиодон Бьянканын алын сурайм,

Бул сур кашка сойку өзүн сатып оокат кылат.

Кассио дегенде жанын берет,

Андан калбай ээрчип жүрөт.

Бир адамга алдануу үчүн,

Миң адамды алдап келген.

Бул жөнүндө сүйлөсөм Кассио күлбөй койбойт.

Ана келатат.

*(Кассио кирет)*

Отелло анын күлкүсүн Дездемонага алат,

Ичи тар макоо ишенип калат.

Эмне уктунуз, лейтенант?

**Кассио.**

Кайгыдан башка эмне угам?

Мен лейтенант эмес сиз айткан.

**Яго.**

Болбосоңуз болосуз. Дездемонага айтыңыз,  
жардам берер. Бул иш эгер Бьянканын колу-  
нан келсе, сиз минтип күтпөс элениз.

**Кассио.**

Ооба күтпөс элем.

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Тигини, тигини күлө баштады.

**Яго.**

Ал келинчек сиз дегенде өлүп кете жаздайт  
экен.

**Кассио.**

Ооба, менимче өлүп кете жаздайт...

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Жок, дебейт, жашыра да албайт.

**Яго.**

Кассио, киши жокко, чыныңызды айтыңызчы?..

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Ачыгыраак айттыргысы келди.

Жакшы, жакшы.

**Яго.**

Сизге ошол келинчек үйлөнгөнү жүрөт дейби...

Өзү ошентип айтыптыр.

**Кассио.**

Ха-ха-ха!

*(Четке)* Күлө түш! Моокундан кана түш!

Сонунда өкүнөсүң.

**Кассио.**

Үйлөнөт деп... Ошогобу! Баракелде!

Кудай сактасын эс-акылым ордунда

Ха-ха-ха!

**Отелло.**

*(Четке)* Ошент, ошент!

Бул күлкүң өзүңө кымбатка түшөр.

**Яго.**

Кудай урсун, элдин баары эле сизди алат экен

деп жүрүшөт.

**Кассио.**

Таптакыр калп!

**Яго.**

Мен калп айтпайм.

**Отелло.**

*(Четке)* Отелло жер үстүндө жок экен да!

**Кассио.**

Ал эси жок өзү таратып жүрөт,

Кантоин өзүнүн ою өзүңө туура.

Мен алам деген эмесмин.

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Яго мага белги берди. Ал эми сырды чечет.

**Кассио.**

Эми эле ушунда болчу, кайда барсам артыман

ээрчип жанымды алды. Жакында эле көл

боюнда бир топ Венециялыктар менен сүйлө-

шүп турсам, кайдан жетип келгенин билбейм

шап этип мойнума келип асылганы!

Минтип, минтип... ха-ха-ха!

Анан минтип...

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Аялымдын «О Кассио» деп жалынган-нын туураганы го...

**Кассио.**

Ал гана дейсинби, ыйлайт, кучактайт, жүргүн

деп жетелейт, ха-ха-ха!

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Мунусу, Дездемона кара бет менин

бөлмөмө карай жүр дегени го... О сенин тумшугуң

кандай даана көрүнөт. Бирок тыткылап жечү ит жанымда жок.

**Кассио.**

Андан эртерээк кутулбасам болбойт.

**Яго.**

Караңыз, тигине, өзү келип калды.

**Кассио.**

Алда ысабың кеткен сасык күзөнүм ай!

Буруксуп жыттанып алган тура.

*(Бьянка кирет)*

Ой сен менин жанымды жай алдырасыңбы  
деги...

Дайым эле издеп басып жүрөсүң!

**Бьянка.**

Жок, болду эми кечиресиз. Сени издеген мен эмес, шайтан менен азыткы! Ме берген жоолугунду кайра ал. Мен жинди... берсе алганымды кара! Ушундай жоолук сайып берсем э! Муну кара! Үйүңө бирөө таштап коюптур, аны сен билбей калыптырсың э! Менин ишенгенимди кара... Кайдагы бир шуркуядан алган жоолугундун саймасын мен көчүрүп берет экенмин да... Жок, секет, ал болбойт.

**Кассио.**

Кантесиң бийкечим Бьянка! Кантет... кантет.

О т е л л о.

*(Четке)* О жети катар асман. Менин жоолугум!

**Бьянка.**

Эгер көңүлүң болсо, эртерээк кел,

Бирге үлпөт курабыз. Жок экен, каалаган күнү кел,

Мен даярмын. Кош...

*Кетет.*

**Яго.**

Жөнө, жөнө артынан! Бол! Бол!..

**Кассио.**

Чын эле жетейин, эмесе көчөгө чуу көтөрүп абийиримди төгөт.

**Яго.**

Сиз чын эле бүгүн кечинде Бьянканыкында болосузбу?

**Кассио.**

Ооба, боломбу деп ойлойм.

**Яго.**

Анда мен да барам. Сүйлөшө турган сөз бар.

**Кассио.**

Ырас болот. Бирок келбей койбоңуз.

**Яго.**

Көрөбүз. Чуркаңыз, узап кетти.

**Отелло.**

*(Четке)* Ошент, ошент!

Бул күлкүң өзүңө кымбатка түшөр.

**Яго.**

Кудай урсун, элдин баары эле сизди алат экен деп жүрүшөт.

**Кассио.**

Таптакыр калп!

**Яго.**

Мен калп айтпайм.

**Отелло.**

*(Четке)* Отелло жер үстүндө жок экен да!

**Кассио.**

Ал эси жок өзү таратып жүрөт,  
Кантсин өзүнүн ою өзүнө туура.  
Мен алам деген эмесмин.

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Яго мага белги берди. Ал эми сырды чечет.

**Кассио.**

Эми эле ушунда болчу, кайда барсам артыман  
ээрчип жанымды алды. Жакында эле көл  
боюнда бир топ Венециялыктар менен сүйлө-  
шүп турсам, кайдан жетип келгенин билбейм  
шап этип мойнума келип асылганы!  
Минтип, минтип... ха-ха-ха!  
Анан минтип...

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Аялымдын «О Кассио» деп жалынган-  
нын туураганы го...

**Кассио.**

Ал гана дейсиңби, ыйлайт, кучактайт, жүргүн  
деп жетелейт, ха-ха-ха!

**Отелло.**

*(Өзүнчө)* Мунусу, Дездемона карабет менин  
бөлмөмө карай жүр дегени го... О сенин тумшу-  
гуң кандай даана көрүнөт. Бирок тыткылап  
жечү ит жанымда жок.

**Кассио.**

Андан эртерээк кутулбасам болбойт.

**Яго.**

Караңыз, тигине, өзү келип калды.

**Кассио.**

Алда ысабың кеткен сасык күзөнүм ай!  
Буруксуп жыттанып алган тура.

*(Бьянка кирет)*

Ой сен менин жанымды жай алдырасыңбы  
деги...

Дайым эле издеп басып жүрөсүң!

**Бьянка.**

Жок, болду эми кечиресиз. Сени издеген мен  
эмес, шайтан менен азыткы! Ме берген жоолу-  
гунду кайра ал. Мен жинди... берсе алганымды  
кара! Ушундай жоолук сайып берсем э! Муну  
кара! Үйүнө бирөө таштап коюптур, аны сен  
билбей калыптырсың э! Менин ишенгенимди  
кара... Кайдагы бир шуркуядан алган жоолу-  
гундун саймасын мен көчүрүп берет экенмин

да... Жок, секет, ал болбойт.

**Кассио.**

Кантесин бийкечим Бьянка! Кантет... кантет...

**Отелло.**

*(Четке)* О жети катар асман. Менин жоолугум!

**Бьянка.**

Эгер көңүлүң болсо, эртерээк кел,  
Бирге үлпөт курабыз. Жок экен, каалаган күнү  
кел,  
Мен даярмын. Кош...

*Кетет.*

**Яго.**

Жөнө, жөнө артынан! Бол! Бол!..

**Кассио.**

Чын эле жетейин, эмесе көчөгө чуу көтөрүп  
абийиримди төгөт.

**Яго.**

Сиз чын эле бүгүн кечинде Бьянканыкында бо-  
лосузбу?

**Кассио.**

Ооба, боломбу деп ойлойм.

**Яго.**

Анда мен да барам. Сүйлөшө турган сөз бар.

**Кассио.**

Ырас болот. Бирок келбей койбоңуз.

Көрөбүз. Чуркаңыз, узап кетти.

**Отелло.**

*(Бери чыгып)* Яго муну кантип өлтүрөм, я.

**Яго.**

Караңызчы өзүнүн акмактыгын айтып мактанат э.  
Байкай алдыңызбы?

**Отелло.**

О, Яго!

**Яго.**

Жоолугуңузду тааныдыңызбы?

**Отелло.**

Меники бекен, я?

**Яго.**

Сиздики экендигине башымды кесип берем.  
Караңызчы, караңызчы, Дездемона кара бетти  
мунусу түк сыйлабайт тура... Аялыңыз атайы  
киши деп берсе, аны жалабына бериптир. Ай  
уятсыз Кассио...

Уятсыз Кассио...

**Отелло.**

Мен Кассиону тогуз жыл бою катары менен,  
улам-улам өлтүрөт элем... Чын эле аялым кара  
бет экен. Болгондо да көркүнө адам жаңыл-  
дырган, адам эмес кудайга жаккан кара бет  
экен...

**Яго.**

Эй коюңузчу, таптакыр унутуп салыңыз эч нерсе эмес.

**Отелло.**

Ооба, Яго, мен аны унутуп салам. Унутмак түгүл таптакыр чиритип жер үстүнөн тазалап салам. Аны бүгүн түнү аткарам.

Өмүрүн бүгүндөн эртеңкиге узатпайм.

Жок, аялымды жашатпайм! Жүрөгүм ташка айланды.

Муштагылап өлтүрсөм дейм, колумду аяйм.

Ооба кеп ушундай... Ооба, ооба, деген экен...

Бул ааламдын бетинде мындан өтөр асылкеч жок эле. Дүйнө жүзүн колуна салып экчеген теңдеши жок падышага жарашыктуу жар болуп, аны эс-акылына таң калтырчу, көркөмүнө суктантчу, анын амирине ой салчу, бир чанда туулган пенде эле.

**Яго.**

Жок, антип ойлогонунуз болбойт.

**Отелло.**

Ырас, аның да жөн. Аны асып салуу керек!

Бул туура. Бирок чебердигин, ачык мүнөзүн, жаракөр кыялын эстегенде жүрөгүм тыз дей түшөт. О анын музыкасы, музыкасы! Музыканы кандай ойноор эле!..

Үн салып ырдай калса, тоо-токойдун куштары угар эле... Анын укмуштуу тунук акылы, акылы... акылы...

**Яго.**

Билбейт экенсиз, мына ошонусу жаман.

**Отелло.**

О миң мертебе, миң мертебе жаман!

Бирок чексиз жаракөр!

**Яго.**

Чексиз гана эмес, андан да чексиз...

**Отелло.**

Адил сөз. Бирок, аяйм, аяйм Яго!

Кантип аябайм... Ай бечара! Бечара!

**Яго.**

Анчалык аянычтуу болсо, ооздугун алып коё бериңиз, дагы ойноп-күлүп алсын... Башкалар менен шаракташсын... Ал колуңуздан келет. Анткени сизге гана тиешелүү иш, бизге баары бир.

**Отелло.**

Я. Ошондойбу. Мен аны кескилеп өлтүрөм.

Мени алдайт э! Көзүмө чөп салат э!

**Яго.**

Баса десеңиз!

**Отелло.**

Жүргөндө да менден төмөн, менин кызматчым менен э!

**Яго.**

Ошону айтам.

**Отелло.**

Яго, уу тап, уу тап... Азыр тап! Аны менен сүйлөшүп олтурбайм, кокус жалынына эрип жумшап кетем...

Уу тап, уу тап... Жарайбы, Яго?

Яго.

Ууну эмне кыласыз? Ал болбойт:

Сизди булгаган төшөгүнө муунтуп өлтүрүңүз.

Муунтуп өлтүрүңүз.

**Отелло.**

Дурус. Дурус. Чын эле мунуң жакшы акыл.

Бул мага жагат.

**Яго.**

Кассиону болсо мага коё бериңиз.

Бүгүн эле бир жаңсыл кылам.

**Отелло.**

Эң жакшы!

*(Сахна артынан труба үнү)*

Бул кандай үн?

**Яго.**

Венециядан кабар келсе керек,

Ана Лодовико менен аялыңыз келатат...

*Лодовико, Дездемона нөкөрлөрү менен киришет*

**Лодовико.**

Жолукканыма кубанычтуумун, генерал.

**Отелло.**

Мен сизден бетер.

**Лодовико.**

Даражасы бийик сенатордон,

Урматы улуу Дождон сизге салам, генерал.

*Кат берет*

**Отелло.**

Мөөр баскан жерин ызаттап өбөм.

*Катты өбөт да, ачып окуйт.*

**Дездемона.**

Кандай кабар апкелди экен азизим Лодовико!

**Яго.**

Сизди Кипр жеринде куттуктоо

Биз үчүн салтанат!

**Лодовико.**

Рахмат.

Лейтенант Кассионун алы кандай?

**Яго.**

Аман-эсен.

**Дездемона.**

Генерал экөө таарынышып калышкан.  
Баштагыдай ысык эмес. Жараштыруу үмүтү  
жалгыз гана сизде.

**Отелло.**

Сенин оюң ошондойбу?

**Дездемона.**

Унпай калдым.

**Отелло.**

*(Окуйт)* «Бул жардык тездик менен аткарылсын»...

**Лодовико.**

Генерал сизге айткан жок,  
Дождун жардыгына бирдеме деди.  
Ошентип Кассио экөө анча эмес деңизчи?..

**Дездемона.**

Экөө эң бир, эң бир араз.  
Анын бетин кудай ары кылсын,  
Кайра табыштырган адамга, бардык дөөлө-  
түмдү аябас элем, Кассио эң жакшы адам.

**Отелло.**

Ажал! Тозок!

**Дездемона.**

Бул эмне дегени, шумдук ай?

**Отелло.**

Сен эмне, соосуңбу?

**Дездемона.**

Кандай ачуулу?..

**Лодовико.**

Аны катуу капа кылды,  
Сенат күйөөңүздү Венецияга кайтсын деп жар-  
дык берди. Кипрге Кассио дайындалды.

**Дездемона.**

О кудай ай, ошондойбу?

Мен кубанам! Кубанам!

**Отелло.**

Кубанам... Кубанасыңбы?

**Лодовико.**

Я, эмне я, жаным?

**Отелло.**

Сен ага кубанасың, мен бардык уят-сыйыттан  
кеткениңе кубанам.

**Лодовико.**

Жок, анткеним жок, жаным Отелло.

**Отелло.**

О бузуку! Албарсты!

**Лодовико.**

*(Урат.)*

Бул кайсы күнөөм үчүн, бактым Отелло?..

*(Бйлайт.)*

**Лодовико.**

Генерал.

Венеция укса ишенбес,  
Мунуңуз жакшы эмес.  
Кайра кечирим сураңыз,  
Ыйлаба садага.

**Отелло.**

О азезил, о азыткы?  
Эгерде аялдын көз жашынан  
Пайда тапса, анда адам гана эмес,  
Ач кемер да ырыска тунар эле. Бул анткор көз  
жаш... Анткор көз жаш... Чири, жогол!

**Дездемона.**

*(Кете баштап)*

Мейли кетейин, бирок капа болбо?

**Лодовико.**

Кандай тил алчаак аял! Ай чиркин ай!  
Кетирбеңиз, чакырыңыз кайра, генерал!

**Отелло.**

Асыл жар!

**Дездемона.**

Мен мына жаным!

**Отелло.**

Чакыр дедиңиз, мына чакырдым.

Алыңыз, эрк сиздики...

**Лодовико.**

Кантесиз. О укмуш...

**Отелло.**

Ооба, чакыртып алдыңыз,

Мына келди

Буга эмне баары бир:

Келет, кетет, кетет, келет...

Жана ыйлай да билет, ыйлай да билет

Сиз айткандай, тил алчаак аял, тил алчаак аял.

Бирок көзгө көрүнгүс, сезимге билингис.

Чебер аял... анткор аял...

Төк жашыңды, төк...

Мен, кайткын деген жардык алдым,

Бул сага жакшы болду.

Ооба, жакшы болду. Бар, жите тур,

Керегиң тийсе чакырып алам,

Кайра жөнөөгө даярмың, таксыр.

Канча айтам сага. Жогол! Жогол!

*(Дездемона кетет)*

Макул, ишимди Кассиого өткөрөм.

Ал эми биздин үйгө мейман болуңуз!

Жүрүңүздөр, жүрүңүздөр,

Кипр алдындагы эчки менен маймылдар!

*(Кетет.)*

**Лодовико.**

Өзүнүн кабылан жүрөк баатырдыгы менен,

Миң алаамат тоскоолду жеңген,

Турмуштун нечен татаал жолу,  
Кайгы, азап эч бирөө тең келбеген...  
Атагы ааламды жарып  
Сенатка дүңгүрөгөн,  
Кадимки Отелло ушубу?

**Яго.**

Ооба, негедир өзгөрүп кетти.

**Лодовико.**

Оору эмеспи?

Акылы ордундабы?

**Яго.**

Кандай десем.

Кантсин: кандай болсо – ошондой,

Башкача болуу үчүн, кайрадан

Туулуш керек. Андыктан кур эле даңаза го!

**Лодовико.**

Аялын урат деген эмине!

**Яго.**

Ушунусу эле ким экенин далилдеп турбайбы.

**Лодовико.**

Мынчалык одонолугу

Туубаса адатыбы же

Жардыктын таасириби?

**Яго.**

Сурабай эле коюңуз. Ар жагын айтпайын,

Аны көрө жатасыз.

**Лодовико.**

Аттиң Отелло тууралуу жаңылганыма өкүнөм.

*Кетишет.*

## 2-СҮРӨТ

Коргондогу бөлмө.

*Отелло менен Эмилия.*

**Отелло.**

Эч бир жамандыгын көргөнүңүз жокпу?

**Эмилия.**

Кудай акы, көргөнүм жок.

**Отелло.**

Кассио менен жүргөнүнчү? Бирге басканынчы?

**Эмилия.**

Анын эмнеси бар, көрмөк түгүл сөздөрүн деле уккам.

**Отелло.**

Шыбырашкандарынчы?

**Эмилия.**

Жок, антишкен эмес.

**Отелло.**

Өздөрү ээн калып, сизди чыгарып жибергенчи?

**Эмилия.**

Андайдан оолак.

**Отелло.**

Балким желпүүргө, же кол капка, же дагы бир нерсеге жумшагандыр.

**Эмилия.**

Эч качан.

**Отелло.**

Таң каларлык иш!

**Эмилия.**

Дездемонанын актыгына,

– Жанымды берем генерал.

Ишенбей шек санаганыңыз,

Сизге күнөө болор.

Ал эми, бирөө жамандап

Араңарга чок салган болсо,

Андай жүзү караны

Жылан сорсун.

Дездемонадай акыйкатчыл,

Ниети таза, жана эрин

Сүйгөн аял табылбас.

Ушак кайда болбойт!

**Отелло.**

Айтыңызчы, чакырып жатат деңиз?

*(Эмилия кетет)*

Жанын жейт, жанын жейт шайтан!

Бул ким? Бул ортого жүргөн бетбак.

Сураган кайран эмгек,

Бул бир сыр айткыс мүрзө... мүрзө...

Ал эми катуулай келсең:

Жерге тарс тизелеп, колун жайып

Каргана баштайт.

Билебиз, билебиз силерди!

*Дездемона менен Эмилия кирет.*

**Дездемона.**

Мени чакырдыңбы?

**Отелло.**

Ооба, бери бас.

**Дездемона.**

Айт, эмне каалайсың?

**Отелло.**

Көзүңдү тик карагым келет.

**Дездемона.**

Болсун. Аның жакшы экен.

**Отелло.**

*(Эмилияга)*

Бизди калтырыңыз, эпчил аяш

Эшикти жаап, кайтарып туруңуз?

Бирөө келатса жөтөлүп коюңуз,  
Үйрөнгөн кесибиңизди кылыңыз, аяш.

*Эмилия кетет.*

**Дездемона.**

Тизелеп туруп жалынып сурайм,  
Айтчы эмне болдуң жаным?  
Сөздөрүң жаңырык, кыяндай күңгүрөк,  
Көздөрүң көк жалын.

**Отелло.**

Сен кимсиң?

**Дездемона.**

Сенин жубайың,  
Кыяматтык аялың.

**Отелло.**

Күнөөндүн баарын каргануу менен актагын,  
Өзүңдү булга, өз жаныңды алдагын.

Айт ким менен жүрдүң?

Абийириңди кимге булгадың?

**Дездемона.**

Актыгыма асман күбө.

**Отелло.**

Жок, асман бузулгандыгыңа күбө.

**Дездемона.**

Ким? Менби бузулган? Ким менен? Качан?

**Отелло.**

Жок, Дездемона. Кет ары –

Кош бол. Житип кет.

**Дездемона.**

О бүгүн кандай... кандай... жаман күн...

Сен ыйлайсың!

Неге ыйлайсың, дайнын айтпай күнөөмүн

Сен ойлорсуң, Кипр жактан чакырткан –

Атаң дээрсин...

Билем аны, билем аны катыгүн.

Болсо болор, бирок сенин дартыңан,

Мен ага чоочунмун, өз кызы эмес, өгөймүн.

**Отелло.**

Эгерде бир аллага күнөө жазсам,

Жараткан кимдигиме карабастан,

Башыман ылдый карай куяр эле

Дайрасын акмактыктын, кандуу жаштын.

Алкымдап тумчуктуруп кыйнаар эле,

Бошотпой, жан талашып кайра качсам.

Бирок да ал күнөөнү жууп алып,

Турмушка жашар элем кайра баштан.

Баарынан намыс деген кыйын экен,

Тируүүлөй күлкү болуу өлүмгө тең...

Бардык эл маскаралап атымды атап,

Табалап, ичтен тынат билдирбестен,

Мейли антсе, ага да тобокел деп

Кайгырбай, басып кете берер элем.  
Бирок да байлыгымды жүрөктөгү  
Эң кымбат... кымбатымды дүйнөдөгү  
Тарттырып көз көрүнө кучагымдан  
Эркине орток кылып бирөөлөрдү...  
Жана да көзүм менен көрүп турам,  
Өстүрүп, бузук ишти, өндүргөндү...  
Андыктан бул кара жер тең жарылса,  
Тируулөй кирип кетип өлгүм келди.

**Дездемона.**

Мага баштагыдай эле ишенерсиң деп билем.

**Отелло.**

Ооба, ооба... аксың... тазасың...  
Тазалыгың жайдын күнү мал сойгон жердей,  
Курт салган чымындардай ээ-жаа бербей  
Бараткан адил жүрөк мендейлерди  
Бур этип алсыраткан сасык желдей,  
О неге туулдуң экен!  
О неге жаралдың экен!

**Дездемона.**

Күнөөм кайсы? Айбым кайсы?  
Айтчы! Айтчы!

**Отелло.**

Актыгың ак кагаздай аппак тура,  
Бетиңе «алдамчы» деп ат жазууга.  
Уялбай айбым кайсы деп сурайсың,  
Окшойсуң көчөдөгү бузукуга.  
Айтууга жоругунду оозум барбайт,  
Карышат жаактарым, чыдай албайт,  
Албырып эки бетим жалын болуп,  
Сүйлөөгө тилим келбей булдалактайт.  
Мен эмес тунук асман бетин жабат,  
Күмүш ай жашырынат бүркөө карап,  
Ааламды аймалаган калыс жел да,  
Өзүнөн жийиркенип кетип калат.  
Ал эми сен шерменде, сен кара бет,  
Бузуку, бетбак десем туура келет!  
Сурайсың биле туруп кылмышыңды,  
Айтып бер, кайсы, кайсы, кайсы экен деп?!

**Дездемона.**

Кудай күбө.  
Минтип айтууга акың жок.  
Күнөөмдү текке көтөрбө,  
Ак дилимди булгаба.

**Отелло.**

Койчу, сен шерменде эмессиңби?

**Дездемона.**

Кудай алдында карганам, андай эмесмин.  
Өз эримдин алдында абийиримди  
Сактаганым үчүн -бул атка консом,

Анда адилдик кайда?

**Отелло.**

Я, шерменде эмессинби?

**Дездемона.**

Өлсөм ыраазымын, андай дебе.

**Отелло.**

О койчу!

**Дездемона.**

О касиеттүү асман

Жардам кыл!

**Отелло.**

Андай болсо айбым бар,

Мен сени:

Отеллого чыккан Венециянын

Карабети дедим эле!

Айбым бар...

*(катуу кыйкырып)*

Эй эшиктеги, бузукунун сырдашы

Кирсең болот! Келе гой! Келе гой!

Келе гой.

*(Эмилия кирет)*

Таптыңыз, сөз сиз жөнүндө, сиз жөнүндө болду

Болду эми, ачып коюңуз

Акыңыз үчүн мына. Сыр сактаңыз *(кетет)*.

**Эмилия.**

Эмне деди күнүм? Эмне деди?

Жаркыным сизге эмне болду?...

**Дездемона.**

Түшүмбү? Же өңүмбү?

**Эмилия.**

Шумдук ай кожоюнума эмне болду?

**Дездемона.**

Кимге?

**Эмилия.**

Кожоюнума?...

**Дездемона.**

Кожоюнунуз ким?

**Эмилия.**

Сиздики болгондон кийин, меники да болбойбу

**Дездемона.**

Жок, Эмилия,

Бул дүйнөдө менин кожоюнум жок,

Сураба Эмилия, сүйлөөгө алым жок,

Күлүүгө күлкүм да жок,

Бйлоого жашым да жок.

Айтууга жообум да жок, бир гана...

Мөлтүлдөгөн көз жаш... көз жаш...

Төшөк салсаң Эмилия...

Кыз-күйөөгө арнаган шейшебинди

Жай. Ягону чакырып кой.

**Эмилия.**

Ай дүйнө ай! *(Кетет)*

**Дездемона.**

Күлкүнүн арты жаш болду,  
Шаттыктын соңу муң болду.

Чала болот мага!

Бирок, неге? Неге? Неге?

Жаман сөз угууга жөнүм барбы?

Себеби кайсы? Себеби кайсы?

*(Яго менен Эмилия кирет).*

**Яго.**

Чакырткан экенсиз, урматтуум,

Ой эмне болуп кетти?

**Дездемона.**

Өзүм да билбейм,

Жашы өтүп калган кишилер,

Кичүүлөрүнө жумшак болбойбу...

Отелло катуу айтып койду,

Ага караганда мен али баламын го.

**Яго.**

Капаңыздын негизи эмне? Негизи?..

**Эмилия.**

Өзүң уксаң болот эле,

Мавр адепсиз сөз менен тилдеди.

Шермендесиң деди.

Муну кантип жашырууга болот.

**Дездемона.**

Айтчы Яго, мага ылайыкпы ушул?

**Яго.**

Кайсы?

**Дездемона.**

Эмилия айткан атак,

Айтчы, ылайыкпы мага

**Эмилия.**

Уялбай кантип тилдеди. Билбейм.

Адамдын нааданын да минтип кордобойт.

**Яго.**

Эмне үчүн антет. Кызыкко!

**Дездемона.**

Айран калам, неге? неге?

Бирок айбым жок, айбым ак.

**Эмилия.**

Эл-журтун, бакытка термелген тууган жерин

Ушул сөздү угуу үчүн таштаган экен го.

Анан кантип ыйлабайт.

**Яго.**

Ыйлабаңыз! Мына дагы бир өнөр!

**Дездемона.**

Тагдыр деген ушу да...

**Яго.**

Уялса болбойбу.

Эмне үчүн антет.

**Дездомона.**

Асман билсин.

**Эмилия.**

Айтгы дээрсинер,

Өзүнүн жарым пулдук максатын,

Миң дилдеге чегерген,–

Бир митайым кара бет,

Алдыртан ушак жүргүзгөн.

Эгер мен болсом, мына!

Асып салгыла, ыраазымын!

**Яго.**

Андай адамдар туула элек,

Айтканын кара!

**Дездомона.**

Эгер болсо –

Кудайым күнөөсүн кечсин.

**Эмилия.**

Ооба кечсин, кантип кечет!

Ылайым:

Сүйлөгөн тилин кара жама жесин,

Тишин курт бассын,

Бетине жара түшсүн.

Андайга убал жок!

Сизди неге тилдетет.

Кудай алдында жанымды берем:

Сизге ким барыптыр? Качан?

Кантип кириптир?

Мен билбеген кайсы жолду тааптыр?

Кудай акы, бир бузуку

Маврдын башын айланткан:

Бир өлүксүз, ушак айткан алдыртан.

Кудай ай, эгер ошол шүмшүк

Колума тийсе:

Дырдай жылаңач сууга салып,

Ар адамга бирден камчы берип –

Таңдан кечке сабатар элем.

Аны маскара кылып,

Мүлдө ааламга тегеретер элем.

**Яго.**

Болду эми, дөөрүбө!

**Эмилия.**

Ооба, сабатар элем.

Ошол эле жүзү кара,

Мени Отелло менен жүрөт деп,

Сени да бир топ айланткан.

**Яго.**

Кетчи ары, макоо баш!

**Дездомона.**

Айтчы Яго, үйрөтчү Яго,  
Мен Отеллодон неге айрылам?  
Мен Отеллону неге жоготом?  
Ансыз өткөн күнүмдү  
Мен караңгы көргө окшотом,  
Сүйлөшөгөр Ягожан,  
Акылыңды айт Ягожан,  
Мына мен тизе бүгүп кол созом.  
Алда күбө асманда,  
Ушунча болуп бир жолу  
Отеллого бир жаман ой ойлосо!  
Намысын булгап эримдин  
Башка адамга дит койсом,  
О анда чагылган огу жаркылдап,  
Найзадай үнү күркүрөп,  
Куданын жазасы тийсин ободон.  
Жок эгер ыркы келбей ыркыма  
Көнүлү калса жөн гана  
Талак кат жазып жакшылап,  
Жанымды соо калтырып,  
Таштап кетсин бул бойдон.  
Бирок ал каарына келип катуулап,  
Ичине калың кек жыйнап,  
Жашап турган күнүмдү  
Өчүрөт деп ойлоном.  
«Бузуку» деп тилдеди  
Эстесем көңүлүм иренжийт,  
Бул кордоонун салмагын  
Ааламдын салмагына тең коём.

**Яго.**

Коюңуз, сулуу, антчү эмес, сулуу,  
Капаланбаңыз, сулуу. Баары өтүп кетет.  
Кантсин, күйөөңүз саясат менен алек,  
Ошондон чыккан иш ко.  
Капаланат, анан сизге ачууланат...

**Дездемона.**

А кудай, андай болсо кана!

**Яго.**

Ишенип коюңуз.

*(Сахна артынан труба үнү)*

Кабар күүсү ойнолот,  
Венециянын өкүлүнүн үлпөтүнө чакырат,  
Ошондо барыңыз, ыйлаңыз, эч нерсе эмсе,  
Өтүп кетет.

*(Дездемона менен Эмилия кетишет. Родриго кирет).*

Хош, жол болсун, Родриго.

**Родриго.**

Ха... «жол болсун».

Сенин мага жакшылык кылар көзүң жок.

**Яго.**

Мисалы.

**Родриго.**

Байкап турсам: ар күнү ар түрлүү куулук-шумдук чыгарасың, эптеп эле мага залал келтирүүнү ойлойсуң. Жетер эми! Андайга жол бербейм. Сен үчүн тарткан жапамды айтпай эле коёюн.

**Яго.**

Мага кулак салыңыз.

**Родриго.**

Кулак салып жүрүп куурадым. Сөзүң менен ишиндин түк байланышы жок,

**Яго.**

Андай эмес, андай эмес.

**Родриго.**

Кантип андай эмес. Ошондой эле! Азабың таза кеп алып берем деп алган алтын акча эле... билесиңби, бир шаардын куну эмес беле. Менден алып жатканда «Дездемона макул дей турган болуп калды» дебедиң беле! Кана эми макул болсо!

**Яго.**

Жакшы кеп. И дагы.

**Родриго.**

Эмнеси жакшы. Эмнеси «И»... Дагы айта турган сөзүм жок. Сен өзүң алдамчы неме окшойсуң.

**Яго.**

Жакшы кеп.

**Родриго.**

Жакшың менен жабышып кал. Жакшы дегенин кара! Мен эми баарын Дездемонага айтам. Менден алган алтындарымды кайра берсе болду. Ашыктыгы өзүнө буюрсун. Эгер бирдеме дейт экен, баарын өзүнөн алам. Аны билип кой.

**Яго.**

Бүттүңүбү?

**Родриго.**

Бүттүм. Кайра жана албайм.

**Яго.**

Азамат оой, эми анык адам болгон турбайбы! Мына, мына, ой кайран Родригом. Баракелде! Сага мындан ары толук баш ийип жүрөм, Тим эле иштин ток этер жерин сүйлөбөдүңбү. Келе, Родриго, колунду. Эң туура айтып салдың. Сөзүңдүн кылдай чекилиги жок. Баары сонун. Бирок канча айтсаң, анча айт менден өтөр ак ниет досту тапшайсың.

**Родриго.**

Андайыңды көрө албадым.

**Яго.**

Мунуң да эң туура. Ооба андайымды көрө албадың. Ырас дей туралы. Жана мага ишенбегениңиз да туура. Ошондой болсо да сөздү ача сүйлөйлүчү Родриго. Эгер азыр өзүң көрсөткөн курчтугун, азаматтыгың, бир иштен кайра качпас эр жүрөктүгүң чын болсо, мына бүгүнкү түнү өнөрүңдү бир көрсөт. Эгер эртеңден баштап Дездемонаны салып бере албасам, анда мени көргөн жериңде союп сал. Мейли өзүң билгендей кылып өлтүр.

**Родриго.**

Кош, дагы эмне дегин келет? Колдон келчү ишпи? Негизи бар нерсеби?

**Яго.**

Венециядан Отеллонун кызматы Кассиого өткөрүлсүн деген чукул жардык келиптир.

**Родриго.**

Ой, ыраспы. Андай болгондо Отелло менен Дездемона кайра Венецияга жөнөйт экен да.

**Яго.**

Жок. Эгер кокус, кичинекей кырсык иш болбойт экен, анда Отелло Дездемонасын Мавританияга алып кетет. Маселен Кассиону эптеп майып кылуу, айтор бир кырсык дегеним да...

**Родриго.**

Бул эмне дегениң?

**Яго.**

Булбу? Бул Кассиого Отеллонун ордун бердирбеске тырышуу керек дегеним. Ачык айтканда Кассионун башын алмадай кагып түшүрүү керек дегеним.

**Родриго.**

Ал милдетти аткаруучу мен экемин да?

**Яго.**

Ооба, жакшылыкка тунгуң келсе, албетте, сенсиң. Бүгүн Кассио мобул жерде бир келинчектикинен тамак ичет, мен да ошондо барам. Ал өзүнүн чоңойгондугун уга элек. Беттешкиң келеби, я. Эгер макул десең мен аны уюштурурам. Бүгүнкү түнү ал саат он эки чамасында үйүнө кайтат, сен абайсыздан кол сал. Жанында турган мен карап каламбы. Албетте сага болушам. Эки жактасак аны коёбузбу. Ой сен эмне оозуңду ачып делдейип калдың? Жүр мени узатып кой. Экөөңөрдү эң сонун кайраштырам, сен аны жок кылууну сооп иш деп ойлоп каласың. Кой мен кечикпейин. Жүр досум.

**Родриго.**

Жүрсөң жүр, угайынчы дагы эмне дээр  
экенсиң.

**Яго.**

Дегениме макул болосуң. Анына көзүм жетет.  
*Кетишет.*

### 3-СҮРӨТ

Коргондогу башка бөлмө.

*Отелло, Лодовико, Дездемона Эмилиялар жана алар  
дыннөкөрлөрү киришет.*

**Лодовико.**

Кадырыңыз жан болсун, кадырыңыз жан бол-  
сун, мени узатам деп убара болбоңуз.

**Отелло.**

Жок, уруксат этиңиз,  
Сергип келүү өзүмө пайда.

**Лодовико.**

Сыйыңызга рахмат эстүү, сулуу.  
Жакшы жатыңыз.

**Дездемона.**

Мейман болгонуңузга биз ыраазы.  
Бактылуу болуңуз.

**Отелло.**

Эмесе кеттикпи? О, Дездемона!

**Дездемона.**

Я.

**Отелло.**

Бар, төшөгүңө жат. Мен эми келем.  
Эмилияны кетирип жибер. Уктуңбу,  
Кетирип жибер. Унутпа муну.

**Дездемона.**

Жарайт, жан кубатым Отелло.  
*(Лодовико, Отелло жана нөкөрлөр чыгып кетишет).*

**Эмилия.**

Ишиңиз кандай, Эриңиз жумшайын деп  
калган белем.

**Дездемона.**

Жалгыз басып сергип келем дейт.  
Төшөгүңө жат да Эмилияны кетирип жибер  
дейт.

**Эмилия.**

Кетирип жибер дейт. Кимди, мениби?

**Дездемона.**

Ооба, ошондой дейт.  
Эмилияжан түнкү кийер кийимимди камда,  
Чын ниетиң менен коштошуп кал,  
Айтканын эки кылбайлы.

**Эмилия.**

Кудай ай кайдан туш келди эле, сизге бул балээ?

**Дездемона.**

О жок Эмилияжан!

Сен андай дебе,

Курч кыял, өжөр мүнөзүнө карабастан,—

Мобул жеримди чечип койчу,—

Рахмат,— мен аны жанымдай сүйөм.

**Эмилия.**

Төшөккө өзүңүз айткан шейшепти жайдым.

**Дездемона.**

Эң жакшы.

Эгер кокус силерден мурда мен өлсөм,

Ошол шейшепти

Өзүмө кепин кыл.

**Эмилия.**

Коюңузчу. Антчу эмес.

**Дездемона.**

Эсимде, Варвара аттуу бир кыз болгон,

Апама кызмат кылып жашы толгон,

Шордууну сүйгөн жары таштап кетип,

Варвара санаа тартып гүлдөй соолгон.

Кантсин арман айтып кайгыланган,

Өзүнчө «Чынар» аттуу ыр чыгарган.

Варвара «Чынар» ырын ырдап жатып,

Бечара күнү бүтүп өлүп калган,

Негедир бир нерсеге көңүлүм дегдеп,

Кайгылуу «Чынар» ыры элсе берет...

Башымды жаш колума жөлөп коюп,

Дал ошол Варвара ырын айткым келет.

**Эмилия.**

Түнкү кийимиңизди берейинби!

**Дездемона.**

Жок, тим эле кой,

Мобул жеримдин топчусун чыгарып койчу.

Азыркы кеткен Лодовико деген адам жаман эмес.

**Эмилия.**

Көркөм киши.

**Дездемона.**

Сүйлөгөнү жакшы экен.

**Эмилия.**

Венецияда мен билген бир аял бар,

Ушул кишинин астыңкы эрдин бир өбүү үчүн,

Палестинага жөө барууга даяр.

**Дездемона.**

*(Ырдайт)*

«Кантсин шордуу, кайгылуу кыз

Жар бооруна олтурду

Кел курдаштар ырдайлычы  
Ай «Чынар» ыры эң мундуу.  
Кыз жанында салкын булак  
Ай «Чынар» ырын ырдайлы,  
Көз жашына таш да жумшайт,  
Ай, «Чынар» шордуу турбайбы»,  
Эмилияжан буларды тез жыйнап жибер.  
Кайтчу убагың болду.

*(Ырдайт)*

«Жамандыгын»

Унутуп койдумбу, ким эшикти урган!

**Эмилия.**

Жок, ал шамал.

**Дездемона.**

*( Ырдайт )*

«Жамандыгын жакшыга алам,  
Ай «Чынар» ыры кайгылуу,  
Айып менде, мойнума алам,  
Ай, «Чынар» ыры укмуштуу.  
Бйлаба дейт, камыкпа дейт,  
Ай, «Чынар» жалгыз турбайбы;  
Мен ойнойм дейт, сен да ошент дейт,  
Ай «Чынар» баксыз турбайбы».  
Болуптур эми Эмилия. Сен кете бер,  
Уйкуң жайлуу болсун.  
Ай билбейм, негедир көзүм кычышат.  
Бйлайм го.

**Эмилия.**

Коюңузчу! Андан эмес.

**Дездемона.**

Ооба, бул жаштын белгиси.  
Эмне дейин, ай эркек, эркек...  
Эркек деген, кызык калк Эмилия!  
Айтчы Эмилия,  
Күйөөсү болуп туруп,  
Башкага көз арткан аял барбы?

**Эмилия.**

Албетте, бар.

**Дездемона.**

Мүлдө ааламды колуна берем,  
Сен да ошент десе,  
Макул болор белең Эмилия?

**Эмилия.**

Сиз деле жок дебес элеңиз.

**Дездемона.**

Кудай алдында ак айтам,  
Мен жок дээр элем.

**Эмилия.**

Кудай алдында мен деле жок дейм,  
Бирок адам көрбөгөн караңгы жерде,

Анын эмнеси бар...

**Дездемона.**

Алданар белең?

**Эмилия.**

Акысы чоң болгон соң

Алданар элем.

Оңойбу, мүлдө аалам деген.

Айып болбос,

Мүлдө аалам үчүн,

Азыраак тайып кетсем.

**Дездемона.**

Жок, мунуң бекер

Сен антпес элең.

**Эмилия.**

Антмек түгүл, өзүм жыгылып өзүм турар элем.

Албетте, майда-чүйдө билерик, шакек, эки-үч таңгак

шайы-жибек же көйнөк, калпак үчүн алданбас элем.

Бирок мүлдө аалам. Мүлдө аалам деген оңойбу!

Мүлдө аалам үчүн өз эринин көзүнө чөп салып, анан мүлдө

ааламды эринин аягы астында жыгып берүүдөн кайсы аял

качат! Бул үчүн мен кыл көпүрөдөн өтөр элем.

**Дездемона.**

Аалам гана эмес,

Анын байлык, казынасын бүт

Берсе да мен жаңылбас элем.

**Эмилия.**

Ойлоп көрүңүзчү, кетирген күнөөңүз

Ааламдын кичинекей гана бир бөлүгү болуп,

Калган олжосу өзүңүздүкү болмок.

Күнөөңүздөн пайдаңыз көп болмок.

**Дездемона.**

Менимче андай аял жок.

**Эмилия.**

Ондоп, жүздөп табылат. Кудай сактасын,

Алданууну жакшы көргөндөр чачтан көп.

Менимче акыйкатка карап турсак,

Аялды эркек булгайт, эркек бузат.

Бардыгы эч ырайымсыз, ташбоор келип,

Кубатын жок нерсеге сарп кылат.

Же алар, себеби жок кызганышат,

Же алар, көрсөтпөй, тилдеп-урат.

Эркектер кожоюнсуз көтөрүлүп,

Эркектер биздин мүлктү төгөт, чачат.

Андыктан биз аялдар мал эмеспиз,

Эркектей көздүү, баштуу жан элебиз....

Эркектер эмне сезсе, биз да ошондой,

Сезебиз, ар бир жактан тең келебиз.

Таттууну таттуу дейбиз, ууну уу дейбиз,

Кем эмес эркектерден эч немебиз.

Бирок да, алар бизди алдап кетет,

Ал эми, неге андай деп суроо берсек:  
Жакшыдан жакшыны издеп көңүлү тойбой,  
Эркектер жеңил кыял, ачкөз келет.  
Аялдар эркектерге эрегишип,  
Ашырып эки-үч эсе жооп берет.  
Ар ишти, эркек өзү баштаган соң,  
Аялдар текке карап турар белек.

**Дездемона.**

Укта барып Эмилия,  
Менин көз карашым башкача,  
Кечирем, оңдойм, жакшылайм,  
Күйөөм мага, кандай күнөө кылса да.

**V АКТ**

**1-СҮРӨТ**

Кипр. Көчө.

*Яго менен Родриго кирет.*

**Яго.**

Мобул далдаага тур. Кассио азыр өтөт,  
Кылычынды сууруп ал да, ойлоп турбай  
согуп кал.  
Кам санаба, мен жаныңда болом,  
Кайраттан досум! Тагдыр кылдын кырында,  
Бүгүн же алабыз, же алдырабыз.

**Родриго.**

Ыраактай көрбө, кагылайын.

**Яго.**

Кантет жаныңда болом!

*(Четке кетет.)*

**Родриго.**

Кассиосун өлтүрөйүн деген эч оюм жок,  
Бирок Ягонун айтуусуна караганда  
Өлтүрүүм парыз.  
Тобокел, болуптур.  
Ааламдын бир пендеси кемийт экен да.  
*Далдага турат.*

**Яго.**

Родригону аябай кайрап салдым,  
Тим эле жини кайнап турат.  
Бирок экөөнүн кимиси жеңет.  
Муну Касоиобу, же Кассио мунубу.  
Же экөө тең өлөр бекен.  
Антсе баарынан сонун.  
Эгер Родриго аман калса,  
Анда Дездемона үчүн алган белегин –  
Кайра берүүм керек. Жок, бул болбойт.

Кокус Кассио соо калса: анда –  
Түбөлүккө жылдызына баш ий да  
Төмөн карай кулап олтур. Ал да болбойт.  
Аңгыча айбым ачылып  
Маврга айткан ушагым билинер.  
О бул жаман.  
Кассио азыр өлүү керек. Мына келатат.  
*Кассио кирет.*

**Родриго.**

Басканы Кассиого окшойт. Өлүм сага,  
митайим!  
*Кассиого кол салат.*

**Кассио.**

Кудай сактады да,  
Көкүрөк соотум болбогондо  
Майып болмок элем.  
Кана эми сеникин көрөлүчү!  
*(Родригону жаралайт.)*

**Родриго.**

Ой, мен өлдүм!  
Жардам!  
*Караңгы жактан Яго чуркап келет да, көрүн-  
бөй туруп Кассиону бутка шилтеп өтөт, кайра  
ары. кетип жок болот.*

**Кассио.**

Мен жарадар болдум!  
О эл-журт, жардам, жардам!  
*Жыгылат.*

*Сахнанын тереңдигинен Отелло көрүнөт.*

**Отелло.**

Кыйкырган ким? Кассио го!  
Кайран Яго милдетин актаган экен.

**Родриго.**

О мен акмак!

**Отелло.**

Ооба ошол экен.

**Кассио.**

Шам апкел! Догдурду чакыр!

О жардам!

**Отелло.**

Өзү экен.

Кегимдин ээси, жан кылбас досум,  
Мага өрнөк бердиң, азамат Ягом,  
Мен да сага окшоп канкор мыкаачы болوم.  
О аккуу сулуу, ойношуң ордун тапты,  
Эми сен да кечикпей артынан жөнө...  
Мен... мен... көркүнө жумшай албайм,  
Өз жаныңды өз кылмышыңа кандайм.  
*(Кетет. Лодовико менен Грационо кирет).*

**Кассио.**

Бул кандай жымжырт, эч ким жок.  
Сакчы да үнсүз, жөө адам өтпөйт.  
Мында! Мында! О эл журт!

**Грационо.**

Кандайдыр жаман жорук,  
Ким бул жанталашкан үн?

**Кассио.**

Жардам! Жардам!

**Лодовико.**

Уктуңузбу?

**Родриго.**

О, жүзү кара!

**Лодовико.**

Добушка караганда, эки же үч адамдай  
байкалат

Балким, алар менен кыйкырган үндүр,  
Байкайлы, өзүбүз залал таппайлы.

**Родриго.**

Не болгон элге?

Мен кансырап баратам!

**Лодовико.**

Уктуңузбу?

*(Шам алып Яго кирет)*

Мына куралчан бирөө келди,  
Колунда шам, өзү көйнөкчөн.

**Яго.**

Ким бул кыйкырган?  
Ким жардам сураган.  
Кайда экен эр чабыш.

**Лодовико.**

Билбейбиз.

**Яго.**

Силер уккан жоксуңарбы?

**Кассио.**

Мында! Мында!

**Яго.**

Асман үчүн жардам бер!  
Эмне болду.

**Грационо.**

Жаңылбасам Отеллонун поручиги эмеспи.

**Лодовико.**

Таптыңыз. Бул бир азамат,  
Корккон жок.

**Яго.**

Ким кыйкырган. Добуш бер!

**Кассио.**

Яго, сен белең? Өлүп баратам.

Белгисиз каракчылар кол салды. Жардам кыл.

**Яго.**

О кудай! Ким десем, лейтенант турбайбы.

Кайда кетти алар, кайда. Кайда.

Азыр талкан кылайын! Качып кеттиби?

**Кассио.**

Каракчынын бирөө ушул арага

Жыгылгандай болду. Ал эми экинчи турбас.

**Яго.**

Айбандыкты карачы!

Кайда ал жүзү кара? Кайда?

Мен анын жети атасын таанытам!

*(Лодовико менен Грационого)*

Силер кимсиңер. Жардамга келгиле!

**Родриго.**

Жардам! О жардам!

**Кассио.**

Мага кол салган неме ушул!

**Яго.**

Жүзү кара, жан алгыч сен белең я!

*Родригону сайгылайт.*

**Родриго.**

О чыккынчы, Яго! О иттин канкор баласы!

**Яго.**

Жолдон өткөн адамга кол салат деген эмне?

Башкалары кайда. Шаар өлгөндөй жымжырт.

Эр өлтүрүү деген эмне? Ой силер кимсиңер!

Жакшылыкка жүргөн немесинерби, же...

**Лодовико.**

Таанып караңыз.

**Яго.**

Лодовико, сиз белеңиз?

**Лодовико.**

Менмин.

**Яго.**

Кечириңиз. Каракчылар Кассиого кол

салыптыр.

**Грационо.**

Кассиого?

**Яго.**

Алыңыз кандай, лейтенант?

Кассио.

Аягымды талкалап кетишти.

**Яго.**

Кудай ай эмне дейт!

Шам апкел! Көйнөгүм менен таңайын.

*Банка кирет.*

**Банка.**

Бул кандай чуу?

Кандай кыйкырык?

**Яго.**

Бирок сизге эмес.

**Банка.**

Кассио, ардагым!

Жүрөгүм Кассио! Кымбатым Кассио!

**Яго.**

Арам шалдакы!

Эч кимге шегиниз жокпу? *(Кассиого)*

**Кассио.**

Шегим жок.

**Грационо.**

Сизди мындай акыбалда жолуктурганыма өкүнөм, лейтенант. Атайы издеп чыгышым эле.

**Яго.**

Жарасын байлоого эч нерсеңер жок ээ!

Кап! Үйүнө жеткирүүгө самбал да жок!

**Бьянка.**

Эси ооп кетти окшойт. Кассио!

**Яго.**

Мына бул сойку ушул окуянын себепкери экендигин билип турам.

Эми башкасын текшерейин,

Шам апкел! Шам!

Бул жаткан ким? Шумдук ай,

Менин досум Родриго эмеспи?

Кантип эле. Ошол! Ошол!

**Грационо.**

Кайсы? Венециялык Родригобу?

**Яго.**

Ооба, ошонун өзү.

Таанычу белеңиз?

**Грационо.**

Ооба.

**Яго.**

Токтоңузчу. Кечириңиз.

Грационосузбу! Чын эле!

Баятан берки окуяга алек болуп,

Сизди байкабай калганымды кара!

**Грационо.**

Сизди көргөнүмө кубанам.

**Яго.**

Кассио кандайсың?

Эсин жыя элек. Кап келишкен эки самбал болсо ээ!..

**Грационо.**

Родриго!

**Яго.**

Ой кудай жалгагыр ай самбал келип калбадыбы.

*(самбал алып киришет)*

Жан достору муну этиеттик менен

Үйүнө алпаргыла. Мен врачка барайын.

*(Бьянкага)*

Кумсарбаңыз бийкеч, калтырабаңыз анчалык.  
Өзүңүзгө зыян болор.  
Мындагы өлүп жаткан төрө,  
Менин досум болуучу.  
Кассио бирдеме дей аласызбы?  
Бул киши сизге эмне кылды эле.

**Кассио.**

Эч нерсе айта албайм,  
Ким экенин тааныбайм.

**Яго.**

*(Бьанкага)* А... кумсара түштүңүзбү!  
Өлүктү көтөргүлө.  
Байкаңыздар мырзалар! Кой, кумсаруу  
жарабайт.  
Бул аялдын коркконун караңыздар.  
Көзүнүн алаңдашы да текке эмес,  
Ким экениңизди бат эле билип алабыз.  
Айыпкер – чечен сүйлөйт,  
Кылмышкер – томсоруп калат.  
*Эмилия кирет.*

**Эмилия.**

Эмне болуп кетти? Кандай окуя?  
Айтчы, Яго!

**Яго.**

Кассиого Родриго менен бир топ адам  
Караңгыда кол салыптыр. Тигилер качып  
кетишиптир.  
Кассио жарадар, Родриго опат.

**Эмилия.**

Ай байкуш Кассио, шордуу Родриго!

**Яго.**

Карап ал, окуянын данакери мобул аял!  
Кассиодон сурачы, кимдикинен чыккан экен.  
Кимге мейман болгон экен.

*(Бьанкага)*

Калтырай баштадыңбы.

**Бьанка.**

Меникинен чыкты, мага мейман болду.  
Бирок мен, сиз айткандай коркпойм да,  
калтырабайм.

**Яго.**

Сиздикинен чыкты беле? Анда сизди кармоо  
керек.

**Эмилия.**

О бети жок шерменде!

**Бьанка.**

Шерменделиги жок,  
Сиздей эле адаммын.  
Ал сиз болсо текке кыйкырасыз.

**Эмилия.**

О жүзүң курсун!

**Яго.**

Досторум,  
Кассионун жаратын кантип таңар экен,  
Ошону көрөлү. *(Банкага)*  
Сиз да жүрүңүз, суракка керегиңиз тиер.  
Эмилия, барагой алтыным,  
Сепилге жет да, болгон жаман жорукту айт.  
*(Четке)*  
Алга, Яго, алга!  
Бүгүнкү түндө тагдырың чечилет,  
Же жок кылат, же айга жеткирет.  
*Кетишет.*

## 2-СҮРӨТ

Коргондогу жатак үй.

*Дездемона уйкуда. Бүлбүлдөп чырак жанат.  
Отелло кирет.*

**Отелло.**

Милдетим ушул. Милдетим ушул.  
Оозго алгыс айбың бар.  
Айта албайм аны, о касиеттүү жылдыздар!  
Шыпырам такыр, жер үстүнөн тазалайм.  
Каны да акпас; эч шырп этпес дабыштар.  
Ак кардан аппак, ак денесин булгабайм,  
Күмүштөн таза көркөмдүгүн кор кылбайм,  
Кор кылбайм ырас, бирок муну өлтүрөм.  
Өлтүрөм муну, кылмышына чыдабайм.  
Акырын үйлөп, күйгөн шамды өчүрөм,  
Жок кылам, ооба... алсыз шамды көзүмөн.  
Өчүрөм шамды, анан сени өчүрөм.  
Сен да шордуу, желп этерсиң көркүңөн...  
Шамчырак өчөр, бирок жанар, жандырсаң  
Кайрадан жанар, азыркы өчкөн алсыз шам...  
Бирок да, байкуш, сен экинчи жанбассың,  
Былк этпессиң, мелмиреген уйкудан.  
Сен окшогон тендиги жок сонунду  
Чексиз келбет, таң каларлык порумду,  
Бул ааламда Прометей чыга албас,  
Жандырууну сенин өчкөн отунду.  
Ооба чыкпас, сен бир соолгон гүл белең.  
Жат түбөлүк... бузулбаган түр менен...  
*(Өбөт)*  
Ах... жытынын жыргалын кара!  
Мага гана эмес, тагдыр өзү сүрдөгөн.  
Өбөмүн сени, өбөм, өбөм соңку ирет,  
Уктай бер жарым, уктай бергин мемиреп.

Өлтүрөм, сени, муундуруп өлтүрөм,  
Анан өзүм жинденип учам эпкинден.  
Өбөмүн сени, такыр мындай өппөгөм;  
Күнөөлөйм сени, жана да ыйлайм, жаш төгөм,  
Айыптууга жумшабаска эч качан –  
Өжөрлүктү мен асмандан үйрөнгөм.  
Ойгонуп кетти.

**Дездемона.**

Бул ким, сенсиңби, Отелло?

**Отелло.**

Ооба, Дездемона.

**Дездемона**

Жатсаңчы, жаным, уктайлы.

**Отелло.**

Уктар алдында кудайга келме келтирдиң беле, **Дездемона.**

**Дездемона.**

Ооба, жыргалым, ооба.

**Отелло.**

Эгер күнөөмдү кечегөр дебеген болсоң,

Кайра келме келтир. Бол бат.

**Дездемона.**

Эмне дегиң келет, Отелло.

**Отелло.**

Тез келтир. Мен тоскоол кылбайм,

Жаныңда күтө турам.

Келме келтирбей өлсөң күнөө болор.

**Дездемона.**

Менин өлүмүмдү айтасыңбы?

**Отелло.**

Ооба, өлүмүңдү айтам.

**Дездемона.**

О кудай кечире гөр!

О т е л л о .

Чын дитим менен, омин!

**Дездемона.**

Бул сөздөн кийин жаным соо калар деп  
ойлойм.

**Отелло.**

Гм.

**Дездемона.**

Сенден корком. Түрүң жаман.

Көзүң канга толгон,

Бирок мен акмын.

Корком, корком.

**Отелло.**

Күнөөңдү ойлонуп көр.

**Дездемона.**

Бир гана күнөөм бар,—

Ал сени сүйгөндүгүм.

**Отелло.**

Эмесе, ошонун үчүн өлтүрөм.

**Дездемона.**

Сүйүүнү өлүмгө сыйлоо –

Кишилик эмес.

Неге ичиңе каныңды тартып, эрдинди  
тиштейсиң.

Мунуң жакшылык эмес,

Бирок ал өз башыма келет деп,

Эч качан, эч качан ойлобойм.

**Отелло.**

Унчукпа.

**Дездемона.**

Унчукпайм. Бирок билгим келет,

Эмне болду?

**Отелло.**

Менин сага берген жоолугумду Кассиого бер-  
генсиң.

**Дездемона.**

Жок жалган! Берген эмесмин.

Кассионун өзүнөн сура.

Жаным менен карганам.

Жалган! Жалган!

**Отелло.**

Эсиңе кел! Сактангын!

Калп жеринен ант ичип, күнөкөр болбо.

Бул жаткан ордуң – өзүңдүн табытың!

**Дездемона.**

О чиркин, болсо болор, бирок азыр эмес...

**Отелло.**

Жок, бирок сен азыр өлөсүң.

Кылган күнөөңө тобо келтир,

Жалган дегениң уят,

Баары бир жардам кылбайт,

Айтпасаң да мен баарын билем,

Мага чексиз күйүт болсо да баары бир сен

азыр өлөсүң.

**Дездемона.**

О асман ырайым кылагөр!

**Отелло.**

Омин!

**Дездемона.**

Сен да мени аясаң боло!

Өмүрүм боюнча сага жаман

Ойлогонум жок, жүрөгүм таза.

Кассиого ызаттык кылуу айыппы?

**Отелло.**

Сага берген жоолукту

Анын колунан көрдүм,

Көз «өрүнө калп айтканың,

Жаныңды ташка айлантат.

Өзүнө өзүң кылдың  
Андыктан: өлүмүң – сооп.  
**Дездемона.**  
Бир жерден таап алгандыр.  
Аган жоолук берген эмесмин. Сурап көр, жок  
дебейт.  
**Отелло.**  
Сурадым, чын деди.  
**Дездемона.**  
Чын деди? Эмнени?  
**Отелло.**  
Сенин койнуңа жаттым деди!  
**Дездемона.**  
Качан. Кантип эле?..  
**Отелло.**  
Ооба, ошондой деди.  
**Дездемона.**  
Мүмкүн эмес.  
Көзүмө айтсынчы.  
**Отелло.**  
Эми ал айта албайт,  
Жаны жай тапкан.  
Анын баарын жайгаштырган  
Адил Яго.  
**Дездемона.**  
Жүрөгүм билген экен,  
Кассионун өлөрүн сезген элем.  
**Отелло.**  
Жаны чачынан көп болсо да,  
Өлүмгө тоскоол кыла албайт эле.  
**Дездемона.**  
Байкуш ай.  
Ак жерден кеткен экен, эми мен да өлдүм.  
**Отелло.**  
Кара, жан тартканын кара!..  
**Дездемона.**  
Каалаган жагыңа тентитип жибер,  
Бирок жаш жаныма жан соогат?  
**Отелло.**  
Алдамчы жүзү кара, өлүмүң парс!  
**Дездемона.**  
Бир түн жашайын, бир түнгө коё тур.  
**Отелло.**  
Каршылык кыласыңбы?!  
**Дездемона.**  
Жарым саат жашайын, жарым саатка коё тур.  
**Отелло.**  
Жок. Кечтик кылат. Болору болду.  
**Дездемона.**  
Бир минут жашайын, бир минутка коё тур.

Эч болбосо келме келтирейин.

**Отелло.**

Жок, өтө кечтик кылат.

*Муунтат.*

**Эмилия.**

*(Сахна артынан)*

Ачыңыз генерал, ачыңыз кирейин.

Ачыңыз генерал! Ачыңыз генерал!

**Отелло.**

Эшик жактан чуу чыгат,

Жаны чыга элек. Жаны чыга элек.

Өзүм канкор, бирок жүрөгүм жашык

Сени көпкө кыйнабайм,

Ме!Ме! А... А...А...

*Канжар малат.*

**Эмилия.**

*(Сахна артынан)*

Ачыңыз генерал! Ачыңыз кирейин!

**Отелло.**

Ким бул өзү?

**Эмилия.**

*(Сахна артынан)*

Сизде бир ооз Сөзүм бар, генерал.

**Отелло.**

Эмилия экен.

А... Кассионун өлүмүн угузайын деп келди.

Азыр. Азыр.

Бул эми такыр, такыр былк этпейт,

Бир нерсе шуудур дей түшүп, анан жок болду.

Бул кандай жым эткен тынчтык...

Тынчтык... эң бир тынчтык.

Бул эми бейиттей жансыз, өңү жок кансыз...

Эмне кылсам? Эмилияны кир десемби?

Же кет десемби? Ээй... кайра былк дей түштү.

Жок, кайра тынчый түштү...

Кой, кирбе дейин.

Эгер кирсе аялыма сөз салар...

Я. Аялыма. Кайсы аялым? Аялым барбы?

Жок, бул дүйнөдө менин аялым жок.

О жараткан бул кандай тозоктуу саат!

Ааламды калдайган кара түн жабат

Ай өлдү, күн өчтү,

Айланам калтылдап жарылып баратат.

**Эмилия.**

*(Сахна артынан)*

Айланайын генерал, ачыңыз генерал,

Сизге эң бир зарыл сөзүм бар

Ачыңыз генерал,

**Отелло.**

Эмялия!

Кара... эсимен чыгып кеткен.

Азыр... азыр...

Көшөгөнү тартып коёюн

Эшикти ачат.

Рақым этиңиз, кириңиз!

*Эмилия кирет.*

**Эмилия.**

Генерал көчөдө

Эр өлтүрүү!

**Отелло.**

Койчу нары. Мүмкүн эмес

Качан? Азырбы?

**Эмилия.**

Жанараак, генерал.

**Отелло.**

Айлуу түндүн таасири го,

Ай чексиз ылдый келген белем,

Ошондуктан,

Баарыбыз эстен тайдык.

**Эмилия.**

Родриго деген венециялык адам

Кассионун колунан өлүм тапты.

**Отелло.**

Родриго.

Кассио да өлүптүрбү?

**Эмилия.**

Жок, Кассио аман.

**Отелло.**

Аман. О текке кан төгүш.

**Дездемона.**

Ак жерден өлдүм, күнөөсүз кеттим.

**Эмилия.**

Бул ким өзү? Кыйкыргандай болдубу?

**Отелло.**

Ким болсун. Кыйкырып эмне...

**Эмилия.**

О кокуй!

Дездемона бейм?

Жардамга! эл-журт жардамга! Жардамга!

Дездемона,

Эч болбосо бир ооз сөз айтып кал.

**Дездемона.**

Күнөөсүз өлүмгө кеттим.

**Эмилия.**

Өлтүргөн ким?

**Дездемона.**

Өзүм. Эч ким эмес. Өзүм өлдүм.

Айтып кой Отеллого, аздыр-көптүр бирге

өткөргөн күндөрдү эстей жүрсүн.

Кош. Кош, бол, Эмилия!

*Өлөт.*

**Отелло.**

Ким муну өлтүргөн, я?

Ким?

**Эмилия.**

Кайдан билем. Дароо айтууга кыйын,

**Отелло.**

Уккан жоксуңбу? Эч ким эмес деди.

**Эмилия.**

Ооба, ошондой деди.

**Отелло.**

Калп айтты. Калп айтканы үчүн,

Тозоктун отуна күйөт

Өлтүргөн мен. Ооба, мен.

**Эмилия.**

Куруп кал. Өлтүргөн сен болсоң,

Бетиңе наалат! Дездемона – периште, сен – азирейил!

**Отелло.**

Дездемонаң бузулуп кеткен, караандай калп айтып кеткен.

**Эмилия.**

Жок сен өзүң калп айтасың, анын күнөөсүн көтөрбө.

**Отелло.**

Дездемонаң алдамчы, мерес болучу.

**Эмилия.**

Жок, ал баладай таза.

Сен жалындай долусуң.

**Отелло.**

Анын ойношу (Кассио. Билесиңби, Касолио!

Ишенбесең, күйөөңөн еура.

Айбы жок өлтүргүдөй, мен акмак эмесмин,

Мындай тозоку кылмыш үчүн,

Мага –

Зындандын түбү,

Түбүнүн-түбү да аздык кылат!

Кылмыштын далилин тапкан –

Сенин күйөөң Яго.

**Эмилия.**

Менин күйөөм.

**Отелло.**

Ооба, сенин күйөөң,

**Эмилия.**

Дездемонаны жүрдү дедиби?

**Отелло.**

Ооба, Кассио менен.

Эгер таза болсо,

Мүлдө ааламды бир тырмагына

Теңебейт элем.

**Эмилия.**

Менин күйөөм айттыбы?

**Отелло.**

Ооба, сенин күйөөң. Менин көзүмдү ачкан ошол.

Жамандыкка баспаган ак жүрөк Яго.

**Эмилия.**

Күйөөм айттыбы?

**Отелло.**

Кайталоодон кандай пайда?

Ооба, күйөөң айтты.

**Эмилия.**

Кудай ай, ушундай болгон экен э.

Ак сүйүүгө кастык кошулган экен э.

Күйөөм бузуку деп айттыбы?

**Отелло.**

Сен такыр түшүнбөйт окшойсуң.

Аялымдын амалдуу бетин ачкан.

Менин ишенимдүү адилет Ягом!

**Эмилия.**

Эгер айтканың чын болсо,

Күйөөмдүн жаны ар күн санап,

Бармактайдан чирип, жерге түшүп турсун.

Билбейсинби, күйөөм –

Эки жүздүү ушакчы.

Аялың болсо сени өз жанындай сыйлачу.

**Отелло.**

Ха! ха!

**Эмилия.**

Күлө бер, күлө бер арсыз мыкаачы,

Асылкечтин асылдыгын билбедин.

Сен эми жерге кир!

**Отелло.**

Жаагыңды бас!

**Эмилия.**

Коркутпай эле кой,

Ансыз да азабың өткөн, эми чыдаар чамам жок.

Акмак! Наадан! Башы жок айбан!

Канжарыңдан ким коркот!

Бир эмес жүз жолу сай, баары бир

Айбыңды ачам.

Келгиле! Кагылайын калың журт! мында!

Туугандар, жардам! Мында! Мында! Жардам!

Жардам! Мавр аялын өлтүрдү

Айланайын эл журт, Мавр аялын өлтүрдү!

*(Монтано, Грационо, Яго жана башкалар киришет.)*

**Монтано.**

Эмне жорук, генерал?

**Эмилия.**

Өз убагында келдин Яго, эң жакшы болду.  
Бул наадан канкор өзү өлтүрүп алып,  
Сага жалаа жаап жатат.

**Грационо.**

Эмне? Эмне? Айткылачы!

**Эмилия.**

Яго эгер чын эркек болсоң,  
Отеллонун ушагын жокко чыгар!  
Бул эми эле:  
Дездемона башка бирөө менен жүрөт деди,  
Аны айткан сен деди. Бул жалган!  
Мындай жүзү каралык иш сенин колуңан  
келбейт!  
Айт, айт, эл алдында айт. Күйүп, жанып  
баратам.  
Айт! Айт!

**Яго.**

Айтканым ырас.  
Ойдогумду ойдогудай айттым.  
Генерал ишенип калган.

**Эмилия.**

Дездемона чанды дедиң беле?  
Башка менен ойноду дедиң беле?

**Яго.**

Дегем.

**Эмилия.**

Эмне үчүн калп айтасың?  
Кудай алдында, баары калп!  
Дездемона Кассио мененби?  
Качан? Жалган! Жалган.  
Баары жасалма амал.

**Яго.**

Ооба, Кассио менен  
Былжырабай тилиңди тишиңе кат.

**Эмилия.**

Катпайм.  
Менин милдетим чындыкты айтуу.  
От менен ойнобо,  
Күн сулуу Дездемона,  
Төшөгүндө өлүп жатат.

**Монтано менен Грационо.**

Эмне дейт, кудай?..

**Эмилия.**

Сенин калпыңдын натыйжасы.

**Отелло.**

Таң калбагыла, бул чындык.

**Грационо.**

Тири укмуш чындык!

**Монтано.**

Коркунучтуу түш!

**Эмилия.**

Кандай жүзү каралык! Жүзү каралык!  
Жүрөгүмдү жамандык өйкөйт,  
Оюма бир нерсе түшөт, бир нерсе түшөт,  
Бул ой көптөн бери көңүлүмдө жүрөт.  
Жок, жашагым келбейт! Бул кандай жүзү  
каралык!

**Яго.**

Сага жин тийдиби. Кет үйгө азыр!

**Эмилия.**

Кой дегиле муну агайындар,  
Кой дегиле!  
Бул жүзү кара, күйөөм кезинде,  
Далай уккам, эми укпайм.  
Мен баарын, баарын айтам.  
Балким кайрылып үйгө барбасмын Яго!  
Баарын айтам.

**Отелло.**

О! О! О! О!

*Төшөккө жыгылат.*

**Эмилия.**

Өкүр, боздо, кула!  
Сен жер үстүнүн бирден бир акыйкатын  
өлтүрдүң.

**Отелло.**

*(К өтөрүлүп)*

Акыйкаты эмес, алдамчысын дегин.

*(Грационого)*

Таекеси, сиз белеңиз? Тааныбай калыпмын,  
Мына көз алдыңызда жээниңиз өлүп жатат,  
Мен өлтүрдүм. Муунтуп өлтүрдүм.  
Билем, билем бул эч болбогон  
Коркунучтуу жорук.

**Грационо.**

Байкуш, Дездемона!  
Атаңдын өлгөнү сооп болуптур.  
Сенин тагдырың,  
Атаңды көргө кулаткан.  
Бечара! Бечара!  
Эгер бул мүшкүлдү көргөн болсо, ал тентип  
өлмөк.

**Отелло.**

Кандайдыр жокчулук, оор жокчулук.  
Кароого бетим барбайт.  
Бирок Яго чынын билген,  
Кассио менен жүргөнү далил,  
Лейтенант өзү мойнуна алган  
Колунан далилин көргөм,  
Дездемонага белек -кылган жоолукту  
Өз көзүм менен Кассиодон көргөм.

Ал жоолукту мен балапан кезде  
Атандыкы балам деп, энекем берген.

**Эмилия.**

О асмандын күчү!

**Яго.**

Унчукпа дейм ой, уктунбу?

**Эмилия.**

Унчугам. Башынан аягына чейин айтам.

Сүйлөгөн сөзүм куюндай соксун!

Иш бүтгү,

Эми мени олуя болсун, машайык болсун,

Эч ким, эч ким токтото албайт.

**Яго.**

Эсиңе кел. Кет дейм ой.

**Эмилия.**

Жок кетпейм!

*Яго Эмилияга кылыч шилтейт.*

**Грационо.**

Уятсыз! Аялга кылыч суурат деген эмне!

**Эмилия.**

О башы жок наадан мавр десе,

Ал жоолукту мен жерден таап алгам,

Яго уурдап бер деген соң,

Жоолукту кармата бергем.

**Яго.**

Тарт тилиңди, болду дейм!

Эмилия.

Сен макоо, Дездемона берген экен деп

ойлогонсуң.

Ал бекер. Мен таап алгам,

Яго менден алган.

**Яго.**

Калп айтасың канчык!

**Эмилия.**

Жок, калп айтпайм.

Агайындар иш ушундай болгон,

О келесоо дөдөй!

Э акмак, баркын билбеген соң,

Сулууну неге алат экен!

**Отелло.**

Асман кантип чыдап турат.

Эй ар жагында чагылган огу жок беле,,

О сексен баштуу желмогуз!

*Отелло Ягону чапмакчы болот. Монтано аны*

*куралсыздандырат. Яго Эмилияны өлтүрүп качып кетет.*

**Грационо.**

Жыгылды. Өз аялын өлтүрдү.

**Эмилия.**

Ооба, өлтүрдү. Жаркынымдын жанына

койгула.

**Грационо.**

Өлтүрүп алып карбаластап кача жөнөдү.

**Монтано.**

Жүзү кара, жан алгыч.

Маврдан алган жарыкты кармап,

Эшиктин оозун тосуңуз!

Отеллону чыгарбаңыз,

Мен каракчыны тутайын.

*Отелло менен Эмилиядан башкаларынын баары чыгып кетишет.*

**Отелло.**

Мен бир жансыз сөлөкөт!

Эми, бала да менден кайраттуу,

Бер десе, куралым ыргыйт колумдан.

Бирок, акыйкат жокто – абийир жок!

Акыйкат өчтү, жоголсун баары соңунан!

**Эмилия.**

Сен ырдаган ырдын мааниси –

Ушул экен го жаркыным.

Мен дагы аккуудай калкып сызайын,

Мен дагы чынар ырын, чынар ырын ырдайын.

Жаш жубайын канкор мавр сүйчү эле,

Ташбоор мавр өз жанындай көрчү эле.

Мунум чын сөз, мунум чын сөз мемиреп –

Өлүмгө кеттим, өлүмгө кеттим эртелеп.

*Өлөт.*

**Отелло.**

Бул үйдө, дагы бир башка курал бар,

Муздай муздак, булактай тунук мизи бар,

Ал мына. Коё бер таяке. Ары өтөм!

**Грационо.**

*(Сахна артынан)*

Убара болбо. Кымбатка түшөрсүң.

Сен эми кыңк этпестен багынгын.

**Отелло.**

Андай болсо, бери кириңиз,

Айтар сөзүм бар.

Жиним келсе, кур кол менен кыйратам.

Грационо кирет.

**Грационо.**

Кана, айтчы кандай сөзүң бар?

**Отелло.**

Колумда жарак жок эмсе,

Көрдүңүзбү, мына солдаттын

Бардык жарагынан сонуну!

Бир убактарда жарып өткөм,

Муну менен –

Мындан да татаал жолунду.

Бирок, ал күндөр өттү,

Мактана албайм тагдырга;

Мен бир алсыз кул  
Бул тагдырдын алдында.  
Жарагым жакшы, бирок чабар мен эмес  
Күндөрүм бүттү, мен бир жансыз кур элес!  
Неге чоочуп, коркосуңар сүрүмөн  
Камышты тийгиз,  
Кулап түшөм баягыдай мен эмес.  
Кай жакка барам. Барар жагым тумандуу,  
Сен кандайсың кумсарыңкы жаш сулуу?  
Өңүң супсур, ак шейшептей актыгың,  
О сен шордуу, таалайсыз кыйгач жылдыздуу..  
Мезгили жетер, акыретке барарбыз,  
Адил сура, акыйкатын аларбыз,  
Алдыртадан бир карасаң өзүмдү,  
Өрттөнөрмүн, күйүп-жанып, мен арсыз.  
Денеси муздак. Таштай муздак, эң муздак,  
Бирок чиркин, жыпардай жыттуу жыттанат,  
Мен акмак, наадан. Жаным сенден айланам,  
Өлтүрдүм сени, мен бети жок кысталак.  
Келгиле жиндер, кел шайтандар жаныма,  
Түрткүлө мени, тозоктогу жалынга!  
Асмандын асты мен жашачу жай эмес,  
Ургула мени, уруп айдап алгыла.  
О кайгы, кайгы! Дездемона! Дездемона!  
Өлдүңбү я, садага!  
О, о, о, о!

*Лодовико, Грационо жана башкалар киришет.  
Кассиону самбалга салып көтөрүп күнөөкөр Ягону  
айдап алышат.*

**Лодовико.**

Жанагы курч жүрөк, шашма  
Байкуш кайда?

**Отелло.**

Ким? Отелло деген байкушпу? Мына  
алдыңызда!

**Лодовико.**

Берки кытмыр желдет кайда.  
Алып чык, аны алдыга!

**Отелло.**

Туягын көрбөйм, шайтандын туягы  
Болот дечү эле. Бекер го. Анчейин жомокко!  
Эгер чын шайтан болсо, муну өлтүрө албай  
калам.

*Ягону жарадар кылат*

**Лодовико.**

Куралын алгыла!  
Кансырап баратам,

**Яго.**

Бирок жаным аман! Жаным аман!

**Отелло.**

Сооп болот,  
Өлбөгөнүң жакшы.  
Же өлбөй, же тирилбей,  
Жашоонун азабын тарт.  
Өлүм деген – ал бакыт.

**Лодовико.**

Кадимки атагы ааламды жарган Отелло,  
Бир акмакка алданган экен да!  
Мен эми сизди эмне десем болот.

**Отелло.**

Эрк сиздики.  
Тунук сүйүүнүн дөдөй баатыры деңиз.  
Мен өлтүрдүм абийирин, махабаттын абийири  
менен аткардым.

**Лодовико.**

Билем аны. Желмогуз Яго баарын айтты,  
Кассиону өлтүрөм дегениңиз чын беле?

**Отелло.**

Ооба.

**Кассио.**

Күнөөм кайсы эле,  
Урматтуу генерал?

**Отелло.**

Кийин түшүндүм. Кечириңиз,  
Жанагы чирик ооз ит кайда.  
Мени кантип колго түшүрдү экен,  
Айтсынчы!

**Яго.**

Айгарымды айткам.  
Эми ооз ачпайм.

**Лодовико.**

Сый менен сурасакчы?

**Грационо.**

Кыйноо менен ооз ачтырабыз.

**Отелло.**

Албетте.

**Лодовико.**

Генерал,  
Иштин чыны мындай экен:  
Родригонун жанынан  
Ягонун катын таптык.  
Кассиону Родриго өлтүрмөк экен.  
Яго ушинтип үгүттөптүр.

**Отелло.**

О маскара!

**Кассио.**

Ойго келбеген!

**Лодовико.**

Мына дагы бир кат,  
Муну Родриго жазган,

Эр өлтүрүүдөн  
Жана башка жамандыктан  
Баш тарткан.  
Берем деп, бере албай калган,  
Шүмшүк Яго аны алдаган.

**Отелло.**

Азирейил, азирейил!  
Айтыңызчы Кассио,  
Аялымдын жоолугу  
Сизге кайдан барып калды.

**Кассио.**

Жоолукту үйүмөн тапкам,  
Атайы амал менен таштагам деп,  
Яго азыр мойнуна алды.

**Отелло.**

О мен айбан!  
О мен наадан!

**Кассио.**

Родриго өз катында  
Ягону каргайт.  
Кассиого мени сен алпардың,  
Алдап кандуу жолго салдың,  
Кассиону кызматынан алдырдың дейт.  
Мындан бир аз мурда  
Родриго эсине келди;  
Мени Яго азгырды,  
Мен чала жан болуп жатканда  
Артыман келип  
Кылычтап кетти деди.

**Лодовико.**

Отелло! Азыр үйдөн чыгыңыз да  
Бизди ээрчиңиз.  
Сиз бийликтен ажырадыңыз!  
Сенаттан жардам келгенче  
Бүгүндөн баштап  
Кипрди Кассио башкарат.  
Яго кулду болсо – зынданга салабыз,  
Нечен жыл саргайып,  
Азабын тартып куурап өлсүн.  
Сизди камакка алып,  
Катуу кармайбыз.  
Басыңыз,  
Айдагыла буларды!

**Отелло.**

Шашпагыла, басар алдында  
Бир ооз сөзгө конок бергиле!  
Венецияга көп-көп эмгек сиңиргем,  
Аным белгилүү чыгар, улуу менен кичүүгө.  
Айтаарым ал эмес, айтаарым мына мындай:  
Сенатка жазган кагазда

Айтылбасын, күнөөм дал өз калыбындай.  
Кылмышым өтө катууланбасын,  
Жана да анча жумшарбасын.  
Силер: ал адам акыйкатты чексиз сүйгөн  
Эч качан аялын кызганбаган,  
Бирок бир жолу кызганам деп,  
Акылдан тайган,– дегиле!  
Силер: ал адам айбан болуп,  
Эл-жеринен кымбат турган  
Каухарды көтөрүп туруп,  
Желге чачкан дегиле!  
Силер: ал адам мерез болуп,  
Өмүр бою бир жаш төкпөй  
Акыры сүйүүдөн мокоп,  
– Арабдын мүрөк суу дарагындай  
Көз жашын көлдөтүп калган дегиле!  
Силер: аягына муну кошкула:  
Олеподо  
Түрк баласы кол салган дегиле –  
Венециялык бир адамга!  
Айыптууну алпарган, дегиле –  
Сенаттын дал алдына!  
Мына ошондо Отелло басып барган дегиле,  
Тигинин таамай жанына.  
Анан жаман түрктү жакадан алып,  
Моминтип канжар малган дегиле!  
Ал мына! Мына! Мына!  
*Өзүн өзү жаралайт.*  
**Лодовико.**  
Бардыгы тамам.  
**Грационо.**  
Жанымдан түңүлөм.  
**Отелло.**  
Сени өөп өлтүргөм,  
Өзүм да өөп өлөм.  
*Төшөккө кулайт да өлөт.*  
**Кассио.**  
Минтерин билгем,  
Бирок куралсыз деп ойлогом.  
Чексиз зор жүрөк адам эле!  
**Лодовико.**  
*(Ягого).*  
О спартандын дөбөтү  
Көз алдында бороон, кыргын, өлүм, көрчү  
Көрчү!  
Баары сенин ишиң,  
Үч жазыксыз өлүм, мына бул төшөктөгү!  
Кароого дарман жетпейт,  
Жаап койгула, жаап койгула өлүктөрдү.  
Грационо, үйдү ээлеңиз жөн турбастан

Мындагы бардык байлык, сизге калган,  
Маврдын бир гана сиз мурасчысы,  
Алыңыз дүйнө-мүлкүн буздурбастан.

*(Кассиого)*

Таксырым, өзүңөргө бийлик берем,  
Тартыңыз, чоң жазага аябастан,  
Калың журт, кандай кылып өлтүрөт деп,  
Жанынан канжар сууруп жалаңдашкан.  
Мен болсом, асылдардан айрылдык деп,  
Сенатка кайгы менен кабар айтам.  
*Бүтөт.*

## ***ОН ЭКИНЧИ ТҮН***

### **КАТЫШУУЧУЛАР**

Орсино. **Иллирия шаарынын герцогу**  
Себестьян. **Виоланын бир тууганы (эгиздин түгөйү)**  
Антонино.

**Кораблдин капитаны, Себестьяндын жолдошу.**

Капитан. **Виоланын жолдошу**

**Герцогдун жан жолдоштору**

Валентин.

Курио.

Сэр Тоби Белч. Оливиянын таякеси

Сер Эндрю Эгьючик. Оливиянын кызматкери

Мольволо.

Фабиан. Оливиянын нөкөрлөрү

Шут-Ф есте

Оливия.

Виола. Г рафиня

Мария. Оливиянын үй кызматкери

Булардан башка төрөлөр, священниктер, суучулдар,  
приставдар, музыканттар жана башкалар.

Окуя Иллирия шаарында жана анын жанындагы деңиз  
жээгинде өтөт.

### **1-АКТ**

### **1-КӨРҮНҮШ**

Герцог сарайынын бир бөлмөсү  
*Герцог, Курио кирет, булардан башка да музыканттар.*

**Герцог.**

Канакей, чектен ашып-ташыткыла, сүйүүгө

музыка эрмек, ойногула!  
Тартылсын дагы ошол күү, үнү өчкөн күү!  
Ал мени терметчү эле, жагымдуу үндүү,  
Жыт уурдап көп гүлдөрдүн кучагынан –  
Жыпарга матырчу эле эчен түрлүү.  
Болду эми, ал бир убакта назик эле,  
О Сүйүү, сен туптунук, жеңилсиң ээ!  
Дениздей бүт нерсени батырасың,  
Бирок да кол жетпеген тереңге.  
Махабат канча кымбат болсо дагы,  
Көзгө илинбей каласың сүйгөн кезде!  
Санаада сары убайым бай турбайбы,  
Санаа-ой, ойнойт тура өнөрлөнө.

**Курио.**

Сиз ууга чыгасызбы, герцогум?

**Герцог..**

Уулаганда эмне атам, Куриом?

**Курио.**

Кийикчи.

**Герцог.**

Билгенге мен эмеспи жаралуу жан.  
Алдымдан Оливияны көргөн кезде,  
Айланам жамандыктан тазаланган.  
Мен күлүк элик курдуу болуп калгам,  
Ошондон ушул күнгө кыял басып,  
Үшкүрөм, үмүт тилеп күйүп-жанам.  
*(Валентин кирет.)*

Кыз эмне деди?

**Валентин.**

Улугум, мени үстүнө жиберген жок,  
Бирок да кыздан келди момундай жооп:  
«Дагы да жети жылга сыртка чыкпайм»,  
Жети жыл кыздын бети жабык болот.  
Тамызып ысык-ысык жашын дартка чачып  
Күйүтүн агасынын жалгыз тартмак.  
Ага аты кайгылуу ойдо таза жатмак.

**Герцог.**

О бул кыз боорун мынча жакшы көрсө,  
Сактаса ороп назик сезимине;  
Эгерде алтын жебе адам көрбөс,  
Билинбей тийсе барып жүрөгүнө,  
Өмүрдүн эң бир кымбат даражасы –  
Махабат илип алса илмегине,  
Сүйгөндү кандай таттуу сүйөр эле;  
Жүр кеттик жан чалгыла гүл талаага,  
Ашыктык түшү кирсин анын салкынында.  
*Кетишет.*

## 2-КӨРҮНҮШ

Көл жээги

*Виола, капитан жана суучулдар (моряктар)*

**Виола.**

Жан курбулар, бул кайсы шаар?

**Капитан.**

Иллирия, каралдым.

**Виола.**

Иллирияда мага эмне бар?

Жан боорум Элизица эмеспи,

А балким кокус аман калгандыр,

Кандай дейсиз?

**Капитан.**

Сиз да кокус аман калдыңыз.

**Виола.**

О байкуш бир боорум!

Балким ал да аман калгандыр.

**Капитан.**

Ооба, эркем, соорототко көңүлүңдү,

Сөз айтам, биздин кеме чөккөн күнү,

Сен жана мына булар аман калып,

Кургакка кайык менен өткөн күнү,

Бир бооруң капсалаңда амал тапкыч,

Эр жүрөк, коркуп шашпас, көп өнөрлүү

Мачтага көл үстүндө бара жатты.

Шап этип жабышканын көзүм көрдү.

Баратты толкун менен жолдош болуп,

Алыстан андан кийин көрүнбөдү.

**Виола.**

Ме алтын, ушул айткан сөзүң үчүн,

.. Соо калдым, мен да өзүмчө күн көрөйүн.

А сен сүйлөп берген акыйкатың,

Далилдейт бир боорумдун тирүү экенин

Жооп берчи, бул кайсы жер, билесиңби?

**Капитан.**

Ооба эркем жакшы билем бул шаарды,

**Виола.**

Сураган ким болду экен мындагы элди?

**Капитан.**

Кара кылды как жарган адил герцог.

**Виола.**

Аты-жөнү ким?

**Капитан.**

**Орсино.**

**Виола.**

Орсино! Атамдан анын дайнын уккан элем,

Ал кезде, аялы жок бойдок деген.

**Капитан.**

Азыр да. Жаңылбасам бир ай мурда,  
Бул жактан биздер сүзүп баратканда,  
Чоң ишти талкууга алган майда адамдар,  
Уккамын сүйлөшкөнүн өз-өз ара,  
Орсино ашык экен деп айтышкан  
Сулууга, ушул жерлик Оливияга.

**Виола.**

Ал ким?

**Капитан.**

Менсинген, сөз урматы, граф кызы,  
Атасы былтыркы жыл каза тапты.  
Кыз жүрдү агасына медегер болуп,  
Аңгыча агасы да өлүп калды.  
Кыз мундуу агасынын күйүтү үчүн –  
Бөлүнүп көпчүлүктөн күйүп-жанды.  
Анткени – журттан кулак чалып калды.

**Виола.**

Эх, эгер ошол кызга күз жүрсөм э!  
Өзүмдүн ким экеними айтпай коюп,  
Билинсем бир жакшылык мезгилинде.

**Капитан.**

Бул оюң ыгы келип аткарылбас,  
Анткени – эч бир жанды кабыл албайт,  
Ал тургай төрө өкүлү башбага албайт.

**Виола.**

Жактырам мүнөзүңдү, капитаным.  
Түрлүүчө жазмышы бар табийгаттын,  
Бирөөнүн ичи арамга толсо дагы –  
Сыпсыйда сулуу кылган, анын сыртын,  
Бирок да, сенин бирдей ичи-сыртың!  
Жарашат көркөм мүчө ачыктыгың.  
Өтүнөм мен өзүңдөн кымбат төлөйм,  
Айтпагын адамзатка, сырга бек бол,  
Кубулуп эркек кийимин кийинейин,  
Сен мага мындай жолдо жардамдаш бол.  
Герцогдун кол алдында иш кылайын,  
Сен ага, мени евнух деп калп айтып кой,  
Чочуба миң өнөрдүн тилин билем,  
Ыр ырдайм, музыканын барын ойнойм,  
Кайгырса көңүлүн ачып, жарпын жазып,  
Жактырган жигитинен боло аламын.  
Көрөрбүз калган ишти, мындан ары,  
Сыр айтпа, таштай бек бол суранаирым.

**Капитан.**

Мен макул евнух болсоң жарашасың,  
Бирөөгө айтып койсом көзүм аксын.

**Виола.**

Рахмат, андай болсо жүр кетелик.  
*Кетишет.*

### 3-КӨРҮНҮШ

Оливиянын үйү

*Сэр Тоби Белч менен Мария кирет.*

**Сэр Тоби.**

Кудай урбаса, менин жээним агасынын өлгөнүнө ушунчалык да азап тартабы? Билесизби, күйүт өмүргө зыян.

**Мария.**

Ишениңизчи ой Сэр Тоби, мындан ары түндө эрте кайтып жүрүңүзчү; сиздин жээниңиз, менин бийкечим, сизди такыр убакытка карабайт экен деп сүйлөндү.

**Сэр Тоби.**

Сүйлөнсө сүйлөнө берсин, өз эрки.

**Мария.**

Сиз деги кыял-жоругуңузду өзгөртсөңүз жакшы болор эле.

**Сэр Тоби.**

Өзгөртсөңүз! Мен эч канчалык кыял-жоругумду өзгөртө албайм; мына бул киймим мен шактап ичип жүрүүгө гана жарайт, өтүгүм да ошондой; эгер жарашпайт экен маа десе барып кулагынан илинип калсын!

**Мария.**

Ушул зөөкүрлүк, ичкилигиңиз акыры өз түбүңүзгө жететко. Мен кечээ эле уккам, ханша айым да айткан: бая күнү кечинде кандайдыр бир бузук мырзаны катын алып берем деп ушунда ээрчитип келипсиз го.

**Сэр Тоби.**

Ал ким экен, сэр Зндрю Эгьючикби?

**Мария.**

Дал ошол.

**Сэр Тоби.**

Андай азамат жигиттер, мүлдө Иллириядан табылат бекен.

**Мария.**

Табылбагандай анын эмнеси бар?

**Сэр Тоби.**

Ал жылына үч миң дилде табат.

**Мария.**

Ошончо тапканы, аган бир жылга араң жетет, ал анык жинди кыял короткуч неме.

**Сэр Тоби.**

Антип айткандыгыңыз уят! Билесизби ал кылкыякты миң түрлөнтүп ойнойт, китепке карабай туруп үч-төрт тилди жатка сүйлөйт, дүйнөдөгү өнөрдүн баарын билет.

**Мария.**

Ооба, а макоолор билүүчү өнөрдү билет. Себеби ал бир гана жинди кыял эмес, дагы барып турган зөөкүр. Эстүү кишилер айткандай, урушчаактыгына жараша коркоктугу болбосо, алда качан көргө башы тыгылмак.

**Сэр Тоби.**

Кудай урсун ишен, аны минтип жамандагандар анык ушакчы кысталактар! Антип айткан ким?

**Мария.**

Ким болсун, ар күнү кечинде кошулушуп алып өзүңөр менен ичкилик ичкендер!

**Сэр Тоби.**

Ал да ичет, бирок менин жээнимдин ден соолугу үчүн ичет. Анын ден соолугу дегенде, мына бул тамагымдын колкосу бүтүп калмайынча, Иллириядан ичкилик сап болуп калмайынча мен да ичем. Менин жээнимдин ден соолугу үчүн башы айланганча ойлонгондой айлангыча ичелик, ичпегендер анык коркок бир тыйынчалык күнү жок немелер. Мунум кандай? Бул жакка Сэр Эндрю Эгьючик келатат.

*Сэр Эндрю Эгьючик кирет.*

**Сэр Эндрю.**

Сэр Тоби, Белч! Алың кандай? Сэр Тоби Белч!

**Сэр Тоби.**

Кайран сэр Эндрю!

**Сэр Эндрю.**Кудайым жалгасын сизди, кара жаак сулуум.

**Мария.** Сиздерди да мырзам.

**Сэр Тоби.**

Бош келбе, сэр Эндрю, бош келбе.

**Сэр Эндрю.**Бул ким өзү?

**Сэр Тоби.**

Менин жээнимдин кол алдындагы кишиси.

**Сэр Эндрю.**

Урматтуу бийкечим бош келбес, сиз менен жакыныраак таанышсам жакшы болор эле.

**Мария.**

Менин атым Мери, мырзам.

**Сэр Эндрю.**

Урматтуу бийкечим Мери, бош келбес...

**Сэр Тоби.**

Сиз жаңылышасыз баатырым: «бош келбес» деген сөздүн мааниси ашып түш, качыргын, сүрүп чык, баш тартпа эмеспи.

**Сэр Эндрю.**

Жалган айтсам жанымды жейин. Бул сыяктуу аялдар менен сүйлөшпөс элем. Бош келбе дегендин мааниси ошондой да!

**Мария.**

Саламат болуңуздар, мырзалар.

**Сэр Тоби.**

И. Сэр Эндрю, эгер бул аялды ушул бойдон коё берсең анда эркемин деп жаныңа кылыч байланбай эле кой!

**Сэр Эндрю.** Сымбаттуум, эгер сизди ушул бойдон коё берсем анда эркемин деп жаныма кылыч байланбай эле койдум. Же сиз сулуум, акмактар колума түшүптүр деп ойлоорсуз?

**Мария.** Мырзам, сиз менин колума түшкөн жоксуз.

**Сэр Эндрю.**

Түшүп каларбыз, мына турбаймынбы.

**Мария.** Ар ким өз оюндагысын айтат. Сиз бир ысык жерге барып жибип ала тургансыз.

**Сэр Эндрю.**

Эмне үчүн? Жүрөгүм? Бул сиздин эмне дегениңиз?

**Мария.** Сиз абдан каткалаң экенсиз, жибип алгын дейбиз.

**Сэр Эндрю.**

Баса десең! Алка-шалка түшүп жибип жүргөндөй мен эшек бекемин. Бул сиздин эмне деген тамашаңыз?

**Мария.**

Мырзам, ал сизди катырып салчу тамаша.

**Сэр Эндрю.**

Тамашаңыз ошончолук көппү?

**Мария.**

Ооба мырзам, ар бир манжам сайын бирден тамаша, ал эми сизди коё бердим эле, тамашамдын бары жайына кетти.

*Кетет.*

**Сэр Тоби.**

Баатырым, сага бир стакан вино дарыдай керек. Сенин мынчалык жыгылгандыгыңды көргөн эмес элем.

**Сэр Эндрю.** Ошону айтсаң: мени винодон жыгылганымды деги көргөнүң барбы? Ойлоп көрсөм кайсы гана христианың же кадимки адамың болсун, алардан кем калбай тургандай акылым бардай байкалчу. Бирок мен аябаган эт жегичмин, ошондон акылым кемий калдыбы дейм.

**Сэр Тоби.**

Болсо болот.

**Сэр Эндрю.**

Анысын мурда билгенде, жебей деле коёт элем.

Эртең үйгө кетем, сэр Тоби.

**Сэр Тоби.**

Эмне үчүн ардактуу баатырым?

**Сэр Эндрю.**

Эмне үчүн дегениң кандай? Кетесиңби кетпейсиңби дегениңби? Кылыч ойноп, бий бийлеп, оюн уулаган убактымды тил үйрөнгөнгө кетирсемчи!

Атаңдын көрү ай э, же акындыкка берилсемчи?

**Сэр Тоби.**

Андай болгондо башыңа сонун чачтар чыкпайт беле.

**Сэр Эндрю.**

Эмне, менин чачым ошондон жакшырып кетмек беле.

**Сэр Тоби.**

Арийне, көрбөйсүңбү акын болбогонуңа жараша башың такыр.

**Сэр Эндрю.**

Бирок чыныңды айтчы, өзүмө жакшы жарашат э?

**Сэр Тоби.**

Кеп барбы, уялганынан чыккансыган эки-үч тал чач бар бир аялдын колуна түшсөң мындан кыл ийирип ала коёюн деп кыйнайбы деп корком.

**Сэр Эндрю.**

Кудай урсун, эртең үйгө кетем, сэр Тоби. Сенин жээниңди көрө алгыдай эмесмин көргөн күндө да иш кыйшаңдап турат ал мени билгиси да келбейт.

**Сэр Тоби.**

Ал графыңды көзүнө илбейт, өзүмөн акылы, байлыгы, жашы артык эркекке тийбейм деп карганганын уккам. Сенин айткандарың болбогон кеп, оёnum, үмүт алдыда.

**Сэр Эндрю.**

Эмесе дагы айга калам. Мен дүйнөгө башкача жаралган адам: оюн күлкү, тамаша, маскарапозду өлгөндөй жакшы көрөм.

**Сэр Тоби.**

Мындай шаан-шөкөткө кыйынсыңбы оёnum?

**Сэр Эндрю.**

Даражасы жогоруларды айтпай эле коёюн, башкаларынын ичинен мүлдө Иллирия боюнча мага тең келүүчүсү жок.

**Сэр Тоби.**

Сен өзгөчө кай жагынан кыйынсың, оёnum? Гельярда бийиненби?

**Сэр Эндрю.** Ал гана дейсиңби, эчкиче секиргенди көрөрсүң.

**Сэр Тоби.**

Эчки болуп кетсең анда жеп коюп жүрбөйүн.

**Сэр Эндрю.** Жок, кетенчиктеп туруп артка секирүү жагынан Иллирияда мага тең келүүчү жок дейм.

**Сэр Тоби.**

Эмне үчүн мындай болду экен? Эмне үчүн нечен өнөрлөр сыртка чыкпайт? Же чаң жугат деп аяган кээ бир сулуулардын портретиндей чандан коркобу? Эмне үчүн сен чиркөө гальярданы бийлеп, корантону бийлеп кайтпайсыңбы? Мен жеңилине убара болгончо кыйынына тердегенге макул болор элем. Сениңче кандай? Ушул дүйнөдө талантты да жашырууга болобу? Сенин мүчөнө келишкен бутуңду карап туруп ай ушул гальярда бийи үчүн жаралган бут эмеспи деп

ойлоп кетем.

**Сэр Эндрю.**

Ырас, күчү да аябагандай бар, кызыл байпак кийип койсом ого бетер жарашып калат. Бекер турбай бир тамаша куруп жибербейбизби?

**Сэр Тоби.**

Антпегенде анан эмне кылабыз. Биз дагы ааламдын адамзатыбызго?

**Сэр Эндрю.**

Айтса айтпаса төгүнбү.

**Сэр Тоби.**

Кана секиргениңизди көрөйүн да. Ха, бийигирээк!

Ха-ха, эң сонун.

*(Кетишет.)*

#### 4-КӨРҮНҮШ

Герцогдун сарайы.

*Эркекче кийинген Виола жана Валентин кирет.*

**Валентин.**

Цезарио, эгер герцог сизге мындай жакшылык кылып олтурса, сиз көп нерсеге жетишесиз. Сизди тааныганына үч күндөн ашкан жок, кол баласындай болуп кеттиңиз,

**Виола.**

Сиз балким менин бышык эместигиме жараша ал жакшы көрүүдөн айнып кетет деп коркорсуз. Ал айныгыс болсо керекго?

**Валентин.**

Жок ишениңиз.

**Виола.**

Ыыраазымын. Мына граф келатат.

*Герцог, Курио жана жан жолдоштору киришет.*

**Герцог.**

Цезариону көрдүңөрбү?

**Виола.**

Мындамын таксыр, кулдугум бар.

**Герцог.**

Эмесе силер баардыгың мындай болгун.

Цезарио билерсиң кандай милдет аткаарды.

Өзүңө сыр китебин ачпадымбы.

Ошондуктан кыз үстүнө бар садага,

Жылбагын эшигинен артка кайтпа.

Сен айткын кирмейинче кетпейм дегин.

Тура бер кыз сарайы баскычында.

**Виола.**

Ал терең күйүттө дейт,

Мендейди кабыл албайт, киргизбейт дейт.

**Герцог.**

Чаң салгын карабагын ар-намыска,  
Жеңишсиз, жолуң болбой кайра кайтпа.

**Виола.**

Эмне дейм, эгер кокус кабыл алса?

**Герцог.**

Анда айткын, менин сүйүү жалынымды,  
Эриткин, бал тилге сал, өзүң дагы.  
Көрдүңгө кандай кайгы тартканыңды.  
Жана да жаштык коркок кагуу жебес,  
Ошондуктан ылайык эмес башка жуучу.

**Виола.**

Ал чын го, таксырым,

**Герцог.**

Мага ишен садагасы,  
Жаңылышат, эгер ким сымбатыңа шек  
келтирсе,

Сени эч ким эркек дебейт, жан мүчө,  
Жүзүң нур, жана назик, үнүң тунук.  
Шаңгырайт кыз үнүндөй бир өзгөчө,  
Сыпатың мындай ишке эң келишет.

Аялдар тамшанарлык келбетиңе.

Аркаңан төрт-беш жигит буга ээрчисин,  
Же мейли баарың баргын жолдош болуп.  
Жалгыздык мага жакшы жолуң болсо –  
Тилегим орундалса иш оңолуп,  
Түбөлүк өзүм менен дооран сүрүп,  
Жашайсың тилегениң даяр болуп.

**Виола.**

Мен сизге аны алып берүүгө тырышам.

*Четке*

Чынында өзүм тийсем экен дегем,  
Ал эми кандай айла-амал табам?

*Кетет.*

## 5-КӨРҮНҮШ

Оливиянын үйү

*Мария менен Шут кирет.*

**Мария.**

Айт кайда жүрдүң, ал эле, бул элден сен  
үчүн кечирим сурап жүрүп таңдайым тешилмек болду.  
Башың ооган жакка кетип калганың үчүн ханша айым  
тирсегинден асып салат.

**Шут.**

Асса асып салсын. Бул дүйнөдө тирсегинен

асылган киши жакшы, ал эч кимдин амиринен коркпойт.

**Мария.**

Эмне үчүн андай?

Шут. Себеби, асылып калган кишиге кимдин өкүмү өтмөк эле.

**Мария.**

Жообуң курусун. Мен сага «Эч кимдин амиринен коркпойм» деген сөз кайдан чыкканын айтып бейинби.

**Шут.**

Кайдан чыгыптыр, урматтуу бийкеч Мери?

**Мария.**

Согуштан чыгыптыр. Ошондуктан сиз өзүңүздүн акмактыгыңызга пайдалана берсеңиз боло берет.

**Шут.**

Айла жок, кудайым акылды акылы барга берсин; ал акмактар болсо – өз билген жолунда жүрсүн.

**Мария.**

Баары бир -сизди минтип көпкө жок болуп кеткениңиз үчүн асып салышат, же асып салат деген ошол эмеспи.

**Шут.**

Мейли, жакшы асылсаң, жаман катындан кутулуп жыргап каласың. Айдап жиберсе айдай койсун, күн жылуу.

**Мария.**

Сиз ошентип коркпойт экенсизго?

**Шут.**

Коркпойм деп айтпайм, бирок деги менин эки жагым тең бек байланган.

**Мария.**

Жакшы экен, бир жагыңыз экинчи жагыңызды кармар, ал эми эки жагыңыз тез үзүлсө шымыңыз түшүп кетет экенго?

**Шут.**

Сонун айтылды, кудай урсун сонун айтылды.

И дагы эгер сэр Тоби ичкилигин таштаган болсо, сен мүлдө Иллирия боюнча акыл жагыңан Ава эненин бир үзүм эти б

олуп калмак экенсиң.

**Мария.**

Үнүң бас, жан кески, ал тууралуу кыңк этпе.

Ана айым келатат. Жакшылап туруп кечирим сураңыз, өзүңүзгө жакшы.

*Кетет.*

**Шут.**

Чоң акыл! Эгер сенин колуңан келсе, мага кыйын акмактыкты буюрсаң эле болду! Сен бар акылым бар деп акылдуусунгандардын бири калбай баары акмак болуп чыгат, а мен болсом сен деги жоксуң деп өзүмө

өзүм ишенгенден кийин акылдуулардан акылдуу болуп чыгам. Квинапал айткандай «Макоо акылмандан көрө, эстүү акмак жакшы».

*Оливия менен Виола кирет.*

Кудайым жалгасын сизди, айым.

**Оливия.**

Жоготкула макоо жанды.

**Шут.**

Уккан жоксунарбы курдаштар? Жоготкула айымды.

**Оливия.**

Кетинизчи ары, көңдөй жинди; сиздин эми керегиниз жок, анын үстүнө адепсиз болуп баратасыз.

**Шут.**

Эки кемчилик бар, жан айым, – анын барын ичкилик менен, бирин акыл-насаат менен ондоого болот. Көңдөй жиндиге көбүрөөк ичкилик берсеңиз, көңдөй болбой калат, ал адепсиз кишиге оңол деңиз; эгер ал оңолот экен, адептүү болуп калат, эгер анте албайт экен, жамакчыга жамакка бериңиз. Ошентип баары өз жайына келди, бирок бирине бири ыйгашып кетти: күнөө кылган жакшылык жамандык менен төлөндү. Ал оңолгон күнөө жакшылык менен төлөндү. Эгер ушул жөнөкөй жүйөлүү сөз жагат экен жакшы; ал жакпайт экен – анда эмне кылайын? Анык күнөөлөр – бактысыздык дегендей, сулуулуктун көркү гүл эмеспи. Айым макоо жанды жоготкула деп буюрбадыбы: ошондуктан мен дагы айтам, жоготкула муну.

**Оливия.**

Мырзам мен аларга сизди жоготууга буюрдум.

**Шут.**

Сөз оңбогудай эки ачык болуп калды. Айым кечилди, кийимден эмес деген, башка сөз менен айтканда менин мээм чириген чулгоо эмес. Урматтуу жан айым, сиз анык макоо экениңизди далилдөөгө уруксат этиңиз.

**Оливия.**

Колунуздан келеби?

**Шут.**

Келгенде да кандай, жан айым.

**Оливия.**

Далилдеңиз.

**Шут.** Бул үчүн мен сизге суроо берем, жан айым.

Сиз мага жооп бериңиз.

**Оливия.**

Макул мырзам, бирок көңүл ачар иш болгондон кийин мен даяр.

**Шут.** Урматтуу жан айым, сен эмне капаланасың?

**Оливия.**

Урматтуу Шут, бир тууганымдын өлгөндүгүнө капаланам.

**Шут.** Мен анын жаны тозоктогу деп ойлойм, жан айым.

**Оливия.**

Мен анын жаны бейиште экенин билем, Шут.

**Шут.**

Агаңыздын жаны бейиште экенин билип туруп, кайгырганыңыз анык макоолук эмеспи, жан айым. Жоготкула макоо жанды, мырзалар.

**Оливия.**

Эмне дейсиз мындай акмакка, Мольволю?

Бул кыйын болуп баратат бейм?

**Мольволю.**

Казанактын оозуна кирмейин кыйын боло берет да.

Эстүүлөргө жарашпай турган адат менен кемпайлык ар дайым акмактарга пайда болот.

**Шут.**

Кудай ылайым сизге кемтиги түшкөн кемпайлыкты жиберсин мырзам, сэр Тоби менин түлкү эместигиме жанын берет, бирок сиздин акмак экендигиңизди эки тыйынга айтып берет.

**Оливия.**

Буга эми эмне дейсиз, Мольволю?

**Мольволю.**

Ушундай башы жок айбанга чыдап жүргөн ак көңүлдүүлүгүңүзгө таң калам. Жана эле тыштан мээси көп эмес биртоп обу жок аттардын арасында өнөрсүнүп жатканын көргөм. Карасаңыз, бул эми такыр женилди; эгер сиз боор ооруп кокус күлүп койбосоңуз, мунун оозу такыр көктөлдү. Ишениңиз, менимче ушул сыяктуу арсыз шуттардын кылганына каткырган эстүү кишилер, буларга жолдош болгон кемдерден артык эмес.

**Оливия.**

О, сиз бир топ менсингич экенсиз, Мольволю, жана кептин иретин билбейт экенсиз. Ким ак көңүл болсо, күнөөсү жок акылга бай болсо, ал сиз ойлогондой опселдин огундай дүң этер эмес, куш канатынан жасаган жумшак жебедей экендигинин белгиси эмеспи. Анык шутмун дегениңер, кылган ишинин баары шылдың сыяктуу болгон менен бирөөнү сындырып ыза кылбайт.

**Шут.**

Шуттар үчүн жакшы кеп айтканың үчүн, сени Меркурий колдосун.

*Мария кирет.*

**Мария.**

Жаркыным, эшик алдында бир чоочун мырза турат, сиз менен эң бир сүйлөшкүсү келет экен.

**Оливия.**

Граф Орсинодонго дейм?

**Мария.**

Билбейм жаркыным. Келишкен жан, жол-

доштору сулуу гана жаш жигит экен.

**Оливия.**

Аны тоскон менин кишилеримдин кимиси?

**Мария.**

Сэр Тоби сиздин тууганыңыз, жаркыным.

**Оливия.**

Жоготкула кокуй аны, жиндилик кылгандан башка ал адам менен сүйлөшө албайт. Уят кылат.

*(Мария кетет.)*

Барыңызчы, Мольвольо. Эгер графтан келген өкүл болсо, анда мен оорумун же мен үйдө жокмун, айтор деги көзүм көрбөгүдөй болсун.

*(Мольвольо кетет.)*

Мына өзүңүз деле байкадыңызго мырза, сиздин жиндигиңиз эскирип баратат жана элге да көп жакпай баратат.

**Шут.**

Сен бизге жан айым, эгер улуу балаң жинди болуп чыкса, анын башына Юпитер мээ толтурчудай кеп айттыңыз! Аныңыз да чеки эмес, анакей! Сенин туугандарыңдын бири.

*(Сэр Тоби кирет.)*

**Оливия.**

Калп айтпасам чала мас. Эшик алдындагы ким экен, таяке?

**Сэр Тоби.**

Бир мырза.

**Оливия.**

Бир мырза? Кандай мырза?

**Сэр Тоби.**

Ай бир мырза... Ушул туздаган балыктардын да азабы өттү! Кандайсыз акмагым?

**Шут.**

Урматтуу сэр Тоби!

**Оливия.**

Ай таяке ай, эмне таң атпай жатып бул акыбалга келдиңиз?

**Сэр Тоби.**

Акыбал-макыбал! Э, макыбалың менен ары барчы! Эшик алдында бирөө күтүп турат.

**Оливия.**

Деги ал ким экен?

**Сэр Тоби.**

Мага десе шайтаның болсун. Аны менен менин эмне ишим бар! Мага ишене бериңиз. Мейли баары бар.

**Оливия.**

Шут, мас адам эмнеге окшоп кетет?

**Шут.**

Тумчуккан кишиге, акмак жана жиндиге да окшоп кетет; ченеминен тышкары бир жутум ашык кылт

эттирип коёт экен – акмак болот, экинчи ичсе жинди болот, үчүнчүсүндө – сууга чөгүп өлөт.

**Оливия.**

Сен бар да аңдыгычты ээрчитип кел, ал менин таякеме көз болсун, аябай мас экен, сууга чөгүп кетпесин, бар артынан байкачы.

**Шут.**

Ал жаңы гана жинди болгон деди, жан айым. акмак киши жинди кишиге көз салат экенго.

*Кетет. Мольволю келет.*

**Мольволю.**

Жанагы жаш жигит сиз менен сүйлөшөт элем деп суранат. Сизди оору дедим эле, анысын билем, ошон үчүн сүйлөшөйүн деп келбедимби дейт. Мен сизди уктап жатат дедим эле, уктабаганыңызды билгендей эле, ошон үчүн сүйлөшөйүн деп келбедимби дейт. Эмне деп айтайын, айым? Кандай шылтоо кылсаң да ошого жараша жооп табууга даяр.

**Оливия.**

Сиз ага мени менен сүйлөшө албай тургандыгын айтыңыз.

**Мольволю.**

Ал айтылган; сиз менен жолугуп сүйлөшмөйүн эшик алдына чыргадай асылып кетпей туруп алам деп билдирди.

**Оливия.**

Жынысы ким анын?

**Мольволю.**

Эркек эле.

**Оливия.**

Кимге окшош?

**Мольволю.**

Кыялы эч кимге окшобойт, сиз менен сүйлөшөм эле дейт, кирсинби же жокпу?

**Оливия.**

Сымбаты кандай, кай курактуу неме?

**Мольволю.**

Эркек болуп өтө картаң эмес, бала болуп анча жаш эмес мууну ката элек талга окшош, анча быша элек алмага окшош: анчейин, чоң киши эмес, бала эмес орто саар неме, жүнү тирүү, сөзү өткүр, эрдинен эне сүтү кете элек неме.

**Оливия.**

Мейли кирсинчи мында. Менин нөкөрүмдү чакырып койгулачы.

**Мольволю.**

Сизди айым чакырат.

*Кетет. Мария кирет.*

**Оливия.**

Жоолугумду алып бериңизчи: бетиме жаап коюңуз.

Ороинанын өкүлүнүн дагы кандай кеби бар экен, угалычы.  
*Виола жан жолдоштору менен кирет.*

**Виола..**

Кимиңиздер бул үйдүн бийик даражалуу  
ээси болосуздар?

**Оливия.**

Мага айта бериңиз, мен ээси атынан жооп  
берейин. Эмне каалайсыз?

**Виола.**

Күндөн нурлуу, заттан кымбат, тендеши жок сулуум,  
айтыңызчы сиз болбоңуз ээси, минтип сураганымдын  
себеби аны түк көрө элек элем; кур бекер сүйлөгөндү жаман  
көрөм, анткени ал сулуулук жагынан жетишерлик даражада  
макталып бүткөн, максатым өз көзүм менен көрүп ошондой  
экенине ишенип кайтуу. Урматтуу көркөм кыздар; мени  
шылдың кыла көрбөңүздөр; кичинекей эле шек келсе сезе  
коймоюм бар.

**Оливия.**

Кайдан келдиңиз, мырзам?

**Виола.**

Мен үйрөнүп алган сөзүмдү гана айта алам,  
ал бул суроо болсо – мага ылайык эмес. Сүйүктүү айым,  
сиз ушул үйдүн ээсиге деген менин ишеничине ооба десе-  
ңиз, мен өз сөзүмө кирген турам.

**Оливия.**

Сиз куудулсузбу?

**Виола.**

Жок, асыл жүрөгүм, калп айтса да таш боор  
сулуулук урсун, мен андай эмесмин, анчейин айткан ке-  
бим. Үйдүн ээси сизби?

**Оливия.**

Бөлөктүн наамын ээлебесем, мен болсом  
керек.

**Виола.**

Ээси сиз болгондон кийин, наамын да сиз  
ээлейсиз: андыктан кепке келүүгө эрктүүсүз, жашыруу-  
га эрксизсиз. Бирок бул мага тиешелүү эмес. Эң мурда  
сизге арналган мактоо сөзүмдү баштайм, анын артынан  
менин өкүлдүгүмдүн жүрөгүн көрсөтөм.

**Оливия.**

Эң зарылына көчүңүз, мен сизди өзүмдү  
мактоодон куткарам.

**Виола.** Кантейин, аны үйрөнүүгө көп убара болгом,  
угумдуу эле.

**Оливия.**

Эмесе ошончолук жагымсыз болгону, мен сиздерден  
суранам, аны өзүңүзгө калтырыңыз. Сизди  
эшик алдымда өлөрмандык кылды деп уккандан кийин,  
сөзүңүздү эмес, өзүңүздү көрөйүн деп, көрүүгө уруксат  
кылгам. Эгер жинди болбосоңуз кетиңиз. Эгер эсиңиз бар

экен, кыскача сүйлөнүз, мен бул күндө дайынсыз сөзгө убакыт кетиргидей алым жок.

**Мария.**

Кайык даярдай коёюнбу, мырзам? Жол мына.

**Виола.**

Жок, ардактуу суучулум, темир шыпыргыңызды тарта туруңуз, мең бул жерде азыраак теңселе турайын. Ырайымыңызды азыраак жумшартыңыз, күн нурлуу ханша айым. Сиз эмне дээр экенсиз. Мен өкүл эмесминби!

**Оливия.**

Мынчалык каяша кылганыңызга караганда бир жаман кабар айтасызго. Сүйлөнүз, сизге эмне тапшырылды эле?

**Виола.**

Айтор, сөзүм гана кулагыңызга тиешелүү. Мен эл чабуу же согуш тууралуу жардык апкелгеним жок. Колумда журт тынчтыгынын туусу бар; кебим жалаң тынч өмүр, жыргал мааниси менен толгон.

**Оливия.**

Сиз катуурак кеттиңиз. Ким болосуз деги? Каалаганыңыз эмне?

**Виола.**

Катуу кетишим сиздин кабыл алууңузга жараша. Ким экеним жана эмне кааларым да кыз сырындай жашыруун сиздин кулагыңызга касиеттүү сөз, башкалардын кулагына наалат сөз.

**Оливия.**

Бизди өзүбүзчө калтырыңыздарчы, касиет сөздү угалы. *Мария жана Виоланын жолдоштору кетет.* Кана, мырзам, темаңыз кандай?

**Виола.**

Күндөй нурлуу ханша айым...

**Оливия.**

Көңүлгө тийген кеп, ал тууралуу көптү айтууга болот. Сиздин темаңыз гана?

**Виола.**

Орсинонун көкүрөгүндө.

**Оливия.**

Ошонун көкүрөгүндөбү? Көкүрөгүндө болсо кайсы кабында экен?

**Виола.**

Тактап айтканда, анын жүрөгүнүн биринчи кабында.

**Оливия.**

О, анысын мен окугам: жалаң күнөө жазылган. Башка айтарыңыз жокпу?

**Виола.** Ырайымдуу айым, жүзүңүздү көрүүгө уруксат этер бекенсиз.

**Оливия.**

Сиздин улугуңуз менин жүзүм менен сүй-  
лөш деди беле? Мынакей сиз эми айтар темаңыздан чы-  
гып кеттиңиз. Бирок биз көшөгөнү алып таштап, сизге  
сүрөт көрсөтөбүз. Карап алыңыз, мырзам: мына мен  
азыр дал ушундай элем. Жаман жасалган эмеско дейм.  
Бетиндеги жоолукту алып таштайт.

**Виола.** Эгер мунун баарын кудайым өзү жасаган  
болсо – сонун жасаган.

**Оливия.**

Мырзам, боёгу бекем боёк, шамалга да,  
жаанга да кете койбойт.

**Виола.** Ак, кызыл нур кошулган сулуулукту, табий-  
гат асемдеп тарткан экен. Эгерде ушул сонун көркүн  
менен дүйнөгө кетпес тамга салбай кетсең, ааламдагы  
таш боор аял болор элең.

**Оливия.**

О, мырзам, мен анчалык таш боор болбос-  
турмун, мен өз сулуулугумду баштан аяк, иреттеп айтып  
берейин, тизме жана анын ар бөлүгү ар бир тиешелүүсү  
менен осуятыма бүктөлүп коюлат. Мисалы: кош эрдимди  
көр, кызылынан келген, анан эки кара көзүм, кирпичтер  
менен чулганган, анан бул мойнум, ээгим дагы башка-  
лар. Сиз мында мени сынаш үчүн жиберилдиңиз беле?

**Виола.**

Башканы өзүңүзгө тең дебейсиз. Сынадым сизди, толук  
көрктүү экенсиз, Герцогум сизди сүйөт, сизге ашык. Көзгө  
илбес махабатың, болор ээсисиз – Ааламга ай, болсоңуз да  
бир гана сиз!

**Оливия.**

Ал мени кандай сүйөт?

**Виола.**

Жаш менен, күйүт менен, кайгы менен,  
Үшкүрсө ташты эриткен жалын менен.

**Оливия.**

Мен сүйбөйм, сүйө да албайм, өзү билет,  
Эр жигит, күчүнө шек койгум келбейт.  
Билерман, чалкыган бай, толгон кези,  
Даңкы зор, жоомарт, эстүү, түк баа жетпейт,  
Ал киши сыртынан да жаман эмес.  
Антсе да ага ашыктык отум күйбөйт.  
Өзү да үмүт үзүп коюу керек.

**Виола.**

Эгер мен, ал сүйгөндөй, сизди сүйсөм,  
Өмүрдүн кыйноосунда, кыйноо көрсөм,  
Ушинтип жок деп айткан жообуңузду  
Эч качан туура деп таппас элем.

**Оливия.**

Анда эмне кылар элеңиз?

**Виола.**

Үй тигип дал эле эшик алдыңызга,

Кубанып турганым жаныңызга,  
Ыр жазып, жете албаган сүйүү үчүн,  
Кайгылуу ырдар элем түн койнунда,  
Жар салып атыңызды айтар элем,  
Жаңыртып кең асманды кайталата.  
Көк менен жер ортосу «Оливиялап»,  
Ошентип бүлүк салсам тынчыңызга,  
Сиз анан жумшабаска айла канча!

**Оливия.**

Колунуздан көп нерсе келмек экен. Теги-  
ңыз ким?

**Виола.**

Таалайым тар эмес, бирок тегим чоң, мен  
дворянин.

**Оливия.**

Кайтыңыз азыр кайра Орсиного,  
Сүйө албайм аны такыр, жообум ошо.  
Токтотсун мага жуучу жибергенин,  
Байкаңыз муну укканда кантээр экен.  
Келиңыз, мага айтууга, мүмкүн болсо,  
Кошуңуз, акыңызга муну алыңыз.

**Виола.**

Мен эмес, жалданган жан, албайм муну,  
Мага эмес, герцогума сый учуру,  
Ылайым муздай тонсун махабатың,  
Ылайым зар какшасын муңдун-муну!  
Кош болгун, таштай катуу, таш боор сулуу,  
*Кетет.*

**Оливия.**

«Тегиңыз ким» деп сурасам, эмне деди?  
«Таалайым бар, тегим чоң» – деп жооп берди;  
Айдай айкын анысы чын экени,  
Эки бети, келбети, ой-жоругу.  
Баары жакшы. Ой мага эмне болду?  
Герцог да эмес бул өзү, анда кандай?  
Капырай жүргүздүм бейм дарттуу ооруну!  
Жок, жок, сезем жаш эмес көзгө илешпей,  
Эч нерсени көрсөтпөй бууду жолду.  
Мейли, кантем, ошондой боло берсин,  
Мольвольо, кандайсың бери келчи?  
*Мольвольо келет.*

**Мольволю.**

Мен мындамын, даярмын кызматыңа!

**Оливия.**

Жүгүргүн азыр кеткен мырза артынан,  
Жуучу экен, мага келген граф жактан,  
Калп эле унутумуш болгон болуп,  
Шакегин калтырыптыр, жеткин ылдам:  
Бекерге Орсиного мактанбасын,  
Жүрөгүм түк ал үчүн жаралбаган.

Бергин да, айт жигитке эртең келсин  
Себебин, чакыруунун айтам аган.  
Шаша көр, Мольволю.

**Мольволю.**

Жөнөдүм.

*Кетет.*

**Оливия.**

Не кылдым, өзүм да аны билбей калдым,  
Айла жок, кылмыш үчүн кыйла арбын.  
Өзүң бил тагдыр-таалай, бизде эрик жок,  
Көрөбүз бешенеге жазылганын.

*Кетет.*

## II АКТ

### 1-КӨРҮНҮШ

Көл жээги.

*Антонино менен Себестьян кирет.*

**Антонино.**

Дагы калгыңыз келеби? Жана мени ээрчиткиңиз келбейби?

**Себестьян.**

Капа болбонуз, ээрчитким келбейт.

Менин жылдызым өзүмө күңүрт тийгенсийт; ташым тө-  
мөн кулап турганда сизге да кесирим тийбесин; ошондук-  
тан өзүңүздөн жамандыкты жалгыз өзүм тартайын деп  
уруксат сурайм; Сиздин кылган жакшылыгыңызга кичи-  
некей кесепет келтирген болсом анда жаман сый менен  
ойлогон болор элем.

**Антонино.**

Деги сиздин кай жакка бара турганы-  
ңызды билүүгө уруксат этиңиз.

**Себестьян.**

Жок, мырзам, чын айтам, менин саякатымдын мааниси  
анчейин жол арытуу. Менин билишиме караганда сизде  
кыйын сыр билгичтиктин сезими бар, мен эч кимге айткым  
келбеген сырымды атайы сурагыңыз да келбейт,  
ошондуктан иштин жүйөсүнө келгенде өзүм  
чечилип берүүгө ылайык келип олтурат. Ошентип сиз  
мени билүүңүз керек, Антонино, менин азыркы атым  
Себестьян, баштагы атым Родриго болучу. Менин атам  
кадимки эле месалиндик Себестьян экен, аны өзүм да  
жакшы билем, сиз да уккансыз. Андан бир эркек, бир  
кыз калыппыз; кыз экөөбүз бип-бир саатта туулган экен-  
биз. Жазмыш экөөбүздү эки жакка ажыратып салды!

Бирок сиз, мырзам, башка ойлогон элениз, себеби мени толкундан алып чыгам деп аракеттенип жатканыңыздан бир саатча мурда, ошол түгөйүм сууга агып кеткен.

**Антонино.**

Кандай күйүт?

**Себестьян.**

Мырзам, далайлар бизди коёндон окшошсуңар дешсе да, аны менден сулуураак деп коюшчу. Бирок мен, кээ кишилердин апыртып айткан бааларына жайынча карасам да анын бир жакшы жерин түк жашыргым келбейт, ал ушунчалык жаракөр эле, анысына караганда жаман да айтууга эч кимдин оозу барбайт. Мырзам, ошенткен түгөйүм, өркөчтөгөн туздуу тереңдикке чөгүп кетпедиби, бул эсиме түшө калса, өзүм да тумчуккандай болул кетем.

**Антонино.**

Мырзам, сизге жетишээрлик жардам кыла албагандытым үчүн кечириңиз.

**Себестьян.**

О асыл Антонино, сизди убара кылып койгондугумду кечириңиз.

**Антонино.**

Эгер сизди чындап жакшы көргөн көңүлүмдү майтаргыңыз келбесе, сизге кул болууга уруксат этиңиз.

**Себестьян.**

Эгер сиз өзүңүз кылган жакшылыгыңызды жойбойм десеңиз, же өзүңүз аман алып калган

**Сэр Эндрю.**

Ооба, ошентип айтышат, бирок менимче андай эмес, жеш жана ичиштен турат.

**Сэр Тоби.**

Сен таап айттың. Андай болсо, кел ичип жейли. Мариана! Эй! Апкел вино!

*Шут кирет.*

**Сэр Эндрю.**

Ушул анык акмак, кудаы урсун!

**Шут.**

Кандайсыңар! Жүрөктөрүм! Силер «Биз үчөө элек» деген жазууну көрдүңөр беле?

**Сэр Тоби.**

Рахим эт, эшек. Кел, кел кошулуп ырдап жиберели.

**Сэр Эндрю.**

Ырас айтам, шуттун үнү эң сонун. Ырдаш үчүн, Шуттукундай таттуу үн жана жарашыктуу аяк бергенге мен туура кырк дилде берер элем. Кудай акы сен кечөө эң сонун жиндилендиң, тим эле айтпа. Сенин досторуң үчүн алты сом акча жибергем. Аны алгандырсың?

**Шут.**

Ооба, мен сенин тартууң келет экен деп акыйып күтүп олтургам.

**Сэр Эндрю.**

Эң сонун! Тамашаны табуу жагынан мындан өтөр эч ким жок. Кана эмесе ырдан болсун.

**Сэр Тоби.**

Болсун, мына сизге алты сом. Бизге ырдап бериңиз.

**Сэр Эндрю.**

Мына менден да ошончо, эгер ар бир баатыр мынчадан берип олтурса...

**Шут.** Силер кандайды каалайсыңар? Ашыктык ырыңбы, же насыят ырынбы?

**Сэр Тоби.**

Ашыктыктан, ашыктыктан.

**Сэр Эндрю.**

Ооба, ооба, мага насыя ырыңдын кереги жок.

**Шут.**

*(Ырдайт).*

Кайда адаштың, жаркыным?

Токтой турчу, тыңшагын

Жарыңдын созгон жакшы ырын,

Алыстап кетсең пайда жок

Кез келтирет болочок,

Сөзү ушул жаш-карынын.

**Сэр Эндрю.** Эң жакшы ыр, кудай урсун,

**Сэр Тоби.**

Сонун, сонун.

**Шут.**

*(Ырдайт)*

Сүйүүнү күтүш кеп эмес,

Кайгың жок болсо, күлүп өс,

Эртеңине ишенбе,

Бу бакыт деген морт тура,

Асылгын жарым мойнума,

Жашчылык талаш дүнүйө.

**Сэр Эндрю.** Үнү балдай экен, кудай урсун.

**Сэр Тоби.**

Үнү үн экен.

**Сэр Эндрю.** Тим эле айтпа, кудай урсун.

**Сэр Тоби.**

Кулагың эмес, мурдуң менен тыңша-саң да ушундай жагымдуу угулат. Мындай болсо эмне кылабыз, же асманды кошо бийлетип жиберелиби!

Кошулуп алын ырдап үкүнү чочутуп, ал үкү бир кишиден үч жан сууруп жүрбөсүн? Кана баштайбызбы же жокпу?

**Сэр Эндрю.** Эгер мени жакшы көрөрүңөр чын болсо, баштайлы. Мындай үн кошушкан жерге менин

башым бышкан.

**Шут.**

Мырзам кээ бир иттердин көзүнө эмне көрүнсө ошону жеп коймою болот дечү эле.

**Сэр Эндрю.** Ананчы! Келгиле «Сен алдамчы» деген ырды ырдайлы.

**Шут.**

Үнүңдү бас сен, алдамчы баатырым! Мен ырымды сени алдамчы деп атоого аргасыз болуп олтурам, баатырым.

**Сэр Эндрю.** Мен башкаларды да алдамчы деп атоого олтурат дейсинби. Баштай бер шутум. Ырдын башы «үнүң бас» ыр менен келет.

**Шут.**

Үнүм бассам анда кантип ырдайм!

**Сэр Тоби.**

Койчу ой, куда урсун, кана баштачы.

Ыр ырдашат. *Мария кирет.*

**Мария.** Бул эмне деген өгүз өкүрүш? Ханша айым өзүнүн кызматкерин Мольвольону чакырып туруп, силерди дарбазадан тээ ары таштатса эмне болосуңар?

**Сэр Тоби.**

Сен, ханыша айымың кытай, биз саясатчыларбыз, Мольвольо каракчы «үй шайкелеңге» ким тие алат экен. Же мен силерге жатмынбы? Же мен айымың менен боордош эмесминби? Бар ары, тур ары айымың менен э!

*(Ырдайт.)*

«Илгери бир адам болгон экен,  
Жанында зайбы менен ханшасы бар».

**Шут.**

Куда урсун мени, баатыр укмуштуу жиндилет экен.

**Сэр Эндрю.** Ошону айтсаң, жаман чыкпайт, көңүлүм келгенде мен да жакшы ырдайм, мунуку жагымдуураак чыгат, бирок меники табигыйрак.

**Сэр Тоби.**

*(Ырдайт.)*

«Он экинчи декабрь күнү»...

**Мария.** Куда үчүн акырыныраак!

*(Мольвольо кирет.)*

**Мольволо.**

Кагылайын улукмандарым десе, силерге эмне жин тийдиби? Түн мынча болду, бул эмне деген оюнча болуш! Же силер мени тамагы айрылганча чыңыра берсек, унчукпай турган пивокана деп турасыңарбы? Кай жерде экениңерди билбеген кандай адепсиздик?

**Сэр Тоби.**

Мырзам, ырыбыз жакшы эле адептүү

чыккансып жатат. Барчы ары, андан ары!

**Мольволо.**

Сэр Тоби, мен сиз менен ачык сүйлөшкүм келет. Каныша айым сизге айтып кой деди, таякем экен деп үстүнө үй, астына төшөк бергеним менен анын акмакчылыгына карабайм деди. Эгер жаман адаттарыңызды коёт экенсиз, сиз анда бул үйдүн кадырман коногусуз, жок экен, анда айым менен коштошо бериңиз, ал сизди барагой жолуң болсун деп гана коёт.

**Сэр Тоби.**

Барагой, жолуң болсун, коштошолу...

**Мария.**

Коюңузчу, кымбаттуу сэр Тоби.

**Шут.**

«Көзүнөн күйгөн жалын өчмөк болду».

**Мольвольо.**

И, силер ушундай экенсиңерго?

**Сэр Тоби.**

«Жок, эч качан өлбөймүн мен».

**Шут.** Бу киши калжырап калды белем.

**Мольволо.**

Бул сизге чоң сый кылып жатканы.

**Сэр Тоби.**

«Кел муну кубалайлы».

**Шут.** «Антсек болор айбы».

**Сэр Тоби.**

«Кой муну азыр эле кубалайлы».

**Шут.** «Ой жок, жок өзүңүздү э, жарайбы?»

**Сэр Тоби.**

Жаңылдыңыз, мырзам, калп айтасыз.

Сиз кимсиз сарай кызматкериго дейм? Же сиз жакшы орунда болгондон кийин, болбосун дейсизби?

**Шут.**

Эмне десең ошо деп каргана алам, оозду арака күйгүзүш керек экенбизго.

**Сэр Тоби.**

Туура айтасың. Барыңыз мырзам, мойнуңздагы чынжырыңызды ачылбай тургандай кылып бекем байлап алыңыз. Апкел вино, Мария!

**Мольволо.**

Мери бийкеч, эгер биздин ханша айымдын ыраймы көп экенин билген болсоңуз, сиз бул өңдөнгөн кылмыштуу турмушка көмөктөш болбос элеңиз.

*Кетет.*

**Мария.**

Бар, кулагыңды ушалап ал.

**Сэр Тоби.**

Мындай бир иш кылса да жакшы болор эле дейм: муну ач карын кезинде алдап аябай ичирип алып, кел эми жекеме — жекеге чык деп чыгарып алып

туруп иттей акмак кылса дейм. Ошент баатырым. Мен сага чакырык жазып берем. Же буга сенин жиниң келгенин оозеки деле айтып коём.

**Мария.**

Кымбаттуу сэр Тоби, бир түнгө эптеп чыдай тур. Бүгүн граф жигити келип кеткенден бери айымдын сабыры суз, ал Мольвольо мырзаны болсо мага коё бер. Эгер аны элге ылакап болорлук кылып маскара кыла албасам, мени төшөгүнө жөн жата албаган жинди аял экен де. Антиш колуман келерин билем.

**Сэр Тоби.**

Кудай бере көр, оозуңа май, эмне кыларыңды бизге айтыга берсең.

**Мария.**

Эмнесин айтайын, мырзам, кээде ал деле күнөөкөрсүздөй турат.

**Сэр Эндрю.**

Ай андайын билгенде, мен аны иттей сабабайт белем.

**Сэр Тоби.**

Себеп? Күнөөкөрсүздүгү үчүнбү? Сенин кандайча ишенерлик шылтооң бар, баатырым?

**Сэр Эндрю.**

Менин эч кандай ишенерлик шылтоом жок, бирок шылтоо толуп жатат.

**Мария.**

Ал күнөөкөрсүздүктөн айлансын, ал анчейин жөнөкөй дардаңкеч, көтөн кооз, көйрөң жана жер үстүндө бир эле өзүм деп дардайган боюна эч кимди теңебеген, аны ким эле карап койсо мага ашык болуп калды деп билген ары жок неме. Анын мына ушул айбы. Андан жакшылап туруп өч алууга жакшы себеп болот.

**Сэр Тоби.**

Сен эмне кылайын дейсиң?

**Мария.**

Мен анын жолуна калптан жазылган ашыктык катын таштайын дейм, ал катта: сакалынын түрү, аягынын поруму, жүрүш-турушу, көзү, маңдайы толгон болот. Ал өзү да ошондой түшүнөт. Анын үстүнө мен сиздин жээниңиз ханша айымдын дал өзүндөй кылып жаза алам. Колубуз аябай окшош, кээде бири-бирибиздин жазганыбызды ажырата албай калабыз.

**Сэр Тоби.**

Сөз эмес бекен, болор кызыкты эмитен эле сезип турам.

**Сэр Эндрю.**

Менин мурдума жыттанып турат.

**Сэр Тоби.**

Ал жаман, сен таштап койгон катты, менин жээним жазган кат экен деп билет жана ашык бо-

луп калыптыр деп ойлойт.

**Мария.**

Менин оюм дал ушул.

**Сэр Эндрю.**

Жана сиздин ошол түсүнүз, аны эшек  
түсүнө айлантатко.

**Мария.**

Сөзсүз эшекке айлантат.

**Сэр Эндрю.**

О, анда эң сонун болот экенго!

**Мария.**

Төрөлөрдүн оюндай эле болот, ишене бери-  
низ. Салган дарым ага жагарын билем. Мен экөөңөрдү  
тең бир жерге жашынтып коём, ал шут болсо тигил кат  
таап алган жерде болсун, байкап тургула катты эмне деп  
талкуулар экен. Ал эми болсо – уктагыла, түшүңөргө  
ушул окуя кирсин. Соо болгула.

*Кетет.*

**Сэр Тоби.**

Жакшы жат, кайран Пентезилейим!

**Сэр Эндрю.** Анык асыл кыз экен.

**Сэр Тоби.**

Билип жүр, бул гана эмес, мени таза  
кандуу машке да сыйлайт. Кана, эми эмне кылабыз?

**Сэр Эндрю.**

Бир убакта мени да сыйлачу эле.

**Сэр Тоби.**

Жүр эми, уктайлы, баатыр. Сен дагы  
акча жибертсең.

**Сэр Эндрю.** У

шинтип жүрүп сенин жээниңди ала  
албай калсам, сызга аябай отурдумго.

**Сэр Тоби.**

Айтсаң, акча алдырсаң баатырым, эгер  
эң акырында сен жээнимди ала албай калсаң, анда мени  
анык чолок куйрук ат экенсиң де.

**Сэр Эндрю.**

Алам элего дейм, эгер ала албай кал-  
сам, анда мени киши дебей элегой.

**Сэр Тоби.**

Кеттик, кеттик, мен барып арак кайна-  
там. Түн бир кыйла болуп кетти, укташ керек. Жүр баа-  
тырым, жүр, баатырым.

*Кетишет.*

## 2-КӨРҮНҮШ

Гердог сарайы

*Герцог, Виола, Курио жана башкалар кирет.*

**Герцог.**

Айт сырдашым. Амансыңбы, досторум?  
Цезарио, кечээги айткан ыр болсун, өзү эң эски жана  
адил ыр эле. Бир азыраак жумшарды эле ойлор жеңил  
добуш, бир тең эмес күндөрдүн үндөрүнөн жагымдуу-  
раак окшоттум. Бир кайруусун.

**Курио.**

Айып этпеңиз жарык, нурум,  
Аны ырдачу киши мында жок.

**Герцог.**

Ал ким эле?

**Курио.**

Фесте деген куудул, улугум; ханша айым  
Оливиянын атасына абдан жакчу экен. Ал ушул эле жер-  
де жүрсө керек.

**Герцог.**

Таап келгиле аны, келгенче күү ойной тур-  
гула.

*Курио кетет, музыка ойнойт.*

Кел каралдым, эгер көңүлүң жактырса,  
Эсте мени, таттуу санаа-кайгыңда.  
Ашыктыкка, уулангандар – мен курдуу,  
Туругу жок, болот тура, адатта;  
Айтчы, сага – бул обондор жагабы?  
Сүйүү элеси өчпөйт тура, бир гана!

**Виола.**

Чын махабат, чын ашыктык дат салган,  
Алтын такка кабар берет бул абаң.

**Герцог.**

Ап бали, таап айттың, азаматым!  
Көзүңдө көп сырлар бар, ырас жашсың,  
Кимдидир, жактыргандай кыймылың бар;  
А, бала, мунум чынбы, сырыңды ачкын?

**Виола.**

Аным чын, жарык шоолам,

**Герцог.** Ким деген аялга?

**Виола.** Дал сизге окшош аялга.

**Герцог.**

Андай болсо кеп эмес, анын жашы кан-  
чада?

**Виола.** Сиз курактуу, улугум.

**Герцог.**

О жашы улуу, түгөй эмес, андай болсо,  
Эркеги аялынан улуу болсун.  
Ошондо ыркы кетип болор оору,  
Жана да оңоюрак жандыра алмак,  
Аялы күйөөсүнүн жүрөк отун,  
Ээй бала, биз эркектер мактансак да,

Эң мортлуз, алданчакпыз сүйүү отуна.  
Айныгыч, узак сүйбөс, жеңил жанбыз,  
Чынында аялдарга караганда.

**Виола.**

Туура айттыңыз, улугум.

**Герцог.**

Ашыгың кичүү болсун, тилимди алсаң,  
Эмесе – моюн сунбас эмнени айтсаң,  
Аял ким – ал эң бир кооз гүл эмеспи,  
Гүл ачып, анан дароо соолуп калган.

**Виола.**

Ошондой, бирок убал бечарага,  
Жок болсо, жаңы эле көрк ачарында!  
*Курио менен Шут келет.*

**Герцог.**

А тууган, ырда мага кечегинден!  
Ук бала, эски, бирок, муңдуу үндүү.  
Өрмө өрүп, күнгө карап келин ырдайт,  
Кыз ырдайт, жибин ийрип, ушул күүнү,  
Бул ырда эчакылар эске түшүп,  
Чер жазат, күнөөсү жок, тунук сүйүү.

**Шут.**

Сиз даярсызбы, улугум?

**Герцог.**

Ооба, даярмын, башта.

*Музыка.*

**Шут.**

Келегөр, келегөр ажал келегөр,  
Өзүмдү кепиндеп салыңар.  
Өчөгөр, өчөгөр жазмыш өчөгөр,  
Мен курдуу сүйүүдөн өлгөн бар.  
Табытым бек заттан жасалсын,  
Кайгылуу, кара өңгө боёлсун,  
Өлүмдүн туш болчу сагатын  
Бактыдай жадырап тосмосун.  
Гүл койбой атаксыз,  
Гүл койбой,  
Караңгы мүрзөгө көмгүлө,  
Достор жок, достор жок урматсыз,  
Карабай, коштошпой кеткиле.  
Көрүмдү обочо казгыла,  
Өзүмчө жапжалгыз жатайын,  
Себеби – сөөгүмдүн кашына  
Ашыгым келбесин атайын.

**Герцог.**

Ме акыңа!

**Шут.**

Эмне эмгегим өтүп кетти, улугум? Ырдоо деген мен үчүн анчейин кумар жазуу, улугум.

**Герцог.**

Эмесе ошол кумар жазганың үчүн төлөйм.

**Шут.**

Туура улугум, кумар жазган үчүн, акыры эртеби кечпи төлөөгө туура келет.

**Герцог.**

Андай болсо кечир, бирок мен сени менен коштошом.

**Шут.**

Ооба, ылайым кесир-кесепеттен четте бол, уста сага ылайым жол-жол жибектен күрмө тигип берсин, анткени сенин жаның асыл жан. Бул сыяктуу элдин баарын чогултуп алып, эмне кылсаң өзүң бил, оюңча бол деп бир чоң деңизге жиберсе, ошондо эч дайыны жок иштен сонун саякат чыгар эле.

*Кетет.*

**Герцог.**

Бизди калтырыңыздар.

*(Курио жана жан жолдоштору кетишет.)*

Каралдым,

Баргын кайра таш боор кызга,

Бата албай тумчукту де сүйүү отуна.

Дүнүйөң бул сыяктуу опосу жок,

Тең келбейт, ашыктыктын кызыгына.

Түк дагы, бакты-ырыстын даамы келбейт,

Оюмда сүйгөн сыпат жалгыз гана.

**Виола.**

Эгерде сизди сүйө албасачы?

**Герцог.**

Анысын кабыл албайм.

**Виола.**

Алууңуз керек.

Маселен өзүңүздү бирөө сүйсө,

Ал дагы, сиз сыяктуу жанып-күйсө,

Сиз курдуу Оливияга зар болгондой,

Зар болсо, жетсем ээ деп өзүңүзгө.

Бирок сиз, сүйбөсөңүз, ал болбосо –

Ошондо иш кандайча болор эле?

**Герцог.**

Көкүрөгү аялдардын көндөйүрөк,

Сыя албайт, албууттанып соккон жүрөк.

Мынчалык дарт азабын ката да албайт,

Жүрөгү биздикинен көп жөнүрөөк.

Алардын махабаты убактылуу

Аларда тамшануу бар, жок кайгыруу,

Ою эмне, дүр дүйнөгө карк болсом дейт,

Ишинин башы таттуу, соңу ачуу.

Ал эми, менин сүйүүм деңиздей кең,

Ой, санаа, кайгы-касирет чак келбеген.

Эгерде аял мени чындап сүйсө,

Сүйгөндөй Оливияны, сүйөр элем.

**Виола.**

Бирок, мен билем...

**Герцог.**

Эмнени билесиң?

**Виола.**

Мен билем аялдардын махабатын,  
Жүрөгү сиздикиндей тазалыгын.  
Өз энем бир жигитке ашык болуп,  
Мен көргөм, анын азап тарткандыгын.  
Кыз болсом, мен да сизди сүйөр элем,  
Ыраско ашыкчылык абдан кыйын.

**Герцог.**

Сүйлөчү энең анан эмне болду?

**Виола.**

Не болсун, ал тууралуу кыска жомок,  
Саргайды, соолгон гүлдөй, ойлор ойлоп,  
Өңү азып, кайгы менен күндөр өтүп,  
Камыкты; өчөр күнүн күткөн окшоп.  
Бирок да, жылмайды ал, сыр билгизбей,  
Ким айтат, ушуну анык сүйүү дебей?  
Бул аз сыр, аржагында толуп жатат,  
Биздерде – убада бай, сүйүү кедей.

**Герцог.**

Ошентип ашыктыктан өлдү дечи?

**Виола.**

Атамдан бардыгы кыз, эркек бир мен,  
Эркектин бардыгы өлүп... жок, билбейм,  
билбейм!

**Герцог.**

Бар батыраак!

Муну бер, бар да дагы кайталап айт,  
Баш тартпайм, сүйүү да эми чыдай албайт.

*Кетет.*

## 5-КӨРҮНҮШ

Оливиянын бакчасы.

*Сэр Тоби, сэр Эндрю жана Фабиан кирет.*

**Сэр Тоби.**

Бери келиңиз, Фабиан мырза.

**Фабиан.**

Баратам, баратам бул тамашадан кымын-  
дай жаздым кетирсем, күнүмдү көрбөй калайын.

**Сэр Тоби.**

Жанагы жаман арам, шалпаң кулак ит,  
элге ылакап болорлук маскара болсо, сен кантип кубан-  
байсың?

**Фабиан.**

Тилегеним ошол эмеспи, досум. Силер билер бекенсиңер, ушул жерде бирөөнүн аюусун өлтүрдүн деп, ханша айымга мени аябай уят кылса болобу.

**Сэр Тоби.**

Анын ачуусун ого бетер келтириш үчүн, биз бул жерден аюунун акесин көрсөтөбүз, ошондой эмеспи, ах, Сэр Эндрю.

**Сэр Эндрю.**

Аны бир маскара кыла албасак, анда биздин кун жарым тыйын.

**Сэр Тоби.**

Тигине, баягы капырым да келип калды.

*(Мария кирет.)*

Ардактуу асыл дүнүйөмө салам!

**Мария.** Силер үчөөңөр тең мына бул теректин түбүнө жашынгыла. Мольвольо каплет менен дал ушул жакка келе жатат. Карап турсам өзүнчө порум жасайм деп көлөкөсү менен жарым саатча убараланды. Кызык көрөм десеңер абдан байкап тургула, бул кат аны сөзсүз бир чоң санаага батырып жинди кылат. Кыймылдабагыла, такыр кыймылдабагыла! Ал сен болсоң бул жерге жат *(катты таштайт)*. Неге десең кайырмакка илинчү ит чабак жакын келип калды. *(Кетет.)*

*Мольвольо кирет.*

**Мольволо.**

Бул капыстан болду го дейм: эмнеси бар экен, иштин баары капыстан чыгат. Бая күнү Мария өз оозу менен сени сүйөм деди. Ошол эле дейсиңби, сөздөн сөз чыгып олтуруп, эгер ашык болсом дал сага окшогон азаматка ашык болор элем деп жиберди. Анын үстүнө ал мени ушунчалык сыйлайт дейсиң, менден башка өз жакындарынын бирин да менчелик сыйлабайт. Ошондой болгондон кийин, бул тууралуу мен эмне ойлоом керек?

**Сэр Тоби.**

Каап, жаман арам десе!

**Фабиан.**

Акырын, акырын! Өз санаасына өз санаасы менен байый берип, бул күрпкө айланат, ана көрдүңөрбү, канаты жыйыла баштады.

**Сэр Эндрю.**

Ай кудай ай, бул арамдын башын тарс жарып салар элем.

**Сэр Тоби.**

Акырын десе.

**Сэр Эндрю.**

Я Мольвольо, же граф болуп алсамбы?

**Сэр Тоби.**

Ай жаман арам.

**Сэр Эндрю.**

Атып салгылачы, атып салгылачы  
ушуну тапанча берейин.

**Сэр Тоби.**

Акырын, о акырын!

**Мольволо.**

Граф болом десең орду бар, графиня  
Страччи деле өзүнүн кийим кайтаргычына тийип алба-  
дыбы.

**Сэр Эндрю.**

Сага эмне жок экен, азирейил!

**Фабиан.**

О акырын дейм! Бул такыр дардайып ал-  
ды. Карасанар өзүнөн өзү санаа менен көөп баратат.

**Мольволо.**

Кийгеним жибек, баркыт болсо,  
Туштушумда жигиттер чуркап жүрсө,  
Мен эми эле Оливияны уктатып коюп,  
Жанынан туруп келе жатсам...

**Сэр Тоби.**

Өлдүм кокуй!

**Фабиан.**

О акырын, акырын!

**Мольволо.**

Өзүмдү көккө теңеп бассам анан  
ойлоп тура калган болуп, көз караш менен гана, мен өз  
жайымды билем жана силердин да билүүнөрдү каалайм,  
мага колуктумдун таякеси Сэр Тоби деген немени чакы-  
рып койгулачы... десем.

**Сэр Тоби.**

Балакет мээнет бас!

**Фабиан.**

О акырын, акырын, акырын дейм.

**Мольволо.**

Ошол алдымдагы нөкөрлөрүмдөн тандалган жети жигит  
чыгып, лаппай таксыр, андай болсо,  
деп Сэр Тобиге кетишсе, алар келгиче мен кабагымды  
чытып, саатымды бураган болуп, же өзүмдүн... айтор бир  
кымбат нерсени эрмек кылган болуп турсам. Сэр Тоби  
келсе да, мага ызаат кылып башын ийсе...

**Сэр Тоби.**

Ушинткен киши да тирүү калат деп ту-  
расыңарбы?

**Фабиан.**

Жаныңар чыгып баратса да чыдап, тынч  
болгула.

**Мольволо.**

Мен ага колумду минтип жайып, жылмайып күлүмсүрөгөн  
болуп, өкүм өз колумда экендигин

сүрдүү карап билгизсем...

**Сэр Тоби.**

Анан Тоби ошондо жаакка келтирич  
туруп чапайт беле!

**Мольволо.**

«... Таякеси Тоби, тагдыр сиздин жээниңизди мага буйруп  
олтурат, ошондуктан сизге мындай бир кеп айтууга туура  
келет десем.

**Сэр Тоби.**

Эмне дейт? Эмне дейт?

**Мольволо.**

...Сиз ичкиликти таштоонуз керек  
десем.

**Сэр Тоби.**

Таз болуп өл ылайым!

**Фабиан.**

Чыдагыла дейм, эмесе тамашабызды бу-  
зуп алабыз.

**Мольволо.**

Ошону менен бирге, алтын убактыңыздын баарын  
кандайдыр бир акмак киши менен текке  
өткөрүп жүрөсүз десем...

**Сэр Эндрю.**

Мени айтып жатат, кудай урсун.

**Мольволо.**

Ал киши Сэр Эндрю деген бир неме  
болсо керек десем.

**Сэр Эндрю.**

Мен экеними бая эле билгем, себеби  
көп киши мени акмак дешет экен.

**Мольволо.**

Хош мунуңуз эмнеңиз? *Катты алаг.*

**Фабиан.**

Мына эми суучулдук тузакка түшмөк  
болду.

**Сэр Тоби.**

О, акырын! Бул эми кубанганына чыда-  
бай угуза окуйт.

**Мольволо.**

Кудай теңир урсун, бул ханша айымдын дал өз колу, бул  
ошонун «Л»сы, ошонун «Р»сы, ал  
чоң «П»ны дал ушундай жазат. Эч кандай күмөн жок,  
ошонун колу.

**Сэр Эндрю.**

Ошонун «рысы», ошонун «лысы» дегени эмнеси?

**Мольволо.**

*(Окуйт).* «Белгисиз ашыгыма, өзүмдүн чын ак тилегим  
менен кошо жиберем» сөзү да ошонуку! Мөөрү да бар экен.  
Токтой тур, мөөрү ошонун мөөрү, ар дайым ушул мөөрүн  
басат. Ханша айымдан экен. Кимге жазды болду экен я?

Ф а б и ан. Тим эле өпкө жүрөгүн куйкалап кетти белем.

**Мольволо.**

*(Окуйт).*

«Асман калыс, мен сүйөм,  
Ал сүйгөнүм ким экен?  
Мейли деймин көпсөнүз,  
Сыр айтышам жүрөктөн».  
«Сыр айтышам жүрөктөн».  
Дагы эмне дээр экен.  
Аягы башкачараак чыккансыйт.  
«Сыр айтышам жүрөктөн»  
Мольвольо, ал сен болуп жүрбөгүн я?

**Сэр Тоби.**

Ай кашкулак, тирсегинден асып салсам ээ!

**Мольволо.**

Окуйт.

«Кимди сүйөм, ошого айтам,  
Ойлой берип, болдум дал,  
Аның ким деп сен сурасаң  
Эм, О.А. Эл,– таап ал».

**Фабиан.**

Бул жери дайны жок болуп калды!

**Сэр Тоби.**

Жок, мунусуна караганда кыйын аял  
экен.

**Мольволо.**

«М, О, А, Л – таап ал». Жок, коё турунуз, ойлоого уруксат  
этиңиз, ойлоого уруксат этиңиз, ойлоого уруксат этиңиз.

**Фабиан.**

Уу салган тамакты астына тарта берди  
белем!

**Сэр Тоби.**

Ач көз кыраанымдын жутунуп турганын көрчү!

**Мольволо.**

«Кимди сүйөм ошого айтам». Ооба,  
ал мага гана айта алат. Себеби, мен анын кол алдында  
иштейм, ал менин айымым. Ооба, андай экени ар бир эси  
бар адамга белгилүү эмеспи, ойлонуп кыйнала турган  
эчтемеси деле жок. Алго андай болсун, бул ариптердин  
мааниси эмне болду экен? бир эле жери менин атыма  
окшоп калса ээ!.. Токтой тур! М, О, А, Л...

**Сэр Тоби.**

Кана эми таап ал. Изинен жаңылып ал-  
ды бейм.

**Фабиан.**

Эчтеме эмес, итиң табат, түлкүнүн жыты-  
нан адашмак беле.

**Мольволо.**

«М» дегени Мольвольо, ооба менин  
атым Мдан башталат...

**Фабиан.**

Таап алат дебедим беле! Бул ит изинен чыкпайт.

Мольвольо. Эң акыркы ариби үнсүз менен бүтөт экен.

**Фабиан.**

Жок, досум, дүнүйөдө үнсүз эчтеке жок!

**Мольволо.**

М, О, А, Л, жанагы окуган ырдай эмес, ошондой болсо да азыраак кыстап койсом, баары мага окшоп калат. Себеби, бул ариптердин баары менин атымда бар. Токтой тур. Быягында сөзү бар экен.

*(Окуйт).*

Эгер бул сенин колуңа тийип калса ойлоп көр. Менин жылдызым сеникинен өйдөрөөк, бирок сен даражасы чоңдуктан чочуба, бирөөлөр улуу болуп жаралат, бирөөлөр үлуулукка жетишет, а бирөөлөргө улуулук өзү бар. Сенин таалайың сага колун жайып турат. Ылайым сенин жаның менен каның аны кучактай калсын, ошондуктан болочок улуу даражаңа эмитен көнө бер, андыктан жоош адатыңды таштап, башкача бол. Туугандарыңдан колуңду үз, кызматчыларыңа катуу бол, оозуңан чоң-чоң сөз чыксын. Кыялың такыр өзгөрсүн. Бул кеңешти берген – сен үчүн жанып-күйүп жүргөн бирөө. Ойлоп тап, сенин сары байпагыңды мактаган ким эле, жана анын сыртынан кайчылап чырмап боо байланып алганыңа кызыккан ким эле: ойлоп тап. Дагы айтам ойлоп тап, ким эле? Эчтекеден тартынба, сен эмне кылам десең, колуңан келет. Эгер жок дейт экенсиз, анда сени баягы эле кейпинде көрөйүн, жакшынын тырмагына тең келбес, адамдын эң кемпайы, эң шүмшүгү болуп жүрө бер. Кош бол кат жазуучу: өз даражасын сеникине айырбаштагысы келген таалайлуу – бактысыз. Чак түштөгү жарык, жана бул сыяктуу ачык талаа мындан айкын дагы эмнени көрсөтө алсын: баары дап-даана. Мен эми кыйын болом. Мен эми саясий китептерди гана окуйм, мен эми Сэр Тобини оюмдагыдай бийлейм, мен эми төмөнкү жакындарымдын баарын таштайм, мен эми эч сөз жок башка киши болом. Мен жаңылганым жок, мындан ары мени менен тамашалашууга жол бербейм. Анткени ханша айым мени сүйөт, сүйгөнүн өзү билгизип олтурат. Ал бая күнү эле менин сары байпагымды мактаган, жана сыртынан боо менен чырмап койгонумду жактырган, ушул байлашың эң жакшы экен деген, анткенинде бир кеп бар, ал ошентип мага өз ашыкчылыгынын белгисин берген да ошондуктан көңүлүнө жаккандай деп буйрук берип отурбайбы. Мен өз жылдыздарыма рахмат айтам. Мен бактылуу экемин. Мен эми, сары байпак кийип сыртынан кайчылап боо байлар замат эч кимдин колу жетпес зор даражага ээ болом. Юпитерге жана менин жылдыздарыма урмат! Быягында да кошум-

ча барагы бар экен.

*(Окуйт).*

Сен менин ким экенимди билесиң. Эгер менин махабатымды кабыл алат экенсиң, анда жылмаюу белгисин кыл, сенин жылмайышың өзүңө абдан жарашат. Ошондуктан мени көргөн сайын дайыма жылмайып кой, ардактуум, сүйүктүүм, сенден сураарым эле ушул? Юпитер рахмат сага, жарайт жылмаяйын. Мен сен үчүн баарын кылууга даярмын.

**Фабиан.**

Ушул тамашанын акысы үчүн, персия шахынын эсебинен бир нече минди өз пенсияма алуудан качпас элем.

**Сэр Тоби.**

Мен ушуну ойлоп тапкан аялга үйлөпүүгө даярмын.

**Сэр Эндрю.**

Мен да даярмын.

**Сэр Тоби.**

Андан эч кандай каалабас элем. Анын ордуна дагы бир ушундай тамаша ойлоп берсең болду дээр элем.

**Сэр Эндрю.**

Мен да ошентер элем.

**Фабиан.**

Ана, биздин атактуу тамашакөйүбүз да келип калды.

*Мария келет.*

**Сэр Тоби.**

Мойнума минесиңби, кел минегой!

**Сэр Эндрю.**

Же кел меникине!

**Сэр Тоби.**

Каалайсыңбы: сен үчүн өзүмдү кумарга уттуруп, сага түбөлүк кул болоюн.

**Сэр Эндрю.** Же мен ошентейин, кудай урсун!

**Сэр Тоби.**

Сен аны ушунчалык ойго түшүрдүң дейсиң. Өзүнөн өзү санаага бата берип тим эле акылынан адашарлык болду.

**Мария.** Жок чын айткылачы, ага таасир эттиби?

**Сэр Тоби.**

Сураба, эткенде да кандай!

**Мария.** Эмесе иш мындай: эгер силер кызыктын аягын көрөм десеңер, анын ханша айымга биринчи киришинин үстүнөн чыккыла. Ал ханша айымга сары байпак кийип барат, айым сары түстү эң жаман көрөт. Байпагынын сыртынан кайчылап чырмап боо байлап алган болот, андай порумду айым андан бетер жаман көрөт, жана ал жылмая баштайт, айым ушул кезде, өтө капалуу болуп

турган кезде анын жылмаюусу ушунчалык суук учурайт дейсиң, айымдын андан түбөлүккө көңүлү калат. Эгер муну өз көзүм менен көрөм десеңер мени ээрчигиле.

**Сэр Тоби.**

Он жыл ойлосоң табылбай турган шай-  
тандай акыл!

**Сэр Эндрю.** Мен да барам.

*Кетишет.*

### III АКТ

#### 1-КӨРҮНҮШ

Оливиянын багы.

*Виола жана барабан байланган Шут кирет.*

**Виола.**

Өзүң менен музыкаңа кудайым кубат берсин, кандай,  
бийлеп жашап жатасыңбы?

**Шут.**

Жок, мырзам, мен сылтып жашап жатам.

**Виола.**

Эмне бутуң ооруйбу?

**Шут.**

Жок мырзам, бутум сопсоо эле, биздин үй чир-  
көөнүн жанында турат, чиркөө эң бийик, биздин үй кыс-  
ка, ошондуктан мен сылтып жашап жүрөм.

**Виола.**

Билдим, билдим, жиндиси бар король жинди болду,  
чиркөөнүн жанында туруп ал дагы добулбасын урганда  
чиркөө кошо бийлеп мазасы кетти дечи.

**Шут.**

Дал ошондой мырзам, карап турсаң азыркы  
доор эмне деген доор! Оозуңан эмне сөз чыкса, аны мээ-  
лей аңтаргандай эле дароо аңтара салып сөгүп жат.

**Виола.**

Ооба, аның чын: сөз менен ойносук сөздүн  
да мааниси кетет.

**Шут.**

Ошондуктан, мырзам, менин карындашымдын  
аты болбосо экен дейм.

**Виола.**

Эмне үчүн, асылым?

**Шут.**

Эмне үчүн дегениңиз кандай, мырзам? Киши-  
нин аты сөз эмеспи, сөз менен ойносоң сөздүн да мааниси  
кетет дейсиң, ошондуктан анын аты менен ойносом иш

болбой калган турбайбы. Сөз дегениңиз да бузула баштады, анын баркын билбестер маскаралап салды.

**Виола.**

Ага кандай далилиңиз бар, асылым?

**Шут.**

Чынын айтсам мырзам, ал далилди сөз жок далилдей албайм. Ал сөз болсо аябай калп жагына айланып алды, ошондуктан чындыкты далилдөөнүн да кажети жок.

**Виола.**

Сен, азаматым, кээ бир кишилер үчүн эчтеке эместей көрүнөсүң го!

**Шут.**

Жок мырзам, мен үчүн бардыгы эчтеке эместей эмес: бирок чынын айтканда, мырзам сиз мен үчүн эчтеке эместей көрүнөсүз, ошондуктан, мырзам, деш сиз бул жарык дүйнөнүн жүзүндө жок болсоңуз мен кубанар элем.

**Виола.**

Сен ханша айым Оливиянын жиндиси эмес-сиңби?

**Шут.**

Жок, мырзам, ханша айым Оливияныкы жиндилер туруучу жер эмес, ал эрге чыкмайын мырзам, жинди да пайда болбойт. Ал эми эр менен жиндинин балык менен балык сыяктуу бир-биринен айрымасы да жок. Мен болсом, ал кишинин жиндиси эмесмин. Анчейин сөз тапкычымын.

**Виола.**

Мен сени бая күнү граф Орсинонукунан көрсөм керек эле.

**Шут.**

Жиндилик деген мырзам, күн сыяктуу дүйнө жүзүн чарк айланып жүрө турган нерсе, ал бардык жерге тиет. Ошондуктан менин бийкечимдикине караганда сиздин кожоюнунуздукунан чанда катыша турган болсо, анда мен кападар болор элем. Мен дагы сиз сыяктуу билерманды ошонукунан жолуктурсам керек эле.

**Виола.**

Кой, кой, сен мени антип шылдың кыла турган болсоң, анда мен кетейин. Ме муну керегиңе жумша.

**Шут.**

Кудайым, мунуң үчүн, ылайым жакында келе турган жасалма сакалдын баары сага буюрсун.

**Виола.**

Сага чын сырымды айтам. Өзүм да сакалды самап жүрөм (четке), ээрдиме эрбейип сакал чыкканды кантип жакшы көрөйүн. Айымың үйүндөбү?

**Шут.**

Мырзам дейм, эгер кош сакал болсо анда тукумдашып көбөйүп кетер беле дейм?

**Виола.**

Ооба, экөөнү бириктирип туруп базарга салса да болор эле.

**Шут.**

Аныңызда кажет жок, мырзам. Менин айымым үйүндө эле. Ал кишиге кай жактан келгенди айтпайын. Бирок ким экендигиңизди жана эмне каалай тургандыгыңызды айтуу менин милдетим эмес. Оюмдагыны дээр элем – ал эскирген адат.

*Кетет.*

**Виола.**

Куудулдун куудулданар акылы бар,  
Айттырбай айтар сөздү таап алар.  
Мен киммин, жана сен ким, сынай коюп  
Кыялга орой тийбей тамашалар.  
Шуулдап сүрдүү тийген кыраан куштай,  
Тайманбай жолукканга тырмак салар.  
Билгенге бул дагы оңой кесип эмес,  
Байкачы мен-менсинген акылдуулар.  
Ошентип тамаша иштен акыл чыгат,  
Акылың акмак деген атка калар.

*Сэр Тоби менен сэр Эндрю киришет.*

**Сэр Тоби.**

Кудайым жалгасын сизди, мырзам.

**Виола.**

Сизди да кошо, урматтуу улугум.

**Сэр Эндрю.**

Кудайым сактасын сизди, мырзам,

**Виола.**

Сизди да кошо сактасын таксырым:

**Сэр Эндрю.**

Ооба мырзам антишиңиз жөн,  
бирок сизди мен таксыр дейин.

**Сэр Тоби.**

Сиз ушул үйгө кирейин деп турасызбы, менин жээним сиздин киришиңизди каалайт, эгер сапарыңыз ошол жакка болсо барыңыз.

**Виола.**

Сапарым туптуура сиздин жээниңиздикине карай мырзам, ошондуктан менин саякатымдын максатында ошол экендигин айткым келет.

**Сэр Тоби.**

Бутуңузду аракеттенип көрүңүз мырзам, балким кыймылга келер.

**Виола.** Бутуңузду аракеттениңиз деген өтүнүчүңүзгө түшүнө албайм. Мен өз бутума өзүм жакшы ишенем мырзам.

**Сэр Тоби.**

Мен бара коюңуз, кириңиз деп айткым келип жатпайбы, мырзам.

**Виола.**

Ооба, сиз антип айткыңыз келсе, мен бара коюу, кире коюу менен жооп берем. Бирок өздөрү келип калышгы го.

*Оливия менен Мария кирет.*

Күн нурлуу баа жетпес ханша айым, асман сизге рахаттын жамгырын тоссун.

**Сэр Тоби.**

Ушул жигит оңой эмес. «Рахаттын жамгырын» дегениң жакшы сөз!

**Виола.**

Ханша айым, менин сөзүм эгер сиздин эң кылдат жана жалаң жакшылыкты уккуч кулагыңыз кааласа гана айтылат.

**Сэр Эндрю.**

«Ырахат эң кылдат, анан жалаң жакшылык». Ушул үч сөздү тең жаттап алайын.

Оливия. Бакчанын каалгасын жаап коюшсун. Сиздер сөз угууга жолтоо кылбаңыздар.

*Сэр Тоби, сэр Эндрю, Мариялар кетишет.*

Мага колуңузду бериңизчи.

**Виола.**

Парызым жана кулдугум үчүн.

**Оливия.**

Атыңыз ким?

**Виола.**

Сиздин кулуңузду аты. Цезарио күнайым.

**Оливия.**

Кулуңуз? Кандайча менин кулумсуз? Төмөнкү пенделерге адептүүлүктү бергенден бери дүйнө жүзү кана. Сиз Орсинонун кулу эмессизби?

**Виола.**

Ал сиздин кулуңуз, мең аныкы. Сиздин кулуңузду кулу, Сизге да кул.

**Оливия.**

Аны унуткам, ошондуктан:

Ал да мени эстен чыгарсын.

**Виола.**

Мен сиздин райымыңызды ошого бурайын деп келгемин.

**Оливия.**

О, жок,

Мен сизге көп өтүнүч кылган элем,

Болду эми, ал тууралуу укпайм дегем,

Бар болсо, эгер башка айтарыңыз

Даярмын, тыңшоо үчүн жаным менен,

**Виола.**

О, ханша айым...

**Оливия.**

Мени угуңуз,

Билерсиз соңку жолу ушул жерде,

Мени менен каяша сөз сүйлөшкөндө,  
Жибергем арыңыздан алтын шакек,  
Калп айтып жаратканга жазып күнөө.  
Ал дегем, нөкөрүмдү, сизди, өзүмдү,  
Көрүнө сиздики деп, бөтөн мүлктү.  
Ошентип күнөөңүздү көтөргөмүн,  
Айтыңыз сизге кандай ойлор түштү?  
А балким, менин уят намысымды,  
Сиздин ар, маскаралап шылдың кылды.  
Будалар тумчуктуруп жаман ойлор,  
Табалап, ыза кылып канып тынды!..  
Көрүңүз дем ордуна от чыкканын,  
Мынакей ачык-айкын жооп бериңиз,  
Бардыгын алдыңызга ачып салдым.

**Виола.**

Мен сизди аяймын.

**Оливия.**

Ал эмес сүйүүнүн башталышы.

**Виола.**

О жок,

Менде эч кандай сүйүү да жок,  
Билерсиз душманды да аёо болот!

**Оливия.**

Болуптур.

Капа эмесмин көңүл түз...

О кандай, өзүмдөн пас өкүм кылат!  
Жем болсоң бөрү ордуна, арстанга бол,  
Ал дагы айтар сөзгө өзүнчө атак!

*(Саат кагылат).*

Эмесе кайтар сагат болгон экен,  
Мен сизди, керек кылып кетер элем!  
Бой жетип, өз мезгили келген кезде –  
Тагдырым каалаганын буйрур деген.  
Сапарыңыз күн батышкабы?

**Виола.**

А балким, болсо болор күн батышка.  
Ошентип сөз жок деңиз Герцогума?

**Оливия.**

Кой, кетпе! Сырың кана, ачык болсун,  
Ушу азыр мен тууралуу эмне ойдосуң?

**Виола.**

Коюңуз, өзүңүздү кемсинтсеңиз,

**Оливия.**

Сиз дагы өзүңүздү кемсинтпеңиз.

**Виола.**

Сиз мени, мен деп турасызбы?

Мен – мен эмес.

**Оливия.**

Мейли менин каалаганымдай болсоңуз эле  
болгону!

**Виола.**

Анын эмнеси жакшы? Боло алсам болор эле!  
Бирок мен азыр сиздин тамашөкөйүңүз.

**Оливия.**

О ширин, орундуу айткан тамашасы,  
Канымды жыргал сезим аралады.  
Күнөкөр караңгыга жашына алат,  
Махабат, жашына албас, түн баласы.  
Цезарио – гүл алдында ант берейин,  
Айыбы жок, мүчөм менен баш ийейин!  
Чын сүйөм, мен өзүңдү артык сүйөм,  
Болду эми, жүрөк дегдеп, бүттү демим.  
Ойлорсуң, сен өзүңчө ой, ойлорсуң,  
Мен сүйбөйм, сүйсө мейли, деп коёрсуң.  
Мейли антсең бирок, өзүм ырбатамын,  
Жандырам, каалап тапкан сүйүү отун.

**Виола.**

Жок, айым, бир десең жан берейин,  
Мен акмын, ак болгон соң эмне дейм,  
Бул күнгө кумарланып кыз сүйбөгөм,  
Ал жактан эч бир таттуу даам билбейм.  
Кошунуз, кана эмесе, мындан ары –  
Бул жакка граф жашын апкелбеймин.

**Оливия.**

Кайра кел, келбей койбо, бир гана сен,  
«Сүйбөйт» деп, сүйбөгөнгө сөз жеткиргин.  
(Кетишет).

## 2-КӨРҮНҮШ

Оливиянын үйү.

*Сэр Тоби, сэр Эндрю, Фабиан кирет.*

**Сэр Эндрю.**

Болду эми, кудай урсун, бир минутка да калбайм.

**Сэр Тоби.**

Ал эмнең, арам десе! Кандай себебиң  
бар?

**Фабиан.**

Сиз анын себебин айта коюңуз, сэр Эндрю?

**Сэр Эндрю.**

. Анан сенин жээниңки жакшыбы,  
графтын жигити менен деле эзилишип, сүйлөшүп  
жатканын көрбөй коюптурмунбу, мен өз көзүм менен  
бакчанын ичинен көрдүм.

**Сэр Тоби.**

Ал сени көрдүбү, көргөн жокпу? Кудай урсун ошону  
айтчы мага.

**Сэр Эндрю.**

Дал эле мен силерди көрүп тургандай, дапдаана көрдүм, көргөндө да.

**Фабиан.**

Андай боло турган болсо, кыз сизди сүйөт экен.

**Сэр Эндрю.**

Силер эмне, мени акмак кылганы турасыңарбы?

**Фабиан.**

Жок, мырзам, андай экенин айдан айкын, күндөн жаркын кылып далилдей алам.

**Сэр Тоби.**

Ошону айтсаң.

**Фабиан.**

Сиздин көзүңүзчө ханша айым ошол жигит менен эзилишип сүйлөшкөнү, ал сиздин жүрөгүңүздү козгоп кызыктырайын дегени, сиздин баатырлыгыңызды сынайын дегени. Бооруңузду эзилтип, сезимиңизди коргошундай эритейин дегени, каран күн. Сиз бекер кылгансыз, кыздын жанына кырын басып барып, жаңы гана жасалып чыккан шалдырлаган тыйындай жаңы куудул сөздөн беш алтоон аржактан алып чыгып, орду менен сыр билгизбей сүйлөп коюп, анан кезегин келтирип туруп, жанындагы жаш жигитти эси оогудай кылып туруп муштум менен согуп калууңуз керек эле. Мына сизден ушуну күткөн болучу. Сиз алтындай эки сонун учурду колдон чыгарып жибердиңиз. Эми эмне кылыш керек. Сизден ханша айымдын көңүлү сууп калмак болбодубу. Эгер көзүнө көрүнөрлүк бир баатырдык кылсаңыз, же саясий жактан тааныла калсаңыз гана жандыра аласыз.

**Сэр Эндрю.**

Баатырдык дегениңиз колдон келсе, келип калар: ал саясат дегениңизди мен абдан жек көрөм.

**Сэр Тоби.**

Өзүң бил, ал да жаман эмес, андай болсо, анда өз бактыңды ошол баатырдыктын негизине карай бур. Графтын жигитин сайышка чакыр да, аны он бир жеринен жарадар кылып сал, аны менин жээним дароо угат, мына ошондо бүткүл дүйнөнүн жарчылары аял сүйсөң ушундай баатырдык кылып сүй, деп сенин даңкыңды көккө чыгарат. Буга ишене бер.

**Фабиан.**

Башка эч кандай жол жок, Сэр Эндрю.

**Сэр Эндрю.**

Менин чакырыгымды жеткирчүңөр барбы?

**Сэр Тоби.**

Сен кайраттуу колуң менен чакырыгыңды жаза бер. Сөзүң чорт жана кыска болсун, айтор сөзүң даана жана чечен болсо болду. Саяң түгөнгөнчө аны шылдың кыл. Үч-төрт жерине «сен», «сен» деп одоолоп соксоң да

жаман эмес. Болбогон кур жалааны кагазың жеткенче айт. Алды-артыңа карабай эле кыжырыңды келтирип иштей бер. Бар эми, ишке кириш. Байкагың сыяң аюунун өтүндөй ачуу болсун, тийген жерин тим эле куйкалап кетсин, кандай калем менен жазсаң да өз эркиң, анда ишим жок, айтор жазылса эле болду. Кана эмесе, ишке кириш.

**Сэр Эндрю.**

Силерди кай жерден табам?

**Сэр Тоби.**

Биз сенин үйүңө барабыз. Бара бер.

*Сэр Эндрю кетет.*

Ф а б и а н. Сэр Тоби, бул сизге кымбат кишиби?

**Сэр Тоби.**

Жок, мен ага кымбат чыгып калдым.

Мен үчүн эки миңден ашыкка түштү.

**Фабриан.**

Каты кызык болмок болду. Бирок сиз аны бербессиз дейм?

**Сэр Тоби.**

Сөзсүз берем. Ал эми сен болсоң ал жигитти түрдүү амал менен кайрай бер, мунун чакырыгына макулдатууга тырыш. Менин оюмча, бул экөөнү зордуктап сүзүштүргөн букалардай кылбасак болбойт. Эндрюнунго сырын жакшы билесиң, анын жаны бүргөнүн жаны менен барабар.

**Фабриан.**

Анын душманын да кыйратып жиберерлик эмес, ал жигиттин бетинде эч кандай райымсыздыктын белгиси көрүнбөйт.

*Мария кирет.*

**Сэр Тоби.**

Мынакей, менин татынакай чымчыгым учуп келип калды.

**Мария.** Бооруңар эзилгиче тамашага батам дегениңер мени ээрчигиле. Баякы дөөпүрөс Мольвольо, динден таптакыр кутуруп кетмек болду. Кылган ишинин түк дайны жок. Өзүнчө бек. Уялбай сары байпак кийип чыгыптыр.

**Сэр Тоби.**

Сыртынан кайчылаштырып байлап алыптырбы?

**Мария.**

Айтпа, кылганынын баары жаман. Артынан дабыш билгизбей аңдып бардым. Аны алдаш үчүн таштап койгон каттагы жазылгандын баарын, төкпөй-чачпай аткарып жатат. Бетинин жылмаюусу деги эле кең, андай жылмайышты силер эч качан көргөн эмессиңер. Колума бир деме урунса жыга урайын деп да ойлондум. Ханша айымдын ага сөзсүз кыжыры келет. Ал болсо жакшы

көрүп жатат деп жылмая берет.

**Сэр Тоби.**

Жүр бизди ошол жакка алып бар, кайда ал өзү, ошол жакка алпар, кокуй.

*Кетишет.*

### **3-КӨРҮНҮШ**

*Себестьян менен Антонино кирет.*

**Себестьян.**

Мен сизди, убара кылбас элем, өзүңүз мындай ишти жактырган соң, мен дагы макул болом. Койгун дебейм.

**Антонино.**

Эрким ошол, өзүңүздү таштай албайм,  
бөлүнбөй бирге болуу саатын самайм.  
Жакшылык-жамандыкка жолдош болуп,  
Сиз үчүн тартуу кылып, жанымды арнайм.  
Алыска жол артып кетем дейсиң,  
Чоочун жер окуясы эбегейсиз,  
Кокустан алда кимдер мертинтер деп,  
Оюма түшө калды жамандык иш.  
Бул калаа, чоочундарга кыйын калаа,  
Жаш башка тартуу кылар далай балаа,  
Байкоосуз окуе болуп калбасын деп,  
Келгеним ошол болду жаныңызга.

**Себестьян.**

Жан курбум, ак тилектүү Антонино –  
Рахмат бир гана айтар жообум ошо,  
Жазында мага кылган жакшылыгың,  
Колдо жок, кымбат тартуу, капа болбо.  
Бирок да жүрөгүмдө, ырайымың,  
Кана эми шаарын карап көрсөк боло?

**Антонино.**

Карайлы, бүгүн эмес эртең болсун,  
Эң башта, таап алалы жайлуу орун.

**Себестьян.**

Убак көп, чарчабадым, түнгө кыйла,  
Эриккен жолоочуга не бар мында?  
Бул шаар даңкы чыккан, байыркы шаар,  
Чынында кандай экен карайлы да.

**Антонино.**

Айыбым бар,  
Ачык жүрсөм тутулармын,  
Бир убакта... сапар чегип калган чагым:  
Графтын колу менен күч сынашып,  
Аябай салгылашып урушкамын.  
Ошондо буларга чоң кек калтыргам,  
Кокустан колго түшсөм кутулбасмын.

**Себестьян.**

Сиз бир далайын кыйраткансыз го?

**Антонино.**

Ал ырас, азаматтар калышканбыз,  
Беттешип эр намысын талашканбыз.  
Окуя жеңил бүтпөй ырбап кетип,  
Эр өлүп, далай канды агызганбы?  
Биз тарап олжо менен кайра кайтып,  
Алпарып, арзан сатып, шаң салганбыз.  
Шондуктан кокус колго түшүп калсам,  
Төлөнөр, ажал менен кектүү намыс.

**Себестьян.**

Анда сиз сак болуңуз.

**Антонино.**

Ошентем, сиз алыңыз, бул капчыкты,  
Табалы өзүбүзгө ыктуу жайды.  
Менимче «Слон» ылайык болор деймин,  
Экөөбүз ошол жерден жолугалы.  
Мен барып сүйлөшөйүн сиз келгенче.  
Эрмектеп өткөрүңүз убактыны.

**Себестьян.**

Эмне үчүн, мага калат капчыгыңыз?

**Антонино.**

Ардеме, бирдемелер көзгө түшсө,  
Алсам деп, тентек кыял көңүлдөнсө,  
Кур келбей, сатып алып, басыш үчүн  
Жаныңда жоктой болбой, көргөндөргө.

**Себестьян.**

Эмесе, коштошолу бир саатка,  
Мен сиздин казнаңыз жолукканча.

**Антонино.**

Ошентип, «Слон» деген жерден күтөм.

**Себестьян.**

Унутпайм.

*Кетишет.*

### **3-КӨРҮНҮШ**

Оливиянын бакчасы.

*Оливия менен Мария кирет.*

**Оливия.**

Күйөм аны, хош ал келсин, анда эмне дейм,  
Кантип тосом, кандай белек белендейм?  
Жашчылыкты сурап ала албайсың,  
Алдоо болот, угуза айтып койду бейм.  
Кайда экен, Мольвольо бар бекен?  
Дайым бүркөө өзүн көккө теңеген

Кызматчымдын далайынын чыйрагы,  
.. Жооп бергиле, Мольвольо бар бекен?

**Мария.**

Ооба ал келатат, жаркыным, бирок түрү  
эң эле башкача. Жинди болуп калса керек дейм, жар-  
кыным.

**Оливия.**

Эмне үчүн? Бирдеме болду беле? Ачуулубу?

**Мария.**

Жок, жаркыным, ал өзүнөн өзү эле жылмаят эле,  
жылмаят. Эгер ырайым этсеңиз жаныңызда бирөө болсо  
экен дейм. Анткеним: ал киши чындап эле кутургандай  
көрүнөт!

**Оливия.**

Ээрчитип келчи аны.

*Мария кетет.*

Аны менен менин айырмам жок,  
Ал көңүлдүү болуп дөөрүсө, мен капаланып дөөрүп  
турган акылбага жеттим.

*Мольвольону ээрчитип Мария кирет.*

И эмне болду, Мольвольо?

**Мольволо..**

Күн нурлуу жаркыным хо-хо.

**Оливия.**

Сен өзүңчө жылмаясың бул кандай?

Менин сага айтар зарыл сөзүм бар.

**Мольволо..**

Зарыл сөз дейсизби, жаркыным? Зарылыңызга жарап  
каада күтүп какая коюш кыйын эмес, бир гана жаман  
жери кайчылаштырып чырмап байлап алганда  
балтырыңа кан уюп азыраак кыйналат экенсиң, бирок  
ал эчтеке эмес. Эмнеси бар? Эгер антиш сизге жакшы  
көрүнөт экен, эски бир ыйда айтылгандай «Сага  
жаккан, мага артык».

**Оливия.**

Дениң сообу деги? Сага эмне болду?

**Мольволо..**

Бутум сары болгон менен оюм кара эмес. Жазганыңыз  
өз ээсине тийди, айтканыңыздын баары аткарылат. Ким  
ариби менен назиктеп чийген катты билерсиз дейм.

**Оливия.**

Төшөккө жаткың келеби, я Мольвольо?

**Мольволо..**

Төшөккө? Албетте кымбатым. Мен сага анан барам.

**Оливия.**

Кудай өзүң сакта! Сен эмне өзүңдөн өзүң жылмайып  
улам эле колунду өпкүлөйсүң?

**Мария.** Ден соолугуңуз кандай, Мольвольо?

**Мольволо.**

Сиздин сурооңузгабы... сиздин сурооңузга булбул куш

барк этип жооп берер!

**Мария.** Сиз эмне үчүн, ханша айымдын көзүнчө адепсиз сөздөрдү айтасыз?

**Мольволо.**

«Чондуктан коркпо» катта дал ушинтип жазылган.

Оливия. Муну менен эмне демекчисиң Мольвольо?

**Мольволо.**

«Бирөөлөр улуу болуп жаралат»...

**Оливия.**

Я!

**Мольволо.**

«Бирөөлөр улуулукка жетишет»...

О л и в и я. Сен эмне деп жатасың?

**Мольволо.**

«А бирөөлөрдө улуулук өзү зар»...

О л и в и я. Сени асман сактасын!

**Мольволо.**

«Ойлоп тап, сенин сары байпагыңды мактаган ким эле»...

О л и в и я. Сары байпагыңды?

**Мольволо.**

«Жана анын сыртынан кайчылап

чырмап байлап алганыңа кызыккан ким эле...»

О л и в и я. Сары байпагыңды?

**Мольволо.**

«Жана анын сыртынан кайчылап чырмап байлап алганыңа кызыккан ким эле...»

**Оливия.**

Кайчылап байлап алганыңа кызыккан!

**Мольволо.**

«Эчтекеден тартынба, сен эмне кылам десең колуңдан келет».

**Оливия.**

Менин колуман келеби?

**Мольволо.**

«Эгер жок дейт экенсиң, анда сени баягы эле кейпинде көрөйүн...»

**Оливия.**

Жок, бул анык эле жинди кишинин айтар сөзү.

*Нөкөр кирет*

**Нөкөр.**

Асыл затым, Орсинонун жигити келип турат, мен аны араң токтоттум, ал сиздин ырайымдуу амириңизди күтөт.

**Оливия.**

Мен өзүм азыр чыгам.

*Нөкөр кетет.*

Кагылайын Мария, айтып кой, мына бул тууганга көз салышсын. Таякем Тоби кайда? Айтып кой, менин киши леримден бирөө, атайын бирөө кам көрсүн, абайласын,

бул бирдеме болобу деп корком.

*Оливия менен Мария кетет.*

**Мольволо.**

Ох, менин ким экенимди билдиңерби, я! Сэр Тобиден кем эмес кишилер көз салат! Бул каттагы менен бап-барабар чыкты: көрбөйсүңбү калп эле билмексен болуп мага киши чакыртып берип жатканын, анын алдында бой көтөрүп көрсүн дейт да, катында да ошентип жазган эмес беле. «Жоош адатыңды таштап башкача бол, туугандарыңдан колунду үз, кызматчыларыңа катуу бол, оозуңан чоң-чоң сөз чыксын, кыялың такыр өзгөрсүн» дебеди беле. Ошону менен мындай болуштун жолун үйрөтүп кеткен жери бар, кандай десең, кабагың бүркөө болсун, денең койкоюп керилип калсын, сөзүң жай чыксын, өзүң кандайдыр чоң орундагы мырзага окшоп кал, дейт. Бул кызың менин колума түштү: бирок муну кылган бир кудайымдын өзү, кудайым дагы жалгайт! Байкадыңарбы? Азыр чыгып бара жатып, айтып кой, мына бул тууганга кез салышсын» деп кетти

«Тууганга» Мольвольо эмес, же кызмат даражамдын аты эмес, «тууган болуп калышымды көр. Сөз жок, каттагы айтылган эле бир-бири менен эле эп келишип бараткан жорук. Эч кандай тоскоолдук да жок, эч кандай күмөн иш да жок, эч кандай ордунан чыкпаган ой да жок, баары, баары өз жайында, ар нерсени өз-өз ордуна мыскалдап ченеп койгондой... Башка эмне деп айтасың! Менин тилеген тилегимдин бири да ордунан чыкпай койбойт, андай болбоско эч мүмкүн эмес. Ушинтип күндөй жарык... Ооба, муну кылган мен эмес, бир кудайымдын өзү, ошондуктан кудайыма миң мертебе тобо кылам.

*Сэр Тоби менен Фабианды ээрчитип Мария кирет.*

**Сэр Тоби.**

Касиеттүүмдүн касиеттүүсү кайда өзү? Тозоктун бардык албарсты-шайтандары аны көргөндө кырк күнчүлүк жерге качат дейт. Мен өзүм бир сүйлөшүп көрөйүнчү.

**Фабиан.**

Мына, ал! Мына ал! Ден соолугуң кандай мырзам? Күүлүү-күчтүүсүңбү, ардактуум?

**Мольволо.**

Жогол ары, мен сизди кызматыңыздан чыгарам, ойго батып турганда жолтоо кылганын көр, кет ары!

**Мария.**

Уктуңарбы, муну сүйлөтүп жаткан жиндин күчү! Мен чын айтыптырмынбы! Сэр Тоби, ханыша айым буга сизди көз салсын деди.

**Мольволо.**

Ха-ха! Ошону айтсаң!

**Сэр Тоби.**

Болду, болду акырын! Муну менен жумшак сүйлөшүү керек. Мени коё бергилечи. Мен сүйлөшөйүн. Кандай жашап жатасыз, Мольволю? Акыбалыңыз кандай? Мен сизге бир акыл айтайынбы кымбаттуум: Сиз шайтандан оолак болуңуз, акылыңызга келиңиз, өзүңүз деле билесиз го, шайтан деген адамзаттын душманы эмеспи.

**Мольволо.**

Сиз эмне деп жатасыз? Өзүңүз билесизби?

**Мария.**

Көрдүңүзбү шайтандын атын атап койдунуз эле, муну ого бетер азгырып жатат. О, кудай сактап кала көр.

**Фабиан.**

Муну табыпка алпаргыла.

**Мария.** Эгер өлбөй эсен турсам, эртең таң заарынан калтырбай алпарам. Ханша айым бул жок кантип гана күн көрөр экен?

**Мольволо.**

Бул эмне дегениңиз, жаркыным?

**Мария.** О, кудай!

**Сэр Тоби.**

Жай сүйлө дейм, антиш жарабайт! Жиндин күч алып жатканын байкабайсызбы? Бизди өзүбүзчө калтыргылачы.

**Фабиан.**

Жумшагыраак, эң жумшак, жумшак сүйлөбөсөң болбойт. Шайтан деген орой болот дейт, чорт сөздү жаман көрөт дейт.

**Сэр Тоби.**

И, корозум, и айгырым, иш кандай?

**Мольволо.**

Лаппай таксыр!

**Сэр Тоби.**

Кой садагам! Шайтан менен минтип ойнош жарабайт. Суф, чык ой жин-пери!

**Мария.** Келме келтирейинби! Маймыл!

**Фабиан.**

Иш кыйын, кудайдын атын айтуудан коркот экен, жини күч да!

**Мольволо.**

Ылайым силер жинди болгула, баарыңар окшошкон акмак экенсиңер! Мени менен ишиңер болбосун.

Жакында ким экенимди таанытам.

*Кетет.*

**Сэр Тоби.**

Ай, ал колуңан келбес!

**Фабиан.**

Эгер ушул окуяны сахнага көрсөтсө, мен кантип болсун деп түк ишенбес элем.

**Сэр Тоби.**

Биздин тамашабызга аябай ыза болуп кетти окшойт.

**Мария.** Эми аны колдон чыгара көрбөгүлө бекер тамашабыз сууп калбасын.

**Фабриан.**

Ойнойбуз деп олтуруп, аны чындап жинди кылып алар бекенбиз.

**Мария.** Мейли кутулуп жыргап калабыз.

**Сэр Тоби.**

Эми аны мындай кылабыз, колу-бутун байлап туруп, караңгы үйгө камап салабыз. Менин жээним болсо муну анык жинди болду деп ойлоп калды, андай болгондон кийин иштин бүткөнү эмеспи: черден чыкканга чейин тамаша кыла берем, боорубуз катканча күлүп алалы. Мындан ары бизди тааныгандай болсун, жазасын ошентип берели. Арызданган менен анын сөзүн эч ким укпайт. Акыры өзүбүз жадаганда гана кылган тамашабызды элге айтып берели. Бирок байкагыла, байкагыла.

*(Сэр Эндрю кирет).*

**Фабриан.**

Мына, тамашага дагы бир тамаша.

**Сэр Эндрю.**

Чакырыгым бул, окугула, калемпир менен мурчту аябай эле салдым го дедим.

**Фабриан.**

Ошончолук курчпу?

**Сэр Эндрю.**

Кандай экенин ал өзү да билер. Силер окуп чыксаңар эле болот.

**Сэр Тоби.**

Келе бери *(окуйт)* «Эй жигит, ким болсоң ошол бол, сен анык таз экенсиң»,

**Фабриан.**

Жакшы кайраттуу чыгыптыр.

*(Сэр Тоби окуйт)*

**Сэр Тоби.**

«Сен өзүңчө кылжындап, кыйынсынбай эле кой, эмне үчүн минтип айтканымды сага айтпайм».

**Фабриан.** Орундуу кеп законго да ылайык.

**Сэр Тоби.**

*(Окуйт)* «Сен ханша айым Оливияга

келип жүрсөң жана ал да бая күнү менин көзүмчө сени менен эзилишип сүйлөшкөн, бирок сенин сөздөрүңдүн баары калп, сени чакырганымдың себеби бул гана эмес».

**Фабриан.**

Эң кыска жана эң сонун... Дөөрүп кеткен жери да бар.

**Сэр Тоби.**

*(Окуйт)*. «Үйүңө барар жолунда аңдып жатам, мына ушул жерде ажалың болсо – өлөрсүң, жок болсо өлтүрөрсүң»...

**Фабиан.**

Жакшы.

**Сэр Тоби.**

*(Окуйт)* «Мени өлтүрсөң тентиген кайырчы, шүмшүк атка каларсың»...

**Фабиан.**

Туура, туура закоңго ыктап айтканыңыз жакшы.

**Сэр Тоби.**

*(Окуйт)* «Аман бол, кудайым бирибиздин жаныбызды сактап калар, менин жанымды сактайтко деп эле ойлойм, анткени ага көзүм жетет, ошондуктан сак бол. Жазуучу сенин досуң, бирок мүнөзүңдү карап келгенде сенин анык каардуу душманың Эндрю Эгночийк».

Эгер ушул кат аны намыска келтире албаса, анда ал такыр намыссыз неме. Муну өзүм тапшырайын.

**Мария.** Сиздин бактыңызга эң жакшы учур туш келди, ал ушул кезде ханша айым менен сүйлөшүп турат, эми бир аздан кийин кетүү керек.

**Сэр Тоби.**

Бар сэр Эндрю, бакчанын аркы бурчунан байкатпай аңдып тур, аңдып тур да аны көрөр замат кылычыңды шап эттирип сууруп чык, сууруп чыккан соң келтирип туруп тилде, неге десең: кээде кайраттуу тил жана кургак сөз, өзүңдү баатырдай көрсөтөт, душманың чындап эле кыйын неме экен деп коркуп калууга мүмкүн. Бар эми.

**Сэр Эндрю.** Ал тилдөө жагын мага коё бергиле.

*Кетет.*

**Сэр Тоби.**

Мунун катын, албетте, алпарып бербейм, сыртынан байкап көрсөң жанагы жигит жүнү тирүү жакшы тарбиясы бар жигит. Жана менин жээниме жаккан себеби да ошол: ошондуктан акылсыз жазылган бул сыяктуу адепсиз кат, анын эч кандай ачуусун келтирбейт, бир акмак жазган экен дейт да жөн болот. Жок, мырзам, мен мунун чакырыгын ооз эки айтам, Эгнючийкти ааламда жок чоң баатыр деп мактай берем. Ал жаш жигит болсо эчтекеге кагыла элек неме, ырас эле ошондой экен го деп дароо ишенип калат: жана Эгнючийктин эч кимди аябас канкордугун, шамдагайлыгын жана ачуусун жек көрө баштайт. Ошентип, экөө биринен-бири желмогуздай көрүп беттешкен жерде бирин-бири жутуп жиберчүдөй акыбалга келет.

*Виоланы ээрчитип Оливия кирет.*

**Фабиан.**

Мына ал жигит сиздин жээниңиз менен келе жатат. Четке туруңуз да бөлүнө түшкөндө артынан кошо чыгыңыз.

**Сэр Тоби.**

Мен ага чейин, чакырыктын кандай-  
дыр бир сүрдүү кыймылын ойлоп табайын.

*(Сэр Тоби, Фабиан, Мариялар кетишет).*

**Оливия.**

Баятан айткан сөзүм ташка айтылды,  
Ишенип ачып бердим сырларымды.

Кантейин, ичтен сызып өкүнөмүн,

Ким уксун, менин арыз-арманымды.

**Виола.**

Үшкүрүп сиз жалынып жанган сайын,

Эстеймин, герцогумду унутпаймын.

**Оливия.**

Мынакей, портретим эстеликке,

Коркпоңуз, сүйлөй бербес жөн көлөкө,

Өтүнөм бир көрүнүп кетиңизчи,

Кечикпей, көп күттүрбөй эртең эрте,

Айтыңыз, не десеңиз макул болом

Өзүңүз сунуш кылган өтүнүчкө.

**Виола.**

Өтүнөм, Орсинону сүйүңүз деп,

**Оливия.**

Сиз үчүн тартуу кылган махабатты,

Башкага кайра тартып бере аламбы?

**Виола.**

Мен уруксат этем.

**Оливия.**

Кош болгун эртеңкиче, башка эмне дейм,

*Сен өңдүү азезилден үмүт үзбөйм*

*Кетет. Сэр Тоби менен Фабиан кирет.*

**Сэр Тоби.**

Ырайымдуу улугум, сизди кудай жалгасын.

**Виола.** Сизди да, мырзам.

**Сэр Тоби.**

Сен эч кандай айла таба албай турган акыбалга

камалдың. Сен аны эмне деп шылдың кылганыңды

билбейм. Бирок сенин душманың аябай ачуусу келип,

каныңды ууртап жиберсем деп, бакчанын аркы

бурчунда андып жатат. Артынан өкүнүп каларсың,

кылычыңды сууруп белендеп ал, дыкан бол, эртерээк

бар, билип кой, сенин душманың белең, шамдагай жана

аябаган кан ичкич.

**Виола.**

Мырзам, сиз жаңылып жатасыз, көкүрөгүм тунук

акыл-эсим сүттөй таза, ушунча болуп бирөөнө жаман

айтып, бирөө менен урушкан жан эмесмин.

**Сэр Тоби.**

Андай эместигиңизди өз көзүңүз менен көрөсүз, ишене

бериңиз, ошондуктан сизге аз да болсо жан керек болсо

сактанууга тырышыңыз. Анткени душманыңыз миң

түрлүү амал билет, жаш десеңиз жаш, күчтүү, шамдагай десеңиз – шамдагай, айтор эмне десеңиз ошол. Сизди майып кылып коюуга мүмкүн.

**Виола.**

Айып этпесеңиз, мырзам, ал ким өзү?

**Сэр Тоби.**

Кылычынан кан кургабаган, ааламга даңкы угулган бир баатыр. Жекеме-жекеге чыкканга шайтандай балээ, денесинде үч жаны бар, ачуусу келгенде аны ажалдан башка эч ким, эч пенде токтото албайт. Айткан сөзү жуп же так, же муну же аны. Мынданбашка сөзү жок.

**Виола.**

Андай болсо, мен кайра барып, үй ээсинен бир жолдош сурап алайын, мени жеткирип койсун. Мен андайлар менен кармашып көргөн эмесмин. Бирөөнүн баатырдыгын сынаш үчүн, бирөөнү экинчиге чатыштырып ойноочу кишилер болот деп укчу элем. Балким ал киши ошентейин деп жүргөн чыгар.

**Сэр Тоби.**

Жок мырзам, анын сизге өч болуп калышынын себеби бар; сиз аны бир жерде шылдың кылгансыз.

Ошондуктан, анын оюн аткарууга даярдана бериңиз.

Үйгө кайра кире албайсыз, андан көрөкчө мени ээрчип барсаңыз гана жаныңыз калат. Кана эмесе, алга, кылычыңыз кынынан суурулсун, себеби – силер кандай гана болбосун кармашасыңар, ал чечилип бүткөн, же болбосо жанга жарак байланып жүрбөскө каргангыла.

**Виола.**

Мунуңар орунсуз жана үч уктаса түшкө кирбеген таң каларлык иш. Сизден суранам, ошол жакшылыгыңызды көрсөтсөңүз экен, баатырдан сураңыз, бир болсо кокустан кеткен айбым болор, эмесе атайлап эч жаман айткан эмес элем.

**Сэр Тоби.**

Мен аны аткара алам, Фабиан төрө мен кайра келгенче ушул мырзанын жанында болуңуз (*кетет*).

**Виола.**

Кечириңиз мырзам, сиз бул окуя жөнүндө бирдеме билесизби?

**Фабиан.**

Билем, баатырдын сизге аябай ачуусу келип жүргөнүн билем, тим эле жеп-жутуп жиберсем деп жүрөт, андан башкасын билбейм.

**Виола.**

Ал эмне деген киши өзү, айтыңызчы мүмкүн болсо?

**Фабиан.**

Сырткы кейпи колунан эчтеке келбей турган эле бир киши сыяктуу көрүнөт, ал эми күч сынаша келгенде

өнөрдү ошондон көрүңүз, чиркиндин баатырдыгы ай.  
Мырзам, ал өзү анык шамдагай, кан ичкич, кекчил  
душман, андайды мүлдө Иллириядан издеп таба  
албайсыз. Баргыңыз келеби, жүрүңүз ээрчитип  
барайын. Эгер ыгы келсе – жараштырып деле коём.

**Виола.**

Андай кылсаңыз, мен анда сизге көп нерсеге милдеттүү  
болор элем. Мен кара күчкө көп сыйын баган төрө  
тукумдарынанмын, күч сынашып, эрдик кылып атак  
алгым келбейт *(кетишет)*.

*(Сэр Эндрюну ээрчитип сэр Тоби кирет)*.

**Сэр Тоби.**

Жок, тууган аның шайтандай балээ эме экен, ушунча  
болуп, мындай жан кескени өмүрүмдө көргөн эмесмин.  
Кандай экен сынайын деп бир жолу чабышып көрдүм.  
Аның ушундай бир качырып кирип келет экен дейсиң,  
тим эле кирерге тешик таппай калдым. Анда жалтануу,  
коркуу деген жок. Качыруудан башканы билбейт. Ал  
эми чындап сайышууга ниеттенгенде, сизди сөзсүз эле  
тирейт, саят, антээрине эч шек жок. Сен аны ким деп  
ойлойсуң, элден уктум ал бир убакта Персия шахынын  
сайыш үйрөткүчү болгон экен.

**Сэр Эндрю.**

Кокуй, аныңды андай болсо ары алпар!

**Сэр Тоби.**

Ооба, аныңды ары алпар дейт тура, ал көнө коёбу?

Фабиан араң токтотуп кармап турса айтат.

**Сэр Эндрю.**

Балакет бас! Мен андай сайыш үйрөт күчүн укканда  
аны чакырып акмак болбой эле коёт элем. Сайышың  
менен жерге кир дебейт белем. Кой дегиле, ал ачуусун  
тыйсын, айбым үчүн жээрде атымды тартуу кылып  
алдына түшөйүн.

**Сэр Тоби.**

Эмне дээр экен, айтып көрөйүн. Ушул жерден былк  
этпеңиз, сыр билгизбей оңдуу туруңуз, барлык иш  
өлүм-житимсиз бүтөт. *(Четке)* Эхе, куда кааласа жээрде  
атыңды, өзүңдү мингендей минет экемин.

*(Фабиан менен Виола кирет. Фабианга)*

Мен экөөнүн жарашышы үчүн, мунун жээрде атын  
алмак болдум, Жигит шайтандай балээ деп коркутуп  
койдум.

**Фабиан.**

Мен да ошенттим. Кайдагы жокту айтып мактадым эле,  
тим эле жүрөгү түшүп калды. Көрбөйсүңбү артынан  
аюу кууп келаткандай өңүнүн өчүшүн. Калтырап араң  
турат. *(Виолага)*.

**Сэр Тоби.**

Эчтеке эмес мырзам, кантем айла жок. Ант берип  
койгондон кийин, эмне болсо да кармашалы деп болбой

койду. Бирок ачуусу жанайын деп калды жана бул чатак эчтекеге арзыбаган чатак экен. Мен бекерге ыза болгон экенмин го деп акылга келди, ошондуктан анын антын жандырыш үчүн бир черишип койбосоңор болбойт, андай болгондон кийин кылычыңызды сууруп чыгыңыз, коркпоңуз ал сизге тийбейт.

**Виола.**

*(Четке).* Эх... кудайым бир сактады да! Эми бир аз болгондо эркек эмесмин деп айтып жиберет элем.

**Фабиан** Кокус ал чындап баратса, артка чегине бериңиз.

**Сэр Тоби.**

Тобокелге салыңыз эми. Сэр Эндрю кандай кылабыз, айла жок, бул дворянин намыс үчүн бир серпишип койбосок болбойт дейт элдин ырымы боюнча кайра баш тартса жаман болот дейт. Бирок ал өзү дворянин жана солдат болгондон кийин, сизге тийбейм деп убада берди. Бол эми, алга мурда баштаңыз.

**Сэр Эндрю.**Кудай сактай көр эй, убадасында турса болду го.

*Виола. Кантейин айла жок. (Кылычтарын суурушат, Антонино кирет).*

**Антонино.**

Тарткыла кылычыңарды,  
Эгер душмандар сизди шылдың кылса,  
Анын кунун мен төлөйм,  
Эгер айып сизден кеткен болсо,  
Анда мен сайышам.

**Сэр Тоби.**

Сизге жол болсун, мырзам? Ким болосуз?

**Антонино.**

Мен бул киши үчүн, азыркы айтканыман дагы чоңураак иш кылууга даяр кишимин.

**Сэр Тоби.**

Болуптур, андай болсо, андай арачы экенсиз чыга коюңуз.

*Кылычтарын суурушат.*

**Фабиан** Сэр Тоби, сэр Тоби, токтой тур, бул жакка приставдар келе жатышат.

**Сэр Тоби.**

Азыр, азыр, коё тур.

**Виола.** Көптөн-көп өтүнөм, мырзам, кылычыңызды тартсаңыз экен деги.

**Сэр Тоби.**

Жарайт мырзам, жарайт, коёюн деги, сизге айткан убадамды аткарам. Мен бир сөздүү кишимин, оозу элпек жакшы жүрүшү бар ат.

**1-пристав.**

Дал өзү. Бол аткар милдетинди.

**2-пристав.**

Антонино, граф Орсинонун буйругу боюнча! Сени камакка алам.

**Антонино.**

Мырзам, жакшы тааныңыз.

**1-пристав.**

Тааныдык, жазбай тааныдык. Матрос шапкаңды алып таштасаң да өзүң мага белгилүү. Карма дароо! Бир-бирибизди бийлерибизди өзү да билет.

**Антонино.**

Кантейин баш ием.

*(Виолага)*

Ушинтип сизди издейм деп туткун болдум!  
Чара жок эмес бар, берер жообум не кылам?  
Капчыгымды кайра алайын.  
Эң кыйын оор болду, барар жолум.  
Ай мейли кыйындыкка башым бышкан,  
Өкүнөм бере албадым, сизге жардам,  
Неге сиз өзүңүзчө таңыркайсыз?  
Пайда жок, көңүл чөгүп кайгырыштан.

**2-пристав.**

Басыңыз, мырзам.

**Антонино.**

Ошол акчанын бир азын бериңиз.

**Виола.** Түшүнбөйм, кандай акча, сизге мырзам?

Рахмат, сактадыңыз жамандыктан.

Боор ооруйм, кыйын саатка туш болдуңуз

Берейин өз үлүшүн, өз акчамдан.

Анчалык бай эмесмин запасым аз,

Мынаңыз, менин болгон бар казнам.

**Антонино.**

А билдим менден качмак болдуңузбу?

Тар жерде унутуңуз жолдоштукту!

Жеп койбойт бактысыздык жийиркенбеңиз,

Менде жок бирөөлөргө таман болуу.

Сиз үчүн далай эмгек кылган элем.

Ал сөздүн, бул жер эмес айтар орду.

**Виола.**

Түк билбейм андайыңдын бирин дагы,

Такыр жат, өзүң жана үнүң дагы.

Жакшылыкты унуткан тар сагатта

Ошол да адамзаттын азаматпы?

Жалганчы эки жүздүк, мас акылдар,

Ушинтип бузат тура биздин канды.

**Антонино.**

О жараткан!

**2-пристав.**

Басыңыз мырзам.

**Антонино.**

Басайын, бир ооз кепке уруксат эткин.

Мен туткун, өз колуңда менин эрким.  
Мына бул жаш баланы жанды кыйып,  
Өлүмдөн араң зорго алып калдым.  
Ырайымдуу жадыраган өңүн көрүп,  
Калк үчүн сансыз тирек болор дедим.

**1-пристав.**

Эмне кыл дейсиң? Болсо болор, биздин кандай ишибиз бар, убакыт жок, айда бас.

**Антонино.**

Жараткан, сенин жолуң татаал тура,  
Себестьян наалат айттың, өз наамыңа.  
Андайга каргыш тиет акырында,  
Жакшылык кандай жакшы, алдамчы арсыз,  
Алдамчы шайтан тура, шайтандан да.

**1-пристав.**

Бул дөөрүй баштады, болду эми! Кеттик, кеттик.

**Антонино.**

*Алпаргыла мени.* Приставдар менен  
кошо кетет.

**Виола.**

Тап-таамай ишенерлик кылып айтты,  
Капырай, мунун баары, чынбы-калппы?  
Бул киши түгөйүм деп жаңылдыбы?

**Сэр Тоби.**

Бери кел ой, баатырым бери кел ой, Фабиан, келгиле,  
биз дагы бир эки ооз акылман сөздөн шыбырашып ала  
коёлу.

**Виола.**

Кандайча түгөйүмдүн атын билет?  
Эсен-соо бар экен го, келсе тилек,  
Тең бойлуу, өңү-түсү меникиндей,  
Коёндон айрып алгыс окшош элек,  
Кийми да поруму да дал ушундай  
Алдагы сүйлөчү эле дал менчилеп,  
Кайдагы сагынычтар тарар эле,  
О, эгер, насип буйруп кезигишсек.

*Кетет.*

**Сэр Тоби.**

Түк уят-намыс дегенден жок, коёндон коркок эчтекеге  
жарабаган бала экен. Көрдүңөр го өзүңөр деле, кандай  
бала экенин, көз көрүнө эле өз досун караманча  
тааныбай койбодубу! Тигинин балээси жукпасын деп  
сактанганын карабайсыңбы. Уят-намыс жок  
дегенимдин далили ошол, ал эми коркоктугун  
Фабиандан эле сурай кой.

**Фабиан.**

Коркок, анык коркок, ишене бер.

**Сэр Эндрю.**

Коё бергиле эмесе, артынан кууп барып бир сайып  
калайын.

**Сэр Тоби.**

Чурка, келтирип туруп согуп кел. Бирок кылычыңды чыгарба.

**Сэр Эндрю.**

Кылычымды чыгарбасам анда... (кетет)

**Фабиан.**

Жүр карап туралы, иштин аягы эмне болуп бүтөр экен.

**Сэр Тоби.**

Кудай урсун, ай булардан эчтеке деле чыкпайт.  
(Кетишет)

#### IV АКТ

#### 1-КӨРҮНҮШ

Олвиянын үйүнүн алдында.

*Себестьян менен Шут кирет.*

**Шут.**

Мени сизге жиберди десем ишенбей койдунузбу? Чындап эле ишенбей турасызбы?

**Себестьян.**

Жоголчу ары, кейпиң менен кур. Мени эзрибегин деги.

**Шут.**

Сенин бул тамашаң эң эле кызык. Кудай урсун! Ооба мен сени кайдан тааныйын. Ханша айым сени кайдан чакыр десин, сени менен кайдан сүйлөшкүсү келсин, сенин атың кайдан Цезарио мырза болсун жана мына бул мурдум кайдан меники болсун. Айтор, деги баары эле өзүндөй эмес.

**Себестьян.**

Дагы өтүнөм, өзүңдүн акмактыгыңды бөлөк жерге көрсөт, сени көтөрчү киши бул жерде жок. Анын үстүнө тааныш да эмеспиз.

**Шут.**

Акмактыгыңды дейт тура! Бул сөздү бир чоң кишиден угуп калса керек, алда кайран неме ай. Эми аны Шутка колдонгун келгендиги менен бүткүл жер жүзүн алаканыңа салып алып ойнойсунбу деп корком. Кой баатыр, антпе кабагыңды ач. Ханша айымга эмне деп айтайын? Келмек болду деп айтайынбы?

**Себестьян.**

Дагы өтүнөм, жогол дейм ой, өзүң кандай эмесиң деги! Ме мобул акчаны ал, эгер эми кетпесең анда башкача сүйлөшөм.

**Шут.**

Чынын айтайын колуң аябай март экен. Акылдуу кишилер, эгер акмакка жакшы кайрылышса, чоң атакка ээ болот.

*Сэр Эндрю, сэр Тоби, Фабиандар киришет.*

**Сэр Эндрю.**

А мырзам, мында экенсиңер го! Мына сага!

**Себестьян.**

Мына сага! Мына дагы! Мына, мына! Буларга жин тийген бейм.

**Сэр Тоби.**

Токтоңуз мырзам, токтоңуз? Эмесе колуңздагыны тамдын башына ыргытып жибербейин.

**Шут.**

Мунуңарды дароо ханша айымга жеткирем. Кудайым ылайым силердей кылбасын. Кимиң гана болбосун – өзүмдү эки тыйынга айырбаштабас элем. *(Кетет.)*

**Сэр Тоби.**

Болду эми, кана, мырзам токтоңуз!

**Сэр Эндрю.** Жөн кой, жөн кой, кантер экен. Мунун чарасын башка жол менен көрөм. Эгер Иллирияда закон бар боло турган болсо муну соттуу кылам, өзүм биринчи тийсем да мейли, ал кеп эмес, баары бир.

**Себестьян.**

Т а р т колунду!

**Сэр Тоби.**

Жок, мырзам, сизди мен коё бербейм. Сиз, жаш каарманым, темириңизди катып алыңыз: аябай ачууңуз келип калыптыр. Бол!

**Себестьян.**

Жакындаба жаныма. Колуңан эмне келет? Эр болсоң кел, чык!

**Сэр Тоби.**

Эмне, эмне? Андай боло турган болсо, каныңызды жерге тамызбай ууртай коёюн.

*Оливия кирет.*

**Оливия.**

Токто, Тоби! Токто дегенди ук!

**Сэр Тоби.**

Кулдугум бар!

**Оливия.**

Уят кайда? Дайыны жок жан экенсиң, тоодо жүргөң жапайы айбан белемсиң! Айтчы мага бул не кылган өнөрүң?

Турба мында, жогол көзүм көрбөсүн!

Цезарио! Таарынбагын кымбаттуум,

Капа болуп, жумшак көңүлүң чөкпөсүн.

Кет ары, тентек!

*Сэр Тоби, Сэр Эндрю, Фабиандар кетишет.*

Сурайм дагы, айып эсте асылым,

Унутуп кой; эссиздердин айыбын.

Жаман адам, жаңылгандыр – жазгандыр.

Таба албаган, өз ишинин дайынын.

Андан көрө, меникине баралы,

Кепти узатып, күлүп жыргап алалы.  
Жүрөгүмдү капа кылды сен үчүн,  
Сый билбеген арсыз адам, жанагы.  
Жок дебечи, бир азыраак жумшарсаң,  
Жүрсөң, жүрсөң, меникине баралы.

**Себестьян.**

Бул кандай түш? Толкун кайда алпарат,  
Өңүм десем кайда акылым адашат?  
Кайдан келдим, жыргал-бейиш көлүнө,  
О табийгат, узак уктат, таттуу уктат!

**Оливия.**

Жүр баралы, эчтекеден чочуба!

**Себестьян.**

Ооба, мен даярмын.

**Оливия.**

Ошондой десең. Кеттик!

*Кетишет.*

## 2-КӨРҮНҮШ

Оливиянын үйү.

*Мария менен Шут кирет*

**Мария.**

Ме эмесе, мына бул чепкенди жамын, мына бул сакалды тагын! Ал сени Топас олуя экен деп билсин, тезирээк бар, мен азыр Сэр Тобини ээрчитип келе коёюн.

**Шут.**

Жарайт, ошентейин, кийинейин. Ушул чепкенди адамзат пендесинин баарынан мурда кийсем кандай жакшы болор эле. Мындай олуя атка конуш үчүн, өзүм анча узун эмесмин жана анча арык эмесмин, айтор пендеден кем түшөрлүк эчтемем жок, кудаая шүгүрмүн. Достор да келип калышты.

*Сэр Тоби менен Мария кирет.*

**Шут.**

**Сэр Тоби.**

Сизди кудайым жалгасын олуям.

**Шут.**

Саламатпы, сэр Тоби, илгери бир а деген арипти билбеген, сыя менен калемди өмүрүндө көрбөгөн календер, Горбодук деген падышанын жээнине «бар деген – бар», «жок деген – жок» деген экен. Анын сыңарындай – мен олуя болгондон кийин олуямын. Бирок, бардай бар эмесмин, жоктой жок эмесмин.

**Сэр Тоби.**

Тиги менен сүйлөшүп көрүңүз эми, сэр Топас.

**Шут.**

Эй алың кандай! Добуш бер пендем!

**Сэр Тоби.**

И ушундай да! Эң сонун чыгып жатат.

**Мольволо.**

*(Нары жактан)* Чакырган ким?

**Шут.**

Сэр Топас, сэр Топас айланайын сэр Топас,  
менин ханшама айтыңызчы.

**Мария.** Бас үнүндү, жин тийген шайтан! Неге ал  
кишиге шек келтиресиң! Ханшадан башкага оозуң  
барбайт.

**Сэр Тоби.**

Жакшы айттыңыз, олуям.

**Мольволо.**

Сэр Топас, дүнүйөдө менин көргөнүмдү эч ким көргөн  
эмес, айланайын сэр Топас, сиз мени жинди болду деп  
ойлобоңуз, жанагылар ушинтип караңгы жайга камап  
салышты.

**Шут.**

Туфу, ыймансыз албарсты! Сага мен дагы жумшак  
айтып жатам. Караңгы жай дейсиңби?

**Мольволо.**

Тим эле тозоктой, сэр Топас.

**Шут.**

Дагы кудая шүгүр де: каштай тунук кап-кара терезеси  
бар экен, түндүктөн түштүккө карай агылган, түтүндөй  
жарык шооласы бар экен, дагы эмне керек? Уялбай  
камал салышты деп даттанганын көр!

**Мольволо.**

Мен жинди эмесмин, Сэр Топас: чын айтып жатам, тим  
эле ушундай караңгы.

**Шут.**

Жин сокур, сен жаңылып жатасың, мен эмне дедим,  
билесиңби? Башка түшкөн жамандыктан өтөрлүк  
караңгылык жок дебедимби?

**Мольволо.**

Мен бул жай кызматтык караңгылык экен деп  
жатпайымбы: эч күнөөм жок тозокко түштүм деп  
жатпайымбы. Мен эмес, анык жинди сиз экенсиз  
эчтекеге түшүнбөгөн, ишенбесеңиз кана сүйлөшүп  
көрүнүзчү.

**Шут.**

Андай болсо, Пифагор куштар жөнүндө эмне деди эле?

**Мольволо.**

Биз өлгөндө, ата-бабабыздын жаны куштарга өтөт  
деген.

**Шут.** Сен аны кандай дейсиң?

**Мольволо.**

Мен адамзаттын жанын аяйм, кушка ыраа көрбөйм,

ошондуктан анын оюн туура көрбөйм.

**Шут.**

Кош андай болсо! Караңгыда да бир аз жата тур.  
Пифагордун айтканына көнбөсөң, сени соо адам деп  
эсептебейм, кош бол!

**Мольволо.**

Сэр Топас, сэр Топас!

**Сэр Тоби.**

Кайран гана сэр Топас!

Шут. Мен бардыгына жарайм.

**Мария.** Сакал тагынбай, алдыгы чепкенди жамынбай  
эле ушинткениңде ишенмек.

**Сэр Тоби.**

Эми өзүң болуп сүйлөш. Анан аны таап келдим демиш  
болуп мага алып кел, кой болду, тамашаны бүтүрөлү.  
Балакеттин ырбай элегинде, кутулуп алалы.  
Тамашанын кесепетинен жээнимден тил угуп калдым,  
иштин аягы жакшы болгудай эмес. Тезинен менин  
үйүмө кел.

*Сэр Тоби менен Мария кетет.*

Шут. (Ырдайт).

Эй бечара, эй бечара,  
Жарың кандай абалда?

**Мольволо.**

Шут...

**Шут.** Мени менен аразда...

**Мольволо.**

Шут, уксаң ой...

**Шут.** Анын көңүлү башкада. Чакырган ким эй!

**Мольволо.**

Айланайын Шут, ушундайда бир ишке жарап кой, мага  
чырак, сыя менен кагаз жана калем алып келип берчи,  
өлгөнчө ушул жакшылыгыңды унутпайын.

**Шут.** Мольвольо мырзасыңбы?

**Мольволо.**

Ооба, айланайын Шут...

**Шут.** Я кокуй төрөм, эсиңизден кетип сизге эмне  
болду?

**Мольволо.**

Өмүрүмдө мындай ыза болгон эмес элем. Мен деле сен  
сыяктуу өз акылымдамын.

**Шут.**

Ошондойбу? Андай болсо сен анык акылдан адашкан  
неме экенсиң. Акмакка теңелгениңиз кандай?

**Мольволо.**

Тигилер мени иттей убара кылышты, эч кимге кабар да  
айтышпайт, кайдагы олуяларды, бардык эшектерди  
жиберишип, оюндагысын кылып жатышат. Мени жинди  
кылмак болушту.

**Шут.**

Ойлоп сүйлөнүз, эмне деп жатасыз? Олуя ушул жерде!  
Мольвольо, Мольвольо, сени асман колдосун. Акылыңа  
кел! Андан көрө уктоого тырыш, кыйкырганың менен  
пайда жок.

**Мольволо.**

Сэр Топас...

**Шут.**

Ой жакшы киши, муну менен бекер сүйлөшөсүң, ким  
олуям? Менби? Жок олуям, сүйлөшкөнүм жок.  
Кудайым сактасын, сени кагылайын сэр Топас.  
Ошентсин, ошентсин, ылайым ошентсин, жарайт,  
олуям, жарайт.

**Мольволо.**

Шут, Шут, Шут, уксаң ой...

**Шут.**

Кой мырзам, унчукпаңыз. Эмне дедиңиз  
мырзам? Сиз үчүн сүйлөшөм деп бир балээге калып  
жүрбөйүн.

**Мольволо.**

Айланайын Шут, кагаз менен чырак алып келип берчи,  
сага чынымды айтып жатпайымбы, Иллириядагы башка  
кишилердей эле өз мээм өзүмдө.

**Шут.**

Чыныңды айт, мырзам!

**Мольволо.**

Эмне десең ошо деп карганайын, ырас! Айланайын  
Шут, сыя, кагаз, чырак, анан менин жазганымды ханша  
айымга жеткире көр; аның үчүн көп тыйын иштеп  
аласың.

**Шут.**

Жарайт, алып келип берейин! Бирок, чыныңызды  
айтыңыз. Сиз анык жиндисизби, же тамаша кылып  
жатасызбы?

**Мольволо.**

Ишенсең мага, мен жинди эмесмин дейм. Мен сага  
чынымды айтпадымбы.

**Шут.** Жок, өз көзүм менен мээсин көрмөйүнчө мен  
жиндиге ишенбейм. Сизге чырак, сыя менен кагаз  
берейин.

**Мольволо.**

Шут, бул жакшылыгыңды түк унутпаймын. Барчы,  
алып келип берчи?

**Шут.**

*(Ырдайт)*

Азыр кетем,  
Кайра келем,  
Мени күтө тур,  
Бул азаптан,  
Куткара алам, . .  
Сага сообум бул.

Жыгач жарак,  
Жарак, жарак,  
Айдат шайтанды,  
Кокуйлатат,  
Башын алат,  
Сактайт жаныңды.  
*Кетет.*

### 3-КӨРҮНҮШ

Оливиянын бакчасы.

*Себестьян кирет.*

#### **Себестьян.**

Салкын аба, жаркын тийген күн мына,  
Тартууга алган, сонун бермет колумда.  
Не бир укмуш, көз тайгылтат айланам,  
Мен термелем, жалаң рахат койнунда,  
Неге бирок, биз болжошкон жерде жок,  
Кайда досум? Антонино каякта?  
Кетти дешти, мени издеп бир жакка,  
Көп карадым, таба албадым «Слондон»  
Жүрөк каным, санаам менен талашат,  
Назик сезим бул кандай деп таң калат.  
Жаман эмес, жакшылыкка бул жорук,  
Терең сырлуу, бир жаңылыш иш жатат.  
Бул жаңылыш, мени ээрчитип зымырап,  
Ырыс-бакты толкунуна алпарат.  
Эс-акылым өз жайында жаңылбайм,  
Бирок, таалай баарын өзүң ойлоп тап.  
Же болбосо бул кыз эстеп жаңылды,  
Андай десем, мени эмне үчүн тааныды?  
Жүр деди да, өз үйүнө ээрчитти,  
Орду менен, буйругунун бардыгы.  
Сөзү катуу, амири күч, иши түз,  
Жок, бир кеп бар, анын терең тамыры.  
Мына, мына өзү да анда келатат,  
Үмүтүмдүн айдай нурлуу жарыгы.  
*Оливия менен священник кирет.*

#### **Оливия.**

Ашыгым, ашыктың деп айып кылба,  
Эгерде оюңузга туура келсе,  
Мынакей олуя ата кашыбызда.  
Жана да антташчу үй жакын жерде,  
Ошондуктан өз оозуңдан убада бер.  
Сүйөм де олуянын өз көзүнчө,  
Мен дагы көңүл басып тыныгайын,

Кол жетсе, күлүк сүйүү күндөрүндө,  
Андан соң андан аркы эрик сенде,  
Өзүң бил, өзүң танда нике күндү,  
Дайында кайсы күнү той жасоону,  
Не дейсиң, макул болсоң, айт сөзүңдү!

**Себестьян.**

Куп болот, бизди ээрчитсин улуу баба,  
Ант берем, өмүрлүккө бергенде да!

**Оливия.**

Жүр, баба, андай болсо, таң нур чачсын,  
Ай-аалам биздин антты кубатташсын.

*Кетишет.*

## V АКТ

### 1-КӨРҮНҮШ

Оливиянын үйү.

*Шут менен Фабиан кирет.*

**Фабиан.**

Эпке көн, баатыр, мени жакшы өрөрүң чын болсо, анын  
жазган катын көрсөт.

**Шут.**

Жарайт. Бирок Фабиан мырзам, сиз да менин  
айтканымды орундатыңыз.

**Фабиан.**

Айтагой, орундайм.

**Шут.**

Катыңды көрсөт деп кыйнабаңыз ушул.

**Фабиан.**

Сенин мунуң, ит берип кайра ит  
алгандайкеп болду го.

*Герцог, Виола жана Курио төрөлөр киришет.*

**Герцог.**

Достор, силер Оливия айымга караштуу  
кишилерсиңерби?

**Шут.**

Ооба, мырзам, биз ошонун мүлктөрүнөнбүз.

**Герцог.** Сени жакшы тааныйм, кандайсың тууган?

**Шут.**

Кандай айтайын, мырзам, душманым менен жакшымын,  
достор менен жаманмын.

**Герцог.**

Жок, андай эмес, достор менен жакшы-  
мын де.

**Шут.**

Жок, мырзам, алар менен жаманмын.

**Герцог.**

Эмне үчүн андай?

**Шут.**

Өзүңүз эле калыс болуңузчу мырзам, алар эшекке айланышат, ал менин душмандарым болсо, сен эшексиң деп туура эле көзүмө айтышат. Ошондуктан, мырзам, душмандарым мени эсиме келүүгө жардам беришет, ал досторум болсо, кайра жаман жолго тартышат, акыйкатын талдай келгенде – досторум менен жаман, душмандарым менен жакшы болуп чыгам.

**Герцог.**

Мунуң адил сөз.

**Шут.**

Жок, мырзам, чынын айтайын кааласаңыз сиз дагы мага дос болуңуз.

**Герцог.** Бирок, мени тиги досторундай жаман көрбөсөң, мына алтын.

**Шут.** Мырзам, эгер дагы эки эсе болсоңуз күнөө болбос эле.

**Герцог.**

О сен мага жаман акыл айттың го.

**Шут.**

Бул жолку уятыңызды убактынча чөнтөгүңүзгө сала туруңуз, андан көрө менин акылыма келиңиз.

**Герцог.**

Андай болсо, берешендиктин күнөөсүн өз мойнума алайын, ме эмесе дагы.

**Шут.**

Мына бул көп.

**Герцог.**

Болду эми, канчалык куудулданганың менен башка акча ала албайсың: эгер ханшаңызга барып, менин сүйлөшүүгө келгенимди айтып, өзүң менен кошо ээрчите келсең, дагы бирдеме чыгууга мүмкүн. Менин марттыгымды ойготуп алууң мүмкүн.

**Шут.**

Макул мырзам, мен келгиче марттыгыңызды соорото туруңуз. Барайын мырзам, бирок ач көз неме экен деп ойлоп калбаңыз. Ошентип мырзам, сиздин марттыгыңыз, өзүңүз айткандай акырындап ойгоно берсин, аны ойготуп мага коё бериңиз.

*Кетет.*

**Виола.**

Мына мени сактап калган киши.

*Антонино менен пристав адамдары киришет.*

**Герцог.**

Тааныш өң,

Жакшы тааныйм, бул жигитти,

Бир убакта, башка абалда кезигишти.

Иреңи жана тоодой кара болчу,  
Согушта сүрдүү эле мунун кейпи.  
Бул болчу начар кеме капитаны,  
Кемеси кип кичине начар алы,  
Ошентсе да алда канча зор жасалган,  
Кубаттуу кораблге чабуул салды.  
Корабль биздики эле, кыйын эле,  
Бирок да эчтекеге жарабады.  
Ошондо кас душманы таанып калган,  
Сөз кылып, мына ушул азаматты.  
Урмат, даңк, энчисине энчиленген,  
Кандай кеп, мында кандай келип калды?

**1-пристав.**

Орсино, бул баягы Антонино,  
Талкалап, биздин колду, тапкан олжо!  
Чөктүргөн жүгү менен кемебизди,  
Кан төккөн, каарданып жол болбосо,  
Жана да жээниңиздин буту сынып,  
Өмүрлүк майып болгон дал ошондо.  
Бул бетпак, бирөө менен кылычташып,  
Кармашып жаткан жерде, түштү колго.

**Виола.**

Улугум мени аяды, боор ооруду,  
Мен үчүн өзү чыкты, аны тосту,  
Бирок да, кайдагы бир сөздөрдү айтты,  
Түш курдуу эчтекеге окшободу.

**Герцог.**

Таң калам, мен өзүмчө ойлоп туруп,  
Сен өзүң, чоң каракчы боло туруп,  
Жол аңдып, айсыз түндө талоон жасап,  
Олжо алып, деңиз бетин, канга жууп,  
Калк үчүн, далай күнөө келтирсең да,  
Кайрылып өзүң калдың, кандай шумдук.  
Сен баатыр душманыңдан коркпойсуңбу?  
Минткендик, зор кесир, иш, бузукулук.

**Антонино.**

Орсино, улуу падышам, уккун бир кеп,  
Бул наамды эч бир кабыл алгым келбейт.  
Бузуку, каракчы эмес мен башкамын,  
Жашырбайм, душманыңмын айтуу керек...  
Шаарыңа кайдан келдим өзүм билбейм,  
Кандайча азгырылдым, неге бар дейм,  
Алдагы жаныңызда жаш баланы,  
Күнөөлөйм, жамандыкка салдыбы дейм.  
Бул бала, толкундардын арасына,  
Жалдырап курман болуп баратканда,  
Ажалдан, азап менен алып калдым.  
Жан кирди араң зорго бир далайда,  
Негедир өз боорумдай жакын көрдүм,  
Ант бердим, бул бала үчүн кул болууга.

Мейли деп, айла таппай, көңүлүн кыйбай,  
Же муну жалгыз таштап кете да албай,  
Эми жоо, кас шаарга кирип келдим,  
Ажалга бута болдум өзүм таамай.  
Бул үчүн бирөө менен салгылаштым,  
Байкоосуз ошол жерде туткундалдым.  
Ошондо караманча түрү өзгөрдү,  
Карачы, бул митаамдардын амалдарын.  
Коркту окшойт, жамандыктан ошол замат,  
Өзгөрттү башка кылып көз карашын.  
Бат эле алыстады жыйырма жылча,  
Айла жок, тагдыр эрки, эмне кылса,  
Сурасам капчыгымды бербей койду,  
Өзү алган жарым саатча мындан мурда.  
**Виола.** Бул кандайча? Эчтеке алган да эмесмин.  
**Герцог.** Айтчы, сени менен качан келген эле?

**Антонино.**

Бүгүн, келген, улугум!  
Бирок туура үч ай жүзү болду,  
Экөөбүз бирге жүрүп, бир турдук.  
*Оливия жан жолдоштору менен кирет.*

**Герцог.**

Шоолам келатат, жакшы көтөр кара жер,  
Курдаш, сенин айткан кебиң бепбекер...  
Үч ай болду, кол алдымда бул бала,  
Кийин айтам, ары баргын экөөңөр.

**Оливия.**

Улуу падышам, не каалайсыз биз мына,  
Оливия эгер жардам кыла алса?  
Цезарио мага берген ант кана?

**Виола.** Таксырым!

**Герцог.** Ай нурлуу Оливия!

О л и в и я. Урматтуу герцог...

В и о л а. Герцогумдун алдында унчукпоом парыз

**Оливия.**

Падышам.

Эгерде дагы эле ошол ыр ырдалса,  
Эч кандай жагымы жок кулагыма.  
Жададым, жан тажаткан уу-чууларга.

**Герцог.**

Дагы деле аёо жокпу?

**Оливия.**

Дагы эле ошондоймун.

**Герцог.**

Эмне үчүн?

Неге андайсыз, таш боор сулуу?

Карматпас, жылтылдаган жакут курдуу,  
Сиз үчүн жокко айланып бүтмөк болдум,  
Чексиз дарт, көңүл бүркөө, жүрөк муңдуу.

**Оливия.**

Иш ошондой падышам, башка айтарым жок,  
**Герцог.**

Антсеңиз мен өзүмчө акыл табам,  
Акылды айтканымдай орундатам,  
Намыскөй Египеттин эрлериндей,  
Арымдан сүйгөнүмдүн канын агызам.  
Ошентип бир үшкүрүп, моокум канып,  
Каптаган кайгы-муңдан кутула алам.  
Тыңшаңыз сүйүү датын укпадыңыз,  
Сиз үчүн, бааланбады биздин баабыз!  
Эмесе намыс үчүн – уят үчүн,  
Сиз үчүн, мына мындай иш кылабыз.  
Мына бул сизге жаккан жаш шумкарды,  
Мен үчүн табылбачу кымбат жанды,  
Түбөлүк өзүңүздөн ажыратам,  
Жаркылдап көрүнбөсүн мындан ары.  
Бас, бала, чыны менен каарым келди,  
Сөз ушул башыңды алып, жазам демди.  
Муздатпай колум менен каныңды ууртап,  
Кандырам ашыктыкка сынган кекти.

**Виола.**

Мен мына, кайгыңызды таратууга!  
Даярмын жүз мертебе курмандыкка!

**Оливия.**

Кайда барасың, Цезарио?

**Виола.**

Мен барам, өзүм үчүн кымбат жанга,  
Эч бир жан теңдеши жок бул ааламда.  
Сүйүүгө кылган күнөм кошо кетсин,  
О асман, жол жок экен кучагында!

**Оливия.**

О жараткан, кандай алдаш?

**Виола.**

Ким сизди алдады? Ким сизди таарынтты?

**Оливия.**

Сен жаңылдыңбы? Эми эле өзүң...  
Чакыр олуяны! *Бирөө кирет.*

**Герцог.**

Кана эмесе.

**Оливия.**

Кайда? Цезарио, күйөөм, токто барба!

**Герцог.**

Күйөөм?

**Оливия.**

Ооба, күйөөм. Өзү айта койсунчу.

**Герцог.**

Чынбы?

**Виола.**

Менби, улугум? Жок.

**Оливия.**

О чиркин, коркоктугуң төмөнсүтөт,  
Чочуба, эсиңе кел, сүйлө күчөп.  
Цезарио, тагдырыңа тобокел кыл,  
Жолуңда эгер билсең бакты күтөт,  
Неге коркуш.

*Оливия, священник кирет.*

Кел ата, касиетиңе урмат, ата!  
Сүйлө ата, эки ооз кепти калыстыкка.  
Бир сырды жашырмакка, антташканбыз,  
Жана эле өзүңүздүн алдыңызда.  
Кылган шерт, андай болбой, эрте ачылды,  
Жазмышта күнөөлөнөт бул кандайча?

**Священник.**

Кол берип, кол алышып, кошулдуңар,  
Алмашып, алтын шакек кубандыңар,  
Айрылгыс, кыяматтык жар болууга,  
Өбүшүп, бал шилекей алыштыңар.  
Бул курдуу, касиеттүү ант бузулбаска,  
Өзүмдүн калыс болгон турпатым бар.  
Жаңы эле өлүк коюп кайтып келдим,  
Көп болсо эки сааттай болгон чыгар.  
Айткан шерт, берген убада бузулмай жок.  
Жараткан андайларга күнөө кылар.

**Герцог.**

Жалганчы жаш, жаштайыңда мындайсың!  
Жаныңды жеп, жалган айтып алдайсың.  
Азыр эрте, жашың жеткен кезинде,  
Тагдыр билсин, мына ошондо кандайсың.  
Кош эмесе, сулууну алгын, бердим ме!  
Мындан ары каршы алдыма туш келбе!

**Виола.**

Ишениңиз, жан берем...

**Герцог.**

Бул жай сага жан берүүчү жай беле?  
Эч болбосо, бир ооз ак сөз айтсаң ээ!  
*Сэр Эндрю кирет.*

**Сэр Эндрю.**

Табып чакыргыла, кудай үчүн табып чакыргыла.  
Азыртан калбай Сэр Тобиге да жибергиле.

**Оливия.**

Эмне болду?

**Сэр Эндрю.** Менин башымды жарып салды, сэр  
Тобинин башы да соо эмес, кудай үчүн, айланайыңдар,  
жардам бере көргүлө! Ушул азыр үйүмө жеткиргенге  
кырк дилде берер элем.

О л и в и я. Анткен ким өзү, сэр Эндрю?

**Сэр Эндрю.** Графтын дворяны, Цезарио деген бир неме.  
Биз коркок экен деп ойлогонбуз. Байкасаң шайтандын  
тел карасы экен.

**Герцог.** Менин дворяниним Цезарио?

**Сэр Эндрю.**

Кудайым сактай көр ээй, ал мында турбайбы! Эмне үчүн сиз менин башымды жарасыз, менин эч кандай күнөөм жок болучу, баарын кылган Сэр Тоби.

**Виола.**

Неге мага айтасыз? Мен сизге өмүрүмдө тийген эмесмин. Сиз себеби жок эле жарак ала чуркадыңыз, бирок сизге жамандык кылганым жок, жарашууга чакырдым.

**Сэр Эндрю.**

Баш жаргандан кийин, тиет деген эле ошол, сиз мага тийгенде да оңбогондой тийдиңиз, баш жаруу сиз үчүн кеп эмес экен го!

*Сэр Тоби менен Шут кирет.*

Мына, сер Тоби араң эле турат, ал деле айта койсун да эмне болгонун: эгер мас болбогондо сизди башкачараак кытыгылайт эле.

**Герцог.**

И азаматым, иш кандай?

**Сэр Тоби.**

Ай эмне болмок эле! Көп болсо жарадар кылгандыр. Акмагым ай, табып-табып дегенди көрдүңбү я? Шут. Олда сэр Тоби ай, бир сааттан бери мас, эртең мененки саат сегизде эле көзү кыпкызыл болучу.

**Сэр Тоби.**

Эгер ошондой болгон болсо, ал анык айбан. Эчтекеге арзыбаган неме. Мас акмактарды аябай жек көрөм.

**Оливия.**

Ары алпаргыла! Ким муну минтип сабап жүрөт?

**Сэр Эндрю.** Жүр, сэр Тоби, өзүм жардам кылам, жүрөгой.

**Сэр Тоби.**

Жардам кылам? Эшек баш акмак, зөөкүр, албарсты!

**Оливия.**

Төшөккө жаткыргыла, айткыла, жарасын көрсүн.

*Шут, Фабиан, сэр Тоби, сэр Эндрю кетишет. Себестьян кирет.*

**Себестьян.**

Ызамын, өз айбыма, өз ачуума.

Өкүнөм муну жара кылганыма:

Сокку алды сиздин жакын тууганыңыз,

Жок эле, андан башка эч бир чара.

Бул кандай, таң калгандай карашыңыз,

Капасыз, менин кылган шылдыңыма.

Салкыным кечириңиз күнөөм болсо,

Өмүрлүк антташканбыз жана гана.

**Герцог.**

Окшош өңү, окшош кийим, окшош добуш,  
Таптакыр бир-биринен айрып алгыс!

**Себестьян.**

Антонино, жан кубатым, Антонино,  
Экөөбүз бөлүнүшкөн чактан тартып,  
Сен болдуң ар убакыт тунук ойдо.

**Антонино.**

Сизби Себестьян?

**Себестьян.**

Сен неге коркосуң?

**Антонино.**

Кандайча бу бир адам, кош жаралган?  
Алманы теңге бөлсөң мындай болбойт,  
Экөөңдүн айтчы кимиң Себестьян?

**Оливия.**

Шумдукко бул!

**Себестьян.**

Бул мен эмес! Менде жок бир туугандан,  
Көз байлоо жазылбаган жараткандан!  
Бирде анда, бирде мында учуп жүрчү,  
Өнөр жок, жалгыз боорум өлүп калган.  
Дениздин толкуну алып соруп кеткен,  
Сен кимсиң, атыңды айт, келдиң кайдан?  
Уругуң ким?

**Виола.**

Уругум Масселиндик, сен сурасаң,  
Атамдын аты болот Себестьян.  
Бир боорум Себестьян да сендей болчу,  
Бирок ал сууга чөгүп өлүп калган,  
Балким сен, пайда болгон арбактырсың,  
Биздерди коркутууга максат кылган.

**Себестьян.**

А макул, арбак болсом болгондурмун,  
Бирок да окшоп койбос, турган сүрүм.  
Адаммын, сен кокустан аял чыксаң,  
Тумандай тараар эле каткан муңум.  
Ошондо беттеринди жашка боёп,  
Дээр элем: «Бир боор Виола, кымбаттуум!».

**Виола.**

Атамдын ээги астында тамгаланган  
Туубаса меңи болгон, жаңылбасам.

**Себестьян.**

Менин атамкы да.

**Виола.**

Менин атам, ажал жетип өлгөн кезде,  
Виола он үч жашка келген эле.

**Себестьян.**

О, ал жылдар бүгүнкүдөй көңүлүмдө!

Ооба, атам, тынч уйкуда, жер түбүндө,  
Бир боорум он үчтө эле ошол кезде.

**Виола.**

Сөз ачык, бизге кайра бакыт келди,  
Мен кызмын, бул бирөөнүн кийимдери:  
Кубанба, көзүң жетпейт кучактаба,  
Ал үчүн болжол кылам, бир мезгилди.  
Текшерип Виола экенимди тактамакка,  
Барабыз ушунда бир капитанга.  
Кыз кийим түгөл бойдон ошол жанда.  
Жана ошол мени орноткон, бул кызматка.  
Ушинтип жаш өмүрүм өтүп жатты,  
Ханша айым, улуу төрөм ортосунда.

**Себестьян.**

*(Оливияга).*

Эмесе, сиз ханша айым адашкансыз,  
Бирок да түз жол берген жаратылыш,  
Өзүңүз сулуу ак ай болуп туруп,  
Кыз менен кошулууга кам кылгансыз.  
Чын айтам, сизден жаңылыш иш кеткен жок.  
Менде бар жаштык өмүр, сүттөй нагыз.

**Герцог.**

Туура кеп айым неге таң каласың?  
Болду эми, иштин таптык акыйкатын.  
Баары айкын таш күзгүдөн карагандай,  
Сүйүүдөн мен өзүмдүн энчимди алдым.

*(Виолага)*

Сен бала, бүт эсимде жүз мертебе,  
Ааламда кымбатым деп мактаганың.

**Виола.**

Ал сөздү ант астында дагы айта алам,  
Ал антты жаным менен сактай алам.  
Зор жазмыш күбө болуп жазып алсын,  
Жарык нур ажырады караңгыдан.

**Герцог.**

Сылайын, андай болсо, колунду бер,  
Сүйөйүн, кыз кийимиңди кийинип кел!

**Виола.**

Кыз кийим жанагы айткан капитанда,  
Экөөбүз бир болгонбуз капсалаңда,  
Ал азыр Мольвольо айткан арыз менен,  
Күнөөсүз туткундукта, тар капаста.  
Каматкан ханша айымдын жигити экен,  
Алсыздык жок өчтү алган азаптарда,

**Оливия.**

Бошоткула аны,  
Чакырткыла Мольвольону!  
Ах, баса эми эстедим ал шордууну,  
Ал байкуш, жинди болуп кетти дешкен,  
*(Фабриан жана колунда каты бар Шут киришет).*

Билбедим көргөн күнү кандай болду,  
Таптакыр унутупмун шашып жүрүп,  
Кыялга батыра албай көп ойлорду.  
Айтчы ал кайда!?

**Шут.**

Чынын айтсам, ханша айым, ал тозоктун кый-  
ноосун тартып жатат. Кудайым пендени андай кылбасын,  
сизге кат жазган болучу. Бүгүн эртең менен тапшыруум  
керек эле, бирок жиндинин катында кандай касиет бар  
дейсиң, качан берсем да эрте-кечи жок эмеспи. Убагы  
келгенде ушинтип тапшырылат да.

**Оливия.**

Аччы, окуп берчи.

**Шут.** Баарың байка, үйрөнүп ал жиндинин сөзүн,  
акмак угуздук болду (*окуйт*)  
«Кудай калыс, жаркыным»...

**Оливия.**

Бул эмне дегениң, сага жин тийдиби?

**Шут.**

Жок, айым мен жиндинин айтканын айтып  
жатам. Эгер сиз калыбынан бузбай угам деп каалайт  
экенсиз, мен да ошентем. Парызым ошол.  
О л и в и я. Жөндөп оку.

**Шут.**

Жөндөп окубаганда анан айым, туура окуш  
үчүн ушинтип окуш керек. Ошондуктан, бийкечим, жак-  
шылап угуңуз.

**Оливия.**

(*Фабианга*) Сен оку.

**Фабиан.**

(*Окуйт*). «Кудай калыс, жаркыным, сиз  
мени чоң таарынттыңыз, бул дүйнө акыры болбой кой-  
бойт. Мейли – сиз мени ушинтип караңгыга кор кылып  
койдуңузбу, баары бир: ошенткен күндө да кудая шүгүр  
өз акылым өзүмдө, сиздикинен кем эмес, өз колунуз ме-  
нен жазган катыңыз менде: сырткы түрүңүздү өзгөрт  
дегениңизден баарын кылгам. Акыры акыйкат келгенде  
мең ак болорум шексиз. Сиз уятка каласыз. Мен туура-  
луу эмне ойлосоңуз ойлой бериңиз. Өзүңүздү жанымдай  
жакшы көрсөм да, кылган ишиңизге карата, ушул сөз-  
дөрдү таарынып жаздым. Сизден четтей баштоочу –  
Мольвольо».

**Оливия.**

Муну ошол жаздыбы?

**Шут.**

Ооба, ханша айым.

**Герцог.**

Мында бир чаташкан иш бар.

**Оливия.**

Фабиан, бошот аны, мага алып кел.

*(Фабиан кетет).*

Падышам, макул болсоң айтканыма,  
Күйөө эмес, сен мага бол бир боор ага,  
Дал бүгүн эки түгөй кошулалы.  
Атактуу той жасайлык калайыкка.

**Герцог.**

Мен кубаныч жообун берем,  
*(Виолага)*

Сиз бошсуз, бул кесипти жөн коюңуз,  
Кыз туруп, эркек ойнун ойнодуңуз:  
Баары үчүн: назик, элпек, эбиң үчүн,  
Жибек эрк, бактың үчүн бузулгус.  
Мына менин колум!

Сиз эми кожоюнга кожоюнсуз.

**Оливия.**

Мага бир тууган сиңди болосуз.  
Мольвольону ээрчитип Фабиан кирет.

**Герцог.**

Жиндиңер ушубу?

**Оливия.**

Ооба, ушул, сага эмне болду, Мольвольо?

**Мольволо.**

Күн айым мени аябай сындырдыңыз,  
Укмуштуу жорук болду эстен чыккыс.

**Оливия.**

Эмне үчүн мен, Мольвольо?

**Мольволо.**

Ананчы?

Окуңуз: сиздики эмей, кимдин каты,  
Тааныңыз, жакшы тааныш жазууларды.  
Кимдики мына бул кол, сөз кимдики?  
Башка жан, сиздин мөөрдү кантип басты?  
Айтыңыз, кана кантип жалган дейсиз?  
Коюңуз таба албайсыз башка амалды.

Эмесе моюнга алыңыз, ошондуктан сыр ачып туюнтуңуз,  
нурлуу ханшам. Жылмайгын, сары байпак кий дегенсип  
кайчылап боо байлап, Тобиге жана башка нөкөрлөргө катуу  
бол, орой бол, деп так жазылган. Жаңылба аткарамын мунун  
баарын, бирок сиз, алдадыңыз: эмне кылам. Алдоо да эчтеке  
эмес. Жаманы эмне, сиз неге, каматтыңыз караңгы үйгө?  
Кайдагы акмак олуя маскаралап, уу куюп ийне сайды  
жүрөгүмө.

Айтыңыз, жооп бериңиз, бул эмнеңиз?

Бу кандай уят кылыш көрүнгөңгө?

**Оливия.**

Ай Мольвольо, Мольвольо! Карачы, булл кол менин колум  
эмес, бир аз бар, бирок баары окшош эмес.

Бир болсо муну жазган Мария болор. Мындай иш  
башкалардан чыга бербес.

Эсимде: сен тууралуу күлүп келген,

Жин тийип, сени жинди болду деген.  
Жылмайгансың дал ушул каттагыДай,  
Эмнеси деп, таң калып түшүнбөгөм.  
Бирок сурайм, өзүңдөн сабыр кылгын,  
Ырас аның, калп эмес катуу сыңдын.  
Ким күнөкөр, бул ишке таап алабыз,  
Өч алабыз өзүнөн шылдыңчынын.

**Фабиан.**

Ханша айым, мен сүйлөйүн, уруксат эткин,  
Бузбайлы жакшы убактын, жакшы иретин,  
Бардык чатак чечилсин ушул жерде.  
Урматтуу күн, бул курдуу иренжибесин,  
Андыктан, мойнума алам өз айбымды,  
Тоби экөөбүз иштедик, бул кылмышты.  
Неге андай деп, себебин сурасаңыз,  
Мольвольо көп жерде ыза кылды.  
Тоби үйрөттү, бул катты Мария жазды,  
Ирет менен келтирип, амал тапты.  
Сэр Тоби акең кызыктын кубанчына –  
Марияны алып, үйлөнүп жатып калды.  
Акыры минтип бүттү, кызык соңу,  
Бул жерде, кек алуунун жокко орду.  
Пайда жок, касташуунун күлүп алдык,  
Кайрадан баштагыдай достошолу.

**Оливия.**

Ай шордуум ай, сени катуу мазакташкан  
экен!

**Шут.**

Баса десең: бирөөлөр улуу болуп жаралат.  
Бирөөлөр улуулукка жетишет, бирөөлөргө улуулук өзү,  
жармашып келет, билесиңби. Мырзам, бул окуядан мен  
да кур калганым жок. Сэр Топас болгон ким, билесиңби  
мырзам, андан кийин: «Кудай урсун ой Шут, мен жинди  
эмесмин» дегениң эсиңдеби? Баягыда ханша айым, мын-  
дай башы жок айбандын эмнесине күлөсүң? Эгер сиз  
боор ооруп кокус күлүп койбосоңуз, мунун оозу такыр  
көктөлдү дегениңизди унуткан жоксузбу? Ошентип өз  
кезеги менен өч алмайлар болот, мырзам.

**Мольволо.**

Силердин баарыңан өч албасам, ка-  
рап тур!

*Кетет.*

**Оливия.**

Муну аябай ыза кылып коюшту.

**Герцог.**

Достору таарынтпасын, көңүлүн ачсын,  
Ал айтсын кайда экенин капитандын.  
Ошондо алтын убак кучакталып,  
Биздин жан балын сорсун рахаттын.  
Аңгыча – биз өзүңдүн мейманыңбыз,

Канакей үлпөтүндү ач, карындашым.  
Жүр, кеттик, Цезарио минтип айтам,  
Кайрадан кыз болууга бул сымбатың,  
Кубулуп аял киймин кийингенде,  
Сен ханша айым, күнүм, нурлуу таңым.  
Шуттан башкасынын баары кетет.

**Шут.**

*(Ырдайт).*

Мен жан болуп жаңыдан жаралгандан  
Жамгырдай тып-тып тамдым,  
Жарышсам чыгып бороон, шамалдардан,  
Күлдүрүп, элдин черин жаздым.  
Жашым өсүп жеткен кезде, нелер болбоду?  
Бузук турбай тегеректе качып жок болду.  
Анан кийин, катын алдым, аржагын айтпа!  
Чынымды айтам, таба албадым, эч зыян пайда.  
Салып уруп карттык келди шорум кайнады.  
Пиво ичүүгө кезек жетти, башым айланды.  
Биздин дүйнө эски дүйнө,  
Жыл сүрө келсең,  
Күндө келип күлүүгө жадата берем.  
*Кетет.*

## **А. С. ПУШКИН**

### **ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН**

Бір менен жазылган роман

Тилегине жеткен көөдөктүн мактангандыгынын дагы бир өзгөчөлүгү,– ал өзүнүн жакшылыгы менен жамандыгына бип-бирдей кайдыгер карагандыгында эле, андай болгондон кийин,– өйдөсүнгөндүгү тек гана сеси болуу керек. Бир өөнүн катынан.

Оюм жок, ак сөөк калктын жарпын жазмак,  
Жактырып чын достуктун сыйын сыйлап,  
Максатым: өз алдыңа тартуу кылмак,  
Парсымды сага ылайык, жандай кымбат;  
Урматтуу ызаатыңа жетсе экен деп,  
Болсо деп айтканымдай ыйык милдет,  
Ырларым: ачык, жандуу, тереңирээк,  
Кең ойлуу, так чыкса деп жүрдүм тилеп:  
Ал мына – чын калыстык колго карма,  
Көз жүгүрт нечен түркүн жазууларга,  
Чала оюн, чала-була кайгыларга,  
Жөнөкөй, элге жакын сонундарга,  
Мына ушул аз эмгегим алдыңарда –  
Жумшак ыр, уйкусуз түн элестери  
Капамдын балалыгы, кары кези,  
Ушунда, ойдун суук сезимдери,  
Күйүттүн анча-мынча белгилери.

#### **Б и р и н ч и г л а в а**

Жашоого да кумарлуу – билүүгө да ынтызар.  
Князь Вяземский

#### **I**

«Менин абам тайбай туткан жолунан,  
Жакшы жүрүп, чындап ооруп калганда,  
Баркын билип сыйлашсынчы деп тапкан,  
Чындыгында эп келгендей бул ага.  
Бирок андан көп башкалар үлгү алсын:  
Ой кудай ай, кыйын экен жыласың,  
Оору алдында күн-түн калып уйкудан  
Олтурганың карыш жылбай жанынан!  
Жана мындан кандай абийир табылсын:  
Эрмек болуп ошол жарым жандууга,  
Ондоп, түзөп жаздыктарын башына,  
Аягансып берип жатып дарысын

Өз ичинен кыжырыңа келгениң:  
Алчуу шайтан, бат алса экен! – дегениң»

## II

Дал ушинтип ойлоду жаш шайкелең,  
Кабар угуп шашылып келатканда,  
Бийлиги зор Зевстин<sup>1</sup> эрки менен  
Ээ болууга бүт тууган байлыгына.  
Жан достору Людмила – эр Русландын!  
Азаматыя мен жазган бул романдын  
Коё туруп башкы сөз, бет ачарын,  
Азыр эле силерге таанытамын:  
Онегиним, ал менин асыл курбум  
Туулуп өскөн Неванын кең боюнда,  
Буйругандыр ошол жер силерге да  
Өткөргөндүр окуучум жакшы учурун:  
Мен да жүргөм чер жазып ошол жайда,  
Түндүк жактан мага жок жанга пайда<sup>2</sup>.

## III

Милдетинен атасы так кутулуп<sup>3</sup>,  
Жашап жүрдү карызга белден батпай,  
Ар жылына туптуура үч бал<sup>4</sup> куруп,  
Кедейленип шайы ооду акырында.  
Евгенийди тагдырдын жолу колдоп:  
Эң башында Madame<sup>5</sup> аны коргоп;  
Анан аны Monsieur<sup>6</sup> алмаштырып,  
Бала эң шок, бирок да эстүү чыгып,  
Француз l'Abbe Monsieur байкуш эле.  
Бала көңүлү эртелеп калбасын деп,  
Аздан, аздан үйрөтүп, эркелетет,  
Чебер карап анын жаш сезимине,  
Айып кылса, таарынтпай жеңил кагып,  
Көңүлүн ачып Летнийге<sup>7</sup>.

## IV

Акыл өсүп, балалык бууракандап,  
Жаш Евгений чоңоюп бой тартканда,  
Үмүт менен жеңил дарт канды аралап –  
Турган кезде, Monsieur шордуу анда –  
Чыгарылды кызматтан, Евгений бош,

<sup>1</sup> Зевс – кудайлардын кызы.

<sup>2</sup> Пушкин – Бессарабияны айтат, ал ошол жерге айдалып барган.

<sup>3</sup> Казналык милдеттен.

<sup>4</sup> Бал – бий үлпөтү.

<sup>5</sup> Madame,

<sup>6</sup> Monsieur – Аял жана эркектин аты.

<sup>7</sup> Л е т н и й с а д – Петербургдагы бактын аты.

Чачын тарап, кийинки модага окшош  
Лондондуктай жасанган, порумдары,  
Анан ак сөөк коомуна кирип барды.  
Француздун окуусун суудай билген  
Оюн айтып жана да жакшы жазган,  
Кем калышпай бийлөөдөн – мазуркадан,  
Куп жүгүргөн кыйналбай салты менен.  
Мындан башка не керек? Калкы ыраазы,  
Ушул анык жигит деп жалпы ыраазы.

## V

Биз баарыбыз окудук чактап-чуктап,  
Тарбиясы ушундай биздин убак,  
Не кыласың ушундан даңкы чыкса,  
Ошондуктан Онегин калкка жаккан.  
(Бир тайгылбай сыналып так сандардан)  
Жакшы илимпоз, бирок да педант<sup>1</sup> делген,  
Кудай ага бактылуу талант берген  
Кандай сөздөр сүйлөнсүн кулак салар,  
Илимпоздой, каадалуу кабагы бар,  
Чоң сөз болсо, мелтиреп туруп калар.  
Ага мейли, келсе да кандай шарттар,  
Аялдарды күлдүрүүчү сөздөр табар.

## VI

Латын тили калган менен кап качан,  
Эгер сөздүн чынын айтсам жашырбай:  
Мындан дагы билгич болгон ал ашкан,  
Окуй билген эпиграфтан<sup>2</sup> жаңылбай.  
Ювеналды<sup>3</sup> бир топ дурус талкуулап,  
Кат соңуна Vale<sup>4</sup> сөзүн шарт улап,  
Эс-эс билип эстегенде ал араң –  
Энейддин<sup>5</sup> эки-үч сабак ырынан.  
Шыгы түшпөй терең талдап билгенге,  
Тарыхтарды издөө жагын жек көргөн  
Ал андайдан чет болууну эп көргөн.  
Ал күндөрдүн анекдоту<sup>6</sup> дегенде:  
Ромулдардан<sup>7</sup> жана ошол кездерден –  
Биздин күнгө чейинкисин жат билген.

## VII

<sup>1</sup> П е д а н т – майдачыл киши.

<sup>2</sup> Э п и г р а ф – кыскача түшүнүк жазылган үзүндү сөз.

<sup>3</sup> Ю в е н а л – (Б. Ч. II асырда) Рим сатириги.

<sup>4</sup> V a l e – (латынча) – соо бол.

<sup>5</sup> “Э н е и д а” – биздин асырга чейинки I кылымдагы Рим акыны Вергилийдин поэмасы.

<sup>6</sup> А н е к д о т – куудул сөз.

<sup>7</sup> Р о м у л – Римдин негиздөөчүсү.

Салкын карап кыялына жактырбай,  
 Өмүр күүсү таттуу ырларды сүйбөгөн.  
 Ямбалардан – хорей<sup>1</sup> түрүн айырбай,  
 Дал биз окшоп, ал да жакшы билбеген,  
 Кээде сөгүп Феокритти<sup>2</sup>, Гомерди  
 Көңүлгө алып, анда Адам Смитти<sup>3</sup>  
 Бир жагынан эң үнөмчүл жан болгон,  
 Кээде өзүнчө кенен жатып ойлонгон:  
 Мамлекеттин байыганын неликтен,  
 Эмне менен күн көрөрүн, жана да –  
 Тек коротуп баспас жагын алтынга,  
 Жакшы жагын – жөн буюмун кеңиткен.  
 Андай менен атасынын иши жок,  
 Жерин берип акча албаган киши жок<sup>4</sup>.

### VIII

Жана башка Евгенийдин билгенин,  
 Баштан аяк айтуу үчүн убак жок.  
 Бирок анын анык гений экенин  
 Аманымда төгүндүккө бурмак жок,  
 Маселен ал: жаштык сүйүү жактары,  
 Жаш күнүнөн кесип кылып алганы,  
 Эмгек, азап, шаттыкка алып ошону,  
 Ошол болуп, жалгыз оюн козгоору:  
 Илимдерден артык батып кумарга –  
 Назан<sup>5</sup> жазган ашыкчылык ырларга –  
 (Ошон үчүн башы кетип кууралга<sup>6</sup>  
 Алтын күнү текке кеткен туманга –  
 Карып болгон айдоо тартып Дунайда  
 Италия – жери калып кап кайда.

### IX

.....  
 .....  
 .....

### X

Эрте бышып куулук-шумдук жагына,  
 Сыр катуунун, кызгануунун эбин таап,

<sup>1</sup> Я м б (ямб) – басымы экинчи муунда болгон эки муундуу ырдын бир сабагы (стопасы), хорей – басымы биринчи муунда болгон эки муундуу сабак (стопа)  
<sup>2</sup> Ф е о к р и т – айыл койчуларынын турмушун жазган грек акыны.  
<sup>3</sup> А д а м С м и т – Англиянын буржуазиялык экономисти.  
<sup>4</sup> Атасы жерин барымтага берип акча алган.  
<sup>5</sup> О в и д и й Н а з а р – (б. з. ч. I кылым) – “Сүйүү өнөрү” деген ырды жазган Рим акыны.  
<sup>6</sup> Ошол ыры үчүн Дунайга айдалган.

Ишендирип, кээде ишентпей агына,  
Калп үшкүрүп, кабагына кайгы жаап,  
Кээде эстүү, кээде болуп тил алчаак  
Кээде экөө, кээде сезгич жана сак!  
Кээде жоош, эч сөз айтпай момурап,  
Кээде чечен, таппас жерден сөздү таап,  
Сүйбөй карап чын сүйүүнүн катына!  
Бирди сүйөм, ошого мен берем деп,  
Айта турган туругу жок даяр кеп!  
Эң жагымдуу, карашында башка ынтаа  
Кээде уяң, кээде өткүр, ал кээде  
Жашып кеткен көзүнөн жаш имере.

## XI

Түсүн буруп, жаңы болуп кубулуп,  
Тартып алып, ууз кыздар жамалын,  
Өлөмүн деп көкүрөгүн урунуп,  
Кээде салып калп мактоонун амалын:  
Байкай коюп кыздын аяп калганын,  
Мурда билип жумшактыгын алардын,  
Кызыктырып аны жаштык кумарга,  
Эбин таап, эркелетип турарга,  
Жалындырып, аны сүйөм дедирип,  
Билип алып акырында бар сырын,  
Анан ага мезгил болжоп кезигип,  
Эн олтуруп акыл айтып сөз кылат:  
Неге минттиң, боштугуң деп шылдыңдап!

## XII

Эң эртелеп ышкысына тутантты,  
Көптү көргөн көзөлдөрдү суусатты!  
Көөдөксүнүп күнөөлөшкөн чунакты,  
Күтпөс жерден согуп жыгып кууратты,  
Андайларга ачуу-ачуу сөз тапты!  
Тосо койду көзгө илээшпес тузакты!  
Ай күйөөлөр, көбү алданган сендейдин,  
Аны билбей дос болгонун кантейин:  
Кыраакы – куу митайымда сыйлаган,  
Билгичсинген жүргүчтөрдө кыйбаган  
Кытмыр шайтанчалга арамдык сыйбаган,  
Алданган кор, ада кайтпай ыйбадан  
Өз-өзүнөн жетишкенсип карк болуп,  
Тамагына, аялына март болуп.

## XIII. XIV

.....

.....  
 .....  
**XV**

Төшөгүндө, жаткан кезде чиренип:  
 Ар кай жактан ардакталган кат келет,–  
 Чакырык ко? Деген шеги чын келип  
 Үч маркабат, үчөөн бирдей бат берет.  
 Тегинде бал, аныкында бал оюну,  
 Билбейм эми кайранымдын кайда ою?  
 Кимден баштайт? Баштар жагы табылар,  
 Үчөөнөн тең кур калбоочу камы бар.  
 Ошол бойдон, таңкы жеңил кийимчен  
 Баливарын<sup>1</sup> кийип алып калдайтып,  
 Сейил курат бак ичинде чер жазып,  
 Туш тарабы, ойдогудай жайык, кең,  
 Брегети<sup>2</sup> шыңгыр этип соккуча,  
 Түшкү тамак ичер маалы болгуча.

**XVI**

Күүгүм кирет. Чанасына олтурат.  
 «Жол бер! «Жол бер!» деген үндөр угулат.  
 Темир аяз бетти каарып соккулап,  
 Жакасына тоңо калып ак бубак.  
 talon<sup>3</sup> жакка бура салат жол эбин,  
 Ал белгилүү: Күтүп турат Каверин<sup>4</sup>  
 Кирип барды – б у п дей түштү пробка,  
 Вино атылды куйруктуу учма, жылдызча,  
 Даяр болот кандуу рост<sup>1</sup> – биф<sup>5</sup> аңгыча,  
 Мына трюфли<sup>6</sup> тамшандырган даамына,  
 Француздун миң кыл ашы ушунда,  
 Страсбургдун пирогдору жанында,  
 Лимбург<sup>7</sup> жактын жумшак сыры эң ырас,  
 Арасында баягы алтын ананас<sup>8</sup>.  
 Ичер эле, эми дагы бир бокал,  
 Жаңы келген, жакшы бышкан май котлет,  
 Сагат урат, канча экенин байкап кал,  
 Айткан өндүү, башталат деп чоң балет.  
 Онегиним театрдын сынчысы,  
 Түк жадабай, абдан ызаат кылчысы,  
 Жандоочусу андагы артист кыздарды,  
 Кадырманы кулис<sup>1</sup> жактын сырттаны,

<sup>1</sup> Б а л и в а р – калпак.

<sup>2</sup> Б р е г е т и – чөнтөк саат.

<sup>3</sup> Т а l o n – белгилүү номердан кармоочу.

<sup>4</sup> К а в е р и н – Пушкиндин жайы.

<sup>5</sup> Р о с т - б и ф – эттен бышырылган тамак

<sup>6</sup> Т р ю ф л и – козу карын.

<sup>7</sup> Л и м б у р г – Белгиядагы шаар.

<sup>8</sup> А н а н а с – жемиш.

Ошондуктан театрга ал учту  
Ар ким ичтен урмат-сыйын талаша,  
Кол чабууга болгон кезде антраша<sup>2</sup>.  
Башкаруучу чишш... деп кээде чыкса чуу  
Моина<sup>3</sup> деп кыйкырууга калп эле  
Эптеп өзүн көрсөтүшкө элдерге.

## XVIII

Сыйкырдуу жай<sup>4</sup>.  
Баягы эски жылдарда.  
Дүңгүрөткөн сатиралык<sup>5</sup> эмгегин,  
Фонвизиндин кезеги эле дууларга,  
Аны туурап, жаньгн кыйнап Княжнин<sup>6</sup>:  
Ал кездерде алкыш алып Озеров<sup>7</sup>  
Кол чабышып, элдер ыйлап шолоктоп,  
Семенова<sup>8</sup> көргөн калкты тамшанткан,  
Жаш Катенин, Корнелиге<sup>9</sup> бакты ачып,  
Бул турмушка аны кайра жашатып:  
Алып чыгып тили ийнедей Шаховский<sup>10</sup>  
Күлкү оюндун сан эсебине болжобой  
Анда Дидло<sup>11</sup> өнөрүнө таңданып,  
Ошол, ошол, ошол сонун жерлерде  
Ойноок күнүм, ойноп өткөн экен э!

## XIX

Перилерим<sup>12</sup> Кандайсыңар? Кайдасың?  
Угар белең ыйлап айткан датымды:  
Айтчы деги азыр кандай алдасың?  
Жаштар ээлеп, сен керилип калдыңбы?  
Андагы ырды угар бекем да бир жол?  
Көрөр бекем орус бийин, көркү мол?  
Терпсихарадай<sup>13</sup> тегеренип кеткенин,  
Эмкилерге же зеригер бекемин?  
Же көрүнбөс биздин ошол тааныштар  
Кыя карап, күңүрт жаман жарыгын  
Лорнет тартпай, ойну жакпай барынын,  
Күлүп калса, ага кээ бир адамдар,  
Өз ичимден пейилин сүйбөй ал элдин,

<sup>1</sup> К у л и с – театрдын сахнасынын арты.

<sup>2</sup> А н т р а ш а – балеттин секирме түрү.

<sup>3</sup> М о и н а – Озеровдун “Фингал” деген трагедиясынын героинясы.

<sup>4</sup> С ы й к ы р л у у ж а й – театр.

<sup>5</sup> Сатира – какшык түрүндөгү чыгарма.

<sup>6</sup> К н я ж и н – Француздан ондоп жазган бир топ чыгарманын автору.

<sup>7</sup> О з е р о в – “.....Донской” аттуу эл сүйгөн трагедиянын автору.

<sup>8</sup> С е м е н о в – ошондо ойногон актриса.

<sup>9</sup> К а т е н и н – Корнелди которгон акын.

<sup>10</sup> Ш а х о в с к и й – театр ишмери, драматург.

<sup>11</sup> Д и д л о – атактуу балетмейстр.

<sup>12</sup> П е р и л е р и м - .....

<sup>13</sup> Т е р п с и х а р а – бийдин пири.

Өткөндү ойлоп,– аттин ай дээр бекемин?

\*\*\*

Театр жык-жык. Ложалары жаркылдайт  
Партер менен креслоруну бүт толо,  
Райка үстүндө<sup>1</sup> адам саны саналбайт,  
Көтөрүлүп көшөгөсү ового:  
Жумшак, чебер музыкалар күү курап,  
Көп Нимфтердин<sup>2</sup> арасында ошол убак,  
Истомина<sup>3</sup>, көз учуна илээшпей,  
Бир аягы жерге тиер-тийбестей,  
Көргөн пенде эмне экенин билбестей,  
Бир аягы чимирик чарк айланган,  
Калкыйт, сызат Эоланын<sup>4</sup> желиндей:  
Кээде бели нечен түргө кубулат,  
Кээде аягын, аягына ургулап.

## XXI

Эл кол чабат... Эми кирет Онегин,  
Кээ бирөөнүн басып өтөт аягын,  
Тарта коюп кош айнектүү лорнетин,  
Карай калат калың тобун аялдын:  
Көз жүгүртөт ярустардын баарына.  
Баарын көрдү: кийим, түсү алдында,  
Кабак чытат, толбогондой сынына  
Башын ийип көптөргө ызаат кылды да,  
Анан кайра сахна жакка бурулду.  
Өз-өзүнөн жаткан өңдүү алактап,  
Башын тартып, зериккенсип аз-аздан...  
Деп сүйлөнөт: «Жактырбаймын мунунду»  
Ай буларды жаңыртууга убакты,  
Дидлоң деги жанды жаман жадатты.

## XXII

Дале болсо: амур<sup>5</sup>, шайтан, жыландар,  
Баштагыдай, чуу салышат сахнага;  
Дале болсо, чарчоо тарткан малайлар,  
Тонго оронуп уктап жатат талаада;  
Дале болсо, дүңгүрөтүп жер тепмей,  
Шыбырашмай, чимкиришмей ошол кездей,  
Театрдын ичинде да, сыртында,  
Шамдар турат, жаркыраган нурунда,  
Дале ошондой, чыйрыккан ат обдулуп,

<sup>1</sup> Р а й к а – театрдын эң жогорку ярусу.

<sup>2</sup> Н и м ф т е р – Токой кудайлары.

<sup>3</sup> И с т о м и н а – ошол кездеги атактуу балерина.

<sup>4</sup> Э о л а – желдин кудайы.

<sup>5</sup> А м у р – сүйүү кайыбы (кудайы).

Ооздугун чайнап турат кошкуруп,  
Арабакечтер отко айлана олтуруп,  
Ээсин сөгүп, колу менен кол уруп, –  
Башка кийип, да бир жакка бармакка.

### XXIII

Кантип айтам, кантип жазып бере алам,  
Анын укмуш, жасалгалуу бөлмөсүн  
Ал ушунда миң кубулуп жасанган,  
Чечип-кийип, кийип-чечип күрмөсүн?  
Көз кандырган нечен майда-чүйдөдөн,  
Кымбат алып Лондон бизге чыгарган,  
Балтиканын толкунунан тюль алган –  
Майга жана токойлорго бааланган,  
Париждиктер пайдасына аңсаган,  
Өмүрүнө кесип кылып тандаган,  
Сөөлөт үчүн ойлоп таап миң сандап.  
Кооздукка кооздуктун жыргалын  
Дал ошонун баары ушунда болуучу  
Онегиним ойдогудай оңуучу.

### XXIV

Царграддын салтанаттуу каухары  
Столунда фарфор менен бронза,  
Жыларына көңүл черин жазары,  
Сонун-сонун атырлар бар эң таза:  
Майда-майда тарак, болот аралар,  
Түптүз, ийри эчен укмуш кайчылар,  
Щоткелердан отуз уруу – түрү бар,  
Тырмакты актап жана тишти жуунар:  
Руосо (айтам ыгы келе калганда)  
Түшүнбөгөн Грим<sup>1</sup> өңдүү акынга,  
Дуушар болуп, ал жасанып жатканда,  
Кеңкелестик иши дептир жөн гана:  
Укук менен эркиндиктин көсөмү.  
Ушул жерде туура айтпаган бул сөздү.

### XXV

Ар адамга чыйрак болуу жакшы парз,  
Жаман болбос тырмак көркүн ойлосо,  
Кимге сыят бир кылымга болсоң кас?  
Калктын өзү үйрөнгөн соң ошого,  
Көрк жагынан Чадаевдей<sup>1</sup> Евгений  
Кокус элден укпайын деп жемени,

<sup>1</sup> Г р и м – XVIII кылымдагы француз жазуучусу.

<sup>1</sup> Ч а д а е в – (Чадаев) Пушкинге теңтуш акын, кооз кийинген экен.

Өз порумун эң бир кылдат караган,  
Көркөм деген баа алууга жараган.  
Үч саат, төрт саат эң эле кем дегенде,  
Кетпей турган таш күзгүнүн алдында,  
Анан андан чыга калган чагында –  
Жарк дей түшкөн Венерага<sup>2</sup> теңеле.  
Эркек болуп, аялдыгын байкатпай,  
Маскарадга бара жаткан айымдай.

## XXVI

Эң кийинки порум менен жасанган,  
Айтар элем анын сонун сымбатын,  
Биздин коомдун илимпозу астынан,  
Толук сынап, түрлөрүнүн көп атын,  
Өтөр элем: жакшы болмок анткенде,  
Мен кумармын жана андай милдетке:  
Фрак, жилет, панталондун аттары  
Орусча жок, анан кандай кылалы?  
Билип турам, алдынарда айбым бар,  
Бардык бүткөн сөзүм ошондой, не кылам?  
Анча-мынча кошор элем туш-туштан  
Башка журттун, чоочун тилин курдаштар,  
Бирок кантем, бизден бетер ичи тар  
Биздин улуу «Академик Словарь»<sup>3</sup>.

## XXVII

Азыр бизге зарылдык жок ал иштен,  
Андан көрө балга эртерээк сызалы,  
Бир нерсеге шашкандыгын билгизген,  
Онегинден бир аз кабар кылалы.  
Чырагы өчкөн көп үйлөрдүн жанында,  
Уйку баскан көчөлөрдүн алдында  
Ал олтурган каретадан нур тиет,  
Жарык шоола ойду түзөп, түздү иет,  
Кар үстүнө желеленип тартылат,  
Плошкалары<sup>4</sup> көп катарга тагылган,  
Жарк-журк этет маңдайдагы сонун там,  
Терезеге сөлөкөттөр жакындап,  
Өтүп кетет көлөкөсү баштардын,  
Аялдардын, кээ бир кооз ургаңдын.  
Мына ошого кирип барды биздин эр  
Киймин чечип, катуу басып шыпылдап.  
Бирден калып мрамор таштуу тепкичтер,  
Чачын оңдоп, киймин түзөп кылдаттап, –

<sup>2</sup> В е н е р а – сүйүү кудайы.

<sup>3</sup> XVIII – кылымда чыккан “Словарь Академии Российской” дегенде бир да чет тили киргизилбеген. Пушкин муну мыскыл катарында айтат. Ал тилге тил кошулууну сүйгөн.

<sup>4</sup> П л о ш к а – май куюлган ачык шам.

Топко басты. Элге батпайт зал ичи;  
Музыканын чарчаңкы үнү билинди;  
Сөөлөттүү бий, мазуркага айланат,  
Көпчүлүктөн басууга жол байланат.  
Шаракташат атчандардын шпору,  
Чарк айланат асыл, айым буттары,  
Ай алардын укмуштуу экен учканы,  
Аны карап, олтургандын бир тобу:  
Басып кетет шыбырлардын салмагын,  
Ойнолгон күү, каапыр ичи тарлардын.

### XXIX

Оюн-күлкү, сайраны көп күнүмдө,  
Далай болгом үлпөтү кең балдарда,  
Сүйлөшүүгө жашырын сыр түрүндө,  
Ал жай ыктуу ат тапшырып аларга.  
О ардактуу, күйөөсүнгөн эркектер,  
Мен айтамын, сен эсиңе эми кел!  
Намыс кылбай айтканымды аңдап кал,  
Сага кылган жакшылыкка кулак сал.  
Силер дагы, сак болгула апалар,  
Кызыңарды кый өткөрбөй караңар,  
Көзүңөрдөн лорнеттерди албаңар!  
Эмесе... бир.. Кудай билет... Байкаңар!..  
Мен силерге бул сөздү айткан себебим:  
Көптөн бери сүттөй таза немемин.

### XXX

Аттиң арман, күлкү, рахат, сайранга,  
Байкап көрсөм, кеткен экен көп күнүм!  
Эгер ошол кез өз күнүндөй турганда,  
Болор эле сүйгөнүм бал өзүмдүн.  
Сүйөм, сүйөм, азоо жаштык курагын,  
Жарык жүздүү жана көйрөң убагын.  
Аялдардын миң амалдуу порумун,  
Аяктарын жандай көрөр жоругум:  
Бирок биздин кең Россия ичинен  
Табылар дейм көзгө толор үч аяк,  
Ах, кудурет! Жүрөгүмө чок салат...  
Бир сулуунун эки аягы... мен билген...  
Кантем анан уктап кетсем түшүмдө...  
Жүрөк согот, албууттаган түрүндө.

### XXXI

Кантип, качан жана кандай талаада,  
Ал буттарды, кандай арсыз унутат?  
Сен ай, сен ай! Кайдасыңар, садага?

Кандай гүлдү басат экен ушул чак?  
Сен чыгыштын жыргап, жыргал чагына,  
Түндүк жактын мундуу аппак карына,  
Из таштабай алыс кеттиң сагынтып,  
Мени астыңа килем салып, жалынтып,  
Кумарыңа тартар элең эркелеп:  
Мен сен үчүн бар дүйнөмдү унуткам,  
Атак, урмат, мактоолорду ыргыткам,  
Жерди таштап безип кеткем бир сен деп!  
Кайран жаштык, кайран бакыт сап болду,  
Сен чөп басып жок болгондой жок болду.

### XXXII

Сулуулардын, нурдуу бети, анары,  
Кандай сонун, кандай жыргал курдаштар!  
Бирок чиркин Терпсхоранын буттары  
Ал жыргалдын миндерине барабар!  
Көз караштын ички сырын тарткандай,  
Ал өзүнө суктандырат ар кандай,  
Түпкүрдөгү сезимиңди эзилтип,  
Өмүрдөгү жыргалыңды кеңитип.  
Эльвина жан аягыңды жактырам,  
Сүйлөшүүгө кең столдун астынан,  
Тебеленсе сен басканда жазгы ыраң.  
Орус печинин бир түрү.  
Кыш болгондо каминага<sup>1</sup> жылынсаң,  
Муздай кашка паркет залда басканың,  
Көлөкөлүү көлү астында асканын.

### XXXIII

Билем көлдүн, күн күркүрөөр маалында,  
Түрмөктөлүп жарга урунган толкунун,  
Жете жаңса, сулуу аягы алдында,  
Толкунундан! деп ыраазы болчумун.  
Мен ошондо толкун менен бир келип,  
Кангым келген, өөп-өөп жиберип.  
Жаштыгымдын жалынынын ичинде,  
Оргуп, ташып, кайнап турган кезимде,  
Мен мынчалык жан күйүтүн тартпагам.  
Жаш Армиддин<sup>2</sup> жумшак эрдин өпкүчө,  
Муктажына махабатым төккүчө,  
Чер жазганча көөдөндө кош алмадан  
Мен өзүңдү бир өбүүгө кумармын  
Бир сен үчүн бардыгы тең булардын!

<sup>1</sup> Орус печинин бир түрү.

<sup>2</sup> А р м и д а – Италиянын акыны Торковато Тассонун поэмасынын героиниясы.

**XXXIV**

Мындан башка сонуну бар көңүлүмдө!  
 Аны самап ойго баткан кезимде,  
 Үзөңгүсүн кармагансым өңүмдө...  
 Колго урунган жумшак буту сезимде...  
 Кайра кайнайт көрүнбөгөн тилектер,  
 Кайра элестеп, бирге жүргөн ошол кездер,  
 Кайра ойгонуп, тоңгон жүрөк кандары,  
 Кайра сүйүү, кайра ашыктык арманы!  
 Койчу, жетер! Тентек сүйүү кесирин,  
 Мактаганым ушул жеңил лирамда,  
 Ырдоо болбос, касиеттүү ырларга,  
 Андай ырлар черин жазбас эч кимдин.  
 Карашы сук, шертке жумшак жалганчы  
 Өзүлөрүнүн аягындай... алдамчы.

**XXXV**

Ал Онегин, мас кылгандай уйкусу,  
 Үйгө келет, укташ үчүн бал жактан,  
 А Петербург эртең менен укмуштуу,  
 Дүңгүрөгөн барабандан көз ачкан.  
 Көпөш турат, ишке келет бакалчы,  
 Арабакечтер бет алышат бир жаны<sup>1</sup>.  
 Охтенкалар<sup>2</sup> сүт сатууга баратат,  
 Буту астында кычыраган кар калат.  
 Таң ойгонду, укмуштуу бир чуу менен,  
 Түтүн оргуп, терезелер ачылып,  
 Сиңип жатат көккө жете атылып,  
 Нанчы немец эң этибар эп менен  
 Нечен ирет ушул кагаз калпакчан  
 Васисдасын<sup>3</sup> мезгилинде так ачкан.

**XXXVI**

Сонун балдын сөөлөтүнө магдырап,  
 Таң мезгилин, түн жармы экен деп санап,  
 Уктап жатат, уйкуга эрип жан жыргап,  
 Үлпөт, сайран, шаттыкка өскөн кысталак!  
 Көзүн ачат, түш чаңкаяр убакта  
 Андан ары, баягы ишин уланта,  
 Ошол эле өзгөрбөгөн калыпта,  
 Бүгүнкүсү кечээкиге барымта.  
 Эгер антсе, бактылуудур Евгений?  
 Эркин өтүп гүлдөп турган убагы,

<sup>1</sup> Б и р ж а – арабакечтер туруучу жай.

<sup>2</sup> О х т е н ь к а – Петербургдун четинде Охта деген жерде жашаган аялдар.

<sup>3</sup> В а с и с д а с – нан сатчу дүкөндүн тешиги – форточкасы “Васмдас” – немецче “бул эмне” деген сөз.

Колго тийип аламын деп сунганы,  
Аялдарды эч армансыз жеңгени?  
Же досумдун үлпөттөгү курчтугу  
Чеки болуп көптүн көңүлүн буздубу?

**XXXVII**

Жок, ал бекер: эрте муздап көңүлү,  
Ирээнжитти ак сөөк калктын чуулары,  
Сүйгөн сулуу, кайра жаман көрүндү,  
Адатындай көнүмүш болгон мурдагы:  
Жадаткандай аялдардын алдоосу,  
Муздаткандай, дос-курдаштын жалгоосу:  
Жана дайым боло бербейт эмеспи –  
Пирог жана бифштекс жемеси,  
Шампанский дайым акпас шыркырап,  
Жана курч сөз ага кайдан табылат!  
Көңүлү чөгүп, башы ооруса салбырап,  
Кайран курбум, курч болсо да, ал бирок –  
Чын пейилинен жаман көрө баштады:  
Согуш, кылыч, ок-дарыны таштады.

**XXXVIII**

Оор тартып оору өңдөнгөн себебин  
Алда качан билүү керек болсо да,  
Англисче «силин» дарт дегендин,  
Көңүлү чөгүү кыскачалап айтканда,  
Дал ошол дарт, акырындап чулгады,  
Болгон менен мындай азап кууралы,  
Кудай жалгап атангысы келбеди  
Муздак карап турмуш деген немени.  
Чайльд-Горальддой муңайыңкы, капалуу  
Пайда болду салтанаттуу жайларга,  
Ак сөөктөрдүн ушак, бостон<sup>1</sup> ойнуна,  
Калп үшкүрүк, көз карашка ажарлуу  
Көңүлү жибип жумшаган жок эч жерде,  
Андайларды сезген да жок деги эле.

**XXXIX. XL. XLI.**

.....  
.....  
.....

**XLII**

Чоң светтин кербез бураң белдери!

<sup>1</sup> Б о с т о н – карта ойну.

Ал силерди элден мурда таштаган.  
 Биздин жашка, айтар сөздүн чын жери:  
 Такыр жакпайт, билермансып мактанган.  
 Болсо болор кээ бир мыкты аялдар,  
 Акын Сейди<sup>1</sup>, Бентаманы<sup>2</sup> талкуулар:  
 Ошентсе да сөздөрүнүн мааниси аз,  
 Кур сандырак, ойго эч нерсе калтырбас.  
 Ага болбой акчыланып көрүнөт,  
 Улуксунуп, акылмансып башкача  
 Айыбы жоктой, деги эле эң бир таптаза,  
 Сезгич, кылдат, тактыгында андан көп:  
 Эркектердин сунган колу жетпестей,  
 Кейпин көрүп көңүлүң калат кептешпей.

### XLIII

Үлпүлдөгөн жакшынакай сулуулар,  
 Түн мезгили болгон кезде бир убак,  
 Алып өтчү жумшак күлүк арабалар,  
 Петербургдун жолу менен шарактап. –  
 Силерди да Евгенийим калтырган,  
 Шапар тебүү салтына кол булгаган,  
 Ал бекинип, сыртка чыкпай далайга,  
 Уйкусурап калем алды колуна,  
 Жазам деди, бирок кыйын мээнетке  
 Чыдаган жок: ошондуктан жазуудан  
 Пайда чыкпай каламы да тайгылган.  
 Кирбей калды «күүлдөктөр цехине»<sup>3</sup>.  
 Мен аларды паландай деп талдабайм  
 Өзүм дагы башка болуп саналбайм.

### XLIV

Жана кайра бекердикке берилип,  
 Курган жандын көндөйлүгү кууратып,  
 Максат алды мактануусун кеңитип,  
 Башка акылын ээледемекке көз артып;  
 Так толгон сансыз китеп жанында,  
 Тынбай окуйт, окуганда не пайда:  
 Кур зеригүү, жалаң алдоо, тантыроо,  
 Абийири жок, эч бир акыл калтырбоо;  
 Жакшы ойлорго кишен салып, бек тутуп,  
 Убарада өткөн экен эски убак.  
 Эски убакка эп келгендей эмки чак,  
 Аялдардай китепти да унутуп

<sup>1</sup> С е й (Сээ) – Француздун буржуазиячыл экономисти, акын.

<sup>2</sup> Б е н т а м – англиянын буржуазиячыл акыны.

<sup>3</sup> “Күүлдөктөр цехи” – жазуучулар.

Чаң-чуң баскан анын катар полкуна –  
Басып кетти,– кара парда тартты да.

#### XLV

Алып таштап оор жүгүн Светтин  
Мен да ошондой убарасын койгомун,  
Аны менен дос болушкан кезегим  
Жакшы көрүп, анын ачык ойлорун.  
Санааларга эрксиз бата калганын  
Кыялынын такыр башка жактарын,  
Өткүр, эң курч, салкын тарткан акылын.  
Мен ачуулу, ал сабырлуу, акырын,  
Экөөбүз тең ышкыбызга кумарбыз,  
Экөөбүз тең жадаганбыз турмуштан.  
Экөөбүздөн бирдей жүрөк муздаган,  
Экөөбүз тең балаа күтө турганбыз;  
Ал: көр Фортуна<sup>1</sup> жана элдердин балаасы,  
Аны күткөн биздин күндүн эң башы.

#### XLVI

Ким ой менен күн өткөрсө, андай жан:  
Көңүлүндө адамга ак ойлобос,  
Сезгендерин, сезиминде байлаган:  
Өткөн күндүн элесинен тим болбос:  
Андай жанга опосу жок жыргалдын.  
Ага өткөн күн заарын чачар жыландын,  
Аны эзгилеп ошол жаман чактары  
Бирок анын кээ бир асыл салттары, –  
Сүйлөшүүгө эң бир сонун түр берет.  
Адегенде Онегиндин сөздөрү  
Мени уялтты, анан кайра жөндөлдү.  
Бетке соккон талаштары болуп эп.  
Күлкүсүнүн өт куйгандай жармы ачуу,  
Жини келсе: мыскыл сөзү санаттуу.

#### XLVII

Көп учурда, жазгы турум болгондо,  
Ачык, таза киргили жок ободо,  
Нева асманы түн киргенде ошондо  
Суу жүзүнө ай жылмайбай койгондо,  
Диан нуру жашырында жатканда,  
Ойлоо кандай, өткөн кызык чактарга,  
Ошондогу сүйүү даамын татарга,  
Кайра калкып, камсыз алыс сапарга...  
Жан көшүлтүп, кайрымдуу шат түндөргө

<sup>1</sup> Ф о р т у н а – байыркы Рим уландарында бакыттын пири делинет.

Жыргачу элек, сөз таба албай сүйлөргө!  
Көк токойго, куурал көрүп түрмөдө,  
Апкелгендей жаткан жанды күнөөдө.  
Калкыр элек биз ушундай ойлорго  
Жашоо күнүн жаңы гана бойлордо.

### XLVIII

Аёо тартып, ички оюнун тереңи,  
Ыклас менен гранитти таянып,  
Евгенийди эркин ойлор ээледі  
Кебетеси Пиит<sup>1</sup> болуп ал анык.  
Баары жымжырт, жалгыз гана бул түндүн  
Сакчылары дабыш кылат сак үнүн:  
Тээ капкайдан дрожкалар кылдырттап,  
Миллионныйдан<sup>2</sup> ары алыстап бурулат;  
Кайык гана калдактатып канатын,  
Сызып барат уйку баскан дайрада, –  
Бизди ошондо тамшандырды далайга,  
Кайраттуу ыр, коңур үнү сурнайдын,  
Андан ширин ушул түндүн жыргалы  
Торкаватто октаванын<sup>3</sup> ырлары.

### XLIX

О укмуштуу Адриатанын толкуну  
О Брента суу. Көрөм кайра, шегим жок.  
Кайра тартып, кайран ыклас отумду  
Үндөрүңдү угарыма көңүлүм ток!  
Аполлондун балдарына кымбатсың,  
Альбиондун сүйөм салттуу лирасын,  
Мага тааныш, бир туугандык түрүндө  
Италия сенин алтын түнүңдө.  
Кумар басам жыргалыма эркимче:  
Эрмек болуп Венеция сулуусу  
Сөзмөр болуп, кээде болбой унчугуу.

### L

Барбы азаттык, ошол жакка барарга?  
Жетти мезгил! Мен ошого чакырам!  
Көл кыдырам, көңүл бурам шамалга,  
Жөнөш үчүн кораблди азгырам.  
Бороон көркү толкун менен кармашып,  
Миң татаалдуу, жолунан жол талашып,  
Качан баштайм, азат качкын сапарды?  
Таштоо керек мындай капа жактарды

<sup>1</sup> П и и т – Муравьев деген акынды айтат. Пиит – поэт-акын.

<sup>2</sup> М и л л и о н н ы д а н – Петербургдагы бир көчө.

<sup>3</sup> Т о р к а в а т о о к т а в а н ы н – Торковато Тассонун ыры.

Жаныма жат алааматтан кутулуп,  
Түштүк жактын көлдөрүндө түнөрбөй.  
Бактым болсо Африкамда жүргөндөй:  
Ошол жактан түнт Россияди сөз кылып  
Запкы тарткан, сүйгөн күндү эстерге,  
Жүрөгүмдү көмгөнүмдү ошол жерге.

## II

Онегин да айтканыма куп эле,  
Макул эле чоочун жерди көрүүгө;  
Бирок тагдыр каршы учурап биздерге  
Бөлүнүүгө эрксиз кылды көнүүгө.  
Ошол кезде, каза болду атасы,  
Онегинди күтүлбөгөн дарт басты,  
Толуп кетти карызы бар кишилер,  
Паланым бар, пастаным бар дегендер:  
Евгенийим чырлашууну жек көрүп,  
Ыраазы болуп жазмышына ичинен.  
Ата мүлкүн ошолорго бердирген.  
Эч нерсесин жоготпогон өңдөнүп –  
Неге десең: көңүлүндө сезгендей  
Кары абамдан байлык калат дегендей.

## II

Ал аңгыча кабар укту айткандай,  
Кат жазыптыр, андагы адам баяндап,  
Абаң начар келгин дептир бат – калбай,  
Аманында коштошкунуң: бир урмат.  
Окуп алып ушул жаман кабарды,  
Евгенийим бармак болуп камданды,  
Жөнөп калды почта менен зымырап,  
Көңүлүндө жалган кейиш сыр турат,  
Алдын алып кам көргөнсүп баарына  
Калп үшкүрүп, кейигендей түр алган,  
(Романымдын башы ошондон башталган)  
Жетер замат абасынын айлына,  
Дуушар болду столдогу табытка,  
Сөөгүн көрдү жаткан жансыз калыпта.

## III

Көрдү мындан кызмат кылган жандарды,  
Өлүктү угуп, келген экен туш-туштан,  
Баары аралаш чоочун, тааныш сандары,  
Ичинде бар көр ишине кызыккан.  
Өлгөн – өлдү, аны коюп кайтышты,  
Мейман, поптор ичип, жешип жатышты,  
Аны бүтүп, менсинишип тарашты,

Бир чоң ишти бүтүрдүк деп санашты.  
Мына Онегин, эми айыл адамы  
Завод, токой, жер-сууларга кожоюн,  
Башта жүргөн буга бурбай түк оюн,  
Ал кездеги бүлүндүргүч адаты  
Эми калды: кесиби бар ушундай,  
Жоктон көрө – жогору дей тургандай.

#### LIV

Жакшы өңдөнүп көргөндөрү, эки күн,  
Жайкалган чөп, мелтиреген талаалар,  
Салкын токой көрсөткөндөй көркөмүн,  
Акырын, жай, агып жаткан булактар:  
Үчүнчү күн – токой, кырлар, талаалар  
Анча жакпай, муздак болду эми алар.  
Анан ага пайда болду зеригүү,  
Өнөкөттүү нерсе өңдөнүп белгилүү  
Кыштакта да Петербургдай бук болуу  
Көчө, сарай, албетте, жок бул жакта,  
Көп кызыкпайт, карта, сөөлөт, ырларга,  
Эми мунун көңүлү чөгүү жолдоду  
Кууп алды арт жагынан түк калбай,  
Көлөкөдөй туура жүргөн аялдай.

#### LV

Мен жаралгам ынтымактуу күндөргө,  
Уу-чуусу жок тынчтыгы үчүн кыштактын:  
Түнт жер жакшы лира тарткан күүлөргө  
Жолу жазык жаза турган ырлардын,  
Чер кандырып жакшынакай сейилге,  
Жол арытам, мелтиреген мейкинде,  
Бекерчилик көнгөн жалгыз адатым  
Көзүмдү ачсам, укмуш туш-туш тарабым  
Азаттыктын жыргалына тамшантат.  
Чактап окуйм, уктагандан жадабайм,  
Кармасам деп жеңил даңка карабайм.  
Бир кездеги тентек өскөн бала чак  
Айтчы ал күндөр текке кеткен жок беле?  
Алтын бакыт чала-була эсимде!

#### LVI

Гүлдөр! Сүйүү! Кыштак! Жана салтанат!  
Кең талаалар! Мен силерге берилгем.  
Арабызда айырманы ардактап  
Онегинге окшобоймун деп билем.  
Кээ бир тентек, күлкү издеген окуучу  
Китеп баскыч, сөздү сөзгө кошуучу,

Жөн туралбай, ушак таап жок жерден  
Онегинди салыштырып мен менен,  
Уялбастан, коркпой туруп кудайдан,  
Деп айтпасын: өз кейпи экен тап-таамай,  
Акын көркү Байрон өзүн жазгандай<sup>1</sup>.  
Мен алардын кыялына таң калам:  
Ошол бекен акындардын тапканы?  
Билбейт бекен өздөрүнөн башканы?

## LVII

Дагы бир кеп: акындардын баары эле –  
Махабаттын санаасына тең шерик.  
Сулуу заттар эстен кетпей бир кезде,  
Түшкө кирип, жүргөн эле жаны эрип;  
Элестери көпкө жүрдү көңүлүмдө,  
Анан аны ырга коштум көп түрдө;  
Ырдап жүрдүм эч нерсени ойго албай,  
Тоо кызынан<sup>1</sup>: идеалым тапкандай,  
Салигирдин<sup>2</sup> туткундарын бүт жаздым,  
Эми достор өзүнөрдөн угаарым,  
Мага келип чын пейлиңен сураарың –  
Деп айтарсың: «Санаасы эмне лиранын?  
Көп калың кыз, мына, мобул тургандын –  
Арасынан кимисине арнадың?»

## LVIII

Кимдин деми каламыңа дем берип,  
Жаракөрлүү жамалына тарта алды?  
Ким берилди ойлуу ырыңа ой кеңип,  
Кимди барып касиетиң каптады?»  
Эч кимди эмес, кудай урсун ишенсең!  
Көңүлүм калган эссиз сүйүү дегенден,  
Мен алардан такыр жыргал таппагам.  
Жыргаган ким, ал эки шерт аткарган –  
Ашыктыктын деми менен ыр жазган,  
Акындыктын касиетти ырбаткан  
Туура жүргүн Петрарканын артынан  
Сүйүү менен жүрөк дартын чыгарган.  
Ага кошо атакка да жете алган  
Мен сүйгөндө: дөдөй болуп тим калган.

## LIX

Бүттү сүйүү: Муза келди ордуна,

<sup>1</sup> Байрондун жазган ырларында өз кейпи көрүнүп турган.

<sup>2</sup> Т о о к ы з ы – “Кавказ туткунундагы” черкес кызы.

<sup>3</sup> С а л и г и р а – “Бакча сарай фонтанындагы” туткун аялдар.

Жарк эткендей ой күңүртүн тазартты,  
Эми бошмун достук издейм достукка,  
Кандырууга сыйкырдуу ыр, талапты.  
Жазам, жазам, андан көңүлүм жадабайт,  
Калем жолу өткөнүнө карабайт,  
Баягыдай аял бутун ырдабайт,  
Түс-келбетин, порумдарын сынабайт.  
Өчкөн сүйүү, кайра жанбайт кааласаң,  
Кайгым арбын, көзүм кургак көз жаштан,  
Бара, бара жаштык сүйүү, от чачкан,  
Жүрөгүмдө жанбас болот эч качан.  
Мына ошондо: чындап туруп колго алам,  
Поэманы жыйырма бештен куралган.

## LX

Ойлоп койгом: порум, түрүн пландап,  
Герой атын камдап койгом капкачан,  
Азырынча биринчисин аяктап,  
Романымдын башы болду бул жазган;  
Терең тергеп карап чыктым кылдаттап;  
Ойго каршы, келишпестик көп турат,  
Анткен менен бирин дагы оңдобойм,  
Цензуранын айткан жолун жолдобойм,  
Сынчылардын талашына бош коём,  
Сунам ага эмгегимдин мөмөсүн,  
Ырым эми Нева бойлоп жөнөсүн,  
Менин тапкан жандай кымбат, жаңы олжом  
Калк арала, ызаат-урмат алып кел,  
Тилдөө, уу-чуу, ушактарга барып бер!  
**Э К И Н Ч И   Г Л А В А**

О гис!  
Ног!<sup>1</sup>  
О Русь!

## I

Евгенийди эриктирген ээн кыштак,  
Жер үстүнүн эң бир сонун бурчу эле,  
Күнөөсү жок рахатка чыкса ынак,  
Асманыма ыраазымын дээр эле.  
Мырза тамы обочого салынган,  
Тоодой тосуп шамалдарды алдынан,  
Көрүнүп суу жээгинен; андан ары  
Гүл баскан, нечен түркүн саймалары,  
Жашыл бет, ойдон жерлер алтынданып;  
Агарып ар кай жерден көп айылдар,

<sup>1</sup> “О кыштак!” Гораций.

Жайылып талаа менен калың малдар,  
Салкындуу саябаны калыңданып;  
Келишкен жапан чыккан жап-жашыл бак  
Жай алган жанына тынч ойлуу Дриад<sup>1</sup>.

## II

Сый менен орнотулган коргон турат,  
Ал коргон ойдогудай бардыгы шай:  
Бепбекем, эң келишкен, тынч магдырап,  
Акылдуу эскилердин тандоосундай:  
Карасаң бийик-бийик кең бөлмөлөр,  
Порумдуу конок үйдүн чиймесин көр,  
Илинген падышалардын портрети,  
Ак кыштан таңдайлашкан печкелери.  
Бирок да азыр көрксүз мунун баары,  
Биле албайм, чынын айтсам, себеби эмне...  
Бирок да менин курбум Евгенийге  
Тек гана жөн кеп эле андайлары;  
Себеби: экөөнө тең суз караган  
Үргүлөп жаңы жана эски залдан.

## III

Ал келип жайланган жай мындай эле,  
Жашаган бул кыштактык бир кары адам  
Кырк жылдай, араң болуп нөөкөрүнө,  
Айнектен бырсылдатып чымын кырган.  
Үй ичи жөп-жөнөкөй: алды дубдан,  
Эки шкаф, стол, диван мамыкталган,  
Бир тамчы тамган сыя тактары жок.  
Онегин шкафты ачып көрмөк болот;  
Биринен чыгым жазган дептер табат,  
Бирөөнөн шагыраган шарап чыгат,  
Биринде суусун куйган каркыт турат,  
Жана да календарь бар, кары барак.  
Чал кантсин сансыз иши болгондуктан,  
Ырымга башка китеп карабаган.

## IV

Бир өзү, өзү ээлеген түйшүгүндө,  
Бир көрдү, эптеп мезгил өтсүн үчүн;  
Ой түштү, анда биздин Евгенийге:  
Жаңыча тартиптөөгө бардык ишин.  
Түнт жердин, бул да өзүнчө билерманы,  
Байыркы көкөй кескен барщинаны  
Оңойрок оброк менен алмаштырды;

<sup>1</sup> Д р и а д – токойдун кудайы.

Кулдар да тагдырына тобо кылды.  
Бирок да өз үйүндө кызырандап,  
Бул иштен коркунучтуу зыян көрүп,  
Колу тар коңшулашы өжөрлөнүп,  
Да бирөө кытмыр күлүп кыңырт карап,  
Акыры, баары мындай ойго келди:  
Евгений сактануучу чунак делди.

## V

Эң мурда баары буга каттап турду;  
Бирок да үйдүн арткы эшигинен  
Алдырып дон айгырын, токумдалуу,  
Ошол замат ал чу коюп кеткендиктен,  
Тигилер чоң жол менен жай-баракат  
Шарактап жаңы гана чыгар замат,  
Ушундай жоругуна териккендей  
Достугун токтотушту баары бирдей.  
«Адепсиз биздин коңшу, наадан неме:  
Дин бузар, кызыл вино маңдайында,  
Ичет дейт, мелт-калт кылып стаканга;  
Аялды жандабайт дейт такыр эле.  
Ооба деп, сылык сүйлөп, ооба-с дебей,  
Жана да жок дейт имиш, жок-с дебей».

## VI

Өзүнүн кыштагына ушул маалда,  
Жаңы эле жаш помещик келип түштү,  
Муну да абдан талдап талкууларга  
Түрлүүчө коңшулары сөз жүргүздү,  
Владимир Ленский анын аты  
Тимеле Геттенгендик ички заты,  
Чырайлуу, гүлдөп турган жаш курагы,  
Жактырган Кантты сыйлап акындар.  
Кайткан жол: туманданган Германия  
Билимдин жемиштерин ала келген;  
Жаңыча эркин ойду – ойлой билген,  
Курч мүнөз кыялы бар бир башкача.  
Сүйлөсө албуут-ыкчам сөздөргө маш,  
Жана да ийнин баскан капкара чач.

## VII

Светтин эсиркеткен кесиринен  
Эсирип анча соолуп кете электей,  
Алымдуу анын жылуу мүнөзүнүн,  
Дос сыйы, кыз урматы өчө электей.  
Ал эле: ачык жүрөк, эселек жаш,  
Эркелеп, үмүт аны күткөнү ырас;

Жана да турмуш шаңы жаңыланган,  
Кул кылып жаш акылын ээлеп алган.  
Ал ойлоп таттуу кыял санаа менен  
Сырларын жүрөгүнүн басып жүрдү.  
Максаты – биз жашаган ушул күндүн:  
Ал үчүн элес эле чиеленген;  
Ушуну ойлой-ойлой башы каткан,  
Кандайдыр шумдук күткөн ошол жактан.

### VIII

Ал жүрдү жандай сүйгөн жан шеригим  
Кез болуп, мага келип кошулар деп;  
Саргартып сагынтып дарттуу сезим  
Күткөнсүп улам жакын күндү тилеп;  
Ишенип, ак тилектүү досторуна  
Болор деп таянар тоом, ар убакта,  
Жана да айтканыман айныбас деп  
Болор деп ойдогумдай алган тилек;  
Себеби: тагдырдан ал тандалгандар  
Баарысы достукка бек ыйык жандар;  
Алардын өлбөс-бүтпөс бүлөлөрү  
Башкача жалтанбаган нуру менен,  
Бир кезде баарыбызга жарык чачат  
Дүйнөнү мемиреткен жыргал каптап.

### IX

Ыза болду, ичтен аёо кадырлап,  
Таза сүйүү жыргалынын наамына  
Таттуу азап мүшкүлүндө сыйлуу даңк  
Толкундатып, эрте кирди канына.  
Лира менен чарк айланып жер бетин  
Көзү алдында Шиллер менен Гётенин  
Алардын акындык күч-отторунан,  
Күч алып жаш жүрөгү жалынданган.  
Жана да искусство музаларын  
Таалайы көп билүүдөн тартынбаган,  
Ырын да ызаат менен сактап калган  
Ар убак сезиминен чыгып жалын.  
Атылып, тунук тилек көккө сермеп,  
Жөнөкөй, жарашыктуу сонун келбет,

### X

Ырдаган, ал ырында чын сүйүүнү,  
Сүйүүдөй анын ыры ачык болду,  
Жөнөкөй жакшы кыздын тилеги өңдүү  
Айдай ак, жаш түшүндөй таттуу болду.

Чалкыган асман бетин кыдыргандай,  
Назик дем, далай сырга жете алгандай,  
Ырдады айрылууну, кайгыларды,  
Алыскы ээндикти тумандагы,  
Жана да романтика роза күчүн:  
Ырдады, өзү жүргөн ыраак жерди,  
Эске алып тынч жайларды, бир кездеги,  
Көз жашын күйүтү күч үшкүрүгүн.  
Ырдады өчө түшкөн турмуш тагын  
Көп эмес, он сегизге толгон жашын.

## XI

Евгений кадырына жете турган  
Дал ушул өз жеринин ээндигинде  
Коңшулаш мырзалардын жашап турган,  
Ленский, ыраазы болбой сейилине,  
Оолактап башаламан чууларынан,  
Чөп чабык, жана вино жөнүндөгү  
Ит жайы, урук-тууган көнүлдөрү:  
Албетте ойго калар кеп айтылбай  
Биринен акындыктын оту чыкпай,  
Сөз тапкыч, кылына кызыктырбай,  
Таптакыр искусствону оозуна албай,  
Ал эми жарларына ыклас кылсак  
Сөздөрү тигилерден тантыгырак.

## XII

Көркөмдүү, сонун, сулуу бай Ленский,  
Баарыга күйөө ордуна кадырланды,  
Кыштактын ал ошондой салты эмеспи,  
Кыздарын ичтен арнап, ыйгармагы:  
Кай кезде жарым орус ушул мейман  
Кай жерге кире калса, ызааттаган,  
Сөз салып, сырын байкап билмек болуп  
Деп айтып, бойдокчулук кандай кордук:  
Чакырып Ленскийди самоварга,  
А Дуня кылыксынып чайын куюп,  
Тигилер: «Байка Дуня, сергек туюп!»...  
Андан соң гитар сунат жаш сулууга:  
Кыз ырдайт, чар-чур этип (ай кудай ай!)  
«Келегой, күтөм сени алтыным ай»...<sup>1</sup>

## XIII

Бирок да жаш Ленский ал ойдон чет,  
Үйлөнүү баш байлоодон алыс болгон,

<sup>1</sup> Ырдын аты.

Жолун таап Онегинге достошсом деп,  
Сүйлөшүү чын жүктөн парз болгон.  
Аңгыча кошулушту толкун, аска.  
Бирөө ыр, бир аңгеме, муз, от жана;  
Ошентип кыялдары келишпеген  
Бир-бирин кыңырт карап ичтеринен,  
Далайга зеригишти сырдаша албай,  
Көп болбой жакындашты: экөө анан,  
Ат минип, сейил жасап көңүл ачкан,  
Акыры ысык болду бир туугандай.  
Не дейин, ичим сыздайт эки ортодо  
Ушинтип бекердиктен достошконго.

#### XIV

Бизде жок бирок достук ошондой да,  
Андайдын бар адатын кагып четке,  
Кемсинтип ноль баа коюу башкаларга  
Беребиз бир белгисиз өзүбүзгө:  
Болсок деп ар кимибиз Напольон  
Башканы айбан кылып, келсе колдон,  
Бардыгын курал кылып алсак дейбиз,  
Алардын ой, сезимин түк сезбейбиз.  
Евгений бул жагынан дурус эле,  
Ооба ырас, анда адамды сынап билген,  
Тартынбай, баарын бирдей жек көрүүдөн,  
Бирок да башкачылык Евгенийде:  
Сыртынан ал кээ жанды жакшы баалап,  
Өзүнчө ызаат кылган, сыйлап карап.

#### XV

Ал уккан Ленскийди күлүмсүрөп,  
Акындын албууттанган сөзүн аңдап,  
Мас кыял жаш акылы токтоло элек,  
Таасирлүү көз карашын ичтен байкап.  
– Андайы өгөй болуп Онегинге,  
Бирок да сындыра айтпай жаш немеге,  
Сыр бербей, токтоо болду, өз оюнда  
Деп санап: жолтоо кылуу болбос мага,  
Жана да муну кошуп: жыргай берсин,  
Бир кезде өз катасын өзү билер,  
Ошондо ачык болор ушул кездер,  
Мейли азыр, ал өмүрдү тең, шай десин,  
Эмесе жаш күнөөсүн кечирмей бар,  
Балалык, мастык, боздук, кур санаалар.

#### XVI

Экөөнүн талаш чыгып ортосунан  
Талдоого көп нерсени себеп кылды:

Тарыхын уруулардын алыс калган  
Илимди, жакшылыкты, жамандыкты;  
Жана да өткөн кылым үрп-адатын,  
Белгисиз көп сырларын жазмыштардын,  
Айтылды турмуш-тагдыр кезегинде,  
Тескелип, текшерилип бул экөөнө.  
Анда акын, кызып кетип талашуудан  
Байкабай окуп иет тура калып,  
Орустун поэмасын толкунданып,  
Евгений кичи пейил, сабырлуу жан  
Ырына чала-була түшүнсө да  
Дит багып көңүл коёт жаш уланга.

## XVII

Ошентсе да өкүм сүрүп жаштык сезим,  
Дем кошуп ээн жердеги эки акылга,  
Эске алып оттой күйгөн ошол кезин  
Евгений эркисизден кыялдана:  
Сагынуу, аёо менен улутунат.  
Армансыз, жаштык отко албырган чак,  
Жана да айрылган кең көңүл калып,  
Ал кезди билбегендик андан артык,  
Бактылуу айрылышып муздагандар  
Кастыкты – ичке сактап же болбосо  
Үргүлөп, башын жаздап, аял, доско,  
Көңүлү жай, кызгануусуз уктагандар.  
Жана да баба кенчин сактагандар,  
Кумарга же уттуруп, утпагандар.

## XVIII

Бир азга эгерде биз сабыр кылып,  
Жакшылап, тереңирээк ойлоп турсак  
Жаштыктын өчкөндүгү, жанбай, тынып  
Негедир өзүбүздү күлкү кылат.  
Ал кездин өр көкүрөк, өкүмдүгү,  
Жана да кайра артында өкүнүчү,  
Жалынуу, жалгоо менен жарашуусу,  
Кээ убакта жактырабыз биз угууну:  
Башканын ташкындаган жаштык кебин.  
Ошол кеп козгоп салат биздин канды,  
Мунжунун эс алгандай жарым жаны  
Көшүлүп тыңшагандай, жазып черин –  
Кыл мурут<sup>1</sup> каармандын дегенине  
Өзүнүн унут калган кепесинде.

## XIX

<sup>1</sup> К ы л м у р у т – ошол кездеги аскерлер жана офицерлер. Ал кезде борбор шаардагы коомдордо согуш адамдары гана мурут койгон.

Ал ырас, жалыны бар жаштык салты  
Көңүлүнө эч нерсени жашыра албайт,  
Сүйүүнү, кастык, кайгы кубанычты  
Кезинде айтып коёт, батыра албайт.  
Сүйүүдө өзүн санап жаралууга  
Онегин каада күтүп сөз угууда,  
Ачык сыр, ачык жүрөк, чын пейилден  
Сыр чыгат биздин акын Ленскийден.  
Ишенчээк, абийири бар кыялынан  
Жөн гана бардык оюн ачып салды,  
Евгений не айтарын билип алды,  
Жомогун жаш сүйүүнүн туманданган,  
Акындын айткан кебин оттой жанган,  
Биз үчүн тааныш болгон алда качан.

## XX

Ал сүйдү! Сонун сүйдү... Биздин курак,  
Эч качан сүйө албастан, жалгыз гана:  
Эрки күч, ченеми жок чексиз кубат,  
Сүйүүдөй, жазмышталган акындарга.  
Ар качан, санаасы бир, кайда жүрсө,  
Адеттүү жалгыз тилек, көңүлүндө.  
Ошол курдуу жалгыз кайгы, максатында,  
Кең талаа, көңүл басар, алда кайда,  
Жана да көп жылдарга айрылуулар  
Музанын<sup>2</sup> дал азыркы сааттары  
Чоочун жер, чоочун элдин ыраматы,  
Илимдер жана оюн – салтанаттар  
Ырымга акын көңүлүн өзгөрткөн жок,  
Болгон соң жүрөгүндө ашыктык от.

## XXI

Жаш улан, Ольга отуна туткундалган,  
Сүйүүдө жүрөк дартын анча сезбей,  
Көркүнө шерик болуп, тамшандырган,  
Жана да кумарына эскен желдей;  
Салкындап ээн токой салкынында  
Ал болуп кыз эрмеги, көп убакта,  
Ниетине: кошсок деген эки жашты;  
Эне-ата, курдаш-курбу, коңшулары,  
Жанга жай, көлөкөлүү кең тынчтыкта,  
Айбы жок көркү менен көрккө толуп,  
Дос-тууган көз алдында сулуу болуп,  
Кыз өстү, өскөн гүлдөй жашырында,  
Көрүнбөй калың чөптүн арасында

<sup>2</sup> Муза – поэзиянын пири.

Сорулбай көпөлөккө, аарыларга.

## XXII

Кыз берген, акын үчүн белек кылып,  
Алгачкы кубанычын, таттуу түшүн.  
Себеби: көңүлү ташып, ичи жылып,  
Тыңшаган эң биринчи ырлары үчүн.  
Кош дейлик, алтын оюн тамашасы!  
Булардын токой эле каалаганы,  
Жана да жалгыз жүрүү, жыргал тынчтык,  
Жарык ай, турган түндөр, жылдыз чыгып,  
Ооба, ырас, көк чырагын, сүйгөн – айды,  
Бир кезде арнаганбыз биздер дагы  
Чер жазган, кеч кирээрде тамашаны,  
Көз жашты, жашырын дарт, кайгыларды...  
Бирок да, биз көрөбүз бул убакта:  
Окшотуп айды күнүрт чырактанга.

## XXIII

Дайым токтоо, дайым жумшак, тил алчаак,  
Кандай сергек, тазалыгы таңкы жел,  
Акындардын өмүрүндөй жадырап,  
Махабаттын өбүүсүндөй жароокер.  
Көктөй көпкөк, анын тунук көздөрү  
Ачык маанай, чачтарынын көркөмү,  
Үнү таза, элпек мүчө суналган  
Баары Ольгада... Кайсы гана романдан  
Окусаңар, табасыңар ошондон  
Портретин: ырас ал бир эң сонун,  
Кур сүрөткө, мен да куштар болгомун,  
Акырында, көңүлүм калып токтолгон,  
Уруксат этсин, окуучулар эмесе,  
Эжесинен бир аз кабар этерге.

## XXIV

Эжеси ким? Татьяна аттуу кыз эле.  
Татьяна атын биринчи ирет сөзгө алып,  
Жана жазып назик роман бетине  
Не болсо да тобокел деп арнадык.  
Хош арнайлык! Жаман эмес арнообуз.  
Арноо менен, мен бир ойго болом туш.  
Ал не десем: байланыштуу бул ишке  
Моюнга алып айтуу керек анысын  
Биз негедир ат коюуну билбейбиз  
(Мен бул жерде ырларды айтат дебениз).  
Билим жактан жукканбы дейм жыласың,  
Эмне үчүндүр сиңип калган ошондон

Ким болбосун кылыксынтып ат койгон.

## XXV

Эжеси аты – Татьяна кыз ошентип,  
Сулуулугу жогору эмес Ольгадан.  
Ажарлуу ыраң кызыл түсүн эстетип,  
Караганды суктандыра албаган.  
Элкин, жапан, муңдуу, сөзгө эң сараң,  
Кийик өңдүү чоочугандай каранган,  
Өз үйүндө, өз бүлөсү ичинде,  
Окшоор эле такыр чоочун кишиге.  
Башкалардай эркелөөнү билбеген,  
Өгөйлөнүп ата менен энеге,  
Өзү бала, бирок балдар ичинде  
Ойноо, ыргуу кызыгына кирбеген.  
Жалгыз гана, ар убакта тынч гана  
Турар эле терезенин жанында.

## XXVI

Ойго батуу эрмек болуп жанына,  
Эселек, жаш күнүнөн адатталган,  
Кызык күндөр, аккан жылдар кыштакта  
Бул кызга жарашкандай, санаага алган.  
Эң назик, ичке болуп салаалары  
Ийилип өрмөк өрүп, ийне албады,  
Түрлөнтүп нечен түркүн саймаларды  
Кооздоп жибектерге жан салбады.  
Ар убак анын көңүлү буга оогон:  
Тил алчаак куурчагын колуна алган,  
Билгизбей өз ичинен созолонгон,  
Светтин таалимине закондолгон.  
Андай бол, мындай бол деп ошого айткан  
Өзүнүн уккандарын апасынан.

## XXVII

Бирок да куурчагын бул жылдарда  
Түк эле Татьяна кыз колго алган жок,  
Моданы, жаңылыкты, шаарларды,  
Айткан жок, баштагыдай балага окшоп,  
Негедир бул учурдун тентек кези  
Түк жакпай, анын дарты, анын эси:  
Жомокту түндө айтылчу эңсегендей,  
Укчудай, жаш жүрөгү корктум дебей,  
Бул кезде бакмачысы<sup>1</sup> чогултканда  
Ольга үчүн кең талаага теңтуштарын

<sup>1</sup> Б а к м а ч ы – няня.

Өзүнүн ойноп өскөн тең кыздарын.  
Эжеси кирбей койгон куушмайга<sup>1</sup>.  
Жактырбай кур күлкүдөн тажагандай,  
Кур оюн, кур чууларга көңүлү барбай.

### XXVIII

Ал сүйгөн, көз жиберип балконунан  
Кароону атар-атпас таң жарыгын,  
Көшүлгөн көк асмандын мунарынан  
Жылтылдап өчкөндүгүн жылдыздардын.  
Аңгыча жердин жээги нурга батып,  
Жел жүрчү таң тууралуу кабар айтып,  
Андан соң бара-бара күн көрүнүп,  
Ааламга өкүм айтып, шоола төгүп.  
Кышында дүйнө теңин түн басканда  
Жана да ырахаттуу тынчтыгында,  
Ак жүзү туманданган ай нурунда,  
Күн чыгыш жалкоолонуп атарында,  
Ойгонгон көнүмүш болгон сагатында,  
Кийинип али өчө элек чыракданга.

### XXXI

Кызыккан эң эртелеп романдарга,  
Окууну артык көргөн бардыгынан;  
Алданып, ашык болуп жалгандарга –  
Маселен: дал Ричардсон, Руссо жазган.  
Атасы ак көңүл бир адам болгон.  
Өткөндүн калдыгына абдан толгон.  
Бирок да китептерден зыян таппай,  
Жана да бир барагын окуп бакбай,  
Тек гана алган эмес көңүлүнө  
Кызынын томдорунун сырлары эмне,  
Катылып жаткандыгын эмнеликтен.  
Ал эми көңүл бурсак аялына  
Жактырган Ричардсонду эстен тана.

### XXX

Зайыбынын жактырышы Ричардсонду,  
Жакшы окуп билгендиктен деп ойлобо,

Жана да бизге тааныш Грандисонду<sup>1</sup>  
Ловластан<sup>2</sup> артык баалап же болбосо.  
Качандыр төрө зайыбы аты Алина,

<sup>2</sup> Куушмай – оюн.

<sup>1</sup> Ричардсон – Англиянын XVIII кылымдагы жазуучусу, жүрүш-турушка акыл үйрөтчү. “Грандисон”, “Кларис Гарлау” деген романдардын автору.

<sup>2</sup> Ловласт – ошол кездеги романдардын каарманы.

Аталаш сиңдиси дейт, Москвада,  
Ушуга булар жөнүн айткын дешет,  
Ал кезде: азыркы эри үйлөнө элек.  
(Андыктан айласы жок тийсе керек).  
Чынында каалаганы башка болчу,  
Жалындап ошол үчүн жүрөк оту  
Оюна кирген дешет тереңирээк,  
Бул эри (Грандисон) кооз келген,  
Оюнпос, гвардияга сержант делген.

### XXXI

Жасанган дал эриндей, аялы да,  
Келтирип келбет-порум, түспөлүнө,  
Бирок да буга ою болбосо да,  
Көнбөстөн, нике кыйган, – кыз эркине,  
Күйөөсү: басуу үчүн анын дартын  
Кыштакка жөнөп кеткен сактап баркын,  
Калтырып жаш аялын жалгыздыкка,  
Ким билсин, түрлүү мүнөз түрлүү журтка,  
Бйлады ошондуктан ал эң мурда,  
Ой кылды эри менен айрылууга;  
Аңгыча алек болуп чарбалыкка  
Жай алып, көнүп калды ынтымакка.  
Биз үчүн көнүмүш күчтүү баарынан да,  
Берилген бакты ордуна кээ убакта.

### XXXII

Ошентип, көнүмүш айдап күйүттөрүн  
Аялын ар нерсеге ыраазы кылды,  
Андан соң ачып сырдын көп түрлөрүн,  
Тынч алып ого бетер көңүлү тынды.  
Ал анда: иш менен жөн мезгилдерде,  
Сүйлөөнү кожоюнсуп өз эрине;  
Жана да бийлөө<sup>3</sup> жолун билип алды,  
Деги айтпа, иши оңолду андан ары.  
Текшерет учурунда жумуштарын,  
Камданып, кышка туздап козу карын,  
Жиберип солдаттыкка дыйкандарын,  
Унутпай ишембиде мончо камын,  
Оолукса сабап салат малайларын,  
Эринен сурап турбай мунун баарын.

### XXXIII

Күн болгон, каны менен ырлар жазган<sup>1</sup>,

<sup>3</sup>Эркин бийлөө.

<sup>1</sup> Ошол заманда, өзүнөн өзү ыраазыланган назик мүнөздүү кыздар, өз теңтуштарынын альбомдоруна каны менен ыр жазган.

Көңүл кош, назик кыздар альбомуна,  
Прасковьяны Полина деп чакырган,  
Сүйлөсө: кесир жасап кыялына.  
Боюна эң бир ичке корсет<sup>2</sup> таккан  
«Н» сөзүн, французча «Н» деп айткан,  
Үйрөнгөн мурунга алып сүйлөгөндү,  
Көп өтпөй адетинин баары өзгөрдү:  
Корсетти, альбомдорун, Алинаны,  
Жазылган дептерлерге, жакшы ырларын  
Унутту караманча мунун баарын;  
Жаңылып Акулька деп Селинаны,  
Сактанып, жылууланып, кымтылана  
Кийинип кебез чапан, кеп такыя.

### XXXIV

Ошентсе да, эри сүйгөн чын жүрөктөн,  
Киришпей анын ырым-жырымына,  
Не болсо өзү билсин деп ишенген  
Халатчан көп олтуруп тамагына,  
Өмүрү жайбаракат өтүп жатты  
Бирдикте өткөрүүгө кечки убакты,  
Жыйналган ынтымактуу коңшулары,  
Сыр билги, көңүл жакын теңтуштары,  
Бир мактап, бирде кейип, бирде ушактап  
Же баары күлүп калып бир нерсеге,  
Ошентип, күн өткөргөн көңүлү келсе,  
Ольгага чай кайнат дейт ошол замат.  
Аңгыча үлпөт бүтөт, уктаганга –  
Меймандар тарап кетет жай-жайына.

### XXXV

Бек катып, тынч жашаган өмүрүнө  
Кадырлап эскиликтин азаттарын:  
Май тамган масленкенин<sup>3</sup> түндөрүнө,  
Бышырып биздин орус жупкаларын;  
Сыйынып эки жолу жыл маалында,  
Кызыгып шапар куруу жыргалына,  
Жактырган бирге олтуруп ырдоо ырын.  
Күнүнө эл келгенде Троицанын<sup>4</sup>  
Эстенип, уйкусурап чокунушкан.  
Сыйкырдуу зари<sup>1</sup> чөпкө аргасыздан  
Көзүнөн үч тамчы жаш тамызышкан,  
Чер жазып жаңы менен квас жуткан.

<sup>2</sup> К о р с е т – ичинен тартынчу кеп.

<sup>3</sup> М а с л е н к е – Масленица – Пост майрамынын айбашы күндөрү.

<sup>4</sup> Т р о и ц а – үч кудай: 1-ата кудай; 2-бала кудай, 3-касиеттин арбагы.

<sup>1</sup> З а р и ч о б ү – Троицанын күнүндө - өлгөндөрдүн туугандарын эскерүү үчүн илип коё турган чөп.

Жана да меймандарга чогуу олтурган,  
Даража, даңкын санап тамак сунган.

### XXXVI

Ошентип, экөө акыры тең карыды,  
Аңгыча суук өлүм колун сунуп,  
Эрине дуушар болуп көр тагдыры  
Жазмыштан жайын тапты күнү куруп,  
Ал өлдү бир саат кем түш мезгилде,  
Жаш төгүп жашаган эл тегеректе,  
Балдары, жесир зайыбы аза тартып,  
Бөтөнчө, башкалардан кайгыланып.  
Ал байкуш, бир жөнөкөй мырза болчу,  
Андыктан сөөгү жаткан мүрзө үстүнө  
Жазылган эстелик сөз төмөнкүчө:  
Бул пенде Дмитрий Ларин аттуу  
Кудайдын күнөөкөр бир кулу эле,  
Өмүрлүк уктап жаткан ушул жерде.

### XXXVII

Кудайдан насип буйруп айылын көргөн,  
Владимир Ленский аны эскерип,  
Күмбөзүн коңшусунун эбакы өлгөн,  
Үшкүрдү, карады да терең кейип,  
Жүрөгүн бир далайга кайгы басып,  
«Бечара Иорик!»<sup>2</sup> – деди жашыгансып,  
Көтөргөн колуна алып, мени далай,  
Кечээ эле, шок кезимде, жараткан ай,  
Ойногом, кармап Очаков<sup>3</sup> медалдарын,  
Ольгасын, өзү мага берсем деген,  
Деп ойлоп: ошол күндү көрөр бекем...  
Муну айтып, ичтен түтөп күйүт жалын.  
Андан соң Владимир ошол замат  
Бейитте мактоо-жоктоо ырын жазат.

### XXXVIII

Жана да ошол ырын жазар менен  
Эске алып ата-энесин жашка аралаш,  
Жел жетпес, жер түбүнө жексенделген,  
Өчкөн жан, бүткөн сөөгүн, куураган баш...  
О чиркин, эпке көнбөс турмуш эрки,  
Жоготор бир заманды, бир ирмеми  
Жаңырат, өсүп-өнөт, кайра кулайт,

<sup>2</sup> “Бечара Иорик!” – “Роог Јорлік” – Гамлеттин Шуттун куу башына айткан сөзү.

<sup>3</sup> Очаков медалы – 1788-жылы түрктүн Очаков аттуу сепилин алууга катышкандарга берилген медаль.

Сонунан кайра бири учун улайт...  
Ушундай туругу жок биздин тукум,  
Бирде өсөт, бирде толкуйт, бирде кайнайт:  
Түпкү ата мүрзөлөрүн кысат, жандайт,  
Сен да күт, келет, келет, шашпай тургун,  
Кезинде, жаңы өспүрүм, жаңы уландар,  
Дүйнөдөн бизди дагы сүрүп чыгар!

### XXXIX

Андыктан өз кезинде жыргалын көр,  
Жепжеңил бул турмуштун, жан курбулар!  
Сөзүм ак, арзыбаган аз өмүрлөр,  
Менин да анча-мынча күндөрүм бар:  
Ойлойм да, ар нерседен көзүм жумам,  
Бирок да көп үмүттөр алыстаган,  
Ошол замат жүрөгүмдү козгоп салат;  
Турмушка из калтырбай, тек кур жалак  
Дүйнөдөн өтүп кетүү ызалантат.  
Мен жашайм жана жазам мактоого эмес,  
Кайгылуу тагдырымды даңктуу кылмак.  
Кадырлап түк айныгыс доско санап  
Айтса дейм, жалгыз дабыш, мени баалап.

### XL

Козгор дейм жүрөктөрүн бирөөлөрдүн,  
Жана да жазмышымдын сактоосунан  
Түбүнө чөкпөй калар Лета<sup>1</sup> көлдүн  
Ырларым мен термелеп кураштырган,  
А балким (жалган үмүт десем болор!)  
Көрсөтөр сүрөтүмдү карап туруп:  
Акын дээр, эстен чыккан унутулуп!  
Кабыл ал андай болсо рахматымды,  
Урматтап ыр кадырын сыйлоочулар,  
О силер, унутууга кыйбоочулар,  
Кор кылбай, канаттуу учкул жазганымды,  
Жана да адил колдуу ырайымдуулар,  
Кар кылбай кары эмгегин кармоочулар!

## Ү ч ү н ч ү г л а в а

Ал кыз эле  
Ал бирөөгө ашык эле  
М а л ф и л а т р

<sup>1</sup> Л е т а – байыркы грек мифологиясында ың-жынсыз жок болуунун дайрасы, көлү деп эсептелген. Мында унутулбай калат дегенди айтат.

## I

«Эми кайда? Ай деги ушу акындар!»  
– Кош Онегин, мага мезгил кайтууга.  
«Кайтсаң ана: сурай турган сөзүм бар,  
Сен кечинди өткөрөсүң кай жайда?»  
– Лариндерде, – Жакшы экен го, эмесе  
Айтчы деги! Оңой белем эң эле:  
Ар кечинде өлтүргөнүң ошол жерде?  
– Жок деги эле «Түшүнбөймүн кебице.  
Андай болсо, мына-мындай экен го».   
Биринчиден – чын айтамбы мен муну?  
Жөп-жөнөкөй биздин орус тукуму  
Кичи пейил, эң меймандос конокко:  
Варенье, түгөнбөгөн көбүрө,  
Жамгыр кеби, зыгыр кеби, мал короо...

## II

– Мен таба албайм мындан эч бир жамандык,  
«Аның туура, курбум, кыйын эригүү».  
– Мага жакпайт светтеги кооздук:  
Жөн үй кеби, мага канча сүйкүмдүү,  
Не десем да... – «Деги айыл мактоосу!  
Койчу ошону, курбум деги токточу.  
Хош эмесе, жөнөйм деги? Не кылам,  
Ай Ленский, бул кебимди тыңшасаң,  
Угар бекем Филлиданы<sup>1</sup> кайрадан,  
Ойлонгон ой, жана ырларды ырдаган,  
Калам көз жаш, жана башкадан?  
Мени алпарсаң». – Калп айтасың –  
– Мен кубанам. – «Эми качан?» – Даярдан.  
Качан барсак, биз күтүлүү сый мейман.

## III

Кеттик анда! –  
Жүрүп кетти эки дос,  
Барып жетти, бүлүк түшүп үй ээси  
Жакшы күттү: сыртын салбай көңүл кош,  
Эскилердей, пейлинин жок чектеши.  
Ар бир түркүн сыйларынын ырымы:  
Алып келет нечен таттуу даамды,  
Жайнатып столчого тамактарын,  
Толтуруп каркыттарга суусундарын.  
.....  
.....

<sup>1</sup> Ф и л л и д а – Сентименталдык менен жазылган ырлардын геройлорунун адеттүү аты.

.....  
.....  
.....

#### IV

Кайтарында жолдун таап кыскасын,  
Экөө келет үйүн карай зымырап,  
Бир байкатпай сөзүн уксак булардын  
Геройлордон мына мындай сөз чыгат:  
Ой Онегин? Уйку келип калган бейм. –  
– Жок, Ленский. Зериккениң ырас дейм,  
Аның маалым. – Андай эмес, жок ишен.  
Кең талааны түн чүмкөгөн кез экен:  
Бол тезирээк! Андрюша, айдай көр!  
Мазеси жок, акылы кем бул жерлер!  
Бирок, баса: жөпжөнөкөй Ларина  
Эң жагымдуу кемпир экен адамга;  
Чоочуйм курбум; биздер ичкен суусунга,  
Тынчымды алыш, чыгарар деп бир балаа.

#### V

– Айтчы мага: кайсынысы Татьяна?  
Жанагысы, чүмкөлгөнү кайгыга,  
Жоош гана, кудум эле Светлана<sup>1</sup>  
Олтурганы, терезенин жанында. –  
«Чыныңды айтчы, сүйөсүңбү кичүүсүн?»  
Эмнеси бар? Тандаар элем бөлөгүн,  
Мен сага окшоп акын болуп жаралсам.  
Ырайы түнт, мен Ольганы карасам,  
Айрып алгыс Вандикова Мадоннадан<sup>2</sup>.  
Теп тегерек, кызарыңкы бети да  
Тегеренген эссиз айдай асманда,  
Нурун чачкан ушул эссиз ааламга».  
Жооп берди Владимир суз гана,  
Ооз ачпай, андан аркы сапарда.

#### VI

Чынын айтсам, Онегиндин бул жолу  
Лариндерге конок болуп кетиши  
Көтөрүлтүп, көптүн көңүлүн козгоду  
Ойлондурду коңшудагы элдерди.  
Ырдап, күчөп, табышмактуу татаал сөз  
Өз ичинен, ар ким кандай болот деп,  
Оюн-чынга, күнөө-айыпка карабай,

<sup>1</sup> Светлана – Жуковскийдин “Светлана” деген балладасынын героинасы.

<sup>2</sup> Вандикова Мадонна – XVII кылымдагы Голландиянын атактуу сүрөтчүсү Ван-Дейк (Ван-Диканын) эне кудайын көрсөтүп тарткан сүрөтү.

Күйөө камдап, Татьянага уялбай,  
Камдоо тургай, андан өткөн жок эмес;  
Эки жаштын тою болмок болгондо,  
Порум шакек табылбаптыр бул жолго,  
Ошондуктан эмкиге деп белгилеш.  
Ал эми акын Ленскийди үйлөнтмөк  
Эл ичинде алда качан бүткөн кеп.

## VII

Укту муну Татьяна кыз ызалуу  
Чыдай албай ушактарга; ичинен –  
Түк айта алгыс шаттык басып жалындуу  
Эркисизден ойго батты эң терең;  
Жаш жүрөгүн жаңы санаа чулгады,  
Неси керек, сүйүп калган убагы.  
Мөмө курдуу өсүп-өнбөй мурдагы,  
Шоола тийип шуу дей түшкөн жаздагы.  
Анын ою көптөн бери дарт курап,  
Күйүп, жанып эмнегедир санаркап,  
Суусап, чаңкап, күнөөлү бир сыр сурап,  
Көңүл чөгүп, мундуу жүрдү көп убак.  
Кайнап оту жаш көөдөнүн кыскайлап;  
Күттү жаны... Кимди экени табышмак.

## VIII

Билдик аны. Кыздын жайнап көздөрү,  
Ушул деди жүрөгүмдүн күткөнү!  
Ооба деди! Мындан аркы түндөрү  
Жалгыз жатып, жанып көргөн түштөрү  
Бир гана ошол; ошол болду сүйгөнү.  
Сөз айттырбай, анын сыйкыр күчтөрү  
Ээлеп алды, муздак мындан бөлөгү,  
Жаны сүйбөйт, жумшак, жылуу сөздөрдү.  
Жакпайт буга нөкөрлөрдүн көздөөсү  
Муңга батып, муңайыңкы бир өзү.  
Сүйбөйт такыр, конокторду мүнөзү,  
Жакпайт жана түк дайыны жок күлмөсү.  
Келүүлөрү мезгили жок топурап,  
Көпкө кетпей, олтурганы кожурап.

## IX

Баштагыдан көңүлү түшүп өзгөчө  
Романдарды окуганын айтпагын,  
Таттуусуна тамшангандай өзүнчө  
Жаткандыгын азгыруусун шайтандын!  
Кур санаанын кубатынан күч алган  
Кайрат байлап карууланган кээ адам,

Юлий Вольмар сыяктанган ашыкты,  
Малек-Адель жана да де Линарды<sup>1</sup>,  
Вертер<sup>2</sup> өндүү албууттанган азапты  
Грандисондой уч-кыйры жок кубатты,  
Түшкө кирип, бизге салган чатакты,  
Мунун баары назик санаа санатты.  
Ошондуктан, жыйнап келип бул атты,  
Жалгыз гана Онегинге каратты.

## Х

Өзүн-өзү героиня деп санап  
Теңештирип урматтуулар наамына,  
Юлий, Дельфин Кларисага жакындап<sup>3</sup>,  
Токой бойлоп жалгыз чыгып Татьяна,  
Жеке жүрүп китеп окуп жоруктуу  
Ал китептен айла таппай издейт бу:  
Өз күйүтүн жана ички санаасын,  
Табат андан жүрөгүнүн капасын,  
Үшкүрөт да, ээлеп алат өзүнө  
Бирөөлөрдүн шаттык, кайгы, көз жашын,  
Катын түзөт ашыгына, сүйгөнгө...  
Сүйгөнү ким, ким болбосо ошол болсун,  
Билем бирок, Грандисон болбосун.

## ХI

Сөзүн курап, келиштирип сулуулап,  
Болгону ырас, жалынданып жазгандар  
Каармандарды кем-кетиксиз кадырлап,  
Үлгү кылып бизге суна салгандар.  
Ал, анысын жакшы затка ыкластап  
Алек кылып, айдоо тартып, азаптап,  
Сезгич кылып, артык кылып акылын,  
Келиштирип андан артык өң-сынын.  
Отко түшүп, кумарданып, анысы  
Жана дайым шаттык баскан кыялда  
Даяр болуп жанын кошо кыярга,  
Жазганынын бүтөрдөгү мааниси –  
Жамандыкты дуушар кылып жазага  
Жакшылыкты алып келген пайдага.

## ХII

Ал эмкилер, бизди салат туманга

<sup>1</sup> Ю л и я В о л ь м а р – Жаңы Элоиза. Малек-Адель-Коттин дегендин романынын каарманы. Густав де Линар Крюдвердин повестинин каарманы.

<sup>2</sup> В е р т е р – Гётенин “Жаш Вертердин жабыры” деген романынын каарманы.

<sup>3</sup> Өзүн ошолордой санап деген мааниде.

Көнүлдү айдайт жок түштөргө кур гана,  
Урматталат жамандыктар, романда –  
Жамандыкка мактоо айтылат андан да.  
Британдыктын калпты жазган музасы<sup>1</sup>  
Жаш кыздардан уйку кетип куурашы,  
Ошол калптар кудай болуп ага<sup>2</sup> бир  
Мисалга алсак: жайым ойлуу жаш Вампир,  
Же бир Вельмот, кара кабак кайырчы  
Же өлбөс жид<sup>3</sup>, же болбосо эр Корсар<sup>4</sup>  
Же айталык, сыры туюк Сбогар<sup>5</sup>  
Лорд Байрондун жакшы болуп башташы  
Бизди ээрчиткен кийин көксөө оюна:  
Кур таланттуу эгоизм жагына.

### XIII

Айтчы достор, айтчы мындан не пайда?  
Андай болсо, күчү колдоп асмандын –  
Акындыктан айным го дейм мен кайра,  
Алам го дейм жаңы түрүн шайтандын  
Кагып таштап коркутмасын Фебдердин<sup>6</sup>,  
Кара сөзгө төмөнсүңөр бекемин,  
Агер антсем: эски түрдө романдар  
Менин шайыр чөгүшүмөн жай алар.  
Сырдуу кастык азаптарын дааналап,  
Коркпой жазуу максатым жок романда –  
Кайра чечип айтып берем жөн гана,  
Өткөн орус үй жомогун майдалап.  
Туткун кылган махабаттын түштөрүн,  
Үрп-адатын биздин өткөн күндөрдүн.

### XIV

Айтып берем, эң жөнөкөй сөздөрдөн  
Аталардын, кары абанын айтканын.  
Балдар кебин жолугууну көздөгөн  
Бак түбүндө, бойлорунда булактын;  
Шордуу байкуш, кызгануунун азабын  
Айрылууну, жарашуунун көз жашын,  
Уруштурам кайра айнытып акыры  
Жуп келтирип, кошуп коём аларды...  
Эстейм кебин, күйүү-сүйүү жыргалын,  
Махабаттын дартка орногон сырларын,  
Кечээ гана кейиштеги убагым,

<sup>1</sup> М у з а – поэзиянын пири.

<sup>2</sup> А г а – кызга (кыздарга)

<sup>3</sup> Өлбөс жид – эски легенданын каарманы – улуу күнөөкөр Агасфер. Күнөөсүнө карай өлбөс кылынып, жер жүзүнө тентитип жиберилген.

<sup>4</sup> К о р с а р – Петрондун поэзиясынын каарманы.

<sup>5</sup> Карла Карла Одьенин белгилүү романы.

<sup>6</sup> Ф е б – Аполлон деген мааниде.

Буту алдында өзүм сүйгөн ынактын  
Ойго түшүп, ошол айта турганым,  
Бирок азыр айтпай сактап калганым.

## XV

Татьянажан, садагасы Таняжан!  
Эми мен да сени менен ыйлашам,  
Кооз канкор колундасын байкасаң,  
Тагдырыңды тарттыргансың капкачан.  
Жок болосуң, кагылайын, сен эрте –  
Көңүл салып, көздү алдаган үмүткө,  
Түбү – кара жыргалдыкты кел дейсиң  
Сен турмуштун эркелигин сермейсиң,  
Сен тилектин сыйкыр уусун жутасың,  
Сени аңдыйт жаштыктагы санаалар,  
Сенде жалгыз мына мындай үмүт бар:  
Бир жолугуп, көрүшүүгө кумарсың.  
Кайда, кайда, кайда гана болсо да,  
Кайыры жок азгыруучун жаныңда.

## XVI

Сүйүү дарты Татьянага жай бербей,  
Бакка келет, ой-санаасын жазууга...  
Тиктеп калат бир нерсени былк этпей,  
Жалкоолонуп андан ары басууга,  
Көтөргөндө көкүрөгүн зырп этип  
Өндөрүнө көрүнбөгөн от кетип,  
Деми кургап, шыбыш чыкпай эрининен,  
Жал-жал этип көзү толуп жаш менен...  
Түн түнөрөт: асманда ай айланат  
Кең ааламдын сакчысындай сак карап,  
Ал аңгыча шакта булбул шаттанат,  
Сайроосунан сан куюлтуп салтанат.  
Биздин Таня уктай албай, уйку сак  
Нянясына сырын айтат шыбырап:

## XVII

«Уйкум келбейт, үйүм капа, ой няня!  
Ач айнегин, олтур менин жаныма».  
Эмне Таня, эмне болду? – «Ой мага  
Эң көңүлсүз, айтчы өткөндөн бир балаа».  
Эмнени айтам, айланайын я Таня?  
Ал убакта көп-көп болгон жадымда:  
Уламыштар, жин, перилер арбактар,  
Кыз жомогу, толуп жаткан көп калптар,  
Эми кайда, баары күңүрт ай, Таня:  
Түбү түшкөн күндөр турат алдымда!..

Жылас болду... – «Айтчы эмесе, ай няня,  
Ошол жаш кез эбактагы жылдарда,  
Сүйдүң беле? Айт чыныңды сен мага».

### XVIII

– Кайдан, Таня! Билбегенбиз таптакыр,  
Сүйүү дайнын биз силердей куракта,  
Бул жөнүндө угуп калса бир шыбыр  
Кууп чыкмак кайын энем, мени анда,  
«Кантип анан нике кыйды, я няня?»  
– Кудайдын кылганы да. Жан Ваня  
Менин шоолам, кичүү эле менден да.  
Мен ошондо он үчтөмүн туптуура.  
Жуучу жүрдү, чамасы эки жумача,  
Эч сөз чыкпай, жакын ага-туугандан  
Макул болду барагой деп өз атам,  
Коркконуман ыйлап жүрдүм бир азга,  
Жашка болбой, чачымды өрүп салышты<sup>1</sup>,  
Бірдоо менен чиркөөгө алып барышты.

### XIX

Анысын кой, дуушар кылып башка үйгө...  
Үйгө дейм да... Укпайсың да деги эле...  
«Ай няняжан, күйүт түштү көңүлгө,  
Билбейм боорум, мындай болдум, мен неге, –  
Ыйлап-боздоп, түшкүм келет жабырган...  
– Оорусуң го... оорусуң го, жан бала...  
Сакта кудай, колдо кудай, колдойгөр!  
Айт, жан эркем, не каалайсың айта бер...  
Ырымдайын касиеттүү суу менен  
Этиң ысык... « – Жок, няня жан, мен соомун  
Билсең няня... күйүп ашык болгомун».  
– Ай кудай, эмне дейсиң жан эркем! –  
Дейт да няня ырым кылып ичинен  
Чокундурат карып калган кол менен.

### XX

«Мен ашыкмын» деп шыбырап жана да  
Дартын айтты, үшкүрүнүп карыга,  
– Жаным, шоолам, соо эмессиң садага.  
«Жок ашыкмын, калтыр мени бир азга».  
Деген кезде, ай чачырап асманда,  
Нурландырып үлбүрөгөн нуруна:  
Ак жүзүнө аза түшкөн Таняга,  
Жайылыңкы анын жазык чачына,

<sup>1</sup> Эски убакта нике кыюуга чиркөөгө алпарган кыздын чачын эки өрүп койчу экен.

Орундукта көздө тамчы жашына,  
Олтурганга дал өзүнүн жанында. –  
Жоолук тартып буурул баскан чачына,  
Нянясына, мүшкүл түшкөн башына.  
Бардык нерсе магдырады бул маалда  
Таасири күч, касиеттүү ак айга.

## XXI

Оргуп, ташып жүрөгү учуп жулунду  
Ай жарыгын карап туруп Татьяна...  
Ошол замат, келди акылдын учуру...  
«Барчы няня, жалгыздык бер жаныма.  
Берчи мага калам, кагаз бир барак,  
Столду түрт, олтурайын азыраак:  
Кечир мени». Дейт да калат жап жалгыз,  
Бардыгы тынч. Көктө гана ай жылдыз.  
Ойлоп-ойлоп жазып жатат бирдеме,  
Ошондо да Евгенийи эсинде,  
Бала кыял ушул каттын ичинде  
Сүйүү согот, күнөөсү жок деминде.  
Кат да бүттү, эби менен бүктөлдү...  
Ай, Татьяна! Ким бул каттын күткөнү?

## XXII

Жакшы билем жайдары жок сулууну,  
Муздак жүрөк, кыштай аппак, тазаны,  
Сөзгө көнбөс, алдоого бек туругу,  
Чама жеткис акылынан ашканды:  
Айран калган кур чиренген көркүнө  
Мактанганга менде жок деп эч күнөө,  
Чынымды айтсам, андайлардан качкамын,  
Шекшингендей ойдон окуп баккамын,  
Кашы үстүнө тозок сөзүн жазганын:

«Жакын келбе, такыр үмүт кылбагын»<sup>1</sup>  
Сүйүү күчү ажалындай алардын  
Даба болуп, чочуганы адамдын.  
Болгон чыгар, бойлорунан Неванын  
Мындайларды сен да көрүп калганың.

## XXIII

Мени сыйлап, табынгандын ичинен  
Аялдардын кызык түрүн көрдүм мен,

<sup>1</sup> Италиянын атактуу акыны Дантенин “Кудайдын тамашасы” деген поэмасынан алынган сөз. Тозокко кире бериште: “Мында кирем дегениң кайра кайтарыңдан үмүтүз” деп жазган.

Кош көңүлчөк, өз өзүнөн менсинген,  
Кумарданткыч: мактоолорго эп келген.  
Мен алардан эмне таптым, таңыркап?  
Боюн түзөп, кээси калптан сурданат,  
Жатыга элек жаш сүйүүнү чочутуп,  
Амал менен тартуу үчүн толкутуп,  
Айла кетсе, боорукердей байкалып,  
Ал болбосо, сөз чыгарып түрлөнтүп,  
Ал болбосо, жалган назик көрүнүп:  
Анын ошол амалына алданып,  
Тигил чуркайт (жаш кургуру) артынан  
Балакеттин кылтагына чалынган.

#### XXIV

Ал булардан ары бекен Татьяна?  
Айып бекен жүргөнү үчүн жөн гана,  
Оюнда жок бирөөнү алдап-жазганга,  
Батканы үчүн көңүлү сүйгөн санаага?  
Сүйгөнү үчүн, экиленип калп айтпай,  
Таза мүнөз, сезгени үчүн жазганбай?  
Ак көңүлдүү, ишенчээктик пейли үчүн,  
Көктөн бүткөн мүнөзү үчүн өзүнүн?  
Уйгу-туйгу элеси үчүн, ою үчүн,  
Акылы үчүн жана кечтүү эрки үчүн,  
Келбети кең, келишимдүү көркү үчүн,  
Назик соккон жүрөгүнүн өртү үчүн?  
Неге, неге, кечирбеске мейли деп,  
Жаштык кылып күйгөндүр деп элжиреп?

#### XXV

Ойсокенин ичи муздак, ою таш,  
Татьяна сүйсө сүйөт ып-ырас,  
Бүт берилип махабатка болуп мас,  
Жаш баладай жакшынакай калпка кас,  
Ал түк айтпайт: кийинкиге калсын деп,  
Үмүт күтүп сүйүү түтөп жансын деп,  
Биздин алдоо тузагыбыз чалсын деп,  
Кур ишентип, убарага салсын деп.  
Ал түк айтпайт, бирде ишенем, бирде жок,  
Биздин милдет аны жазган ойномок,  
Түк андан чет жалындарын кордомок,  
Кызыктырып өз жолуна жолдомок,  
Туткундалган капастагы кургурду,  
Ал ойлобойт күлүп шылдың кылууну.

#### XXVI

Билип турам кыйноо тартам бул иштен:  
Тууган жерден намысымды табууга,  
Эки ой кылбай, эскертейин эмитен  
Таня катын котормокмун оюмда.  
Ал өз тилин – орусчаны аз билген,  
Журналдарды окугандан эринген,  
Өгөйлөнүп тууган эне тилинен,  
Тили келбей араң зорго сүйлөгөн.  
Ошондуктан французча кат жазган...  
Айла канча! Кайталайын дагы да:  
Эгер кокус сүйүп калган маалында  
Орусча ою эпке келбей чаташкан.  
Ушул күнгө, биздин кайран тилибиз,  
Кат сөзүнө көнбөгөнүн билиңиз.

## XXVII

Билем жана: кыстаар мени аялдар,  
Кыйын бул да! Орусча оку деп айтар,  
Кантип окуйм, өзүңөр да байкаңар.  
Опосу жок окуй турган куралдар<sup>1</sup>.  
Ошондуктан көңүлүм сенде, акындар,  
Мунум калппы: силер сүйгөн жакындар,  
– Биз билбеген көп күнөөңөр жана да,  
Жазылганда сыры туюк ырларга;  
Чын жүрөктөн тартуу кылган арнооңор  
Чыккан эмес орустун өз тилинде,  
Орус тили кыйын болгон силерге,  
Сылык түрдө көп бузулган бул жолдор.  
Андай болсо: чоочун тили оозунда,  
Айланбасын өз эне тил ордуна?

## XXVIII

Кудай мени кез келтирбе балга да,  
Же тарарда ошол үйдүн алдында:  
Семинаристкага, өңкөй сары шалдарга,  
Билимпозго кеп такыя башында<sup>2</sup>.  
Аларды айтпа, жылмайбаган түрүндө,  
Маш болушкан ката менен сүйлөөгө,  
Орус сөзүн таза угуудан түңүлдүм.  
Балким кокус, шорум үчүн өзүмдүн  
Сулуу жаштар, эмки жаңы өспүрүм,  
Журналдардын так келтирип тилдерин,  
Бизди окутуп үйрөтөр деп жүрөмүн:  
Билгизер деп ыр жазуунун түрлөрүн.  
Ал өзүмчү? Андай менен ишим жок...

<sup>1</sup> Мында ошол кезде орусча чыккан журналдардын эң начар экендигин айтат.

<sup>2</sup> С е м и н а р и с т и к а г а – өңкөй сары шалдарга билимпозго кеп такыя башында – илимпоз аялдарды айтат.

Көнүп калган эски адатка көөнүм ток.

### XXIX

Такыр ката, алды-артымды карабай,  
Айтканымдын туура эмесин байкабай,  
Баштагымдай көнүп калган адаттай,  
Ошол мүнөз көңүлүмдөн алган жай.  
Уят иштеп, уялууга не пайда,  
Галлицизм<sup>1</sup> тапкан өңдүү жанга айла,  
Балалыктын күнөөсү өңдүү, чыга албай  
Канга сиңген Богданович ырындай<sup>2</sup>.  
Бул кеп бүтсүн. Эми кайра келейин:  
Жаш сулуунун, жашырын сыр катына,  
Ал жөнүндө, берген элем убада.  
Чынында эмне? Аны аткарам дебеймин.  
Неге десең: сүйүү ырлары Парнинин<sup>3</sup>  
Жага бербейт көңүлүнө эмкинин.

### XXX

Үлпөт-сайран, жумшак кайгы акыны<sup>4</sup>  
Керек кезде, сен жанымда болгондо,  
Уялбастан сага салып кадырды,  
Тынчың бирдей кагылайын ошондо  
Сураар элем тири укмуштуу ырыңан  
Ырдап бер деп, кыздын күйүт-мунуна,  
Себеп болуп, анын чоочун сөздөрүн,  
Өз сөзүңө, сен кайдасың эми өзүң?  
Келчи эртерээк, алчы эркимдин бардыгын,  
Бирок антсем, муңдуу аска алдында  
Сен жүрөсүң көнбөй мактоо салтына,  
Көгү астында Финляндия тараптын.  
Ооба, кантсин, жалгыз жүрөт кыдырып,  
Кайдан билсин, айтканымды муң кылып.

### XXXI

Жазган каты Татьянанын жанымда,  
Аны сыйлап, урмат менен сактаймын,  
Окуйм аны ичтен аяп мен гана,  
Кат сөзүнө бирок такыр канбаймын.  
Ким козгоду анын назик күйүтүн?

<sup>1</sup> Г а л л и ц и з м – ката сүйлөө француздарды туурап сүйлөө.

<sup>2</sup> Б о г д а н о в и ч – XVIII кылымдагы орус акыны. Бул жерде мыскыл ордуна айтылат. Анын ырлары көп атак алган эмес.

<sup>3</sup> Парни – XVIII кылымдагы сүйүү ырларына жазган француз акыны.

<sup>4</sup> Е. А. Баратынскийди айтат.

Ким козгоду анын асыл сөз күчүн?  
Ким үйрөттү, жалынууну орду жок,  
Жүрөк дартын, жүлүнүнөн жанган от?  
Көңүлдү алган, бей опасыз, сырларын?  
Түк түшүнбөйм, айткан менен курбулар,  
Анын начар котормосу колдо бар,  
Ачык сөздөн күнүрт маани чыгардым.  
Сонун күүсүн операнын Фрейщицтей<sup>1</sup>  
Үйрөнчүк кол начар ойноп бергендей.

### ТАТЬЯНАНЫН ОНЕГИНГЕ ЖАЗГАН КАТЫ

«Сизге жазам – мындан башка эмне дейм!  
Мындан башка мен эмнени айта алам?  
Билем эми, баары өзүңдүн эркиңен,  
Көңүлүң калып жек көрсөң да жок айлам.  
Ырысы кем, жазмышыма бирок сен,  
Аз да болсо, байкуш ай деп боор ооруп,  
Мен шордууну таштабайсың деп билем.  
Мен ойлондум, сөз айтпаска эң мурда,  
Ишен менин уялчаактык сырыма;  
Билбейт элең, мен айтпасам муну да,  
Ички тилек – үмүтүмдү чынында:  
Эч болбосо бир жумада бир ирет,  
Дегдеп жүрдүм сени айылдан көрсөм деп.  
Уккум келип, сөздөрүңдү сен айткан,  
Бирдеме деп, сырымды айтып андан соң –  
Бир гана ой, дарт жөнүндө ойлонсом,  
Деп тилегем, жолукканча кайрадан.  
Бирок сени түнт жүрөт деп көп угуп,  
Түнт кыштакта эригиптир деп айтат,  
Ал биз болсок... жөнбүз бардык жагынан  
Жүргөн менен сени сырттан урматтап.  
Неге келдиң, неге көрдүң сен бизди?  
Тынч кыштакта биз тунжурап жатканда?  
Өмүрлүккө билбейт элем мен сизди,  
Батпайт элем мындай кыйын азапка.  
Жан кыйнабай башка билбес толкунга  
Көңүл басып, бара-бара (ким билет?)  
Табар элем мен да бирди багыма,  
Таза болуп түбөлүккө жарыма,  
Карыр элем, эне болуп ак ниет.  
Дагы бир кеп! Бул дүйнөдө эч кимге  
Бербес элем жүрөгүмдү ээлетип,  
Айла жок да жараткандын эркине  
Асман айтат, ошондуктан: мен сендик!

<sup>1</sup> Фрейщиц – (туурасы Фрейщюц) Вебердин атактуу “Сыйкырдуу мерген” деген операсынын немецче аты. Бул опера XIX кылымдын башында жазылган. Россияга кадырлуу болгон эмес.

Бардык бүткөн өмүрүмө парз болгон  
 Бир жолугуп сыр чечишүү сен менен;  
 Билем сени, кудай жазган ободон  
 Өлгөнүмчө өбөгүм деп ишенем...  
 Сен кетпедиң, элес болуп түшүмөн  
 Көрбөсөм да көркүң жагып өзүмө,  
 Көз карашың мени азапка түшүргөн.  
 Чын сакталган... Мунун баары түш эмес!  
 Сен келгенде сөлөкөтүң байкагам,  
 Өз-өзүмөн кызарышым текке эмес,  
 Мен оюмда: мына келди! деп айткам.  
 Ал калп беле? Мен кебиңди укканым:  
 Сен оюмда, шыбыш бердиң тынчтыкта,  
 Карыптарга кайыр-секет кылганым,  
 Табынганым, бир сен үчүн баары да...  
 Дал эле ошол, бир көз ирмем ичинде,  
 Бир жарк эткен өзүң эмей, ким эле?  
 Айлуу түндүн ашпак тунук жүзүндө  
 Шоокум берген алтын элес ким эле?  
 Жылып басып баш жагыма жакындап  
 Чексиз бакыт, таза сүйүү жөнүндө  
 Жакшы тилек, ак үмүттү шыбырап  
 Сөөлөтүмө сүйлөп кеткен ким эле?  
 Кимсиң өзүң? Айтчы деги чыныңды:  
 Балким колдоор ак периштем болбогун?  
 Кош пикирлүү, мындагы ойду тындырчы  
 Кара мүртөз азгыруучум болбогун?  
 Балким баары текке кеткен жөн гана  
 Жаздым кылган, жаштык болуп жүрбөсүн?  
 Башка болуп, жазмыш эрки тагдырда  
 Таалайыма ташбоор даба күбөсүң?  
 Андай болбос! Мындан аркы бактымды,  
 Ушул күндөн өз колуңа тапшырам,  
 Өз алдыңда өксөйм, төгүп жашымды,  
 Өз паанаңда сактап кал деп жалынам...  
 Ойлочу өзүң, мен бул жерде жап жалгыз.  
 Бир жан менин зар-муңума карабайт,  
 Эс-акылым, ой-максатым эч алсыз  
 Мында соолуп, жок болушум жарабайт.  
 Күтөм сени, күтөм көзүм айрыбай,  
 Дартын тарат, жүрөгүмө дем керек,  
 Же ачып сал жөн кайгыга кайгыртпай,  
 Же басып кой, катамды айтып жемелеп.  
 Бүтөм катты! Айта берсем түгөнбөйт...  
 Уят, намыс коркунучу жай бербейт...  
 Бирок сени уят кылып кетпес деп,  
 Көңүлүмдө ишеничим тереңдейт»...

Бирде үшкүрөт, бирде күйөт Татьяна,  
Кат калтырайт калтыраган колунда,  
Кургап барат жабыштырчу катына  
Жел желими, желимделбей далайга.  
Башын артып бир жак ийин тарапка,  
Далысынан көйнөгү ооп оң жакка,  
Сонун болуп ого бетер карашка...  
Ал аңгыча ай нуру өчүп бул маалда...  
Жарык артат. Алда кайда кең талаа,  
Бууга батат. Аккан суулар көрүнөт,  
Күмүштөнөт; мүйүз сурнай үн берет,  
Бул үн менен кыймыл кирет айылга  
Таң да атты, баары турду ордуна,  
Бирок буга иши жоктой Татьянам.

### XXXIII

Ошондуктан таң жарыгын байкабайт;  
Кейиш тартат, башы жерге салынган,  
Кармап турган кат бетине басалбайт  
Оймок мөөрүн өз ысымы жазылган.  
Ага болбой, эшикти ачып шырп этпей  
Келе жатат Филиппевна берилей,  
Алып келет поднос менен ысык чай:  
«Турсаң боло, айланайын, шоолам ай!  
Апээй күнүм, туруп алган белемсиң!  
О жан эркем, таңкы күнүм, секетим!  
Кече күнү бекер корккон экенмин,  
Оору десем, кудайым, соо экенсиң?  
Жүзүң жарык, бир да кайгы билинбей  
Бетин кызыл, кызгалдактын гүлүндөй».

### XXXIV

– Ах, няня жан, бир ишиме жарап, кой.  
– Жарайм, боорум, ал кандай, иш, айтагой.  
– Бирок мындан... Шек санаба... жаман ой...  
Деги чыным... Ах макул де токтолбой.  
«Жан эрмегим кудай күбө шертиме».  
– Андай болсо небереңди баргын де,  
Бул катты алып, алиги... О... дегенге...  
Коңшубузга... Салып койгун эсине –  
Мен тууралуу эч бир ооз ачпасын,  
Жана да айт, аты-жөнүм айтпасын... –  
«Ким дедиң? Дааналап, айт, жан бала,  
Чаташтырбай алжып калган чагымда:  
Эсеп жеткис коңшулар бар айылда –  
Кайсынысы? Ачык кылып дайында».

### XXXV

– Ай, няня жан, билсең боло айттырбай! –  
«Жан шеригим, карыйт деген ошол да:  
Боорум Таня, акылым жок жаш чактай  
Сергек элем, сезгич элем, мен анда:  
Бирдеме деп мырзам мага айткыча...»  
– Ай, няня жан, кереги жок ал мага –  
Айтпа мага, акыл-макыл жайын да!  
Билсең боло, бардык максат бул катта!  
Онегинге. – «Билдим, билдим эмесе,  
Жан кубатым, андай болсо кейибе,  
Кантем анан карып калган кезимде...  
Боорум кайра, кумсарганың эмине?»  
– Тек анчейин, эчтеке эмес, няня жан  
Катты берип, небереңди чуркатсаң.

### XXXVI

Бир күн өттү, бирок катка жооп жок.  
Экинчи күн... Далё каттан дайын жок.  
Тандап туруп, кур сөлөкөт нерсе окшоп  
Таня күтөт: келбей калса не болот?  
Үйгө түштү, көрөр көзү Ольганын,  
«Неге мындай досуңуздан жок дайын?»  
Бул сөздү айтты, эки кыздын энеси:  
«Бизди такыр унутканы эмеспи?»  
Муну укканда калт-калт этти Таня жан.  
– Бүгүн келмек: барып калам деди эле,  
Деп Ленский жооп берет кемпирге, –  
Кармалбаса, почта<sup>1</sup> деген жыластан.  
Татьяна кыз туруп калды суз карай,  
Жүрөгүнө ийне менен сайгандай.

### XXXVII

Күн кеч кирди: чоң столдо жаркырап  
Шарактады ошол кечки самовар,  
Чай дөмделген кытай чайнек барактап  
Ар тарапка атырылып ак буулар.  
Чай куюлуп өз колунан Ольганын  
Ар кишиге идиш сунуп акырын,  
Бууга аралаш жыты келип буркурап,  
Бала сунуп тигилерге бал каймак.  
Татьяна турду терезенин жанында  
Сыртты карап, салкын-сергек деп алып,  
Менин жаным, ойлоп бирде муңданып,  
Анан назик оң сөөмөйүн сунду да:  
Буу чүмкөлгөн терезеге сөз чийди

<sup>1</sup> П о ч т а – ошол кездеги киши ташуучу жумшак араба.

Ойдон кеткис осуypалуу О. Е. ни.

### XXXVIII

Бул убакта жүрөк учу зырп этип,  
Эмнегедир көздөрүнө жаш толуп,  
Турган кезде. – Ат дүбүртү... Эшитилип...  
Улам жакын... Улам жакын болгонсуп...  
Келди Евгений! «Ах» деп гана селт этип,  
Көлөкө өңдүү Татьяна кыз бат кетип,  
Ыргып чыгып оозгу үйгө шашканда,  
Короого өтүп, андан ары бакчага...  
Учат, учат, арт жагына карабай,  
Чуркайт ары: көпүрөгө, гүл жайга,  
Аллейлерге, көлчөлөргө, капкайда...  
Сирень гүлүн тепсеп өтүп бир далай,  
Андан ары чуркап булак жанына,  
Деми кетип олтургучка барды да...

### XXXIX

Кулап түштү...  
«Өзү экен ээ... Евгений!  
Кудайым ай! Ал эмне деп ойлоду!»  
Жаш жүрөгү азап чегип дегдеди,  
Бирок да ал үмүттөн чет болбоду.  
Калт-калт этет, күйүп-жанат жалынга,  
Күтөт жана келбесин деп жаныма!  
Бирок ал жок: кызматчылар арт жакта,  
Жемиш терет түрлүү мөмө багында.  
Алар ырдайт амал ырын бир үндөн:  
(Амал ыры негизделген мындайча:  
Жебес үчүн жемиш терип жатканда  
Алек кылган шайтандарды ырларга.  
Ыр токтолсо жегендиги билинет  
Ошондуктан ырдап турсун деген кеп!).

### КЫЗДАРДЫН ЫРЫ

Ай кыздар ай, сулуулар ай,  
Садагалар, курбулар ай,  
Ойногула, ай кыздар ай,  
Жыргагыла, алтындар ай!  
Көтөргүлө ырыңарды,  
Көксөттүргөн жакшы ырларды,  
Азгыргыла уландарды,  
Уксун биздин ырдаганды.  
Азгырган соң уландарды  
Көрөр замат биз аларды,

Качалычы андан ары:  
Уруп бирден алча менен,  
Алча менен, малина менен,  
Көп карагат жемиш менен.  
Жаныбызга келбе дейли.  
Ырыбызды укпа дейли,  
Мындан ары көрбө дейли,  
Оюнга шок биздейлерди.

## **XL**

Кыздар ырдайт алы кетип көңүл кош,  
Кулак салып тыңшап калат жакшы үнүн,  
Күткөн Таня тилегине жан жолдош  
Басамын деп шашкандыгын жүрөктүн,  
Ал ойлогон кызарышым тарар деп,  
Бирок дале жүрөгү урат дикилдеп,  
Ыр укса да өң кызылы тарабайт,  
Кайра күчөйт кызарышы кайра ырбайт...  
Көпөлөктөй, канат каккан делпилдеп  
Жан талашкан жан айласын таба албай,  
Аны балдар ойноп – оюн кылгандай:  
Же коёндой кышындагы жан серек  
Элең этип көрө койгон алыстан  
Мергенчини бир түп талга жашынган.

## **XLI**

Кантсин эми, акырында эс алды.  
Баш көтөрдү кулап кеткен ордунан.  
Кайрыларда кайрылышка оң жакка,  
Аллей бойлоп, таамай эле алдынан  
Көзү жайнап, Евгений түз келатат  
Сүрдүү элестей бир ордунда курч карап.  
Бүт боюна от жалыны түшкөндөй  
Туруп калды Татьяна былк этпей,  
Бирок дагы жолугуунун аягын  
Жан курбулар бүгүн айтып берүүгө  
Кубатым жок, жаман алба көңүлүңө,  
Билерсиңер, айттым сөздүн далайын,  
Ошондуктан эс алайын азыраак,  
Эштеп-септеп анын соңу табылмак.

## **Т ө р т ү н ч ү г л а в а**

Адептүүлүк – жаратылыштын салты  
Неккер

**I. II. III. IV. V. VI.**

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

## VII

Биз канчалык салкын сүйсөк аялды,  
Ошончолук оңой жагып алабыз.  
Ошого тең жолдон бузуп аларды  
Азгыруунун торлоруна чалабыз.  
Андай адат өнөкөткө айланып,  
Ашыктыктын өнөрүндөй саналып,  
Биз эркектер мактанабыз ар жерде,  
Жалган сүйүп, жазгырганга чирене.  
Бирок андай ар-сыйы жок оюндар  
Карып калган мылжыңдарга жарашат.  
Бабалардын заманында болгон даңк;  
Жүргүчтүктөн дүңгүрөгөн атактар  
Кызыл така, күрпөң парик<sup>1</sup> көрк менен  
Алда качан элден калып эскирген.

## VIII

Кимдер танбайт эки жүздүү жойпудан,  
Кимдер танбайт бирди он түрлүү айтуудан,  
Ал мындай деп акылмансып салт кылган  
Калкка сиңип бышкан ишти капкачан,  
Кимдер танбайт уккан сөздү угуудан:  
Чыксын деген эски адаттар кыялдан.  
Болгон эмес, таптакыр жок азыр да,  
Кайдан болсун он үч жашар кыздарда!  
Ким тажабайт теске салуу каарынан,  
Кур чокунуу, кур каргануу, чочуудан,  
Кургак каттан, алты бетке созулган  
Алдоо, ушак, шакел, жалган көз жаштан,  
Андуусунан жеңе менен эненин  
Оор, кашаң достугунан эркектин!

## IX

Дал ушундай ойго батты Онегин,  
Ал өзүнүн жаш өспүрүм чагында,  
Курманы эле токтоло элек мезгилдин,  
Ал мас эле азоо жаштык кумарга.  
Турмушунун адатына эсиркеп

<sup>1</sup> Кызыл така, күрөң (чон) парик – XVIII кылымда адамдар ушундайча жасанышкан.

Бирөөлөргө ашык болуп жалган-тек,  
Бирөөлөрдөн көңүлү калып ошол замат  
Ай койчу деп айнымайы андан бат.  
Таштап салып максатына жеткенди  
Мына ошентип, тынчтык менен чууларда,  
Кур жекирүү, бекерчилик шарттарда,  
Анткор күлүп, басып ошол кездерди  
Сегиз жылын ушундайча өлтүрдү.  
Жокко жумшап гүлдөп турган көп күндү.

## X

Сулууларга кызыкпаган көз артып,  
Тамашалап эрмек кылган жөн гана.  
Жок деп койсо – а болуптур деп айтып,  
Алдап кетсе, жыргап тынып алганга.  
Ал аялды издебеген дит кылып.  
Таштай берген ичи ачышпай, боор ооруп.  
Күңүрт эстеп сүйүү жана ачуусун  
Кош көңүлдүү коногундай оюндун.  
Мисал үчүн: кечки вистке<sup>1</sup> чогулуп  
Бир аз ойноп, оюн бүткөн убакта  
Кеткен өндүү үйүн карай жөн гана,  
Кенен уктап, уйку канып жай туруп  
Өзү билбей тандап башы маң болгон  
Адам өндүү кечки эрмегин ойлонгон.

## XI

Бирок алып жазган катын Танянын  
Күтүүсүздөн селт дей түштү Онегин:  
Кыз тизилткен таттуу сөзү санаанын  
Оюн бөлүп, канын какты дененин.  
Ошол замат, элестетти Танянын,  
Ак ыраңын, убайымдуу карашын,  
Ширин-таттуу күнөөсү жок чагына,  
Албыргандай ойго батты бул маалда.  
Балким анын адаттагы кир ою  
Ошол мүнөттө келсе – келип калгандыр.  
Бирок алдоо жок эле анда таптакыр.  
Ак тилекке – кастык күнөө болбойбу,  
Андай болсо бакка жетип баралы,  
Эсиндедир кезиккен жер баягы.

## XII

Аз убакка экөө унчукпай турду да,  
Анан кызга басып барып Онегин,

<sup>1</sup> В и с т – анчалык кызык эмес карта ойну.

Минтип айтты. «Кат жазыпсыз сиз мага...  
Жок дебеңиз. Окуп чыктым кат кебин.  
Кеп дегенде: жанга ишеним жерлерин,  
Ак сүйүүнүн тунук агып келгенин,  
Жаныма дем, сиздин ачык сөзүңүз  
Мага кайрат, толкун күчүн төктүңүз...  
Ойготтуңуз качанкы өчкөн сезимди...  
Ошентсе да сизди мактоом эп келбес,  
Аныңызга төлөрүм бар теп-теңдеш  
Түшүнүңүз сүйүп турган кезимди:  
Андай болсо шертти кабыл алыңыз,  
Миң бир талдоо, оюңузга салыңыз.

### **XIII**

«Эгерде мен турмуш куруп, үй куруп,  
Өмүрүмө чек коюуну ойлосоом,  
Же болбосо жазмыш буйруп, бак буйруп  
Аталыкка, күйөөлүккө баш койсом,  
Же болбосо бүлөө күтүү ниетиме,  
Бир мүнөткө түшө калса жылт эте, –  
Ишениңиз, сизден башка мен анда,  
Таппас элем жан шеригин жаныма.  
Бул кепти айтпайм кур эпилдек эп менен  
Кайткан өңдүү качанкы ашык жубайым,  
Сүйөр элем, сизди гана ар дайым  
Теңтуш кылып түнт күнүмө сизди мен.  
Бардык бүткөн жыргалымды сизге арнап  
Жашар элем... ченеминен чалкып бак!

### **XIV**

Бирок чиркин, мен жыргалдын заты эмес,  
Неге десең: жаным такыр ага кас,  
Ошондуктан сүйгөнүңүз эп келбес  
Андай мактоо, балким мага жарабас.  
Ишениңиз (намыс, калыс, уят ак),  
Турмуш куруу бизге болор кур азап.  
Мен канчалык сүйгөн менен чын-ынак,  
Көнөр менен айнып кетем ошол замат:  
Жаш төксөңүз, сиздин күйүт, ыйыңыз  
Ойлобоңуз мени эритет экен деп.  
Жок, андай жаш кыжырымды келтирет.  
Ойлоңузчу, анда бизде кайсы ырыс,  
Кандай болот нике кыйып Гименей  
Күтүп турган шумдуктарын белендей.

### **XV**

Бул дүйнөдө мындан жаман эмне бар.

Байкуш аял арыла албай запкыдан  
Жакпай калып сүйүп алып тапкан жар,  
Кейип турса, алы куруп, араң жан.  
Же күйөөсү анын дартын билбесе  
(Өз тагдырын кап минтпей деп тилдесе)  
Дайым бүркөө таарынгансып суз жүрсө.  
Муздак, долу, кароо болсо өзүнчө,  
Ошондоймун, менден сизге не пайда?  
Сиз ак тилек, жанган ысык жан менен  
Эч айбы жок, көңүл менен эргиген.  
Жакшы ой менен кат жаздыңыз кандайча?  
Кантип эле күнүңүздү тумчулай  
Таш боор тагдыр жазып койсун ушундай?

## XVI

Жылдар кетет, санаа сызат кайрылбай,  
Жалынсам да жаным кайдан жаңырат...  
Сүйөм сизди бир боорумдай, айныбай,  
Балким дагы андан дагы жакшыраак...  
Айтканымды ачууланбай тыңшаңыз:  
Кыз көңүлү бирде күчтүү, бирде алсыз,  
Ошондуктан өзгөртө алат тилегин,  
Бак-дарактар өзгөрткөндөй иреңин,  
Маселен ал: жадыраган жаздарда.  
Балким жазмыш, дал ушундай жазгандыр  
Жаңылап сүй, бирок да бар мындай сыр...  
Этият бол, бошобой тар шарттарда,  
Бардык адам, түшүнүңүз, мен эмес,  
Жаштык жолун жазгыруудан чет эмес.

## XVII

Ушуну айтты насаат кылып Евгений.  
Мөлт-мөлт этип жаш тамчылап көзүнөн,  
Жок дей албай, араң чыгып демдери,  
Укту Таня, чын берилген көңүлдөн.  
Тигил кызга колун берди<sup>1</sup>. Ал мундуу  
(Чынын айтсам, түк байкоосуз, толкундуу)  
Боюн салып, бирок да түк сөз айтпай,  
Башын ийип, жаралуудай, мундуудай,  
Таня басты, экөө бакты аралай,  
Үйгө келди, жубундай жуп тарабай,  
Элдер дагы буга эрөөн карабай;  
Неге десең айыл эрки шаардай  
Көрсөтө алат укук күчүн бир далай  
Көкүрөк керип мен-менсинген Москвадай.

<sup>1</sup> К о л у н б е р д и – колтуктатууга колтугун беледеди.

## XVIII

Туура дээрсин, сен да менин окуучум  
Жогоруда болгон иштин актыгын,  
Биздин курдаш калыс чечип кыз муңун  
Ою таза, ызаатынын тактыгын,  
Бирок анын мындай жакшы тарабын  
Жокко санап апырткан бар, ал да чын.  
Ал ким десең, сөз аныгын козгойлу:  
Анын касы жана жакын достору,  
(Кас-дос деген, бөлүгү жок бир маани)  
Кас деген сөз – жек көрүүдөн чыккан сөз,  
Душман эмес, бул дүйнөдө бир өңдөш,  
Бирок, кудай, достон сакта биздерди!  
Жолу болсун досум, досум дегендин,  
Достун кебин бир ой менен эстедим.

## XIX

Неге? Айтам. Терметейин эмесе,  
Ичи көңдөй сырты кара ойлорду,  
Жазып кетем скобканын ичине  
Ушак сөздөн, жаман нерсе болорбу?  
Кең үйүндө калптан бүтүп каадасы,  
Кайрат берип ак сөөк калктын паанасы.  
Аларга эрчип, калжыроо бар деги айтпа,  
Орой күлкү, калып калар бер жакта.  
Жанагы эле жан досуңуз жылмайып  
Эстүү-баштуу мыктылардын ичинде,  
Жок ойлобо, жаман ойсуз тим эле,  
Сиз тууралуу таап сүйлөйт миң айтып.  
Бирок ал дос, сиз дегенде жаным дейт,  
Жакшы көрөм тууганыңча бармын дейт.

## XX

Айланайын, ай окуучум! Гм! дейин,  
Сурайынчы туугандарың аманбы?  
Же ракым эт: ички оюңду билейин,  
Тууган жайын айтып берсем жарарбы?  
Чындыгында тууган деген эмиңе,  
Угуп тургун, алар мындай билгенге:  
Мезгил-мезгил эркелетүү биздин парз,  
Сүйүү милдет жана берип жан ыклас,  
Ал гана эмес, калк мыйзамын колдонуп  
Ыйса айында<sup>1</sup> барып коюу бир милдет,  
Же кат жазып, куттуу болсун палан деп,  
Башка убакта такыр оолак жоголуп

<sup>1</sup> Р о д ж е с т в о – Иисус Христостун – Иса пайгамбардын туулган айы-күнү.

Унутсун деп бизди тууган түбөлүк...  
Бар бол, тууган! Аман-эсен жүрөлүк!

### XXI

Бирок чиркин сүйсөң асыл сулууну  
Артыгыраак достук менен туугандан,  
Күчү менен жарып, бузуп толкунду  
Бийлик курап, жеңип эмне кааласаң.  
Мунум сөз ак. Бирок сулуу айнычак,  
Жолу тайгак, көп өзгөргүч табийгат.  
Ак сөөк коому, агымы көп жазгырчак...  
Аял деген желдей жеңил жаңылчак...  
Ошентсе да, кылмышына карабай,  
Байкуш эри сүйгөн жарын ак санап,  
Сен жакшы деп жагынуу парз көз карап,  
Мына ошентип жогоруда айткандай,  
Көнүлү түшсө жарың кетер башкага,  
Сүйүү деген шайтан деген нерсе да!

### XXII

Андай болсо кимди сүйсөк? Ишенсек?  
Кимдер биздин баркты билет, алданбайт?  
Кимдер биздин айткан кепти туура деп  
Ойдон чыкпай, деп баш иет: «куп, жарайт»?..  
Биз тууралуу кимдер ушак жаадырбайт?  
Неге бизди аёочулар табылбайт?  
Кимдер биздин айыптарга карабайт?  
Кимдер биздин жоруктардан жадабайт?  
Эй эси жок, кол жетпеске тырмышпа,  
Итке чачып, эмгегинди кор кылба,  
Башканы кой, өзүңдү сүй бир гана!  
Ай окуучум, көңүң ушул акылга-  
Бул эң туура! Мындан өтөр акыл жок,  
Башка сый жок, тереңирээк ойлосоң.

### XXIII

Эмне болду жолугуунун аягы?  
Аттиң десең! Аны билүү оңой.  
Махабаттын күйүтү ырбап баягы  
Толкуй берди толкунунан жөн болбой.  
Кыз жүрөгүн терең санаа чулгады.  
Кызык кыял жаш кумары ырбады,  
Таня шордуу түтүнү жок жалындайт,  
Жан көшүлтөр жайлуу уйку табылбайт.  
Кубат бүтүп, турмуш даамы татыбай,  
Жүзү жарык баягыдай жылмайбай,  
Сөзү бүтүп, жаңырыктай жаңырбай,

Өчкөн өңдүү кыз өмүрү табылбай,  
Булут чүмкөп, бороон курчап алгандай,  
Чыккан күндүн жарыгы өчүп калгандай.

#### XXIV

Ай байкуш ай! Солуп барат Татьяна,  
Өчүп барат, азып барат, сыр бербейт!  
Бийлик кылган бир гана ой, бир санаа,  
Башка эч нерсе жүрөгүнө дем бербейт.  
Билермансып башын чайкап өзүнчө  
Сөз жүргүзөт, коңшудагы кээ бирөө:  
Жетти, жетти, барар мезгил күйөөгө!  
Бүтсүн ал кеп. Сүйлөйүнчү төмөндө,  
Жол бербейин кайгыга ой чүмкөөгө.  
Барайынчы бактылуу ак сүйүүгө  
Айла жок да, достор көнгөн өнөргө  
Не кылсам да аёо турат көңүлүмдө.  
Айып этпе: ошончолук мага ынак,  
Татьяна жан өмүрүндөй жаркырак!

#### XXV

Саат санап ашыктыкка жакындап,  
Жаш Ольганын сулуу көркү туткундап,  
Владимир танбас ширин даам таап,  
Чын берилди керек десе жан арнап.  
Дайым бирге, кээде кыздын үйүндө,  
Экөө жалгыз, ээн жайда, күүгүмдө,  
Кай учурда бакка барат ээрчишип,  
Кол кармашып, серүүн таңга сергишип.  
Кош ананчы? Жигит балкып мас болуп  
Сүрдөгөнсүп уяң сүйүү деминен,  
Кылар ишин келтире албай эбинен,  
Ольга кыздын маркабатын колдонуп,  
Чачын өрүп оюн кылат эрмектеп,  
Же этегин өпмөк үчүн эңкейет.

#### XXVI

Кээде жигит окуп берет Ольгага  
Насаат айткыч, адеп нама романын,  
Автору уста, табийгатты жазганга,  
Шатобриан<sup>1</sup> таппай калар караанын.  
Окуй түшүп анын эки-үч барагын  
(Жазган жерин, майда-чуйда жаманын  
Жакчу жерин – жүрөгүнө кыздардын)  
Аттап кете уяттуусун карагын!

<sup>1</sup> Ш а т о б р и а н – XIX кылымдын башталышындагы француз жазуучусу.

Анан экөө башкалардан бөлүнүп,  
Четке чыгып шахмат ойнойт бир азга,  
Чыканактап, батып жаштык каадага,  
Терең тестеп, ойлонгонсуп көрүнүп  
Ленский дос шашып кетет, кеп билбейт  
Пешка менен өз ладьясын өзү жейт.

## XXVII

Үйгө кайтса – үйүндө да бечара  
Баягы эле Ольга менен убара  
Альбомдогу учкул-учсуз баракка,  
Кооз-кооз сүрөт тартат мындайча:  
Кээде тартат сулуулугун кыштактын  
Күмбөз ташын. Киприданын<sup>2</sup> сый-жайын,  
Же кондуруп лира үстүнө көгүчкөн  
Калам менен, боёк менен берип өң:  
Аны бүтүп, эстелик кат-кагазга  
Башкалардын колдорунун астына,  
Ырлар жазат назиктиги бир башка,  
Анын сырын ойлоп таап аларга.  
Баягы эле жаш кыялы жылт этпес,  
Баягы эле алым куруп сүйөм деш.

## XXVIII

Билем, билем, көргөнсүнөр көп ирет,  
Уездеги мырза кыздар альбомун,  
Бойдок-жайдак бозойлору чиймелеп  
Баш-аламан такыр бышман болгонун,  
Ар жерине ар ким апчып кол салып,  
Уйкашы жок ыр эмес ыр ырдалып.  
Жакындыктын белгиси үчүн деп алып  
Кыскартылып, узартылып, булганып.  
Ача салсаң, эң биринчи бетинде:  
Жолугасың: «Не жазасың?» дегенге,  
Колун койгон 1. a. v. Appete?<sup>1</sup>  
Ал эми анын соңку бүткөн жеринде:  
«Эгер сени менден артык ким сүйсө,  
Жазсын деген мунун аркы түбүнө».

## XXIX

Ошол жерден табасыңар аңгыча  
Кош жүрөктү, күйгөн отту, гүлдөрдү,  
Окуйсунар берген антты мындайча:  
Көргө кирип өлгөнчө бир жүрөлү.

<sup>2</sup> Киприда – байыркы грек уламларында айтылган сүйүү жана сулуулуктун пири.

<sup>1</sup> Ф р а н ц у з ч а – “Сиз үчүн баары Аннете” деген сөз.

Армиялык акын сымак бир неме  
Сөгүп жазган сениби деп кекене.  
Ай достор ай, мына ушундай альбомго,  
Мен да келип жазар элем бир жолго.  
Неге десең көңүлүм жай баарына  
Эрким келип, эмнени ойлоп жазсам да,  
Баарыга тең, болбой жаман маани да,  
Көз салышпай эч ким начар жагына.  
Кудай жалгап сыңар сынчы табылбайт.  
Жөндүү, жөнсүз калпыма да карабайт.

### XXX

Бирок сен, баш аламан көп томдор,  
Шайтан жыйган китептеги-китептер,  
Оймо-чийме кооздолгон альбомдор  
Булгап кеткен кайдагы бир тентектер,  
Мейли сени жасаса да келтирип,  
Чебер Толстой<sup>2</sup> ченемине жеткирип,  
Мага десең Баратынский<sup>3</sup> ырдасын,  
Айтарым бул: сени ылайым өрт алсын!  
Кылыксынган кээ бир аял кылтындап  
Мага келип in-quarto<sup>4</sup> сунганда.  
Жиним келип, ачуум кайнайт каныма,  
Эске түшөт эпиграмма ошол замат,  
Ар жагымда ушул максат турса да,  
Жөн ыр жаз дейт, эми буга не чара!

### XXXI

Жөн ыр эмес Ленскийдин жазганы  
Альбомуна Ольгасынын баягы:  
Макаббаттан күч алгансып калеми  
Өткүр чыгат ырларынын аягы,  
Эмне көрсө, эмнени укса бардыгын  
Ольга кыздын ар бир түрлүү кыялын,  
Деги айтпагын баары чындык, баары анык,  
Күйгөн ырлар сай-сай толот шар агып,  
Сен Языков<sup>1</sup>, ыр кайыбың түшкөндө,  
Келген кезде нечен күүлөр көңүлүнө,  
Билбегенсиң мындай күйгөн жөнүндө,  
Тең келбейсиң, тек анчейин сен бирөө.  
Жете албайсың мындай кымбат күйгөнгө,  
Жетпегендей чаман өмүр өлчөөгө.

<sup>2</sup> Ф. П. Толстой – Пушкинге замандаш сүрөтчү, китепти кыйын кооздогуч чебер болгон.

<sup>3</sup> Б а р а т ы н с к и й – ошол кездеги акын.

<sup>4</sup> I n q u a r t o – чоң форматтуу китеп.

<sup>1</sup> Я з ы к о в – ашыктык ырлар жазган белгилүү акын.

### XXXII

Бирок жөн тур! Каары катуу сынчынын  
Угасыңбы бизге буйрук бергенин?  
Чыгаргын дейт күйгөн ырдын быт-чытын  
Көңүлүн буруп мен ырчымын дегендин;  
Деп кыйкырат: «Койгула эми ыйлоону,  
Бака-бактап бакага окшоп ырдоону,  
Өткөнүңдү, кеткениңди аёону,  
Башканы жаз, мунуңду тый! Кой, болду!»  
– Дегениң эп, айтканыңа көнөлү  
Жарабайбы кайгы ырлардан бөлөгү?  
Эски ойлорду, алда качан өлгөңдү  
Тирилет дейсиң, сынчым мунуң өнөрбү?  
Айтчы, ыраспы? – таптакыр калп, о кайда!  
Акындарым мактоо ырын жазгыла.

### XXXIII

Илгерки өткөн күчтүү жылда жазгандай,  
Байыркы адат, байыркы жол айткандай...  
– Жалаң эле макта дешиң бул кандай?  
Кой, кой сынчым, өкүмсүнбө сен андай!  
Эсиңе ал сатириктин айтканын:  
Мактоо жазган куу лирикти<sup>2</sup> байкагын!  
Неге сынчым, куу лирикти жактайсың,  
Түнт акындан өөдө дейсиң, кандайсың? –  
«Жок дейт сынчы – күйгөн ырда маани аз,  
Максаты жок, аянычтуу, күчү пас,  
Ал мактоо ыр, өйдө экени ып-ырас,  
Маани да бар...» Ушул жерде мен бир аз  
Сынчым менен тооружсам ээ деп турам;  
Эки доорду уруштуруп не кылам.

### XXXIV

Урмат, атак, эркиндикти сыйлаган,  
Албууттанган акыл менен ылгаган,  
Владимир качпас мактоо жазуудан,  
Бирок Ольга окууга ынтаа кылбаган.  
Кез болгондур кээ бир жашык акынга,  
Ыр окууга: өзү сүйгөн жакынга?  
Жакшы дешет өз жазганын өзү окуу,  
Сый жок дешет, андан өткөн жогору...  
Анысы чын. Ырга балкып ашыгы,  
Токтоо жигит айтып турса тилегин,

<sup>2</sup> Мактоо жазган куу лирик – калп мактоо жазган адам (мактоо ыр) жазгыч адам.

Махабаттын, таттуу ырлардын күүлөрүн,  
Анда жарын басса ырахат ташкыны!  
Жыргал... жыргал... ыр тыңшаган жаш жарга  
Болгон менен анын дарты башкада.

### XXXV

Бирок да мен тилегимдин жемишин,  
Же эрмекке эптеп жазган ырымды,  
Няняма окуйм, мындан башка жок кишим,  
Балалыктан багып билген сырымды.  
Же кокустан тамак ичип тойгон соң,  
Кокус бирөө келе калса короодон,  
Чап жармашып этегинен алам да,  
Уккун деймин зордук кылып мен ага.  
Же болбосо (ишенгиле мунума)  
Уйкаштарга убайым жеп турганда,  
Мен жашаган тосмодогу кылаага  
Каздар консо, окуп ием аларга.  
Каздар кантсин таттуу ырыман жан безип,  
Учуп кетет, кайра келбейм дегенсип.

### XXXVI. XXXVII.

Онегинчи? Сабыр кылгын туугандар,  
Бул жөнүндө эске салып коёюн:  
Ар күнүндө кандай кылар иши бар,  
Бирин койбой, бүт жазууну ойлоюн.  
Ал жашады элкин-мерес адамдай,  
Эрте турат, жайдын күнкү таң кандай!  
Жеңил-желпи кийинет да, тез гана  
Сууга барат, аккан тоонун алдында;  
Байрон<sup>1</sup> болуп сүзүп өтөт өйүзүнө,  
Геллеспонтту<sup>2</sup> сүзүп өткөн немече.  
Кайра келип, ичет кофе, тамагын,  
Алып окуп эски журнал барагын.  
Анан кайра кийинүүгө камынат...

### XXXVIII. XXXIX.

Сергүү, окуу кенен төшөк жакшы уйку  
Салкын токой, шылдыраган кашка суу,  
Жандаганы кара көздүү жаш сулуу,  
Ынак, таза, таттуу өбүүнүн толкуну.  
Алдында ат, желдей эргип аркырап,  
Нечен түрлүү, каалагандай аш-тамак,

<sup>1</sup> Байронду туурайт. Англиянын акыны. Байрон сууга кыйын сүзчү экен. Ошол заманда Дарденел кысыгынын (эскиче Голлеспонт кысыгы) бир өйүзүнөн экинчи өйүзүнө сүзүп өткөн экен.

<sup>2</sup> Г о л л е с п о н т – азыркы Дарданел кысыгы.

Тунук вино бөтөлкөсү жаркырап  
Тынчтык, кеңдик, ойдогудай жакшы убак  
Мына ушул Онегиндин көргөнү;  
Өзү сезбей өнөкөткө көнгөнү,  
Жадыраган сулуу жаздын көркөмү  
Жыргал ырахат башкага оюн бөлөбү?  
Ошондуктан шаарын, досун унуткан  
Оюн-шоок, майрамга ой бурбаган.

## **XL**

Чынын айтсак, биздин түндүк жаздары,  
Түштүк жактын кышына окшош бир неме,  
Жылт этет да, жоголгонсуйт карааны,  
Мунум ырас, чычалаба, жок дебе.  
Көк да мына күз деминон дем алат  
Күн да мына жарыгынан кем карап,  
Түн узарып күндүзгү убак кыскарат,  
Түнт токойлор түнөрүңкү суз карап,  
Түпкүрүнөн кайгылуу күү чыгарат;  
Талааларды чүмкөп алып жөө туман,  
Кербендердей каз-турналар чубаган,  
Мына, мына кирип келди жакындап  
Жан тажатып зериктирген сур убак,  
Ноябрь ай корообузду ургулап.

## **XLI**

Таң ойгонот түнөрүңкү суукта,  
Кең жайыкта кенен жумуш басылган,  
Бөлтүрүгүн тойгузсам деп бул чакта  
Бөрү жортуп, жолду бөгөп жашынган;  
Байкай коюп жолдон жакшы ат жалт берет,  
Сак жолоочу оозун тартып элеңдеп,  
Тоого карай камчыны уруп зыркырайт;  
Баягыдай жер жарылып мал чыкпайт,  
Уйчу уйларын уйканадан айдабайт,  
Баягыдай түшкү ысыкта жыйнабайт,  
Чоор тартып, жанын текке кыйнабайт,  
Тар үйүндө, татынакай кыз ырдайт  
Ийик ийрет, түн эрмеги жанында –  
Чырак жанат, өчөр-өчпөс алдында.

## **XLII**

Ал аңгыча темир аяз чыкылдайт,  
Талаа бети күмүштөнгөн өң алат...  
(Элдер айтар: «уйкашына гүл улайт»;  
Ал эмесе күткөнүңдү бекем кат!)  
Сулуулаган паркет полдон тазарак

Агын суулар музга айланып кашкаят,  
Балдар деген көңүлү ачык сонун калк  
Конек менен музду чиет аркырап;  
Кызыл таман семиз каздар майтаңдап  
Суу үстүнөн сүзүп өтсөм деп турат.  
Ошону ойлоп басмак болуп эң кылдат  
Кулап түшөт, тайгаланып кайкаңдап.  
Көңүлү ачык биринчи кар балпылдап  
Жаап жатат жылдызданып жалтылдап.

### XLIII

Ээн жерде не кыласың бу маалда?  
Көңүл ачып басам десең бир жакка,  
Айландыра көз жүгүртсөң кыштакка  
Көңүлдү эзет көрксүз бир өң жадата.  
Сур мейкинге чапкың келсе ат минип,  
Атың курсун такалары кетилип,  
Муздан тайып, тайгаланып күрс этер,  
Аттан кулап учарынды күтө бер.  
Мейлиң жада, олтур ээн бир бурчта.  
Оку: Прадт<sup>1</sup>, Вальтер Скотт жанында,  
Антпейм десең: көз сал эсеп-кысапка,  
Түндөр узун, анысына караба.  
Эптеп-септеп эрмек кылсаң эринбей,  
Көз ачканча кыш да өтөр билинбей.

### XLIV

Онегшшим кудум болуп Чайльд-Гарольд<sup>2</sup>  
Абдан көндү жалкоолуктун койнуна:  
Муздак ваннам кайдасың деп ойгонот,  
Андан чыгып өзү үйүндө бир гана,  
Андай кылсам, мындай кылсам деп санап,  
Мокок, кыйшык кийлеринен бирди алат,  
Чоң бильярдда эки шарды аткылап  
Өзү менен өзү ойнойт көп убак.  
Ал аңгыча кеч да кирет эмеспи.  
Бильярд калат, кий да унут ташталат,  
Камин тосуп, кең дасторкон жасалат,  
Күткөн досу, анда келди Ленский  
Үч ат чеккен чанасында чалкалап.  
Амандашат, сонун тамак башталат!

### XLV

Клико жесир же Моэта<sup>1</sup> чыгарган

<sup>1</sup> П р а д т – Француздардын саясатчыл жазуучусу.

<sup>2</sup> Ч а й л ь д-Г а р о л ь д – Байрондун “Чайльд-Гарольд” деген поэмасынын каарманы.

<sup>1</sup> Жесир Клико же Моэта – шампан виносунун жакшы фермалары.

Аалам жарып атак алган виолор,  
Муз ичинде акын үчүн камдалган  
Даяр болду, ичсең ана белең бол.  
Көбүк чачат Ипокрена<sup>2</sup> суусундай,  
Жарк-журк этет кумарына бурчудай,  
(Бир минутта миң өнөргө кубулат)  
Эсимде бар: кумары үчүн бир убак,  
Тобокел деп соңку акчамды ыргыткам  
Чыкпагандыр, досум, аным эсимден?  
Анын аккан сыйкырдуу күч деминен  
Нечен-нечен тамашалар туулган.  
Канча күлкү, канча сайран, жакшы ырлар,  
Канча талаш, канча ширин уйкулар!

#### XLVI

Бирок андай көбүктөнгөн виолор,  
Бул убакта жакпай калды көңүлүмө,  
Андан көрө кубаты пас Бордолор<sup>3</sup>  
Туура болуп, туш келишти өзүмө,  
Аи вино калды эми, сени ичпейм,  
Аи, сени ойнош өңдүү эсептейм,  
Жүзү жаркын, жеңил-желпи, шамдагай  
Өзүмсүнгөн, аржагы бош карандай.  
Бирок бордо жакын жолдош өңдөнөт,  
Жамандыкты, жакшылыкты тең көрөт  
Кайда барсаң, өзүң менен бир бөлөк,  
Эмне десең айтканыңды көтөрөт.  
Эрмектешсең, эрмегиңе жан жолдош,  
Жаша Бордо, биздин жакын, биздин дос!

#### XLVII

Жалын өчтү; күлдөр ары күрөлүп,  
Алтынданган кызарыңкы чок калды;  
Көздөн учуп көрүнбөстөй түрлөнүп,  
Буралыңкы жылуулуктун буулары,  
Камин ысыйт. Түтүн чыгып трубадан  
Трубага өтөт. Жаркыраган каркыттан  
Вино ташып дале турат ордунда,  
Үрөң-бараң үстөм кылат ааламга...  
(Жакшы көрөм досчулуктун калжыңын  
Вино толгон досчулуктун бокалын,  
Эске алгандай Франция лакабын:  
Иттер менен карышкырдын убагын<sup>1</sup>)

<sup>2</sup> Ипокрена – байыркы грек мифологиясында Геликон тоосунан аккан акындын кайыбы деп эсептелген.

<sup>3</sup> Б о р д о, Аи – виолордун аттары. Бордо – күчү азыраак кызыл вино. Аи – шампанскийдин бир түрү.

<sup>1</sup> Үрөң-баранды француз эли бөрү менен иттин жолугар кези деп сүйлөшөт. Пушкин

Билбейм неге мен көрө албайм аларды).  
Эки курдаш төмөнкүчө сөз салды:

### XLVIII

«Коңшуң кандай? Татьяна кыз кандай?  
Ольгаң кандай ойноктугу шамалдай?»  
– Куйчу дагы стаканга жарымдай  
Болду курбум... Бардыгынын көңүлү жай,  
Соо-саламат, салам айт дейт жүгүнүп,  
Ай курбум ай, элесимден кетпейт түк!  
Көкүрөгү, ийиндери ай Ольганын,  
Кандай асыл... Эгер тапсак бир ыгын,  
Баралыкчы: кубантасың аларды.  
Ойлочу өзүң: жакшы эмеско адатың,  
Бир көрүнүп анан өчтү карааның,  
Бул ишине достук чери тарарбы?  
Баса... кокуй, эмне болдум мен акмак!  
Бул жумада сени үлпөткө чакырмак.

### XLIX

«Мени?» – Ооба. Таняжандын мүчөлү  
Ишемби күнү. Ольга менен энеси  
Чакыр дешти, мына ушундай кеп жөнү  
Барбайм дешиң уят болот эмеспи,  
«Барар элем, бирок адам көп болор  
Андан, мындан, түрлүү азган-тозгондор...»  
– Жок, жок антпейт, ишенип кой аныма!  
Эч ким келбейт, өз үй-бүлө өң гана.  
Баралы да, ооба десең сөзүмө!  
Эмне дейин? – «Жарайт», – мына азамат! –  
Деди дагы, бирди тартты ошол замат,  
Арнагандай Таняжандын өзүнө –  
Анан кайра: Ольга кебин козгоду,  
Сүйүү деген мына ушундай болорбу!

### L

Кушбак эле. Эки жума ар жагы  
Ошол арада бакыт күнү туш болмок,  
Үйлөнүүнүн төшөгүнүн сырлары  
Ойдо турат, махабатты гүлгө ороп,  
Аны күттү салтанаттын шандары;  
Эске келбей Гименейдин азабы,  
Ысык күндүн таштай муздак курагы.  
Ленскийдин оюна да барбады.  
Ал биз болсок Гименейдин душманы

Үйлөнүүдөн эч бир опо таппайбыз,  
Көңүл айнып жадап кете жаздайбыз  
Жадаткандай Лафонтендин<sup>1</sup> романы...  
Кантсин акын, ошондойду талашкан,  
Ойноок турмуш оттор үчүн жарашкан.

## II

Жакшы көрөт деп ойлогон ичинен.  
Эгер минтсе ал бактылуу жан экен!  
Чын сүйгөндү мен ошондой деп билем,  
Айдап салса жаман ойду эсинен.  
Көңүлү жай, жүрөгү эрип балкыса,  
Жолоочудай таттуу уйкуда калкыса,  
Же күнөөсүз көпөлөктөй энтелеп,  
Гүлдү сорсо, жаз жыргалым экен деп.  
Бактысыз ким? Бактысыз – ал: көп билген,  
Бактысыз ошол: башты айлантып ичпеген,  
Бактысыз ошол: ар бир сөздү иргеген,  
Ичтен жектеп, жаманына кирбеген.  
Бактысыз ошол: бар нерсеге дасыган,  
Андай болбойт жаап жана жашырган.

## Бешинчи глава

Көрө көрбө мындай жаман түштөрдү,  
Айланайын Светланама!

Ж у к о в с к и й

## I

Ошол жылы мээриме кең күзгү убак,  
Корообузга туруп калды далайга,  
Кыш келет деп күтө, .күтө табийгат,  
Биринчи кар араң жаады январда,  
Үчү түнү. Эрте ойгонуп таң заарда  
Терезеден көрө калды Татьяна  
Кыламыктап кымкап кийген талааны.  
Гүл жайларын, тамдын үстүн, дубалды.  
Терезеден демден тоңгон чиймесин,  
Күмүштөнгөн кыш жамынган бактарды,  
Шакылыктап сак сагызган шашканды,  
Мамыкталган алыскы тоо беттерин,  
Кыш мезгили өз килемин жайганда  
Ачык болуп акка айланды айлана

## II

<sup>1</sup> Л а ф о н т е н – Август Лафонтен, бир канча үйлөнүү романдарынын автору.

Кыш да кандай!.. Бакыбаттуу дыйкандар  
Чийне менен эң биринчи жол кезет,  
Сезген өңдүү тарткан аты-жаныбар  
Жүрүшүнөн жана түшүп энтигет;  
Бузуп, жиреп, ак мамыкты бороздоп,  
Кибиткалар<sup>1</sup> сызат, кайдан токтолот!  
Ямщик жылуу өз ордуна жай алып,  
Тонго оронуп кызыл курун курчанып,  
Аял чуркайт, кызматчы адам<sup>2</sup> баласы  
Чанасына олтургузуп жучкасын<sup>3</sup>  
Мен атмын деп, аттын туурап чуркашын;  
Ал тентектин колдору үшүйт, карачы;  
Аны билбейт, ага оюн эмеспи,  
Терезеден сениби дейт энеси...

### III

Бирок, достор, бул өңдөнгөн сүрөттөр,  
Балким, такыр көңүлүңөргө жакпастыр,  
Бул көрүнүш төмөнсүнүп көрүнөр,  
Мындан эч ким кооздукту таппастыр.  
Балким аллам кубатына дем берип,  
Башка акындар менден күчтүү сөз терип,  
Жакшы жазар, биринчи кар жааганын  
Бүт дааналап кышкы убактын жыргалын<sup>4</sup>.  
Андай акын, калкка жагат, аным ак,  
Жалынданган ырларына толуктап  
Чанаа минген сырды жазат сонундап,  
Менде түк жок силер менен талашмак:  
Аны менен, сени менен жана да  
Акын курбум Финляндия тарапта<sup>5</sup>.

### IV

Татьянажан (чын орустук кан менен,  
Өзү билбейт минткендиги эмне экен)  
Анын суук сулуулугун чексиз кең,  
Сүйө билген орус кышын жаш кезден,  
Аяз күндүн жылтылдаган бубагын,  
Чана учканын, таңын, кечки убагын,  
Өң кубулткан, мейкин карын талаанын,  
Күүгүм кезин, крещения маалынын<sup>1</sup>  
Ал жылдарда, элдер куруп салтанат  
Ушул кечте кыз үйүнө журт толуп,

<sup>1</sup> Кибитка – жабык араба.

<sup>2</sup> Кызматчы адам – крепостнойдун (дворный) баласы.

<sup>3</sup> Жучка – күчүгүнүн аты.

<sup>4</sup> Князь Вяземский деген акынды айтат.

<sup>5</sup> Баратынскийди айтат.

<sup>1</sup> Крещение маалы – христиандардын 5-январда боло турган майрамы.

Малай кыздар андан-мындан көп болуп,  
Бийкечтерге бал ачышып жаткан чак;  
Сени быйыл эр алат деп эсептеп,  
Аскер болуп казат алып кетет деп.

## V

Татьяна кыз пейилин салып ишенген,  
Эски элдердин уламалуу кебине,  
Түшкө жана төлгөгө да<sup>2</sup> берилген  
Ой жоруган айдын карап бетине.  
Ар нерседен чоочуй берет белги таап,  
Ар буюмдун түрлүү сыры барчылап,  
Андай болсо, мындай болуп калар деп  
Алдын алып, жаш жүрөгү дикилдеп.  
Печке олтуруп, эркек мышык бырылдап,  
Колу менен бети-башын жаланса,  
Белги кылган конок келет деп анда.  
Сыртка чыгып, эгер кокус ошол саат,  
Көрө калса тууган айды асмандан,  
Чыгып калса сол жагынан кокустан,

## VI

Өндөн кетип эси чыккан калтырап.  
Эгер кокус учкан жылдыз жаркырап,  
Учкундары караңгыда бат тарап,  
Жок болгончо өз ичинен шыбырап,  
Таня шашкан оюн айтып калууга  
Айтканындай, ырыс-бакыт табууга.  
Эгер кокус келатканда бир жактан  
Кара монах<sup>3</sup> чыга калса алдынан;  
Же болбосо баратканда талаадан  
Коён чуркап өтүп кетсе жанынан  
Ого бетер деми куруп алынан  
Шашып калган не кылсам деп болуп маң.  
Ай кантсе да бир жамандык болор деп,  
Күтүп турган өз ичинен белгилеп.

## VII

Жаратылыш бизди ошондой ылгаган,  
Күнөө бекен? Ал ошого жыргаган,  
Коркунучтап пайдалуу олжо чыгарган;  
Жамандыкка жакын кылган бир таман.  
Ай айтпагын Ыйса күнү келгенде  
Эң биринчи жаштык кирет төлгөгө,

<sup>2</sup> Төлгө картасы.

<sup>3</sup> Монах – кечил.

Кимдерди аяп, алар чочуйт эмнеге...  
 Өмүр алды, алыс жатат эң эле,  
 Жолу жарык, сонундугун айта алгыс;  
 Төлгө тартат көзү соолгон картаң да  
 Жакын калган өмүр күнү батарга,  
 Баары бүткөн, баары кеткен, баары алсыз;  
 Бирок кантсин: үмүт деген кыйын да,  
 Жаштык өңдүү, улам сүйрөйт арыга.

### VIII

Таня кээде шумдук ай деп таңыркап,  
 Сууга чөккөн момдон көзүн айырбайт,  
 Мом кандайдыр нечен укмуш түр жасап,  
 Кулагына бирдеме айтып шыбырайт;  
 Суу куюлуп мелт-калт болгон табактан  
 Шакек чыгат, кезек менен ырдала;  
 Ал аңгыча шакек чыкты Таняга  
 Байыркы элдин ыры менен ырдала:  
 «О ал жакта, бардык мужик бай турат,  
 Күрөк менен күмүш сузуп ыргалат!  
 Кимге ырдасак, мына ошого байлык даңк,  
 Жана урмат!» Минткен менен шерт кылат —  
 Жаман ишти, бул ырдалган ыр муну;  
 Жазмыш жасайт жүрөгү асыл сулууну.

### IX

Түн чыкылдайт, асман тунук чаңкаят,  
 Көк бермети жылдыз жайнап жымыңдайт,  
 Бардыгы тынч... Тең аккандай чар тарап...  
 Татьянажан бул убакта ким турбайт,  
 Сыртка чыгат жалаң гана көйнөкчөн,  
 Айды карайт колундагы күзгүдөн,  
 Бирок кантсин... күңүрт күзгү жүзүнөн...  
 Ай калтырайт, дарты бардай кайгылуу өң...  
 Токто!.. Ана!.. Кар качырайт, баскан ким...  
 Кыз энтелейт жолоочунун алдынан,  
 Эң жай чыгат назик үнү, шашуудан  
 Жандыргандай жаштык үмүт эпкинин:  
 Атың ким? дейт<sup>1</sup>. Тигил муну уккан соң,  
 Жооп берет: менин атым Агафон<sup>2</sup>.

### X

Таня анан няня сөзүн эп көрүп,  
 Түн төлгөсүн тартмак болуп камынды,

<sup>1</sup> Илгери орустун ырымчыл кыздары өз тагдырын билүү үчүн, түндө сыртка чыгып, кез келген адамдын атын сураган, табар эри ошол аттуу болот деген.

<sup>2</sup> А г а ф о н – эң жаман ат. Бул жерде күлкү катарында айтылат.

Мончо ичине эки идишке тең бөлүп,  
Бир столго даам коюуну тапшырды;  
Бирок иш укмуш болду Таняга...  
Светлананы мен да ойлой калганда,  
Ушул өңдүү коркуп кеткем, андыктан...  
Таня экөөбүз, качсак төлгө тартуудан...  
Жибек курун белден жазып Таняжан,  
Киймин чечип төшөгүнө жай алды,

Дал үстүнө келгендей Лель<sup>3</sup> карааны.  
Кабатталган куш жаздыктын алдынан  
Күзгү чыгат, сулуу жүзүн каранган  
Жым-жырт болот. Таня уйкуга албырган.

## XI

Уктап кетсе, бир укмуштуу түш кирет.  
Түшүндө экен... каардуу талаа мелтирер,  
Кыз жапжалгыз... араң-араң бут шилтеп,  
Туруп калат, жол таба албай эңгиреп;  
Тээ маңдайда ак кар баскан дөбөдө  
Күр-шар түшүп, бирде төмөн бирде өйдө,  
Оргуп, ташып, кара буурул тарткансып,  
Агып жатат, тоңбогон суу, бат шашып;  
Кош тарабын муз кармаган кош өткөөл  
Калч-калч этет, кулачудай өткөндөр  
Алааматтай, аркы-берки өйүздөр  
Айлампалуу тартып кетчү ушул жер,  
Арга таппай айраң калды Таняжан,  
Айласы жок, амал чыкпай акылдан.

## XII

Арманы бар айрылуудай элиркеп,  
Ай кантсем дейт, аккан сууну жемелейт,  
Үмүт кылат бирөө тартып алар деп,  
Аркы өйүздөн эч ким буга кол бербейт,  
Ал аңгыча күрткү түбү былк этет.  
Ойлоп турса былк эткени эмне деп,  
Чыга калат жүнү үксүйгөн чоң аюу.  
Татьяна ай! Ал өңгүрөйт у... у... у...  
Ошентет да майрык колун арбайтып.  
Бери атта дейт, тырмактарын тарбайтып,  
Таня кетип ары чыгат аттап лып,  
Эси чыгып, буту баспай, эти ысып  
Суудан өтүп, басайын деп баратса,  
Изин кууп аюу келет артында!

<sup>3</sup> Л е л ь – XVIII жана XIX кылымдын башындагы орус илимпоздору менен жазуучулары байыркы славяндардын сүйүү пири деп ойлошкон.

### XIII

Дарман жетпей, бир кылчайып кароого,  
Тез-тез басып кутулайын деп ойлойт,  
Баягы урган көзүн артып ормоё,  
Сая кууп, эрчигенин түк койбойт,  
Күш-күш этип майтаң-майтаң жыгылып  
Аюу келет. Калың чыршы<sup>1</sup> түнт чыгып  
Жолдо турат өзүнчө бир көрк алып,  
Бутактары ийилиңки каарланып,  
Асман тарап, бийик жактын баарысын,  
Кайың, талды, көркү кеткен теректи,  
Чүмкөп турат түнкү жылдыз бермети;  
Түк да жол жок, жакын жана алысын  
Бороон алып, касабага айланткан,  
Тегерегин бой жетпеген кар баскан.

### XIV

Кыз токойго; аюу кошо соңунда,  
Ак кар борпоң, буту батып малтыгат,  
Кээде бутак чап оролуп мойнуна  
Коё бербей улам кери тарткылап.  
Жулуп алат, кулагынан алкасын,  
Басам десе жолу туюк, кар калың –  
Сууруп калат бутундагы башмагын,  
Жоолугу учат, эси кетип шашкандын.  
Кармайын дейт, бирок коркот бир себеп:  
Табыш берип аюу келет артынан,  
Калтыраган колу менен Таняжан  
Этек-жеңин көтөрүүдөн ийменет...  
Коркот, чуркайт, бирок аюу айрылбайт,  
Алы кетет, эч бир арга табылбайт...

### XV

Кулап кетет аюу акең шап гана,  
Кар үстүнөн эңип алып калдаңдайт,  
Эмне кылсын... кыймылдоого жок арга  
Коркконунан ичтен демин чыгарбайт;  
Аюу чуркайт токой жарган жол менен,  
Бир оокумда – жаман шалаш үй экен, –  
Пайда болот, бир пенде жок бош жерден;  
Туш-туш жагын шамал уруп кар жеген.  
Ал аңгыча, ошол үйдөн от жанат,  
Үй ичинен, кыйкырык үн чуу чыгат.

<sup>1</sup> Чыршы – сосна.

Аюу айтат: «Мында биздин дос турат,  
Достукуна жылынып ал азыраак...»  
Ошентет да оозгу үйгө алпарат,  
Босогого коомай коюп жаткырат.

## XVI

Эсин жыйып эки жагын караса,  
Өзү калган, аюусу жок жанында,  
Аркы үй жактан стакандар кагыша,  
Чуулар чыгат олтургандай азада;  
Айраң калып, бул жорукка таң калып,  
Шыкааласа, бир тешиктен көз салып,  
Нени көрөт?.. Чоң столду айлана,  
Олтурушат, укмуштар кеп урууда:  
Бир мококчо башы мүйүз, мурду ит,  
Дагы бирөө короз кейпин кийинип,  
Мында мастең теке сакал илинип,  
Адам сөөгү, чалкасына ийилип.  
Ана корктук куйругу бар, ал мында,  
Жармы мышык, жармы турна бир балаа.

## XVII

Андан жаман, андан укмуш бул жакта:  
Ана чаян минип алган коңузга,  
Мына куу баш, каздын ийри мойнунда  
Калпак кийген, карап коёт ырсыя,  
Бийлеп кетет жел тегирмен бир маалда,  
Айлангандай канаттары шамалга.  
Үрүү, күлүү, ыр, ышкырык, кол чабуу,  
Кобуроолор, ат дабышы такалуу!  
Андан айраң көргөн кезде Татьяна,  
Жогорку айткан коноктордун жанында,  
Корккон жана жакын көргөн багына –  
Олтурганын айткан герой, романда!  
Онегиниң дал төрүндө чиренет,  
Эшик жакка, кытыйтып көз жиберет.

## XVIII

Жаңдап койсо – баары бирден бүлүнөт;  
Ууртап койсо – бардыгы ичет, кыйкырат:  
Ал жылмайса – баары ха-ха-лап күлөт,  
Ал бүркөлсө – баары тым-тырс тим турат;  
Ал бул жердин ээси экен го, ал дайын.  
Ошондуктан коркпосу жөн Танянын,  
Кантер экен, деген сезим, ой менен  
Түртүп койсо каалганы ичинен...  
Чыйк дей түшүп, күр-шар түшүп жел сокту,  
Отту өчүрдү, алай-дүлөй түн түшүп,

Үй ээлери кирип келди үркүшүп,  
Онегиндин каары келген окшоду;  
Столунан өйдө турду дүңгүрөп,  
Баары турду – бери басты күбүрөп.

### XIX

Коркот Таня; коркконунан не чара,  
Качмак болот, качайын деп умтулат,  
Бирок ал жок; алдас уруп бечара,  
Кыйкырам дейт, кыйкыра албайт тумчугат  
Ошол кезде эшикти ачты Евгений  
Таня көрдү желмогуз түс немени,  
Көз карашы жан алгычтай байкалат,  
Коркунучтуу күлкү чыгат ошол замат;  
Жайнап көздөр, туяк, ийри тумшуктар,  
Арсак тиштер, үрпөң-үрпөң куйруктар,  
Кандуу тилдер, канжалаган муруттар,  
Мүйүз баштар, сөөк колун сунгандар:  
Сөөмөй созуп, Таня кызга түз карап  
Баары бирден: мендик!  
Мендик дешип кыйкырат.

### XX

Мендик! деди анда Евгений айбаттуу,  
Бардык шайка кайып болду ошол замат;  
Караңгыда, аязы күч – кайраттуу  
Эн калды Таня менен азамат;  
Ал Онегин коркпо деген өңдөнүп,  
Таняжанды бурчка алпарат көтөрүп,  
Араң турган олтургучка алдейлеп,  
Терметет да, башына созуп эңкейет,  
Антер замат, кирип келген Ольгажан  
Шам жанат да, акын<sup>1</sup> кирет соңунан;  
Аны көрүп, Онегин эң сурданган  
Кет дегенсип колун шилтейт ал – аган;  
Не келдиң деп тиги экөөнө сөгүнөт,  
Таня жатат, араң жандуу өңдөнөт.

### XXI

Ага болбойт, талаш-тартыш, чыр-чатак,  
Ырбай берет! Онегинде чоң бычак,  
Бычак менен Ленскийди бир саят;  
Толуп кетет көп сөлөкөт жылтылдап,  
Чуулар чыгат... Баягы үй кычырап –  
Сынып барат... Таня чоочуп көз ачат...

<sup>1</sup> Ленский.

Ойгонгон соң, байкап көрсө таң жарык,  
Терезеден муздар тонгон бууланып,  
Күн жылмаят, кызарыңкы нурланып,  
Эшикти ачып Ольга кирет саламдуу,  
Түндүк жактын Аврорундай<sup>1</sup> ажарлуу,  
Карлыгачтай жеңил учуп, буралып –  
«И эже дейт – жоруюнчу өзүңө,  
Не көрдүң дейт, – сен бүгүнкү түшүңдө?»

## XXII

Анда Таня, сиңди сөзүн байкабай,  
Төшөгүндө китеп окуйт барактап,  
Бирден ачып, ачкандарын санабай  
Сүйлөбөйт да, сөз укпайт да, тим жатат.  
Ал китеби, касиеттүү неме эмес,  
Акындыктай ойго ширин дем бербес,  
Сулуу сүрөт, эстүү чындык андан чет,  
Ойлобо да Виргилий же Расин деп,  
Скот, Байрон, Сенека<sup>2</sup> эмес ал китеп  
Жана да аялдардын Мод Журнал,  
Кайсы десең, ал мына бул билип ал:  
Китеп аты – Мартын Задек<sup>3</sup> делинет.  
Халдейлердин<sup>4</sup> олуясынын башчысы,  
Түш жоругуч, жаңылбай ой тапкычы.

## XXIII

Ушул айткан, сыйкыры бар китепти  
Берип кеткен жолдон өткөн соодагер,  
Болжогондой ээн турган ошол кезди.  
Тирке акын, эптегенди бек билет,  
Жан киргизди, өлгөн ырдын канына;  
Ошондуктан сонун Нина ордуна  
Оңдоп койду сонун Таня деп гана.

## XXVIII

Мына дагы жогор жаккы кыштактан  
Бойго жеткен бой кыздарды суусаткан,  
Уезддеги кемпирлерге куп жаккан  
Рот командир<sup>1</sup> кирип келип ар жактан,  
Туруп калды... Үндөр чыкты туш-туштан,  
Келет экен музыка азыр деп айткан.

<sup>1</sup> Аврора – байыркы Рим уламасында тандын пири деп аталган.

<sup>2</sup> Сенека – Рим элинин биздин доорго чейинки I кылымда өткөн жазуучусу.

<sup>3</sup> Мартен Задека – бул китеп.

<sup>4</sup> Халдей – байыркы күн чыгыш мамлекетинин аты. Анын олуялары жылдызга карап заманды белгилегендиги менен атак алган.

<sup>1</sup> Ротный командир.

Жибериптир аны бизге полковник.  
Бал болот дейт! Черден чыга бийлейлик!  
Деп кубанып, кээ бир кыздар секирет.  
Тамак келди. Жуп-жубунан айрылбай,  
Орун алат, тизилишип бет-маңдай,  
Кыздын баары Тая жакка демитет,  
Эрлер болсо белен ашка чокунат,  
Шыбыр-шубур; аш ичүүгө олтурат.

### XXIX

Ошол замат, сөздөр тым-тырс басылат;  
Ооз чайнайт. Ар тараптан шараптап  
Кагылышып, тарелкеден үн чыгат.  
Урунушуп колдо рюмка шыңгырттап.  
Бара-бара толкуйт мейман арасы,  
Кайра күчөйт, күлгөн күлкү ха-ха-сы,  
Шуу-шуу этет, кыйкырышат, кеп укпайт,  
Талаш чыгат, антип айтпай минтип айт,  
Ошол кезде эшикти ачып шарт этип  
Кирип келет Акын менен Онегин,  
«Ах жараткан!», «Көрчү экөөнүн келгенин!»  
Деп чуу түшүп, шашылышат жай берип,  
Келе табак, келе кашык, бол ылдам,  
Олтуруңуз, мына-мындан ал мырзам.

### XXX

Жай беришкен дал Таянын кашынан.  
Тая болсо өчөр айдай өңү өчкөн  
Элендеген элик өңдүү алсыз жан,  
Ылдый карап, уяңдыгын көргөзгөн.  
Көзү муңдуу. Жүрөк оту албырттап,  
Тиги экөөнүн укпай калат саламын,  
Ыйлоочудай ийменгенин карагын,  
Сүрдөгөндөн эстен тана жаздады,  
Мына, мына жыгылууга аз калды;  
Аз калганда намыстанды, күч алды,  
Кайраттанды. Эки ооз сөзү байкалды.  
Жумшак гана шүгүр деген өңдөндү,  
Кайра олтурду. Угулган жок бөлөгү.

### XXXI

Кыжырлантып, жин келтирген жорукту,  
Обун таппай эстери ооган кыздарды,  
Евгений дос жаман көрүп оолукчу,  
Пчтен кайнап, ызырынып ызгаары.  
Азыр кургур, келгенине үлпөткө  
Жини келет. Тая сулуу эми эле

Бйламсырап, эстен ооп кетерде;  
Кырс дей түшкөн, ай ушуну кантсем деп  
Таарынгансып, өз ичинен кекээрдеп,  
Сениби деп Ленскийди көрүп жек.  
Мунуң үчүн өч албасам бекер деп.  
Ал азыртан кылар ишин белендеп  
Өз ичинен эрдин чүйүрөт шылдыңдап,  
Меймандардын бирин сүйбөй мыскылдап.

### XXXII

Чын го, бирок Евгенийден башка да  
Көбү көргөн сүрдөгөнүн Танянын;  
Аны сындап, паландай деп талдарда,  
Майлуу пирог көңүлүн бурган алардын;  
(Бирок кургур ачуу болуп калыптыр).  
Мына, мына бөтөлкөлөр келатыр,  
Куурдак менен блан-манже<sup>1</sup> желгиче,  
Даяр болду Цимлянский<sup>2</sup> тигинде;  
Ана келет узун, кыска рюмкалар  
Белин кара, кудум сенин белиңдей,  
Жал-жал Зина, көркүң ойдо кемибей,  
Ырым үчүн керегинде жан салар,  
Махабатка мени азгыргыч бокалдар  
Кумар канып, мас болгонмун көп сапар!

### XXXIII

Бөтөлкөлөр пробкадан кутулуп,  
Бой деп түшөт; вино жыты бур этип,  
Көбүк бүркөт, боюн түзөп умтулуп  
Баятадан ыр жаттаган шай кетип –  
Трике турат; анда жыйын үн басып,  
Жым дей түшөт, эмне дейт деп тыңшашып:  
Кыз<sup>1</sup> уялат; кайран көөдөк Трике,  
Ырды кармап, карап калып биртике,  
Ырдап ийди. Жаман чыкты. Кол чабуу,  
Балилөөлөр, куттуктоолор. Кыз анда  
Ызаат кылды, этек жайган жышаанда;  
Акын токтоо, ал бир улуу, укмуштуу,  
Таняга арнап биринчи тос көтөрөт,  
Колдогу ырын мынаңыз деп өткөрөт.

### XXXIV

Салам күчөп, куттуктоолор көбөйөт,  
Кыз аларга маркабатын билдирет.

<sup>1</sup> Б л а н - м а н ж е – тамактын аты.

<sup>2</sup> Ц и м л я н с к и й – Дондо чыкчу вионун аты.

<sup>1</sup> Татьяна.

Келген кезде Евренийге ал мөөнөт,  
Кыз тарапка карап алды бир ирет;  
Караганда өжөкөрлүү жамалы,  
Тартып алды, ошондуктан аялды;  
Аяды да ызаат кылды баш ийип,  
Кандайдыр бир, көздөрүнөн нур тийип;  
Ошондонбу, же себеби башкабы  
Же чын эле көңүлү жумшап кеттиби,  
Же шайтандын жасалмалуу кейпиби,  
Не болсо да, сөздүн чынын айталы:  
Көз карашы назиктикке окшоду,  
Таня көңүлүн ойготтурду, козгоду...

### XXXV

Тарс, күрс этип стол четке сүрүлүп,  
Бардык жыйын мейманкана үйүндө;  
Аары курдуу ширесине сүйүнүп,  
Кең талаага учкан өңдүү бир үндө.  
Улуу тойдун тамагына манчыркап,  
Тойгон конок мурду менен ышкырат,  
Бураң белдер жылуу печке жан тартат,  
Кыздар бурчта шаңк-шуңк күлүп, шыбырап,  
Чоң столдор жашыл<sup>2</sup> менен жабылган,  
Кол берилип, чалдар көңүлүн тарткылап,  
Бостон, ломбер<sup>3</sup> кумарына чакырат,  
Вист оюну бизге көптөн таанылган,  
Аты башка, баары эле бир байкасаң  
Эригүүнүн эрмегине табылган.

### XXXVI

Азыр туура сегиз роберт<sup>1</sup> кармашты,  
Вист маштары – сегиз ирет козголуп,  
Утканы үчүн орундарын алмашты.  
Ал аңгыча столдорго чай толуп,  
Жакшы көрөм, мен мезгилди байкоону:  
Саат сайын тамак менен болжоону,  
Биз кыштакта кыйналбайбыз күн санап,  
Биздин курсак – жазылбаган так саат.  
Баса, достор скобкада айтайын  
Ушул жазган ырларымда атайын,  
Кеп козгодум: оюн-күлкү, той жайын,

<sup>2</sup> Карта ойнолчу стол жашыл менен жабылчу.

<sup>3</sup> Б о с т о н, Л о м б е р – карта оюндары.

<sup>1</sup> Р о б е р т – (Роббер) карта оюнунун партиясы.

Аш түрлөрүн сүрөттөдүм ансайын.  
Бул жагынан барабармын Омирге  
Отуз кылым дүңгүрөгөн дүйнөгө.

### XXXVII. XXXVIII. XXXIX

Чайлар келет, кылыксынган кыздардын  
Ичер-ичпес эрди тие берерде –  
Ар жагынан тигил турган чоң, залдын  
Дүңгүрөдү музыкалар ошол кезде.  
Кубангандай анын салттуу шаңына,  
Көңүл бурбай рому<sup>2</sup> менен чайына  
Келбетимден Парисмин го<sup>3</sup> деп ойлоп,  
Ольга кызга басып келди Петушков,  
Таняжанга биздин акын Ленский;  
Харликова – эр албаган кургурга,  
Турунuz деп Трике барды кол суна,  
Буяновко Пустякова эрчиди,  
Чимирилет, баары бийге ашыгат,  
Сонун балдын көрүнөө чыкты чачырап.

### XL

Ушул жазган романимдын башында  
Ольганы алып вальска кирет ал жана;  
Эл таңданат. Ленский да сурданган  
Өз-өзүнө ишенбестей айраң-таң...

### XLI

Вальс бүттү да, дүңгүрөдү мазурка,  
Бир кездерде, мазуркалуу заманда,  
Эмкиге окшоп, ушуну ойной калганда,  
Пол майышып, солк-солк этчү залдарда;  
Азыр ал жок – андагы кез башка эле,  
Ал биз болсок, зайып өндүү бир неме,  
Жүрө албайбыз, тайгалана жаздайбыз,  
Бирок кээ бир кыштактардан байкайбыз;  
Сактап калган мазуркалар ошол түрүн.  
Ошондогу порумдары бүт калган:  
Так түйүлмө, така, мурут чычайган,  
Өзгөртпөгөн ошол кейпин өзүнүн.  
Биз коркобуз жан алгычтай модадан,  
Илдет көрөт эмки жаңы Роосияң.

### XLIII. XLIV

<sup>2</sup> Ром – вионун түрү.

<sup>3</sup> П а р и с – Троян согушундагы сулуу жигит. Пушкин Петушковду күлкү катарында ошого теңейт.

Баягы айткан, шойкуму бар Буянов  
Алып келди биздин герой жанына  
Эки кызды<sup>1</sup> (муну атайы кылды окшойт),  
Онегиним Ольга кызды алды да,  
Ары кетти, тайгаланып, оң басып,  
Башын ийип, назик шыбыр айткансып,  
Күлдүргөнсүп, күлүп калып калп эле,  
Кыса кармап, жакын тартып өзүнө.  
Муну көрүп, каны кайнап, өңү өчүп,  
Ленскийим тура калды жарк этип,  
Бул кандайча, бул эмнеси дегенсип;  
Күнүлөштүк ызаларын төккөнсүп –  
Араң турат. Мазурканы аяктап,  
Ольга кызды катильонго<sup>2</sup> чакырат.

## XLV

Ал койчу дейт. Койчу дейби? Жол болсун?  
Бийлемекке Ольга берген убада –  
Онегинге. О кудай ай, оңбосун!  
Жок деп койду... Ленскийге не чара?  
Кантип эле? Көз ача элек бир тентек  
Ушунтеби?... Желдей жеңил эселек!  
Жарыбагыр кайдан билет мынчаны,  
Бозоюнун көзүнө чөп салганды...  
Ленскийим буга чыдап каларбы;  
Кыз жазасын өз ичинен каргады,  
Каргады да, ат тизгинин кармады,  
Чү койду да, пистолет дейт талабы.  
Экөөбүзгө эки ок гана жалынат  
Деп ичинен күнгүрөнүп баратат.  
Асманы бүркөө, күнү кыска жерлерде  
Өлүмгө бел байлаган калк туулат.

## А л т ы н ч ы г л а в а

Асманы бүркөө, күнү кыска жерлерде  
Өлүмгө бел байлаган калк туулат.  
П е т р а р к а

## I

Жоголгон соң акын сызып капкайда,  
Онегинге пайда болду зеригүү,  
Ойго чөгөт Ольга кыздын жанында,  
Куп кылдым ээ деген сыры белгилүү.

<sup>1</sup> Татьяна менен Ольга.

<sup>2</sup> К а т и л ь о н – бийдин бир түрү.

Эси кетип Оленька да эстенет,  
Көз жүгүртөт Ленскийим кайда деп,  
Түгөнбөгөн Катильондон жадады,  
Чарчаган соң, кызыгы да тарады.  
Алда бүттү. Кечки тамак берилди.  
Төшөк камы меймандарга бир бурчтан  
Кең бөлмөгө чубай орун салынган,  
Уктасак дейт, оюн-шооктон эринди;  
Курган досум Онегиним канетет,  
Жалгыз кайтат, кой уктайын эми деп.

## II

Баары жатты: мейманкана бөлмөдө  
Уктап жатат семиз курсак Пустяков,  
Зайыбы да бар андан семиз көргөнгө;  
Гвоздин жана эр Буянов, Петрушков  
Филяновдор аш-тамактан оору окшоп,  
Стулдарга кулай кеткен боортоктоп.  
Кур тактайда мырза-мосье Трике  
Фуфайкасын жаба салган үстүнө.  
Бардык кыздар Татьянанын жанында –  
Ольга үйүндө, баары уйкуга калкыган,  
Жалгыз гана менин байкуш Татьянам,  
Эригендей айдын тийген нуруна,  
Уйкусу жок, санаа чегет, кыйналат,  
Ың-жыңы жок түн койнуна көз салат.

## III

Эске түшөт, шашып кире калганы  
Онегиндин көздөрүнүн жамалы,  
Кылыктары синдисинин жанагы  
Баарын ойлоп, так түшүнө албады.  
Тентек санаа терендиги тунжурайт,  
Тунжурайт да, эч-эчтеке чыгарбайт,  
Жанды кыйнап күнүлөштүк жалыны  
Суу сепкендей салкын тартып сабыры,  
Жүрөк согот, түпсүз өргө ээрчитет,  
Көз тунарат, бирдемелер дүңгүрөйт...  
Анда Тая өз-өзүнөн сөз сүйлөйт:  
«Аман койбойт, бул иш мени мертинтет –  
Антсе мейли, өлүм мага ак даба  
Неге кейиш? Бакыт бербес ал мага».

## IV

Алга жөнө, андай болсо ырларым!  
Тосуп турат бизди жаңы адамдар.  
Бер жагында Красногорья тарапты

Ленскийдин айлы менен бир катар,  
Жашап турат, аман-эсен саламат  
Акылмандык оюн курчап бардык жак.  
Зарецкий бир кездеги бир урган  
Карта, кумар ойнуна атаман,  
Арсыз бир жан, ичкиликке баш урган;  
Азыр ал соо, кеткен андай салтынан,  
Карып бүткөн бойдокчулук жагынан  
Чоң помещик доско ылайык дос кылсаң.  
Ал гана эмес, туура жүргөн ак адам:  
Айлаң канча, ушундай дейт бул заман!

## V

Журтта жүрөт ак сөөк калктын адеттүү –  
Апыртмалуу күлүп айткан мактоосу,  
Ырас дешет: беш саржандан бул өзү  
Мээлеп туруп тузду аткан дейт бир жолу<sup>1</sup>.  
Анысын кой, кармашууга келгенде  
Чын баатырдык, эрдик менен тим эле,  
Белден баткан кара баткак ичине  
Калмак аттан ооп түшкөн дейт күрс эте;  
Делбеге окшоп француздун колуна  
Түшүп берген: туткунмун деп, мен мына!  
Регул<sup>2</sup> болуп, биздин заман Тушунда,  
Макул болуп, кишен салса бугуна,  
Анан ал эр, эмгеги үчүн Вериде<sup>3</sup>,  
Жуткан дешет карыз вино суусунга.

## VI

Эрки келсе, эрмекти да куп билген,  
Жакын болгон андай, мындай шоокумга,  
Акылдууну акмактыкка жеткирген  
Ушак сүйлөп ичинде да, сыртында,  
Күндөр болгон мындай жаман ойнуна,  
Жооп алган, эстен чыкпас, эң жаман,  
Күндөр болгон байкоосуздан бул арам  
Маскаралык тузагына кармалган.  
Сонун билген күлкү, талаш түрлөрүн,  
Кээде аңкоо, кээде кыйын сөз тапкан,  
Амал менен кээде тымтырс үн баскан,  
Сөзүн ташып, айыбын чукуп бирөөнүн  
Жаш достордун ортосуна чок салган,  
Барьер тосуп, чек коюуга<sup>1</sup> алпарган.

<sup>1</sup> Туз – Карганын тузуна тийгизген.

<sup>2</sup> Регул – байыркы Римдин полководеци. Эрдик жана чыдамдуулугунан макталган.  
Пушкин күлкү катарында колдонот.

<sup>3</sup> Вериде – Париждеги ресторан кармоочу.

<sup>1</sup> Барьер коюу – дуэлге чакыруу.

## VII

Же болбосо, жараштырып аларды  
Акысына курсак сылап жырлаган.  
Тоюп алып, кайра жасап калптарды  
Коркушту деп<sup>2</sup> жалган ушак чыгарган.  
Азыр башка! Анын андай шоктугу  
(Таттуу түштөй, тентектиктин толкуну)  
Өтүп кеткен, жаштык менен жарк этип,  
Келген эми карылыкка күн жетип.  
Мен айткандай Зарецкий башка адам:  
Оолак болуп, бардык ызы-чуулардан  
Гүлгө оронуп акылмандай жырлаган.  
Капустаны Горацийдей<sup>3</sup> айдаган,  
Эсеп жеткис өрдөк менен казы бар,  
Алиппеден сабак алат жаш балдар.

## VIII

Эси да бар, ошондуктан Онегин  
Ичи жылып сүйбөсө да анчалык,  
Андап байкап андай-мындай дегенин  
Баалап калган, мүнөзүнө көз салып.  
Бүгүн эмес, далай башка күндө да,  
Учурашып келип турчу саламга,  
Ошондуктан эчтеке албайт оюна,  
Келгендигин бүгүн эртең таң заарда.  
Тигил-буга салам айтты, басылды,  
Сөздү узатпай, белги берип шашылган.  
Онегинге кытмыр күлүп астыртан  
Ленскийдин жазган катын тапшырды.  
Басып барып терезенин жанына  
Көз жүгүрттү азыркы алган катына.

## IX

Окуп көрсө, куп келерлик көңүлгө,  
Чакырык кат бетме-бетке жекеге:  
Сөзү сылык, каары катуу билгенге  
Акын досун чакырыптыр дуэлге.  
Онегиним кыймылынан тайгылбай  
Катты берген чабарманга ушундай,  
Жооп берди ага кошпой ашык кеп:  
Мен ар качан дайым даяр болом деп.  
Зарецкий тура калды сөз айтпай;  
Эми мында бир мүнөткө кала албай,  
Үйүндө да бир топ түйшүк иш бардай,

<sup>2</sup> Дуэлден качуу маскаралык болгон.

<sup>3</sup> Г о р а ц и й – Рим акыны. Айыл турмушун сүйгөн.

Чыгып кетти кайра артына кылчайбай,  
Евгенийим жалгыз калып, ой талдап:  
Ушул ишти бекер кылдым деп калат.

## X

Айтканы жөн: эки жакка барбастан,  
Өз ичинен өзү соттоп караса,  
Чындыгында өзү айыптуу ар качан  
Неге десең – биринчиден баштаса;  
Кече күнү, жетиле элек сүйүүгө  
Оюн салды байкоосуздук түрүндө.  
Экинчиден – акын антсе мейли эле,  
Күнөө барбы он сегизде немеге?  
Не кылса да, кечирүү бар андайга,  
Улуу досу эркелетип жөн гана  
Кой антпе деп, чектен чыга калганда,  
Жол көрсөтүп токтоло элек балага –  
Басып койсо, эстүүлүктүн кеби эле,  
Мындай адеп Онегинге эп эле.

## XI

Жана кылдат байкай коюп жаш оюн,  
Айбан курдуу атырылбай аркырап,  
Улуу болсом, кичи пейил болоюн –  
Деп жол берүү, милдет эле сабыркап,  
Эми болбойт, антер мезгил колдо жок...  
Аны билип төмөнкүдөй ойлонот:  
«Эрегиште карт дуэлист колу бар,  
Сөздөн кайтпас, чоң ушакчы, долу бар...  
Андай айтар, мындай айтар, басылар,  
Айтканына калыс сөздөр табылар,  
Бирок чиркин, жаман күбүр-шыбырлар»...  
Биздин элдер мына ушундай ой кылар!  
Неге десең: эл колунда биздин эрк!  
Заман өзүн ошондоймун деп билет!

## XII

Чыдай албай каны кайнап кастыктын  
Акын күтөт качан жооп келет деп;  
Кербезденип тигил балээ баскырың,  
Күткөн жообун мезгилинде жеткирет.  
Кыл айланбас ичи тарга мас – майрам!  
Ал ойлогон шылтоо таап капкайдан,  
Тигил арам, тамашага айлантып,  
Качабы деп, эригиштен баш тартып.  
Коркоор деген окко көөдөн тосуудан  
Бирок тилек чыккан өңдүү ордуна:  
Эртеңки таң үрөн-бараң атуудан

Тегирменден кездешүүгө шерт кылган.  
Бир-бирине кандуу маша ирмемек,  
Же жамбашка, же жаагына мээлемек.  
Ольга шайтан таарынганым билсин деп,  
Көрүнбөскө жаш Ленский ант кылган,  
Милдет койгон кезикпеске бетме-бет;  
Саатын карап, күндү карап асмандан,  
Бир аз туруп, «койчу!» деп кол булгаган,  
Ошол замат коңшу үйүнө чуркаган.  
Ал ойлогон, уялар деп Оленькам  
Кантсе дагы таң калар деп ал маган;  
Бирок чиркин: текке чыкты ал ою  
Шордуу акынды тосуп чыгып алдынан  
Такееңирип Оленькасы чуркаган,  
Санаасы жок, окшоп тентек жел ойну  
Ачык, шайыр, эч нерседен камы жок,  
Кандай болсо, дал ошондой, тентек, шок.

#### XIV

«Неге кечээ эрте кеттиң, жооп бер?»  
Тергөө салды Оленькасы сөз сурап,  
Ленскийге толкуп жылуу сезимдер,  
Жооп айта албай туруп калды момурап.  
Тарап кетти ич күйдүлүк ызалар,  
Күчтүү белем, жөнөкөй көз караштар!  
Сонун белем, назик сүйгөн асыл жар,  
Кымбат белем азоо, тентек кыялдар!  
Жумшап кетет, аяп турат ичинен;  
Кыздын муну сүйгөндүгү билинген!  
Ою жанат, мурунку түнт ичинен  
Деп айтсам дейт: кечир, жаным, кечирсең!  
Мууну бошойт, айтар сөзүн айта албайт,  
Тагдырынан ырыс, жыргал, бак кармайт...

#### XV. XVI. XVII.

Кайра ошентип өкүнүчкө жеңдирет  
Ойноктогон Ольгасына түз карап,  
Владимир мындай болуп калды деп  
Айта алган жок кыз күнөөсүн так санап,  
Минтип ойлойт: «Кыз сообуна калайын,  
Жаман жолдон муну тартып алайын,  
Бузуку кол, азгырмасын кагайын,  
Жаш жүрөктүн бир ишине жарайын;  
Заары күчтүү, балекеттүү, кара курт  
Ак гүлүмдөн бал ширесин сорбосун,  
Эки таңдын өмүрүндөй болгондун  
Көркүн бузуп, соолутпасын ант уруп»...  
Ай достор ай, ачык айтсам силерге:

Кел атышам деген гана ою эле.

### XVIII

Кимдер билет, кимдер сезет, ким аяйт,  
Татьянамдын жүрөгүндө жарасын!  
Ошол курдуу Татьяна да биле албайт,  
Эки достун эрегишин, талашын!  
Кайдан билсин, акын менен Онегин  
Эртеңки күн, көр оозуна келерин, –  
Аны билсе, табар айла болбойбу?  
Кыз сүйүүсү жараштырып койбойбу!  
Бирок чиркин, чын сүйүүнүн кумарын  
Экөө бирдей такыр сыртка чыгарбайт,  
Онегин да өз ичинде бек кармайт,  
Таня мундуу, көңүлүндө от-жалын,  
Билсе-билмек карт нянясы бир гана,  
Билген менен момун эле бечара.

### XIX

Бүт күн бою акын башка, шашкалаң,  
Бирде токтоо, бирде ачык жарк этип.  
Ким бир жолу, даам татса Музадан –  
Ал ошондой, бирде ордуна бат кетип,  
Кабак түйүп, Клавикорго<sup>1</sup> олтурат,  
Олтурат да, аккорд<sup>2</sup> алат толкундап;  
Бирде байкуш, Ольгасына жалдырап,  
Өз ичинен бактылуумун деп калат.  
Түн бир убак; кетүү керек, жүрөгү  
Алдас уруп тумчуктурат күйүткө,  
Кош деп айтып, аянычтуу үмүттө,  
Эмнегедир араң, араң сүйлөдү.  
Таң калгандай: «Эмне болду» деп сурайт,  
– Тек анчейин, – дейт да жигит катуулайт.

### XX

Келер замат пистолетин кармалап –  
Карап көрүп, кайра салып оңуна,  
Катып коюп үкөгүнө ошол замат,  
Шиллерди алды окуу үчүн колуна;  
Окуюн дейт, бирок ою башкада,  
Ичи ачышат, бийлеп алат кур санаа,  
Өзгөрүлүп түк болбогон порумда  
Ольга элеси, улам келет алдына.  
Владимир бүктөй салып китебин  
Өйдө олтуруп, колуна алат каламын,

<sup>1</sup> К л а в и к о р – пианино сыяктуу музыка инструменти.

<sup>2</sup> А к к о р д – ойноо түрү.

Жаза салат, ырдын эки-үч сабагын,  
Сөзү сүйүү, лириканын бир жерин  
Угуза окуйт, жалынданып ойлонуп,  
Окугандай Дельвиг<sup>1</sup> тойдо мас болуп.

## XXI

Бир жери бар, такыр эстен кетпес жер,  
Көңүлүмдө бекем сактап жүрөмүн:  
«Кайда, кайда, каран үзүп кеттиңер,  
Өмүр жазым, кайран алтын күндөрүм?  
Алдым күнүрт, нелер жатат билбедим.  
Же көз көрбөй ташка урунар бекемин?  
Баары туман, билбейм кандай экенин,  
Тагдыр ошол, күтөм башка келгенин.  
Окко учармын, кыйналармын кансырап,  
Кайып кетер, балким чарпып азыраак,  
Баары жыргал: уктоо жана ойгоо чак,  
Ар нерсенин өз мезгили барчылап.  
Жазмыш жазса: тирүүлүктүн сообу бар.  
Жазмыш жазса: түндүн келер орду бар!

## XXII

«Таң термелер, эртеңки күн жарк этер,  
Күн жадырап, ай-ааламга нур берер,  
Кош болгун деп туулуп-өскөн кайран жер,  
Балким мени көр койнуна жеткирер;  
Эч ким билбей, жаш акындын урматын,  
Балким Лета тартып кетер акырын,  
Дүйнө «алар; мени эсинен чыгарар,  
Бирок мени эсине алар сүйгөн жар;  
Өлсөм эгер, келер белең жалжалым,  
Билсем жашың, табытыма тамганын,  
Уксам сөзүн: «Сүйгөн эле каралдым,  
Мага арналып, кайгылуу жай талабың!..  
Билгин, билгин, жан жубайым жамалым,  
Келгин, келгин, мен жарыңмын ардагым!»...

## XXIII

Деп ушундай, түшүнүксүз ыр жазды  
(Кээ бир адам романтизм деп айтат,  
Мен биле албайм, неге андай деп атады,  
Болсо болсун, талдаганда не максат?)  
Ошентип акын таң атардын алдында,  
Чыканактап башын таяп колуна,  
Балкып, эрип идеалдын отуна,

<sup>1</sup> Д е л ь в и г – акын, Пушкиндин лицейде бирге окуган жолдошу.

Эми гана үргүлөдү уйкуга;  
Жаңы көшүп, санаа кете калганда  
Зарецкий үнсүз токтоо, сабырдуу,  
Басып келип кабинеттин алдына  
Түртүп айтты, ойгонгун дейт акынга:  
«Саат жети, даярдангын, бол, баатыр,  
Онегин да барып күтүп калгандыр».

#### XXIV

Ал айткандай күткөн эмес Евгений  
Эч капарсыз уктап жаткан бул маалда.  
Буурул тартып түндүн терең жерлери,  
Короздорго Веспер<sup>1</sup> келген саламга;  
Уктайт, уктайт, катуу уктайт Онегин  
Билбейт күндүн аркан бою калганын.  
Келгин кыштын, кербезсинген бубагы  
Жылт-жылт этип, күлүп турган убагы.  
Ошентсе да, төшөгүндө Онегин  
Бербөөчүдөй, уйку өзүнүн кезегин.  
Ана кара, селт деп чочуп кеткенин,  
Тарта салды көшөгөнүн четтерин;  
Карап көрдү, шарт өлчөмү толуптур,  
Алда качан жөнөр мезгил болуптур.

#### XXV

Шашат дароо, шыңгыратат коңгуроо,  
Чуркап кирет, малай француз Гильосу.  
Халат, туфли ала кирген бир колго  
Бир колунда ич кийим,  
Шапа-шупа Онегин дос кийинет  
Малайына тапшыргандай бир милдет:  
Мени менен сен да кошо жүргүн деп,  
Пистолетин унутпоону эскертет...  
Мына даяр, жеңил гана жылтылдайт,  
Олтурат да, тегирменге зымырайт,  
Ана жетти, малайына дайындайт,  
Артымдан кел, кек куралын ала кайт;  
Аттарды кой, бир азыраак тынымга,  
Тээ-тетиги кош теректин жанына.

#### XXVI

Жаш Ленский тосмо сууга таянып,  
Сабыры суз күткөнүнө көп болду,  
Өз ичинен ырым кылып, белги алып,  
Зарецкий ким жеңет деп ойлоду.

<sup>1</sup> В е с п е р – (латынча) үлпүлдөк сары жылдыз.

Келет ана, кечиргин деп Онегин  
Кабыл алып анын мындай дегенин,  
«Кана сиздин секундант!» дейт таңыркап,  
Дуэл жакка чын, классик чын педант,  
Зарецкий сүйгөн бардык тартибин,  
Өлүүнүн да жолу бар деп тергеген,  
Жөн бет келди боло берсин дебеген.  
Эрежесин мыкты билген бул иштин:  
Ошондуктан сый, урматы көптөн зор,  
Азамат деп мактап койсок эп болор.

## XXVII

«Секундантым?» – деди акырын Евгений  
«Ал мына бул, өз кызматчым,  
Мен эп көрбөйм туура келбес дегенди,  
Айтсам сизге менин оюм бул болот:  
Эч ким билбес, эч ким муну тааныбас,  
Калыс адам, калыстыгы ып-ырас»...  
Зарецкий эрдин тиштейт, аттиң деп,  
Ленскийге Онегини үн берет:  
«Кош Ленский, баштайбызбы?» – Баштайлык  
Дейт Ленский. Мүнөт өтпөй аңгыча  
Басып барат тегирмендин жанына  
Зарецкий калыс экөө бу маалда.  
Атышуунун эрежесин сүйлөшөт,  
Эки душман кабактарын бүркөшөт.

## XXVIII

Душман дедик! Экөө качан кас эле?  
Каны бирдей жакын эле кечээ эле!  
Бирге болуп оюн-шоок кечеде.  
Бир тилектеш, бир санаалаш кези эле...  
Андай болсо, неге кастай ойлоду?..  
Кун куушкан жаттарга окшоп кан сурап,  
Неге булар өлүм жакка умтулат...  
Же анткиче, кан жая элек кезинде,  
Келсе боло, бул эки дос эсине,  
Кайра күлүп кол алышып жарашып,  
Кетсе боло жай-жайына тарашып...  
Антүү болбойт, ак сөөк элдин жолу бар,  
Калп уятты, намыс көрчү ушак бар.

## XXIX

Ал аңгыча пистолеттер жарк этти,  
Кол балкалар сүмбөнү уруп тыкылдайт;  
Эптүү, таза сайларына ок кетти,  
Бир чабылып элпек маша кол сынайт.

Саргыч тарткан ок дарысы шыркырап,  
Барчу жерге даярдалды мыктылап,  
Азууланган отгук ташы буралды,  
Жазбас үчүн да бир жолу сыналды.  
Мобул жерде таарылган бир дүмүрдө,  
Гильо турат, сурдангандай түрүндө,  
Тигил экөө плащ чечип чек койду,  
Зарецкий кадам санын бек койду, -  
Отуз эки кандуу кадам учунан  
Тигил экөө пистолетин колго алган.

### XXX

«Ал эмесе, беттешкиле» –  
дегенде,  
Мээлешпестен экөө бирден шарт басты,  
Токтоо, бекем, кыймылы тең эң эле,  
Төрт кадамдан, төрт кадамдан атташты.  
Баскан кезде, төрт кадамын өлүмдүн,  
Евгений дос пистолетин өзүнүн,  
Токтотпостон алга баскан арышын  
Көзүнө алып шыкаалады акырын.  
Ал аңгыча бешинчи арыш сунганда,  
Ленский да сол жак көзүн жумганда,  
Мына атайын, атайын деп турганда,  
Онегини атып ийди курганда...  
Мезгил жетти... жазмыш буйрук кылдыбы,  
Акын кулап, пистолети ыргыды.

### XXXI

Көөдөнүнө колун алат, жыгылат,  
Көз тунарып, туманданат эки жак,  
Азап эмес, ак өлүмдү дааналап,  
Көз жетпеген тоо бооруна бир убак,  
Күн нуруна чубактанып жаркырап,  
Түшкөн өңдүү касабалуу кар кулап.  
Бир көз ирмем канын тартып ичине,  
Чуркап барат Онегини тигине,  
Карайт... Тиктейт... дабыш берет, чакырат.  
Ал кеп эмес, кеткен кайдан табылат...  
Кайран акын, жаңы жанган жаш чырак,  
Эрте кетти... Эрте кетти, аттиң, кап...  
Бороон согуп, таң көрө албай гүл өчтү,  
Оттой ысык, жаш өмүрдүн күнү өчтү!..

### XXXII

Акын жатты... жатканынан былк этпей,

Пешенеси өчкөн кара түн окшоп,  
Учкан ажал көкүрөгүн эзгендей,  
Кан оргуштап бирде агып, бир токтоп.  
Өтгү, кетти бир көз ирмем убакты,  
Аман эле акындыктын кубаты,  
Кастык, үмүт, махабаттын урматы,  
Жана гана эртеңкисин сурагты...  
Азыр көрсөң, каңгыраган үйгө окшоп,  
Көз алдында сезер, билер нерсе жок....  
Кыйын экен, кыйын экен ойлосоң,  
Капкагын жаап, бүтөп койгон түргө окшоп  
Баары да бош мыдыр эткен жан калбай;  
Ээси турмак, баскан изи табылбай...

### XXXIII

Жаман эмес, таап алып шылдың сөз  
Чычалатсаң жолдон тайган касыңды,  
Жаман эмес, ал ызалуу жарым эс,  
Майтарылып сүзмөк болгон тагдыры,  
Айласы жок өзүн-өзү караса,  
Өз уятын мойнуна албай талашса;  
Жаман эмес, айтканынан жаңылса,  
Улуп туруп бул менмин деп тааныса!  
Жаман эмес, ичтен сызып сенилеп  
Өлүмдөн чоң сындырууну белгилеп,  
Так маңдайга согуп калсаң түз мээлеп,  
Эки жагын жаңылбастан так ченеп;  
Бирок чиркин аны чындап өлтүрмөк,  
Туура келбес, өсөр жанга өркүндөп.

### XXXIV

Өзүң ойло, мисал үчүн анакей,  
Досуң өлдү, пистолеттен сен аттың,  
Күнөөсү жок күнөө кылды дегендей,  
Кемиткендир, бир азыраак урматың,  
Же мас болуп, сени тилдеп койгондур,  
Же жаштыктан, балалыктан ал кургур  
Бери чык деп кыйкыргандыр күүлөнүп,  
Сен ошондо мунун баарын чын көрүп,  
Ал шордууну бетме-бетке чакырсаң,  
Анан ага ажал күнүн таптырсаң,  
Канын төгүп, үстөмөндөп жаткырсаң,  
Маңдайына ажал сөзүн жаздырсаң,  
Аяр белең, жагар беле бул сага,  
Сен чакырсаң, ал үнүңдү укпаса?

### XXXV

Өкүнгөндөй ичи сыздап дал болуп  
Колдон түшпөй, карышкандай пистолет,  
Аянычтуу досун карайт боор ооруп,  
Зарецкий: «Өлдү!» – дейт да, күңк этет.  
Чочуп кетти, Онегинден өң кетип,  
Оолак басып, турган элди чакырат,  
Зарецкий өлүктү оңдоп жакшылап,  
Көтөрүшөт тигил турган чанага  
Үйгө жөнөйт, коркунучтуу табылга...  
Үркөн өңдүү салган өлүк жытынан,  
Аттар чапчып, көбүк чачат оозунан,  
Ооздук чайнап, кулактарын жапыра  
Учкан жаадай зымырады айылга.

### XXXVI

Жан достор ай, көңүлүң сыздар акынга;  
Гүлүн ачып кубанычтуу үмүтгө,  
Көрүнө албай жарык дүйнө алдына,  
Соолуп калды жаш кийимчен түрүндө!  
Кайда кетти, жаш кубаты буулган,  
Кайда кетти, ууз сезим, акылдар,  
Курчтук, эрдик жана башка жакшылар?  
Кайда кетти албуут, сүйүү издеген,  
Кайда кетти, илим, эмгек тилеген,  
Уят, намыс, жаман жолго кирбеген,  
Кайда анын ак тилеги дегдеген?  
Кайдасыңар жерде болбос закымдар,  
Акындыктын түштөрүндөй асылдар!

### XXXVII

Балким шордуу, жыргалы үчүн дүйнөнүн  
Же анчейин туулгандыр атакка;  
Соо болгондо сонун лира күүлөрүң  
Жанды эритип жакшы угулган кулакка  
Атагыңды миң жылдарга котормок.  
Же коомдун тепкичтери так өлчөп,  
Тиймек беле таалайыңа даража.  
Антеринде болду, мындай каргаша:  
Балким анын, муңайыңкы сөөлөтү  
Жашыруун сыр, биз билбеген өнөрдү,  
Ала кетип, көргө кошо көмкөрдү,  
Укбас эми биздин айткан сөздөрдү.  
Ага жетпес аза күткөн көз жаштар,  
Ага жетпес кайгы, мактоо, урматтар.

### XXXVIII. XXXIX.

Же болбосо, күттү бекен акынды:

Жөпжөнөкөй жазмыш жолу тагдырдын,  
Бара-бара бүтүп мастык жалыны  
Токтоо болуп таштап анын бардыгын,  
Акыл кирип, болор беле башка адам,  
Аяп күтүп, көңүлү калып Музадан,  
Кыштагында чөп салдырып көзүнө,  
Жашар беле, ырыс төккөн көңүлдө,  
Каалаганча бул турмуштун даамын таап,  
Кырк жашында оорудум деп манчыркап,  
Ичип, жыргап, толуп, анан арыктап,  
Жашы жетип, төшөгүндө магдырап,  
Өлөр беле балдарынын алдында  
Жашык аял, табыштардын камында.

## **XL**

Андай болсо, мындай болсо десем да,  
Жаш туйгунга колумда жок эч айла.  
Кайран акын, акылы мол чагында  
Өз досунан курман болду бечара!  
Сонун жай бар, кыштактын сол жагында,  
Акын өскөн, аман-эсен барында,  
Бутак жайып, чыршы чыккан жанына  
Тунук суу бар, агып жаткан алдында,  
Өзөн суудан, агып келген нарыда;  
Дыйкан келип, кубат алат алына,  
Орокчулар толкун сузат суусунга,  
Кыздар келет, кереметтүү маалында.  
Саябандуу салкын булак боюнда,  
Бир күмбөз бар арнап салган акынга.

## **XLI**

Ал күмбөзгө (жаз болгондо дыбырап,  
Эгиндерге көктөн жамгыр жааганда),  
Койчу келип, чарык согуп олтурат,  
Ырлар ырдап, балыкчы айткан абанда;  
Жаш келиндер, шаар жактан келгендер,  
Жаз жыргалым кыштакта өтсүн дегендер,  
Атка минип, атты алкынтып дуулатып,  
Ушул жерден өтүп кетип баратып –  
Тизгин тартып токтоп калат азыраак.  
Аттын оозун бери карай каккылап,  
Калпагынын бет тосмосун көтөрүп,  
Жазууну окуйт, көз алдынан өткөрүп,  
Окуп чыккан жөп-жөнөкөй жазуудан  
Жаш мөлтүлдөп, каптап кетет боз туман.

## **XLII**

Андан ары жай бастырат, капалуу,  
Нечен, нечен санааларга ой батып;  
Эркисизден жаш жүрөгү жаралуу,  
Бечара деп Ленскийге тамшантып;  
Ойлойт жана: «Не болду экен Ольгасы?  
Жубайы үчүн акты бекен көз жашы?  
Же болбосо эрте унутуп салдыбы?  
Не болду экен, эжесинин тагдыры?..  
Соо бар бекен бул дүйнөнүн качкыны,  
Көрктүн касы, көптүн каран калгыры,  
Аман бекен ошол бүркөө балакет  
Кайран акын тагдырына тапкан шерт?..»  
Ал тууралуу көп таржымал даярдап  
Айтып берем, акырындап, баяндап.

### XLIII

Кийинчерээк, ырас бардык жан менен  
Баатырымды, жандай жакшы көрсөм да,  
Алыс калып айрыла албас ал менден,  
Ошентсем да кайрыла албайм мен ага.  
Жаш улгайды, кара сөзгө жан тартат,  
Тентек ырлар артка калып баратат.  
Мойнума алам, жадагандай үшкүрөм,  
Жалкоолоном, эрмегинде тим жүрөм.  
Каламым да кажыгандай бааланат,  
Жеңил ырды жөн койсокчу деп калат;  
Ар нерседен көңүлүм калат, суз карап  
Көз алдымда башка түйшүк алаамат.  
Ак сөөк калктын чууларында... тынчтыкта,  
Жанымды алат жарданышкан көп санаа.

### XLIV

Угам, сезем, башка тилек үндөрүн  
Даамын татсам жаңы, жаңы кайгынын;  
Жакшы үмүттөн үзүлгөндөй күдөрүм,  
Ал күндөрдөн арман менен айрылдым.  
Санаа, санаа! Кайда сенин жыргалың?  
Кайда жаштык, жакшы уйкаша турганың?  
Кантип эле, өңдө көрөр иш окшоп,  
Соолуп, кургап, катып калды кан токтоп?  
Кантип эле, тамаша эмес, чын эле  
Караан жетпей күлкү-оюндуу кездерге  
Жыргал жазым, кетти беле жылт бере?  
(Сактап жүргөм оюн көрүп зсимде)...  
Өткөн өмүр, кайра келбес болобу?  
Жаным чындап отуз жашка толобу?

### XLV

Андай болсо, өмүр теңи өтүптүр,  
Чындык ишти моюнга алуу ак милдет.  
Андай болсо, коштошолу, эсен жүр,  
О жаштык кез, жеңил учуп, желе кет!  
Сенин таттуу кумарыңа ыракмат  
Кайгы жана кууралыңа ыракмат,  
Толкун, кайрат, таң-тамаша салтанат,  
Бардык-бардык кадырыңа жан урмат!  
Мен ыраазы, өкүнүчтүү кылбадың,  
Шат күндөрдө шапар тээп дууладым,  
Жазганыңан ашыгыраак жыргадым,  
Бирок бүтсүн!.. Аларды кеп кылбагын...  
Жакшы үмүттө, жаңы жолго аттанам,  
Ал күндөрдө бир азыраак эс алам.

#### XLVI

Макул дечи, бир кылчайып карайын,  
Жаман көрбө, мен көгөргөн тынч жайым,  
Сүйүү, күйүү, терең ойдун далайын,  
Бергем сага, эми кайдан алайын.  
Андай болсо, жаш акындык талабым,  
Бирге болгун, менден үзбө карааның,  
Бошоң тартсам жүрөгүмө кубат бер,  
Мага карай улам учуп келип тур;  
Өзүң көз сал, муздабасын каламым.  
Катуу, таш боор, болбос жагын карагын,  
Байка, байка, ташка айлантып салбагын;  
Ал мен болсом: өлүктөй тынч замандын  
Ириминде, достор мына карагын –  
Чабак уруп сүзүп кетип барамын!

#### Ж е т и н ч и г л а в а

Москва, Россиянын кызындай  
Сендей жерди кайдан издеп таба алам?  
Д м и т р и е в

Кантип сүйбөйм бир боорумдай Москваны!  
Б а р а т ы н с к и й  
Москвага жөнө! Дүйнө көрүү десеңчи!  
Кай жер жакшы? –  
Биз жок жерлер эмеспи!

Г р и б о е д о в

## I

Алдан тайып, жаз нурунан айдалып,  
Тоо-тоолордун көптөн жаткан ак кары,  
Киргил тартып, агын сууга айланып,  
Салт жүргөндөй кең талааны каптады.  
Жадыраган көңүлү жарык табийгат  
Жыл башына уйкусурап кол сунат;  
Асман тунуп, көгүш тартып магдырап,  
Андан сонун, андан таза токой жак.  
Бак-дарактар бүрүн ачып, бой тарап,  
Аары учуп оокатына кам урат  
Кыштай жаткан түнт үйүнөн жан тажап;  
Ала тартып кээ бир жерлер, сай кургап,  
Үндөрүнө кулак тунуп, мал каптап,  
Булбул сайрап, жанды эритип баратат.

## II

Кандай кайгы, касиреттүү келишин  
Жаз ай! Жаз ай! Сенсиң сүйүү бейишим!  
Кошуп жанга мундуу толкун негизин,  
Бу кандайча, канга мүшкүл беришин!  
Жаным көшүп, оор тартып элжиреп  
Сөөлөтүнө эриген ким менчилеп...  
Жазың тийип, бетти аймалап жиберип,  
Тээ алыста кыштактарың мемиреп!  
Балким мага жыргалдарың чоочундур  
Кубандырып мунду басып чер жазган,  
Кубат берип, жарык берип, тамшанткан,  
Көздөн алыс дартты көмгөн көп учур?  
Же чоочундур, өлүк жанга жан берип,  
Тирилткемиң, теңирсизге термелип?

## III

Же айтпаса; кайтпасына кайгырбай –  
Өткөн күндүн өлгөндүгүн байкабай,  
Биз эстербиз аны кайра таба албай,  
Токой үнү, эсибизге салгандай;  
Же болбосо жаратылыш жандантып  
Өзүбүздү өзүбүзгө таң калтып,  
Эстетеби соолуп калган жаштыкты?  
Соолуганын эми көрө калдыкпы?  
Же болбосо: оюбузга ой келер,  
Акындыктын уйкусуна термометер,  
Өткөн жаштык, кеткен жазын эстетер  
Ачышкандай жүрөгүбүз тыз этер.  
Санаа менен самсып учар, калган жер,

Сонун түндө, ай жыргалын билгендей...

#### IV

Кезиң келди: эч камы жок жакшылар,  
Эпикурдай<sup>1</sup> – бакыт кууган мыктылар.  
Ойсуз жандар, силер да кам кылыңар,  
Чарбачылар, силер да сөз угуңар,  
Силер дагы, кыштак ээси Приамдар  
Жана силер, сергек көңүл аялдар,  
Козголуңар, айыл кел деп чакырат  
Жаз деген не... өзүнчө бир маркабат.  
Ушул жакта көңүлдү ачар салтанат,  
Махабатка ышкыңды ачар түн турат...  
Кел талаага, кел, курбулар, келгиле!  
Кареталуу көлүк менен бергиле!..  
Өзүңкүнө... же почтого түшкүлө,  
Шаар калсын, бери карай жүргүлө.

#### V

Силер дагы кадырыма жеткендер,  
Четтен алган<sup>2</sup> коляскага<sup>3</sup> термелип,  
Айыл деген: силер ойноп-күлөр жер.  
Келиңиздер, жүргөн жерден селденип.  
Жакшы көргөн Музам менен жандашып,  
Тыңшайлыкчы токой үнүн чер басып,  
Дал үстүндө бир дайра бар аты жок  
Кыштак турат, ал кыштакта көңүлү ток  
Жашап турган Евгенийим бир кезде  
Ойноп, дуулап, кээде мерес немече  
Элден четтеп; алыс эмес кечээ эле,  
Таням менен коңшу турган бир жерде.  
Азыр кайда? Кайда экени белгисиз...  
Калтыргандай арт жагына кандуу из.

#### VI

Кел баралы, тоо алдында ийрилип,  
Агып жаткан тунук кашка булакка,  
Жайыттарга жашыл ыраң кийирип,  
Барып куйган өзөн сууга ар жакка.  
Булбул сайрайт; жаздын сүйгөн ынагы  
Күн, түн тынбайт: гүлдөрдү көр мындагы.  
Үнүн бурап шылдыраган булагы,  
Көзгө түшөт күмбөз таштын мунары,

<sup>1</sup> Э п и к у р – байыркы грек философу, ал: ар адам бакыт үчүн аракет кылуу керек деген.

<sup>2</sup> П р и а м – помещиктерди айтат (көп бүлөлүү Троян падышасы).

<sup>3</sup> Коляска – трашманке.

Чирип калган кош чырпынын жанында,  
Мына мындай жазуусу бар боорунда:  
«Владимир Ленский бар дал мында,  
Курман болгон жаш өспүрүм чагында,  
Палан жылы, паланчанчы жашында...  
Жайлуу болсун жаткан жайы акынга».

## VII

Кош чырпынын бутактарын терметип,  
Таңкы желдер соккон чыгар бир убак,  
Бул күмбөздүн кайгыларын эстетип,  
Айткан чыгар арман күүсүн булдурап;  
Келген чыгар кечки желге салкындап,  
Турган чыгар эки теңтуш жалдырап,  
Ай нурунда бул күмбөзгө суз карап  
Ыйлагандыр, ыйлагандыр буркурап...  
Бирок азыр унут калган бул жерлер,  
Келбей калган бир убакта келгендер...  
Бутакка илген гүлдөр да жок, күбүлгөн  
Баары кеткен, баары унуткан, түңүлгөн...  
Жалгыз гана койчу келет, ыр ырдайт,  
Чокойлорун жамап-жаскап кыңылдайт.

## VIII. IX. X.

Байкуш акын! Сен өлгөндө жалжалың  
Бир азыраак күйгөн болгон, басылган.  
Аттиң дүйнө, өзүң гана карагын  
Кыз айынчаак, жаңы сүйүү табылган.  
Анын көңүлүн башка бирөө азгырган,  
Алдоо менен кайгыларын жашырган,  
Жалган сүйлөп эмнелерди дебеген  
Азыр аны улан<sup>1</sup> жигит ээлеген.  
Кыз да аны жаным улан сен деген...  
Сөздөр бүтүп никеликке кез келген,  
Мына азыр нике кыюу үйүндө,  
Ылдый карайт, калп уялган түрүндө.  
Ар жагында жыргал сезип назданган,  
Кубангандан кыт-кыт күлө жаздаган.

## XI

Шордуу акын! Мүрзө басып дүйнөнү  
Жатканыңда кара жерди бек кармап,  
Уктуң бекен, кыз кылыгын бул өңдүү,  
Же жийиркенип, жыйрылдыҥбы азыраак,

<sup>1</sup> У л а н – атчан аскер.

Же Летанын түпкүрүндө тунжурап  
Жатасыңбы байкуш акын тынч уктап?  
Түк билинбей: сүйүү, намыс, ант, уят,  
Түк угулбай жабылгандай, биздин жак.  
Ооба, ал чын! Таш боор өлүм мелтиреп,  
Бизге дагы өз кезегин келтирет,  
Дос, кас болуп бирге жүргөн бул кезек,  
Сүйүү үнү бардыгы өчөт, бүт кетет.  
Артыбызда байлык калат, жер калат,  
Меники деп талаш кылган эл калат.

## XII

Көп күн өтпөй, шаңк-шуңк күлгөн Ольга үнү  
Лариндердин үй ичинен токтолду.  
Улан кантсин, тагдырына өкүндү,  
Жарын алып полкко кетет окшоду,  
Өксөп ыйлап, байкуш эне канетсин,  
Мындан ары көрбөгүдөй эркесин,  
Коштошордо эстен тана жаздады,  
Таня шордуу жаш чыгара албады;  
Ошентсе да өлүк өндүү сур тартып,  
Туруп калды ак жамалын муң басып.  
Коштошууга баары тышка чыкканда,  
Туугандыктын түрлүү ырымын кылганда,  
Имерилип кыз-күйөөгө жан тартып,  
Анан Таня кала берди узатып.

## XIII

Көзүн албай адашкандай туманда,  
Карап турду каран үзүп калгыча...  
Жалгыз калды, жалгыз калды Татьяна!  
Күнү муздап, жалп деп өчкөн жалынча.  
Көнүл ачкан көгүчкөнү – синдиси,  
Көптөн берки эже сырын билгичи,  
Тагдыр менен тартыша албай, бак буйруп,  
Ак булуттай алыс кетти удургуп.  
Сөлөкөттөй жалгыз жүрөт, кыдырат,  
Бакка барса, бак ичи да ээн турат;  
Кайда басса, баары күңүрт, баары жат,  
Ого бетер ырбай берет ички дарт,  
Түтөгөндөй тунук көзү жаш курап,  
Жарылчудай жаш жүрөгү бат урат.

## XIV

Жалгыздыктан жапа тарткан сулуунун  
Ого бетер махаббаты ташкындайт,  
Жакын тартып, жакшы элеси кургурдун

Анткен менен Онегини таптырбайт...  
Кербөсөм дейт, дегени чын, көрө албайт,  
Калыс болсоң жек көрүүң парз, чыныңды айт,  
Кайда инин?... Ленскийиң – угулбайт,  
Ким өлтүрдү, көңүлүн аны унутпайт.  
Акын өлдү... Эстен чыкты таптакыр,  
Сүйгөн жары башка жарга кетти акыр...  
Баштагыдай акын аты айтылбай,  
Алыс кетти асманга учкан закымдай,  
Балким эстээр, эки жүрөк, эки адам,  
Эстегенде пайда кайсы эми андан?..

## XV

Кеч мезгили. Асман күңүрт. Суу агат.  
Табийгат тынч, коңуз ырдайт дыңылдап,  
Үй-үйүнө иште жүргөн кыз тарап  
Аркы өйүздөн жылт-жылт жанган от чыгат.  
Ал жанган от балыкчынын оттору,  
Аалам мына сүттөй таза, ак болду,  
Ошол кезде ой-санаага баткандай  
Таня жалгыз басып чыкты аяндай.  
Жүрө, жүрө... Дөңсөө жердин үстүнөн  
Бир үй көрөт, эрксиз көңүл түшүргөн,  
Чети кыштак, дөңдүн алды тар токой,  
Суу боюна бакча тигип койгондой,  
Муну көрүп өзгөрткөндөй мүнөзү  
Катуу, катуу сого түштү жүрөгү.  
Токтоп калат, токтогону – эки ойлуу:  
«Барсам бекем, же артыма кайтсамбы?  
Ал мында жок, барсам уят болбойбу...  
Карайынчы мырза тамын бакчаны».  
Дейт да Таня ылдый түшөт дөңсөөдөн  
Жүрөк дегдейт: көптөн муну көрбөгөн...  
Карайт, карайт, айраң калат, таңыркайт,  
Эн короого кирип барат, сөз айтпайт.  
Ошол замат иттер үрүп жүгүргөн,  
Анын коркуп кет-кет деген үнүнөн.  
Балдар чыгып, каап алчуу түрүнөн,  
Кызды коргоп, тилдеп, уруп бүлүнгөн.  
Таш аткылап, ары кууп салышкан,  
Үйгө чейин ортого алып барышкан.

## XVII

«Мүмкүн бекен мырза тамын ачууга?»  
Деди Таня. Балдар түшүп уу-чууга,  
Анисьяга шашкан бойдон кетти удаа.  
Оозгу үйдүн ачкычтарын алууга  
Балдар менен кошо келди Анисья,

Ракым этти, эшикти ача салды да,  
Таня кирет, каңгыраган үй турат,  
Биздин баатыр жашап турган аз убак.  
Көрөт ана: залдын мобул жагында  
Кийлер жатат унутулуп бильярдда,  
Уйпаланган, чуңкурайган мамыкта  
Камчы калган, күлүк чапкан бир чакта.  
Кемпир, кызга: каминкеси бул турган  
Мырзам жалгыз, далай, далай олтурган.

### **XVIII**

Мобул жерде бирге олтуруп аш ичкен  
Кыш күнүндө Владимир, коңшубуз.  
Муну кара, бери баскын, жан эркем,  
Бул бөлмөнү кабинет деп койчубуз;  
Мырза мында кофей ичкен, уктаган,  
Дүкөнчүдөн эсеп-кысап сураган,  
Китеп окуп, ар күнү таң азандан...  
Атасы да ушул үйдө жашаган;  
Кары мырзам жекшембинин күнүндө  
Көз айнекчен, терезенин түбүнө  
Кең олтуруп, карта ойноого чакырчу.  
Ай кудай, раматылык байкушту,  
Арбагын күт, жакшысын бер жолуңдун  
Топурагы торко болсун шордуунун!

### **XIX**

Татьянажан жал-жал карап жалооруп  
Айланасын айландыра бүт карайт,  
Анын баары буга асыл баа болуп,  
Көңүлүндө уюп жаткан бук тарайт;  
Жарым илдет жанын тарткан шаттыкта  
Жарым күйгөн чырак калган бул жакта,  
Үймөк, үймөк китептери бүт калган,  
Керебети килем менен жабылган,  
Ай нур төгүп, үйгө берип ак ыраң,  
Сур тарткансып ошол айдын нурунан,  
Лорд Байрондун портрети тагылган,  
Чоюн куурчак Напольон куюлган,  
Каарын төгүп калпагынын алдынан  
Бул да калган, колго крест кармаган.

### **XX**

Таня көпкө, жасалгалуу тар үйдө  
Туруп калды абазданган сыяктуу.  
Түн жакындайт. Суук анын үстүнө,  
Токой каалгып, уйку басат туш-тушту,

Туманданып дайра суунун ар жагы  
Жашырынып тоо артында ай калды,  
Жаш келгенге, жаш жүргүнчү сулууга,  
Жетти мезгил кайра үйүнө кайтууга,  
Бирок Тая жашыганын билгизбей,  
Үшкүрүндү, үшкүргөнүн сезбестей,  
Мына ошентип кайтмак болду артына.  
Үйдөн сыртка чыгып бара жатканда,  
Суроо кылды дагы келип турууга,  
Китептерге окуп ыклас бурууга.  
Деди да кыз кол беришип коштошуп,  
Дарбазадан ары өтө бергенде,  
Эртесинде эрте келди тез туруп,  
Кечээ күнү көрүп кеткен жерлерге;  
Кирди үйгө, тунжураган бөлмөгө  
Бул дүйнөнү -бир мүнөткө жек көрө,  
Ойго батып, жалгыз калып бул жайга,  
Өксүп, өксүп, ыйлап алды далайга.  
Ыйлап болуп, китептерди колго алып,  
Бирден ачып, тек – анчейин карады.  
Карап көрүп бир нерсеге таң калды,  
Кызык болуп анын<sup>1</sup> тандап алганы,  
Жанын берип ошондуктан өңүлдү,  
Жаңы дүйнө ачылгансып көрүндү.

## XXII

Биз билебиз, алда качан Евгений  
Китептерди көп окууну сүйбөгөн,  
Ошентсе да (жакшы белем бул жери)  
Бир нечесин жакшы көрүп, бир болгон;  
Байрон жазган Гяур менен Жуанды,  
Ага кошуп дагы эки-үч романды,  
Ал романда көрсөтүлгөн бул кылым,  
Кейпи түшкөн биздин эмки адамдын  
Туура жазган анын бардык тарабын,  
Мүнөзүнүн муздактыгын, жаманын,  
Мен-менсинген көөдөктүгүн, көктүгүн,  
Жансыздыгын, ойчулдугун өзүнүн,  
Акылында жини кайнап турганын,  
Ар жагында эчтеке жок урганың.

## XXIII

Көп бетинде бүгүнкүдөй сакталган,  
Белги кылып тырмак тартып кеткени;  
Кыз суктанып, көңүлү жылып тамшанган  
Эң бир ысык көрүнгөнсүп ошол жери.

<sup>1</sup> А н ы н – Онегиндин.

Таня байкайт, ай шумдук ай дегендей,  
Онегиндин ойлоруна тереңдей.  
Бир жерине белги тарткан таң калып  
Бир жерине макул болгон тим калып;  
Жана көрөт, дагы ачып баратып,  
Койгон жерин калам менен из салып,  
Кайсыны ачпа, Онегиндин жаны бар,  
Кызды эркисиз, кызыктырчу маани бар,  
Кээ жеринде: крест, кыска сөз турат,  
Кээ бетинде: суроо койгон жер турат.

#### XXIV

Бара-бара ачык болуп көп нерсе  
Менин Таням түшүнүүгө баш коёт,  
Кудай жалгап жарык болуп билгенге,  
Кимди самап, жүргөндүгү кимди ойлоп,  
Тагдыр ага табышмагын түшүнтөт:  
Коркунучтуу шум болбосун ким билет?  
Тозок каары, асман багы болбосун?  
Же периштем, же азыткым болбосун?  
Антпесе ким? Же бирөөнү туураган  
Жанын каткан жан алгычпы бул адам?  
Москивичпи Гарольд киймин жамынган,  
Дал ошонун мүнөзүнө багынган?  
Кооз сүйлөп, тилин тилге кайраган  
Жөн немеби, бул Онегин эмне жан?

#### XXV

Чындап эле ачылдыбы туюк сыр?  
Чындап эле табылдыбы ачык кеп?  
Саат согот, кыз унутуп калыптыр.  
Элдер күтөт Таня качан келет деп?  
Ушул кезде эки коңшу баш кошуп,  
Эрмектешет Таня жөнүн козгошуп.  
Кантет эми, Таням дале жаш эмес, –  
Дейт энеси, жөткүрүнүп ошол кез; –  
Ольга болсо андан мурда эр тапты,  
Кудай урсун, кызга жетти убакты;  
Эмне кылам? Ким айтпайын барбайм дейт,  
Ал кебиңди капарыма албайм дейт,  
Көңүлүн ачпайт, көздөрүндө муң турат,  
Жалгыз басып токойлорду кыдырат.

#### XXVI

«Сүйгөн чыгар?» – «Кимди сүйсүн? Ким билет?..»  
Буяновдон жуучу келди, «жок» деди;

Петрушковго барбаймын деп берди шек,  
Биздин үйгө гусар Пыхтин эр келди;  
Көзү түшүп, сүйүп калды Танямы,  
Кантсин шордуу, көзү менен айланды!  
Ай ушуга барасың го деп турам,  
Барбай калсын! Анысы да бузулган.  
«Ой энеси, андай болсо жөн турба!  
Москвага кыз жыйнына салгыла!  
Ошол жакта күйөө бар жер көп дешет»  
– О... апасы, ага кайдан күч жетет?  
«Бир кышыңа жетер-жетпес немеңе,  
Карызыңа жарап коём мен деле».

## XXVII

Кыз энеси макул болду, жактырды  
Теңтушунун жогорку айткан шартына;  
Ошол ойго алып келип акылды,  
Жүрмөк болду Москвага жакында  
Кабар жетти бул тууралу Таняга,  
Сыналууга кыраакы элдин алдында,  
Көрсөтүүгө жөпжөнөкөй келбетин,  
Тарбиясын, туулуп-өскөн түнт жердин;  
Артта калган кийимдердин порумун,  
Артта калган сөз сүйлөөнүн жоругун,  
Москвадагы кооз-укмуш балдарга,  
Бир мертебе күлкү болуп аларга!  
О ал жаман! Айт Таняга барбасын,  
Ага тагдыр түнт токойдон жалгасын.

## XXVIII

Көзүн ачып эң биринчи нур менен  
Эми Тая чуркап чыгат талаага,  
Көзү жайнап, ичи ачышкан түр менен,  
Мына мындай урмат айтат аларга:  
«Кечир мени берекелүү өзөн, сай,  
Бийик тоолор, магыраган тааныш жай...  
Кечир мени, токойлорум калдыңбы ай,  
Кечир мени, асман көркү жанымдай!  
Кечир мени, көңүлү жарык табийгат,  
Көз алдымда чоочун, алыс жол турат,  
Жанга жыргал тынч өмүрүм башма-баш,  
Ырымы көп ызы-чууга айырбаш!  
Кечир мени, менин эркин күндөрүм!  
Билбейм кантем? Качан, кайда жүрөмүн?»

## XXIX

Чер жазмайы көпкө, көпкө созулат,

Көрө жүргөн ой, кырлары, суулары  
Кош дегендей Таняжанга кол сунат,  
Бир башкача ысык болуп кумары.  
Кантсин сулуу, көптөн берки теңиндей,  
Дос көрүнгөн жайыттарга эринбей,  
Акыркы ирет кош айтууга ашыгат.  
Жай мезгили аткан октой өттү бат.  
Мына, мына алтынданган күз турат,  
Жаратылыш өңдөн азган бул убак...  
Курман өңдүү<sup>1</sup>, куп келишкен чар тарап...  
Мына түндүк булуттарды бери айдап,  
Ызгаар төктү, үшкүрүнүп ошол замат,  
Кирип келди кыш ысымдуу салтанат.

### XXX

Келди, жатты, майдаланып чачырап,  
Бак, даракка бермет такты ак бубак,  
Килем болуп, булуңдарын тарткылап,  
Ой-талааны, дөң-кырларды кымтылап.  
Сай-сайлардын кыймылы жок суулары,  
Бир өң болуп тегизделген убагы;  
Суук түштү, түшсө бизди кубантар,  
Кары кыштын кумарына, биз кумар.  
Жалгыз гана буга Таня кубанбайт,  
Ырым кылып куттуктоого чыга албайт,  
Аяз желден арманы жок дем албайт,  
Үй үстүнөн эң биринчи карды албайт.  
Ырым кылып үстү-башын жуунбайт;  
Кышкы жолдон корккон көңүлү бурулбайт.

### XXXI

Жөнөөр күнү жөнөй албай кечигип,  
Мөөнөт бүтүп, эң акыркы күн келди,  
Жамап-жазгап, калыбына келтирип,  
Унут калган сынык, жаман кирени  
Көч көп эмес, үч кибитка болгону  
Үй мүлктөрү, майда-чүйдө толгону,  
Мискей, стул жана майда сандыктар,  
Мамык төшөк, таттуу куйган идиш бар,  
Олпок жана короз салган капастар,  
Карапалар жана дагы башкалар,  
Санай берсең, санынан баш адашар,  
Уу-чуу түшүп, кызмат кылган адамдар,  
Кош айтышып, шолоктошуп ыйлады,  
Даяр болду туура он сегиз кырчаңгы.

<sup>1</sup> Курман – мажусилер (язычниктер) кудайдын каарына калбас үчүн курман союшкан. Аны гүл менен аябай кооздошкон.

## XXXII

Боярлардын киресине чегилди,  
 Ашмачылар нанүчтөөсүн даярдайт.  
 Жүктүн баары кибиткага берилди,  
 Бирин бири сөгүүлөрдүн жайын айт.  
 Алдыдагы кырчаңгыга дал ошол,  
 Минип алат сакал баскан Форейтор<sup>1</sup>,  
 Эрчип барып дарбазага малайлар  
 Деп айтышып мырзаларга: «аман бар»...  
 Мына кара, шаан-шөкөттүү сонун кеч  
 Жазып, тайып, анан жолго түшкөн кез.  
 «Кечирегөр, айланайын момун жер!  
 Кечирегөр, жаныма жай сонун жер!  
 Бир кайрылып көрөрүмдү ким билет!»  
 Дейт да Тая жашын төгүп телмирет.  
 Эгерде биз, журт көгөртчү жагына,  
 Азыркыдан кененирээк чек койсок,  
 Бара-бара, биздер эсен турганда,  
 (Акылмандык эсеп менен ойлосо –  
 Кадиги жок беш жүз жылдын ичинде)  
 Көз салабыз, жол оңдоонун ишине:  
 Россиянын бардык даңгыр жолдору  
 Эңсегендей эпке келер оң-солу,  
 Суу үстүнө чоюн көпүрө салынар,  
 Дого тартып алыс кетип арымдар,  
 Чоң тоолорду жылдырабыз ордуна,  
 Туннел казып агын суунун алдынан  
 Орус эли тиричилигин кайнатар,  
 Ар токтоого, трактирин<sup>2</sup> жайнатар.

## XXXIV

Азыр болсо жолдорубуз эң жаман  
 Көпүрөлөр ээсиз калып чириген,  
 Түшкөн жерде кандаласы жан алган,  
 Мезгил болбойт көзүң мүнөт илинген;  
 Трактир аз, токтогон үй эң муздак,  
 Салттуу турат, анткен менен ач курсак,  
 Тиэмеленген миң тамактын саны бар,  
 Текке алдоо, жеймин деген жаңылар.  
 Ошол кезде Циклобу<sup>1</sup> окшоп айылдын  
 Маңдайында көгүш тарткан жалындын,  
 Тык-тык уруп биздин орус балкасын.

<sup>1</sup> Форейтор – ат айдагыч.

<sup>2</sup> Трактир – ресторан.

<sup>1</sup> Циклоп – от кудайы Гефестке иштеген жалгыз көздүү дөө. Мында айылдын усталарын айтат.

Ондоп жатат Европанын балаасын<sup>2</sup>  
Алкыш айтып чуңкурларга, аңдарга  
Жана биздин ата журттук жерлерге.

### XXXV

Бирок мындай кышкы суук күндөрдө  
Кандай жеңил, кандай жакшы жол жүрүү!  
Жаман ырдай, созгон көркөм күүлөргө  
Кышкы жол түз, жана тегиз көңүлдүү  
Кайратка мол биздин Автомедондор<sup>3</sup>,  
Аттар – тулпар, караандабайт барондор,  
Чакырымдар чарчоо тарткан көздү алдап,  
Зым карагай калып жатат калдактап,  
Кыз энеси каражатын үнөмдөп,  
Казналыктын көлүгүндө чыгым көп,  
Ошондуктан почтобайды жалдабай,  
Жолго чыккан тек өзүнчө көңүлү жай.  
Таня тажап зериккендей көрүндү,  
Жети күнү, жети түнү жол жүрдү.

### XXXVI

Жетип келди көрсөткөндөй жанга ысык,  
Ак таш менен акакталган Москваны,  
Сөөлөтүндө кылым санап тургансып,  
Жарк-журк этет алтын крест баштары.  
Ай достор ай, көңүлүм тойду тим эле,  
Чиркөөлөрдүн коңгуроосун көргөндө,  
Калың багы, сарайлары ар жерде,  
Көксөткөндөй көз алдыма келгенде!  
Кайгы менен айрылышкан күнүмдө,  
Тагдырымдан жол таба албай жүргөндө, –  
Москва! Москва! – Дайым сенсиң көңүлүмдө!  
Канча кубат Москва... деген сөзүндө,  
Кандай ысык Москва орус элине!  
Канча мактоо Москва өзүң жөнүндө!

### XXXVII

Ана кара, бир башкача сүр менен  
Коргондолгон сонун Петр замогу.  
Ага калкы өчпөй турган даңк берген  
Текке күткөн Напальон ал жолу.  
Эң акыркы бактысына мас болуп  
Чоң Москвамды баш ийчүдөй окшотуп,

<sup>2</sup> Европанын балаасын – ошол жактан жазылып алынган трашманкелер. Алар орус жерине жүрө алган эмес.

<sup>3</sup> А в т о м е д о н д о р – арабакчтер. Гомердин “Иллиадасында” Ахилестин трашманкесин айдаган адам.

Текке күткөн карт Кремль ачкычын;  
Жок, берген жок, менин Москвам намысын!  
Бекем турду, салтын бузбай өзүнүн,  
Камдап жатты, белектердин бир түрүн,  
Майрам эмес, кызыл жалын өрт камдап,  
Шашып келген сабыры жок эрге арнап!  
Ушул жерден ойго батып үңкүйүп,  
Карап турган кабагына кан түйүп.

### XXXVIII

Кош бол, кош бол, өчкөн атак калысы,  
Ушул айткан укмуш Петр замогу!  
Чү! Жөнөйлү! Бүттү жолдун алысы.  
Тверской көчөсү дейт бул жолду;  
Бул жагында ташып барат бирдеме  
Караан жүрөт сакчы турган жерлерде,  
Дүкөнчөлөр, чыракдандар, жаш балдар,  
Монастрлар, сарайчылар, бакчалар,  
Букарлыктар, бак-дарактар, чаналар,  
Алачыктар, соодагерлер, адамдар,  
Мунаралар, бульвар жана казактар,  
Аптекалар, магазиндер, модалар,  
Балкончолор, кабан сүрөт каалгалар,  
Крест баскан санаты жок каргалар.

### XXXIX. XL.

Мына ушундай саякаттан ал кетип  
Сансыз саат самсып уча бергенде,  
Токтоп калды акырында көч жетип,  
Харитония кайрылмасы дегенге.  
Үйдүн ээси – жашы жеткен жеңеге,  
Төрт жыл бою учук оору немеге,  
Ушул үйгө келип жетти акыры  
Чоң дарбаза салмак менен ачылды.  
Көз айнекчен, жыртык көйнөк далбактап,  
Байпак кармап чыгып келди карт калмак.  
Чуулар чыгат, саламдашкан, төр жактан  
Князь кызы тура калат дивандан.  
Кучакташып учурашты кемпирлер,  
Кантип келдиң деген сылык белгилер.  
«Жан эрмегим, паризатым» – Пашенькам!  
Алинажан! Такыр эске келбеген!  
Качан! Кайдан? – «Айланайын чоң апам!  
Жакшы болду, жай алгыла бул жерден!  
Кудай акы болгон кептей романдан... –  
А бул кызбы? Менин кызым Татьяна.  
Таня дейби! Келе койчу каралдым,  
Түшүм өңдүү жөөлүтөнүм карагын!..

Ай энеси, эсиндеби Грандисон?  
Ким? Грандисон? А баягы Грандисон!  
Ооба, ооба. Баса аның не болгон?  
Семеондун<sup>1</sup> маңдайына орношкон.  
Келип кетти арапанын кечинде,  
Баягы уулум аял алган деди эле.

## XLII

А тигичи... аны кийин айтарбыз,  
Ошентели. Анын тууган – досуна  
Таняны да тааныштырып кайтарбыз  
Бирок күч жок ары-бери басууга;  
Аяктарым араң келет шилтөөгө,  
Жол жүрүүдөн азап иш жок дүйнөдө...  
Чарчадыңар, эс алалы жүргүлө...  
Көкүрөк алсыз... алдан кеттим бул күндө...  
Кайгы эмес, шаттык дагы мага оор.  
Эй жан боорум, мына ушинтип болдум кор...  
Түк жарамсыз мен бир жарым жанмын да,  
Бул балакет карып калган чагымда...  
Деди дагы ар жагына жете албай  
Ыкшып, ыкшып эрип калды бечарай.

## XLIII

Кемпир сөзү жана ачык пейилдер,  
Кубандырды Татьянаны эң эле;  
Коңултаксыйт, чоочун болуп бул жерлер  
Өз үйүндө эркин көнгөн немеге;  
1 С е м е о н – Москвадагы чиркөөнүн аты.  
Жибек тарткан көшөгөдө тигинде,  
Уктай албайт жаңы төшөк ичинде,  
Чочуткандай таңкы урулган колокол,  
Деп айткандай эрте ишиңе белен бол,  
Өйдө турат Таня өзүнчө кушубак,  
Басып келип терезеге олтурат.  
Түн түрүлөт: бирок канча карасын,  
Ал баары бир, көрбөйт мейкин талаасын.  
Азыр мына туюк короо заңгырайт,  
Атканасы, апканасы жалдырайт.

## XLIV

Мына эми урук, тууган, досторго  
Күндө алпарат конок кылып Таняны,  
Эне, аба, кары, кичүү, чоңдорго  
Тарасын деп жаткан кайгы андагы.

<sup>1</sup> С е м е о н – Москвадагы чиркөөнүн аты.

Алыс жактан келген неме буларга,  
Жакын болуп кел кызым деп турарга,  
Жакын көрүп, аш-тамагын жайнатып:  
«Качан Таня? Кантип келдиң жол басып?  
Өсүп калган! Киндик энең мен болом!  
Ооба, Таня өз колумда чоңойгон!  
Баягыда кулагыңдан чойгон ким?  
Мен да сага таттуу топоч койгон ким?»  
Дейт да энелер бир дабыштан тамшанат:  
«Охоо, күндөр учкан куштай бат барат!»

#### XLV

Анткен менен өзгөрүү жок аларда,  
Кандай болсо – дал ошондой түрлөрү:  
Баягы эле биздин жеңе Елена  
Ак такыя дайым кийип жүргөнү;  
Ошондой эле бетин боёйт Лызовна,  
Ошондой эле калпты согот Петровна,  
Макоо бойдон баягы Иван Петрович,  
Сараң бойдон шайтан Семен Петрович,  
Пелагея Николовна дегендин  
Досу Финмуш аны билер бекенсиң,  
Ошол ити, ошол эле күйөөсү  
Эң адептүү, миң клубдун мүчөсү:  
Жоош, керек, ошол эле мүнөзү  
Эки адамдын ашын ичет бир өзү.  
Ушулардын Москвада өскөн кыздары  
Мөлтүрөшүп, кучакташат Танияны,  
Элден мурда анча ачылбай сырлары  
Аяк өйдө башка чейин карады;  
Алар мындан кызык кыял сезишет,  
Анын уяң мүнөздөрү болуп чет.  
Агыш ыраң, арык чырай экен деп,  
Бирок бул кыз жаман эмес деп кетет;  
Анан кайра мүнөздөрү жакындап,  
Үйүр алып, үйлөрүнө чакыртат,  
Чоп-чоп өбөт, колун назик кармашат,  
Чачын тарайт, жаңычалап жасашат;  
Тарап жатып, созуп сүйлөп сыр чубап,  
Палан менен паландаймын деп ырдап.

#### XLVII

Башканыкын, өзүнүкүн макташып,  
Тентек үмүт, жаш тилегин жашырбайт,  
Мына ушинтип күнөөсү жок сыр ташып,  
Учурунда ушак сөз да тим калбайт.  
Бардык сырын айтып берип жаш кыздар,  
Айткан сырга – сыр төлөмөк деген бар.

Эми сен айт деп кыйнашат Таняны.  
Ал тан калат чыгара албай эч маани;  
Айласы жок көңүлдөнбөй кеп угат,  
Бул кыздардын бул эмнеси деп турат,  
Ошондуктан баарын катып жашырын,  
Асыл-кымбат, сүйүү-күйүү ташкынын  
Жүрөгүнүн тереңине бек катат,  
Бул эч кимге айтылбасын деп калат.

### XLVIII

Татьяна, ырас, көңүлдөнөт өзүнчө  
Тыңшасам деп көпчүлүктүн кеңешин,  
Бирок чиркин мейманкана үйүндө  
Эл сүйлөшөт эч маанисиз немесин;  
Супсак, кургак, кептеринин даамы жок  
Ушагы да – ушак эмес, ойлосоң;  
Күбүр-шыбыр күңкүлдөктүк эми жок,  
Эч болбосо эсте калар жери жок,  
Акыл чыкпайт күн-түн бирдей сүйлөсүн,  
Мээсин казсын, мейли дөөрүп үйрөнсүн;  
Ошентсе да, жарык акыл жарк этпейт  
Күлкү үчүн да ага жүрөк былк этпейт,  
Шылдың кылар макоолуктун мазасын  
Көндөй свет сенден таба албасмын!

### XLIX

Архивдиктин бозойлору<sup>1</sup> топурап,  
Таня кызга чогулушат чойкоюп.  
Өздөрүнчө угуза айтып кобурап,  
Тигил мага жакпай калды деп коюп;  
Да бир кокуй – арсыз неме курч карап,  
Таня кызга сугу түшүп суктанат,  
Каалгага кагаз төшөп эпилдеп,  
Ашык ырын жазып жатат жепилдеп.  
Кызды көрүп жеңесинин жанынан  
Вяземский шып деп барып жай алган,  
Байкай калып анын наркы жагынан  
Бир абышка чачын оңдоп сыланган,  
Мунуң ким деп акынымдан сураган.

### L

Турган жайга Мельпомендер<sup>1</sup> дүңгүрөп,  
Улугандай созо сүйлөп муңданып,  
Калп жалтырак кийми менен сөйрөктөп,  
Кыймылына көрүүчүлөр кубарып.

<sup>1</sup> Чет эл министрствосунун архивинде иштеген жаштар.

<sup>1</sup> М е л ь п о м е н а – трагедиянын мазасы.

Талиянын<sup>2</sup>, бир калыпта ойнуна,  
Анча жакпай баргандардын оюна,  
Жалгыз гана терпейхора<sup>3</sup> даңктана,  
Жаккан жайда, эмки биздин жаштарга,  
(Баягыда биз өспүрүм чактарда,  
Жакканы чын мага жана сага да).  
Таня кызга эчким салбайт этибар  
Көз жүгүртпөйт, сүйүүгө тар лорнеттер<sup>4</sup>  
Дүрбү салбайт, кыраакы, кооз мырзалар,  
Ложадагы, креслодогу катарлар.

## LI

Анан кызды зоок үйүнө апкелет<sup>5</sup>,  
Анда эл көп, бык-бык этет, үн кана  
Музыкалар, май шамдары жарк этет,  
Жуп-жуп болуп чимирилет бул жакта,  
Сулуу кыздар жеңил кийген желбиреп,  
Бул үлпөттө нечен түркүн эл жүрөт,  
Чогуу олтурган бойго жеткен кыздарды  
Таня көрүп өз ичинен таң калды.  
Мында жүрөк журтка маалим франттар,  
Көөдөксүнүп түс көрсөткөн чунактар,  
Лорнет салбайт көңүлүндө кесир бар.  
Мында келген дем гусарлар  
Шарк-шурк этип, элди айраң кылууга,  
Көздү тартып, анан кайра сызууга.

## LII

Сулуу-сулуу жылдызындай асмандын  
Нечен сонун сулуусу бар Москванын,  
Бирок дагы арасында алардын  
Аппагы бар ак айындай асмандын.  
Бирок аны атай албайм сыр бекем,  
Мен лирамды шыңгыр какпай жөн кетем,  
Жогорку айткан ак ай өндүү жаркырап,  
Көп келин, кыз арасында нурданат.  
Асмандан зор ардагына мактанып,  
Кубанычтуу кучагына жерди алып,  
Кандай укмуш ал суйкайып караса!  
Кой, кой, аны; туура келбес ал иштер,  
Сен айдайдын көбүн сүйдүң, жетишер.  
Күлкү, чуулар, жүгүнүүлөр жана да,  
Мазурка, вальс, галон, бийи... Бул кезде  
Эки картаң жеңесинин жанында

<sup>2</sup> Т а л и я – комедиянын музасы.

<sup>3</sup> Терпейхора – Бийдин музасы. Бул жерде театрды айтып жатат.

<sup>4</sup> Л о р н е т т е р – жалгыз көздүү театр дүрбүсү.

<sup>5</sup> З о о к ү й ү – дворяндар жыйыны, бал өтчү жай.

Таня олтурат сезбегендей эч нерсе;  
Карайт Таня, эч нерсени көрө албайт,  
Ак сөөктөрдүн толкунунда көнө албайт,  
Жаман көрөт; ага капа... оюнда,  
Эркин турмуш кала берген алыста...  
Кыштак келет, кедей элин сагынат  
Обочо үйү, ошондогу ойноо чак...  
Күмүштөнүп мөңкүгөн суу шылдырап,  
Романдары, гүл жайлары, калың бак,  
Көлөкөлүү аллеялардын салкыны  
Баягыда кезигишкен алтыны.

#### LIV

Мына ошентип ою калкыйт алыска;  
Унутулат мындагы эл, ушул бал,  
Айтса-айтпаса күтүлбөгөн бул маалда,  
Көзүн албайт менсинген бир генерал.  
Бир бирине көзүн кысат жеңелер,  
Түртүп койду, Таняны бул немелер,  
Шыбырашты экөө – эки жагынан  
– Сол жагыңды... Сол жагыңды карасаң  
– Сол жагыңды? Сол жагымда эмне бар  
– Эмне болсо – ошол болсун карап кал.  
Тигил топто, байкадыңбы? алдында,  
Тээ тетиги мундирлүүнүн жанында...  
Ана басты... Туруп калды, байкап ал...  
«Кайсы, кайсы? Тээтиги жоон генерал?»

#### V

Андай болсо куттуу болсун айткыла,  
Силер билген менин асыл Таняма.  
Кайрылалы эми жолдун оңуна,  
Онегинди оюңарга алгыла...  
Баса достор, сөзүм бар бул маанайда:  
Мен ырдаймын жаш досумду ырымда,  
Көңүл бурам кылыгынын баарына.  
Андай болсо жан тирек бол жаныма.  
Эпикалык касиеттүү о Муза!  
Жол көрсөтөр түз таяк бер колума,  
Адаштырба жолдун оңу-солуна. -  
Мунум бүтсүн, милдетим жок жонумда.  
Классициздин жол-жобосун аткардым,  
Кеч болсо да кириш сөзүн баштадым.

#### Сегизинчи глава

Кош! Эгерде айрылууга кез келсе,

## Түбөлүккө коштошолу эмесе

Б а й р о н

## I

Бир кездерде бак ичинде Лицейдин  
 Өмүрүм тынч, гүлдөп турган кезимде,  
 Сүйүп окуп Апулейдин<sup>1</sup> китебин,  
 Цицеронду<sup>2</sup> анча тутпай эсиме,  
 Жүргөн кезде, сырдуу өзөн жээгине  
 Жазда кайткан аккумулярдын үнүнө  
 Үнүн кошуп тунук суунун ээнине  
 Муза келип мени тарткан демине.  
 Мына ошондо окуучулук тар үйүм,  
 Шарт ачылып жүзүн жарып өзүнүн,  
 Муза берген жаштыгыма сонун той  
 Балалыктын тамашасын жөн койбой  
 Ырга салган, бала даңкын мактаган,  
 Жүрөгүмдүн сырын тарта баштаган.

## II

Уккан элдер бизге жылуу жылмайды;  
 Ал ийгилик көңүлдү ачкан, кубанткан,  
 Карт Державин байкай коюп атайы  
 Өлөрүндө көгөргүн деп бата айткан.

.....

## III

Адат кылып бекем тутуп жаныма  
 Акындыкты тагдырыма байлагам,  
 Орток болуп калктын кайгы-зарына,  
 Мен музамды токтоо кармап алпарам;  
 Шаң-салтанат, калың талаш-тартышка,  
 Каардуу кылып түн кайтарган сакчыга;  
 Ошол сонун той, тамаша жайында  
 Муза чексиз кубат берди ырыма,  
 Вакханка<sup>1</sup> өңдүү чардап жүрдү ал мында  
 Каркыт алып ырдап элдин сыйына.  
 Ошол күндүн бир өстүрүп жаштары  
 Кадырына жакындаша баштады,  
 Мен кубандым, ыраазы болуп мактандым,  
 Музам болуп досчулукка тапканым.

<sup>1</sup>Апулей – II кылымдагы Рим акыны, «алтын эшик» деген романдын автору

<sup>2</sup>Цицерон – биздин доорго чейинки I кылымда чыккан Рим жазуучусу жана мамлекеттик ишмер.

<sup>1</sup>Вакханка – байыркы Грециядагы вионун жана токчулуктун кудайы Вакты кадырлоочу.

## IV

Бирок да мен ал жаштардан бөлүнүп,  
 Алыс качтым... музам келди соңуман.  
 Барган сайын жаныма ысык көрүнүп  
 Мен тайгаланам тартып кара жолуман.  
 Табышмактуу жомокко ооп ыкласым,  
 Кээ убакта аскасында Кавказдын  
 Ленора<sup>2</sup> экөө айдын аппак нурунда  
 Атка миңип чаап жүрдүк жанымда!  
 Кээ убакта Тавриданын боюнда  
 Табышы жок жүндүн терең койнунда  
 Мени алпарган тыңшагын деп толкунду  
 Нерейда<sup>3</sup> кобураган кобурду,  
 Жарга урунуп күр-шар эткен суу күчүн,  
 Ардакталган ата салтын өзүнүн.  
 Алыс таштап өткөн шаар борборун  
 Шаан-шөкөт, оюн-күлкү жыргалын,  
 Молдова өңдүү жери муңга толгондун  
 Алачыкчан көчүп оокат кылгандын –  
 Арасында Музам бардык жол кезип,  
 Элин жерип, жапан болуп кеткенсип,  
 Өз сөздөрүн, кудай тилин<sup>4</sup> унутуп,  
 Чоочун жерде чоочун жүрүп тумчугуп...  
 Ошол кезде, баары дароо өзгөрдү  
 Башка болуп, анын эмки көргөнү:  
 Муза айланып конду менин багыма  
 Уезднойлук сулуу болуп жаш гана,  
 Көзү муңдуу, калың кайгы жолунда,  
 Французча китеби бар колунда.

## VI

Биринчи ирет алып кирем мен бүгүн  
 Ак сөөктөрдүн раутуна<sup>1</sup> музамды –  
 Ал бир сонун талаада өскөн көркөмүм,  
 Эсим кетип аяп карайм мен аны  
 Ак сөөктөрдүн катарынан арылып,  
 Франтгарга, дипломатка азыраак –  
 Токтоп туруп аялдардан бут тайып,  
 Орун алды; көз жүгүртөт кылчайып, –  
 Дуу-дуу түшкөн калың жыйын тобуна,  
 Желп-желп эткен нечен түркүн порумга,  
 Алда кандай ызаат кыла, коруна –  
 Жаш аялга олтурган бир орунда,  
 Кара тарткан эркектердин рама бар,

<sup>2</sup> Л е н о р а – Бюдгеранын балладасынын каарманы, Жуковский которгон.

<sup>3</sup> Н е р е и д а – байыркы гректердин уламасында суу кудайы делинет.

<sup>4</sup> К у д а й т и л и – поэзиянын тили.

<sup>1</sup> Р а у т – к е ч е .

Сүрөт болгон ортосунда аялдар.

## VII

Ага жагат сылык, сыпаа тартиби  
Жана дагы олихаркия<sup>2</sup> салттары,  
Токтоо тартып томсорунат ар кими,  
Чинден<sup>3</sup>, жаштан ар кыл болгон шарттары  
Дал ушундай тандамалуу элдердин  
Арасында бүркөө турган тигил ким?  
Бардык элге чоочун өндүү көрүнөт,  
Өң-түспөлү өзгөрүлөт, бөлүнөт,  
Жерден безген элес өндүү байкалат  
Сынган эрби? Кимдигин ким айта алат?  
Кайдан келди? Неге келди? Ким билет?  
Кимдер буга Евгений деп шек берет?  
Койчу, кантип?.. Койбой эле дал ошол!  
Ошол болсо, алып келди кандай жол?

## VIII

Кантти экен ал? Токтолдубу, же жокпу?  
Же ошондой кудай урган немеби?  
Көрсөк экен, деги өзүн, ким болду?  
Кандай экен көз карашы, ченеми?  
Билсек экен бошондугун, бекемин,  
Космополит, же патриот экенин,  
Гарольд бекен, же дин сүйбөс немеби?  
Же кубулуп түс өзгөртүп келеби?  
Же ак көңүл жакшы жигит болдубу?  
Же биз окшош момураган момунбу?  
Менин айтар жалгыз гана акылым:  
Таштаса дейм калп – жасалма кылыгын,  
Жетер эми, көптүн башын маң кылды,  
Таанышыңбы? Ооба, жок да – чындыгы.

## IX

Ооба, жок деп неге арсар айтасың?  
Неге ага мындай салкын баа бериш?  
Себеби бар, башкача көз карашың  
Жок нерсени талкууга алыш биздин иш;  
Ал Онегин, эселек курч адамды,  
Өзүмсүнгөн көөдөнү жок арамды,  
Шылдың кылган, маскаралап таштаган,  
Акыл жолун, башка жолго баштаган,  
Ошондуктан биз анысын жек көрүп  
Сөз кылабыз миң электен өткөрүп,

<sup>2</sup> О л и х а р к и я с а л т ы – (кеңеши) тандалгаи элдин кеңеши.

<sup>3</sup> Ч и н – кызмат даражасы.

Ошол жагын жамандыкка алабыз,  
Чоңго-чоңдой айып-күнөө салабыз,  
Тайкы пикир, тар адамдар куп келип,  
Ошондуктан аны жактап жүрбөйлүк?

## X

Бактылуу ошол – жашында ким жаш болсо,  
Бактылуу ошол – мезгилинде жаш толсо,  
Башы бышып турмуштагы сыноого  
Нечен түркүн кыйындыкка баш болсо,  
Бактылуу ошол – жок санаага батпаса,  
Кара свет коомуна бек капталса,  
Жыйырмаасында кооз жана өрт болсо,  
Отузунда аял алып токтолсо,  
Элүүсүндө таза болуп тим турса,  
Чоң кичине карызынан кутулса,  
Ким байлыкка, акча жана атакка  
Шашпай гана кезек менен аттаса,  
Бактылуу ошол – кылым күнү батканча –  
Н. Н. деген жакшы адам деп макталса.

## XI

Жаман экен, ойлой келсең биз үчүн,  
Жаштык деген текке гана берилген,  
Эртең түк жок, болгон менен ал бүгүн,  
Алдай берген, соолуй берген, кемиген.  
Биздин нечен таза, ууз тилектер  
Биздин нечен ой, максаттар, милдеттер,  
Бат алмашып чирип, чирип жок болду,  
Күзгү түшкөн жалбыракка окшоду,  
Кандай кыйын, кандай жаман байкасак,  
Бир кыл турмуш өтүп жаткан шака-шак.  
Анын майда ырымы көп миң түркүн  
Ак сөөк тобун ээрчип барып ал бүгүн  
Же айта албай, ичтеги оюн жаза албай,  
Сандалабы элден алыс калгандай.

## XII

Талкууланып калктын калың чуусуна,  
Жакшы эмес го (кошуларсың сен буга)  
Түшүнүксүз элес болуп ал мында  
Сөзгө алынат жамандыктын жагына;  
Ойлогон бар, кайгылуу бар кемпай деп  
Шайтан го деп азып жүргөн тентиреп,  
Сырт-сапатын Демонума<sup>1</sup> келтирет.

<sup>1</sup> «Демон» – Пушкиндин 1823-жылда жазган ыры. Көңүл кайтуулук айтылат.

Онегиним (кайра болсун лганга эрмек),  
Баягыда курман кылып курдашын  
Эмгек кылбай ээн өстүрүп бир башын,  
Жыйырма алтыга келип турган убагы  
Бекердикке канган өңдүү кумары,  
Кызматы жок, аялы жок, орду жок,  
Бир жан болду эчтекеге Жолу жок.

### XIII

Көңүлү сыздап, улам ырбап капасы,  
Жер которуп, эл кезүүнү ойлогон,  
(Мындай кесип – жан азабын тапмасы  
Тобокелге бел байлоого шарт койгон).  
Ошондуктан тууган айлын таштаган  
Жер-суусуна кайра аяк баспаган,  
Алыс калган кандуу кара сөлөкөт,  
Түшкөн кетпей элес болгон өнөкөт,  
Ал айланды максаты жок сапарын,  
Жазмак үчүн калың капа катарын,  
Мындан дагы эч бир пайда чыкпады,  
Көңүлү калды, буга дагы муздады;  
Дуушар болду, кайтып келе жатканда  
Чацкийдей кораблден – чоң балга.

### XIV

Мына жыйын толкуй түшөт дуулдап,  
Зал термелет бирдемени шыбырап...  
Бир жаш аял, кийген кийми кубулат,  
Чоң генерал ээрчий басат утурлап.  
Токтоо, сылык, шашма аялга окшобойт,  
Ырайы ысык, бирок сөзгө токтобойт,  
Өзүн жасап, көрүнгөнгө карабайт,  
Өйдөсүнүп, артыкмын деп санабайт,  
Кылыксынбайт, кылтындабайт эркелеп,  
Бой көтөрбөйт, токтоо мүнөз, салты бек.  
Эң жөнөкөй, жасап койгон немедей  
Ар нерсеси эби менен келгендей,  
Сымбаты асыл, көркү сонун башкача  
Кичи пейил, сөөгү тунук таптаза.

### XV

Бардык аял бир аялга ийрилип,  
Жылмайышып ызаат кылат карылар,  
Өткөн эркек урмат кылып ийилип,  
Кара бекен деген ичте ою бар;

Кыздар болсо тырс этишпей басышат,  
 Ийменишип шыбыш бербей калышат,  
 Мурдун чүйрүп көкүрөк кереген көркү бар,  
 Жандап баскан жанагы чоң генерал.  
 Эч ким андан кылдай айып таба албас,  
 Сынаганга сынып сындан тайгылбас,  
 Бир жеринен кемтик таап аялдан  
 Ушул күндө мода болуп жайылган,  
 Лондондуктар буга койгон чоң ыклас  
 Vulgar<sup>1</sup> сөзүн ага эч качан коё албас.

## XVI

(Жакшы көрөм ушул сөздү, чын жерим  
 Бирок аны орусчалап айта албайм;  
 Биз билебиз анын жаңы киргенин  
 Ошондуктан көп анчалык байкабайм.  
 Туура болор какшык түрдө ырларга).  
 Кайрылайын мен жанагы айтканга.  
 Тынч, сабырдуу, жумшак гана жоодурап  
 Бир орунда кыймылдабай олтурат  
 Келбетиндей Воронская Нинанын,  
 Өзү болуп Клеопатрасы<sup>2</sup> Ниванын.  
 Ушул жерде сынап карап турганың  
 Көргөн кезде анын укмуш ыраңын,  
 Айтар элең Нинаң мындан ыраагын.  
 Канткен менен тең келе албас ал буга,  
 Көз жаңылтар көркү сулуу болсо да.

## XVII

«Кантип эле» – дейт Евгений өзүнчө, –  
 «Ошол болсун? ...Тим эле өзү... Жок, башка...  
 Кайдан! Жок ай, өскөн неме түпкүрдө...»  
 Дейт да жашып, чыдай албай бир паска –  
 Лорнет алып ошол жакка көз салат,  
 Карай, карай, тааный албай таң калат,  
 Дагы карайт, элес-булас шоокумдап  
 Көңүлүнө унут калган из салат.  
 «Айтчы, князь, билип жүрбө кокустан,  
 Ким тээтиги кызгылт берет, байкасаң  
 Өкүл менен сөз сүйлөшүп олтурган?»  
 Князь анда жыла олтуруп ордунан:  
 – А, айтпаса! Элде болбой сен тууган,  
 Байкабапсың; жүр таанышып алгыла?  
 «Ой кимге, я?» – Аялыма – жарыма. –

<sup>1</sup> Vulgar – жаман кийинген деген мааниде.

<sup>2</sup> Клеопатра – биздин доорго чейинки I кылымдагы Египет ханшасы, сулуулугунан даңк алган.

## XVIII

«Жарым дейби? Үйлөндүңбү ой? О мына!  
Айтсаң, качан?» – Туура экинчи жыл кетет. –  
«Кимге дейсиң?» – Ларинага. – «Таняга!»  
– Таанышасыңбы? – «Бир кездерде коңшу  
элек».

– Жүр таанысаң! – дейт да князь жакындап,  
Сылык гана зайбын карай алпарат,  
Тааныштырат, жакынына – досуна  
Княгиня анда буга көз сала...  
Жүзүн тартып сүрдөбөгөн болсо да,  
Сырга бекем, канча токтоо болсо да,  
Туруп калды, кыялдана, таңдана...  
Бирок аны чыгарган жок сыртына:  
Каргылданбай ошол эле үн менен,  
Ызаат айтты өзгөрбөгөн түр менен.

## XIX

Ооба, чиркин! Чоочуган жок көңүлүндө,  
Кызыл же сур, кубулуу жок өңүндө...  
Көз ирмебейт, мындай укмуш жөнүндө,  
Болк эткен жок, ошол эле түрүндө...  
Мунун баарын кылдат байкайт Онегин  
Билбей такыр бекемдиктин себебин,  
Эски кылык-жоругунун бири жок,  
Сүйлөшсөм дейт, сүйлөшүүнүн орду жок.  
Таня сурайт кыялынан жаңылбай:  
Алың кандай, ишин кандай, жол кандай?  
Сүйлөнүз дейт айыл жактан кабарлай,  
Анан кайра күйөөсүнө жалт карай  
Чарчагандык ышаратын билгизет,  
Муну таштап, ары карай жылт этет

## XX

Ушул Таня, баягы эле Танябы,  
Бир кезекте кыйын жерде кездешкен.  
Бул романдын башын эске алалы,  
Түнт токойдо, ыраак жерде термелген  
Жакшы жүр деп, жакшылыкка жол ачып,  
Акыл айткан ак тилекти самашып, –  
Ошол эле жазган каттын ээсиби?  
Бек катылган ошол күндүн мезгили,  
Ачык сырлуу, эркиндикти эңсеген  
Ошол эле ак көңүлдүү кыз бекен?..  
Же бул түшпү? Түк биле албай таң калган,  
Бир кезекте анча оюна албаган...  
Кантип эле кол жетпеске кыз жетип,

Басып кетсин көзүнө илбей шарт этип?

## XXI

Калың жыйын чоң раутту калтырып,  
Терең ойлоп үйгө кайтып келатат;  
Санаа ачуу, таттуу даамын татытып,  
Анан аны магдыратып уктатат.  
Көзүн ачса – бирөө келип кат берет  
Князь досу чакырат келгин деп, –  
Чоң үлпөткө, «Кудай жалга тигиге!..  
Барам, барам, даяр болом эми эле!»  
Дейт да дароо жаза салат жооп кат  
Жумшак айтып адеп менен сылыктап  
Эмне болду? Чоочугандай түшүнөн  
Каны ташып, өзгөрөт тынч түрүнөн?  
Дарты барбы? Неге минтет? Же муну  
Чакырабы – жаштык сүйүү учуру?

## XXII

Онегин дос кайра санайт убагын  
Кайра шашат бүтүрө албай күн сонун,  
Уккандан соң саат онду урганын  
Дароо жөнөйт. Эшигинде ошонун;  
Төрө үйүнө сүрдөгөндөй жай кирет,  
Таня олтурат жалгыз сергип, эркиндеп,  
Экөө бирге далай минут өткөнчө,  
Тым олтурат келише албай бир сөзгө,  
Айтайын дейт Онегинден кеп чыкпайт,  
Айтайын дейт, ички санаа тынчтыпайт,  
Жооп берет, ошол бойдон тим болот  
Ого бетер көңүлүнө дарт толот.  
Карап коёт, бирдеме дээр бекен деп,  
Бирок Таня токтоо, эркин жана бек.

## XXIII

Эри кирет. Жүзү жарык сөз салат,  
Дароо бузуп азыркы суз жорукту,  
Онегинге эсиндеби ой деп калат,  
Эске салып жаш кездеги шоктукту.  
Күлүп калат. Келе баштайт меймандар,  
Жөн тура албай сөздөрү курч кайрандар.  
Ак сөөктөрдүн чоң ушагын козгошот,  
Сылыктыктын жакшы жолун жолдошот.  
Таня алдында эстүү тутуп өздөрүн  
Четке буруп орой кылбай сөздөрүн,  
Жүз мертебе айтылганды дагы айтып,  
Ойлуу сүйлөп, маани жагын байкашып,

Уккан уюп, жаман айтып чочутпай,  
Ачык, жандуу дурус өттү бир далай.

**XXIV**

Мындагылары гүлдөрү эле шаардын,  
Атактуулар жана сонун модалар,  
Калкка маалым, көбү тааныш алардын,  
Эң керектүү макоолор да мында бар;  
Жыйында бар жаштары өткөн аялдар,  
Гүл тагынган ачуусу кырс адамдар;  
Бөлүнүшүп кыздар өзү бир бөлөк,  
Бир топ неме мисирейген өңдөнөт  
Жана да бар башка жактын өкүлү,  
Мамлекеттик маселенин өкүмү,  
Кары адам бар атырдан мол куюнган,  
Күлкү сөзгө эң бир чебер туюнган,  
Абдан чечен жана кыйын күлдүргөн,  
Өзүн калкка көп билгизбей тим жүргөн.

**XXV**

Мында келген какшык ырды сүйгөн жан,  
Мындагынын баарына терс господин,  
Жини келип чайдын таттуу даамынан  
Аял түрүн сүйлөгөнүн эркектин  
Жаман көрүп жана роман талкуусун,  
Кош вензелге<sup>1</sup> чыгара албай ачуусун,  
Жини келип согуштарга, журналга,  
Жааган карга жана өзүнүн зайыбына.

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

**XXVI**

Силер билген Пролазов да бул топто  
Кемпайлыгы маалым болгон башынан,  
Сүрөт тартып түрлүү, түрлүү альбомго,  
Көрүнгөндү шылдың кылып асылган;  
Аркы эшикте балдын бийи<sup>1</sup> какайып,  
Сүрөт өңдүү, тартибинде жок айып,  
Вензель – падыша сарайындагы берилчү сыйлык.  
Балдын бийи – балды башкаруучу адам.  
Өңү кызгылт, күлүп койбойт жылмайып,

<sup>1</sup> В е н з е л ь – падыша сарайындагы берилчү сыйлык.

<sup>1</sup> Б а л д ы н б и й и – балды башкаруучу адам.

Каккан казык, карап койбойт кылчайып,  
Бер жагында да бир чоочун жолоочу  
Кийми келген, бул да оңой болбоочу,  
Мындагы элге кейпи күлкү туудурат,  
Койкоюңку короздонуп бөк турат.  
Олтурган эл бирин-бири карашат,  
Көзүн кысып тигини деп жаңдашат.

## XXVII

Анан менин Онегиним ушул кеч  
Жалгыз гана Татьянаны ойлоду,  
Баягы жаш, баягы уяң кызды эмес,  
Жөп-жөнөкөй кедейчилик тордору;  
Токтоо тарткан, ойлойт, төрө айымын,  
Сунган колго урматы зор эми анын,  
Салтанаттуу ханшасындай Неванын...  
О адамзат! Өз алдыңды байкагын!  
Баарың келип Ева энеден тарадың,  
Батыра албай тагдыр башка жазганын,  
Сени азгырган жыланың бар карагын  
Эсиндеби ыйык даамдан алганың<sup>2</sup> –  
Билип турам, ошол максат ниетинде  
Ансыз бейиш, – бейиш эмес силерге.

## XXVIII

Татьянанын өзгөргөнүн карагын!  
Кара кандай чоң даража алганын!  
Тагдыр анын көктөн берип талабын,  
Көрчү анын эмки сонун заманын!  
Ким билиптир момун кызы талаанын,  
Бүгүн минтип улуу орунга барарын!  
Мүлдө залга өкүм көзүн салаарын?  
Бир кезекте Онегинди сүйдү эле!  
Сырын төгүп, нечен-нечен түндөрдө  
Морфей<sup>1</sup> келип уйку берип кеткиче,  
Нечен-нечен санаа түшүп эсине  
Демин кошуп, айдын алсыз демине;  
Көңүлүңдө бирге болуп болочок  
Ынтымактуу күн курарбыз деп ойлоп!

## XXIX

Сүйүү деген – бардык жашка тең орток;

<sup>2</sup> Мында Татьянаны – өзүндүн кечээкинди унуттунбу дегенди билгизет.  
Ева – библияда элдин таралган түпкү энеси делинет. Адам-адам ата. Алар бейиште жүргөндө кудай өмүрдүн жемишинен – даамынан башкага уруксат берет, бирок шайтан азгырып жедирип коёт. Кудай экөөнү тең бейиштен кууп жиберет.

<sup>1</sup> М о р ф е й – байыркы грек уламаларында уйкунун кудайы делинет.

Бирок башка ууз жүрөк энчиси,  
Жанга серүүн, жаз желиндей бороондоп  
Жаштык күнгө жыргал айдап келчиси:  
Алар кайда, улам өсөт, көгөрт,  
Жаз жаанынан күч алгандай күчү өнөт,  
Турмуш кенчин, берекесин ташытат,  
Сонун гүлүн, таттуу даамын татытат,  
Ал биз окшош жашы улгайган шордууга,  
Мөмөсү жок, кыска кара жолдууга:  
Сүйүү деген – муздак, супсак бир нерсе,  
Эгер тагдыр күз шамалын жиберсе,  
Биз кара жер, терең сазга айланган  
Тегерегин токой басып калдайган.

### XXX

Бул анык кеп: биздин ошол Евгений,  
Жаш баладай ашык болду Таняга,  
Баягыдан ары кетип ал эми,  
Ойлогону ушул болду бир гана.  
Качар, коёр, уят жагын карабай  
Таня үйүнө бир күн барбай тура албай  
Атын айдап жетип барат ар күнү,  
Көлөкөдөй сая кууп жүгүрдү;  
Жыргап калат ийнине аса салганга  
Буа<sup>2</sup> кийими ылдый түшө калганда,  
Же кокустан колу урунса колуна,  
Же айдаса лакей<sup>3</sup> койбой жолу  
Кол жоолугу түшүп кетип ошондо –  
Ал ыраазы, алып бере койгонго...  
Ошентсе да көзүнө илбейт баары бир,  
Мейли асылсын, миң аракет жасасын,  
Сылык күтөт, оюнда жок жаман кир,  
Ашык айтпайт үч ооз сөздөн башкасын,  
Кээде аган жүгүнөт да тим болот,  
Кээде көрбөйт келген өңдүү бир конок,  
Кылтындаган эрке кылык мында жок,  
Жогорку элге ал эң эрээн иш болот.  
Өңдөн кетип, азыр барат Онегин  
Билбейт Таня, анын минткен себебин  
Каны качып арык тарта баштады,  
Чахотканын дарты чалып алганбы  
Догдурлардан-догдурларга алпарат,  
Анын баары «дары сууга!<sup>1</sup>» дел табат.

### XXXII

<sup>2</sup> Бу а – Мойнуна илген асыл жүндүү кооздук кийими.

<sup>3</sup> Л а к е й –кошоматчылар, кызматчылар.

<sup>1</sup> Д а р ы с у у г а – курортторго.

Ал баш тартат, дары сууга барганча,  
Макулмун дейт жазмыш мага көр жазса,  
Тобокел дейт. Таня сезбейт балача,  
(Аял деген ошо эмеспи я баса)  
Ал мейли дейт, бирдеме өнөр бекен деп,  
Үмүт үзбөйт, оорудан соо, соодан бек  
Төрө айымга калтыраган кол менен  
Катын жазат жалындаган дем менен.  
Чындыгында өзү мындай каттардан  
Көңүл жылыр эч бир пайда таппаган;  
Ошентсе да айла кетсе не чара,  
Алы келбейт эми мындан башкага,  
Жүрөк дартын бассам деген амалы,  
Мына мындай ошондо анын жазганы:

### ОНЕГИНДИН ТАТЬЯНАГА ЖАЗГАН КАТЫ

Дары сууга – курортторго.  
«Билип турам: шылдың кылар  
Менин муңдуу сырларым,  
Мунум уят, күлкү чыгар,  
Мейлиң өзүң сынагын!  
Не демекмин? Оюм кайсы,  
Кантип ачып бермекмин?  
Балким шордуу мен атайы  
Шылдыңыңа себепмин!  
Кокус сизге кез келишип,  
Пейлиңизди жылуу сезип,  
Бирок терең кирбегем;  
Жакшылыктын багын байлап,  
Азоо өсүп мен карайлап,  
Барк-кадырың билбегем.  
Да бир себеп бизди бөлдү...  
Ленскийге убал кылдым.  
Жүрөгүңдүн ак көргөнү  
Менден кетти; мен тындым;  
Башкага жат ойду таптым:  
Азат, тынчтык бакыт дедим,  
Кара кандай жаңылгамын!  
Жаза тартар бар эбим!  
Жок, мүнөткө сизди эңсеп  
Артыңыздан эрчип жүрсөм,  
Көз карашың өзүмү ээлеп,  
Сүйүүңүзгө үшкүрсөм,  
Сизди карап, терең байкап  
Касиетиң кең билем...  
Куурап өлсөм самап, самап...  
Бакыт деген ушу экен!  
Бирок ага жетүү кайда...  
Кайда барсам жол туюк;

Бош күндөрдөн кайсы пайда,  
Кур санаага жан уруп;  
Тагдыр күнү кандай кыска  
Азабы көп ансыз да.  
Билем: менин күнүм тар;  
Өмүрүм мол болсун десем,  
Күндүзүмдөй эртең менен  
Көрүүгө үмүт парзым бар..  
Корком: айткан ак-зарыма  
Бүркөө карар бекен деп,  
Амалы деп, тек жасалма,  
Кагып салар бекен деп,  
Билсең, жаман кыйын экен  
Ашыктыктын кумары,  
Адаштырып акыл-эстен,  
Канды жанчып турганы;  
Аягыңа алдас уруп  
Жалынарым билбессиң,  
Өз алдыңда ыйлап туруп  
Багынарым билбессиң;  
Анан кайра, калп томсоруп  
Айтар кетип чамалап,  
Ишенбессиң, бактым болуп –  
Кансам десем, шат карап!..  
Эрк өзүңдө: менде күч жок  
Дарман жетпей курудум,  
Өзүң текшер, терең ойлоп,  
Кулуң десең кулуңмун».

### XXXIII

Жооп келбейт, кайра катын жаңыртат,  
Экинчисин, үчүнчүсүн удаалап,  
Жана жазат, жооп келбей зарылтат,  
Бир күнү аны, бир чоң жыйын чакырат..  
Кирип барат, маңдайында ал турат,  
Кандай сүрдүү! Ооз ачпайт, сөз сурап,  
У! Карачы, мындай катуу ким элең,  
Чилде-аяздын суугундай суз белем!  
Кара мунун, көңүл калды кыялын  
Эриндери бекем кармап турганын!  
Жер алдынан тиктеп карайт Онегин,  
Бирок тигил түк өзгөртпөйт иреңин.  
Кайда дарты, кайда аккан көз жашы?  
Бири да жок, кектүү сырдан башкасы...

### XXXIV

Балким коркор элдин ушак сөзүнөн,  
Балким чоочур, эрим билип коёр деп,

Жумшабайын деп сактанып өзүнөн  
 Бек тургандыр... деп Онегин шектенет.  
 Жок, ал бекер! Жөнөө керек Онегин,  
 Каргайт, тилдейт, башка мындай келгенин,  
 Кайра батат, кайра дартка чалдыгат,  
 Ак сөөк журттан баягыдай алыстап.  
 Үнсүз-күңүрт кабинетке камалып;  
 Самсып учуп, сансыз санаа саналып,  
 Калк ичинен арсыз кайгы кубалап,  
 Түшүргөндөй тузагына бек кармап,  
 Бекем мыкчып желкесинен жулмалап,  
 Куураткандай тар капаска бек камап.

### XXXV

Адатынча туш келгенди окуду,  
 Карап чыкты Гиббон<sup>1</sup> менен Руссону.  
 Манзанийди, Гердар<sup>2</sup> жана Шамфорду<sup>3</sup>  
 Мадан де Сталь<sup>4</sup>, Биша<sup>5</sup> менен Тиссону<sup>6</sup>  
 Барга ишенбес Бельди окуду бир сыйра,  
 Көпкө кармап Фонтенелди<sup>8</sup> алдына,  
 Иргеп, карап орустан да кээ бирин,  
 Жаман көрбөй жолуккандын эч кимин,  
 Альманахтан, журналдардан кый өтпөй,  
 Анда бизди үйрөтүүчү кеп эң көптөй,  
 Мени сөгүп катуу жазган сындарды  
 Жана кээ бир мактап койгон ырларды,  
 Андай да бар, айтуу керек ырасын,  
 Эмне дейин, кайта кудай жалгасын!

### XXXVI

Кош окусун? Ырас көзү китепте,  
 Бирок ою чаргып жүрдү алыста;  
 Үмүт, тилек, кайгы келип иретке,  
 Демин кысып, азап салды ансыз да.  
 Басмаланган тамгалардын жазуусун  
 Карап туруп таппай калат бир учун,  
 Кайдан-жайдан калыңдаган ой келип,  
 Балкып кетет жыргалына бой эрип.  
 Же бүлбүлдөп качканы эски укканы  
 Күңүрт тартып аны курчап турганы,  
 Же укмуштуу өнөр жасап болочок

<sup>1</sup> Г и б б о н – XVIII кылымдагы англиянын тарыхчысы. Мазони – XIX кылымдагы италия акыны.

<sup>2</sup> Г е р д е р – XVIII кылымдагы немецтик философ, сынчы жана акын.

<sup>3</sup> Шамфор – Франциянын атактуу публицисти;

<sup>4</sup> M a d a m e d e S t a e l – XIX кылымдагы Франциянын романтиги.

<sup>5</sup> Биша – Франциянын атактуу врачы.

<sup>6</sup> Тиссо – бул дагы ошондой.

<sup>7</sup> Бель – Франциянын жазуучусу.

<sup>8</sup> Ф о н т е н е л ь – XVIII кылымдагы француз жазуучусу.

Же болбогон узун жомок саптары,  
Же элестеп, кыздын жазган каттары.

### XXXVII

Бара-бара көзү илинип мемиреп,  
Жаңы көшүп уктап кетет азыраак,  
Чаташкандай акыл-эси кеңгиреп,  
Баш-аламан түшүнүксүз түш каптап.  
Талаада экен: жаңы эриген кар экен,  
Уктагандай төшөгүндө кепкенен,  
Кыймылы жок, бир жаш жигит сулк жатат.  
Үн күңгүрөп: Хош? Өлүптүр! – деп калат.  
Же качанкы унутулган душманы  
Келип турат мыскыл, ушак кылганы,  
Эки жүздүү жаштар жүрөт саны жок,  
Жаман көргөн жолдоштору жоон топ,  
Анан кайра айыл боло калат да,  
Терезеде Тая олтурат караса...

### XXXVIII

Акыл жетпейт, кыйын болуп бул жорук,  
Мээси айланып жинди боло жаздады,  
Айнысам дейт акындыкка жол тооруп,  
Акын болсоң табар элең жазанды!  
Бирок чындап көз боочулук жол менен  
Россиянын ыр өнөрүн эр немем  
Билип алып акындыкка ал калды,  
Мына ошентип ыр жазууга баштанды.  
Кайран немем чын акындык кейпи бар.  
Бурчта жалгыз олтурганын караңар,  
Маңдайында камин ысып алоолоп,  
Ал кыңылдап idolmio<sup>1</sup> деп коёт,  
Анткенинде кулап кетет коруна<sup>2</sup>  
Кармап турган туфлий, журнал колунда.  
Күндөр учат – ава жылып жаз келип,  
Кыш калтырап шалдыр-шулдур кулады,  
Айтканындай акын болбой мээ кеңип,  
Өлгөн да жок жиндиликтен соо калды.  
Жаз жанданат, жаны сергип жалдырап.  
Бүт кыш бою жаткан үйүн жаңылап,  
Ава кирип, ченге кирген ордунан  
Кош терезе, кол жылыткан корунан  
Жаз ээрчитип сөөлөтүнө тамшантат.  
Элдер эми Нева бойлоп муз тартат  
Өйүз менен чубап өтүп баратат.  
Күн нур төгөт, тирүүлүккө ыракат.

<sup>1</sup> “I d o l m i o” – Италиянын элге жайылган ырынын башы.

<sup>2</sup> Отгук коруна.

Көчөлөргө үйгөн кардан суу агат,  
Тээтигинде кара жанын сабалап.

## **XL**

Онегиним кайда шашып баратат?  
Билерсиңер: айтканыңар ып-ырас,  
Ал баягы Танясына жол тартат.  
Ушунусун коёр бекен бу жылас?  
Өңү купкуу өлүк жандын өңү окшоп,  
Кирип барса, оозгу үйдө бир жан жок.  
Залга кирет... аркы үйү да бош турат,  
Эшикти ачып төркү үйүнө умтулат.  
Ушул жерде таң калдырат бир нерсе,  
Төрө айымы жеке олтурат бу неге?  
Иреңи суз, таралбаган чачы бар,  
Санаа бөлүп сан окуган каты бар.  
Жашы көлдөп, ыйлагандай жогуна,  
Улутунуп жаагын жөлөп колуна.

## **XLI**

Ой чиркин ай, ак жүзүнүн  
Сураттырбай билер эле бир көргөн!  
Ушул азыр, асыл Таняң мурдагың  
Такыр башка, урматы улук төрөдөн!  
Боор ооруду, жигит буга жылыды,  
Таняжандын аягына жыгылды;  
Селт эткендей андан боюн жыйырды,  
Жалт карады, жумшак аёо кылдыбы..  
Ачууланбай жана эч бир таң калбай,  
Оору жандуу өндөрүнөн көз албай,  
Жалынуусун, сырлуу муңун тапкандай,  
Баарын, баарын, жаңылуусуз так байкай,  
Баягы артык, баягы алтын түрүндөй,  
Жарк дей түштү, жайнап турган күнүндөй

## **XLII**

Буту астынан Онегинди тур дебейт,  
Жал, жал карайт, кароосунан айныбайт,  
Өпкөн колун, кайра тартып, кой дебейт,  
Жөн, тек коёт, жалынуусун жандырбайт.  
Эмки айтары эмне экен ал, ким билет?  
Бир топ мезгил туруп калат мемиреп,  
Анан Таня төмөнкүдөй үн берет:  
«Кой, туруңуз; айта турган бир ооз кен:  
Көңүлүмдө көптөн берки жүргөн шерт,  
Ай Онегин эсиндедир бир кезек,  
Тагдыр жазып, дуушар болуп бир себеп,

Бак ичинде кезигишкен биз элек,  
Эсиндеби? Мен тыңшагам кебинди?  
Эми сен ук, эмки кезек меники.

### XLIII

Ай Онегин, анда кандай жаш элем,  
Азыркымдан алда канча жакшы элем,  
Сүйгөн элем, махабатка мас элем,  
Жооп күткөм, мен үмүткө таза элем!  
Не дедиңиз? Жөн болдуңуз суз карап.  
Мен камыктым жаралуудай алсырап,  
Жаш сүйүүсү көнүмүш болуп көп убак,  
Адат болгон, ошондуктан сиз муздак –  
Көз салгансыз... Ойлоп калсам кудай ай,  
Мен дагы эле ыза болوم чыдабай,  
Сизде айып жок, андай кыйын саатта,  
Тагдырымды сиз салдыңыз калыска...  
Актыгыңыз: адамдык парз деп табам,  
Аныңызды, түк унутпайм, эч качан...

### XLIV

Жалган эмес, мен кызы элем талаанын,  
Алыс жүргөн билбей түйшүк заманын,  
Ошондуктан жакпай калган жамалым,  
Кай себептен, эми сизге жагамын?..  
Айтыңызчы, андан эмнем башка эле?  
Киргенимдир мындагы ак сөөк элдерге?  
Баштагым жок, бай элдерге теңеле  
Жүргөнүмдүр, атак-сыйга кенеле?  
Эрим болуп эл ичинде салмактуу,  
Падышага – сарай жакка атактуу –  
Бактымдандыр? Же максатың жаңылтуу,  
Элге жайып ал ушакты укмуштуу  
Ой бали деп элге болуп алымдуу,  
Же ошондой оюң бардыр мактануу?

### XLV

Бйлайм ырас... Унутпасаң эгерде,  
Жакшы көргөн баягыда Таянды  
Дал ошондой кагуу бере, жек көрө,  
Орундуу эле көңүлүм муздап калганы...  
Мына мындай кат алганча жаш төккөн,  
Сенин мени жек көрүүңдү эп көргөм,  
Ал кезекте жаштыгымды сиз аяп  
Боор оорудуңуз жаш санаама атайлап,  
Андан артык кайдан болот кадыр-барк,  
Андан артык кайдан болот чоң урмат...

Ал эмичи!.. Байлыгыма кызыгып,  
Жалынасың астыма жыгылып!  
Кандай уят сиздей асыл адамга  
Кулдай ыйлоо, кур нерсеге алдана!

#### XLVI

Мага Онегин мындай байлык – салтанат,  
Жадаткандай жасалмалуу дарт салат,  
Ак сөөк элде мен дүңгүрөп алган даңк...  
Кооз үйүм, таң-тамаша, бардык салт...  
Кимге опо? Колдоп келсе буларды –  
Миң жыл кийин, маскаралуу чууларды,  
Жарк-журк эткен сөлөкөттү алдама  
Бербес элем, баягы ээн бакчама,  
Китебиме, кедей – шордуу үйүмө,  
Ошондогу жаш балалык сүйүүмө,  
Сага Онегин жолугушкан жайларга,  
Күмбөзүнө алыс турган капкайда,  
Ушул күндө крестери эскирген  
Няням жаткан март жерлерге – кепкенен...

#### XLVII

Анда бакыт биздин колго келди эле!  
Тагдыр бузду мына жетем дегенде...  
Баары бүттү... Эми ал күндү эстебе,  
Жаман көрбө сага мындай дегенге...  
Жок дебедим жалынган соң энеме,  
Мына ошентип узатышты мени эрге...  
Бардык тагдыр бирдей болчу Таняга,  
Миң толгонсом айла чыкпай табарга...  
Кандай чара? Иш бүткөн соң сөз не керек,  
Кош түбөлүк, мени ташта деш керек,  
Чынымды айтам: көп жакшылык сенде бар,  
Сүйөм сени (жалган болбос эми алар),  
Бирок буйрук башка адамга токтолгон,  
Ошол үчүн өлгөнүмчө ак болом».

#### XLVIII

Ушуну айтып чыгып кетти Таняжан,  
Калды Евгений жаралуудай жарым жан,  
Чагылган ок жарк эткендей асмандан  
Толкун уруп эси оогандай башы маң...  
Бул минткенде, шпор үнү шарк этти,  
Таня эри шашып кирип келбеспи!  
Биздин баатыр кала берсин ошентип,  
Ал тигиге кексөө арам ой кетип.

Кой эмесе, токтотулсун, жазган ыр,  
Далай күнгө... Түбөлүккө... Таптакыр.  
Биз кап качан ээрчип алып соңунан  
Сапар кездик ааламдын зор жолунан...  
Жеттик эми... Биздин кеме токтосун,  
Ураа! – дейли (жададың го, ээ досум!)

## XLIX

Сен ким болсоң, ошол болгун, окуучум  
Мейлиң касым, мейлиң досум болбогун,  
Айрылалы, чын досчулук колуң сун,  
Айып этпе калсын сенден жолдошун.  
Менден кийин шашып жазган бул ырдан  
Унут калган жаш чагыңды карасаң,  
Же эмгектин эс алуусун таба алсаң,  
Жандуу сүрөт, курч сөз чыкса самасаң,  
Грамматика каталарын санасаң,  
Мен ыраазы ошонуңа жарасам,  
Кудайым бар, миң мертебе шүгүрлүк,  
Эңсегенде эрмек болсом бир күндүк,  
Же журналдын талашына жарасам,  
Кош эмесе, мына колум кол алсаң!

## L

Кечир мени, кери мүнөз жолдошум,  
Кечир мени, ак тилектүү идеал,  
Кечир мени, таарынычың болбосун,  
Кош ырларым, кошкун жаным, аман кал  
Сени менен черим тарап жыргадым.  
Шаң ичинде күн туманын сынадым,  
Билдим жана досторумдун сырларын,  
Көз алдыман агып өттү көп агым.  
Далай болду Таня эсиме түшкөнгө,  
Онегиним ойдон кетпей жүргөнгө,  
Бири келсе, бири оюма илинбей,  
Романымдын бүтөр учу билинбей,  
Жүрөк дегдеп, табышмак сыр тереңдеп,  
Санаа тарттым, ырым кандай болот деп.

## LI

Далай курбум жолугуша калганда,  
Кулак салган эң биринчи ырыма...  
О алар жок, болсо ыраак сапарда,  
Сади<sup>1</sup> айткандай, башка жазмыш аларда.

<sup>1</sup> С а д и (С а а д и) – XIII кылымдагы фарс акыны.

Мен аларсыз Онегинди бүтүрдүм,  
Ал эми асыл, силер билген кыз түрүн...  
Татьянамдын идеалын тапканча  
Арабыздан достор кетти бир канча...  
Жыргал экен, кайтпас турмуш жолуна,  
Жетпей кетсең, анын бүтөр соңуна,  
Канбай калсаң, анын ширин даамына,  
Роман өңдүү кызыгынын баарына,  
Жыргал экен тобокел деп айрылуу,  
Онегинден айрылгандай мен курдуу.

## АЛИШЕР НАВОИ

### *ЛАЙЛИ МЕНЕН МАЖНУН*

(Ү з ү н д ү)

#### ХШ

#### МАЖНУНДУН ЭЛ ЖУРТУНАН БЕЗИП БИЯБАН ТАЛААНЫН АЙБАНДАРЫ МЕНЕН ДОСТОШКОНУ ЖАНА НАУФАЛГА ЖОЛУККАНЫ

Жомогун тал-тал кылып талкууга алган  
Соңуна жомогунун муну улаган:

Бүткөн соң ажылыктын зыяраты,  
Кайтуучулар өз жерине кайра тартты.

Мажнундун атасынын көңүлү күнүрт,  
Уулунан алда качан үзгөн үмүт.

Байкады анын жолун тосо албасын,  
Тоскону ага айла боло албасын.

Бүт бойдон дос-тууганы муңга батып,  
Жахаңга көз жашынан сел каптатып,

Мажнун да эрте кайткан кечикпестен,  
Ак уруп тоо-таштарды кезип кеткен.

Ар күнү ар тарапка тентип чыгат,  
Биябан талааларды мекен кылат.

Мекендеп бирок анда тура албады.  
Өзү да не кыларын биле албады

Оюна эмне келсе баары мейли.  
Оозунда жалгыз айтар сөзү «Лайли»,

Сүйлөсө Лайли болуп жан дилинде,  
Ойлосо Лайли болуп пикиринде.

Таба албайт, анда барат, мында барат,  
Лайлижан көз астында шоокумданат.

Көргөндөй көркөмүнө көзүн салат,  
Лайлиси элес-булас караанданат.

Келбети, сулуулугу көңүлүн козгоп,

Гүлү бар төбөсүндө чынарга окшоп.

Чынарга Лайли өңдөнтүп башын жөлөйт,  
Гүл үчүн мөлт-мөлт аккан жашын төлөйт.

Жары үчүн кыялданат, санаа тартат,  
Көңүлүнөн жүз тизмектүү казал артат.

Казалдын уйкашында кыз сыпаты,  
Кыз аты сөз ичинде ибараты.

Укканда мейли муңдуу, шарттуу адам,  
Ошол замат жакшы көрүп жаттап алган.

Ырында – акыл күчү оттой жанган,  
Уккандын мээриминен буу чыгарган.

Сөзүндө кумар деми жашырылган,  
Ышкы эрки ар тамгага жапшырылган.

Ал ырга келиштирип күү чыгарган,  
Жыйналган бир уксам деп бардык адам.

Турмуштан солугандын жанын козгоп,  
Ойготкон кургагандын канын козгоп.

Ал кээде: акылына келе калса,  
Ыр табат, ак берметтей аппак таза.

Ал бирок, арманына бата калса,  
Аңкоодон ары кетет, анда канча.

Элирип элдин кебин билбей калат  
Өзүн да эмне дээрин билбей калат.

Жактырбайт, бар нерседен көңүлү калат,  
Арманга алек болуп азаптанат.

Бир мүнөт эске келбейт, кайгы артат,  
Сахара<sup>1</sup> сары чөлдөй зарга батат.

Ыйласа ый себебин өзү билбейт,  
Күлсөм дейт, күйүтү күч, күлкү кирбейт.

Урулган өз жаагына тамга салган,  
Жаны бар, жок экенин билбей калган.

Таң калат өз жакасын, өзү кармап,

<sup>1</sup> Са х а р а – чөл.

Аллага: «Лай-лау-ха, ил аллалап!»

Бирок да анын корккон белгилерин  
Ышкы айдап, ага кошот эрдик демин.

Жаш төгүп айткан зары тоону жарып,  
Кум-чөлдө куураган чөп сыяктанып,

Жалооруп жаш баладай ыйлар эле,  
Көңүлү жок беле десең ата-энеге.

Досундай ысык карап балээлерге,  
Ою жок мен досундун дегендерге.

Унутуп, ичер ашын таштагандай,  
Жанагы аш-тамагын алмашкандай.

Көз жашы сел-сел болуп эстегенде,  
Жейрендей адам көрсө үркөр эле.

Напсинин такыр кечип иттигинен,  
Кийикке – кийик болуп ээрчип кеткен.

Ал байкуш кайда олтурат, кайда барат,  
Кийиктер көнгөн малдай ээрчип алат.

Жибербей төрт жагынан курчап калат,  
Алардын койчусу өзү сыяктанат.

Кээ бирин маңдайынан жыттап өбөт,  
Кээ бирин соорусунан сылап көрөт.

Түш-тушта койчу итинде бөрү жүрөт,  
Жок, жок, ай кой кайтарган дөбөткө окшоп.

Чөл кезет, мындан башка эмне кылат,  
Мажнундун дарттуу муну көккө чыгат.

Мүлдө Араб падышасында Науфал сырттан,  
Окко дос, эрдигинен даңкы чыккан.

Калкынан кадыр алган жакшылыктан  
Ушул күн сейил куруп жолго чыккан.

Бул жерлер ошол Науфал бийлигинде,  
Ал мында аң уулоого келген эле.

Сан уруу сан калкынын колун курап,  
Сахара сар талаада аттар зуулап,

Алардын арасында калды Мажнун,  
Кашына калың кийик келди мунун.

Салбырап, илбесиндин бири калбай,  
Удургуп качып берди буга карай,

Мажнунга жанын коргоп жалынгандай,  
Пааналап баары ошого табынгандай.

Көзүмө чоочун болуп мындай адат,  
Токтолду Науфал кулап кете жаздап,

Деп айтып жанындагы жигитине:  
«Бир башка сүйкүмү бар кандай неме?»

Мен көргөн, көрүнөбү силерге да,  
Же келген бир балээби өз башыма?»

Буларга жол көрсөткөн башка адамдар,  
Аларда Мажнун жактан көп кабар бар.

Күйүткө мендей күйүп эригендин  
Сообу үчүн жан сергитер сууң бергин!

Мажнунга жага түшүп ушул кеби:  
«Угайын эй жакшы адам айткын» деди.

Науфал шер: «Жазыксыздын канын төкпө  
Дегениң өрнөк болор мага көпкө.

Таштайын андай болсо зулумдукту,  
Көңүлүм насаатыңды толук укту.

Ошентсе да айта турган жалгыз сөзүм:  
Айбанга дос болупсуң минтип өзүң,

Ушинтип эл-журтунун жеригениң,  
Адатка такыр туура келбес дедим.

Не десең тирүүлүктүн нуру адамзат,  
Дүйнөнү жарык кылган бул адамзат.

Андыктан адамзаттан качуу болбос,  
Түбөлүк айбан сага жолдош болбос.

Бул ишиң акылыма сыя албады.  
Көрбөгөн мындай кызык кыялдарды.

Эл айткан: зар ыйлаткан бир гүлү бар,  
Гүл үчүн азап тарткан күн-түнү бар.

Эгерде ал чын болсо, эл айткандай,  
Жер кезип тентип жүрсөң мына ушундай,

Кой боорум аны ташта, өзүмү ээрчи,  
Эки-үч күн өз жаныма жүрүп берчи!

Көнүл ач, бир азыраак капаң чыксын,  
Капанын капасында камалыпсың.

Колуман эмне келсе тырышайын,  
Жарыңа достук жардам кылышайын.

Колумдан келбей калса андай айла,  
Кыз элин чакыртайын кан майданга.

Эгерде ага да айла болбой калса:  
Зомбулук-зордугум бар кабыл алса!

Бак берип асман менин жолумду ачса,  
Айткан ой, бир жол менен жүзөгө ашса,

Азаптын түйүндөрүн чечкизермин,  
Самаган муратыңа жеткизермин.

Тагдырым каршы чыкса бак жолуна,  
Башкасын алмашарбыз бак ордуна.

Кааласаң сени өзүмө перзент кылам,  
Ак жолго өзүң үчүн ;мээнет кылам.

Эп болор айбандарды таштаганың,  
Кепке кат айтканымды кабыл алгын.

Айбанга адам болбос байыр кылыш,  
Адамга адам болор анык жыныс.

Максатың жетмек болсо: сүйгөнүңө,  
Айла изде алда турган күндөрүңө».

Уккан соң ак ырайым сөздөрүнөн  
Жайхундай<sup>1</sup> жаш агызды көздөрүнөн.

Бечарай сүйлөй албайт сүйүнгөндөн,  
Жашык жан, жапа тарткан күйүүлөрдөн.

Акыры айтар жообун жүзгө буруп,  
Деп айтты көзүндө жаш күлүп туруп:

<sup>1</sup> Ж а й х у н - -Аму-дарыя.

«Баятан төгүп турган насаатыңа,  
Түрлүүчө жооп келген сөз салтыңа.

Бирок да билбей калдым айткандарың,  
Себеби сөз маанисин унуткамын.

Жакшы экен ашкерелеп айткан шертиң,  
Учуна жетпей калсам ак тилектиң:

О анда башым туяк көк атыңа,  
Бетимди така кылар ниетим мына!»

Ушинтип бирин бири кадырлашты,  
Олтуруп бир далайга ал сурашты.

Кубанып чер кайгынын жарпын басты,  
Бат эле бир туугандай жакындашты.

Эң ширин ашыктыктан сүйлөп кепти,  
Ээрчитип Науфал үйгө жүрүп кетти.

Эй шордуу жапа тарткан айрылуудан  
Азыраак үмүтүм бар жолугуудан.

Шордуулар жолугушпас, же жолугар,  
Ошентсе да көңүлүңдө бир үмүт бар.

## **XIX**

### **МАЖНУНДУН ЛАЙЛИГЕ ЖАЗГАН ЖООП КАТЫ**

Каламын ышкы эркине кандырбаган –  
Теңирине телмирген бар, айтып арман:

«Теңирим бир, анын түпсүз абалкысы,  
Ал тирүү, түгөнбөгөн ананкысы.

Тоолорго долуланып добул урган,  
Жер казып кум-таштарга дайра бурган.

Бирөөнү пери түстүү сулуу кылган,  
Бирок да кыял берген ырымдаган.

Ал берген айрылуунун катуусун айт,  
Ал жазган кайгы-мундун ачуусун айт.

Бирөөнү ышкы отуна жалындаткан,  
Ошого моокум басып, даба тапкан.

Ашыкка жарым ырыс буюрбаган.  
Арманын айткан менен туюнбаган.

Күйгөндүн күлү миңге майдаланса,  
Тагдырым ага ыраазы чери канса.

Ашыкка ашыктыктын жели соксо,  
Жандырап тозок отун, жолун тосо».

Ушундай сөздөр тизип кат башына,  
Улантып кайра кирди башкасына:

«Күйүттүн ушубу жазган баяндары  
Жан кейип, боор оорунун муң-зарлары;

Мендендир, дартың куйган ичиме кан,  
Сагадыр дартың кошкон жаныма жан.

Же мындай: өрткө күйгөн өчпөй турган,  
Бир сен деп дубанадай ак ургандан;

Гүл түстүү сулуулардын перисине,  
Жылдызга күндөй шоола берчисине.

Эмил деп ызаатыңа дуба табам?  
Жүз түркүн мактоо салтын кайдан алам?

Андайга шерттеш болор тилим кана?  
Тил болсо, чечендикке билим кана?

Күн көркүн ашкерелеп айтмак керек,  
Мен алсыз жарганаттай сөзгө сенек,

Сайрайм деп арсыз канча тил сунса да,  
Сөзгө жок, сөөлөттүү гүл жыты урганда.

Айла жок өзүм мында болгон менен,  
Кантейин, мына муну айтып берем:

Эй сулуу, сулуу элинин падышасы,  
Сага кул сулуулуктун кары, жашы!

Эй наздуу, наз багынын кызыл гүлү,  
Гүлү эмес жароокердин жаз өмүрү!

Эй асыл, бул жахандын баар<sup>1</sup> жыты,  
Жыттуунун баары сенден өсүп чыкты!

<sup>1</sup> Б а а р – жаз.

Гүл жыгып соккон шамал эртең менен,  
Аймалап көңүлүңдү бузбас бекен?

Машшаттар<sup>2</sup> кашыңа осмо коём деген,  
Кашыңды жаман кылып коёр бекен?

Ажарлуу сенин кумар көздөрүнөн  
Кайгы-дарт, кеткен чыгар өзүм көргөн!

Айтылуу ак жүзүңдүн кара калы  
Бар бекен жанды өзүнө жандырмагы?

Өрүлгөн өрмөк гүлдөй олоң чачың,  
Өзүңдүн өрттөй демиң жандырбасын?

Албырсаң аккан териң тунук чыгар,  
Буралган кара чачың шумдук чыгар?

Көз көрбөс оозуң сонун оймок экен,  
Сүйлөсөң көзгө илеше койбос бекен?

Керилип басып кетсең келбет менен,  
Эсинен таан эли танар бекен?

Назданып, наз уйкуңан ойгонорсуң,  
Сүйлөсөң жүз мертебе толгонорсуң?

Мен күнсүз көчөңдөгү чөп окшогон,  
Чөп эмес, андан деги төмөн болом.

Не кылам алла амири мындай экен,  
Ар жандын жазмыш жолу билинбеген,

Бу көрөк эки көзүм оюлсачы,  
Кесилип, башым ташка коюлсачы.

Көркүндү билген болсом көрөрүмдү,  
Көр кылып оёр элем өз көзүмдү.

Мен күндүн чубагынын тозону өндүү,  
Айрылгыс дарт алганым болду жөндүү.

Карайм деп дидарыңды байкоого албай,  
Мен шордуу күнөө таптым неге мындай,

Малынып кара башым балээлерге,  
Чалдыктым жүздөн ашык илдеттерге.

<sup>2</sup> М а ш ш а т т а р – кыз нөкөрү.

Ак уруп дубанадай тахан кезип,  
Телмирип тентиредим элден безип.

Ар күнү, ар башка жер мекен болуп,  
Караңгы үңкүрлөргө түнөп конуп,

Кум талаа, жылуу көрпө төшөгүмдөй,  
Көктө күн, мен чоңоюп өскөн үйдөй.

Минерге атым болуп тоо кырлары,  
Ысык жел чапан болуп жонумдагы,

Кээде мен айбан менен дос болушам,  
Достукта көп тура албайм, кайра качам.

Мен чектим аягы жок узун сапар,  
Көргөндө жандан безет желмогуздар.

Түрүмө түрлүү айбандар таң калышат,  
Зарыма куштар ыйлап, үнүн басат.

Балээлер башка түшкөн, ойго сыйбас,  
Кубат кем, кайратым аз, маанайым пас.

Жокчулук азат болуп жанга батты,  
Түбөлүк жолдош болуп орун тапты,

Күч тайып ушунчалык алсыз болдум,  
Үзө албайм жөргөмүштүн жайган торун.

Азаптуу айрылуудан көксөөм сууп,  
Ичиме бөйөн-чаян урук тууп,

Курт, чымын көөдөнүмө толуп алат,  
Көзүмө кумурскалар уя салат.

Ушундай көп кыйындык тарткан менен,  
Жадыма атың түшсө, жанга кирем.

Дал азыр жазганыңды мага берди,  
Каламдан каухар чачкан катың келди.

Жан сергип жыргай түштүм окуур замат,  
Тапкандай бир ариптен жүз маркабат.

Бирок да мындагы айткан эки сөзүң,  
Жаныма кайта салды тозок өртүн.

Ал сөздүн эң башкысы – биринчиси:

Баягы мага маалым Науфал иши;

Дептирсиң: «Экөөң канкор кошун алып,  
Калкыма кан төктүнөр кыргын салып».

Эй тобо! Кайда, кайда сөздүн чыны?  
Ким айтат ажыдаар деп аргамжыны?

Не болот чиркей өзүн пил санаса?  
Не болот кумурска өзүн шер санаса?

Кеп мында: Науфал мени көргөн кезде,  
Жапайы жырткыч мага кошун эле,

Ал менин алсыздыгым билсе керек,  
Болгонун сенин ышкың буга себеп.

Олтуруп, бир аз мезгил маңдайымда,  
Байкабайм, сөз сүйлөптүр бир далайга.

Мен кээде бар өңдөнөм, кээде жоктой,  
Ажайып андай ажеп элде жоктой.

Эсимде кыял сөзүн тыңшаганым,  
Эмне деп жооп айтканым билбей калдым.

Жүр деди, мен да артынан эрчип бардым,  
Барган соң не болгону сага маалым.

Абайлап, андап, байкап ичте кагын,  
Кантейин, күч келгенче тосом дедим,

Ал көндү, кандуу шабын кынга салды,  
Кайрылып үйүн көздөй тынчып калды.

Ал мени алдоого алып эркелеткен,  
Ошондо үйлөнүүнү айтты бекен?

Не сүйлөп, не дегенин андабадым,  
Өзүмдүн жообумду да байкабадым,

Таптакыр унутупмун мен аларды,  
Өзүңдүн жазган катың эске салды.

Жок кылмыш, жок айыпты мага жүктөп,  
Болор дейм, боорукерге далай күнөө?

Мен тарткан балээлердин опосу эмне,  
Сен мени күнөөлөйсүң мынча неге?

Аның чын айтканыңды кантип кагам?  
Ар жерде жаздым калар мендей адам.

Мен шордуу, кылар ишин байкабаган  
Катамды баштан аяк мойнума алам.

Наамаңа<sup>1</sup> көзү-башым болсун курман,  
Ошентсе да бир сөзүм бар айта турган:

Науфалга жазганыңды менден көрбө,  
Андай ой, болгон эмес көңүлүмдө.

Айла жок акылды алды сенин ышкың,  
Мен минтип дубанадай тентип чыктым!

Өзүңчө үйлөнүүнүн айтып сырын,  
Калп жерден кайра мага доомат кылдың.

Жетсем дейт Ибн-Салам эптеп-септеп,  
Сенин да ошого оюң болсо керек.

Атаң да тилдерине киргенби дейт,  
Саламды ыраазы кылып жиберди дейт.

Чынында өз оюнду биле албаймын,  
Не кылам: билбестикке уялбаймын.

Ай, ай, ай! Мен кандайча мындай дедим,  
Күнөөдөн ары кетип тереңдедим?

Азгырып ашыкчылык жолдон бурду,  
Акылды аңкоолуктун жолу урду.

Андыктан айтканымдан маани чыкпас,  
Чыкпаса көңүлүм аны кабыл кылбас.

Эй пери! Пери ичинде Ур сулуусу,  
Кайрылып, делбең айткан муңун укчу!

Мен минтип, сен деп жүрүп нопот<sup>1</sup> болдум,  
Мен шордуу кайдан билем сөздүн оңун?

Мен курдуу, жок нерсенин зар-муңуна,  
Не чара, көз салгыма жок деп гана!

Жазыптыр мага тагдыр жоктукка жол,  
Эмесе ал жоктуктун сен жары бол.

<sup>1</sup> На а ма – кат.

<sup>1</sup> Н о п о т – жок болдум, майып болдум.

Башыңа бакыт конуп, жолуң болсун,  
Жаныңа жан асылы курман болсун».

Жаш кырчын кат бүткөнчө колундагы  
Өзү да каттай сынып калтырады.

Ойлонуп ар сөзүнө токтой калып,  
Бүктөлүп, колдо каттай жан кыйналып.

Акыры акыйкатка ынсап келип,  
Байкады жооп катты кең текшерип.

Кайгырды Лайли жазган өз катына,  
Мас болуп келген каттын кубатына.

Ушул кат анын болуп жан ардагы,  
Мажнундай тумар кылып тагып алды.

Эй элчи! Муңдууга кат ташымак бар,  
Айтып бер дагы кандай кабарлар бар!

Дартыма даба кылгын, тарасын чер,  
Көңүлдө эмнең болсо бардыгын бер!

**XX**

**МАЖНУНДУН АТАСЫ КУМ-ЧӨЛГӨ БАРЫП  
ЖОГОЛГОН ДУБАНАСЫН ТАПКАНЫ  
ЖАНА АНЫ МЕНЕН СҮЙЛӨШҮП, КӨП  
АКЫЛ-НАСААТ АЙТЫП, КАЙРА ҮЙҮНӨ  
АЛЫП КЕЛГЕНИ**

Бул ырды үлгү кылып жазган адам,  
Эмкисин мындайчалап баян кылган:

Атасы, делбе уулунан тарткан жапа,  
Апасы, жүз күймөлүп болгон капа,

Жүрөгүн дарттар чулгап жара кылган,  
Уулу үчүн айрылгандай акылынан,

Көп болгон ботосунан айрылганга,  
Көңүлдү жара басып сагынганга!

Баласын тапмак болуп иши кылып,  
Атасы сахара чөл жер кыдырып,

Кокустан көрүп калсам ыйлайм деди,  
Мажнунду мындай жолго кыйбайм деди.

Жумшаса менин айткан насаатыма,  
Дем болуп, кайра келсе акылына,

Баш ийсе, дегениме жок дебесе,  
Сүйлөсөм сөзгө кирип үйгө келсе,

Ошентип көңүлүн жарык үмүт басты,  
Жол кезип минген төөсүн буркулдатты.

Зарлап ыйлап күн-түн бирдей тынбай чапты,  
Баласын чалдубардан араң тапты.

Мажнунга ал сарайдан артыгыраак,  
Өзү да чалдубарга жакыныраак."

Көз салсаң түссүз муң-зарына,  
Бар эле ойго сыйбас даражада.

Ал кээде кумурсканы кармап алып,  
Өлтүрүп, кайта көмөт турпак алып,

Ал кээде ылай ташып алек болот,  
Ылайдан бийик кылып түркүк согот.

Ал кээде өз башына чачат турпак,  
Ал кээде тиши менен алат тырмак.

Шап этип дубалдарга мине калат,  
Теминип ат өңдөнтүп камчыланат.

Өзүнчө өз денесин аткып калат,  
Өз жеңин өзү чайнап жулкуп алат.

Ал кээде үкүгө ээрчип обон салат,  
Үкүгө чаң жугузбай сылап калат.

Анысы үйрөнгөндөй колго конот,  
Башына башын тосуп, жакын болот.

Дубалга жазуу жазса Мажнун алсыз,  
Негедир «ах» жазылат ыктыярсыз.

Жаралуу ага түшкөн запкы тагы,  
Чачынан арбын эле башындагы.

Чөп, тикен, анын кандуу көзүндөгү,  
Көп эле кирпичинен өзүндөгү.

Атасы көрдү укмушту мына ошондой,

Ордунда туруп калды «мат»<sup>1</sup> болгондой.

Сыйынды жаратканга мындайчалап:  
«Кыйын го бул кылганың субаханаллах?»

Көрдү экен мындай затты, кандай адам?  
Жаралбас мындай адам адамзаттан?!»

Атага бул иш катуу тийген менен,  
Күйүттүү баласына басып келген.

Атасын Манжун байкуш көрөр замат,  
Атадан жеригендей кайра качат.

Атасы өз жакасын өзү тытат,  
Сөз айтат баласына ыйлап-сыктап:

«Эй шордуу, жүз жаралуу наалыш тарттың,  
Неге сен мени көрүп кайра качтың?»

Атасын Мажнун анан тааный калып,  
Жыгылды бир үшкүрүп, эстен танып,

Эсалтат башын жөлөп кармап туруп,  
Жолуна өз жүрөгүн садага уруп.

Далайга кучакташты айрыла албай,  
Бир арип, бир арипке кошулгандай.

Өкүрүп-өксөп ыйлап өңгүрөштү.  
Байкуштар бөлүнө албай мөгдүрөштү.

Чар тарап эстерине эми келди,  
Алы жок ата мискин мындай деди:

«Бейтаалай, айланайын жан перзентим!  
Жан боорум, аллам берген ак мээнетим!

Жарасын көөдөнүмдүн эзбесеңчи,  
Боорумдун канын жайып тешпесеңчи!

Кайгыдан сенин денең жараланса,  
Бир сен деп, мен жаралуу алда канча,

Болду эми тырмак түшкөн боорумду ая,  
Мен өндүү запкы тарткан шордууну ая!

Көз жарып келбес мурун бул жарыкка,

<sup>1</sup> М а т – жүрө албай калды.

Кандарың, канымда ойноп турган чакта:

Сен үчүн кандай гана дуба этилдим,  
Садага, секет үчүн не бербедим, -

Кийинтип жылаңачты, ачты бактым,  
Ачылды сен төрөлүп менин бактым.

Ошентип, үч-төрт жашка келгениңче,  
Кол сунду сансыз мээнет алда нече.

Эмгенче тамчы сүтүн ак мамаңын,  
Ичимден мен жүз тамчы кан жуткамын.

Кокустан таманыңа кирсе тикен,  
Жүрөгүм ок тийгендей зырп-зырп эткен.

Окуйм деп кеткениңде мектебиңе,  
Кат таанып, умтулууга көп билимге,

Кубанып жетине албай айлам курган,  
Жол карап, баскан изиң санап тургам.

Тиледим: өнөр-билим жарың болгой,  
Илимдин кенчи сенин малың болгой.

Эгерде бей опосуз бул жалгандан,  
Күттүрбөй арсыз ажал келсе маган,

Соңунан ата-энемдин ээрчий барсам,  
Өлүмдүн төшөгүндө жатып калсам,

Сен да анда, баш жагыма келип турсаң,  
Көзүңөн жаш агызып кейип турсаң,

Жалгандан, ал дүйнөгө көчөрүмдө,  
Жалп этип өмүр шамым өчөрүндө,

Сен анда аркан өңдүү толгонорсуң,  
Жол таппай, көпөлөктөй корголорсуң.

Ошондо ырысыңа бакыт конуп,  
Жанарсың арбагыма жарык болуп.

Кезинде шам жарыгы өчкөн менен,  
Умтулсаң, от тутанар билигинен,

Артымда атым калар, өткөн менен,  
Жок кылбай дүйнөңдү ээлейт, бала деген.

Андыктан сага калар алтындарым,  
Мал-мүлкүм, короо-жайым, калааларым.

Салабат сарайларым шамалдабас.  
Сен барда жаман ойлуу, көз арта албас,

Ошондо ыраазы болор арбактарым,  
Жадырап күнү ак болор дос-туугандын.

Жакында башка түшөр мунун баары,  
Жалганда өчөр-өчпөс күнүм калды.

Өмүрүм батар күндөй күүгүм тартты,  
Мына эми кайтчу сапар жакын калды.

Айланам азаптарга мелдеш болду.  
Жүзүнө сенин дартың теңдеш болду.

Шамыма түн ирети келмек болду,  
Ага да сенин кайгың себеп болду.

Учсам деп ажал кушум канат кагат,  
Күйүтүң үркүтүүгө себеп табат.

Ышкынын мына ушундай кордугу ээлеп,  
Ыйлашты каалабасын биз билчү элек;

Сүйүүнүн: жанып өчүп калмагы бар,  
Балакет – балээнин да тамамы<sup>1</sup> бар,

Сүйүүнү биз да далай көргөн элек,  
Жүгүрүп кырларынан өткөн элек.

Бирок да ага алданып жеңилгендер,  
Күчү жок, кайраты жок, эселектер!

Кокустан көлгө чөкмөк куламак бар,  
Аракет – айла кылса, кутулмак бар.

Өлбөйм деп тирүүлүккө кылса далбас<sup>1</sup>,  
Үмүтү текке кетип, жерде калбас.

Сен дагы ушунчада эсинди жый,  
Азаптуу жол чегүүдөн өзүңдү тый!

Табакка кумурскалар кулап кетмек,  
Ага да чыкмак үчүн акыл керек.

<sup>1</sup> Т а м а м ы – бүтүшү, түгөнүшү.

<sup>1</sup> Д а л б а с – жан коргоо, аракет кылуу.

Ал адам күнөөлөнөт, дартка чөгөт,  
Соңунан бирок актык ээрчип жүрөт.

Ал жазса, ак башыңа бул балааны,  
Тилесең актык болор сага дары.

Кой минтпе, өз мойнуңа дарт мингизбе,  
Кантсең да, кутуларга шыпаа изде!

Кирген дарт бирден чыгып кетпесе да,  
Жоголор жүрө-жүрө акырында!

Ошентип эске кирер биздин балдар,  
Камыш да акырындап кантка айланар.

Адамзат жүз жыл өмүр сүрсүн десек:  
Бир жүз жыл, сабыр кылып күтмөк керек.

Адамзат көккө жете чыксын десек:  
Кайтарда: түшөр жолун билмек керек.

Дал ошол көккө жетчү кыйын жолдор,  
Аны бил: түшөрүндө оңой болор.

Ошентип кыйын жолго жетиптирсиң,  
Азапка жүрөгүңдү эзиптирсиң.

Эгерде: кыйын жолдон кайткың келсе:  
Ошондой жол басарсың, алда нече.

Кайт эми, кайтар болсоң жолуң ачык,  
Кой эми кайра кайрыл, бери басып!

Бир сен деп, мен жүрө албай мөгдөп калдым,  
Көргөнү менден оор, шордуу апандын.

Кайгыдан майышкандай кабыргасы,  
Таңдан кеч, тынбай агат кандуу жашы.

Зар ыйлап, арман айтса: «Уулум ай» деп,  
Асмандын жаадай болуп бели ийилет.

«Ботом» деп боздоп ыйлап, ылдый болсо,  
Чыдабай жаны эзилет, батып шорго.

Бир сен деп башын ташка ургуласа,  
Башынан таш быркырайт барча-барча!

Өрттөнөт, жалынданат, алоолонот,  
Күйгүзбөй ак чачтары, бетин тосот.

Арманың тоо болгонун энең билет.  
Аныкы тоодон да зор болсо керек.

Ал билип, жерге кулап кеткениңди.  
Сага окшоп, алда кулап жерге тийди.

Ошентип, алдан кетип алсырады,  
Өмүргө эки-үч гана деми калды.

Ата-энең, балам мына, ушинткен чак,  
Кантелик, эми бизге бир амал тап!

Не болот, болорунан үмүт кетти,  
Ушинтип, өлүм бизге келип жетти.

Батпасын, башка бирөө олжолорго,  
Кайрылгын, жылуу төшөк жайыңды ойло!

Сен үчүн, азап тартып өлсөк мейли,  
Өзүңдүн башың аман болсун дейли.

Теңириме не жообуң бар, ойлоп кара,  
Өлүмүн ата-энеңдин сураганда?»

Жеңгендей мына ушундай сөздүн күчү,  
Баласы, ата алдына кулап түштү.

Шыпырып кирпич менен ата жолун,  
Уккула баласынын берген жообун:

«Эй менин кыбыламдын дарбазасы,  
Дартымдын тийди белем каргашасы!

Сен тапкан күйүтүмдүн дарылары,  
Отунан жүрөгүмдүн күлгө айланды.

Сен ачкан сабырчылык белгилери,  
Сел болуп аккан жашка агып берди.

Баятан сен сүйлөгөн сөз акылы,  
Жалыңга суу сепкендей эс алдырды.

Ай жок, жок! Так үстүнө так салмакка,  
От жагып май тамыздың бир заматта.

Ар түркүн сенин айткан сөздөрүңө,  
Кубат жок, жооп берүүгө жүрөгүмдө.

Орундуу өзүмө айткан өкүм арзың,

Баш иймек өкүмүңө, менин парзым.

Алдыңда бүт оюмду айтар элем,  
Ал эми пайдасы жок айткан менен.

Өзүңө анын баары даана эмеспи,  
Не кылам, ошондой болсо жазмыш эрки.

Ал жазмыш, жаш башыма дуушар болду,  
Кор болду жахан кезип мендей шордуу.

Байкатпай кара балээ каптап алса,  
Чыгарбайт кайсы жакка, кандай тартса,

Сүйүүнүн бир жылт эткен бир учкуну,  
Каптатар мүлдө ааламга топон сууну!

Бир эмес жүздөй учкун үйүмдү урду,  
Чагылган кырманымды өрттөп турду.

Бир учкун кырманыңа тиет экен,  
Сап болуп аттандырды чыгарба эстен.

Сүйүүнүн чагылганы миңдеп тороп,  
Күр этсе, бир тал куу чөп эмне болот?

Андыктан аткарылбас айткан датың,  
Себеби: Мажнун болгон Кайыс атым.

Мен эми чынар эмес, алсыз куурай,  
Түбөлүк куурап калган, көктөй албай.

Куурайды куюн алып көккө учурар,  
Кайрылып көркүн таппас көрктүү чынар.

Издедиң, ээн талаадан таптың мени,  
Карарып мен жылдызың өчтүм эми.

Жададым бир ордумда тура албадым,  
Жок өңдүү барсам десем, барар жагым!

Билбессиң сени көрүп качтым неге,  
Көрүүгө арзыбастык салтым эле.

Айбандын жапайысын ээрчиш болбос,  
Адамдын жапайысы киши болбос.

Өзүңө ээрчисем дейм, итиңе окшоп,  
Өзүмө бирок иттей ишенгим жок!

Мен өзүм, байкап кара кимге окшоймун?  
Дарт тийип жинди болгон итке окшоймун!

Ит деген адамзатка жапа кылбас,  
Мага окшоп жерден безип капа кылбас,

Жиндиден көңүл калса: айрыла кет,  
Ак тилек ниетиң болсо: кайрыла кет,

Айыкса ит делбеси мени да эмде,  
Ишенгин не сыр болсо ар кебимде.

Эмесе акылың сал, жакшылык бур,  
Эгерде эмне иштесем, ишенип тур.

Жардам кыл, тобо кылмак кезегим бар  
Тобоңо кечтим, балам, демегиң бар!»

Муну айтып, түгөнгөн соң айткандары,  
Ошол замат төө жанына басып барды.

Барды да төө буйласын колуна алды,  
Мойнуна буйла боосун байлап алды.

Деп айтты: «Колуна алгын иттин боосун,  
Мойнунан байлап алган итиң болдум!»

Аны айтып басмак болду төрт аяктап,  
Дегендей ит экеним билсин байкап.

Атасы мойнундагы жибин чечип  
Жөнөдү элин көздөй аны ээрчитип.

Ушундай Наваинин күнү каран,  
Буларды элге баруу жолго салган.

Навайда ата кайда, Мажнунга окшоп,  
Эми жок, сагынарга үйү да жок.

## XXI

### **НАУФАЛ МЕНЕН МАЖНУНДУН АТАСЫНЫН СӨӨКТӨШКӨНДҮГҮ ЖАНА МАЖНУНДУН ТАЛААГА КАЙРА ТЕНТИП ЧЫГЫП ЛАИЛИНИН КОЙЧУСУНА ЖОЛУККАНЫ**

Кербендей сөздү ээрчиткен кербен башы,

Желдирип ырга жетип, муну жазды:

Уккан соң Мажнун үйгө келгендигин,  
Бардыгын шаттык басты мындагы элдин.

Атасы алсыз эмес баягыдай,  
Дем кирип эне кайра жашаргандай.

Мажнунду чылк жибектен кийиндирди,  
Асылдын асылынан нечен миңди.

Деген сөз: «Мажнун кайра көркүн алды»  
Дуу этип калайыкка бат тарады.

Ошондой даңазалар, жүргөн элде,  
Көп болбой Науфалга да жеткен эле.

Науфал да ал баланын камын жеген,  
Байкуштун багы ачылып кетсе деген.

Аны ойлоп нечен терең ойго калган,  
Жүрөгү сыздап, күйүп жараланган.

Уккан соң Мажнун жайын, ушул жолу,  
Жүз көрүп сүйлөшүүгө курсант болду.

Ошентип атка минип, жолго аттанды,  
Келерин Мажнун эли угуп калды.

Уккан соң бүлүк түшүп даярданды,  
Каада, салт, достук менен тосуп алды.

Атынан түшөр замат лашкер<sup>1</sup> башы,  
Мажнунга кучакташып учурашты,

Сан жеткис ошондогу эл ырымы,  
Науфалды күн батканча ызаат кылды.

Сый көрүп Науфал абдан сайрандады,  
Ичинде Мажнун буга хайран калды.

Батар күн Науфал өңдүү ылдам өттү,  
Кең асман Мажнун өңдүү жашын төктү<sup>2</sup>.

Жылдыздар жол азыгын жайып салды,  
Науфал да ошол учурда кайтып калды.

Ошентип Науфал күлүп келе жатат,

<sup>1</sup> Л а ш к е р – аскер.

<sup>2</sup> Жылдыз чыкты.

Үйүндө Мажнун жаман ойго батат.

Атасы аны дайым эстээр эле,  
Андыктан муратына жеткен эле.

Калкы да аны аябай сыйлап турду,  
Жаккандай меймандыктын бул учуру.

Санаса санаасы ырбап тереңдеди,  
Ошондо анан мындай ойго келди:

Ал кечээ Мажнунга өзү жардамдашкан,  
Калкына Лайли кыздын согуш ачкан,

Мажнунду коргоп калып кыйын жолдон,  
Өзүнө күйөө кылуу ниети болгон.

Антпесе Науфал бизге неге келет,  
Оюнда ошол тилек болуу керек,

Эгерде анын болсо башка дарты,  
Мажнундун эмнесине кызыкмакчы.

Андыктан мен да эртелеп камынайын,  
Күн мурун ызаат-сыйды дайындайын,

Эл жыйнап мейман болуп сарайына,  
Жарайын кызматынын далайына.

Көз салып байкаган соң алы-жайын,  
Ошондо айтар сөздү айттырайын.

Куп десе, алдыбыздан бак тилесек,  
Жок десе, кайра айылга кайтып келсек.

Ушинтип, эл-журтуна кабар берди,  
Калкына ушул оюн айтып берди.

Жок дебей айтканына баары көндү,  
Тез ара, аттанууну кабыл көрдү.

Ошондо ушул болду кеңешкени:  
Мажнунду ээрчитүүбүз болбос деди.

Камданды, зарылдуунун баарын алды,  
Аңгыча ооп кетти түндүн жармы.

Шерт кылып, мына ушундай ак тилекти,  
Шатырап түн жолуна сапар чекти.

Өз ара жүз түрлүүчө акылдашат,  
Тындырбай бири бүтсө, бири баштап.

Күлдүрүп бирин-бири тамашалап,  
Ошентип кубанычта бара жатат.

Билинбей узун жолдун аралары,  
Науфалдын сарайына кирип барды.

Науфалда көп урматтын белгилери,  
Аларды жайлаштырып, орун берди.

Миң өнөр бийин берип, ырын ырдап,  
Меймандар черин жазып, күлүп жырдап,

Учуру айтар сөздүн келе калып,  
Меймандар тынып калды, айтып алып.

Алардын акыл салып айткандары,  
Науфалдын көңүлүнө жагып калды.

Ал деди: «Мажнунга айткан элем,  
Бул иштин ошондо эле камын жегем.

Ошондо айтканымды кайра танбайм,  
Мен эми дегенимден айный албайм.

Баргыла, көңүлүңөр бейкам болсун,  
Той камы, аш-тамагы менден болсун.

Чабылып чыгашага чыгымданба,  
Мага кой анын баарын, оюңа алба.

Айттырсам келерсиңер, кайра кайтып,  
Бул ишти колубуздан чыгарбайлык.

Ошентип кудалык сөз тамам болсун,  
Түбөлүк Мажнун менин балам болсун».

Токтотуп той кылууга такап кепти,  
Меймандар үй-үйүнө тарап кетти.

Тилеги шаттык менен толду алардын,  
Билишпей не жазарын замананын.

Шарактап салтанаттын нечен түрү,  
Жабыла Науфал жакка кеткен түнү,

Ызалуу Мажнун жалгыз үйдө калган,  
Көзүнөн кандуу кара жаштар тамган.

Азгырып ашыктыктын дарты ырбаган,  
Бшкы оту ыктыярын тартып алган.

Албырып ысып-күйүп жалындады,  
Элирип чыккан жагын билбей калды.

Жылаңбаш, жылаң аяк «ак» ургандай,  
Жүгүрүп, өксүп ыйлап «вай» деп зарлай,

Өзү жаа, «агы»<sup>1</sup> болуп жаанын огу,  
Ааламды кароолго алып атмак болду.

Так мээлеп, жебе камдап, жаасын сунду,  
Дүйнөнү көзгө шак-шак атып турду.

Үшкүргөн үшкүрүгү көктү жарып,  
Муңдантип, баткан күндөй мунарланып,

Ээрчитип ашыктык дем колдон ала,  
Кылкылдап күндүн батар сапарына.

Жети апам саап болуп жети аркарын,  
Сүтүнүн аарчып алып тамгандарын<sup>1</sup>,

Бүтүрүп ал сүт менен тамашаны,  
Көрсөттү теп тегерек бышкан нанды<sup>2</sup>.

Келатып, жайылган көп койду көрдү,  
Бүшүркөп койчусуна түштү көңүлү,

Мажнунга ошол койчу тааныш экен,  
Сүйлөшүп ал сурашты ошол жерден.

Дейт Мажнун: «Кайдан сени көргөн элем,  
Карайсың мени жылуу мээриң менен.

Жүзүнөн жүрөгүмө үмүт толду,  
Дартыма айткан кебиң дары болду.

Сыйладың, мага жылуу ызаат бердиң,  
Эреркеп мен аныңа эркеледим».

Баш коюп, койчу Мажнун аягына,  
Мындайча, сөздүн кирди баянына:

«Милдетим кой кайтаруу, таяк алып,

<sup>1</sup> «Ак» дегенди түшүндүрөт.

<sup>1</sup> Түн тарап, жылдыздар батты.

<sup>2</sup> Күн чыкты.

Көрсөтүп козу, койго мээрбандык,

Ар күнү эрте кетем, кечте барам,  
Ушинтип Лайлилардын коюн жаям.

Көргөмүн арасынан көп балдардын,  
Мектепке азап кенен окуганын,

Мен билем сүйүүдөгү көп азабың,  
Не чара кылам десем кыла аламын».

Мажнунун башын коюп басарына,  
Каштарын налы кылды такасына.

Деп айтты: «Эй муңдуунун мунун билер,  
Өрнөгүң өлгөн жанга жан киргизер!

Бйсадай жан кеткенге жан саласың  
Ар түркүн ажайыпка таң калтасың,

Жок, жок ай, сен Мусасы койчулардын,  
Таягың түрүнө окшойт айдагардын<sup>1</sup>.

Муса эмес, сен Кыдыры баскан жолдун,  
Караңгы карааныма паана болдуң.

Жардам кыл, жардамыңа жан төлөйүн,  
Алыстан Лайлижанды бир көрөйүн.

Кайгысын айрылуунун билген билер,  
Мени ая, мени аясаң сообум тиер».

Койчу анда: «Эй акылман, ойго даана,  
Жанымдан күн батканча алыстаба,

Издейин, дары алайын табыштардан,  
Жараңдын айыктырчу жолун табам».

Дуба окуп, ыраазы кылды жарык ойду,  
Бир жылдай, ошол бир күн өтпөй койду.

Койчуман күндүн карап обосуна,  
Лайлинин койду айдады короосуна.

Бир койду туюк союп ошол жерден,  
Мажнунга: «Кой терисин кийгин деген.

Тааныткыс, түрүндү бур, кой болуп ал,

<sup>1</sup> Ажыдаар.

Ар иштин керегинде зарылы бар,

Үркүтпөй кой-эчкини эмгектеп бас,  
Бул ишке каниет кыл сен да бир аз!

Күн чыкса, нурга канбайт алда эмнелер,  
Жадырап пери түстүү жарың келер,

Көп кызга жалгыз Лайли өрнөк болор,  
Эрмектеп кой сааганын көрмөк болор,

Ошондо дал кашыңда турар жарың,  
Сен аны канганыңча көрүп алгын».

Кийинди Мажнун мыктап койдун кебин,  
Эмгектеп төрт аяктап ийди белин.

Кой болуп койду аралап кетип барат,  
Жазмыштын буйругу ушул эмне кылат.

Жайылып кой короого жеткен чакта,  
Кыздарга кыял түштү карамакка.

Чыкканда жылт-жылт эткен жылдыз болуп,  
Ичинде Лайли жүрдү айдай толук.

Армандуу ашыктыктын азабы артып,  
Ак жүзү карарыңкы калып тартып,

Дартынан айрылуунун жүзүндө тап<sup>1</sup>  
Жамалын көздүн жашы турат каптап.

Ай жүзүн арчып турган көкүлдөрү,  
Эми антпей, мундун гана өртүн бөлдү.

Бий тагы көзү үстүндө сурма болуп,  
Тик карап, аламын деп жанын тооруп.

Ок болуп тийсем деген кирпичтери,  
Ал дагы күйүп бүткөн түргө келди.

Жүзүндө алоолонгон от-жалындар,  
Мажнунду өрттөй турган кубаты бар.

Ким билсин чыккан заты периденби,  
Жүз накыш, миң назданып бериледи,

Мажнунга көрүнгөндө бул перизат,

<sup>1</sup> Тап – от.

Эси ооду, антпегенде эмне кылат.

«Өх» деди кызыл жалын буу чыгарды,  
Үшкүргөн үшкүрүгү көктү жарды.

Кулады, үркүп кетти койдун баары,  
Союлган койдой жаны тыбырады.

Алсырап алдан кетип жатып калды,  
Не кылсын, жазмыш ошентти бечараны.

Кой үрктү, туш-туш жакка чачырады,  
Короодо карып Мажнун жалгыз калды.

Лайли анда: «Эмне болуп кетти?» деди,  
Энтигип чыдай албай чуркап келди.

Караса: карайган бир тери жатат,  
Жан шерик, тери астында теңи жатат.

Күйүттөн кара болуп күйүп бүткөн,  
Ошондуктан тери кийип ал ушинткен.

Шордуунун ден түспөлүн көрсө байкай,  
Лайлинин тал-тал болгон чачтарындай.

Гүл түстүү, анан аны таанып алды,  
Ошол жерде эстен танып жатып калды.

Күн кулап, нурлангандай жердин үстү,  
Лайлижан жан жагына кулап түштү.

Жарым жан Мажнун өңдүү жаны менен,  
Бир жатты акыреттик жары менен.

Шертиңде, жигит болсоң бекем турган:  
Андайга сүйгөн жардын жаны курман.

Ушинтип кучакташкан эки жарды,  
Ошондо турган кыздар көрүп калды.

Лайлини өйдө кылды жерден алып,  
Лайлижан не болгонун билбейт анык.

Көтөрүп аны үйүнө алып кетти,  
Ойлошуп, не деп үйгө айтар кепти.

Ошентип Мажнун калды ээн талаада,  
Элеңдеп койчу коркот, таппай арга.

Себеби: кыз атасы билип калса,  
Эрки бар кандай гана айып жазса.

Төө минген чоочун жердин эки адамы,  
Төөлөрүн жетелешип келип калды.

Мажнундун бул абалын көргөн кезде,  
Бир төөнү чөгөрүштү ошол жерге,

Мажнунду ошол төөгө артып алды,  
Бекемдеп кол-аягын таңып салды.

Адамдын бирине да шек билгизбей,  
Зымырап жолго чыкты соккон желдей.

Ошондо дастан жазган, биздерге айткан  
Атасы Науфал жактан жаңы кайткан;

Уулунун кеткендигин угуп алып,  
Өңгүрөп жашын төккөн, кайгыланып.

Артынан ыйлай, ыйлай изин кууган,  
Акыры мына ушинтип таап турган.

Баласы эрме чөлдө жаткан жерден<sup>1</sup>  
Көтөрүп өз үйүнө алып келген.

Башына миң айланып мүшкүл-азап,  
Жеткенче жаны оозунан чыга жаздап.

Ошентип Мажнун үйгө келгенин айт,  
Кой менен койчуну эске келтире албайт.

Койчусу Аймандыктын сөз тыңшачы,  
Ээрчитип, итин кылып жаныңа алчы!

Көрсөткөн ак жолуңа кайрадан сал,  
Колуман бекем кармап жетелеп ал!

## XXII

# АТАСЫ МАЖНУНГА КӨП НАСИЯТ АЙТЫП, НАУФАЛДЫН КЫЗЫНА МАКУЛДАТКАНЫ, АҢГЫЧА ТОЙ БОЛУП, МАЖНУНДУН ТОЙДОН КАЧКАНЫ

<sup>1</sup> Койчунун суроосу боюнча жүргүнчүлөр аны талаага таштап кеткен.

Эринбей сөз берметин издеп тапкан,  
Мындайча жомогунун бетин ачкан:

Келген соң сүйлөй албай бир далайга,  
Бечара араң кирди акылына.

Атасы болгон ишти ыйлап айтты,  
Акылдын эң асылын жыйнап айтты.

Унчукпайт, кантсин Мажнун ичинде арман,  
Атасын карай албайт уялгандан.

Андан соң ата кейпин байкап алып,  
Кайрадан кулап түштү тура калып.

Өпкүлөп ата аягын нес болгонсуп,  
Мунума эмне дейт деп кулак тосуп.

Деп айтып: «паанам өзүң, кетти ката,  
Таарынба күнөөмдү кеч, менин ата!»

Атасы анын алсыз алын көрүп,  
Деп анан: «Бул жолуңан сени бөлүп,

Кайрадан өчкөнүңдү жандырамын,  
Бирок да эмнени айтсам кабыл алгын.

Жана да кайыр күтсөң эне-атаңан,  
Чыкпайсың шарияттын жазганынан».

Ак көңүл, Мажнун жумшак адамдардан,  
Боорукер кайратка бек зардалдардан.

Болгон соң өз ордунда акыл-эси,  
Ар качан адептүүлүк салт эмеспи.

Ак жүргөн жамандыкты оюна илбей,  
Адети асылдардын адетиндей.

Андыктан: эң абалы бир алладан,  
Андан соң ырайым сурап эне-атадан.

Деп анан: «Сен эмнеге ыраазы болсоң,  
Мага айткын, ошонуңа курман болом.

Өкүм кыл, өкүмүңө жан кыярмын,  
Жок дешке менин кайсы ыктыярым?»

Атасы муну укканда курсант болду,  
Ошондо Науфал жактан сөз козгоду:

«Науфалга мүлдө Арабдан теңдеш чыкпас,  
Жок, жок ай, мүлдө ааламдан чыкпасы ырас!

Сен үчүн не укпады, не көрбөдү,  
Айныбас чын достуктун болду өрнөгү.

Тагдырдын жазганына чара барбы,  
Десе да – дегенине жете албады<sup>1</sup>

Ак иши өз мойнуңа карыз болор,  
Ак ишке үзүр кылуу парыз болор.

Андыктан: абал анын көңүлүн алгын,  
Өзүмө мен аныңды дем кылармын.

Антташып ак тилекке келсек деймин,  
Сени ага перзент кылып берсек деймин.

Кол жеткис дөөлөтү бар, нурлуу дешет,  
Зар болгон жүз уруунун кумары дейт.

Жуучунун санаты көп, андан кетпейт,  
Айтууга биринин да күчү жетпейт.

Куп десең, намыс алып мактанармын,  
Кой десең, кордугуңа тапталармын.

Көңүлүмдү басам десең: ыраазылык бер,  
Ал иштин милдетине мени жибер».

Жер карайт, унчуга албайт Мажнун карып,  
Көндү эми атасынын көңүлүн алып.

Эшикке кубанычтуу чыгып келди,  
Калайык бүт келсин деп жардык берди.

Не керек: азык-түлүк баарын алды,  
Ашыра керегинен даярдалды.

Мажнунду кундуз менен кооздогон,  
Ак, кара күндүз жана түнгө окшогон.

Бекерге бир күн зая кетпесин деп,  
Аттанып Науфал карай кетти деген.

Ал да угуп ушул иштин кабарларын,  
Чакыртты алыс-жакын туугандарын.

<sup>1</sup> Лайлини алып берейин десе да анын күчү жетпей калды.

Той берип келген мейман карасына,  
Чулгады таң-тамаша арасына.

Жан жыргап шекер-шербет булагы акты,  
Нечен күн, нечен түнү дуулап жатты.

Максатым, болор иштин, ойломокко,  
Токтолду колдо каркыт бир мүнөткө.

Түрлөнтүп бул ааламда жок асылдан,  
Келтирип кыз-күйөөнү жасап салган.

Жашырып кызды кыйбай эч адамга,  
Ай өңдүү тогуз парда ар жагынан.

Уялбай күйөө үлпөткө келсин деди,  
Урматтап жакшы жерден орун берди.

Бйсадай таалими бар чечен молдо,  
«Алхам ду бир аллага» деди ошондо.

Ай, күнгө нике кыйып багын ачты,  
Башына алтын, күмүш, каухар чачты.

Кыз курдуу күн уялып кетип калды,  
Күйөөдөй түн баш ийип келип калды.

Асман да муну көрүп канааттанат  
Жиберет чачыласын тогуз табак.

Экөөнө өзгөчөлөп такты жасап,  
Мамыктан такты үстүнө төшөк салат.

Күлкү-оюн, асем менен апкелишет,  
Кыз-күйөө күлбөй ичтен ийменишет.

Мажнунду жакындатып пери алдына,  
Перини жакындатып Муштарыга<sup>1</sup>.

Бул жерден Науфал элди айдап чыгат,  
Ошентип үйгө кирүүчү жол тыйылат.

Баары тынч, шылдыр эткен бир адам жок,  
Шырп этип басып чыккан бир кадам жок.

Бул кезде ооп калган түн жарымынан,  
Бардык эл таттуу уйкуга магдыраган.

<sup>1</sup> М у ш т а р ы – Юпитер.

Вино ичет, Науфал терең ой ойлонот,  
Деп коёт: эми ар жагы эмне болот?

Деген соң аталык дем ээлендирип,  
Токтоду үй жанына басып келип.

Келген соң ак өргөөнүн жылчыгынан,  
Акырын көз жиберип шыкаалаган.

Ошондо үй ичинен муну көрөт:  
Турат да кызы ордунан жерди өбөт.

Деп сүйлөйт: «Эй сүйүүнүн даанышманы,  
Урматтуу ышкы отунун кадырманы,

Жүзүңөн махабаттын нуру тамган,  
Айныгыс тазалыгы шоолаланган,

Капкачан мүлдө ааламга дайындалган,  
Өзүңөн, бир сөзүм бар, сурай турган:

Белгилүү Лайли кеби алда болсо,  
Кайгылуу жомок болгон, сөз козгосо;

Ал сүйүү жүрөгүңө бекемделген  
Өзүңө өмүрлүккө энчиленген,

Ал барда, жан кадырын унутпайсың,  
Жар кылып, андан башка жар тутпайсың.

Ушинтип, аталардын эрки менен  
Дал ушул күтпөгөн иш бизге келген.

Сен жалгыз, ашыктыктын улуу шахы,  
Белгилүү ашыктардын кайгы-зары;

Сүйүүнүн чынжыры бек, бактысы тар,  
Мени да сүйүп жүргөн бир шордуу бар.

Муңуна себеп болгон менин дартым,  
Ардактуу алда менин жан урматым.

Бирок да биздин ал от жашыруунда,  
Бул күнгө маалым эмес эч бир жанга,

Ал эми, ушуну өзүң ойлоп кара;  
Кокустан биздин тойду угуп калса;

Байкуштун көргөн күнү эмне болот?

Түбөлүк дүйнөсү өчүп түнгө конот.

Мына ушул көптөн берки жүргөн сырлар,  
Кошумча айта турган да бир сөз бар:

Эгерде убалыма калбайм десең,  
Бел байлап тобокелге чыдап берсең;

Эл-журтка мени шылдың кылбайм десең:  
Бул үйгө мени таштап чыгып кетсең.

Андан соң, болгон жорук калкка жетсе,  
Түрлүү эл түрлүүчө ойлоп, түрлүү чечсе;

Мен ошондо жаман сөздөн аман калсам,  
Сен гана жамандыкты мойнуңа алсаң,

Бир жолу кадыр сыйлап калкка сынсаң,  
Бир жолу урматыма марттык кылсаң.

Теңиримен мен ошондо бак тилейин,  
Кайгысын карыптардын ачкын дейин,

Лайли деп ак урганын акта дейин,  
Кесепет-балээлерден сакта дейин.

Айрылган эки ашыкты кошкун дейин,  
Өз жары өз насиби болсун дейин!»

Тыңшады Мажнун муну жашын тыйбай,  
Кайгырып кыз зарына зар-зар ыйлай.

Деп анан: «Эй жаралуу, армандуу жан!  
Башканын махабатын эмне кылам?

Жарыңа ак тилегиң кабыл болсун!  
Жараткан жардамдашар алың болсун!

Өзүмө сен бул кепти айтпасаң да,  
Бул жерден кетүү ою келген мага.

Кандайча сый кылсам деп айлам курган  
Мен дагы не иштөөнү билбей тургам.

Кезинде ак ырайым төктүң маган,  
Канткенде бир ишиңе жарай алам?

Айныгыс шертим болгон кетмек мындан,  
Андыктан сени кектеп эмне кылам?

Ошентип, мен ойлогон ойду таптың,  
Көрсөтүп барар жакты, жолумду ачтың.

Бардыгын мээнетиндин өзүмө артам,  
Жалгыз жан, эки кара көзүмө артам!»

Деп кызга ак пейилинен дуба кылып,  
Олтурган өз ордуна турду ыргып,

Өзү ага, кызды санап карындашка,  
Өтүнүп айып сурап таарынбаска,

Унчукпай сыртка чыгат, ошол замат,  
Кайгынын кум-чөлүнө сапар алат.

Кыз менен күйөө сөзүн уккан Науфал,  
Чындыкты көз алдына туткан Науфал,

Мас болду, нашаа чеккен баңгиге окшоп,  
Кеңгиреп бирде басып, бирде токтоп.

Азыркы көргөнүнө уялгандай,  
Айта албай, же ичине жашыра албай,

Бул үйдүн кыз ашыгы бир бурчунан  
Ичине канын тартып аңдып турган,

Колунда кош толтолуу канжары бар,  
Жыргалга жүз коюшса эгер алар:

Ошондо экөөнө малам деген,  
Андан соң өз жүрөгүм жарам деген,

Сүйүүгө тигил шордуу ак болгон соң,  
Ошентип кубанычы болгон эң чоң.

Бул ага ызаат кылып басып барды,  
Кол берип ашыктыктан таалим алды.

Маңдайын, анын коюп буту астына,  
Мажнундун алкыш айтты актыгына.

Бул кезде ашык жары, сүйгөн теңи,  
Өзүнүн актыгына белги берди,

Ал анда, жаны балкып туруп калды,  
Сүйүүнүн кандай таттуу ынтымагы.

Баятан араң чыдап турган адам,  
Үйүнө алда качан кирип алган.

Жыгылды кыз алдына, шаттык басты,  
Жер менен жуурулушуп, аралашты.

Ашыгы көргөн кезде бечараны,  
Шаттыктан кыйкырууга араң калды.

Кадырлап мээрбандык сыйын салды,  
Кучактап башын желөп көңүлүн алды.

Нечен жыл жүргөн сүйүү эки арада,  
Ырбады ого бетер ушул маалда.

Ашыктык ушул күнгө, ошол маалдан,  
Бир ирет сунган колго кармалбаган.

Кез келип, ошол үмүт ынтаа кылган,  
Экөө тең мас болушту жолугуудан.

Ою жок мындай сүйүү урматына,  
Шондуктан экөө жетти муратына.

Мас кылган ашыктыктын күчү кандай,  
Жалдырап таң атканча сөз айта албай.

Таң кушу ыйлагандай кыйкырганда<sup>1</sup>,  
Эки жар айрылышты ошондо гана.

Ал кетти, көңүлүнө ырахат толуп,  
Кыз калды машакаттан азат болуп.

Суйкайып таң келини<sup>2</sup> сулуу тартып,  
Агарып, акырындап актыгы артып,

Нөкөрү<sup>3</sup> кылар ишин жакшы эсептеп,  
Күзгүсүн күн алдына тосуп келет.

Эл келди той урматын уламакка,  
Ал-жайын, кыз-күйөөнүн сурамакка.

Караса бирөө бар да, түгөйү жок,  
Кыз бар да, бирок анын күйөөсү жок<sup>4</sup>.

Кайгы азап Мажнун элин муңга бурган,  
Өлүмгө уятынан даяр турган.

<sup>1</sup> Короз чакырганда.

<sup>2</sup> Таң атып келе жатат.

<sup>3</sup> Нөкөр – асман.

<sup>4</sup> Жок болгон экөө эмес; Мажнун жок, бирок өз жигити бар.

Бул иштин сырын толук билген Науфал,  
Айтсам дейт, бирок ал жок, болгондой дал.

Мажнундун көп журтуна таазим кылып,  
Сөз сүйлөйт кичи пейил, жумшак-сылык:

«Теңиримдин бизге жазган жазмышы экен,  
Арамдык кайдан чыксын ак тилектен.

Бул күнөө бизден да эмес, сизден да эмес,  
Күнөөлөш кыз-күйөөнү туура келбес!

Андыктан жаман ойду таштагыла,  
Шүгүр кыл бир алланын жазганына!»

Ушинтип акыл айтып, элди узатты,  
Чечинип төшөгүнө келип жатты.

Көңүлүн жашыруун сыр дарты чалды,  
Ошентип жаткан бойдон жатып калды.

Эй табып, мен оорудум ушул жашта,  
Дем салсаң, демиң түшпөс оорум башка.

Жанымдан жан азабын алып ташта,  
Болбосо жанды өлүмгө айырбашта.

## XXVI

### **МАЖНУНДУН АТА –ЭНЕСИНИН ӨЛГӨНДҮГҮН УГУП, ЛАЙЛИНИН КҮЙҮТКӨ ТҮШКӨНҮ**

Ушинтип ак кагазга алтын чачкам,  
Куюлтуп сөз каухарын мындай айткан:

Шор басып, ошол шордуу делбеңерди,  
Айрылып ата-энеден кала берди.

Көңүлүнө жар муңунан жалын түштү,  
Бир эмес, эки күйүт тагы түштү.

Айрылуу, ага азаптуу тозок болду,  
Беркиси ажал өңдүү жанын сорду.

Айрылуу: таш ыргытса, сындырмакка,  
Сынганды майдалады эмки капа.

Не арга, дарты күчөп кайра ырдаса,

Ал калды калың бейит арасында.

Бул жерди паана кылды жанын коргоп,  
Мүлдө аалам капкараңгы мүрзөгө окшош.

Кыйкырат, көрүстөнгө муңун айтат,  
Бир эмес жүз арманга буруп айтат.

Толтуруп өз жанына жапаларды,  
Жана да азасы күч капаларды.

Күйүтү ата-эненин кош так салган,  
Айрылуу май тамызат бир жагынан.

Эки так жашыруунда күйүп жаткан,  
Айрылуу чагылгандын отун жаккан.

Азаптын алааматын көтөрө албай,  
Жыгылды тырп этерге алы калбай.

Ал тайып, кубатынан айрылгандай:  
Ал жатты, жаткан жерден кыймылдабай.

Карашты жарданышып талаа айбаны,  
Кийик көп, кийиктен көп мүрзө саны.

Ушинтип кыйын мүшкүл түшкөн кезде,  
Жомокчу бизге мындай деген эле!

Ал жерде: гүл мисалдуу жаш перизат,  
Мажнунга жүз көрүшүп болордо шат,

Шертке кас, үмүткө тар дүйнө кандай,  
Экөөнү – эки бөлгөн өчү бардай.

Жарага жаңы дары табыларда,  
Жаңырган жалын түштү Лайлижанга.

Ал жалын илебине кактап, кууруп,  
Кор кылган Ирем гүлүн тозокко уруп.

Денесин азап ээлеп, кетип дарман,  
Байкушту алсыратып оору чалган.

Мажнундун Лайли дартын тең бөлгөндөй,  
Анын да ата-энеси бирге өлгөндөй.

Бул кайгы, аны такыр алсыз кылды,  
Түбү жок түйшүк жолун алыс кылды.

Мажнундун жогоркудай мээнетине –  
Себепкер өзү экенин билер эле.

Мажнундун ата-энеден айрылганы,  
Жан кыйып сүйгөндүктөн Лайлижанды.

Амирин асман жазса ким былк этер,  
Анын да жазмышына кыз себепкер.

Ушулар оюн буруп, күнөөгө алды,  
Өкүнүп өз ичинен туталанды.

Зар ыйлап, баштан-аяк сырын айтып,  
Күйүттүү мына мындай ырын айтып:

Эй эсил, эпке көнбөс, кыйшык дүйнө ай,  
Бир жанга зулумдугуң жүз миң бардай!

Канча ирет өкүмүнө болом шылдың?  
Жаныма неге азапты насип кылдың?

Канча жол гүлдү бетке чапкылайсың?  
Жулмакка бороон айдап тарткылайсың?

Үзгүлөп ошол гүлдүн жаш сабагын,  
Жамы журт буту астына таштабагын!

Ал гүлдүн калкка берген залалы жок,  
Таптаза жылдызындай арамы жок.

Бийлигиң бир чынарды канча урмак,  
Кимге парз бир бутагын жүз сындырмак?

Аны өрттөп, күлгө айлантып эстегенде,  
Кур бекер эрмектөөдө – мүдөөң эмне?

Санаба жаман жолду жылдызыңа,  
Эч кандай кастыгы жок ырыскыңа.

Мунуң не лала<sup>1</sup> гүлдүн гүлүн жулмак?  
Кош таштын ортосунда күм-жам кылмак?

Шордуунун тарткан азап ыйы аз беле?  
Ташка уруп талкалоодо дабаң эмне?

Анда жок Баярамыңа<sup>2</sup> салмакташмак,  
Канынан ыраң алуу жок эч максат.

<sup>1</sup> Л а л а – гүл.

<sup>2</sup> Марска.

Мен алсыз, качкан кийик бечарамын,  
Соймокко өч канжарын колуңа алдың,

Бир эсе аны дароо сойгону жөн,  
Жакшы эмес, сан-жиликтеп санап бөлгөн!

Мен ошол, шордуу кийик баласы элем,  
Сен мени айтсам деген ниетинде элең.

Тор жайып кооз кыргоол жолун бөгөп,  
Максатың: анын башын жулуп көрмөк!

Жулмалап жулуп көккө бырпыратып,  
Боор этин себеп кылып чыркыратып.

Ал ошондой жөпжөнөкөй кыргоол эле,  
Жаңылып: издегеним бүркүт дебе,

Чырмалган жүз балээге мен Лайлимин.  
Жанымдын эмки азабын өзүң билгин.

Кор кылбай, сен жөн гана өлтүрүп сал,  
Зарлантпай айрылуунун азабын ал!

Оюң не, мен күнөөсүз Лайлиң элем,  
Ниети кас көптү көргөн кемпир белем?

Сабыр кыл, өтөр дүйнө өкүмдөнбө!  
Жарылгын жанган жылдыз көк үстүндө!

Денемден жанды сууруп жанчып салдың,  
Бар болгон кудуретим тартып алдың,

Качанга буудай окшоп кууруламын?  
Качанга саманга окшоп сууруламын?

Жок болду көрөр күнүм, үйүм каран  
Үзүлдү үмүт жибим, турган араң.

Дем кургап, денем учту чаңга айланып,  
Эй асман тазардымбы, күнөөм калып?

Кастыгың көңүлүмдүн үйүн бузган,  
Ошентсең да токтолбойсуң кандай кылам?

Бүт азап, кыйындыктар мага энчилүү,  
Кайгылуу жар күйүтү алда энчилүү.

Күйүтү ата-эненин анда болсо,  
Мен зарлайм үч күйүттү бирге кошо.

Лайлиге кыйын болду айрылуулар,  
Өзүндө эки мажнун мээнетти бар.

Андыктан өмүрүнө айттың дебес,  
Жары үчүн жанын кыюу, кыйын эмес?»

Дегенде Лайли арманы жанды ысытты,  
Жалбырттап денесинен жалын чыкты.

Бул отгон гүл сыяктуу Лайли шордуу,  
Албырып беттер күндөй алоолонду.

Тер акты гүл жүзүнөн мончок-мончок  
Болгондой ысыды эти кыпкызыл чок.

Тамчылап гүл жүзүнөн терлер тамып,  
Безгектен чоктой кызыл ыраң алып.

Кызынан энесинин кабары бар,  
Белгилүү ага мындай кыйын абал,

Жүдөтүп жүрөгүнө кайгы толуп  
Күйгөндөй эне боору кебеп болуп.

Бул ишке эне кургур чыдай албай,  
Эрине тура алган жок баяндабай.

Атасы байкаган соң кыз абалын,  
Бүркөлдү санаага ороп ар тарабын.

Ата-эне, эже-сиңди бүт ыйлады,  
Чакыртып кыз башына табыпты алды.

Даба жок, Лайли күндүн жарасы күч,  
Эти ысык, сары оорудай саргайган жүз.

Тапсам дейт оору айласын, табып кылдат,  
Бирок да кыз илдетти бийлик кылат.

Ыйсадай табып талбай демин салат,  
Кыз дарты үстөм кылып үстүнө алат.

Ооруга эм түшпөсө пайдаң канча?  
Чын ажал жакындаса айлаң канча?

Күн санап кыз оорусу ырбай берди,  
Созулуп азап жанын кыйнай берди.

Катуулап баш оорусу тереңдеди,

Тыңшаса кулагына бир үн келди:

«Өзүң деп өксөп ыйлап азап чеккен,  
Өзүңдөй Мажнун күнү өлүмдө экен,

Бир сенин күйүтүнөн тентип кеткен,  
Мажнунуң көр ичинде жатат экен!

Алы жок, деми куруп өңдөн кеткен  
Көзүнө өлүм сүрү келип жеткен.

Кан кетип айласы жок арык эттен,  
Байкуштун жаны чыгып кетер бекен.

Өкүнүп өз тагдырын өзү каргап,  
Жоктугун күйүтүнө күйүт жалгап.

Жылдырбай жолун торгоп миң алаамат,  
Алыска сапар чегип кетип барат».

Укканда ушул сөздү Лайлижаны,  
Бир оту – бирден күчөп миңге ырбады.

Балчыкка жан кемеси батып калды.  
Көнүлүн өлүмгө артып жатып калды.

Эй табып, болбос эмиң бир себепкер  
Күчөдү дартым кайта андан бетер.

Шербеттен ичим күйдү, ооруду этим!  
Бербейсиң эми мага суу мербетин.

## НИЗАМИ

### ХОСРОВ МЕНЕН ШИРИН

(Ү з ү н д ү)

### ШАПУРДУН ШИРИНДИ ИЗДЕП

### АРМЕНИЯГА Б А Р Ы Ш Ы<sup>1</sup>

Соо кайтып, аман-эсен көзүм көргөй,  
Деди да, сөзүн кошту төмөнкүдөй:

О, Хосров шах, сүрөткө уста каламым,  
Аржендагы<sup>2</sup> сүрөтүндөй Манийдин!

Бир дегенче адам башы тартылат,  
Зыпылдаган куш канаты тартылат.

Мен тууралу кам санаба кайгырба,  
Жүрөгүңдү жок касиретке жашытпа!

Айлалардын көп түрүнө каныкмын,  
Изин билем жалаң гана бактынын.

Ошондуктан ойло шаттык, сайранды.  
Дартын табам, айыктырам жаранды.

Сапарымда кирпич жумбайм, эс албайм,  
Желдей чуркайм, куштай учам чарчабайм.

Жазмайынча кайгы оюңду уктабайм,  
Ашыгыңды апкелмейин кайта албайм.

Көздөн кайып, эгер оттой албырса,  
Каухар болуп, аска ичине жашынса,

Амал менен отту өчүргүч жол табам,  
Темир болуп каухарды ачам аскадан.

Роза болом, тоту болом, пул болом,  
Миң бир иле айлаларды колдоном.

Бакыт болсо эгер ал кыз колго алам,  
Ырыс делмек Хосров сага арналган.

<sup>1</sup> Бөлүмчөнүн башкы төрт жолу жок.

<sup>2</sup> Аржен-Маний жазган сонун, чебер сүрөттүү, касиеттүү китеп болуп саналган.

Эгер кокус, күнсүз сезсем, мен чарчап,  
Тездик менен өзүңө айтам шахиншах.

Араң сүйлөп ушуларды турду өйдө,  
Бат камынып, даяр болду жөнөөгө.

Мына ошентип көп жол, талаа басылды,  
Армения тоосун карай шашылды.

Чынында да бул издеген көп сулуу  
Жаз, күзүндө ушул тоодо болушчу.

Жер гүлдөгөн, Шапур келсе талаа көк,  
Кучакташкан анемондор<sup>1</sup> кандай көп.

Боз аскалар айнып көрксүз иренден,  
Жамынышкан кызыл-кызыл түрлөрдөн.

Бийик-бийик, зор тоолордун башынан  
Ылдый карай сонун килем тартылган.

Жиррам тоодон, Бугра талаа жүзүнө  
Гүлдөр жайнап, жазууланган өзүнчө.

Касиеттүү жай – Ирак болуп, махрабдай,  
Кырчоолонгон Анхарах зоо чалкалай...

Ушунда бар, байыркы акак мазарлар,  
Бул мазарда жашашкан көп карт тактар.

Шапур шашты, мазарга бет алгандай,  
Анткени: бул зыярат кылбай кетпес жай.

## **ШЕБДИЗДИН ЧЫГЫШЫ**

Сураса билерман так<sup>2</sup> минтип айтты,  
Берметтей накыл сырын чачыратты:

Сен көргөн, ушул мазар кычыгында  
Үңкүр бар, ал үңкүрдө таш бар кара.

Ар жылы, Ремгеледан бышык маалда,  
Кароого бир бээ келет мына ушунда.

Келет да бул үңкүрдүн эшигинен –  
Жыландай, сойлоп кирет ийинге кирген.

Ойноктоп окуранат кара ташка,

<sup>1</sup> А н е м о н – Арменияда биринчи чыгуучу тоо гүлү.

<sup>2</sup> Т а к – кечил деген мааниде.

Кара таш бээге чабат ошол маалда,

Алланын буйругунан боозуйт ал бээ,  
Көрүнбөй кайра сызат Ремгелеге.

Туулган ар бир кулун, бул тукумдан  
Чапса жел, желсе бороон куюндаган.

Чын айтты, билерман так билип айтты,  
Ошол таш, Шебдиздин да чыккан заты.

Дайны жок, ал мазардын орду да өчкөн,  
Сел бузуп, бороон алып кетти бекен.

Анхарак атак калган, көккө теңдеш,  
Бу да сөз, баш ийгендей, кайгылуу эмес.

Көрктөнгөн түрдүү гүлгө тоо боорунда –  
Нечен бир таш дүйнөсү кийген кара,

Аскалар ыза-ыйга каргалгандай  
Жаралган жаракалар далай-далай.

Мас болгон ызы-чууга тунук асман,  
Бүркөлүп, жашын төгүп, ыйлап турган.

Буга өттү төрт жүз миллион көп чамасы,  
Бирок да унуткан жок жазмыш аны.

Эй, чымчым топурактан жаралган калк,  
Сенде үмүт түбөлүккө турар чубап!

Низами, жомогуңан сыртка чыкпа,  
Айта бер жомогунду угуучуга!

## **ШАПУР БИРИНЧИ ЖОЛУ ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН КӨРСӨТТҮ**

Түн тарап, кыска ордуна болуп өгөй,  
Күн чыкты жарык кууган көпөлөктөй<sup>1</sup>.

Тактада кызык кумар – нард<sup>1</sup> оюнундай,  
Утулду алтын күнгө ак күмүш ай.

Өчтү ана, чолпон жылдыз уялгандай,

<sup>1</sup> Жарык кууган көпөлөктөй – Низамиче алынды, күн көпөлөк сыяктуу жарыкка келе жатты деген мааниде.

<sup>1</sup> Н а р д – сөөк оюну.

Шапка бак, Шапурга атак, жардык жасай.

Чаалыккан узун жолдо, Шапур аяр,  
Жай кылды, ал мазарды – баян кылар.

Мазардын каттарынан сыр сурады,  
Аларда асман-жердин ачкычтары...

Сулуулар эртең кайда болор экен?  
Кай жердин гүлүн үзүп ойноор экен?

Дегенде, ак тилектүү карыялар –  
Жок дебей, минтип айтып бергени бар:

«Аскалуу ушул тоонун өтөгүндө  
Токойлуу түзөң жер бар көрктүү түрдө

Буралган тал чыбыктай бураң белдер,  
Ар күнү таңда чогуу келишчү жер.

Эртеси таң кулан өөк аткан чакта,  
Шумкардан<sup>2</sup> кундуз<sup>3</sup> шашып качкан чакта,

Элбарстын чокусуну шоола ойноду,  
Ааламга канра ачылып Жамшит<sup>4</sup> доору.

Эринчээк сулуулардан эрте келип,  
Ошондо турду Шапур көз жиберип,

Аңгыча аялдабай акыл тапты  
Кандайча кыздар менен жакындашты,

Колго алды касиеттүү аппак кагаз,  
Хосровдун кейпин тартты, ажырата албас.

Сүрөттү иле коюп бак бооруна  
Жок болду көздөн кайып, Шапур анда.

Көп өтпөй, пери жүздүү кыздар келди.  
Шаңкылдап күлүүгө эркин тегереги.

Ырдашып, тоту, лала гүлүн терип,  
Гүлдесте кызыл ала түрүн берип,

Ойношуп бирин-бири кубалашып,  
Перидей назик чуркап, назик басып.

<sup>2</sup> Шумкардан – күндөн.

<sup>3</sup> Күндүз – түн (Низамиче)

<sup>4</sup> Жамшит – мифтик хан.

Жаш жетип, күйөө көрбөй эңсеген бар,  
Сүйүүнүн лаззатына тамшанган бар,

Эркине желдер катуу сокпогон гүл,  
Бетине көрксүз канат конбогон гүл.

Сулуулар алдырышты жакшы шарап,  
Шараптан көп санаалар кетмек тарап.

Жутулду, кылкылдады салкын алкым,  
Эмгендей сонун шарап таттуу даамын.

Толтура виолорго каркыттарда,  
Көрүнүп сүрөттөгү окшоп айга,

Мемиреп бойлору эрип балкыган чак,  
Кыздардын эрктери ашып-ташкынданат.

Ушул жай чоочун көздөр көрө албас жай,  
Бийлешти кыздар минтип шарактады ай,

Кээ бирөө гүлдөр менен гүл болушмай,  
Кээ бирөө булбул менен үн кошушмай.

Буларда эч кайгы жок, жалаң шаттык,  
Күнү өтмөк, жыргал менен балдай татып.

Ширин кыз топ ичинде айдай эле,  
Башкалар көп жылдыздар элесинде.

Кокустан ал тал жакты карай калды,  
Илинген сонун сүрөт көрө салды.

Шаштырды, сулууларды «апкел» деди  
Кыздарга ким тартты деп суроо берди.

Сүрөттү жакын жанга коюп алып,  
Олтурду бир саатча кыялданып.

Жыла албай, жүрөгүнөн кайрат кетип,  
Сүрөткө ашык болду балкып эрип.

Мас болду, көз талыбай ар кароодон,  
Вино ичти каркыт түшпөй улам колдон.

Катышса, «кана бер» деп сурап алат,  
Карайт да, алыска учуп кыялданат.

Чочушту сакчы кыздар бул жорукка,  
Түшөр деп Ширин буга туткундукка.

Сүрөттү жок кылышты токтотпостон,  
Сүрөттүн кытай көркүн<sup>1</sup> өчүргөн соң.

Эгерде Ширин улам эстей калса,  
Уурдады жиндер келип, дешти ага.

Бул жайда перилер бар, качалы, айым!  
Бузулду бул көрктү эми таштайлы, айым!

Чын эле баарынан тең көңүлү муздап,  
Кетишти түбөлүккө жерип таштап.

Артынан уюлгуп боз чандар калып,  
Баратты кыздар атка камчы салып.

Жаңыртып тентек желсиз жай тапмакка,  
Шапар тээп, сайран куруп жашамакка.

## **ШАПУР ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН ЭКИНЧИ ЖОЛУ КӨРСӨТТҮ**

Күн чыгыш күлүмсүрөп ойногондо,  
Тоо-талаа кызыл түргө боёлгондо,

Кечикпей Шапур барды кыздарды аңдып,  
Баягы сүрөтүндөй сүрөт тартып.

Будагы окшоштугу биринчидей,  
Кагазы айырмасыз дал өзүндөй.

Ал кезде нур кыздары оюн-шоокто,  
Гүлдөрдөй жашыл түстө ойномокто.

Шылдыңдап, өзүнө айды теңештирбей,  
Желбиреп эңиреттин жибегиндей.

Эң башта шоок анчалык кызуу болбой,  
Кайрадан көтөрүлдү эркке койбой.

Сулуулар кайгысы жок сайрандамай,  
Сайранын тагдыр ичтен дабаламай.

Селт этип Ширин башын көтөргөндө,  
Эң окшош ашык болгон сүрөтүнө.

<sup>1</sup> Сүрөттүн кытай көркү – кытай сүрөтүндөй (живописиндей).

Жаңылбай экинчи жол көзү чалды,  
Мас болду, сөз айта албай эстен танды.

Чарчоодон кыска уйкудан ойгонгондой,  
Ширин кыз көзүн ачып көтөрдү бой,

Ойлodu «Мага жалган көрүнүш» деп,  
Кыздардан: «Бул эмнеси я, алла»? деп.

Чакырып кел чынардын сымбаттуусун,  
Деп айтып: «Сүрөттү апкел, күн сулуум»!

Ал сулуу сүрөттү алды, катып койду,  
Ширинге мындай шылтоо айтып койду:

«Кетели бул жер пери эшиги экен,  
Ойношкон шылдыңдашып биздер менен»...

Бүктөшүп ошол замат чатырларын,  
Жок кылды мындан гүлдөр форумдарын.

## **ШАПУР ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН**

### **ҮЧҮНЧҮ ЖОЛУ КӨРСӨТТҮ**

Учканда жатагына кара анка куш,  
Жакут түс болгон чакта жайнап тургус,

Жай алып Анкарактын талаасында,  
Магдырап кыздар сонун шараптарга.

Көшүлүп таттуу уйкуга чөмүлүштү,  
Кызык түш жыргалына көмүлүштү.

Аңгыча түн түрүлүп таң агарды,  
Кийинди Ширин сулуу алтын таажы.

Созулуп тактысында чалкалады,  
Ийилип вино сунуп сулуулары.

Алыскы касиеттүү жер Перисузга,  
Жетишти куштай сызып, бир заматта.

Жол кылып көк асмандын аралыгын,  
Жаңылтып жаратылыш укмуштарын,

Мында да тагдырга эрки кыз бийлери,  
Мында да тебеленген кесирлери.

Мында да жашыл килем, баатыр жандуу,  
Мында да салкын аба, бал даамдуу.

Бейиштин желдериндей, жумшак желдер,  
Талаа гүл, көлдө бермет, сонун жерлер.

Закымдар түзөндөрдү тарагандай,  
Кол менен жасагандай жаралган жай.

Жыт бурап, гүлдөр жыйнап сулуулуктар,  
Сайраган сан обондо, булбул куштар.

Чочубай учуп жүргөн эрктүү канат,  
Бак издеп гүлдөн гүлгө коно калат.

Бир жерде экиден куш, мында ынтымак,  
Карасаң кучакташып олтурушат.

Сүрөтчү пайда болду ушул жерге,  
Окшотуп сүрөт тартты биринчиге.

Ширин ай, көрк жыргалын жакшы көрүп,  
Вино ичип, калкып учкан каздай көлбүп,

Эркелеп, тойбой карап бар тарабын,  
Чубуртуп көз алдынан ырахаттарын,

Ангыча көрө койду каршы алдынан,  
Сүрөттү биринчиге окшош тарткан.

Таңданды, бул укмушка ою жетпей,  
Сузданды, күлкү оюнга көңүл кетпей.

Турду да, басып барып сүрөттү алды,  
Көңүлү албууттанып, күйүп-жанды.

Өзүнүн махаббатын мындан көрдү,  
Толкуду кирсиз тунук көңүл көлү.

Сөз айтты, эмне деди өзү билбейт,  
Айтканын бул кагазга жазгым келбейт.

Бу илим жөргөмүштөй, чымын соргон,  
Карачы эмне иштелди чебер колдон.

Жаңылтты кыдырларды, сыйкыр жайды,  
Карачы, перилерди кандай кылды!

Керегин издеп чыкса илим жолу,

Биз турмак олуяга жетет колу.

Бу маалда бейиштин кыз сулуулары  
Ширинге жүгүрүштү келди бары.

Билишти аны иштеген киши экенин,  
Билишти акыл жеткис уста экенин.

Шашпаган бул жорукка бир да кыз жок,  
Ал сүрөт чын мактоого өтү бирок.

Жан курман, кубат курман, сага айым,  
Билүүгө бул сүрөттүн чыккан жайын.

Кыздардын ак сөздөрүн укту Ширин,  
Калп эмес, чын тилектеш кирсиздигин.

Көп иш бар, ак жолдошун иштеп берет,  
Ар качан адамга чын жолдош керек.

Ырас дос, бардык жерде таянч болот,  
Бир гана кудайымдын жолдошу жок.

Ошондо беркилерге деди сулуу:  
«Берилдим бул сүрөткө тири укмуштуу.

Эмесе муну эч кимден жашырбайлы,  
Келгиле вино ичели, кетсин кайгы.

Ичели сүйгөн сүрөт сымбат үчүн,  
Ичели, аны табуу кымбат үчүн»!

Кайра оюн, кайра күлкү, кайра сайран,  
Ошентип өздөрүнчө үлпөт ачкан.

Ырдады баары чогуу бир газел ыр,  
Кагышмай, вино идиши шаңгыр-шаңгыр.

Ширин кыз күчтүү шарап колуна алган,  
Шириндин кызуусунан мас болду аалам.

Ал жолу шарапка эрди тиеринде,  
Баш ийди, сүрөт турган касиет жерге.

Винодон сүйүү күчү ашып-ташты,  
Денени махабаттын өртү басты.

Көп кыздан бирине айтты, Ширин анда:  
«Сен баргын ушул жолдун эң башына,

Алдыңдан кимди көрсөң токтотуп ал,  
Не кылат, кайда барат так байкап кал,

Сурагын сүрөт жайын билет бекен,  
Билбесе уламыштан угат бекен?»

Көптөрдөн ачык кенен суратылды,  
Бирок да сүрөт дайны табылбады.

Ширин кыз бул болмуштан касиреттенди,  
Эч адам айта албады чындык кепти.

Ошентип санаа чүмкөп кайгы басты,  
Көзүнөн бермет жашы тамчылады.

## ШАПУРДУН КӨРҮНҮШҮ

Күтүүсүз пайда болду амалкөй куш<sup>1</sup>,  
Аярга канат берген тагдыр-болмуш.

Ширин кыз, Шапур жүзүн көрө калды,  
Негедир таанышындай учурады.

Кыз буга жамандык иш ойлободу,  
Келбетин кагазсыз жат тартып койду.

Карыны чакыр деген белги берди,  
Билгиле сапар чегип эмне келди?

А балким сүрөт дайнын уккан чыгар,  
Жана да эли-журтун так сураңар.

Нөкөрлөр жапырт чуркап кары<sup>2</sup> алдына,  
Баягы сүрөт кебин айтты буга.

Көргөн соң торго түшкөн көгүчкөндү,  
Жай алып, көңүлү ташып көтөрүлдү.

Жооп айтты тигилерге, билем, айтпайм,  
Айтсам да ал сырымды туруп ачпайм.

– Нөкөрлөр Ширин айга шашып келди,  
Карыдан айткандарын айтып берди,

Ширин кыз тыңшап болду оттой жанып,  
Карынын билемине толкунданып.

<sup>1</sup> Амалкөй куш – Шапур.

<sup>2</sup> К а р ы – Шапур.

Жөнөдү ошол замат күмүш тоодой,  
Шаркылдап, бойдо жакут күүлөрү ойной.

Сымбаты сонун чыккан салкын чынар,  
Кол, көөдөн, умтулгандар жете албастар.

Чачтары буддий жыпар храмындай,  
Өрүшү талдарынын жоон аркандай.

Чубалжып ак мойнунан жерге түшкөн,  
Айта алгыс көрккө тегиз көмүлүшкөн.

Айтууга чечен тилдин сөзү жетпейт,  
Тартууга сүрөтчүнүн күчү жетпейт.

Иреңи куурчак бет, жете алганга,  
Жетпеген куурчактай оюн ага,

Жүрөгүн мунун алды аяр индус,  
Ал болду түрк кызындай индуска туш.

Индустар көчмөн түрктүн болсо кулу,  
Кул кылды түрктү кыздын сулуулугу.

Ширин күн күндөй тийип жаркылдады,  
Акылдын дарыясына көңүл салды.

Тили түз чексиз чечен, накыш кыял,  
Сүйлөдү минтип гана карыга ал.

Тааныш бол көзүмдү ачып жумганымча,  
Жакын бол бир дегенче, чоочуркаба.

Куу аяр, сулуу кыздан муну укканда,  
Шашпастан акыл койду сабырдыкка,

Бир топко ооз ачпай үнсүз катып,  
Сейилкеч сулууларды туталантып,

Перини анан көпкө мактоого алды,  
Отур деп, пери да андан сурап калды.

Анда ал: «Ак-каранын баарын көргөм,  
Алла да сырды менсиз өткөрбөгөн,

Баса алдым жамандыкты, жакшылыкты,  
Тоздурдум тоо-талааны, ойду-кырды,

Учунан күн чыгыштын, күн батышка  
Калтырдым нечен өлкө сапарыма,

Жер түгүл, айдан балык<sup>1</sup> жайын билем,  
Айта алам, сен эмнени каалайм десең.

Ширин ай: «Билермандык жайың болсо,  
Мына бул сүрөт жайын айтсаң боло»?

Дегенде Шапур аяр кызга минткен:  
«Жамандык житсин сенин келбетинден.

Сүйлөөгө бул сүрөттүн жомогу көп,  
Эң татаал ал жомоктун жолдору көп,

Жашырбай баштан аяк сүйлөр элем,  
Эгерде сүйлөөчү жер болсо ээн».

Ширин ай тара десе тентуштарын,  
Көктөгү жетигендей чачырашты.

Сезген соң эркин сөздүн ээн талаасын,  
Ыргытты тобун сөздүн, тамашасын:

Бул сүрөт тамашалуу укмуш сүрөт,  
Карасаң күн көркөмү эске түшөт,

Колуна Искендердин Дарий эрдей,  
Же Дарий жана баатыр Искендердей.

Талашып, күн болгун деп каалай асман,  
Жамшиттен жалгыз тукум, жерде калган!

Шахин-шах, Хосров Парвиз – сүрөт аты  
Эрдик бак өкүмүндө улуу даңкы»...

Ушинтип, чебердикте сайрап берди,  
Шириндин – ширин сүйүү сезген жери...

Ал укту, ыклас менен жалгыз туруп,  
Мемиреп, бою жибип балкып туруп,

Жашырын, ойгонду дарт жалындары,  
Тарабай айта турган сыр кумары.

Мындан соң, Шапур кыздан жашырбастан,  
Акырын мына мындай кеп сураган:

«О, перизат! Сенде ачылбас сырлар бар,  
Перизаттай сенде жабык ырлар бар,

<sup>1</sup> Чыгыш элдери жерди балык көтөрүп турат деген түшүнүктө болушкан.

Гүлүндү жаз, бүрлөрүндү жашырба,  
Канттай таттуу оюнду сал ачыкка!

Керек болсо, дартка дары менде бар,  
Алыста эмес, табыпчыңан табылар».

Бул суроого кыз кызарды, уялды,  
Уялганда, укмуштуу экен ыраңы.

Бирок кантсин, анда – сүйүү санаасы,  
Эмне кылса – канмак сүйүү дабасы?

Сырдаш жары жолдошундай көрүндү,  
Жарык болду үйдөгүдөй – көңүлү;

Ошондуктан, ачты сөздүн капкагын  
Эркин берди кант кошулган бал даамын<sup>1</sup>,

Орун алды, Шапур чечен жанына,  
Анан минтип сөз берметин жаадырган:

«О, кары ава, жасаганга жалынам,  
Күчүң менен мени армандан арылтсаң

Имиш кыйын, туманданып чаташты,  
Жүрөгүмө дарттар ойноп жабышты!

Ашык болдум, ушул сүрөт көркүнө,  
Күндүз ойдо, уктап кетсем түшүмдө...

Колунду сун, ашык мага жардам кыл,  
Мен да саган пайдам тиер качандыр.

Жашырбадым, сырымды айттым, бүт уктуң,  
Сен да мага айт, билсең болмуш укмуштун»...

Ал чындыкка калп кошулса – чоң кылмыш,  
Жана айып – сырдаштан сыр жашырыш.

Акактай ак назик колун өпсөм деп,  
Алтын шаптай, жерге түштү тизелеп.

Анан минтти: «О перизат жарыгы!  
Такка ылайык, шахтын жамал салкыны!

Бүркөлгөн кара түнүн, жарык болмок,  
Жүрөгүң, ай нурундай ачык болмок!

<sup>1</sup> Оозун сүйлөөгө камдады (Низами боюнча).

Өзүмүн! Колундагы сүрөт ээси,  
Мен тарткан – Хосров сулуу кебетеси,

Сүрөтү – сүрөтчүнүн ээсине окшоп,  
Бир гана сүйлөйм десе – жаны болбос.

Көндүргөн мени сүрөт өнөрүнө,  
Бирок да жанын салчу башка жерде.

Эгерде сен Хосров күнгө ашык болсоң –  
Дал өзү кандай экен – көрүүгө ойлон!

Ал –дүйнө – жалаң жарык нурдан бүткөн,  
Жер жүзү андан алтын шоола күткөн.

Күчтүү эр, баатыр, кыйын көп амалдуу,  
Сүйүүгө – сонун газел, ачууга – ардуу...

Роза гүл, күз шамалы сого албаган.  
Жапжаш жай, күлгөн жаштык бутагынан.

Чыга элек гүл ичинен тунук жүздүү,  
Мүчөсү – теңдеши жок чынар түрдүү,

Бу күндө – темир канат бүркүт жашта,  
Розадай чаңдап калчу, сугарбаса;

Бетине күндө булут чүмкөгөн жок,  
Нур төгөт, күн менен ай жарыгы окшоп,

Үйлөсө, бейиштин жүз эшиги ачык!  
Умтулса айды да алат, бери тартып.

Тилесе, токуй алат Рустам атын,  
Кейпиндей вино да ичет Кей-Кубаттын<sup>1</sup>

Түнүндө дүйнө чачыш сайрандыкта,  
Жел кетет, мактап Карун<sup>2</sup> казнасына.

Сүйлөсө, бал тилинен бермет тамат,  
Сүр менен кабылан шерди чочута алат.

Умтулса, каары анын жер уюлундай,  
Аты бар, чапса кыштын шамалындай,

Эгерде «уругу ким? – деп сурасаң:  
Атасы олуя Жамшид, түбү Яздан!

<sup>1</sup> К е й – Кубат – Ирандын мифтик падышасы.

<sup>2</sup> К а р у н – күн чыгыштын жомоктолгон байы.

Ааламдын жолдору тар бууданына,  
Чопкуту көктүн жети катарында!

Чачса алтын – узундугу бир фарсак<sup>3</sup> төө,  
Доорунда темир заттын ташка эмине?<sup>4</sup>

Суурса болот канжар капталынан –  
Жалтанган, алмаз калкан талкаланган.

Чабышкан кылыч менен эр ойнунда  
Бардык эр бере салат хатибтарга<sup>5</sup>.

Басканда көтөрө албай жер майышат,  
Асмандын дөңгөлөгү артта калат.

Кармашса көк кылычы буга мокок,  
Кааласа көк да даңгыр чоң жол болот!

Көркүнөн жасан алат аалам майрам,  
Өңүнүн нуруна жуп өнөрү ашкан.

Жүрөгү – дайым тосор бакыттарды,  
Эркиндей боло берет, айткандары.

Ушул нур, мүлдө ааламды кылган жарык,  
Ашыктык махабаты, сага ылайык;

Бир күнү уктап жатып, түш көрүптүр,  
Түшүндө жанга ажайып иш көрүптүр.

Ошондон ушул кезге өзүңө ашык!  
Күндүз – дарт, түндө – кайгы, уйку калып,

Вино ичпейт, сайран курбайт, ойноп-күлбөйт,  
Сен гана, сенден башка жыргал сүйбөйт!

Чынында бул жалганда – теңди таппай,  
Жаш өмүр – болмок беле, кайра кайтпай!..

Баргын деп, мени сага жиберди анан –  
Татаал жолдорду ашып келип калгам.

Ошентип, мен Хосровдун чабарманы;  
Кечир, Ай, болсо сөздүн айыптары»...

Сүйлөдү – канча болсо ошончо сөз,

<sup>3</sup> Ф а р с а к – узундугу 7 км (узундук өлчөөсү).

<sup>4</sup> Х а т и б т а р – (Низами боюнча).

<sup>5</sup> Эрлердин баары кылычтарын таштай салышат, хатиб — кутпа.

Эриткич ыклас менен сезбес-көрбөс.

Айтылган таттуу сырга, Ширин балкып,  
Ак жүзү – уялгансып, кызыл тартып,

Күч качып, кулап кете жаздап барып,  
Ал жыйнап кайраттанып, чымырканып...

Арадан, бир аз убакыт өткөн кезде,  
Ширин кыз: «О акылман экенсиң ээ –

Сен билгин – бул иш үчүн, айла барбы?»  
Дегенде, Шапур чечен минтип айтты:

«О күнүм, күндү уялтчу жарык шоолам,  
Кутултам сары санаа кайгы оорудан!

Бек катып, эч кимге айтпай сырларыңды,  
Сайрандап эртең аңга чыкпайсыңбы;

Кийинип эркек кейпин, Шебдизге мин,  
Ошондон качып кетүү эбин билгин!

Эркек деп, адам сени кармай да албайт,  
Шебдизге учкан карга караандабайт,

Кете бер, чакырымдардан чакырым басып,  
Артыңан мен да жетем, чабам шашып,

Сунду Айга Хосров салчу алтын шакек,  
Муну ал да, сапарыңа жөнөгүн! – деп.

Дагы айтты: кез келишсе жаш шахиншах,  
Милдетиң – жашоо нурун тартуу кылмак.

Аты бар такалары жалаң алтын,  
Кийими бар каухарланткан сын-сыпатын

Карк чопкут, лаал күрмө, күмүш белбоо,  
Нур беттүү, шоола берген күнгө – ободо.

Эгерде ал болбосо учураган,  
Жол сура Мединага бара турган;

Сапар ал, Шахиншахтын сепилине,  
Ак сарай чоң ордосу каякта де.

Адашпай жолун тапсаң Мединанын,  
Көрөсүң бул жалгандын укмуштарын.

Падышанын Фархарга<sup>1</sup> окшош сепили бар,  
Кайтарган эсеп жеткис, баатыр кулдар.

Токтогун жыпар чачкан, ошол жерге  
Кулдарга, шах шакегин көргүлө де;

Ошентсең, сөз айтышпай жол ачышат,  
Орун ал бакчасынан чынар чылап.

Ачык жол, жемиши мол, мөмө бактай,  
Чер жазып, эрип-балкып, ойночу жай.

Ал бактан шахты көр да, сынап кара,  
Көз жибер – чебер көрктүү сымбатына!

Мен болсом: келип турган бир көлөкө,  
Максатым – көркөмдүү өнөр көрсөтмөктө».

## **ШИРИНДИН МИХИН-БАНУДАН КАЧЫП ЧЫГЫП МЕДИНАГА ЖӨНӨГӨНҮ**

Ушинтип, Шапур сөзүн бүтүргөндө  
Ой калды тумандап, Ай жүрөгүндө,

Ал кетти – ишеничтик үмүт менен  
Күн жалгыз чачырады жарык тийген.

Жетигендей жана эле тараган кыз,  
Чогулушту окшошуп – үркөр жылдыз.

Жылдыздарга Ай минтип буйрук берди:  
«Ушул түндөн кечикпей жүр кетели!»

Болот така бууданды чапмак үчүн,  
Ашууларды талкалап ашмак үчүн.

Ойноп-күлүп шарактап келатышты,  
Туулган жер койнуна жакындашты.

Кыздары бул сапардан чарчагандай,  
Бирок, Ширин камыкты, санаага бай...

Көп күндөрдүн биринде түн тумандуу,  
Аалам көзүн жумдуруп, уйку алдуу,

Күндү чулгап көрсөтпөй көк тасмага,  
Гүлдөрдү ороп жашырып кайың, талга;

<sup>1</sup> Ф а р х а р – сулуулугунан даңкы чыккан шаар.

Ширин айтты Бануга: «О Канышай!  
Эртең көңүлүң сергитип, сайран кылмай,

Айтчы, күнүм кулдарга, жок дешпесин,  
Алып чыгып Шебдизди токуп берсин!

Минип алып талаага зыркырайын,  
Ушул кечтен кечикпей тез кайтайын».

Бану анда: «О, айым, жүз шаар сура,  
Шебдиз тулпар тууралу оозуңду ачпа!

Чапсаң, азоо, оозуна алың жетпес,  
Алакачкак куюндай, эбиң келбес,

Эпкини бар от серпкен чагылгандай,  
Жүрүшү бар – бороондуу шамалдардай.

Миңгиң келсе, жаркыным, ушуну эсте,  
Ачык күндөн<sup>1</sup> кара түн<sup>2</sup> артык беле!

Жакшылап кат, сыйкырдуу алтын жүгөн,  
Чабар мурун, жоошутуп минүүнү үйрөн».

Гүл ыраңы жадырап гүлдөй күлдү,  
Уктап кетти мемиреп ошол түнү.

Таң агарып кытайдын казначысы  
Көк чатырга<sup>1</sup> алтындан<sup>2</sup> кулпу салды<sup>3</sup>.

Ойгонуп, чебер кытай тирүү көркү<sup>4</sup>,  
Кантип качар айласын ойлоп көрдү,

Нөкөр кыздар бардыгы кипаристей  
Элпектинип иш кылып, шашып жүрмөй;

Ширин карап аларга жылмайды да,  
Мындай деди тилинен шекер тама:

«Атка минип, талаага чыгалычы,  
Сайран куруп, сыяпат кылалычы.

Торум жайсам, түшчүдөй бир учкул куш,  
Жөн куш эмес, болчудай сонун укмуш»...

<sup>1</sup> К ү н – Ширин.

<sup>2</sup> Т ү н – Шебдиз.

<sup>1</sup> Күн чыгыш.

<sup>2</sup> Асман.

<sup>3</sup> Күн.

<sup>4</sup> Т и р ү ү с ү р ө т — Ширин.

Нөкөр кыздар чечишип Ай жоолугун,  
Даярдашты башкача кызмат жолун:

Эркек киймин кийдирди – эрге окшоду,  
Өз кыз кейпин, жанына байлап койду.

Теңтуштары артында ээрчип барат,  
Ширин сулуу Шебдизде жагалданат.

Капкалардан капкага өтө берди,  
Анан түпсүз, кайырсыз талаа келди,

Бул талаада – кыдырдай шаттуу сезип,  
Көз алдына көңүлдүү элес келип,

Кубалашты чоочун жер жолоочусун,  
Өздөрү ээлеп, ээн көрк сулуулугун.

Аттан түштү бир жерге, нур кыздары,  
Жер үстүнүн тандалган сулуулары.

Талаа – ойнуна эрке эрктүү газелдерге,  
Шибер жайды, аңкытты жыпар желге.

Кыздар кайра чу койду, ээлигишип,  
Бир минуттук тынчтыкка эригишип,

Мындай кезде – Ширин кыз, атка жеңил,  
Шебдиз тулпар Ширинге элпегин бил;

Тулпар кызга, арылдап арыш салды,  
Ширин топтон оолактап бара жатты.

Ала качты Шебдиз деп – алар ойлойт.  
Кыйкырышка не пайда, айла болбойт,

Кууган болду, карааны узаганча,  
Карааны эмес, көз жетпей чыккан чаңга.

Түн киргенче, издешип бүлүнүштү,  
Акырында таба албай үмүт үздү.

Алыс калды адашып жаркынынан  
Бул жорукка кыздардын бардыгы аң-таң.

Түн оогондо Бануга келди кыздар,  
Тийген жарык Айы жок, көп жылдыздар.

Жаш алышып, кайгырып ханша алдында,

Ширин жайын айтышты, армандана;

Кантип Айы Бануну алдаганын,  
Кантип Шебдиз Ширинди уурдаганын.

Калтырап муну укканда, Михин-Бану  
Чакырды, бактысыздык – кайтты ызалуу...

Кайгырып, түшүп келди, тактысынан  
Кыйкырып жерге кулап, эстен таңган.

Өзүн-өзү төшкө уруп, долуланды,  
Көздөрүнөн салаалап кан жаш тамды.

Санатсыз Ширин атын атап жатты,  
Күйүтү агасынын<sup>1</sup> кайра ырбады.

Жаш менен: «О, назик Ай, аалам Айы!  
Кандайча сени тагдыр уурдады!

Гүл элең, шамал жулду бутагыңан,  
Кандайча шок, түшүрдү экен сабагыңан!

Не жорук, неге бизди таштап кеттиң,  
Ким болду – биз билбеген сүйүү энчиң?

Эликтей кайберендин эркеси элең,  
Кандай шер тырмагына түшүрдү экен?

Ай элең, жылдызыңдын арасында –  
Бөлүнүп күндөй калдың жалгыздыкта!

Сен чынар, менин жаным бакчаң эле,  
Жыпар жыт аңкыр эле, демдериме?

Ай жүзүң – эми кимге тиер экен?  
Мен сенсиз күн көрө албайм, эми кантем?

Уктабай таң атканча, кирпич какпай,  
Кайгы ырбап, агыны ашып дарыядай...

Күн чыгып, Бизен<sup>1</sup> кудук арасынан  
Ааламга көзүн салып, жарык чачкан.

Ошондо – кылкылдаган Бану колу,  
Ханшадан жардык күтүп, даяр болду.

<sup>1</sup> А г а с ы – Шириндин атасы.

<sup>1</sup> Б и з е н – «Шах-Намеден».

Кокустан – «Жөнөсүн» деп ханшасы айтса,  
Шириндин жолун кууп, из куумакка.

Бирок да аны Бану макул таппай,  
Унчукпай, сыртка чыкпай, жарлык айтпай.

Анткени – бул жорукту түштө көргөн:  
Колунан шумкар качып, боосун үзгөн,

Кайгырып качкан кушка капа болгон,  
Аңгыча, шумкар кайра колго конгон...

Ошондуктан элине айтты: «Куш болсок да,  
Асмандын сырларына мас болсок да,

Эч качан – Шебдиз токтоп суу ичкенин,  
Таппайбыз жана түшкөн чаң издерин...

Текке азап, издейм деген, учкан кушту!  
Күткөнгө ар учурдан келер тушу,

Ыйлоо не колдон качкан көгүчкөнгө?  
Кайрылар, акыр көнгөн өз жерине!

Чын айтам, айрылууга кайраттанам,  
От көрөм Шебдизимдин такасынан.

Укканда жоголгон Ай кайткандыгын  
Ырдалмак кайгысы жок сайран ырым.

Ашырам дөөлөт кошуп, дөөлөтүмө  
Алтындан белек чачам, жер – дүйнөгө.

Угушуп Бану жообун, калың колу,  
Ээликпей тим жатууну туура ойлоду.

Бул кезде Ширин Шебдиз күлүгүндө,  
Даң салып, Хосров үчүн жер дүйнөгө

Ашыкты планеттей элес кылып,  
Уйкусуз, дем алуусуз жол кыдырып.

Ким билмек, эр кийими бар, келбети эркек,  
Шаардан, шаарларга өтүп келет;

Коркмой жок, эртели-кеч жоо колунан  
Соо өттү, ашуу, кыя ээн талаадан.

Аты учту, соккон желдей канат жайып,  
Билинбей алыс сапар алыс калып.

Жомок бар, эсте калган – илгеркиден  
Бир күнү дубачы аял чыккан экен:-

Ыргытса дубачы аял, күзгү-тарак,  
Жол боюн өтпөс токой тосуп калат.

Аны издеп асман табат, күзгү-тарак,  
Бири көл, бири токой боло калат.

Ошондо муну иштеген аял кейпи  
Тоо болот, зор ашуулу – эки бети.

Ширин кыз, мындан өттү азап менен  
Чаң басты бети-башын, кыйын экен...

Өңү азды, нуру азайып ыраңынын,  
Түрү өчтү, назик эрке кыялынын,

Максаты жүрөк дартын тамам кылмай,  
Кол жетсе, толукшумай – толгон айдай.

Тулпары ошончо күн эс алган жок,  
Жол сурап, чаба берди бороон окшоп.

Зымырайт, аз токтоону туура көрбөй,  
Шебдиз ат жерди айланткан дөңгөлөктөй.

## **ШИРИНДИН<sup>1</sup> БУЛАККА КУЮНГАНЫ**

Жарылып таң жарыгы аппак болуп,  
Кайдадыр караңгылык жок болгонсуп,

Көктөгү миң жылдыздар уялышып,  
Жашынып, сары гүлгө жол ачышып.

Ширин кыз аттын оозун коё берген,  
Чарчаган жан кыйналып, алы кеткен.

Туш келди кең талаага тулаңы бар,  
Туптунук агып жаткан булагы бар.

Мөлтүлдөп, түс өзгөртүп, уялгансып,  
Сулууга ыр ырдашып, шылдырашып,

Кыйналган узак жолдо денелери,  
Чаң болгон айдай жакын нурлуу иреңи.

<sup>1</sup> Ш и р и н – Хосровдун ашык болгон кызы.

Бир азга булак бойлоп басып карап,  
Из көрдү он чакырым алысырак.

Шашылыш обочороок байлады атын,  
Байкады эч ким мында келе албасын.

Булакка басып келди бул нурлуу зат,  
Уялды асман мындан ары карап.

Үстүнөн жибек киймин чечкен кезде,  
Сириус<sup>2</sup> эстен танып кеткен эле.

Булакка бутун салып баратканда,  
Мас болду аалам анын ысыгына.

Койнуна асман кысып кучактады,  
Куюнду бул жалгандын ак чабагы.

Булакка күмүш дене булактады,  
Кол жетпес адамзаттын дене аппагы.

Алда эмне, же жуунган роза бекен?  
Жок чиркин, лала экен булакта өнгөн!

Көрсөтпөй денелерин чачы оролду,  
Жаркындуу бети сууда айга окшоду.

Балким, ал конок жолун тоскон чыгар,  
Жуунуп болмок үчүн жыттуу жыпар?

Же ою – шекер ширин бал татымак,  
Жутууга даяр кылып ширин шарап?

## **ХОСРОВ БУЛАКТАН ШИРИНДИ КӨРӨТ**

Жомокчу көптү көргөн, фарсча окуган,  
Сөз козгойт, персиянын падышасынан:

Хосров Арменияга киши аттантып,  
Камыкты келер жолун тосуп жатып.

Күнү-түн ойлой берди ашык жарын,  
Сезгендей жакын күндө кошуларын.

Эрте-кеч атасынын кызматында  
Албырттап, окшоп күнгө, жанган айга.

<sup>2</sup> С и р и у с – асман сулуусу.

Сүйкүмдүү, шахиншахтын<sup>1</sup> кымбаттуусу  
Караса – кубат берер урматтуусу.

Ушинтип көңүлү жай жашар эле,  
Мындайча бир жамандык түшпөгөндө:

Канкор куш, ата уулга от тутантты,  
Күтүүсүз ичи кара иш башталды;

Ошолор<sup>2</sup> Парвиз наамда дирхем<sup>3</sup> жасап,  
Башка эл падышасына таркатышат.

Ормуз шах бул жорукту сезе коёт,  
Баламдын кастыгы экен деп ойлонот.

Карт бөрү жаш кабанга каарын төгөт,  
Кам көрөт, майтарууга жолун бөгөп.

Хосровко тагым керек болгонго – дейт,  
Чагы экен шахмат ойнун ойнорго,– дейт.

Эгерде мындай көчсө, утулар – дейт,  
Ошентип жүрүшү жок, тутулар – дейт.

Эстеди, катуу ойлонду, амал издеп,  
Бирок да тагдыр ойнун кайдан билмек?..

Күнөөсүз Хосров жолу жабылбастыр,  
Капаска асмандагы ай камалбастыр.

Чындыкка жүрөгү ак, адил адам,  
Ал жеңет, андайды аалам жеңе албаган!

Туюнду бардыгына Бузруг – умид.  
Жаш шахты таап алып, издеп жүрүп.

Деп айтты: «Жылдыз нуруң түшө электе,  
Кармалбай шахтын кара ниеттигине,

Көп күнгө мындан качып алыска бар,  
Өлүмдөн өз башыңды куткарып кал.

Күйгөн от, күйгөн менен тутана албас,  
Жылдызың кайра жайнар, сөнүп калбас».

Көргөн соң Хосров тагдыр кылмыштардын

<sup>1</sup> Шахиншах — кандардын каны.

<sup>2</sup> Ошолор – Хосровдун душмандары.

<sup>3</sup> Дирхем — күмүш акча.

Тосулган, көз көрбөгөн кылтактарын.

Барды да жыпар жыттуу гүл бакчага  
Мындайча сөз калтырды келер Айга:

«Аң уулайм, сайран кылып, көңүл ачам,  
Сепилге он төрт күндө кайра кайтам.

Кайгырбай, күлүп шаттуу ээн калгыла,  
Жол бербей кайгы, капа, санааларга.

Гүл бакка, анар көлдөн сулуу келсе,  
Тотудай<sup>1</sup> кооз конгон карга<sup>2</sup> үстүнө,

Күткүлө, үлпөт менен ал мейманды,  
Ал күн да, силер аалам жарык айы;

Жашасын ырахат тепсеп, кайгыланбай,  
Күнү өтсүн, бейиштин кең майрамындай.

Жабыкса, бекем кыдыр сепилинде  
Кызырдай эркиндикке чыксам десе,

Өзүнүн каалаганын аткаргыла,  
Жактырган жакшы жерге алпаргыла,

Ал жайга, кызга сепил тургузгула,  
Бейиштин эркин учкан нур кушуна».

Ушинтип, чын көңүлдөн көп сөз айтты,  
Бул сөздү аалам өзү «айт» деп айтты;

Шамалдай уруп чыкты ар жагынан,  
Перидей Сулайманга жар ташыган.

Токунуп тоодой атын, жер омкорто  
Жөнөдү Арменияга тоо козголто.

Корккондой шахиншахтан жана жүрөк,  
Эки ашууну бир ашып, катуу келет;

Аңгыча нөкөрлөрдүн аттары арган,  
Ширин түшкөн булакка жакын калган.

Буюрду аттан түшүп, эс алууга,  
Сугарып бир азыраак оттотууга.

Жигитсиз өзү жалгыз, бери келип,

<sup>1</sup> Т о т у – Ширин.

<sup>2</sup> К а р г а – Шебдиз (Шебдиз — Шириндин минген аты).

Жөнөдү сонун жашыл жерди көрүп.

Суктанып айланасын карап жүрдү,  
Ошондо тунук сууга көзү түштү.

Байкаса тал түбүндө Бүркүт<sup>1</sup> турат,  
Боюнда Кевсер<sup>2</sup> көлдүн Кыргоол<sup>3</sup> турат.

Тулпары баш көтөрбөй, шашпай отгойт,  
Ичинен Хосров шах мындай ойлойт:

«Бул пери – менин сүйгөн жарым болсо,  
Тулпары баш көтөрбөй, шашпай отгойт,

(Чынында тулпар, ак Ай акыр бир күн,  
Өз колуна тиерин кайдан билсин)...

Нечен кур сулуу келмек корообузга,  
Туш болбойт анткен менен буйруксузга.

Кыдырып нечен жолу бакты келет,  
Билбейбиз биз адамзат, кайра кетет.

Аңтарды айлананы көз жиберип,  
Суктанды Ширин айга денеси эрип.

Байкады көп кароонун коркунучун,  
Анткени – эрип эстен танганы чын.

Жамынган ак шооласын денесине,  
Айдай көктөн жаркырап тийбес беле!

Жылдыз көз мөлтүрөгөн күзгү беттүү,  
Сымаптай Нехшеб<sup>1</sup> тарткан ай сүрөттүү,

Көрүнөт тунук суудан гүлдөй элес,  
Ак булуттан жарк эткен айга теңдеш.

Ай астынан сермелген аккуу куштай, .  
Көлгө чыккан дарактай жемишке бай.

Кирсиздиги розадай, суу боюнда  
Жыпар жытын тараткан таза абага.

Киймин кийди көрүнбөй, чачын тарап,  
Жаш жалбырак жашырып гүлдү жабат.

<sup>1</sup> Бүркүт – Шебдиз.

<sup>2</sup> Кевсер – бейиш булагы.

<sup>3</sup> Кыргоол – Ширин.

<sup>1</sup> Нехшеб – ошол учурдагы мыкты сүрөтчү.

Жибек чачы бирок да ыркка көнбөй,  
Ар талынын түбүнөн жылан көр – дейт.

Чачтарынын ошончолук сулуулугу ай!  
Жаңылгандай дубачы, дуба таппай,

Ачкыч түштү колунан бакчачынын  
Ачты бышкан анарлар каалгасын.

Бул анарды көргөндүн жүрөгү ойноор,  
Билинбеген жалындын деми толор.

Келди күп жакын жылып ушул ташка,  
Жай кылган булак сууну Ширин кызга.

Күмүштөй жарк эткенде ак денеси,  
Хосровдун шилекейи агып кетти.

Негедир жанып, ысып бою балкып,  
Албууттап жүрөгүнөн оттор жанып,

Көзүнөн жаш селдеди күн жаагандай  
Нөшөрлөп жаан куйган жайкы таңдай

Нур кызы шахты ачык карай да элек,  
Чүмкөлгөн көзүнө чач, жол бере элек.

Мына эми булут баспай ай жарыгын  
Ширин кыз көрө калды шахиншахын.

Хума<sup>1</sup> куш, сулуу Кыргоол<sup>2</sup> канатында  
Окшогон бейиште өнгөн чынар талга.

Уялды, уялганда эмне болду,—  
Жарк этти күн нурундай ободогу.

Шашкандан эч бир айла таба албады,  
Түн<sup>3</sup> жапты, нур жашынды, ай караңгы.

Ал эмес, күн да кирди булут бойлоп,  
Шириндин уялышын туура ойлоп.

Минткенде күмүш мүчө кара түстө,  
О, чиркин, колдон келбес сүрөт мүчө!

Жүрөгү Хосров шахтын бул шооладан

<sup>1</sup> Х у м а – жомок кушу.

<sup>2</sup> К ы р г о о л — Хосровдун минген аты.

<sup>3</sup> Т ү н — Шириндин кара чачы.

Алтындай чачырады, сымап кууган.

Шах сизди, тырмагына кабылан шердин  
Жол болуп байкуш кийик кез келгенин.

Сыр бербей, кабылан дароо атылбады,  
Адаты – кабылан албайт жарадарды.

Шашпады, сабыр кылды, токтоо болду,  
Өчүрдү жалынданып күйгөн отту.

Ак ниети, тилегине таяныч берди,  
Жашырын сыр жамынды сүйүү эрки.

Карады шылтоо кылып булак боюн,  
Жок, болбойт! Нурлуу Ай тартат анын оюп,

Ана көр эки булак – эки гүлгүн  
Тагдырдан бирге энчилеш өскөндүгүн!

Чаңкаган, – экөөнүн тең кумары бар,  
Таба алса, кирсиз тунук суулары бар.

Бир гүлдү тосту булак тунугуна,  
Бир гүлдү тартты сүйүү кудугуна<sup>1</sup>.

Эс алар жолоочулар келе жатып,  
Жумшатар каткан нанын сууга салып

Ошондой – бул экөө да эс алышты,  
Булактан жибип, балкып, жумшарышты.

Бир гана асмандагы күн эрки – күч,  
Нечен бир кырсыгы бар биз түшүнгүс!

Ошондо шах сулуудан көзүн тартты,  
Сүйлөшмөй жакын келип бир максаты,

Аңгыча перидей зат кийинди да,  
Ширин кыз ыргып минди Шебдиз атка.

Аты учту, көз ирмөөдө карааны өчтү,  
Баратып Ширин сүйлөйт өзүнө өзү...

«Айланган дөңгөлөктөй, мени тооруп,  
Жанагы жаш азамат көркү толук,

Болбосо, эгер менин ашык жарым,

<sup>1</sup> Хосров менен Ширин.

Жорукка табышмактуу таң калармын;

Неге ал жүрөгүмдү албууттантты?  
Дайрадай толкундатты махабатты?..

«Кийми алтын, шай жарактуу», деп укканмын,  
Булардан андан бирөөн көрө албадым;

«Колунда каардуу найза» деген кана?  
Окшобойт мен издеген азаматка».

Чынында шахта жолдун кийими эле,  
Ойлогон билинбеске эч бирөөгө.

Санаасы кыздын жолун торгогондой:  
«Кантка кош, өз гүлүндөй дегендей ой;

Андагы ашык болгон сонун сүрөт,  
Башка эмес, ушул турган укмуштуу көрк...

Көргөнсүң сен кыймылсыз көлөкөсүн,  
Мынакей байкап тааны таамай өзүн»!

Сүйлөдү кайра Ширин минтип жалгыз:  
«О тагдыр, сапарыман кайра кайткыс!

Ал келбейт сыйынууга кош михрабка!  
Иче албайм, бир ордуна кош каркытта,

Бир жаным кантип иштейт эки шахка?  
Минткендей күнөө кылдым бу кандайча?»

Деди да, кокус болсо жарым ошол,  
Эмеско, сен кимсиң деп сурачу жол:

Мейличи, азырынча көрбөй турсун,  
Махабат көшөгөсүн бөлбөй турсун,

Бардык сыр ачык эмес, жашырында,  
Уяттыр, мага эрте сырды ачууга?»

Шебдизге удаа-удаа камчы салды,  
Чочутту кара өгүздү<sup>1</sup> ат дабышы

Эпкини учкан желди кууп жетти,  
Асманды чапчыгандай аракетти.

Бейиштин канаты бар перисиндей

<sup>1</sup> К а р а ө г ү з – элдин байыркы түшүнүгү боюнча жерди мүйүзү менен көтөрүп турган өгүз.

Жок болду, караандатпай, көзгө илинбей

Хосров чочугандай жалт караса,  
Шоола<sup>2</sup> жок, жалгыз калган өзү гана.

Чапкылап тегеректи төрт кыдырды,  
Изи эмес, түш сыяктуу, жок ың-жыңы.

Айланды булак боюн эчен курдай,  
Жана эле толукшуган жок жарык ай...

Таң калды, көз ачканча кайда кетти?  
Сулуунун карааны жок, бул эмнесиң?

Аралап бактарды ачып карап жүрөт,  
«Кокустан кушка өзгөрүп учтубу» – деп,

Булактын суусу менен көзүн сүрөт,  
«Кубулуп, балык болуп алдыбы» – деп.

Чыдабай колу менен ылайлантат.  
Текке издөө! Анткен менен кайдан тапмак.

Булакты сулуу кыздай элестетип,  
Чыдабай Хосров шордуу кулап кетип...

Ушинтип мунун тарткан жабырына  
Боору ооруп, бороондонуп асман капа.

Шебдизди, Ширин айды бактан издейт,  
Ээлигет, жокко урунат, айла билбейт.

Шумкардай, чар тарапка калкып учту,  
Бирок да кузгунга энчи, кууган кушу;

Иле албайт, ошондуктан кур убара,  
Кузгундун канатындай дүйнө кара.

Кузгундай кара болду ак туйгуну<sup>1</sup>,  
Бакчасы дарттуу болду, жемиши – уулу.

Солкулдап сонун чыккан зор ак кайың<sup>2</sup>  
Майышты, бороон басты, төктү ыйын;

Күн тийбес, жаш жалбырак соолор бекен,  
Тагдырдын эрки тажаал ойну экен!

<sup>2</sup> Ш о л а – Ширин.

<sup>1</sup> Жарык күн караңгы түнгө айланды деген мааниде.

<sup>2</sup> А к к а й ы ң – Хосров.

Үшкүрдү, түтүнү жок жалын чачып,  
Аллага мына мындай арман айтып:

«Көк элем, жаз алдында өнүп чыккан,  
Чок түштү, ысыгына сорулду кан;

Жаз көрдүм, бирок баркын биле албадым  
Кантейин соро албадым – эфрит<sup>3</sup> даамын

Кол тарттым, өзү келген бермет түстөн,  
Бактымды түшкө жоруп, ыйлап жүрөм,

Таңдагы кызыл гүлдү не жулбадым,  
Түн түштү, шамал алды ажырадым.

Булактан таамай көрдүм мөмө шакты.  
Күз түштү, муздай тонуп, денем катты.

Ташы жок суу түбүнөн алтын таптым,  
Неге аны сымап менен чачыраттым?

Башыма көлөкөсүн жапты Хума<sup>1</sup>  
Көтөрдү урмат менен асмандата.

Ал менчи, мен айга окшоп жарык чачтым,  
Көлөкө жашырды анда, өз караанын!

Кургабас казынам үчүн килем каны,  
О, кайда, мага желдет, кан жарагы?

Булактын розасынан айрылган соң,  
Тикендей, өзүмдү эми отко соксом!

Ким мага айдан көзүң тарткын деди?  
Ким мага келген бактан качкын деди?

Кандай жин акылыман ажыратты?  
Не кетти менден бейиш ыракаты?

Ооба ырас, чыдоо жакшы бар учурда,  
Кандай оор, буйрук даамдан кур калганда!

Ок жасап, найза гайдан, өз жанымдан  
Текке азап, чындыгында жандыра алам!

Көз жаштын дайрасынан бермет төгөт,  
Талаалар ыраазы болсун бермет өңдөн.

<sup>3</sup> Э ф р и т – Индияда өсө турган сонун жемиш.

<sup>1</sup> Х у м а – мификалык жомок кушу.

Жарадар алсыз жанга эмне пайда?  
Пайда ошол, жошолонуп кан акмай да!

Ушинтип көпкө жүрдү, булак бойлоп,  
Көз жашын жеңи менен аарчып коёт;

Тура албай, бирде жерге кулап кетет,  
Кандайдыр колдон качкан жоктук сезет.

Жоголгон жана гана кипаристен –  
Хосровдун гүлдөй солуп, иреңи өчкөн.

Чынардын, саябандын салкыны жок,  
Шамалдан калтырады мууну бошоп.

Өзүнчө: «Эгер сулуу адам болсо,  
Жер басмак, сыпаттары бизге окшосо;

А балким, ал адашкан анык пери?  
Бул булак, перизаттын жүргөн жери!

Бир жанга бул тууралуу ооз ачпайын,  
Перинин ашыгы деп аталбайын.

Перизат адам көрсө качат дешчү,  
Дарман жок, болмок да эмес аган жетүү.

Шумкар куш казга кантип жолдош болсун,  
Перизат адам менен күйбөс отуң!

Милдетим – Сулайманга<sup>1</sup> куулуп баруу,  
Ошентип перилерге жакындашуу».

Бул ойду көпкө ойлоду, туура тапты,  
Өзүнчө жүрөгүнө макулдатты.

Болмуштан үмүт үзбөй, кайрат байлай.  
Жөнөдү Армения шаарын карай.

## **ШИРИН МЕДИНАДАГЫ ХОСРОВДУН СЕПИЛИНЕ КЕЛДИ**

Көк асман жакшылыгын береринде,  
Шарт коёт тамашалуу жердеш элге:

Дыйканга эмгек кыл дейт оокаты үчүн,

<sup>1</sup> Сулайман – Соломон; перилердин ээси деп айтылчу экен.

Ачык нур, нөшөрлүү жаан, туман бир күн;

Алам деп, кызыккандар кызыл гүлгө,  
Көп жолу кол алдырат тикенине.

Эмесе бир топ күнгө бул эки жар,  
Эби бар, мына ушинтип ажырашар.

Алыстан сагынышуу, бу да кызык,  
Ошентип кошулушуу кандай кызык.

Ширин кыз, Хосровунан айрылганда  
Тоо болду көңүлүндө дарт, ой, санаа.

Сепилин Парвиз шахтын сурамжылап,  
Закымдап Мединага бара жатат.

Экөөнү бир бирине бек кумарлай  
Жазмыштын кылганы экен мына ушундай.

Кулдарга аттан түшүп белги берди,  
Жол ачты, гүл бакчага кирип келди,

Көргөндөр Ширин айга таңыркашты,  
Суктанып, астыңкы эрдин тиштеп алды.

Ханшанын урматындай сый жасашты,  
Бүлүнүп кызмат кылып, чуркап шашты.

Дешти алар: «Хосров баатыр үйүндө эмес,  
Кайтууга жакын калды, көп кечикпес,

Сиз үчүн гүл бакчанын булбулу бар,  
Эрикпей, эркиңче ырдап эс ал чынар»...

Мындан соң, кыз тагдырын билмек үчүн,  
Сурашты: «Атың ким, ай кайдан учтуң?

Уругуң? Кай капастын туткунусуң?  
Биз билбес кай бейиштин ур кызысың»...

Ширин кыз: «Мен аны айтсам сөзүм жетпес,  
Сабы узун бүтүрө ырдап, чамам келбес,

Бардыгын – Хосров кайтса айтып берер,  
Ошондо мен тууралу билерсиңер.

Ме бирөөң, тулпарымды жакшылап бак,  
Кунуна бул атымдын жете албас нарк».

Дегенде кулдун баары ыраазы болуп,  
Санатсыз урмат менен жай бошотуп,

Суу бүркүп гүлдүн чаңын кетиришти.  
Шебдезди шах сарайга киргизишти.

Берметтен сарай салды, ошол замат  
Ай толуп, жарык нуру чачырамак.

Гүл бакча дагы гүлдөр ал үмүттө,  
Ошентип, таттуу уйкуга кирди күтө.

Кайтартып кыз чатырын жакшы кулга,  
Жарактуу сакчылар бар туш тушунда.

## **ШИРИНГЕ СЕПИЛ ТУРГУЗУШТУ**

Ширин кыз Мединанын бешигинде,  
Кааласа бал тамылат эринине;

Тынч жайда эс алганга бир ай болду  
Ою бул күн тууралу ошондогу:

Сайранда ата уятын сезгенго – дейт,  
Ал жактан Арменияга кеткенго – дейт.

Ушуга жүрөгү ооруп, кусадарлуу,  
Сулууга аянычтуу мындай болуу!

Саргарып, санаа чегип жаткан сайын,  
Кайгысын ашыктыктын тарткан сайын,

Элеси ушул жигиттин келе берди,  
Баягы жал-жал карап турган жери.

Ал Хосров, ал Шириндин ашык жары,  
Жаңылткан ой шооласын, күн жарыгы.

Өзүнчө Ширин кайрат айтса дагы,  
Болгон жок күчтүү сүйүү ташкындары;

Бир убакта чыдай албай, мууну бошоп,  
Деп айтты: «жүрөгүмдү дарттар козгоп –

Оорудум! Жашыл түстө чатыр курсун,  
Бийик тоо төрт тарабын курчап турсун,

Мен өскөн жашыл, кызыл гүл ичинде,  
Саргаям ысыктыктын деми тийсе»!

Буга анда тентуш кыздар: «Кой, жаркыным,  
Көркүндө гүлдөй бергин, солубагын»!

Шах айткан жөнөрүндө сен ай үчүн –  
Камдоого сонундарды түркүн-түркүн:

Буйрук бер, кулдар даяр аткарууга,  
Бийик тоо салкынына үй салууга».

Ширин кыз: «макул салсын, шах айткандай,  
Жөнөрдө өзүңөргө тапшыргандай»...

Жыйналып кулдун баары кеңешишти,  
Чебер кол улуу устага мындай дешти:

Ширинди кызганмакчы ниети менен  
Жамандык, кара ниеттик ойго келген –

Шаарда сыйкырчы бар айлага кең,  
Жакында Вавилондон бизге келген,

Эгерде жерге айкырып, «Ой, тур!» десе –  
Кум, таштар көтөрүлгөн, көккө жете;

Эгерде – «Токтолгун!» деп асманга айтса,  
Барысы уюп калган, турган жайда.

Ал бизден абасы ысык мээ кайнаган,  
Жай бар деп, үй салууга суроо кылган;

Адамзат изи түшүп каттабаска,  
Амалкөй дубачылар таба албаска.

Алып кел не болсо да сыйкырчыны,  
Аванын ылайыкталсын эң кыйыны.

Сепил кур, шах айткандай, бирок татаал,  
Акыңа не кааласаң баарысын ал».

Өң шайы, торко, килем, жибектерден  
Бир пилге жүк болорлук тартуу берген.

Улуу уста сүйүнүчкө ашып-ташып,  
Эриди бүт дүйнөсү кубаныч басып.

Адамзат каттай албас жай карады,  
Басылды бул адамдын төрт тарабы.

Акыры жай табылды ысык жанган.  
Жаш бала жети күндө карый турган;

Он фарсах Кирманшахна ыраагында,  
Дүйнөнүн кыл чегинен ар жагында!

Орнотту устакана, ошол жерге –  
Тозоктой сепил курду, кыз кирерге.

Кеч кирип түшкөн кезде түн караңгы,  
Ширин ай, ошол жакка жөнөп калды.

Ээрчиген жолдош болуп, топ жаш кулдар,  
Турмуштун түркүн уусун жутпагандар.

Тутулду, туткун болду, тар капаска,  
Кор болду кымбат каухар, кара ташка.

Кайгысын Хосров жардын эрмек кылып,  
Ширин ай жүрөк дартын катты кымтып.

## **ХОСРОВДУН МИХИН-БАНУГА КЕЛИШИ**

Булактан Хосров араң ыраактады  
Тыйылды селдеп аккан кандуу жашы,

Кайрылбай улам ары кеткен сайын,  
Ырбады ашыктыктын санаалары.

Бирок да анткен менен көңүлү кушбак,  
Боло элек күн кыядан ашар убак!

«Чыгышка бул жол менен бара берсем,  
Акыры ашыгымы кууп жетем!»

Хосров шах тоо алдына жеткен кезде,  
Туш келди жолду тоскон кезекчиге.

Нөкөрлөр ошол замат чуркап-шашып  
Алтындан чапан жабат, тартуу тартып.

Себеби аалам күнүн көрбөдүңбү!  
Кайгылуу булут баскан айдай өңдүү.

Бул жактын Хосровго да калкы жакты,  
Бир топ күн эс алууну туура тапты.

Жөнөдү ал шаардан Муганийге,  
Бурулду Муганийден Бухарзанга.

Хосровду угар менен Михин – Бану,

Шашылып күтмөк үчүн, болду камдуу.

Тосууга шахты жолдон кол тизилди,  
Жаракчан, бардыгында эр кийими.

Эң асыл падышалыктын тартууларын  
Жибертти марттык менен асылдарын;

Болгондо – бермет, жакут, каухар, алтын.  
Жаза албас, ошончо көп санаттарын.

Тактысынын жанына такты койду,  
Карап турду башкалар, бул олтурду.

Шахиншах Бануга анда: «Алың кандай?  
Шаттыгың күчөй берсин, тагдыр жалгай!

Мен конок, сага келген өтүнүч менен,  
Чочуба, сага урмат болор менден».

Кубанды муну укканда Михин – Бану,  
Ой тууп, шахты жакшы тосуп алуу;

Эң назик дем алышы, таңкы желдей,  
Мактады Хосров шахты күнгө теңей.

Бул жылдыз, айым көңүлүн мас кылгандай,  
Ысыса эс алуучу салкын жайдай.

Хосровго белек тартты, бир жумадай,  
Күн эмес, ар саатында кур калтырбай.

Ак гүлдөй кооздонду, көркү ачылды,  
Далайдын жүрөгүнө дарт чок салды.

Токтолуп шахка келди, калк да батпай,  
Хосров килемде өскөн чынар бактай.

Айта алгыс, сайран үлпөт ойну болду,  
Чылк жыргал, сонун бейиш орду болду.

Жерди өптү Михин – Бану, анан минтти,  
«Жок тебе, бизден болгон өтүнүчтү;

Сайрандап Берда шаарын кыдырып кет,  
Сонун жер, дайым жаз, жай, кыш келбес чет!

Суусу мол, көк шиберлүү, таза абалуу  
Сайранга чер таркалып, тамашалуу»...

Хосров шах, макул болуп: «Тур, күн!» деди,  
«Бара бер, арт жагыңан ээрчийм сени».

Ак таңда жыргал жайдан аттанды да,  
Жол тартты, атагы ашкан «Ак бакчага».

О чиркин, бул бир укмуш жерден экен,  
Күн мурун алтын тагын белендеткен.

Тигилген чар тарапка ак сарайлар,  
Ар кимге ылайыктуу жайлар даяр.

Бану өзү аалам жеңген ак чатырда,  
Кире албайт, аяк басып, бир жан анда.

Хосров шах үлпөттөдү мына ошондо,  
Вино ичип Ширинди эстеп санаа ороно.

## ХОСРОВДУН ТОЮ

Бир түндө нооруз түндөн артыгыраак,  
Жалганда кайталанбас болду ыракат!

Чатырда шахка курган ойноо – күлүү,  
Жыйналган жакшы достор ак көңүлдүү.

Сүйлөшүп акылман сөз, жаш курбулар,  
Аңгыча бир табыштан каткыруулар.

Шахтардын чатырынын тегереги  
Жайылган аландыктын<sup>1</sup> кийиздери...

Илинген албарс кылыч каалгага,  
Кыйгандай баш алынат шамалына.

Үй ичи кооздолгон көрктөр менен,  
Балкытып жанды эриткен жыт себилген.

Винолор, таттуу шарап, көлдөй агат,  
Ыр ырдап, тамашалап, ичип тандап.

Эпкиндеп Армян оту жалынданып,  
Кара урук Эфиоптей сыяктанып.

Дыйкандай, фиялка алган бакчасынан,  
Эккендей кызгалдак гүл кызыл ыраң<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> А л а н – Түркстандагы шаар, кийиз иштөө жагынан даңкы чыккан экен.

<sup>2</sup> Отгун күйгөнүн сүрөттөйт.

Кара түс, тоонун кара кузгунундай  
Өзүнө, көмүр шашып, кан жайгандай<sup>3</sup>.

Бул бүркүт, жараланган канатынан,  
Бул жылан, кызыл түстөн ажыраган,

Бул индус, отко сыйкор, отко ачкөз,  
Окуган оттун антын, зентке өндөш.

Бул жазгыч, Ависсинден Булгар кеткен,  
Бул бирөө, ал экөөнө жардам эткен.

Райхандай куш кубанган, урмат кылып,  
Куш үчүн, от райхан гүл сыяктанып<sup>1</sup>.

Какталды бирде кыргоол, же кекилик,  
Бөдөнө, бири артынан бири келип,

Же өрдөк, же чил эти, же жапан каз,  
Апельсин, алма өрүктөр, жесе танбас.

Винолор, алтын, күмүш идиштерде  
Жан кошуп, өмүр берип ичкендерге.

Анар бет, алма көкүрөк бураң белдер.  
Ноороздун черди жазар көркүн берер.

Ааламга алар жаңы жан салышат,  
Ушундай, бейиш күндөй мас майрам шат,

Назик кыл, жан жыргатар күүнү чертет.  
Сүйүүнүн санаалары алыс кетет...

Муңканган пахлеванын муңдуу ырлары  
Көйкөлтүп эрите алат ташты дагы!

Кеманча<sup>2</sup> Моисейдей үшкүрүнүп,  
Ырчылар узун сабак ырга түшүп;

Ошондо, күңгүрөнгөн ырчы ыры бул:  
«Бар болгун о кайгылуу таттуу учурум!

О кандай, гүлдөр эле, өмүр багы,  
Болбосо, күздүн ызгаар шамалдары!

О кандай, шаттуу болмок жашоо шаары  
Эгерде табылса анын тынч турагы!

<sup>3</sup> Мунун баары отту сүрөттөө экен.

<sup>1</sup> Ушул эки сапка чейин оттун сүрөтү.

<sup>2</sup> Кеманча – инструмент (музыка).

Боору таш, ошондуктан, бул тагдырдын,  
Тургун! дейт, эс алганда жыргап жаның;

Туш болчу жамандыктар кетсин үчүн,  
Вино ичип, унуталы ушу бүгүн.

Кечеги бүгүнкү күн, тагы түшпөй,  
Билинбей өтүп кетти, өчкөн издей.

Мына азыр, биз кайгырбай олтурабыз,  
Эстебей, эртең кайра унутабыз.

Эмесе кел курбулар, кубаналы!  
Вино ичип, жыргалдыкты чакыралы!

Бир түндө, жан кейибей уктабаса,  
Ансыз да көп уктарбыз жер астында»,

## **ШАПУРДУН КАЙТЫШЫ**

Айым мас! Мас кылды аны вино күчү,  
Гермелди уланышып, чынга күүсү....

Хосровка, роза жүздүү, кипарис бой –  
Кул кирип, жүрөгүнөн шаттык козгой:

«Кирсем дейт үстүңүзгө Шапур деген,  
Кетирем,, же апкелем буйрук берсең»?

Хосров шах кубангандан ыргып турду,  
Сыр бербей, анан кайра сабыр кылды;

«Чакыр» – деп, буйрук айтты, өзү үстүнө  
Жүрөгү – коркуу, же шат үмүтүндө.

Бөлүндү, кылыч менен теңге күмөн –  
Жакшылык жолдуу кабар, иш күтүлгөн;

Баарынан сары оорулуу санаа кыйын,  
Алыстан күтүү, тилөө жана кыйын,

Эмесе, ой түшпөсүн адамзатка,  
Өң сары, өмүр жолу болор, кыска!

Манийден кылдаттыгы чебер кирди,  
Ийилип, жазгандай көрк, жерди сүйдү,

Анткен соң шахка кулдук белги кылып,

Ордунда кыймылдабай калды туруп.

Өз шахы жакын келип урматтады,  
Чатырда экөө гана ээн калды.

Сурады тоо, талаалар, чөл тууралу,  
Тарыхый бийик ашуу өр тууралу.

«Аскери бет алышкан жоосун жеңген,  
Башынан таажы түшпөй ааламды ээлей!

Тилеги санаасындай орундалгай,  
Бак туугай, үстү үстүнө, күн нур калбай!

Кулундун сен жиберген тарыхы көп,  
Сүйлөсөм кең жайылган килем сүрөт,

Шах айтса, айткын десе кулу кантмек?  
Жомокту баштан өткөн баян этмек».

Ошентип баштан аяк көргөндөрүн  
Чубуртуп, толтурду кең сөздүн көлүн:

Жыйындан кылкылдаган учкандыгын,  
Тоолордон булак болуп аккандыгын,

Ар таңда гүл кыдырып үзгөндүгүн,  
Ал жерге ким келерин күткөндүгүн,

Асмандан микенийдей ай тосконун,  
Аны уурдап, көзгө илинбей жок болгонун,

Кандайча сүрөт тартып алпарганын,  
Миң түрлүү акыл жетпес амалдарын,

Индустай жолдон алдап чыгарганын,  
Шахына жибергенин Түркстандын;

Айтканда бирден терип, ушуларды,  
Козголду Хосровдун дарт, кумары.

Деп айтты: «Ар күн нурун амалыңа –  
Кандайча кармалды эле, айткын мага!

Жообу аган: «Бардык иште токтоо болдум,  
Жана да пайда берди сенин жолуң.

Издедим, жаа устасы дүкөнүнөн, –  
Жебе огун, экөө айрылгыс, бир биринен;

Кармадым басып жүргөн кипаристи  
Таш жүрөк, асыл затты, күмүш белди.

Не көрдүм? Акылы артык, тунук ырың,  
Касиет жан тирилткич чачын баскан –

Роза жүз, сонун келбет, перизаттай  
Мүчөсү толукшуган он беште айдай.

Оймок ооз, сөзгө чебер жаратылган,  
Сүйгөнгө балдай ширин сөз чыгарган.

Эрди артык, эч жан аны өбө элек,  
Ааламда, ак тилекке – бирөө жетмек.

Буралып, кол сунбаган бир адамга  
Ойногон эрмек болуп чачтарына,

Чачтары өз белинен аз гана ичке,  
Аты бар, бал татыган сүйлөгөнгө.

Бул айдан дүйнө жүзү уяң карайт,  
Ал уяң сүрөтүңдү карай албайт!

Ушундай укмуш көрдүм, жөнөрүмдө –  
Азгырдым, учкул Шебдиз күлүгүнө;

Амалдуу көп иш кылдым жарык айга,  
Жөнөттүм өзүң турган салкын жайга.

Узады, атка минип катуу кетти,  
Калтырды арт жагына күлүк желди.

Бир азга, жаным чарчап мында калдым,  
Кечир шах, айып болсо кылгандарым!

Ширин күн далай азап чеккен чыгар,  
Акыры шах шаарына жеткен чыгар».

Дегенде, шах Шапурду кучактады,  
Алгын деп, суудай төктү кымбаттарды.

Мактады, ак эмгегин курдашынын,  
Бердирди эмне десе сураганын.

«Баягы булактагы кыз жөнүндө, –  
Сүйлөдү кантсе дагы бул өзүмө».

Буда айтты баштан өткөн окуясын,  
Сүйүүнүн кыйын өткөөл, тоо, кыясын.

Ошондо өмүр кушу далилденди,  
Зыпылдап Мединага кеткендиги.

Токтолбой нур артынан таап жолду,  
Шапурда көпөлөк болуп учмак болду.

Бактыны жыргал жерге айдап келет,  
Райханды бакчасына. кайра апкелет.

## **ШАПУРДУН ШИРИНДИ КАРАЙ ЭКИНЧИ МЕРТЕБЕ ЖӨНӨГӨНУ**

Жалганда эч сонун жок, канткен менен –  
Кайрылгыс, кымбат мезгил–жаштык кезден,

Эмесе аалам шахы, бул куракта,  
Кайгысыз, сайрап турган булбул бакта.

Ыр, күүсүз, жутум вино ууртабаган,  
Ырчысыз, сайран куруп кубанбаган.

Ырчынын бир ырына дүйнө берген,  
Сураса, каалаганың алгын деген.

Ошондо колдо вино, чоң үлпөттө –  
Олтурса, Михин-Бану кирди үстүнө;

Жайдары көңүлү ачык, шах, айымга  
Урматтуу белги берди: «Ызат кыла».

Аңгыча тамак келди, аалам шахы –  
Мамедке<sup>1</sup> бата берсем белгини айтты.

Бул ырым ал тамакты кабыл алуу,  
Жолу бар байыркыдан ырымдалуу.

Тамактын жакшылыгын, же жаманын,  
Коюлган мамед билет, бар ырымын.

Шах менен ханыша айымды олтургузуп,  
Винодон каркыттарга толтургузуп,

Сөз сүйлөп, кечке күлүп, вино жутуп,  
Кыялдар алда кайда алып учуп.

Нур жайып, ичкиликке кызыганда,  
Сөз бурду Ширин сулуу кыз жагына;

<sup>1</sup> М а м е д – нөкөр сыяктуу.

Кандайча Айдын качып чыккандыгын,  
Тамшанып айтып жатты иштин баарын.

Деп, кээде: «Бану деген жээни болгон  
Роза гүл, гипарис бой, эркин болгон,

Билинбей көздөн кайып, Ай уурдалган  
Чабарман ошол жактан – келди маган;

Жакшылык кабар айтты, кыз жөнүндө  
Чогулду кайра шаттык жүрөгүмө.

Эгерде, эки жума мында болсом,  
Дайынын табамынго деп ойлоном.

Айттырам чабарманга апкелүүгө,  
Куш кылып учурууга гүлдөрүмө».

Бул сөздү, Михин-Бану араң укту,  
Берметтей көздүн жашы агып турду.

Өлүктөй муздак жерге кулап түштү,  
Ошондогу Хосров шахка айткан сөзү:

«Кандай экен перизатым түштө көргөн?  
Кээде аны көл койнунан ыйлап көрөм!

Жок тагдыр! Тарттырбасмын бекеминен,  
Өз жаным, анан анын жанын берем!»

Деди да, шахтын тагын өптү айым:  
«Табылсын Венера ай, жакшы жайын!

Балыктан, асмандагы айга чейин,  
Чыгыштан, күн батыш түнт жайга чейин –

Бардыгы бир өзүнө бийлик берсин  
Өзүн да тегиз тиер күн экенсиң!

Келер деп, ошондо эле билип айткам,  
Кайтса эгер, шахтык тагы дайындалган.

Тагдырдан сенин бактың жардам этсе,  
Уурдалган бакыт нуру кайра келбе!

Чаптырсаң, аган учкул чабарманың,  
Ошондо маган кабар айттыргайсың,

Анткени Шебдиз тулпар тукумунан –

Күлүктүн эң күлүгүн тартуу кылам.

Дүйнөдө Шебдиз атка ат жете албас,  
Жел кууса, эгер узап жел кутулбас.

Болсо эгер, Шебдиз дале Ай колунда,  
Артынан Гүлгүн жетер, кууса буга».

«Айтты шах, эмесе ал Гүлгүн тулпар,  
Шапурга тартуулукка ылайык мал.

Ал жактан Шапур чыкты Гүлгүн минген,  
Жанында бир аты бар жетелеген.

Ошентип Мединага сапар алды,  
Ширинге туура бир ай издөө салды,

Карааны гүл бакчадан көрүнбөдү,  
Барууну зор сепилге туура көрдү.

Сепилдин каалгасын ургуласа,  
Ал жактан бирөө чыкты, ызаат кыла;

Кул көрүп Хосров шахтын белгилерин,  
Ачты эми кулпуланган эшиктерин.

Ары өтүп, Ширин жайын издеп басты,  
Көрдү анан кыз сепилин – асман ташты.

Бул сепил дүйнө үстүнүн чегинде эмес,  
Тозоктой ыракатсыз, барган келбес,

Ушинтип, бейиш нуру, туткун жайда,  
Караса Шапур жерден алда кайда.

Тааныды, иреңине шаттык ойноп,  
Сепилдин жолдорунан чыкты бойлоп;

Барды да кыз астына башын ийди,  
Көп турбай, алы жайын сурап кирди:

Азаптан кантип качып кутулганын,  
Өзүнүн бей таалайлуу учурларын;

«Кайгырба, бул соңку иштин чечилиши,  
Жүрөгүм сезип турат болор ишти,

Сен көрдүң далай мүшкүл жабырдыкты,  
Бактылуу жолуң ачык мындан аркы.

Бу кандай жан чыдагыс капалуу жай?  
Бу кандай салкынына ысык салмай!

Жарыгың караңгыда өчмөк эмне!  
Тозокко бейиш нуру көнмөк эмне?

Асыл таш жайда болот зоока-аскалуу,  
Бу кандай көрксүз жайда туткундалуу»...

Кыз таанып чебер кытай сүрөтчүсүн,  
Кайрылган бакыттарын көрдү өзүнүн;

Бага албай уялгандан бетин жапты,  
Андан соң төмөнкүдөй жооп айтты:

«Сүйлөсөм менин көргөн кордугумду,  
Куш өтпөс канат кагып, тар жолумду,

Угууга: ай, жыл жетпейт, чама келбейт,  
Бул үчүн жаза турган калам керек.

Адашпай, өзүң айткан жайга келдим,  
Бул жайдан кара ниет жандар көрдүм,

Бир топ шер көз артышкан иш кылышты,  
Шайтандын кадагына сатылышты...<sup>1</sup>

Билген соң мен алардын жаман оюн,  
Ал жолдон кутуларга арга ойлодум,

Деп айтып, мага сепил тургузгула,  
Тигилер, кызганычтык максатында –

Мына ушул тозок жайга чыгарышты,  
Айласыз менде болду чыдоо аргасы.

Тилегим кара таштай кара болду,  
Жүрөгүм дартка бастап жара болду.

Амал жок, мындан башка эмне кылам?  
Кайгыруу, жаштан башка кана чамам»?

Дегенде, Шапур айтты: «Тур, нурлуу айым!  
Сен айды, Хосров күндү кошултайын».

Аттантты ошол замат Гүлгүн атка,  
Жеткирди шахтын салкын бакчасына.

Ширин ай Гүлгүн ээрин алган кезде,

<sup>1</sup> Жаман ойго түшүшгү.

Таң калды көп жылдыздар тездигине.

Кыймылы перизаттан болду ылдам,  
Шамдагай, аракетин – бат шамалдан.

Ал жакта Хосров күтөт ишин таштап,  
Ашыгы Ширин кыздай сүйгөн чаңкап.

Өмүрдө күтүү кыйын, санаа тартып,  
Кошулуу кандай жакшы, балдай татып!

Андан да болочокко тилек артык,  
Ишке ашса, жакшы тилек кандай шаттык.

## **ХОСРОВ АТАСЫНЫН ӨЛГӨНҮН УГУП КАЛАТ**

Чала мас шах олтурган үлпөтүндө,  
Ой кетип мындан аркы келер күнгө,

Алыстан шашылыштуу адам келди,  
Пилинен<sup>1</sup> Индустандын кабар берди.

Жаш тамды, кирпичинен болуп салаа,  
Козголуп айыга элек ырбап жара.

Ал жактан кара жазуу кагаздар бар,  
«Шахиншах тактан кетти» деген кабар.

Ормуздун эки көзү оюлду<sup>2</sup> дейт,  
Муну асман көрбөйт жана укпайт, билбейт...

Кареги ийне менен чегилиптир,  
Көрүүнүн көшөгөсү тешилиптир.

Юсифтей адилдик жок, колдон тайып,  
Яковдой тагдыр кеткис тамга сайып.

Ааламдан Шахиншахтын көзү кетсе,  
Алууда анын ордун басуу сенде.

Ошол барган такка жакын чабармандан,  
Көп сырлуу төмөнкүдөй сөз жазылган:

Кайра кайт! Үйүңө тарт сапарыңды!  
Тез келгин, колдон бийлик жолу тайды!

<sup>1</sup> Тууган жеринен.

<sup>2</sup> Күн чыгыштардын адаттары боюнча эки көзү оюлган.

Болсо эгер, башың баткак анда-санда,  
Камдансаң сүйлөөгө сөз, эч кимге айтпа!

Тагдырдын эркин түйдү андан Хосров,  
Кол жеткис иштин узун жибин ойлоп.

Болмуштун узун таттуу даамын билди,  
Бир жактан кем болорлук шартын билди,

Чынында, биздин көрдүн арасы ошол,  
Бирде – аары бал ташыган, бирде – тар жол.

Жаш шахтын махабаты суук кабарлуу,  
Өмүрдөн ууртаганы ачуу даамдуу.

Булак жок, мунун кумун бөлүп калчу,  
Таш да жок, ичүү идишин сындырбоочу,

Эгер сен жашоодо тар жолдо калсаң,  
Сел болор, кордук, азап жолун алсаң;

Эгерде сен – жаныңа жай, жер издесең,  
Табарсың, жокчулукка сапар кетсең.

Жаныңын жабырдыгын шамалга бер,  
Табылсын, ачылбасын суук кара жер.

Бул дүйнө – Индустандын каракчысы!  
Бошобо, жансаң – кыйбас азапчысы.

Тутулсаң, азап үчүн таба албассың,  
Угулбас ташка тийип, айткан арзың.

Ичкенге кабак идиш суусу муздак,  
Андагы суу бузулбай тунук турмак,

Эч качан асман бели бүкүрөйбөс,  
Алына алп баатырдын күчү жетпес.

Неге адам – жибек, шайы кийим кийет,  
Акыры алар калып, көргө кирет.

Ай менен күнгө окшото кийинсек ээ!  
Күн жана ай, кайда болсоң – ошол жерде.

О дүйнө, неге мынча алалыгың?  
Жана эле шаттыкта элем, капа кылдың.

Эмесе, мен да сени буга кыйбайм,

Өзүңө, каргыш жана наалат жыйнайм!

Жүк ташы эшек болсоң кыдыңдаган,  
Эшектин күчү адал да, эти арам<sup>1</sup>.

## **ХОСРОВДУН АТАСЫНЫН ТАГЫНА ОТУРУШУ**

Кудайдын жазмышынан буйрук келип,  
Ормуздун падышалыгы тактан кетип,

Жаш Хосров, жаш таалайга кучакталып,  
Ошондо такка олтурду басып барып,

Бирок да Ширинди эстеп куса болот,  
Жол кайда – эл суроосун таштап коймок!?

Кедейге кайырдыгы тийип турду,  
Хосровдон Ануширвон унутулду.

Калкы ишин кылдай талдап жакшы билди,  
Мындан соң вино ичти, ойноп күлдү.

Күндүз аң, түндө сайран, таң-тамаша,  
Кур эмес бир минуту, ыракатта.

Сагынды, эске түштү ашык жары,  
Сурады жигитинен Ай тууралуу.

Жоопту укту аз эмес, көп убак өттү,  
Кеткенге сепилинен аалам көркү.

Кайдадыр Шапур деген алып кеткен,  
Алууга Шахиншах же буйрук эткен?

Шах Хосров оор сезип татаал жолду  
Тагдырга жеңилгендей алсыз болду.

Элестеп бир жагынан Ширин сулуу,  
Жана да учкул тулпар Шебдиз курдуу.

Айды эстеп, каухар карап чери канат,  
Жакшы үмүт, каухар таштай, жарык жанат.

<sup>1</sup> Низами өзүн айтат.

## ШАПУР ШИРИНДИ КАЙРА МИХИН-БАНУГА ЖЕТКИРДИ

Ширинди Шапур мында жеткиргенде,  
Ханша анда бул жерде эмес, башка жерде,

Түшүрүп, жарык Айды Гүлгүн аттан,  
Жашырын Бану айымга алпараткан.

Гүлүнө бейиш бактын нур кыз берди,  
Көзгө нур, асманга ай, жылдыз берди.

Нөкөрлөр жакындары, туугандары,  
Кыйнашкан сагынычтуу кайгыларды –

Ширинди көрө сала жерди өпкүлөйт,  
Жыгылып аягына көз жаш көлдөйт.

Санатсыз алкыш айтты жаратканга,  
Ааламды тартуу кылып, урматына!

Шаттыгын Бану айымдын айтуу кыйын,  
Бир өзү шадурванга<sup>1</sup> батуу кыйын!

Жаштыгын кайра тапкан карылардай,  
Өлүмдөн жан тирилип, айыккандай,

Ширинди бекем кысып, жыттап – сүйдү,  
Жаңырды өмүрүндө дүйнө жүзү.

Банунун ошондогу – урмат-сыйын  
Мындай деп, ооз менен айтуу кыйын.

Казынасын падышалыктын ачып берет,  
Көңүлүнө эмне жакса, ошону кыл деп.  
Чачына уят бантын<sup>2</sup> байлаган жок,  
Өткөндү (гаарынар деп) эске алган жок.

Чын сизди, кыздын сүйүү ооруларын,  
Бану издейт билдирбестик амалдарын,

Байкаган – шахтын Айга ашыктыгын,  
Сыр бербей, ичтен гана болгон тым-тым...

Бек жапкан, вино идиштин оозун кымтып,  
Чаптаган балчык менен күн жарыгын<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Ш у д у р в а н – шахтын сарайынын алдына төшөлчү зор килем.

<sup>2</sup> Кек.

<sup>1</sup> Мындагы маани: Шириндин ашыктыгын билип, аны чоочутпайын деп эчтекени сезбемиш болгону (Низамиче).

Күлсө дейт, Ширин көңүлүн ачса экен дейт,  
Дартына жүрөгүнүн амал издейт,

Жалынат, чачын сылап эркелетет,  
Айтканын «бар» дегенче беленденет,

Баягы жетимиш кызды эрмек кыл деп,  
Ширинге жолдоштукка белек этет.

Айланды, кайра – асмандын дөңгөлөгү,  
Адамды куурчактардай ойноп көрдү.

Ширин кыз жетимиш кызга сөзүн салат,  
Кайрадан толгон айдай шоола чачат.

Эстешип өткөн кайгы, тамашаны...  
Кайнады кайра өмүр базарлары.

## **ХОСРОВДУН БАХРАМ ЧУВИНЕДЕН КАЧЫШЫ**

Ачкычы жеңүүлүктүн ооз ачтырбас,  
Темир ой – алтын ачкыч жеңишке баш!

Акылдан сансыз аскер бели сынмак,  
Курч кылыч бирди жеңмек, анан тынмак...

Ой ойлоп Бахрам деңиз акыл менен,  
Хосровдун шах болгонун, дароо билген.

Башына, хандык таажы дарты түштү,  
Ушундан анын амал жүгүртүшү!..

Жана да ушак сөздү кыйын тапкан –  
Ормузга Хосров<sup>2</sup> себеп, деп тараткан.

Билбеген, Ийер-Юсиф ажырашса,  
Батарын Яков кандуу кара жашка<sup>3</sup>.

Жамыга жашырын сыр кат тараткан,  
Сүрөттүн көркүн бузуп, жаман тарткан:

«Бул бала калк суроого жарай албас,  
Өлтүргөн өз атасын, такка арзыбас!

<sup>2</sup> Ормуздун көзүн сокур кылган Хосров деген мааниде.

<sup>3</sup> Юсифтин жоголушун угуп, Яков ыйлап атып сокур болуптур

Бул үчүн бир жутарлык таттуу шарап –  
Жүз туугандын канынан артыгыраак.

Арфанын бир күүсүнө шаар сатар,  
Бір үчүн, арзан кетер нечен калктар.

Башы жаш; кайда барар жолун билбес,  
Өзү курч, барды-жокту кулакка илбес.

Билгени жалаң сүйүү тамашасы,  
Санаасы – ашык жары Ширин аты.

Эмесе, бул баладан баш тарткыла!  
Баса албай, камаларбыз туюк жарга;

Амал бар кутулуучу – ор казалы,  
Аябай, ор ичине от жагалы,

Ошентип, ор түбүнө түшсүн бала –  
Болбосо, атасындай өлсүн бул да!

Тоскула, мунун жолун жарак менен,  
Баратам, шашып кабылан кайрат менен».

Ооба ырас, так талашкан ушул кабылан,  
Чынында шахты жолдон адаштырган.

Шахиншах учкан бакыт кушун көрдү,  
Айныды вазирлердин көңүлдөрү;

Болбоду, жоосу тосту, калың колдуу  
Нөкөрлөр шахиншахтан кетмек болду,

Ошентип, Хосров түштү тактысынан,  
Шебдизге ыргып минип, качып чыккан.

Таажыдан алтын башы кымбат тура!  
Кутулуу сур ажалдан болду туура.

Калтырды алтын тагын, таажы, калкын,  
Өткөрдү кийинкиге аалам бактын.

Тагдырдын жазмышынан айып алды,  
Бахрамдын кылычына учурады,

Кан төккөн, ушул Шахмат тактысынан –  
Шахиншах жүрүш берип, кылчактаган;

Жан билбес, нечен татаал жолдон чыгып,  
Азарбайжан жерине жетти тынып.

Ал жактан Муган деген шаарга учту,  
Тоо болуп ырбагандай сүйүү учкуну.

## **ХОСРОВ ШИРИНДИН АНДА ЖОЛУГУШУУЛАРЫ**

Жомокчу жер жүзүнүн баарын көргөн,  
Биздерге төмөнкүчө сүйлөп берген:

Ошол шах жалгыз чаап келатканда,  
Жолуккан туш тараптан калың аңга,

Ар жактан, көрдү Ширин – кыз караанын  
Алар да аң уулоого чыккандарын;

Жолукту болжошкондой ушул жерден,  
Эки ашык бул учурда кантер экен.

Мына көр, сонун өскөн эки кырчын,  
Тагдырдын эки күндү эп кылышын!

Бөлүнүп экөө калды башкалардан,  
Сүйүүгө мас болушуп, кумарланган,

Булардын бирөө берген, так, таажысын,  
А, бирөө жүз тактыны баскан баркын.

Биринде гүлдөр баскан көрктүү ирен,  
Биринде жанган жылдыз, ай-күнгө тең.

Биринде аркасына тестелген чач,  
Биринде жарашыктуу капкара каш,

Ай бетин бирөө бузса сакал менен –  
А бирөө токтоткондой алка менен,

Ушинтип, бирин бири көпкө карайт,  
Карасы көздөрүнүн оттой жанат.

Ширинден Хосров такыр бөлүнө албайт,  
Шебдизден Гүлгүн тулпар ээрчип калбайт.

Карашат, бир биринин белгилерин,  
Билишпейт жай сурашып табар эбин...

Аттарын бир биринин угушканда,  
Экөө тең кулап түштү ошол жайда.

Кеч кире үшкүрүшүп баш көтөрдү,  
Берметтей жаш каптады, жер, дүйнөнү.

Олтуруп сыр айтышты, ал сурашты,  
Кимиси кантип, кандай ашуу ашты;

Кой дешти, көп сүйлөөнү кыскарталы,  
Кансыз деп, ашыктыктын кайгы, зары.

Башкалар, бул экөөнү коштон алды,  
Баратты, бейиштин жуп пери заты.

Калк көрдү – ай менен күн кошулганын  
Издешип кош планет табышканын.

Сүйүүнүн өчпөс оту алоолонуп,  
Көргөн эл өздөрүнчө ыраазы болуп.

Хосровдон Ширинди эч ким алгыс,  
Асмандын ай, күнүндөй көзгө тааныш.

Шыбырап кумурскалар сөз жеткирет,  
Сулайман – Биликис<sup>1</sup> экөө ушу экен деп.

Кылкылдап туш тараптан кол жыйналды,  
Шаң менен эки ашыкты куттуктады.

Көрүүгө кумарланган калк сонунан,  
Өгүздүн мүйүзү талып, жер майышкан.

Хосровго Ширин айтты: «О, жаркыным,  
Бекидим махабатка туткундалдым.

Таажыңан асман алат ырыс-бакты,  
Тактыңан жер өйдөлөйт чыгып даңкы.

Көп анча алыс эмес ушул жерден –  
Чатыр бар, шахтын өзү тартуу эткен;

Кааласаң, жок дебесең, эс алалы,  
Сүйүүнүн сагынычын тараталы».

Анда ал: «Урматыңа мен курманмын,  
Баралы, конок ээси кылсын камын».

Бануга ошол замат киши аттантты,  
Конокко шах келет – деп, кабарлантты.

<sup>1</sup> Биликис – Сулаймандын жакын аялы.

Укканда Михин-Бану мейман жайын,  
Шашылып өзү ишти кылды дайын.

Эсепсиз дүйнө менен тосуп чыкты,  
Экөөнү улуу урмат ызаат кылды.

Хосровго тиккен чатыр кандай десең,–  
Бейиштин жыргалындай, миң түр берген.

Чет учу, асман менен тирелишкен,  
Үстү түз, кең талаадай көз жетпеген.

Бану өзү ханга ылайык белек тартты,  
Төгүлдү чектен ашып, кымбаттары,

Сан жеткис дүр-дүйнөлүү казына берди,  
Камдалуу, эмне десе – тилегени.

Хосровго баарынан да кымбат эмне?  
Ал Ширин, Ширин жалгыз тилегине.

## **МИХИН-БАНУ ШИРИНГЕ АКЫЛ АЙТТЫ**

Жерге эксе, эгер дыйкан ак буудайын,  
Ал өнөр жакшы сактап аппак данын.

Жакшы адам туулса эгер жакшы уруктан,  
Булганбайт жамандыкка, ал эч качан.

Кошууга оттой жанган кош жүрөктү,  
Мындайча акыл тапты мындайча өзү:

Ширинге минтти Бану: «О, бактылуу ай!  
Ааламдын ханышасысың бир мен тургай.

Бакты эмне? Ал өзүңдүн көлөкөдөн,  
Жыргалды издегендер сенден көргөн.

Ааламдын жарык күнү – сенин шоолаң,  
Жаркының адам эрин мас кыла алган.

Кол жетпес, жан буза албас сен бир мурас,  
Тагдырдын жамандыгы сенден алас!

Бул дүйнө олуяны да жаңылта алат,  
Жугузат бермет, каухар, жакутка дат.

Эмесе өз оюмча аалам эри –  
Белгилүү, сүйгөндүгүң чын экенин;

Эгерде жанын сага берген болсо,  
Сен жайган бекем торго келген болсо,

Ал күтсүн, сабыр кылсын, токтой турсун  
Жарабас курчтук кылып баш бурушуң!

Жеңилдик, таттуу кепке эрип кетиш,  
Жигитке мындан болор, кесирлениш.

Тез көнсөң, сенден айныр эртеси эле,  
Жабышар бирден өтүп, экинчиге,

Ошондуктан күн бетинди тунук туткун.  
Алданба, бат ийибе – ушуну уккун.

Мен билем он миң сулуу ашыгы бар,  
Баарынын өрүлгөн чач, эрини бал;

Карачы, ушунчадан баарын сүйсө –  
Канткенде токтолмокчу жалгыз гүлгө?

Көргөндө жакшы жорук, кыялыңды  
Өзүмдөн сени сурап, ачык сыры,

Эгерде өз ишинде актык кылсаң,  
Опоңой кутуларсың жаман уудан.

Эгерде сени алдап соруп койсо,  
Сен кулсуң өмүрлүккө мына ошого.

Ак даңктан алыс турсун Вистей болуп,  
Дүйнөгө маскаралык атка конуп.

Ал айдай, сен – алтын күн сымбатындай,  
Ал – кей Хосров, сен падыша Афрасиябдай!

Баш уруу эркектерге эрдик эмес,  
Аялга назик болуу эркке теңдеш.

Нечен бир, сонун жыттуу гүл жолугар,  
Жигиттер баарын эмес, бирин алар,

Куюлар көп виолор кыркыттарга,  
Төгүлөр анын көбү жаман даамда.

Билерсиң, мурунураак кошулуудан –  
Жакшыраак куруп алуу, күлкү – сайран»...

Ширин кыз, муну укканда, мас болгондой,

Мемиреп түш көргөндөй узак ойлой...

Жүрөгү бул акылга макул болду,  
Ойлогон мурда да өзү ушул ойду.

«Сүйүүнүн кызыл каны каптаса да,  
Кошулбайм, жетмейинче актык антка!»!

Укканда Михин-Бану кыздын антын,  
Жүрөгү эми күйбөй, болду салкын.

Майданга сарайдагы уруксат этти,  
Шах менен бирге олтурмай анын шерти.

Шарт мындай: сыр айтышса – алыстабай,  
Жашырбай калк ичинде ачык айтмай.

## ХОСРОВ, ШИРИН ЧОГОН ОЙНОШОТ

Эртеси салкын, коңур сонун таңда,  
Берметке<sup>1</sup> көрк төккөндө сулуу лала<sup>2</sup>.

Күн ороп, кызыктырып шооласына –  
Күлүндөп Юпитер, ак Венерага<sup>3</sup>.

Юпитер баатырларын камдагандай,  
Венера жылдыздарын<sup>4</sup> жыйнагандай.

Бардыгы эр, жетимиш кыздын айбаты күч,  
Ширинге кириш үчүн сурап өтүнүч.

Кайраты ар биринин Исфандияр,  
Жаа тартса Рустемге тең кыйын алптар.

Ойноого чогон оюн, бардыгы уста,  
Билдирбейт, асман тобун уурдашса да.

Камданып, чакан болуп, желдей сергек,  
Көркөмдүү кипаристей, ээрге минет.

Ай жүздүү ак беттерин чүмкөп алып,  
Жөнөштү шахты карай камчы салып.

Шах туруп Ширин айды эркелетип,  
Жанынан (оң жагынан) орун берип.

<sup>1</sup> Жылдыздар.

<sup>2</sup> Күн.

<sup>3</sup> Хосров, Ширин.

<sup>4</sup> Кыздарын

Мында көп кайрат менен менсингендер,  
Майданда ат чабууга элиргендер.

Жыйналды өңкөй алптар, шамдагайлар,  
Оюнга камдатылган түз, кең жай бар.

Буларды көргөн кезде, эки пери  
Кубанып, токтой албай, жетип келди,

Козголгон асмандагы ак ай түздүү,  
Нур төгүп жаркыраган күндөй күлдү.

Көргөндө Хосров мындан курбуларын,  
Шумкардай, көгүчкөндү кубалаарын;

Дейт Ширин: жүр, жетели аттар учсун,  
Ойнойлу, булар топтун ойнун курсун!

Аңгыча өңкөй сулуу топтолушту,  
Майданда кызык өттү чогон ойну.

Жигиттер тал чыбыктай солкулдаган,  
Нур кыздар көктөгү айды уялдырган.

Ойноду арстан менен тоо элиги,  
Шумкар куш кыргоолдорду жетип тепти.

Бирде күн, бирде ак ай, уурдады,  
Бирде шах, бирде Ширин утуп жатты.

Бүткөндө чогон ойну тамашалуу,  
Майданга токтолушту кенен жайлуу.

Шебдизде, Гүлгүн атта эки ашык,  
Бири айдай, бири күндөй жаркырашып,

Майданда кең талаага ат коюшту,  
Дыр берип илбирстери качты дуу-дуу.

Булардын аткан анын санап турсаң,  
Нечен бир качырларга арта турган.

Жигиттер суулуу жерди кургак кылды,  
Бийиктин зоо таштарын жумшак кылды,

Жаа огу мөндүрдөй жаап чыгып турду,  
Жебелер алмак-салмак учту зуу-зуу.

Падыша өзү, мергенчи шер, жаштарга мас,

Атка элпек, эрдиктерге болду ыклас,

Бардыгы бул майданда зымрык куштай,  
Сүр менен айдаганды качыргандай,

Падыша, Ширин айды карап турса,  
Тагдырдын тартуусу экен бул аламда!

Газелдин от жангандай көздөрүнөн,  
Хосровду кептер илчү – куштай көргөн.

Мас газел колго алып эр жарагын,  
Көрсөттү баатырдыгын, арстандыгын,

Тоту куш, бактан учуп, жок болгондо –  
Бакчага кара карга конду ошондо; –

Тотулар (сулуу кыздар) тарап калды,  
Кара куш канатына конду баары.

Жүздөрүн жашырышып, уясына  
Укташты, таттуу уйкуда таң атканча.

Шах Хосров бир мерчиндүү мезгил таппай,  
Ширинге сөз айтууга оозу барбай.

Себеби – иштин ыгы татаал эле,  
Хосров шах, айласы жок, кылмак эмне?

Шахиншах: «О баа жетпес бейиш нуру!  
Бактынын эс тандырар сулуулугу!

Эми эртең, макул десең сайрандайлы,  
Вино алып, кызык оюн дайындайлы!

Үлпөттө кубанычка дене эрисин,  
Сүйүүнүн ысык деми бери келсин.

Өмүрдүн капасында ойноп күлсөк!  
Эмесе, өмүр учуп өтө бермек.

Дүйнөдөн акыр бир күн жок болгуча,  
Ойнойлу, жол ачтырбай кайгы-муңга.

Пери нур, колу менен бетин басты,  
Ыраазылык белги берип, кетип калды.

Шахиншах ай сөзүнө ташкынданып,  
Таң алдын күтүп жатты кыялданып.

## ЖАЗ КӨРКҮ ЖАНА ХОСРОВ-ШИРИНДИН ҮЛПӨТҮ

Жер баба чылк жашылдан кийим кийинип,  
Ойготуп, жашчылыкты чымчып тийип,

Карыга, уланга да – баарыга тең  
Жаз жыйнап, жанга жаңы кубат берген.

Роза гүл көтөрүлүп гүлүн ачып,  
Фиялка жыпар жытын төгүп-чачып.

О, чиркин нечен жутуп таттуу абаны!  
О, кайра, жанып сүйүү дабалары!

Ширинден Хосров жаны кубанган соң,  
Мүлдө аалам кубанычтык балын соргон.

Жаз айы ашыктардай койну жалын,  
Гүлдөткөн түркүн гүлдөр сонундарын.

Розалар баш көтөрүп бакчаларда,  
Кубанып сулуу жаздын порумуна.

Ойгонгон, кооздонуп, укмуштуу жаз,  
Роза мас, фиялка мас, экөө тең мас!

Жел жүрүп, гүл кучагын жазып кетти,  
Чарчаган алсыз жанга кубат берди.

Ырдаган туш-туш жактан салкын шамал,  
Тирилди өсүмдүктөр жыйнашып ал.

Жер бети саймаланган килем болду,  
Мезгилдин жан терметкен эң сонуну.

Келишкен кипаристтер бой түзөштү,  
Жыртылды махабатка лала гүлү.

Райхан гүл, колу менен бетин жапты,  
Береке кенен басты, мөмө бакты.

Аба артык, жер жүзүнө жыпар аңкыйт,  
Шибер чөп дарыядай учсуз, чалкыйт.

Кайың, тал мас болгондой магдырашат,  
Жазылат жаш жалбырак, түгүн ачат,

Кыргоолдор райхан гүлгө кооздонот,  
Канаты райхан гүлдөй кооз болот.

Ар гүлдө, ар бутакта жаш жаз күлөт,  
Кубулуп, өсүмдүктөр өнөрлөнөт.

Безенген булбул куштун обондору,  
Сүйүүнүн сезимдерин козгогону.

Жалтанбай, ак чатырды аралады,  
Эрлердин бирөө ага бата албады.

Болгон жок, бет алды шер Хосров шахты,  
Күркүрөп ташкын суудай күч кайраты.

Мас Хосров чала таанып арстанды,  
Көйнөкчөн, эч жараксыз чыга калды,

Жаа менен кулак түпкө шыкаалады,  
Түз тийди, кулата атты кабыланды.

Кулдарга: «Башын кесип апкел» – деди,  
Сыйрылды туюгунан сулуу тери.

Ошондон ушул күнгө падышаларга  
Бир адат колдонулат сиңип канга.

Тойдо да, үлпөт, сайран, тамашада  
Ар дайым жарак болмой жандарында.

Хосровдун арстан келбет сүрү да бар,  
Ишке жай, кесирленгич падышалар.

Антсе да, ичкен вино кызуулугу  
Хосровду кармашууга баатыр кылды.

Хосровдун арстан шерди атканы үчүн,  
Өбүүгө анын колун келди Ширин.

Гүл жыттуу, жанга назик өпкөндүгү ай,  
Шах колун кант даамына толтургандай.

Хосров шах оймак ооздун бек кулпусун  
Ачууга, учурууга сүйүү кушун,

Шириндин бал татыган эрдин өптү,  
Сүйүүнүн ачылгандай анык көркү!

Өпчү жер колдон эмес, ушул – деди,  
Ташыды махабаттын сезимдери.

Бул учур – эки ашыкка биринчи учур,  
Торуна ашыктыктын илинчү учур.

Вино ичкен, далай таттуу даам таткан,  
Бирок да болгон эмес ушундай даам!

Өмүрдө биринчи ичкен вино таттуу,  
Ар качан соңкулары окшош даамдуу.

Винону биринчи ичүү – шат кылдырар,  
Соңкуга кошулушар кайгы-дарттар.

Өскөн гүл эң биринчи суу боюна,  
Сакталар үзгөндөрдүн кымбатына.

Ошондой берметтин да биринчиси –  
Ардактуу кымбат эмес кийинкиси.

Тамактын ушул курдуу таттуулугу,  
Өзүнчө, дайын эмес бар учуру.

Ошентип, эки ашык жакындашты,  
Кошулса келечектин болуп камы.

Кокустан бир азыраак айрылышса,  
Шашылат сүт каймактай кошулууга.

Уурудай ак берметке колун сунган,  
Булар да бир бирине ыклас кылган.

Бир көзү душман жакка сак болгондой,  
Бир көзү райхан гүлдүн көркүн ойлой.

Аз гана чоочундардан ээндешсе,  
Термелип, эзилишет сүйүү ичинде.

Бирок да гүл кондуруп көпөлөктү,  
Сордурбайт, анын эрте кези эмеспи!

Виного кызуу көңүл мастыгында,  
Тура албайт эришмейин, шах жанында.

Андайда Ширин айды бек кучактайт,  
Жүзүнөн уялыңкы нурлар жайнайт.

Ай бети, чын махабат тамылжытат,  
Акырын гүл жарылып көркүн ачат.

Же маспы, же соо беле, бизге күңүрт?  
Олтурат эки роза, ойноп-күлүп.

## ХОСРОВ МЕНЕН ШИРИНГЕ АЙТЫЛГАН МАКТООЛОР

Ошол түн – күндөн жарык бир укмуш түн,  
Жарыгын күмүштөнткөн ай өзүнүн,

Эриткен жанды тартып ыракатка  
Шамал бар дем алууга жыттуу, таза.

Мындай гүл – жашырын сыр, эркине элпек,  
Мындай түн – чын ашыкка дуушар келмек.

Ана эми аба жанды тазалады,  
Көрүндү таңдын уяң жылдыздары.

Түн эле айткан шертти аткаруучу,  
Түн эле махабатка жол ачуучу.

Бир жактан ак Венера<sup>1</sup> жал-жал жанат,  
Бир жактан бермет чачып ай нурданат.

Жер болсо буруксуган жыпарга мас,  
Жумшак жел жанга ыракат жыт аралаш.

Бир гана кубанычтык өмүр сүрөт,  
Кең аалам кеңдигине көрк түшүрөт.

Дүйнөнүн жазгы жели кандай жыргал?  
Өмүргө гүл жыттантып, бал татытар,

Түн ырдайт Венеранын обондорун,  
Толгон ай толукшуган көркү сонун.

Жылдыздар көп кыздардай айды айланат,  
Меркурий<sup>1</sup> бийлер бийлеп, оюн салат.

Укканга түн кушунун сайраганы ай!  
Үнүнөн Шибавиз<sup>2</sup> куш жаңылгандай.

Жашаган бардык жандуу өзүнчө ырдайт  
Кубаныч ташкынданып өсөт, ырбайт...

Чынында болгон менен түрлүү обон,  
Бардыгы ушул түнгө ылайык болгон.

<sup>1</sup> В е н е р а – Чолпон.

<sup>1</sup> М е р к у р и й — жылдыз.

<sup>2</sup> Ш и б а в и з – күндү көксөп, түн ичинде башын төмөн салып муңкануучу жомок кушу.

Улуу шах, Феридундун<sup>3</sup> тактысында,  
Уланып улуу Жамшид<sup>4</sup> урматына;

Жанында Ширин кыздын жаркырашы,  
Сездирбейт шоола куюп жанган шамды,

Күлүк жел, райхан гүлдүн саламынан –  
Ширинге кабар келди Хосров шахтан:

«Кашыма түн сулуусу басар бекен?  
Эритип жыпар жытын чачар бекен?

Неге биз жакындашпай, качыктабыз?  
Кошулуп ааламга тең нурланбайбыз?

Же кайың махабатка кайнабайбы,  
Кайнаса, менден неге жашырмайы?

Аба элпек, неге биз да эрибейбиз –  
Сүйүүнүн ысыгына берилбейбиз?

Жаз деген ар күн сайын дуушар болбос,  
Учкул куш саат сайын торго конбос.

Болор иш мезгил жетти – болсо боло!  
Кыйын дарт чечилсе экен, түшкөн ойго.

Көп эле алган азык аңчылыкка,  
Жем болду аңчыга эмес, куш балыкка.

Мындайча бөрү айтат дейт түлкү кууга:  
«Сен жедиң, мен тутулдум азабыңа».

Айтылган бул акылга ай балкыды,  
Болмуштун жазмышына көндү акыры.

Моймолжуйт ыракаттын оюнунда,  
Ак антка периште бар бир жагында.

Коюлду падышалыктын алтын тагы,  
Курчаган Айды кулдун сулуулары.

Кызматка, Хосров шахка Шапур белен,  
Ээсиндей казынасынын жел жиберген<sup>1</sup>.

<sup>3</sup> Феридун – Иран падышасы.

<sup>4</sup> Жамшид – Иран падышасы.

<sup>1</sup> Адатка синген. Иран жээгинен жел алып келген ыйык казына.

Ширин ай, Хосров күндүн бер жагында,  
Он кыз бар, анар көкүрөк, санаганда:

Ференгиз, Сухейил кыз, бураң белдер  
Эсебнуш, Фелекануз, Хамийлелер,

Хумуюн, Сементүрк нур, ак Перизат,  
Жана да Хатан айым, Гохармүлк шах.

Шербет даам, таттуу вино даярдашкан,  
Винодон бети анардай тамылжыган.

Масчылык, ачты уяттын көшөгөсүн,  
Сыр айтуу топ ичинде сүрдүү өкүм,

Шах Хосров сулууларга буйрук берди:  
«Кана эми, ар ким – бир кеп айтсын» – деди.

Жоодурайт жибек көйнөк кара көздөр,  
Ай менен күн көркүнө тең келбестер;

Каштан жаа, кирпичинен жебе жасар,  
Акылдан адашпастар, жаңылбастар.

Ошентип, алтын сөздүн оозун ачты,  
Ширинди кызартышты, уялтышты.

Ференгиз, элден мурун сөз баштады:  
«Тагдырым жер алдына алтын катты,

Муну угуп, Феридун<sup>2</sup> аттуу бир акылман,  
Казды да ал алтынды таап алды.

Мындан соң, күмүш дене Сухейил кыз:  
«Түбүндө саябандуу зар кипарис –

Ойноду кооз кыргоол, таң алдында  
Илди да учуп кетти бир шумкар куш.

Бал тилдүү Эсебиуш нур жооп айтат:  
«Гүл ачты, бак ичинде роза жайнап,

Розага бейиш кушу учуп келип,  
Үздү да алып кетти, ырдап – сайрап».

Мактады мындан артык, назик Фелекиуз:  
«Бизде алгач бир гана көз болгону ырас,

<sup>2</sup> Феридун – Ирандын ханы.

Таанышты аны менен да бир жубу,  
Эки көз, так көрүүгө жаңылдырбас!

Хамийла: «Шылдырлаган тунук булак,  
Акчу элем, гүлдүү салкын бакты аралап,

Алыстан чаңкаган шер пайда болду,  
Мына эми суусун канат, жаны жыргап».

Хумуюн: «Тереңде эле бир асыл таш,  
Эч кандай ачкөз көпөш издеп таппас,

Бактына адил шахтын жазылыптыр,  
Жаркырап таажысында, ким суктанбас!»

Сементүрк акылы арбын, сөзгө чечен:  
«Бир бермет, бир берметке жетпей келген,

Кең асман кошту падыша каухарына,  
Ортосун бириктирди жакут менен».

Перизат, пери түстүү: «Асман айы,  
Талаада сайран курду, билбей кайгы,

Ошондо күн келди да, эркин женди,  
Эмесе ак Ай, күндү урматтайлы!»

Аңгыча Хатан айым: «жалгыз чыккан,  
Бар эле мөмөлүү бак, мөмө бышкан,

Күтүүсүз кошулушту кипариске –  
О, кандай жарашыктуу, карап турсаң».

Гохермүлк өзү шайыр, бай акылга:  
«Бир топко жалгыз болгон Венера да!

Чебер кол Юпитерди издеп тапты,  
Нур чачты, экөө башка жылдыздарга».

Келгенде соңку кезек Шапурга анан,  
Сүйүүнүн акыйкатын ачып салган:

«Ширин кыз идиштеги кант – бал эле,  
Шахиншах – калкыган май каймагы эле,

Укмуштуу, чебердиктен боёк болду –  
Бөлүнбөс, ажырабас бек бирдикте».

Деди да, анан айтты пехлевийче:  
«Даңкы ашсын–эки ашыктын жер –дүйнөгө!

Экөөңөр бул ааламдын нурусунар,  
Эмесе ынтымактуу күн көргүлө!»

Ширинге нөөмөт жетип сөз келгенде,  
Жыпар жыт, таттуу даамды кошту желге,

Уялып, уялгандан жерди карап,  
Сайрады бал тил менен мындайчалап:

«Жеке элек, ойсуз жүрөк, камсыз элек,  
Жубайсыз, шаары алыс, жалгыз элек,

Бир күнү Шапур укмуш иш аткарды,  
Ошондон мухабаттын дарты чалды.

Сүйүүнүн жазмыш жолу күңүрт эле,  
Күңүрттү Шапур ачты жарык бере.

Чеберлик акыл менен тарткан сүрөт,  
Сүйүүнүн жүрөгүмө, эркин сүртөт,

Ошондуктан менин көңүлүм Хосров шахтын,  
Кейхосров, панхосровдор<sup>1</sup> кулдук атта;

Эмесе эркин көнгүн шах эркине,  
Бизге бак ылайык болсун теңириме!»

Ширинден Хосров алды сөздүн балын,  
Ал айтты: «Кабыланына ээн талаанын –

Карматпай, күлүк элик тосмо жасап  
Мойнуна ал кабыландын чалма чалат;

Эмесе, мен дал ошол бир кабыланмын,  
Шириндин кылтагына чалынганмын.

Эгерде Ширин учса, карматтырбай,  
Өчмөкмүн желге жеңил чырактандай.

Талаадан жолугушса кокус арстан,  
Жанымда Ширин барда жеңип алам».

Теңтуштар, көңүлү таза, бул экөөнө –  
Кубанат ыкыластанып сөздөрүнө.

Кайрадан Ширин жайнайт, жаракөрлүү  
Хосровго барган сайын эрийт көңүлү.

<sup>1</sup> Кейхосров. Панхосров – падышалардын даража наамдары.

Толтуруп каркытына сонун вино,  
«Ичкин! дейт бул винону – Хосровго,

«Ме жуткун, вино даамы Ширин болсун!  
Оюндан менден башка ой жоголсун!»

Хосров шах, минут сайын, гүлдөй гүлдөйт,  
Кашында бышкан алма, кантип үзбөйт!

Ал анда: «О, сен вино, көңүл чалкыт,  
Көңүлүң ач, Ширинди эрит, балкыт!»

Деп кошуп: «О, таң алды, коё тургун!  
Эртерээк көк жээк бетин ойготпогун».

Ушул кеп, эки ашыктын эрктеринде,  
Ойноду, тандын атчу кезегине.

Угулуп короз үнү, нур жарылып,  
Тарашты үлпөт түндү тамам кылып.

Эки ашык, сайранга мас, көңүлү сергип,  
Талаадан, шаар жакка түштү эрчишип.

Дүйнөнүн эң бир таттуу даамын сорду,  
Жыргашты, бири бирине ширин болду.

Күүгүмгө күн айнеги чагылганда,  
Кандайдыр жер тар болуп адамзатка,

Эки жар кайра вино көтөрүштү,  
Көңүлдү көтөрүлттү вино күчү.

Чогултуп, асман сулуу нур кыздарын,  
Баштады түнкү кызык оюндарын.

Вино ичип, булар ачты тамашаны,  
Түндү ээлеп, үлпөт, сайран, жыргалдары.

Жаңыртып кече айтылган жомокторду,  
Башташып тилектештер шоокторду.

Хосровдун жүрөгүндө сүйүү даамы,  
Жаны эрип, виолордон ичип жатты.

Нак вино, ак көңүлгө туура болсун,  
Тикенсиз – Ширин эрни курма болсун!

Вино алып, Хосров анда, бир колуна,

Жана да бир колунда гүлдесте – роза,

Ичет да, гүлдөн жыттайт, жаны ыраазы,  
Бул чара жанган жандын, бир дабасы.

Мас кылды, ачуу ичимдик, ачуу даамдуу,  
Жанында Ширин сулуу, тили балдуу.

Жарына көз ичинен көп сөз айтты,  
Сүйлөөгө кезек бербейт, өбүү балы.

Ширинди жал-жал карап жооп берет,  
Эң сонун, эң бир алтын элес келет.

Карашып бирин бири унчугушпайт,  
Кең сырлуу ирмелген көк так баяндайт.

Магдырап Хосров жүзү тамылжыды,  
Ширинди эриткендей дем ысыгы.

Вино ичет, көңүлү шат, суусун басат,  
Шириндин мас болушун турат карап.

Бирок да, учурлуу шарт кез келбеди,  
Атсам деп Хосров ойлойт, түз жебени.

Шат жүрөк, ачык көңүл, таң тамаша,  
Зор үлпөт басылган жок таң атканча.

Күн чыгып, Гүлгүн, Шебдиз даярдалып,  
Алтындан жарашыктуу токумдалып,

Ширин ай, Хосров шах күн, ууга дегдеп,  
Минишип аттарына жөнөп келет.

Мугандан – Шахуруда сапар алды,  
Ал жакка вино булак шаар салды.

Суу жээгин эрки келсе тосуп алды,  
Кармашты куштар жана балыктарды,

Эриксе, ат чабышты Малдур менен,  
Кең талаа эки жардын эркине кең.

Эки ашык мына ушинтип күн өткөрөт,  
Аң уулайт жана кайра бакка чөмөт.

Келгенде түндүн жары сүрөт кармап,  
Ак кийим, жылдыз порум, адамга ардак,

Ошондо шах жары да чатырынан  
Буралып чыга келип, жарык чачкан.

Теңтушу дайым мунун көп сулуулар,  
Баарынын өзү сүйгөн жарлары бар.

Кыздар көп, канттар арбын, бадам бирөө,  
Бир шумкар, көп ак кептер – көгүчкөнгө.

О, кандай, роза кармап көңүл жазуу,  
О, кандай, вино ичүү тамашалуу,

Эки ашык моюн алышып, кучакташып,  
Койнунда анар бактын ырахат чачып,

Бир колу сүйгөн жарын эркелетсе,  
Сүйүүнүн оту күйүп жүрөгүндө;

Кээде алар көз ичинен сырлар издеп,  
Тиктешип, эзилишип эрип кетет,

Кээде экөө парда тартат, таттуу өбүшөт,  
Айланып салкын жаш жаз көркү түшөт.

Кээде экөө бир нерсе айтып шыбырашат,  
Толгонуп, тоту гүлдөй келбет жасап.

Кээде экөө сүйлөйт өткөн азаптарын,  
Эскерет кайра үлпөттүү жыргалдарын.

Мындайды табуу кыйын бул дүйнөдөн –  
Болсо да көз ирмемдей элеске тең!

## ШОТА РУСТАВЕЛИ

### ЖОЛБОРС ТЕРИСИН КИЙГЕН БААТЫР

(Үзүндү)

VIII

#### ТАРИЭЛДИН АВТАНДИЛГЕ АЙТКАН СЫРЫ

«Эмесе сырды айтайын чын курбулук  
Автандил талаа шерп кангын угуп.  
Ашыктык – сырдын ушул түйүндөрү  
Ашыктык оору кылды тумчуктуруп.  
Ашыктык – досум менин кууган кушум,  
Алдыңда жатпайынбы алдас уруп.

Муну айтсам: тилим сөзгө араң келет  
О жүрөк сокконун көр, элөп-желөп  
Автандил, күнүм оор сүйлөө кыйын,  
Көздөн жаш кан аралаш тегеренет.  
Адашкан гүл бакчадан мен бир булбул  
Ашыктык – бардыгына болду себеп.

Айыкпас илдет оору, менин оорум  
Жаралуу көтөрүлбөйт, жерден боорум,  
О, курдаш мен да бирди сүйгөн элем.  
Сүйгөнүм калды ичинде темир тордун.  
Жете албай акырында мына минтип –  
Карчыгы талкаланган шумкар болдум.

Жети хан болгондугун Индостанда  
Айтпайын – бул белгилүү бардык жанга.  
Акылман алты ханы Индостандын –  
Караган жалгыз гана Парсаданга.  
Парсадан өзү баатыр, жоомарт келип  
Ала алган ошондуктан кол алдына.

Өзүнчө өкүм кылып, хандык курган,  
Нечен жыл доорон сүрүп жашап турган.  
Оң колу, алтын чеби Индостандын –  
Жетинчи ханы болгон: менин атам.  
Келген жоо, нечен ирет майтарылып  
Экен го – дешип кеткен алп Саридан.

Бир күнү: атам элге той өткөзөт  
Жатканы бейиш багы, алтын төшөк.  
Дүйнөнү көздөн чууруп, ойлоп келип

Негедир өзүн-өзү жалгыз сезет.  
Деп чечет: «Өзүм барып хандыгымды,  
Өткөрүп Парсаданга берсем кантет».

Нөкөрүн Парсаданга бар деп жумшайт,  
Дейт атам: «Хан алдында мындай деп айт:  
«Хандыктын көктөгү алтын казыгысың,  
Индостан сен куурасаң, кошо куурайт,  
Журтумду, жер-энчимди, бийлигимди –  
Алсын деп Саридан хан Сизден сурайт».

Парсадан бул кабарды алар замат  
Ойрот эл алты ханга жар чакырат.  
Бир колу Индияга татый турган  
Кошулду жетинчи хан бали ыракмат.  
Өрлүктөп кут болсун деп жаңы конуш,  
Той жасап, анан мындай жооп жазат:

«Саридан Индостандын жылдызысың,  
Күчүнө далай ирет түшкөн ышкым.  
Калкыма жоо баса албас чеп согулду –  
Зардалдуу сенин мындай иш кылышың.  
Жаш жетти, жол берилсин жаш балдарга  
Жай эс ал, жаа тартуудан кол да тынсын».

Дагы атам, улуу жерден орун алды  
Мурунку хан делинген аты калды.  
Аскери Парсадандын бир уучунда;  
Султаны Индостандын Амирбары<sup>1</sup>  
Жана да бир милдети саркерликте<sup>2</sup>  
Атамдын өзгөргөн жок алтын тагы.

Парсадан: «Сен кыраан куш, күйкө алар,  
Алты эрдин кабыланысың» дегени бар.  
Казатта кан жыттанган эркин, сезип –  
Атамдын адаты эле өрттөй жанар.  
Мен анын өзү эмесмин – чыпалагы  
О, курдаш, чамамда жок караанданар.

Мен киммин – мен кумурска жөрмөлөгөн,  
Мен киммин – мен бир кайың сазда өнгөн.  
Атам ким – ал бир укмуш, алтын чынар,  
Ал жакут – кыз колунда өнөрлөнгөн...  
Ал баатыр – сен да ушуну айтар элең  
Эгерде болгон болсоң – өзүң көргөн.

О, азап курдаш эми нени айтайын?  
Тоо гүлү соолугандан кеп баштайын;

<sup>1</sup> А м и р б а р ы – Индиянын кургак жана деңиз согуш күчүнүн башчысы.

<sup>2</sup> С а р к е р л и к – Хан аскеринин башчысы.

Нуруна кара булут калкаланды,  
Таалайсыз келечегин сезбес айдын.  
Махабат, согуп турган эт жүрөккө  
Уу менен сугарылган жебе сайдың.

Хан, ханыша көп жыл зарлап дарт оронгон  
Баласыз как баш деген атка конгон.  
Бир күнү Амирбардан мен туулам,  
Уу дүйнө не жараттың о оңбогон!  
Хан алат мага медегер болсунчу деп,  
Ошентип асыранды бала болгом.

Кошуп, айтсам, десин Асмаат: – бул жалган.  
Сырым чындык, эмес сага мактанган.  
Күрөшүүгө даабаган соң адамзат  
Беш жашымда арстандарга аттангам.  
Сынап туруп: «Болсочу ушу өз балам  
Ай аттиңай» дегени чын Парсадан.

Тартып алып, жайдын таттуу түндөрүн  
Эркелеткен өөп бейиш гүлдөрүн,  
Мезгилинде каухар нурлуу күн элем  
Булбулу элем гүлдүү ыракат үйлөрдүн.  
Автандил дос, мындай бекен Тариэл –  
Ал көркүм жок, жалаң гана сүлдөрүм.

Беш жашыма атам үлпөт өткөрдү,  
Учкан куштай беш жыл колдон жөнөдү.  
Мына ошентип мен беш жашка чыкканда  
Күндөй сулуу ханыша бир кыз төрөдү. –  
Деди дагы эстен танды Тариэл...  
Суу тамызып Асмаат башын жөлөдү.

Кыз тапты Индостандын Парсаданы,  
Туш-туш сүйүнчүлөп келип жатты,  
Ошондо ай менен күн токтоп туруп  
Бири алтын, бири күмүш шоола чачты.  
Кызынын бешик боосу бек болсун деп  
Үлпөттүү, сөөлөт менен той жасашты.

Мүлк салган кампасы оозун ача берди  
Жамгырдай дилделерди чача берди,  
Байкуш бар үйүрү менен жылкы айдаган,  
Буларга Парсадандан бакты келди.  
Жыргаттың учуң дагы узарсын деп  
Кол жайып бей-бечара бата берди.

Бетинен ошондо эле шоола чачкан,–  
Кыз болду адамзаттан башкача жан.  
Булбулдуу гүл бакчада бирге өстүрдү,

Кем көрбөйт, өз кызынан, мени да хан.  
Жүрөккө кызыл алоо күйүт жаккан:  
Ал эми ошол кыздын атын айтам.

Деди да Таризэл шер эстен танды  
Кантсин ал, Автандил да бышактады.  
Суу куюп чекесине Асмат кургур  
Таалайсыз ырысы жок ушул маңдай.  
Үшкүрүп бур эттире жалын чачып,  
Эс алып мына мындай сөз баштады:

Дал ошол туулган кыз Парсадандан  
Паризат канаты бар көктөгү учкан...  
Наристе жети жашка чыккан кезде  
Жүрөктү махабаты жараланткан.  
Күн сулуу... ал мен шордуу ашык болгом...  
«Аты ким?» деп сурасаң, аты Нестан.

Мен чынар – ал бир кооз булбул эле,  
Мен шумкар – ал бир чүрөк кургур эле.  
Мен ага, ал мен үчүн жаратылган,  
Кучагы балдай таттуу курбум эле.  
Жүрөктү алмаз менен кессе дагы –  
Айрылбас бир асыл зат сулуу эле.

Кыз өстү, алтын бейиш чынарындай,  
Көркүнө көзүм түштү, кургап таңдай  
Парсадан кайра берди өз атама,  
Таалайсыз ырысы жок ушул маңдай.  
Сейилде арстандарды мышыктардай –  
Ыргытам желкесинен мыкчый кармай.

Кызы үчүн хан калкына жардык жазган,  
Баа жетпес мунарага жакут таштан –  
Атайы ошол жерге гүл өстүрүп  
Алтындан келиштирип үй жасаткан.  
Кулпунуп Нестан сулуу саат сайын  
Жаркырап Индостанга нурун чачкан.

Термелип гүл ичинде ыр ырдаган  
Кайгысыз тентек сулуу шыңкылдаган,  
Өзү эмес күндөй нурлуу сулуулугу  
Келбети, көктөгү айды шылдындаган.  
Маанайы таалайлуубу, таалайсызбы  
Жашырып, алтын булак шылдырлаган.

Үйүнөн кээде сулуу желге чыгып,  
Чер жазган жалгыз жүрүп гүл кыдырып.  
Эжеси Парсадандын: Давар деген –  
Кажеттик, жесир кылган бакытсыздык.

Кокустан көз тиет деп элкин багып,  
Беришкен мына ушуну жеңе кылып.

Жаркынын төгүп турган күн ободо  
Мемиреп жылынабыз биз ошого.  
Суусасаң кылк эттирип жутуп коёр,  
Ал эле, тунук кашка булак тоодо.  
Жыт бурап ошол булак жээгинде өскөн,  
О чиркин, Нестан кызыл гүл эле го.

Ошондо, он беш жашка чыккан кезим,  
Чагы эле балдай таттуу жаштык кездин,  
Жанында дайым жүрөм Парсадандын  
Таризэл деген атты ким билбесин?  
Күчүм алп, жүзүм күндү уялткан соң  
Дешкен эл: «Сүйгөн анык шер экенсиң».

Тайманып жеңе жүрдүм салышканды,  
Бүркүттөй иле жүрдүм алышканды.  
Найзасын калкан менен кагып салып,  
Оодардым ат үстүнөн чабышканды.  
Жатарда күндө сонун той өткөрөм  
Ал күндөр кайра келбес, алыс калды.

Жыргал күн, колдон аккан суудай болду,  
Ичкен бал, эми өзүмө уудай болду:  
Бир кезде курбуң алтын чынар эле –  
Таризэл – каны качкан куурай болду.  
Э, курдаш хандын ошол сулуу кызы:  
Жүрөктөн кетпей турган убай болду.

Атамды таш боор өлүм өзүнө алды,  
Кантейин кайран атам өлүп калды.  
Кайгылуу жарлык басып Индостанды,  
Безгектей калтыратты Парсаданды...  
Орноткон намыс туусу кулачудай  
Индостан душманына табаланды.

Гүлдүү кез, уу ичинде туталанды,  
Күлгүндөй он беш жашым кусаланды.  
Түшүрбөй бир жыл бою аза киймин  
Жаш жаным, аза үйүндө жараланды,  
Парсадан жигитинен айттырыптыр:  
«Кой балам ажал жетсе чара барбы».

«Мен атаң – сен эмнеге жетимсиң – дейт,  
Үстүңдөн аза кийим чечилсин – дейт.  
Жан жактан, жарданышкан душмандарга,  
Мына деп колго кармар сезимсиң – дейт.  
Сен эми ата ордуна Амирбар бол –

Баласы ата колун жеткирсин» – дейт.

Кантейин ата өлүмү жанга батты,  
Он беш жаш амирликти колго алмакпы?  
Чирийин кайгы ичинде десем дагы  
Жальшып хан нөкөрү колдон тартты.  
Үшкүрүп аза үйүнөн чыккан кезде –  
Колмо-кол өткөрүшүп өөп жатты.

«Жазмыштын кылганына барбы айла?  
Таалайсыз мага окшогон жарты жанга –  
Болоюн көп катарлуу аскер шери  
Бир колум татый алат душмандарга» –  
Жаккан жок алты ханга ушул сөзүм,  
Амирбар болуп калдым Индостанга.

Жыйылып Индия эли бүт келишти,  
Атама ошол күнү аш беришти.  
«Биз элиң, биз журтуңуз» деп калың кол  
«Бизди ал» деп ат үстүндө теминишти.  
Милдетин амирликтин – айтып берип,  
Индостан тең жарылып, беришти ишти.

Амири санат жетпес нечен миңдин –  
Тагдыры нечен-нечен чечен тилдин,  
Жолборстой алптуу кыраан баатырлардын  
Оң көзү экенимди эми билдим.  
Ант берип кылкылдаган кол алдында,  
Жай гана басып барып такка миндим».

Автандил муну укканда тиштеп эрдин,  
«О жалган тозок экен үстү жердин».  
Деп алып, бир саатча карап турду,  
Жаралуу кайгылуу өңүн – Тариэлдин.  
«Кайрылган канатыңды кайра ондоп.  
Учуруп муратыңа жеткирермин».

Автандил сөзүн улап мындай деди:  
«Тартса да уу тозоктун тегирмени,  
Жетермин, бейиш кушун учурамын,  
Бузармын кандуу капас темирлерди.  
Кайрылар тай-тайлаган балдай жаштык –  
Күндөрү сенин ошол кезиндеги».

Асмаат куш, чарк айланган жердин жүзүн,  
Эмесе ойлоп-ойлоп, көзүн сүзсүн,  
Аңгыча эки шерге мындай деди:  
«Бактысыз, бизге жардам берүү үчүн,  
Кол жайсын, жары алдында шертин берсин,  
Автандил көп кечикпей жолго түшсүн».

Таризэл эң акыркы сөзүн айтты:  
«Е, досум бул дүйнөдөн көңүл кайтты  
Махабат көлөмү асман деңиз экен,  
Бирок да кол кыска да, өмүр тайкы...  
Үшүтөт жүрөгүмдү кылчылдатып,  
Жаркындуу болгон менен күндөр жайкы.

О, кайда, далай-далай жылдар өттү,  
Эсимден чыгарыпмын досум көптү.  
Бардыгын айтып берүү кандай кыйын.  
Бул дүйнө дайым мага уусун төктү.  
Айла жок тагдыр күчү зор болгон соң,  
Кантейин көл түбүнө көңүл чөктү».

**Х**

## **НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН АШЫГЫНА ЖАЗГАН БИРИНЧИ КАТЫ**

Окусам, ашыгымдын жазганы экен:  
«Не болдуң баарын билем, баарын сезем.  
Махабат санаа ордуна эрдик күтөт  
Кабыланга ый ылайык келет бекен?  
Жаркыным кайгырбачы мен сеники,  
Калганын айтып берет Асмаат эжем.

Ашыгым мени сүйсөң эрдик көрсөт,  
Майданда күчүнүздү сынап көрсөк?  
Талоого Индостанды, Хатавалар,  
Рахатка уу төгүүгө жүрөт көксөп.  
Жаркыным ашыктыктын дабасы үчүн  
Астына тартып кайтсаң кандуу төшөк.

Мен сени сүйгөнүмө көп күн болду  
Болбоду сүйлөшүүгө иштин орду.  
Булактын жээгинде өскөн бир гүл элем,  
Жүрөгүм сен деп жүрүп дартка толду.  
Эсиң ооп бая күнү жыгылганың,  
Мага да тиешелүү ошол «оору».

Жарасын жүрөгүмдүн ыратпагын,  
Ушул кат тиер замат жарактангын.  
Дагы айтам: мени сүйсөң эрдик көрсөт  
Эр болсоң – кана эмесе жоого аттангын  
Согушуп Хатаваны жеңип кайтсаң:  
Аларсың махабаттын балдай даамын.

Алдыңдан утурулап тосуп алып,

Ошондо урмат менен атыңды алып,  
Сүйүүнүн дайрасында калкуу үчүн  
Гүл бакка моюн алышып басып барып  
Эрдикке баа коюшкан мезгил келер.  
Өзүбүз түн болсо да ай чыгарып».

## XI

### ТАРИЭЛДИН СҮЙГӨНҮНӨ ЖАЗГАН КАТЫ

«Курдашым, ошол катты колго алганда  
Каламым жорголоду ак кагазга,  
Чаар ала куш жүнүндөй жазууну ээрчип  
Көз жашым тамчылады анда-санда.  
Түшүмбү, өңүмбү дейм... ашык жарым,  
Жазыптыр, ар бир сөзүн кошуп балга.

Асматка өзүм жазган катты берем,  
Курдашым ал катымда мындай дегем:  
О Нестан жаркыраган жаз күнүмсүң.  
Индостан шоолаңа эрип мемиреген.  
Баатырдын колундагы алтын жаасың,  
Мен жебе атылууга беленденген».

Асмат мага: «Дагы айтты эле жубайың,  
Тариэлдин сак болушун сураймын,  
Айт деди эле; сыр бербесин эч кимге  
Бир минут кез, мезгилиндей бир айдын.  
Мен мас болуп жаш махабат антына  
Шерттен тайбай мезгил күтүп турайын».

Э, Автандил эстен чыкпайт ошонум,  
Түлөк кушу – махабаттын – колдогум  
Кыргый эле... шумкар эле махабат,  
Биле албаган кайда барып конорун.  
Мен ошондо көргөн элем ыраактан,  
Чын сүйүүнүн жалгыз аяк жолдорун...

Мен Асматка кымбат тартуу бааларын, –  
Жана бердим ороп эки үч жамбы алтын  
Асмат анда: «Сактайм амир белегин.  
Эртең эле алтын шакек жасалсын...»  
Асыл жигит артык болор башкасы  
Мен кетейин, сен бактылуу жол алгын!

Жарым Нестан кыз алдымда буралып,  
Жер жүзүнө жарык айдай нурданып.  
Андай учур, кандай кыйын сүйүүдө  
Эки жүрөк океандай бууланып.

Ысык үмүт таттуу тилек талашуу,  
Бал махабат ошол алтын убакыт.

Шерт айтыштык күтүп сүйүү саатын,  
«Эртең жоого аттанам» деп мен айттым  
Кайра келдим, достор күтүп олтурган.  
Кайра кирдим дайрасына шараптын.  
Оюн-күлкү. Дагы нечен тартууну  
Адатымча марттык менен тараттым.

**XLV**

## **БАТМАНЫН НЕСТАН ДАРЕЖАНГА ЖАЗГАН КАТЫ**

«О күнүм, бул ааламды жарык кылган!  
Сен күлбөсөң чыга албайм караңгыдан,  
Үнүң назик булактай шылдырлаган  
Сөз таба албайм мүчөңдү айта турган.  
Салкын демиң өлбөстүн дарысындай  
Буркурап соккон желдей ойдон, кырдан.

Жашырдың сурам да сырларыңды  
Алдыңда токсон айла кылбадымбы?  
Кокустан сен ачпаган сырды билдим,  
Катылган туманданган муңдарыңды.  
Тезинен Тариэлге кат жибертकिन!  
Кор кылбай кур азапка курманыңды.

Өзүң да кызыл гүлдөй көркүңдү ачкын  
Жүзүңдөн шоолаларды чачыраткын,  
Күнөөсүз көз жашыңар селдей болду  
Убалын тагдыр билер – махабаттын:  
Бир сен деп элден, жерден безип кеткен  
Эс алсын Тариэлдей арстаның.

Өзүңдү туткундуктан кутултууга,  
Алыстан Автандил шер келди мында.  
Улуу хан Ростевандын көрөр көзү  
Күчүнө титиреги Аравия!  
Билгениңдин бардыгын, ушуга жаз,  
Жаралган чын сүйүүнүн таалайына.

Жаркыным! Билгим келет мен буларды:  
Кажеттин качан кайтмак падышасы?  
Сепилдин кандай татаал зынданы бар,  
Коргоого дөөлөрүнөн канчоо калды?  
Канткенде сага күнүм кире алмакпыз,  
Мындагы шерлеринин көппү саны?

Катында билгениңдин бардыгын жаз,  
Өткөрбөй бир минутту учууга шаш!  
Ишенсин бардыгына Тариэлиң  
Колундан белек берип көңүлүн бас.  
Биз болсок: экөөңөрдү кошултууга  
Күзгүдөй жол салабыз, жааса да таш!»

Сыйкырдын чапанынын эки бурчу  
Диркиреп канат болуп куштай учту.  
Кажетке бир дегенче жетип келди  
Билген жок, көргөн да жок кароолчусу.  
Шыпылдап эшиктерден эшиктерге,  
Баратты жараткандын тири укмушу.

«Сүф» деди, кайра киши болуп алды  
Кыз олтурган төркү үйгө кирип барды.  
Колундагы түрмөктү тапшырганда,  
Нестан сулуу шашылып ача салды.  
Нечен жүз жыл булутка бүркөлгөн ай  
Тагдырымдан эрк келип жаркырады.

Сыйкыр айтты: «Кулумун Батмажандын  
Көркүн ачам санаада саргайгандын,  
Мезгил жетти сен гүлдөп көрк алмаксың!  
Кайра тиймек колуңа махабатың.  
Билерсиң мен айтпайын акым да жок –  
Сөздөрүн окуп чыксаң ушул каттын».

Дарежан мына ошондо кубанганы  
Элчини улам-улам кучактады.  
Көзүнөн ашыктыктын оттору ойноп,  
Толгон айдай толгонуп, тура калды.  
Эмне дээрин биле албайт шаттык кандай?  
Кубанычтык жашына кат сууланды.

«Мен минтип туткундукка тутулганды,  
Баатырга ким айтты экен» деп сурады.  
Сыйкыр кул: «Менде дагы кемчилик бар  
Күнү-түн ойлой берип амалдарды;  
Турмуштун кээ бир изин таппай калам  
Айтайын айым мындай аз кабарды:

Өзүңдөн айрылган соң Батма жаркын,  
Агызды сел-сел кылып көз жаштарын,  
«Сактангын кызга бүгүн жамандык бар»  
Деп ага эки-үч жолу кайталадым.  
Бирок да кол булгады: «Жалган кеп» деп  
Ал кийин мойнуна алды айыптарын.

Кайдандыр чоочун жактан бир шер келди,  
Сен экен жер үстүнөн издегени.  
Батмажан рахаттуу бир учурда  
Баатырга көргөндөрүн айтып берди:  
Ошентип мени сага жиберешти,  
Мен жеттим бузуп көктү, тешип жерди!»

Кыз анда: «Болду ишендим айтканыңа  
Билди экен Батма мени кантип гана?  
Сүйгөнүм ашык жарым бирөө үчүн,  
Калкыдым кең кайгынын дайрасында.  
Өзүңдөн жооп жазып жиберейин  
Тапшыргын муну алпарып Батмажанга».

#### XLVI

### НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН БАТМАГА ЖАЗГАН КАТЫ

«Батмажан сени энемден артык көрөм  
Кантейин, кайгы зарга башым көнгөн,  
Тагдырым сүйгөнүмдөн ажыратты,  
Өзүмдү жеткис кылып алыс бөлгөн,  
Ал түгүл талоон кылып тозокторго  
Өткөрдү эсеби жок өлүмдөрдөн.

Катыңда: кутултабыз деп жазыпсың  
Бир азыраак токтоду аккан жашым.  
Кажеттер тегерете коргон сокту  
Көчүрүп кара тоонун аска ташын,  
Миң-миңдеп курчап турган сакчылар бар  
Алардан оңой менен өтө албассың.

Ханшасы кажеттердин жолго аттанган  
Жакында кайтмак эмес ал сапардан.  
Бирок да сепилинин бекемдиги  
Кулабас күч келмейин махабаттан.  
Шерлерин өзү тандан коюп кеткен  
Бардыгы болот алптар канга канган.

Автандил ал да өзүнчө баатыр чыгар,  
Бирок да өзү жалгыз эмне кылар?  
Ошончо, эрди кырып түгөтө албас  
Сан-миндердин артында – сан-миндер бар.  
Ошентсе да мага тоодой кубат берди  
Бир өзүңдөн угулган жакшы кабар.

Кордуктарды, өткөргөн айтканым жок  
Ал өзүнчө түгөнгүс узун жомок.

Батма өзүндөн суранам: сүйгөнүмө  
Кат жаза көр мени айтып терең ойлоп.  
Муну да жаз: сүйүүдөн түңүлбөсүн  
Акыр бир күн бизге да бакыт конот.

Жетер эми тагдырдын кордуктары.  
Боло бербес жамандык мындан ары.  
Махабатка угулар канткен менен  
Эки ашыктын, миң жылдык кайгылары.  
Эгер жарым азапка моюн сунса:  
Сынына махабаттын жыгылганы!

Жибердим, белек кылып ушул жоолук  
Бир кезде өз колунан берген жоолук!  
Түшүнсүн Тариэлим бул белгиден  
Кайгыда жатканымды туткун болуп.  
Жок менде мындан башка көңүл басар.  
Жатканым караңгыда кайгы оронуп»...

#### XLVII

### НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН АШЫГЫНА ЖАЗГАН КАТЫ

Кат жазат ашыгына күйүп-жанып,  
Токсон ирет толгонуп туталанып,  
Кирпигин калам кылып жашка аралаш, –  
Канына жүрөгүнүн малып алып.  
Ал сөздөр окуучуну кошо эритет  
Найзадай көкүрөгүнө тик кадалып.

«Жан шоолам, баштан өткөн окуяны, –  
Алыстан кат жазышып айтышалы.  
Көнүлүмдүн сен бир нурлуу айы болдун  
Унутпайм көргө кирип жатсам дагы.  
Кордуктун нечен түрүн кечип өттүм,  
Жете албай сүйгөнүмө асмандагы.

Сүйгөнүм. Бул дүйнөнүн даамы ачуу  
О чиркин, сүйүү деген балдай таттуу.  
Айрылуу – ашыгынан кыйын экен  
Көз туман, кулак дүлөй, көкүрөк дарттуу,  
Күндө ыйлайм жүрөгүмө тамак барбайт,  
Ошондуктан бал ичсем да баары бир уу.

Кыянат экөөбүздү ажыратты,  
Кошулчу кош жүрөктү алыстатты.  
Сендеги терең баткан жаанын огун  
Мендеги бек мыкчыган уу тырмакты,

Кандай жан сууруп алып сооп алмак?  
Кор кылбай күнөөсү жок махабатты.

Кээде ыйлап өлдүбү деп ойлогонмун.  
Күйүттүн далай кечтим кызыл чогуң.  
Кубат аз тагдыр күчтүү дегени эрк  
Ошондуктан зарлап-зарлап тим болгонмун;  
А, бүгүн соолугуңду угуп алып,  
Жеткендей асмандагы айга колум.

Мен жүрөм бир өзүңдүн багың үчүн,  
Жашабайм байлык, дөөлөт тагың үчүн,  
Адамзат – жашайт, өлөт унутулат  
Махабат – кошо берет күчкө күчүн.  
Биздин гүл кайра гүлдөйт соолубайт да,  
Мүлдө аалам болсо дагы астын-үстүн.

Жан эркем айта берсем толуп жатат  
Сен үчүн болуп өттү далай азап,  
Кагазга анын баарын жаза да албайм,  
Балаадан Батма деген алды сактап.  
Кайрадан тагдыр тору чырмап калды  
Сүйгөнүң кайда качып кутула алмак?

Абалым баштагыдан кыйыныраак,  
Өчүүгө айландың го сен шам чырак,  
Кантели, тагдыр бизди табалады,  
Торунан чыга албайбыз тыбырчылап.  
Кажеттер сепилине камап салды,  
Буларды: жеңүү үчүн жетпейт кубат.

Караса көз жетпеген бийиктемин,  
Өңкөй шер коргоп турат тегерегин,  
Жолдору мында кирер жер алдында  
Эч бир жан ошондуктан таппайт эбин.  
Күнү-түн кирпик какпайт эсепсиз дөө  
Сазайын бере бермек келгендердин.

Баярак көп сөз жаздым соороторлук,  
Айтайын айкын-ачык буларды ук:  
Биз эми өмүрлүккө айрылыштык  
Эстебе, мындан ары такыр унут.  
Себеби – мен чыга алгыс капастамын,  
Өлмөкмүн көктөн жерге өзүмдү уруп.

Жылдызым ылаажым жок айрылбаска,  
Бүттү үмүт жаным анан айла канча?  
Соолуймун, саргаямын гүлдөй албайм,  
Арам кол бирөөлөрдүн бакчасында.  
Кандай оор, ар бир жуткан дем алышым

Жашоодо кызыгым жок сенден башка.

Сеп болор жалынып көр махабатка  
Аскадай бекем болгун кайратыңа.  
Тагдырым канат берсе учуп чыгам  
Күн болом чачыраган ай-ааламга.  
Сүйүүнүн ширин балын шимирели,  
Эгерде биздейлерге ырайым кылса.

Күн болбос – бул дүйнөдөн сен жок болсоң  
Себеби – багыңарды бирге кошкон,  
Шоолаңды мага энчилүү төгүп турсаң –  
Түрлөнөм кайгы-мунду тоотпостон.  
Ошондо – өлсөм анан арманым жок,  
Мемиреп уктай берем козголбостон.

Бел байлайм бир өзүңдөн кубат ала  
Коркпоймун ошондуктан өлүмдөн да.  
Сактадым чын сүйүүнү кайраттана  
Сен үчүн мен даярмын өлүмгө да.  
Бул күндө жаралаган зил ооруга  
Бир гана чын ашыгым сенсиң даба.

Дароо жет, туулган жер Индостанга!  
Жардам бер, баштагыңдай жан атама.  
Душмандар туш-тушунан курчап алып,  
Калың журт кагылышат кан майданда.  
Жоосун жең, мени да айт сагынгандыр  
Ырдай жүр, кошуп алып арфаларга.

Берерим ушул жаным кайгы жоолук  
Кайгынын тумандары чөккөн бизге  
Бул өзү – махабаттын элестери  
Жаш гүлдөр жамгыр жаабай турган солуп.  
Кайгынын тумандары чөккөн бизге  
Эмесе азырынча коштошолук».

Деп Нестан ушул сөзүн жазып бүттү.  
Сыртынан жибек чулгап түрмөктөдү,  
Негедир кайра келип жаштык көркү  
Каптады жарык нуру жерди-көктү.  
Нестан ай жал-жал карап кең асманды  
Таң калат ишене албай өзүнө-өзү.

Аяры Батмажандын илип алды,  
Ичинен бирдеме деп шыбырады.  
Жылт этип көздөн кайып жок болду да,  
Батмага бир дегенче алып барды.  
Автандил таң калгандан тобо кылып,  
Баатырдын жаны калбай кубанганы.

Батмага: «Тагдырымдан келди бакыт!  
Берсем да жүрөгүмдү кылар аздык.  
Жетти учур! Тездик менен камданалы,  
Бул тууралуу Баатырга угузалык.  
Кол жыйнап кажеттерге чабуул жасап,  
Кимдер эр кан майданда сынашалык!»

Батма айтат: «Кетсең мага оор болор,  
Үйүлөр маңдайыма жазылган шор.  
Бирок да, ал сөз эмес жөнө күнүм, –  
Кор болбосун сүйүүгө эки бир боор.  
Кажеттер кайрылганча шашуу керек,  
Биздерди, кубаты мол, достук колдор».

Автандил мындай деди шерлерине:  
(Аларды Фридон досу берген эле);  
«Биз мурун алсыз элек эми достор, –  
Баатырбыз тике тиер менсингенге.  
Жогорку кабарды угуп кайгым кетти,  
Кайрадан туулгандай бул дүйнөгө.

Падышанар Фридонго муну айткыла:  
Чамам жок убакыт тар – жолугууга,  
Жан кыйышпас жан досум угуп калсын  
Жакын күндө аттанам чоң чабуулга.  
Каракчыдан түшүргөн олжолорду  
Тартуу кылам курдаштар баарыңарга.

Адал кызмат кылдыңар унутпасмын,  
Жардамына Фридон жаш курдаштын.  
Мындан башка дүнүйөм жок, берер элем  
Алтын, күмүш, ар түрлүү каухар ташын –  
Бөлүштүрүп алгыла бергенимден –  
Аранардан эч кимиң кур калбасын.

Ойногула, күлгүлө, жыргагыла!  
Мас болгула жаштыктын жылдарына.  
Бир жашайсың экинчи туулмай жок,  
Ашыктыкка кош көңүл кылбагыла.  
Өзүңөрдөн кат жазып жиберейин –  
Фридондой курдашка тапшыргыла».

**XLVIII**

## **АВТАНДИЛДИН НУРАДИН-ФРИДОНГО ЖАЗГАН КАТЫ**

«Баатырсың, падышалардын – падышасысың

Сүрдөнтөт арстанды да бир карашың.  
Бет алган душманыңдын сөөгүн чагып,  
Каарыңа тийгендерден кек алгычсың.  
Уялтып жарык күндү жүзүң менен  
Куурабас ак гүлүсүң, жайдын, кыштын.

Өткөрдүм бир башымдан көп жамандык  
Болгон жок бирок такыр чарчагандык,  
Качырган кушка жеттим кармоо үчүн –  
Көрмөкмүн мурункудан зор кыйындык.  
Дарегин күн сулуунун билдим, досум  
Баатырдын багын ачам жашын тыйып.

Ай жамалдуу жаш сулуу туткунда экен,  
Жубайы үчүн ал дагы кайгы чеккен.  
Жолу татаал шери көп орлору бар,  
Корко турган эмесмин эчтекеден!  
Кырк катарлуу сепилге камаптыр – дейт,  
Асман күндү коркуткан кажет деген.

Досум болсоң – достук кыл ушундайда  
Даярдангын кол курап, кан майданга.  
Не кылам деп ойлосоң кыла аласың  
Сенден качып кутулбайт, токсон айла.  
Бузам десең: бузасың аскар тоону;  
Жетем десең: жетесиң асманда айга.

Ачмакмын булут баскан ай шооласын,  
Басмакмын кайгы дартын жан курдаштын.  
Өзүңө жолуга албай, шаша аттандым  
Фридон ошондуктан таарынбассың!  
Айтарым: жардам көрсөт баатыр болсоң  
Бакка бүткөн эрдикти эл сынасын!

Ыраазымын, кошуп берген кулдарыңа –  
Кул эмес көк чапчыган баатырларга.  
Кыйындыктын баарында бирге болду,  
Түк жазбай дегенимдей толду сынга.  
«Жакшыдан – жакшы туулат» деген ошол  
Падышасы – эр Фридон да не кылса да.

Жибертти муну жазып чабармандан  
Шер өзү атка минген, жарактанган,  
«Калганын оозеки айт – деп мен тууралуу»  
Тулпарын көккө учуруп бара жаткан.  
Эч бир күч бул сапарын токтото албайт,  
Тоо урап, жериң түшсүн – сел басмактан!

Автандил өткөл тапты чоң деңизден,  
Карады Батмажанды аркы өйүздөн.

Ошол бойдон октой сызды кеме менен.  
Жүрөгү ачышса да сыр бербестен.  
Бейиш шаар Гуланшоро алыс калды,  
Энедей армандууга бал эмизген.

## XLIX

### АВТАНДИЛ ТАРИЭЛГЕ КАРАЙ ЖӨНӨДҮ

Ошентип жээк менен зымырады,  
Тең бөлүп шарпылдаган толкундарды  
Токтолбой күн-түн сүзгөн күлүк кеме  
Деңизден деңизге өтүп алыстады.  
Курдашын Тариэлдей кубандырмак –  
Достукта шаттык барбы – мындан дагы!

Өткөн жыл жаз да кеткен, жаз да кайтты.  
Ак жашыл гүлгө толгон туш тарабы.  
Булбулдар миң-бир түрлүү күү куюлтуп  
Таратат көкүрөктөгү кайгыларды  
Мас кылды Автандилди теңселдирди,  
Бул жактын жадыраган жазгы маалы.

Аңгыча күн күркүрөп, жамгыр жаады,  
Ылайланган суу каптап, сай-сайларды.  
Ал – гүлдөрдүн өмүрү, ансыз гүл жок  
Кайра ачылып күн нуру жадырады.  
Куттуктайбы? Алде эмне, кулак тунат,  
Түркүн куштун түрлүүчө табыштары.

Баягы, жерге барды: айрылышкан  
Чакырып Тариэл деп айтты атынан.  
Жооп жок. Кайталаган кур жаңырык  
Бастырды дагы арылап тура албастан.  
Курдаштар элестетсин өздөрүнө,  
Кыйын го: издөө деген арстанды – арстан.

Үңкүрдү аска алдында көрүп калды  
Тулпарын үстү-үстүнө камчылады.  
Бир болсо – мында болор жок болсо – жок  
Жүрөгү ташкындады, албууттанды:  
«Баары бир издеп табам аман болсо,  
Кыдырам он кайтара мүлдө ааламды!»

Бирде жай, бирде катуу келе жатты,  
Өзүнчө күнгүрөнүп ыр ырдады:  
«Тариэлди, көрсөм ээ» деген тилек  
Санаа ушул, Автандилдин оюндагы.

Колоттон гүр-гүр эткен, кылыч чапкан,  
Кандайдыр бир шумдукту көрүп калды.

Байкаса: Тариэл экен! Кылычы кан.  
Алдында кулап жатат бир арстан.  
Атынын кайда экени дайыны жок,  
Артына бурулду эле байкабастан;  
Авандил досун көрдү Тариэл шер.  
Ошентип эки курдаш, кучакташкан.

Далай жыл – ай тутулган, күн тутулган;  
Асман, жерди каптаган кара туман.  
Кечиккен жай да, жаз да, күз да, кыш да,  
Келишпей – убагында келе турган.  
Кайрадан дүйнө алмашты, бакыт жыкты  
Ар кими өз жолдорун табышты араң.

Ыйлады Тариэл шер кубангандан,  
Жибербей Авандилди кучагынан,  
Көңүлгө катуу тийген бакытсыздык –  
Ошол кезде унут калды чынын айтсам.  
Ал айтты: «Жан курдашым келдиңби аман,  
Бүт денеме ырбаган бүтү жарам!»

Авандил Тариэлди сооротту да,  
Көзүнөн кубанычтык отун чача:  
«Ук курдаш, ук айтайын жакшы кабар  
Гүлдөмөк кызыл гүлүң гүлүн ача;  
Сүйлөйүн: туткундалган Ай тууралу  
Сен чыда жүрөгүңдүн отун баса.

Тариэл шер: «Кубанычтуу көз карашың  
Курдашың сага жанын, курман чалсын,  
Чыгардың баткан күндү соолгон гүлдү,  
Кургаткын сел-сел аккан көздүн жашын.  
Өмүрдө – ансыз менде ырахат жок,  
Өмүрдө – ансыз бир күн жашабасмын».

Экөө тең жакында атар, жыргалга эрип,  
Сүйүүдөн – күүгүмдөнгөн элес келип,  
Авандил, Дарежандын катын сунду  
Ошондо: Тариэлге, жер түнөрүп,  
Чын эле ашыгынын ырын көрдү.  
Түрмөктү жарк эттире жаза берип.

Тариэл – шердик кылды чымырканды,  
Ошентсе да аягына чыга албады,  
Күн катын, жүрөгүнө бекем кысып,  
Эс-учунан айрылып жатып калды.  
Соломон, Кайын аттуу берендер да

Көрбөгөн мындай кыйын азаптарды.

Таризэл ошол бойдон козголбоду,  
Тийгендей чагылгандын шайтан огу.  
Дем чыкпайт, дем да ала албайт кантсин анан,  
Төшөлүп муздак жерге ысык боору.  
Жан тирилтер, табыптар киришсе да  
О чиркин сүйүү деген – кайтпас оору.

Кантсин Автандил да кошо ыйлады,  
Себеби – экөөнүн бир, махабаты.  
Муңканды, буркурады жаш көлдөдү,  
Окшоду: арманы мол саз<sup>1</sup> аваны.  
Көтөргөн жер үстүнүн кайгы жүгүн  
Тагдырым неге көрбөйт, мындайларды?

Өзүнчө Автандил шер: «Мен жаманмын  
Ар дайым кыйын иштин билбейм ыгын,  
Досумду сүйүнтөм деп акырында,  
Карачы, о тагдырым эмне кылдым.  
Дүйнө кең, бассам десем бут байлануу  
О таалай айтсаң боло не шылдыңың!»

Шер жатты арасында камыштардын  
Автандил биле койду суусаганын.  
Шашылат ары чуркайт, бери чуркайт  
Эч суу жок, биле албады не кыларын.  
Ууртатты суу ордуна шер оозуна  
Баягы арстандын ысык канын.

Таризэл ошондо араң эсин жыйды,  
Үшкүрүп жаткан жерден өйдө турду,  
Жүзүнөн ойноктоду жаркын нуру,  
Жараткан тагдырымдын жалгыз кулу.  
Индостан тууган жери алыстагы  
Элестеп көз алдына келип турду.

Кайрадан чүмкөп алат кайгы-санаа.  
Дене үшүйт кыш кайрылып жаз чыкса да,  
Көктөгү күн бүркөлүп каарын төгөт  
Он сегиз миң ааламды ызаланта.  
Кулакка: карга үнүндөй жагымы жок  
Булбулдар безелентип сайраса да.

Шордуунун жолу туюк кайда барат?  
Сүйүүнүн ак жолунан адаштырат,  
Өмүргө – эрдик менен умтулса да –  
Кайрадан басып коёт ызалантат.

<sup>1</sup> Муңдуу, чоор сыяктуу инструмент.

Тамтык жок, жүрөгүнүн бир жеринде  
Махабат үстү-үстүнө канжар малат.

Акыры чымырканып окуп болду,  
Баягы белекти алып шолоктоду,  
Жарык нур кара нурдай Тариэлге –  
Көрүнөт жер үстүнүн тозоктору.  
Автандил кайрат кылып кой дейт шерге;  
Жазалы курдаштарга мына ошону:

«Тариэл кур кайгыдан пайда чыкпас,  
Кайгыңды кайгы экен деп эч ким укпас  
Белди буу, кубат жыйна, аттаналы  
Туткунду куткаралы жүргүн курдаш!  
Жеткирем сүйгөнүнө жолду баштап  
Болду эми жетер баатыр ыйыңды бас.

Көнүлүңдү ач, кыздан кабар укпадыңбы,  
Шашалы кажеттерге бат баралы,  
Аларга кыргын салып, шаарын бузуп,  
Кайгылуу капастагы кушту алалы.  
Жеңели ору терең душмандарды,  
Кудайын тааныбаса – тааныталы».

Тариэл калыбына кайра келди,  
Сурады Автандилден кажеттерди,  
Жаз жайнап, булбул сайрап, суулар ташып,  
Түрлөнүп порумданып гүл теңселди.  
Баатырдын кыялына аралашты,  
Сүйгөнү Нестан менен жүргөн кези.

«Не десем чын азамат – сендей эрге?  
Актармын акыркы күч болсо менде,  
Биз үчүн сенин кылган жакшылыгың  
Эч качан эстен чыкпас өмүрүмдө.  
Суу септиң бой көтөрүп соолгон гүлгө»  
Тариэл ушуну айтты Автандилге.

Жөнөштү аттарына ыргып минип,  
Тоо-таштар калып жатты чимирилип,  
Табууга Асмаатжанды баратышат  
Ар дайым максаттары: достук бирдик.  
Айчылык жол жүрсө да арыбас аттар,  
Жакындап кара үңкүргө келди кирип.

Асмаатжан: олтурган кез аска үстүндө  
Кайгырып минтип тентип жүрүшүнө,  
Жакындан дүбүрт чыгат караса: экөө!  
Ырдашат обоң салып шат күүсүнө.  
Делбелектеп жүгүрдү ич кийимчен,

Таң калат Тариэлдин күлкүсүнө.

Ар дайым ыйлап кайтар – Тариэл жок  
Жулкунат жер тепкилеп аты ойноктоп.  
Баягы унутулган сүйүүнү ырдайт  
Көзүнөн адеттенген жашы токтоп.  
Асмаатжан өзү ишенбейт көргөнүнө,  
Бул шаттык анын жалган түшүнө окшоп.

Эки дос эки жактан жылмайышат,  
Асмаатка кубанычтуу сөз айтышат:  
«Кеткен бак, учкан куштун дайнын таптык!  
Тагдырым күлгүлө деп берди уруксат.  
Асмаатжан биз көтөргөн кайгы жүгү  
Бүт кетип, мындан ары – болмокчу сап».

Автандил эркелетет Асмаатжанды,  
Бетинде тамылжыган качкан каны,  
Асмаатжан сүйүнгөндөн толуп, ташып,  
Мойнунан бир боорунун кучактады.  
Сурады: «Айтчы баарын каякта экен,  
Жоголгон бул дүйнөнүн шам чырагы».

Автандил: «Ай жамалдуу, чынар мүчө  
Алтын күн тийип турган төбөбүздө –  
Нестандын кайда экенин айта турган,  
Каты бар өзү жазган сүйгөнүнө.  
Окуп көр түшүнөрсүң мына ошондо  
Асмаатжан колуң жетер, көктөгүгө».

Чын эле Дарежандын тааныш колу,  
Ырдачу, муңдуу назик обондору,  
Асмаатжан Автандилден жулуп алып  
Он кайталап ошондо араң, окуп болду.  
«Өңүмбү, түшүмбү» дейт башка сөз жок  
Ал экөө махабаттын бир боорлору.

Анда шер: «Жалганы жок баары тең чын,  
Сүйүүгө туталанган үмүт тынсын,  
Кайгыны – шаттык жеңди акырында!  
Узартмак жаркын күн да өз жылышын.  
Дүйнөнүн жамандыгы тапталмакчы,  
Жакшылык мындан ары өкүм кылсын»

Кайра айтты, бардык болгон окуяны:  
О чиркин, ай тууралу туткундагы,  
Сүйүүнүн үч жолдошу бирдей ыйлап,  
От болуп жүрөктөрү жалындады.  
Турмушка жасайт экен бир гана ирет  
Сүйүүгө ак ниеттүү, мындайларды.

Таризэл: «О ашыктык! Шоолаң тийип,  
Ырайым кыл шордууларга өзүң билип».  
Дегенде: тиги экөө да колун жайды:  
«Адашкан ашыктарды бириктирип!»  
Мындан соң тамак берди баатырларга –  
Асмаатжан үңкүрүнө алып кирип.

Шер сүйлөйт: Автандилге: «Кулак салгын  
Чынары – эркин өскөн алыс жактын;  
Жез тумшук, балаалардан бул үңкүрдү –  
Согушуп араң зорго алып калдым.  
Мындагы дүнүйөлөрдүн көбүн айтпа,  
Жакут таш, каухар жана ар түрлүү алтын.

Чынында: көргөнүм жок канча экенин,  
Көрмөк түгүл дүнүйөңдү эскербедим.  
Жүрчү курдаш карайлы бирге барып,  
Касиетин байкайлы тапкан кендин».  
Ээрчип басып калышты ошол жакка  
Макул көрүп, баатырдын айткан кебин.

Асмаат жүрдү жол баштап эң алдыда  
Бет келишти, көз көргүс караңгыга  
Жылт--жылт этет бир нерсе ар жагында  
Ачып жүрүп олтурса, кырк бир каалга.  
«Бул неси – деп чоочушуп таң калышса:  
Кырк бир бөлмө – үй турат оң тарапта.

Ар үйүндө, ар түрлүү буюмдар бар  
Чебер колдон иштелген – жоо жарактар,  
Өмүр бою санасаң эсеп жеткис –  
Алтындан да кымбат баа, жаркырактар.  
Эч бир хандын үйүндө мындайлар жок  
Көркү он түрлүү кубулуп көздү уялтар.

Кыдырата илинген кылыч, найза,  
Кош мизделген сапталуу, ак ай балта,  
Кичине, чоңго ченелүү болот соот,  
Жете турган миң-сандан кол болсо да.  
Маңдайында жазылуу жазуу турат,  
Эң төркү үйгө тиги үчөө кирип барса.

Ал жазуунун алдында бир чоң сандык,  
Болгондо да ар адам, таң каларлык,  
Үчөөнүн тең жүрөгү шуу дей түшүп.  
Кайра жакын басышты кайраттанып.  
Ал жазууну окушса мындай экен, –  
(Ар сөзүнө абайлап назар салып:)

«Бул сандыкты ачпасын: күнөөлү адам  
Күйүп өлөр андайлар, турган жайдан.  
Сандыкты ачсын: кубатсыз бечара адам,  
Күч сураган жалынып, махабаттан.  
Шилтегенде: узарчу кылычтар бар,  
Бир чапканда сан жоону кыра турган.

Багынтысын деп, өзүнө дүйнө жүзүн  
Кошсун деп, баатыр болсо – күчкө күчүн,  
Жасалды сандыктагы жарак-жабдык  
Кажетти, жез тумшукту, кыруу үчүн».  
Буюрду таалайына мына ушинтип,  
Тагдырым шордууларды сүйгөнү үчүн!

Таш менен зор кулпусун талкалашты.  
Сандыкты ошол жерден шарт ачышты.  
Чарайна, чопкут, соот, кылыч, мылтык  
Эки шер ок өтпөстөй жасанышты.  
Өздөрү эмне кийсе – дал ошондой  
Бир шерлик, эр кийиминен дагы алышты.

Чабышса – кылычтары болот кесет;  
Сайышса – найзалары тоону тешет;  
Атышса – мылтыктары ок себелейт  
Октору – айлык алыс жолго жетет.  
Болгондой миң баатырга ар бири тең!  
Булар менен бет багып ким беттешет?

Эки шер даярданды чоң чабуулга,  
Кажеттин шаарын бузуп чаң кылууга,  
Баягы жабдыктардын үчүнчүсүн:  
Арнашкан Фридондой жан курбуга;  
Аныкын байлап койду канжыгага  
Автандил баатыр өзү тапшырууга.

Тилледен бир азыраак алышты да,  
Коюшту үйдөй ташты кен оозуна.  
Автандил: «Бир түн түнөп кара үңкүргө  
Жөнөйлү эртең» – деди курдашына.  
Алар да макул көрдү анын оюн,  
Аңгыча уясына батты күн да.

Мына акын өз алдында эки бир боор,  
Ырдай билсең түгөнгүс ырың болор.  
Эки дос – ашыктыктын алтын күнү  
Ой кыйын, булар өткөн татаал жолдор.  
Чыгышмак: эртең кайра, кан майданга  
Дагы бар түбү терең зындан, орлор.

## В. ВЕРЕСАЕВ

### ПУШКИНДИН ТУРМУШУ. БАЛАЛЫК ЖАНА ЖАШТЫК ЧАГЫ

Александр Сергеевич Пушкин 1799-жылы 26-майда (жаңы стиль менен айтканда) Москва шаарында туулган. Анын атасы Сергей Львович эски дворян тукумунан чыккан помещик болучу, бирок чарбачылык кылуучу эмес, өзүнүн туруктуу жеринен кирешени аз тапкан. Өзүнүн чарбасын өстүрүүгө киришпеген. Сергей Львович бекерчиликте, көңүлдүү жыргал менен жашоону каалаган киши болгон. Ырларды эң жеңил жазган, ал орусча да жана француз тилинде да жаза билген. Адабият китептерине абдан кызыккан, эң бай китепканасы болгон, анын көпчүлүгүн француз китептери менен толтурган, ошол доордун эң көрүнүктүү жазуучулары Карамзин, Дмитриев, Жуковский, Вяземскийлер менен тааныш болгон.

Пушкиндин энеси Надежда Осиповна улуу Пётрдун арабы Абрам Ганнибалдын небереси болгон. Ганнибал Абиссиниянын князынын уулу болгон, Константинополго барымтага колго түшүп, андан Россияга алып келинген. Пётр I падышаны чокундуруп алып билим берген. Пушкиндин өңүндө жана ички-тышкы мүнөзүндө анын африкалык тегинин көп белгилери сакталып келген.

Пушкиндин ата-энеси балдарына жакшы көз салган эмес. Балдары француздардын колунда өскөн. Пушкин жалкоолук менен көңүлсүз окуган, айрыкча эсеп сабагын сүйгөн эмес. Бирок китеп окууга эң эрте кызыккан, жашынып атасынын китепканасына барып алып бир-эки саатка чейин китеп окуп отура берген, ал колуна кандай китеп учураса ошону окуй берген, 8 жашынан тартып эле үйдө француз тилинде ыр жаза баштаган. Пушкиндин үй-бүлөсү ошол кездеги дворяндардын үй-бүлөлөрү катары француз тилинде сүйлөшкөн, ошондуктан Пушкин жаш кезинде жалаң француз тилинде сүйлөгөн, аны орус тилине караганда артык билген. Ал, бала кезинде тентек, акылы курч, өткүр жана кайраттуу болгон. Ата-энеси баланы сүйбөгөн, бала өзүн алардын бооруна кысып сүйгөнүн көргөн эмес...

1811-жылы Пушкинди Царское Селодогу жаңы ачылган лицей<sup>1</sup> мектебине окууга беришти.

Бир жыл өткөндөн кийин лицей мектебинин мугалимдери жана текшерүүчүлөрү, Пушкинге мына мындай мүнөздөмө беришкен: «Негиздүү өнөрлүү эмес, эң жарык үмүттүү, терең акылдуу эмес, чалакайым жана назик экен... Бул жеңил түшүндүрүлө турган сабактарга гана кыйын экен, ошондуктан мунун жеңиши анчалык эмес... Такыр шыксыз... Курчтугу бар, бирок кургак сөзгө... Жеңил ойлуу».

Пушкинди чала билген кишилердин бардыгы, анын бардык өмүрүнө чейин ушундай деген ойдо калышты. Чындыгында Пушкин лицейде да жөн жүргөн жок, абдан көп иштеди, окуду, көп ойлону. «Шаарча» деген ырында (1914-жылы жазылган) Пушкин өзүнүн жакшы көргөн жазуучуларынын бардыгын бирден эсептеп өтөт. 15 жашар гана баланын ушунчалык көп китептерди окугандыгы чанда болучу иш. Мына анын сүйгөн жазуучулары: Гомер, Виргилий, Гораций, Тассо, Мольер, Расин, Вольтер, Руссо, Парни, орус жазуучуларынан Державин, Карамзин, Димитриев, Крылов.

Кээ бир жолдоштору Пушкинди анын тилинин курчтугу үчүн жактырышчу эмес. Бирок анын сүйгөн эң жакшы курбулары көп болгон. Пушкинди жанындай көрүшкөн: Иван Пущин (кийинки декабрист), Барон Дельвиг (акын), эң күлдүргүч кызык киши Виля

<sup>1</sup> Лицей – ортодон жогорку маалымат берүүчү революцияга чейинки мектеп, көбүнчө укук билими жагынан окутуучу. Ал мектепке көбүнчө дворяндардын балдары окуган.

Кюхельбекер болгон. Башкаруучулар менен Пушкин көз каранды болбоону бекем кармагандыктан, булардын ортосунда нааразылыктар туудуруп Мартын Пилецский деген дайынсыз инспекторду лицейден кетүүгө аргасыз кылган.

Лицейде кол менен жазылган журнал чыгып турчу.

Ага тарбиялануучулардын көпчүлүгү ыр жазып туруш кан. Алардын ичинен ошол убакта бөлүнүп чыккан акындар: Илличевский жана Пушкин. Жылдан жыл өткөн сайын Пушкинди таанып, баалай башташты, атагы жайылды. Аны курбулары аябай кадырлап, анын ченемсиз өскөн талантын байкап жүрүштү. Пушкин анда окуп жүрүп, көп нерселер жазды. Анын биринчи тажрыйбасынан эле баа берүүчүлөр аны «жаш бүркүт, учууга канатын бекемдеп даярдап жатат, кыйын киши болот» дешчү.

1815-жылдын 8-январында лицейде тарбиялануучулардын арасында элдердин катышуусу менен төмөнкү класстан жогорку класска чыгаруу үчүн экзамен болду.

Экзаменде ардактуу меймандардын бири болуп карыя акын Державин катышты. Бул XVIII кылымдын эң таланттуу орус акынынын бири болгон. Пушкинди чакырып чыгышты. Пушкин Державинден эки кадам берирек туруп өзүнүн жазган «Царское Селодогу эстелик» деген ырын окуп берди, ал Державиндин стилинде жазылган. Ыр көпчүлүктүн дуу-дуусун чыгарды. Державин көзүнөн жашын чубуртуп келип, баланы өбүүгө жармашты. Пушкин чочугандай качты. Державин:

– Мына Державиндин ордун баса турган бала! – деп кыйкырып жиберди.

Пушкин ошол доордун атактуу жазуучуларын бара- бара өзүнө тарта баштады. Ага Карамзин, Батюшков, Жуковский, Вяземскийлер үмүт менен көз салып жүрүштү.

1816-жылдын жазында Карамзин, Вяземский Пушкиндин агасы Василий Львович менен коштошуп Александр Пушкин окуп жаткан лицейге келишти. Ал Пушкинди чакырып чыкты да мындай деп айтты:

Бүркүт сыяктуу шаңшы, бирок учуп бара жатып токтолуп калба.

Пушкин жогорку курста экенде Царское Селодогу лейб-гвардия гусар полкунун бир офицери менен таанышты. Ошол убактагы аскер офицерлеринин көпчүлүгү өкмөткө оппозициялык менен караган, Пушкин ошолор аркылуу ошол убактын жашырын адабияттары менен тааныша баштады.

Пушкинге П. Я. Чаадаев деген офицер абдан таасир берди, ал киши эң сонун ойлогуч, акылдуу, өзгөчө билимдүү киши болгон. Чаадаев ошол убакта революциячыл мүнөздө болгон жана Пушкинди саясий жактан тарбиялоодо эң чоң роль ойногон. Чаадаев жалпысынан Пушкиндин акылын өстүрүүгө, анын билим алуусуна чоң таасир берген. Ошол доордогу жацаган кишилердин биринин пикири боюнча, Чаадаев Пушкиндин мектептен окуп алган билиминен да буга көп акыл кийирген.

1817-жылы Пушкин жана анын жолдоштору лицейди бүтүрүп чыгышты.

## ПЕТЕРБУРГДА

Пушкин сабагынан анча кыйын болбогондугунан лицейден коллежский-секретарь деген гана чин алып чыкты (жакшы бүтүргөндөр титулярный советник деген андан өйдөрөөк чинди алып чыгышкан). Ал Петербургда мамлекеттик чет иштер коллегиясынын чиновниги (кызматчысы) болуп иштеди, жылдыгына 700 сом алды. Ал убакта жаш дворяндардын кызматы үстүртөн гана болгон, алар эч иш бүтүрүшпөгөн, кызматка эң аз келишчү, чен алуу үчүн гана иштешкен. Пушкиндин бош убагы канча тилесе ошончо болгон.

Анын ата-энеси Петербургда көчкөн. Пушкин Калинин көпүрөсүнө жакын жердеги Фонтанкада өзүнүн ата-энелери менен бирге турду. Уруучулук мамилеси аркылуу жана тааныштык менен Пушкин чоң эшиктин иргелген адамдарынын арасына кирип алган.

Алар менен жүрүү үчүн каражат керек болду. Арзыбаган айлык акысы жетишпей койду, туугандарынын иши ар убакыт эле мурункусундай бүлгүнчүлүккө учураган бойдон болду. Буга анын атасынын майда буюмдарга сарандыгы гана кошулду.

Пушкин Петербургдун кайнаган турмушуна башы менен кирди. Толуп жаткан балда бийледи, кыздарды сүйдү. Көңүл ачты. Театрларда өзүнүн Онегини сыяктуу «орундуктардын арасы менен, бутунун учу менен» басчу. Театрда олтурган кишилердин алдына далдаа болуп туруп алуучу, олтургандар «мындай тургун» деп суранышса, оройлук менен жооп берүүчү. Болбогон ишке эле дуэлге чакырчу. Бирок курбулары көп учурда басып койчу. Муну менен катар кечки убактарын Чаадаевдикинде өткөрүүчү, ал да Петербургга көчүп барган, кээ бир кыйын маселелерди кеңешип өзүнүн акылына түшкөн нерселерди сурап, Карамзиндикине да келе турган.

Анын бат эле жаза койгону эң таң каларлык иш эле. Ал эң көп жазуучу. «Руслан жана Людмила» деген поэмасынын главаларын биринин артынан бирин шыпылдатып жазып олтуруп бүтүп койгон, лирикалык көп ырларды жазган. Андан улуу жазуучулар, анын талантынын шумдуктуулук менен өсүшүнө таң калышчу. Ошол убактын атактуу жазуучусу Жуковский Вяземскийге мындай деп кат жазган: «Шумдуктуу талант! Ырларын карачы! Ал өзүнүн кубаттуулугу менен мага арбак сыяктуу болуп көрүнүп, мени азаптантат».

1820-жылы март айында Пушкин өзүнүн атактуу поэмасы «Руслан жана Людмиласын» бүттү. Поэманын басмага чыгышы адабият ишинде чоң окуя болду. Поэманын жеңил жана тандалган сөздөрү, сүрөтүнүн кооздугу, мүнөздөмөлөрүнүн ачыктыгы, сөздөрүнүн жеңилдиги, сөзүнүн үнөмдүүлүгү, «жөнөкөй элдик» элестери мунун баары орус поэзиясындагы эң чоң бир жаңылык болуп сезилди.

Муну менен бирге Пушкиндин башына чоң коркунучтар чогулду. Александр 1-нин саясаты реакциялык боло баштады. Ички башкаруучулуктун башында турган Аракчеев, Россияны казармага айлантууну самаган. Россия тынымсыз согуштан жүдөй баштады. Офицер жаштары, чет элдерде, айрыкча Францияда болушту. Анда улуу буржуазия революциясы кайнап турган убак, түндүк европалык саясий боштондук курулушту күтүү кокустугу болуп турган. Мунун бардыгы өкмөткө кээ бир убактарда душмандык көз караш менен кароону чыгарды. Либералдык гвардиялардын арасынан жашыруун гана өкмөт укугуна чек коюу коому чыга баштады.

Пушкин коомдун бөлөк жолго баскандыгын (оппозициясын) жаңырыктатып ырдоочу замандын сезимдүү жаңырыгы боло алды. Ал Александрдын жана анын жардамчыларына карай «Боштондукка ода» деген мыскылдоо ырларын жазып чыкты. Төрөлөргө, өздөрүн «кудайдын сүйгөн кулу» деп эсептөөчүлөргө шылдың менен ыр жазды.

Өзүнүн «Кыштакта» деген ырында крепосттук дыйкандардын эң оор турмушта тургандыктарын сүрөттөп жазды. Ал Чаадаевга мындай деп жазды:

Жолдош ишен, ээрчитер,  
Жаркырап бакыт таңы атат,  
Россия уйкусунан ойгонуп,  
Өкүм курган элибиз  
Атыбызды так жазат.

Бул ыр Россияда жашоочулардын бардыгына жайылып кетти, чала кат тааныгандардан өйдө жаттап алышты...

Өкмөткө чейин анын бул эркин ыры угулган соң, Петербургдун согуш генералы губернатор граф Милорадович Пушкинди өзүнө чакырды. Пушкин келди, Милорадович полицияларга анын катышуусу менен Пушкиндин үйүн тинтүүгө буйрук берди. Пушкин

иш кайда бара жатканын түшүндү да, мындай деди:

– Төрө! Сиз муну бекер кыласыз. Издегениңизди ал жактан таба албайсыз. Андан көрө мага калем жана кагаз бердириңиз, мен бул жерден бардыгын жазып берейин.

Пушкин олтурду да өзүнүн бардык жашырын ырларын жазды.

Иш дагы ырбады. Падыша Александр Пушкинди Сибирге айдоону чечти. Же Соловецкий монастырына алып барып анын мизин кайтарууну ойлоду. Пушкиндин санатсыз теңтуштары толкунданышты. Карамзиндин жана Жуковскийдин аракетин менен, Пушкин Сибирге же Соловецкийге айдалуунун ордуна, түштүккө Екатеринославга (азыркы Днепропетровскийге) Россия генералы Инизовдун оторунун бир кызматына жиберилмек болду.

1820-жылы 6-майда Пушкин Петербургдан чыгып жөнөдү.

## ТҮШТҮКТӨ

Кавалериянын генералы Н. Н. Раевский Наполеон согушунун көрүнүктүү орус согуш начальниги, Петербургдан Кавказ суусуна жөнөп келе жатты. Генералды анын эки кичүү кызы, кичүү баласы, жана лейб-гусар ротмистри Николай узатып келе жатышты. Пушкин Раевскийдин үй-бүлөсү менен болсо Царское Селодо, лицейде окуп жүргөнүндө достошуп калган, анда лейб-гусар полку турган. Саякатчылар Екатеринославга эс алууга токтошту. Раевский Пушкиндин түштүк жакка айдалышын билди, аны издеп табууга жөнөдү. Ал аны еврейдин шаарчасындагы эң начар бир алачыктан тапты. Сакал-муруту өскөн, өңүнөн азган, арык Пушкин безгек оорусунан солуп, үстөлдүн үстүндө жаткан. Раевскийге ушул мөөнөттө эң коркунучтуу ой туулду. Пушкиндин кубанганынан көзүнөн жаш чыгып кетти.

Инизовдун уруксаты боюнча генерал Раевский Пушкиндин кубанганынан көзүнөн жаш чыгып кетти.

Ошол жаз Пушкин Раевский менен бирге тунук сууда жашады. Ысык сууга түштү, август айынын баш-талышында Раевскийдин суроосу боюнча аны менен кошо Крымга жөнөдү. Раевский менен Гурзуф деген жерде үч жумача турду. Ошол күндөр Пушкиндин бардык өмүрүндө бекем сакталгандай болду, анын эсинен кеткен жок. Сентябрьдын башталышында Пушкин генерал Раевский менен Гурзуфтан чыгып жөнөдү. Ушул убакыттарда генерал Инизовдун кеңселери Екатеринославдан Кишиневге көчүрүлгөн болучу (Бессарабияда). Пушкин да ошол жакка жөнөдү. Жолдо бара жатып ал дагы эски калтыратма оорусу менен ооруду, эң оорулуу кейпи менен Бакчи-Сарайга келди, хандын ордосун көрдү, «Көз жаштуу фонтанды» көрдү, 21-сентябрь күнү Кишиневге келип түштү.

Кишиневде Түштүк армиясынын бир штабы турган. Дивизияга «Союз благоденствия» деген жашырын союздун мүчөсү М. Ф. Орлов команда берип турган. Ал өзүнүн полкунда үлгүлүү солдаттардын каардуу мектебин куруп, кайраттуулук менен иштеп турду. Пушкин келгенден бир аз күн өткөндөн кийин, ал генерал Раевскийдин кызына үйлөндү. Анын аялы Екатерина Николаевнаы адамзатта жок аял деп Пушкин атачу. Пушкин Орловдун үйүнө өзүнүн кишиси сыяктуу кабыл алынды. Ал ошол жерден Орловдун офицерлери менен таанышып алды. Алардын арасында акылдуу жана таланттуу кишилер аз эмес эле.

«Союз благоденствиянын» эки бөлүмү бар болучу. Анын биринчисинин борбору Петербургда болгон, экинчисинин борбору түштүктө болгон, анда Түштүк армиянын башкы штабы турган. Петербургчулар дворяндык жана помещиктик жер ээлөөнүн укугун сактаган Конституцияны самашкан. Көбүнчө радикалдуу болгон түштүктөгүлөр, демократтык республика үчүн, дворяндык жазаларды такыр алып таштоо талабына

жана бардык граждандардын саясий укукка тең болушун көздөгөн максатты койгон. Түштүк бөлүмдүн башында полковник Пестель турду. Пушкин аны менен Кишинев калаасына барганда таанышкан. 1821-жылы 9-апрелде Пушкин өзүнүн күндөлүк жазуучу дептерине мындай деп жазган: «Эртең мененки убакытымды мен Пестель менен бирге өткөрдүм... Ал мен билген кадимки кыйын акылдуулардын бирөө». Кишиневден Пушкин бир канча жолу Киев губерниясындагы Каменка селосунда туруучу генерал Раевскийдин энесинин көркөмдүү бай жерине меймандыкка келип турган. Каменка кыштагында анын экинчи аялынан төрөлгөн Василий Львович Давыдов деген Түштүк коомунун активдүү ишмерлеринин бирөө турчу. Ар жылы ноябрь айынын аягында анын энесинин жылдыгынын тоюна шылтап, Каменка кыштагына жашырын коомдун мүчөлөрү кеңешме өткөрүү үчүн келише турган. Ушундай жөнөөлөрдүн биринде кокустан Пушкин да жолугуп калды, ал мурда Петербургда жолугушкан Якушкин менен таанышты. Якушкин да коомдун иштиктүү мүчөсү болгон. Ошол убактын ушул сыяктуу революция акылмандары Пушкиндин саясий жагынан өсүшүнө айрыкча таасир кылды, анын оппозициялык мүнөзү чыйрала баштады. Буга Европада болгон окуя да таасир кылды. Испанияда революция жалындап турган, Неаполдо, Грецияда, Турцияга каршы көтөрүлүш чыгарып турган убагы. Пушкин гректердин көтөрүлүштөрүн шаттуулук менен байкап жүрдү, өзү буга катышууну эңседи. Эч качан Пушкин ошол кездегидей революциячыл пейилде болгон эмес. Ал мындай деп жазды:

Силер, шамал-бороондор,  
 Каңтаргыла сууларды.  
 Кыйраткыла аёосуз  
 Ойрондогуч тактыны.  
 Боштондуктун белгиси  
 Күчтүү добул кайдасың?  
 Эркисиз суунун үстүнөн  
 Өтүп жөнө, дуулагын!

Кишиневге келген күнүнөн баштап Пушкин революциячыл «Кинжал» деген ыр жазды. Нак ошондо Александр 1-ге карай «Барабан астында тарбияланган» деген мыскылдоо ырды да жаза баштаган. Пушкин карта ойноп жатып өзүнүн нагыз кызматкерин уттуруп жиберген мырза жөнүндө жаза турган драмасынын планын түзөт. Новгороддун эркиндиги үчүн күрөшкөн жомок баатыры Вадим жөнүндөгү поэмасын баштайт. Пушкин өзүнүн жеке саясаттык оюн Петербургдагыдай эле эч байкабастык кылып жүрдү. Жашыруун тыңчылар Петербургга мындай деген ушактарды алып келишти: «Пушкин элдердин арасында жана ичкилик үйлөрүндө, согуш башчыларын гана эмес, өкмөттү кошо сөкчү болду» дешти. Жашырын коомдун көз карашына жакын сиңген менен Пушкин анын мүчөсү болуп өткөн жок. Революция кыймылына кирген декабристтер болсо жашырын иштерге Пушкинди катыштырган эмес, бир жагынан ал айтып коюп чатак чыгарат деп коркушту. Экинчи жагынан аны өлчөмсүз таланттуу, ал өз калеминен менен биздин максатыбыз үчүн иштеп жүрөт деп коргошту. Пушкиндин Петербургдагы достору Кишиневден маданияттуураак борборго келүүгө чын жүрөктөрү менен суранышты. Дал ошол учурда Одессага губернаторлук кызматка граф М. С. Воронцов дайындалып калган кез эле, ал киши европалык билими бар билимдүүлөрдүн бири болучу. А. И. Тургеневдин аракеттенүүсү боюнча чет иштери министри Пушкинди Кишиневден Одессага которду. Воронцов болсо ага жакшы шарт

түзүп, талантына жардамдашууга убада берди.

Пушкин кубанычтуулук менен Кишиневди таштады да, Одессага келди. Граф Воронцов Пушкинди сүйүп кабыл алды, өзүнүкүндө болууну сурады, өзүнүн сулуу аялы Елизавета Ксаверовна менен тааныштырды. Пушкиндин алдынан ак сөөктөр коомунун эшиги ачылды, ал муну ар дайым сүйгөн.

Пушкиндин турмуш жагы анча деле болгон эмес. Ал граф Воронцовдун кеңсаларынын эсебинде болучу, айлыгына 58 сом бир канча тыйын алуучу. Пушкиндин акчаны жакшы сактай билбегендигинен анын кенен турмушуна бул акча жеткен эмес.

Ошол турмуштун өзү, ал кездин дворян жазуучусу Пушкинди ага чоочун жана таптакыр жаңы жолго түрттү. Пушкин турган дворяндык чөйрөсү анын акчаларынын көп болушун тиледи. Бул мыктап соодалашууга келтирди, Пушкиндин убактысында өзүнүн адабий чыгармасы үчүн акча алуу маскарачылык делинип эсептелүүчү. Пушкин бул маскарачылык шартка каршы турду. «Ички толкун сатылбайт, бирок кол жазманы сатууга болот» деген атактуу сөзүн айткан.

Пушкин түштүктө жүрүп көп жазган, ал ошол убакта өзү айткандай Байрон дей берип акылы адашып кете жаздаган. Анын «Кавказ туткуну», «Бакчи-Сарай фонтаны», «Бир тууган каракчылар» деген поэмалары Байрондун таасири менен жазылган, анын бул ырлары терең берилүү менен, капалуу, түнт баатырларды сүрөттөп жазат. Байрон аркылуу анын кеңейиши ошол убакта Пушкиндин жалпы элдик поэмага ээ болуусуна алып барды, ал поэмаларынын сөздөрү эң татыктуу ырлар менен түзүлгөн, эң кооз жазылып, жаркыраган чоң жеңишке ээ болгон. Элдер анын поэмаларын оозеки жаттап алышкан. Анын элге жайылышы, аларга жагышы, ар жыл сайын күчөп өсүп олтурду. Одесса шаарында Пушкин өзүнүн эмгектеринен эң көрүнүктүүсү болгон «Евгений Онегин» деген поэмасын жаза баштады.

Анын Кишиневдеги курбулары Пушкинди Одессада учуратып анын ар ай сайын кабагы бүркөө жана сабыры суз болуп бара жаткандыгын байкашты. Анын Воронцов төрө менен байланышы анча болбой калды. Воронцов төрө ошол убактагы орус башкаруучуларынан өзүнүн эң маданияттуулугу жана ишкердүүлүгү менен бөлүнүп чыккан неме болуучу. Бирок, ал өзүн сүйгүч жана иленди, эң майда иштерге чейин өзүнүкүн жактырган өжөр, калп жана жылып жүрүп митайымдык кылууну каалаган киши болгон. Пушкин Воронцовдун майда кеңселеринин кызматчысы болуп эсептелген, бирок өзүн көз каранды болбоого алып жүргөн, өзү менен жакшы сүйлөшүүнү талап кылган, тең болууну сүйгөн, Воронцовго жагынуу ниети менен сөз сүйлөшпөгөн, анын башка кызматчылары да тандалган, тарбияланган урматтуу жаш кишилер болгон. Воронцов Пушкинге суук көз менен карап, чоңдук кыла берген.

1824-жылы май айында Воронцов Пушкинге өзүнүн кеңселеринин кызматчысы болгондуктан, анын уездге барып андагы чегирткелердин чыгышы, аны жоюу ишине кандай чара көрүп жаткандыктары жөнүндө маалыматтар жыйнап келүүгө буюрду.

Пушкиндин аябай ачуусу келди. Командировка жөнүндөгү кабарлантууну алып, «Воронцов мени анык чиновникке айландырмак болду» деди. Пушкин командировкага баруудан баш тарткысы келди. Анын курбулары Пушкинге антпе дешти. Пушкин жөнөп кетти, кайтып келгенден кийин Воронцовго төмөнкүчө рапорт жазды:

Чегиртке учту, учту да  
Конду,  
Туш-туш жагын карап,  
Бардыгын жеп сорду,  
Ал кайрадан учту...

Пушкин бул кызматтан кечип, адабият эмгеги менен жашоону ойлоду. Айдалып жүрүүдөгү эркисдик, Воронцовдун кысымы, цензуранын катуулугу, чыгармачылыкка эрк бербегендик, мунун бардыгы акырындап олтуруп Пушкинди Россиядан качып

чыгууга алып барды. Константинополь кемеси менен качууга камынды, анын кээ бир курбулары ага жардам беришти, бирок качуу кандайдыр бир себеп менен иш жүзүнө ашпай калды.

Неге десең Пушкин чет иштер министринин эсебинде болуучу, ошондуктан мунун арызы Петербургга жиберилген. Муну менен бирге Воронцов уктап жаткан жок, биринин артынан бирин чубуртуп Пушкин жөнүндөгү түрдүү маалыматтарды Петербургга жибере берди. Воронцов Одесса коомуна Пушкиндин кылыгы өтө коркунучтуу болуп «түрлүү күдүктү жана коркунучтуу идеяларды тараткыч» неменин нак өзү болгондуктан муну эң сонун жазуучу деп аябай мактап баш айлантып жүргөн багынгычтарынан ажыратуу керек. Бул анык жазуучу эмес, жазуучуну жандаган гана неме, Байрон мырзага караганда мунун баркы эң эле кем деп өкмөттү ишендирүүнүн аракетине кирген.

Пушкин өзүнүн иштен бошонуу тууралуу суроосунун жообун сабырдуулук менен күтүп турду. Бирок мунун үстүндөгү кара булут коюулана берди. Москванын полициялары анын таанышына жазган, кудайдын жашагандыгына жана жандын өлбөстүгүнө күмөн кылып жазган катын кармап алышкан. Воронцов Петербургдан бир кат алды. Анда: Пушкиндин ылайыксыз кылыгы үчүн, тезинен кызматтан чыгарып, Псковский губерниясындагы ата-энелерине карай башкаруучулардын кароолу алдында айдап жиберүүнү буюрган. Пушкин падышанын мындай чечимин угуп көңүлү сууй түштү. Бул чечим өзүнүн катуу заардуулугу менен аны аябай таң калтырып, ачуусун келтирди. 1824-жылы 30-июлда Одессанын шаар начальниги Пушкинди Псковский губерниясына жөнөтүп жиберди.

## МИХАЙЛОВСКОЕДЕ

Пушкин өзүнүн башкаруучусунун буйругу боюнча эч токтоосуз жүрүп олтуруп, 9-август күнү Михайловскоё кыштагындагы туугандарына келип түштү.

Эки жыл чамасында ошол кыштакта өзүнүн эскиден берки бала баккычы Арина Родионовна менен маектешип күн өткөрдү. Эртең менен туруп муздак сууга түшүп, анан жазууга киришет. Түшкү тамагын кеч ичет, анан атка минип алып көңүл ачууга жөнөп кетет. Кечинде эриккенинен жалгыз өзү миллиард ойнойт, же бала баккычынан эски жомок айттырып угат.

«Бул кандай сонун жомок – деп Пушкин курбуларына жазган. – Ар бири өзүнчө эле жаткан поэма... Бала баккычым Татьянанын өзү, ал жалгыз гана менин шеригим, ушуну менен гана мен зериккенимди билбейм...»

Майрамда болсо Пушкин кээде орустун кызыл көйнөгүн кийип белин курчап алат да, коңшулаш Святогорск монастырына жарманкени көрүүгө чыгып кетет, сокурлар жана кайырчылардын жанына отуруп алат, алардын Лазарь жөнүндө, кудайдын кишиси Алексей жөнүндөгү ырдаган ырларын угуп жазып алат.

Пушкин өзүнүн коңшулаш помещиктери менен тааныш эмес эле, ал өзүнө коңшулаш Тригорский кыштагындагы Прасковья Александровна Осипова деген помещик аял менен гана тааныш болучу. Ал аял жаш эмес эле, бирок билимдүү жана акылдуу болучу. Пушкин аны аябай жакшы көрчү, өлгөнгө чейин тыгыз байланышта болду.

Пушкин өтө зеригип, аябай саргайды, ал ар убакта кыйкырык-чууну, кыймылды, көп калктуу, акылга көп жүк келтире турган шарттарды жакшы көрө турган. Бул Михайловскоеден жазган катында мындай деген: «Мен маң болдум, башымда бир да ой калбады». «Михайловское мен үчүн абдан тар». «Бизде жамгыр гана шатырап, шамал дуулдайт, токой да шуулдайт, бирок мен зериктим ж. б.» Өкмөттүн эч тынымсыз бир жерден бир жерге айдай бериши анын жанына батты, анын тынч иштешине

мүмкүнчүлүк бербей койду. Дагы да Пушкиндин алдында мындай абалдан чыгуу үчүн жалгыз гана чет элдерге качып кетүү жолун табуу иши гана калды. Бирок муну турмушка ашыруу мүмкүн болгон жок.

1825-жылы январь айында Пушкинге жолугуу үчүн Михайловскоёге анын лицейде бирге окуган эски досу Иван Иванович Пущин таң эртең менен келип түштү. Пушкин терезеден керүп, чыкылдаган суукка карабастан, төшөктөн шашып туруп ич кийимчен чуркап чыкты. Жолугушуу эң кубанычтуу болду. Досу Пущин Пушкинге Грибоедовдун күлкүлүү ыр менен жазылган «Акылдан азап» пьесасын белек кылып келиптир.

Пушкиндин окуй турган китептеринин эсебине ал китеп алда качан жазылган экен. Түшкү тамактан кийин аны окууга олтурушту.

Алардын ортосунда жашыруун коом жөнүндө сөз болду. Пущин түндүк жашыруун коомунун эң кайрат-туу мүчөсү эле.

Ушул жолугууларына чейин буга катышып жүргөндүгүн жашырып келген, эми анда азыр мүчө болгондугун түшүнүксүз кылып гана четин чыгарды. Пушкин олтурган ордунан ыргып турду. Ал Кишиневдеги курбусу майор Раевский жөнүндө эстеди. Эми бешинчи жылга айланып баратат, аны Тирасполь крепостуна кармап, бирок эчтеке чыгара алышпады деди Пушкин толкунданып:

– Ырас, мунун баары майор Раевский менен байланыштуу,– деди. Бир аз тынып:– Чынында сүйүктүү Пущин, сени сүйлөткүм келбейт. Балким, сен мага ишенбестик менен карашың туура чыгар. Ырас, менин кээ бир чалакайымдуулугумдан бул ишенишке арзыбайм.

Түн жарымы ооганга чейин олтурушту. Пущинге аттарды алып келишти. Эки курбу кучакташып түбөлүккө ажырашты. Ошол 1825-жылдын аягында 14-декабрда чыккан көтөрүлүштөн кийин Пущин колго түшүп зынданга айдалды.

Бир калыпта өтүп жаткан жылдар, кыштактагы турмуш, Пушкиндин чыгармачылыгына көп ой туудурду. Ал көп жазды. Өзүнүн талаптануу жагы да өстү. «Мен өзүмдүн акыл күчүмдүн өсүп жеткендигин сезип жатам, мен жаза алам» – деди ошондо Пушкин.

1824-жыл Октябрь айында Михайловскоеде өзүнүн түштүктө баштаган «Цыгандар» деген поэмасын жазып бүттү. Михайловскоеде Пушкин өзүнүн эң көпкө, узакка жана сүйүп иштеген «Борис Годунов» деген тарыхка кайрылуу пьесасын жазып бүттү. Театр Россия Расиндеринин чыгарган нерселери – француз үлгүлөрүнүн өрнөгүн алып, эч бир адабий баркы жок болгон калп классиктик нерселер менен байыды. Пушкин театрды Шекспир салган жолго салууга максат койду. «Эң катуу ишеничтемин – дейт ал. – Биздин театрлардын эскирген формасы аны кайра куруу керектигин тилейт. Мен өзүмдүн трагедиямды биздин атабыз болгон Шекспирдин системасына түшүп жаздым, мен ага анын кең жана эркин мүнөздүү жаза алгандыгынан типти шумдуктуу кылып жөнөкөй гана көрсөтө билгендигинен таасир алып жаздым... Мен падыша сарайынын алдындагы Расиндердин трагедиялары эмес, Шекспирдин драмаларынын жалпы элдик закону биздин театрлар үчүн ылайыктуу деп ойлойм. Кылымдардын талабы драма сахналарынын өзгөрүүсүн да тилеп олтурат».

1825-жылдын күзүндө Пушкин «Бористи» аяктады. Аны өзүнчө окуп көрдү, анан кийин алаканын чапкылап так секирип «Ай кайран Пушкин! Ай иттин баласы!» деп кыйкырды.

Михайловскоеде Пушкин Одессадан баштаган «Онегинди» жазууну созду. Үчүнчү главасын бүтүп жиберди, анын артынан төртүнчүсүн, анан бешинчи главасын бүтүп салды. 1825-жылдын декабрь айынын орто ченинде эки күнү эртең мененки убакытта гана «Граф Нулин» деген поэмасын жазып койду.

1825-жылы 19-ноябрда (эски стиль боюнча) Александр I өлдү. Мунун ордуна бир тууганы Константин болууга белгиленди, бирок ал алда качан эле такка олтуруу

укугунан ажырап калган. Эмнегедир бир жашырында сакталып келген. Падышалыкка мындан кийин жашына караганда бир тууганы Николай олтурмак. Аскерлер эң мурда Константиндин карамагына өттү, бирок Николай өз колуна кайра алды. Андан кийин Николайга баш ийдиришти. Жашыруун коомдун мүчөлөрү, чыккан нааразылыктардан пайдаланышып, согуш көтөрүлүшү менен өкмөттү чектөөгө, ал түгүл биротоло кулатууга аракеттеништи. Алар аскерлерге Константин зордук менен четтетилди деп билдиришти. 14-декабрь күнү аларды Сенат аянтына, Николайга каршы алып чыгышты. Көтөрүлүш Николайдын замбиреги менен кыйратылды.

Падышалардын алмашылышы Пушкинге чоң ишенич берди. Ал өз башын бошотуу жөнүндө аракет кылмакчы болду. Аракеттенүү үчүн ыңтайсыз мезгилди тандап алууга болбоду, чынында Пушкин жашыруун коомдун мүчөсү болгон эмес. Бирок камакка алынгандардын баарынын колунда Пушкиндин революциячыл ыры болгон. Мына ушул негиздер Пушкиндин козголоңго даярдануу жөнүндөгү үгүттөө баркын өкмөттүн көз алдына ачык элестеткен.

Пушкиндин суроосуна жооп кайтарылган жок, тергөө бүттү. Беш декабристти атып жибершти, жүздөгөн декабристтерди зынданга Сибирге айдашты. Пушкин даргага асылгандардын көбү менен тааныш эле, айдалгандардын далайын билүүчү. Алар менен коштошуу ага эң чыдамсыздык ой туудурду. «Асылгандар асылды, – деп жазды ал, – бирок зынданга кеткен жүз жыйырма курбуларым туугандарым, жолдошторум аянычтуу...» Мындан көптөн кийин Пушкин өзүнүн дептерине беш кишини мойнунан даргага аскан сүрөттү тартты да ойлоп туруп мындай бир терең сөздү жазды: «Мен ушундагыдай болчокмун, мен да болмокмун...»

1826-жылдын 3-сентябрында Пушкин Тригорскийде кечки убактысын өткөрдү. Күндүн сонун ачык кези. Пушкин эң көңүлдүү эле, кыздар менен тамашалашып басып жүрдү. Түнкү саат он бирлерде алар Пушкинди Михайловстпнин жолуна узатып кайтышты. Таң заардан, Тригорскийге Пушкиндин картаң бала баккычы Арина Родионовна шашып, аптыгып, корккон кейпи менен чуркап кирди. Ал, ушул күнү Михайловскийге кандайдыр же офицер эмес, же солдат эмес белгисиз бир киши чаап келип Пушкинди кармады, өзү менен кошо кайсы жаккадыр алып кетти деп билдирди.

Пушкин ошол убакта фельдегер менен арабага олтуруп алып Москвага зымырап бара жаткан эле. Күн-түп дебей жүрүп олтурушту. 8-сентябрь күнү жетишти. Пушкинге, эс алып кайра кийинип, сакал-мурутун кырдырууга эрк да беришкен жок. Ылай чаң баскан, чарчаган кейпи менен аны падыша сарайынын алдына жеткиришти, андан Николайдын кабинетине киргизишти.

Падыша Пушкинди жылуу жүз менен каршы алды, экөө узакка сүйлөштү. Падыша андан минтип сурады: «Пушкин, эгер сен Петербургда болгонунда 14-декабрдагы көтөрүлүшкө катышаар белең?»

Пушкин:

– Сөзсүз эле го, государь. Менин бардык досторум бир сөздүү эле, ошондуктан мен алар менен катыша албай калмак белем? Өзүмдүн жок болгондугум гана мени сактап калды, – деп так жооп кайтарды.

Николай андан анын кыялы жана пикири өзгөрдү бекен, эркиндик берем десем, башкача ойлоого жана аракеттенүүгө сөз берер бекен деди да мындай деп сурады:

– Сен азыр эмне жазып жатасың?

– Эчтеке деле жазган жокмун, цензура эң эле катуу.

– Эмне үчүн цензурадан өтөр нерсени жазбайсың?

Цензура эч бир айыпсыз нерселеримди да өткөрбөйт.

– Макул эмесе, сенин цензоруң мен өзүм болоюн. Жазганыңдын бардыгын мага жибер.

Падыша толкунданган Пушкиндин колуна жетелеп чыгып, падышанын өз эшиги алдында кезек күтүчүлөр отурчу жерде топтолуп турган кишилерге:

– Төрөлөр! Мына силерге жаңы Пушкин! Анын мурдагыларын унуталы,– деди. Бирок, бул сөз ооз жүзүндө гана болгон. Пушкиндин падышага кылган кулк- мүнөздөрү, мунун жаңылбагандыгын ачык көрсөткөн.

Пушкин эч качан Державин, Карамзин же Жуковскийдей болуп ыкка келбестиги, падышанын аны менен эч качан тынч бүтүшө албастыгы ачык болучу.

## **ПАДЫША МЕНЕН ЖАНДАРМДАРДЫН КЫЙНООСУНДА**

Пушкин боштондук алып, Москвада туруп калды. Москва Пушкинди урмат менен тосуп алды. Ал, театрга биринчи эле келгенде, катарларга отургандардын баары күбүрөшүп жатышты. Бардыгы тең анын атын айтып кеп кылышат. Колдогу дүрбүлөр, жайнаган көздүн бардыгы сахнаны таштап коюп Пушкинди карайт. Жыйналыштарда болсун, балда (көңүл ача турган жай) болсун, Пушкинге көңүл бөлөт, кыз-келиндер Пушкинди тегеректеп алышат. Мазурка, катилион бийлерине Пушкинди улам-улам тынбай алып чыгышат. Эртең менен Пушкиндин кабыл алуусуна элдер абдан көп келет, аны бардык шаар билет, кызыгышат. Андагы бөлүнүп чыккан көрүнүктүү адамдардын бардыгы Пушкин менен таанышкылары келишет.

Кийинки жылдары Пушкин бирде Москвада, бирде Петербургда туруучу болду. Ал өзүнүн чын сүйүктүүлүгү менен чоң шаарлардын чер жазгычы болду. Абдан көп иштеп жүрдү. «Евгений Онегиндин» главаларын биринин артынан бирин жазып бүтүрүп жатты. 1828-жылдын күз мезгилинин жаандуу күндөрүндө, эки- үч жуманын ичинде Пушкин «Полтава» деген чыгармасын жазып бүттү. Ага чындыкты жазды. «Үндөр да, толкуу да толду го» деди. Учкан күндөрдү жазды. Ыр жазуу анын түшүнө да кирип чыгат, түн жарымында төшөгүнөн ыргып турат, караңгыга карабастан жазат. Ойлогон оюн ыр менен жазып жетише албай баратса аны кара сөз менен жазып коёт. Анан кийин бардыгын жай гана карап, окуп чыгат, дагы өчүрөт, дагы жазат. Деги Пушкин өз чыгармаларынын үстүндө эң көп иштейт. Каралай дептерин көрсөң биринин үстүнө бирин жазган, ары-бери сызылган сызыктар, үстү-үстүнө жабыштырылган ырлар, улам-улам өчүрүлө берген сөздөр.

Пушкин айдоодон кайткандан кийин өкмөт жана падыша өзүн эч бир жемелөөгө албагандай кылып күн өткөрдү.

Ошол убакта Пушкин өзүнүн өкмөткө чын ниети менен байланышта болбогонуна, саясий жагынан начар үмүттө экендигине эч күмөн саноо туудурбастык жолун алып жүрдү. Николай Пушкинге эң терең ишенбестик көз карашта болду. Падышанын Пушкинге кылган «ырайымдуулугу» андан адегенде ар бир жанбакты пайдалануучу укугуна чейин койбой алып койгондугу көрүндү.

Пушкин менен падышанын ортосунда улуктун менчиктүү кеңселеринин атактуу үчүнчү бөлүгүнүн начальниги, падышанын эң жакын кишиси генерал Бенкендорф жүрдү.

Москвада Пушкин өзүнүн курбуларынын ортосунда «Борис Годуновун» окуп берди. Бенкендорфтон токтоосуз түрдө эң мурда падыша өзү окуп чыкмайын Пушкин эч бир жол менен өзүнүн чыгармасын «таратууга» акысы жок деген көрсөтмө келди. Демек, башкаларга караганда кадырлуу деп эсептелген Пушкин өзүнүн чыгармаларын абалы падыша окуп чыкмайын өз жолдошторуна да окуп бере албас болду.

Пушкин «Борис Годуновду» басмага берүүнү чечти да, анан падышага цензурага берип жиберди. Бир нече күндөн кийин Бенкендорфтон падыша чын көңүлү менен бул пьесаны окуп чыкты, доклад катына мындай деп жазыптыр: «Менин оюмча, Пушкин өзүнүн комедиясына зарыл тазалоолорду жүргүзүп Вальтер Скоттко окшогон тарыхый роман же повестке айландырып жазса, мунун максаты ишке ашар эле» дейм.

Брайымсыз падыша акынга, гениалдуу чыгарманы өзүнүн көрсөтүүсү боюнча түбүнөн кайра иштеп чыгууну тапшырат. Мындай мактоо сунуштун жөн гана бир шылдың экенине, «Борис Годуновду» жазууда Пушкиндин негизги максаты биздин театрларыбыздын ишин кайра курууну көздөгөндүгүн эске алып, баа беребиз. Пушкин ачуу мыскылдоо менен, Бенкендорфко мындай деп жооп кайтарды: «Менин поэмалык драмамды трагедияга караганда, тарыхый романга жакын деп улук падышанын байкашына кошулам. Бирок, бир жазган нерсемди кайра жазууга күчүм жетпегендигине өкүнөм». Падышанын бул кеңеши буйрук болду. Басмага чыга турган пьесаны токтотууга туура келди.

Жандармериянын жана анын өкүмчүлөрүнүн чоңунун гениалдуу акынга, Пушкиндин бардык турмушуна, алардын камкордук кылышы мына ошентип башталган. Бул кыйноо Пушкиндин адабият ишинде гана эмес, анын турмушунун ар бир кадамында болду. Эки офицерден цензурадан токтотулган «Андрей Шенье» деген ырдын үзүндүсү «14-декабрда» деп аталган ыр табылган. Айыпка Пушкин да кошо тартылды. Көп жерлерде тергелди. Бул иш эки жылга чейин созулду. Акырында бул табылган үзүндү ыр 14-декабрда болгон декабристтердин окуясына такыр байланышсыз, ал окуядан алда канча мурда жазылган деген шылтоону айтып далилдеди. Анын мындай сөзү үчүн акырында өзүнүн жазган ырлары цензурадан уруксат берилип өтмөйүнчө элдерге таралбасын деген катуу тыюуга келди. Пушкиндин өзү болсо полициянын жашыруун аңдуусуна берилген эле.

Бул иштин аягына чыгууга жетише элек кезде, Пушкинге дагы катуурак каршы иштер кайра көтөрүлө баштады. Өкмөткө Пушкиндин Кишиневде жазган «Гаврийлиада» деген динге каршы поэмасы барып тийип калды, ал поэмасында Пушкин инжилдин жалгандыгын чыгарып, Ыйсаны шылдыңдап күлгөн. Пушкиндин бул сыяктуу кудайга каршы чыгармалары монастрь түрмөсүнүн эң запкылуусуна түбөлүк саргайып олтуруш коркунучун туудурду. Көп сурактарда, Пушкин өзүнүн жазгандарын танды, бирок жүрөгүнө тынчсыздык тууду. «Сезүүнүн алдында» деген ырынан эле Пушкиндин тынымсыз сурактардан чарчагандыгын көрүүгө болот.

Дагы туман үстүмө  
Мына калкып чогулду.  
Каарына алып шум тагдыр,  
Байлайт окшойт жолумду.  
Айбат берип тагдырга,  
Муну дагы жеңемби?  
Жаштык күнүм жалкпай  
Чын көкүрөк керемби?  
Бул турмуштан жададым,  
Бороон келсе мейли эми...

Акырында толук далилденбегендиктин себебинен бул иш тыйылган болучу.

## КАВКАЗГА ЖӨНӨШҮ

Жыйырманчы жылдардын аягында, жакын кишилер Пушкиндин мүнөзүнүн кээ бир өзгөрүүчүлөрүн байкап калышты. Ал ак сөөктөрдүн тамашасына барууга көп көңүлдөнбөйт, дайым эле үйүндө болуп, өз бүлөлөрүнө илээшип, ошолордун камын жей баштады.

1828-жылы Москванын балынын биринде Пушкин он алты жаштагы кыз, Наталия

Николаевна Гончарова менен таанышты. Ал кыз Москзанын жөнөкөй гана бойго жеткен кызы эле. Мунун бардык өнөрү, француз тилинде жакшы сүйлөй билгендиги менен чектелүүчү. Сулуулугу ченде жок эле. Пушкин ал кызды сүйүп калды. Анын ата-энесиникине келип турчу болду. Наталия Николаевна айтат, ага таанышканга чейин анын чыгармаларынын бирөөнү да окуган эмесмин дейт, деги ал кыз өзүнүн бардык өмүрүндө адабияттан четте, ага көңүлү жок болгон. Пушкиндин аны менен бир пикирдүүлүк мамилеси боло алган эмес. Муну ушунчалык сулуу кылып жараткан «кудайга терең сыйынды», сүйдү-күйдү, бирок кыздын көңүлү анчалык эместигин жана муну кызыктырып ийкемге келтирүүгө эчтеке таба албастыгын байкады. Жаш балдардын биринчи сүйүүсүндөй ал кыз менен уялчаактык, тартынчаактык кыялында жүрдү. Деги Пушкин Гончаровдордун үйүнө барганда суук жака тартынчаактыкты сезер эле. Наталиянын энесине Пушкин жакчу эмес. Буга карабастан Пушкин 1829-жылдын апрель айынын аягында Наталия Николаевнага кудалашты. Кудалашууда алар Пушкинге жок дебеди, «бирок Наташа азыр эң эле жаш, дагы күтүү керек, карап көрүү керек» дегенсип жооп беришти.

Ошол эле түнү Пушкин Кавказдагы урушка аттанган аскерлерге карай жүрүп кетти. Ошол убакта Россия менен Түркиянын ортосунда согуш жүрүп жаткан кез. Кавказ майданында баш командир болгон Паскевич, Түркиянын жерине тийип, Арзерум крепостуна чабуул жасады. Анын аскерлерине, Нижегород драгун полкуна Пушкиндин эски досу Н. В. Раевский командирлик кызматын аткаруучу. Раевскийдин адютанты болуп Пушкиндин иниси Лев иштетчү. Май айынын аягы ченинде Пушкин Тбилисиге келди, анда эки ай турду да анан аскерлерди кууп жетүүгө жөнөп кетти. Кууп жетти, Раевскийге жолугуп, Раевскийдин чатырчасына түштү.

Лагерь Пушкинге абдан жакты. Ал айтар эле: «Замбиректер бизди таң заарда ойготот. Чатырчада уктоо кандай таза». «Түшкү тамакка биз Таври тоосунун карларында сууп калган азиянын шишкебегин англиянын пивосу жана шампандар менен кошуп жеп жүрдүк».

Пушкин казак атын минип, колуна камчы алып бастырып жүрүүчү. Кара бешмантчан, цилиндр калпагы бар бул адам аскерлерге башкача көрүндү. Солдаттар Пушкинди немец побу экен дешти.

Аскерлер Арзерумга чейин келишти, 1829-жыл 27-июнда аны эч бир тоскоолдуксуз эле алып коюшту. Бул шаарды жеңип алуу, Паскевичтин чоң жеңишке ээ болдум деп мактанышына тоскоолдук келтирген жок. Пушкин Арзерумда үч жумадан ашык турду. Шаарда чума пайда боло баштады. Анын кайра кеткиси келди. Паскевич Пушкинди токтото берди, дагы боло турган окуяларга күбө бол деди. Бирок Пушкинге ал иштин келечеги таасын болуп билинсе керек. Ал Паскевич менен коштошту да Россияга жөнөп кетти.

\* \* \*

Пушкиндин чыгармалары канчалык ирилген сайын ал ошончолук алдыга жылып олтурду, сынчы да муну аз түшүнүп окуучуларга суук мамиле кыла баштады.

Анын «Полтавасы» элдерге суук учурады. Булгариндин тили болуп чыккан «Северная Пчелага», «Көпчүлүктүн «Полтаваны» суук тосуп алышы, мунун даңкынын өчүп баратканына ачык далил болуп олтурат» деп жазылып чыкты.

Арадан зорго 1830-жылы жарыкка чыккан «Борис Годунову» да көңүлсүздүк менен кабыл алынды. Бул жөнүндө мындай деп жазышты:

«Поэзия деген ал чыгарма болот, бирок мында бир да нагыз чыгарма жок. Анын Борис жана Шуйский дегени үнгө салынган Карамзиндин кара сөзү», «Онегин» деген романдын эң сонун жери жетинчи главасы жөнүндө: «толук кулоо» дешти.

Пушкин суук жана үнсүз жалгыздыкка бекинди да мындай деп жазды:

Акын, кымбаттанба  
Угулса эл тараптан  
Сени мактап айтуулар,  
Мактоо деген,  
Бир минутта өчө алар.  
Далай талдоо,  
Шылдың сөздү угарсың,  
Болгун бекем  
Сабырдуу бол, бүркөө кал.

Пушкиндин өтүп жаткан декабрь көтөрүлүшүнө чейин эле башталган көпчүлүк дүйнөгө көз карашына бурулуш жасалышы күн сайын күчөп олтурду. Ал баштагыдай эле зынданга айдалып кеткен декабристтерге күйүп жүрдү, үмүтүн жоготподо, аларды аяды. Сибирдегилерге жалындуу салам айтып тилеген үмүт келерин жазып жиберди:

Кыйрайт оор үңкүрлөр,  
Караңгылар бүлүнүп,  
Боштондук таңы атат.  
Чыкканда силер шат күтөр,  
Туугандар жарак карматат.

Бирок анын ишеними кемий баштады, декабристтердин ал үмүтү эми үзүлдү деп эсептеди.

## МОСКВАДА ЖАНА БОЛДИНОДО

1830-жылдын эрте жазында, Пушкиндин Москвадагы тааныштарынын бири балда жүрүү Наталия Николаевна Гончарова жана анын энеси менен Пушкин жөнүндө сөз кылып калды. Энеси менен кызы Пушкинге сүйгүнчүктүүлүк кылышып ага салам айтып коюуну сурашты. Пушкин эс ала түшүп, анан Москвага жүрүп кетти. Ал Гончаровдордукуна келди. Аны сүйүп кабыл алышты.

Ал дагы кайрадан келип туруучу болду, алтынчы апрель күнү баштагы сунушун дагы бир ирет кайталады.

Пушкиндин сунушу кабыл алынды.

1830-жылы 6-майда Пушкин менен Наталия Николаевна Гончаровага нике кыюу болду. Пушкиндин атасы анын аял алууга камынгандыгы үчүн өзүнүн Нижегороддогу жайынан, Кистенева кыштагынан эки жүз дыйкан «жанын» бөлдү. Күздүн башталышында Пушкин Нижегород губерниясына бийлик кылуу наамын жүргүзүү үчүн жана өзүнүн мүлк ишин жайлоо үчүн келди. Ал анда көп турмак эмес. Так ушул убактыда Волганы бойлоп холера оорусу чыгып калган. Пушкин Москвада эки бекет алыс Ясерден холеранын Нижнийге да жетип калганын билген. Ал Болдинодо (атасынын жери) келгенде кыштакты тегеректен кароол туруп, карантин коюлгандыгын көрдү. Калк жабырланып, андан жана мындан бунт чыккан кез экен.

Жуманын артынан жума, ай артынан ай зуулдап өтүп жатты. Пушкин болсо Болдинодо эле тура берди, оору күчөп кетти, Москвага чейин келип калды. Москванын жолу жабылды. Москванын өзү аскерлер менен курчалды деген да сөз болду. Пушкин

колуктусу үчүн да тынчы кетти, анын дени соо болсо экен деди, ал ошол учурда ага Пушкин үйлөнчү той болбой калыптыр, Наталия Николаевна бөлөк кишиге тиймекчи болуптур деген кабар угулуп калды. Ал Москвага карай атырылды, Болдинодон эки жолу карантинге болбой эле өтүп кетемго деп жөнөп чыкты, бирок ойлогонундай болбой кайра кайрылып келди.

Пушкиндин Болдинодо өткөргөн күзүндө мунун чыгармасы суудай ташыды. Үч айдын ичинде «Майда трагедиялар», «Коломнадагы үйчө», «Белкиндин повесттери», «Евгений Онегиндин» аяккы эки главасы жана отуз чамалуу лирикалык ырлар жазды. Пушкин ал күздү өз чыгармасына карата «Тубанак күз» деп эсептеген.

Пушкиндин бул учурдагы саны көп жана жогорку сапаттуу жазгандары гана таң калтырарлык эмес, бирок анын бир кыялдан экинчи кыялга эч кыйналбай тартылышынан болду. Жакшы жазылган көңүлдүү аңгемелери: «Дыйкан кызы», «Метель» «Коломнадагы үйчө», эң маанилүү болгон «Сараң шер» деген драмалары, «Моцарт менен Сальери», «Чума мезгилиндеги той» деген драмалары биринин артынан бири кезек күткөн сыяктуу бүтүп жатты. Ушул күздөгү жазылган лирикалары ар башкача, кыялдары бирине бири карама-каршылык менен жазылган.

Пушкинге араңдан зорго декабрь айында Болдинодон чыгып жөнөөгө мүмкүндүк берилди. 5-декабрда ал Москвада болду.

Той 1831-жылы 18-февралда Чоң Вознесенка чиркөөсүндө, Чоң Никитинскийде (азыркы Герцен көчөсү) өттү. Пушкин кийинки күндөрүндө көңүлдүү, кубанычтуу курбулары менен сүйүктүү жана татуу болду. Каткыра күлдү... Бирок, адатка жараша шакек алмаштырган кезде, Пушкиндин шакеги жерге түшүп кетти. Анан шамы өчтү. Жокко ишенгич Пушкин иреңи саргайып мындай деди:

– Болду, жакшылык эмес!

Үйлөнгөндөн кийин Пушкин аялы менен Москвада жашагысы келди. Алар Арбаттан келишимдүү жасалгаланып сырдалган чакан гана үй ээлешти.

Пушкин Плетнев дегенге: «Мен үйлөндүм, бактылуумун, бир гана тилегим: ушул турмушум өзгөрбөсө экен, мындан артыкты күтө албасмын. Менин бул абалым жапжаш жана өзүм жаңыдан туулгандай сезилет» деген. Бирок бара-бара кайын энеси менен болгон күңкүлдөш күчөй берди. Энеси кызын Пушкинге каршы үгүттөп, бардык ушактар менен каралай берди. Эки ортодогу чатак ошентип чыкты. Пушкиндин шайы ооду. Ал Москвадагы үйүн таштап, май айынын орто ченинде аялы менен кошо Петербургга карай жөнөп кетти. Ошол жерде туруп калууну да ойлошту. Жазында болсо Петербургдун жогор жагындагы Царское Селодон дача алды да, ошол жакка чыгып кетти.

Пушкин аялын абдан жакшы көрчү. Бирок Наталия Николаевнага жакшы кийим, жакшы турмуш гана кызык учураар эле. Эринин эң оор чыгармачылык турмушуна аялы эч бир кол кабыш кылыша албайт, ал эчтекеге усталыгы жок киши болучу. Жазып жатып кызып кеткенинен Пушкин Наташага жаңы жазган ырларын окуп берүүгө келе турган. Анда аялы тура калып, кудай ай деги өз ырларың менен кишини жадатып жибердин Пушкин дечү.

Холера оорусу кышкы сууктукта көп жуга албады, жаз чыгары менен эле ал кайра күчөп жаңы күч менен Петербургга карай умтулду. Падыша өз ордосундагылар менен Царское Селого келди. Ошондо Пушкин Плетневке: «Царское Село кайнап кетти, борборго айланды» деп жазган. Бир күнү Пушкин Царское Селонун калың багынын арасында жүрүп, падыша менен жолугушуп калды. Николай Пушкиндин жанына эң сүйүктүү жылмаюу менен басып келди, анын иштери жөнүндө сурады, аңгыча анын эмне үчүн кызмат кылбай жүргөндүгүн сурап калды. Пушкин айтты: «Мен даярмын, бирок адабият кызматынан башка эчтеке билбейм» деди. Анда падыша туруп сен эмесе Пётр Инин тарыхы жөнүндө жаз деп тапшырды.

Пушкиндин моймолжуган татынакай сулуу аялы падышанын аялына абдан жагып калды, падышанын өзү Москвада жүргөн мезгилинде, бир тойдо, аны кыз чагында бир көрүп калган болучу, ошондо аны эң сымбаттуу экен деген кыял менен кызыгып карап өткөн. Падышанын аялы Наталия Николаевнаны падыша сарайынын алдында болсо экен деп каалады.

1831-жылдын күзүндө, Пушкин Царское Селодон Петербургга көчүп келди. Ал мамлекеттик чет иштери коллегиясына айрыкча эсептелинген болучу, андан бир аз күндөн кийин, башка наамга көчүрүлүп, беш миң сом маяна белгиленди. Бирок, Пушкиндин эмки талабына бул акча эң аздык кылды.

Наталия Николаевнанын турмушу тынымсыз көңүл ачуу менен өтүп жатты. Ал майрам жана балдан калбайт. Кечинде кеткен бойдон түнкү саат төрт-бештерде, же эртең менен кайтат, кеч ойгонот. Түшкү тамагын Наталия Николаевна кеч ичет. Пушкин бийге кызыгуудан баш тартууга убакыт капкачан жеткен. Бирок, аялдын өзү жалгыз жүрүү да кыйын да! Ошентип, Пушкин кечки убактысынын баарын балда өткөрө турган болду. Дубалга таянып туруп алат да, бийлеп жаткандарды жалкоолук менен карайт, балмуздак жейт да уйкусу келгендей оозун ачып эстейт. Ар бир жолу терең үшкүрүп туруп, өзүнүн таанышына мындай деген:

Эрик жок, эрик жок,  
Мырзанын ордосу.  
Отуруп уктайсың,  
Туруп тоёсуң.

Курбулары эң чыдамсыздык күйүт менен ошол күндөрдөгү Пушкиндин чыгармачылык турмушун байкап жүрүштү. Пушкиндин өзү да кайгыланып туруп бир тентушуна минтип жазды: «Менин эркин жазуум үчүн бойдоктук кезиме кайдан жетсин. Кантем, дүйнөгө чимирилем, менин аялым башкача кийинет, мунун бардыгы акчага байланышат, акчаны чоң кыйынчылык менен зорго табам, эмгек болсо ээндикти талап кылат». Жаңы эмгек үчүн эндик болгон жок. Мурда жазылган эмгектерин басмага берейин десе буга да тоскоолдук келди. Бул Пушкинге «сүйүктүүлүк» менен караган өзүнүн чыгармаларын падышанын өзүнө цензурага берүүдөгү анын «сүйүктүүлүгүнүн» дагы өсүшүнөн болду.

Пушкин бул анын укугу деп ойлоду, көрсө анын милдети болуп чыкты. Пушкин анда Бенкендорфго минтип жазды: «Силерден бир жылуу сөз уккум келет, эң мурда майда-чүйдө чыгармаларым менен кадимки цензурага байланыштуу болууга укуктуу болсом экен». Пушкин мына ушундай «сүйүктүү кабарды» угууга тырышты. Пушкинге архивдерди аябай издөөгө туура келди, падышанын тапшырган Пётр Инин тарыхын жазууну орундоо үчүн аракеттене баштады. Бирок, анын Пётр Инин тарыхын жазууга даярдануусуна дагы бир иш алагды кылды. Пушкин XVIII кылымдагы казак дыйкандардын көтөрүлүшүнө жетекчилик кылган Пугачевду жазууга кызыкты жана ошол убакта пугачевчулар убагынан алып роман жазуу ою да тууду. Бул үчүн Пугачев согушкан жер, күн чыгыш Россияга келип таанышып, аны көрүүгө туура келди. Пушкин төрт айга дем алыш сурап алды, ошентип 1833-жылы 17-июлда Петербургдан чыга жөнөдү. Анын артынан Пушкин барып түшө турган губерниянын начальнигине жашырын кагаз зырылдап келип калган болучу, анда мындай деп жазылган: «Ушул буйрукту мекемеде иштегиле, жашырын полиция андуусу аркылуу Пушкиндин турмушка көз карашын, оюн билгиле».

Пушкин Казан, Оренбург, Уральск шаарларына келди. Картаң кишилерди таап алып, Пугачев жөнүндө сурамжылады, анын согушкан жерлерин сурады. Оренбургдан баштагы Пугачёвдун борбору Берди станциясына келди.

Бердиден Пушкин Пугачевдун өзүн тааныган жетимиш жашка чыккан бир кемпирди таап алды. Ал аны менен эртең менен бир топ убакытка чейин аңгемелешип олтурду, андан бардыгын койбой сурап жатты, кемпирдин пугачевчулардан үйрөнүп алган ырларын сурады, аны менен коштошту да червон берди.

Пушкин кайра жөнөдү. Бердиде жашаган арамзалар ишенбестик ой туудурушту: «Бул киши эмне үчүн келди, ошончолук күйүп-жанып каракчы жөнүндө эмне үчүн сурады. Эмне үчүн кемпирге алтын червон берип кетти? Бир балакет болбогудай» эле дешип чочушту. Оренбургга карай ат чаптырышты, башкаруучуга кемпирдин червон акча алып калгандыгын билдиришти, анан минтип айтышты:

– Кече күнү бизге кандайдыр бир чоочун мырза келип түштү. Анын өңү-түсү көп узун эмес, тармал кара чачы бар, бүркөө ирендүү, пугачевчулар жөнүндө аңгемелешти да алтын акча берип кетти. Кудайга каршы киши болсо керек, эмне үчүн десен, тырмактары узун экен (Пушкин тырмагын өстүрүп жүрө турган)...

Пушкин 1833-жылы 1-октябрда Болдинодогу өзүнүн үйүнө келип түштү, отура калып жазууга киришти. Өтүп жаткан турмуш Пушкинден орун алды, чыгармачылыктын кулпусу дагы ачылды. «Кол койдум, жазып да бүттүм» – ыраазылыгы менен Пушкин аялына ошентип жазды. Болдинодо бир жарым ай туруп Пушкин «Балыкчы жана балык жөнүндө жомок», «Падышанын өлүк кызы жөнүндө жомок», «Анжело» деген чыгармаларды жазды, Мицкевичтин эки балладасын которду, Пугачевдун тарыхын жазып бүттү, өзүнүн чыгармаларынын эң көрүнүктүүсү болгон «Жез атчан», «Пиковая дама» деген повестин бүтүрдү.

1833-жылдын орто ченинде Пушкин Петербургга карай жол тартты.

## ПАДЫША САРАЙЫНДА ТУТКУН БОЛУШУ

Аничков дворецинде падышанын эң чоң тамаша кечеси жүрүп жатчу, ага падыша сарайынын кадырманы деген наамды алган кишилер гана меймандыкка чакырылчу. Наталия Николаевнага бул кечеге орун берүү максаты менен Николай жаңы 1834-жылга сүйөп мындай деп буйрук чыгарды: «Тышкы иштер министрлигинде титулярный советник болуп иштеген Александр Пушкинди биздин ордонун камер-юнкерлигине бардык дилибиз менен дайындайбыз». Николай, Пушкинди камер-юнкерликке чакыруу менен эки максатка жетти. Биринчиси: Наталия Николаевна менен дайыма жолугуп тура турган болду, экинчиси: өз ичинде жактырбаган Пушкинди аябай басаңдатып жиберди. Камер-юнкерге жалаң гана жаштар келүүчү, алардын ичинде отуз беш жашка чыгып чачына ак кире баштаган Пушкин ылайыксыз болду.

Ордодогу падышага барып алып ачуу айткысы келди, бул сырдын себептерин жакшы билди.

Пушкиндин кабагы бүркөө, анын жүрөгү ачышкандай болуп жүрдү. Ал өзүнүн оор турмушу жөнүндө эч кимге арызданган да жок, бирок анын өңүнөн эле курбулары оор кайгыда калганын сезип жүрүштү. Келет да кабагы бүркөө, кайгылануу менен колун шалдайтып, чөнтөгүнө салып үйүндө аркы-терки басат. Муңайыңкы туруп гана:

– Кайгы, санаа! – деп улам кайталап айта берет. Эми анын көңүлү жаркылдап ачык жүргөнүн, бирдемеге аракеттенгенин эч ким көрбөйт. Кээ кездерде гана анын баштагы тентектиги, тамашакөйлүгү чыгып калат.

Пушкиндин жазуучулук жалгыздыгы күчөй берди. Анын позициясынын жөнөкөйлүгү, адамдын сезимине тийгичтиги, кара сөз менен жазган чыгармаларында сөзгө эң үнөмдүүлүгү, кыскалыгы, элдерди канааттандыра албады. Бенедиктовдун эффективдүү, жандуу деп саналган ырларын, Марлинскийдин ала-кула аңгемелерин ал кездегилер берилип окушуп, Пушкиндин чыгармасына салкын кандык менен карашты. Мындай

мамилени эсепке алып, ал сынчылар токтоп тура албастык менен Пушкинге дагы тие башташты.

Пушкин аз жазды, аз жазса да аны кылдаттык менен улам-улам карап чыгат, ошондуктан басмага көп бербеди. Ырларынын көбүн цензура таркатпай таштады. Кийинки алты жылдын ичинде, Пушкиндин чыгармаларынын көрүнүктүүсү болуп эсептелгени, элдерге таанылганы: «Пиковая дама» менен «Капитан кызы» гана болгон. Ак сөөктөрдүн тамашасындагылар, ак сөөктөр аны сүйбөй калды, себеби: анын курч, союп жиберерлик шылдыndoо ырлары жүрөктөрүнө туздай тийип жатты, ал ошондой ырларын бетке кармады, ошон үчүн жогорку ак сөөктөрдүн ортосунда анын эч ыракым кылбай турган душмандары көбөйдү.

1834-жылдын жума күнкү майрамында, Наталия Николаевна өзүнүн эң кыйын бийчилигинен ооруп оңолду. Ошол замат өз балдары менен Калужский губерниясындагы бир тууганыныкына жөнөп кетти. Пушкин өзү жалгыз «Пугачев бунтунун тарыхын» басмага басылышын байкап туруу үчүн Петербургда калды. Аңгыча ал Царское Селодогу Жуковскийден чыдамсыздык менен жазган кат алат, анда Пушкиндин жазган кандайдыр бир каты падышага билинип калгандыгы, ошол үчүн абдан ачуусу келгендиги жазылган. Ал мындай болгон экен: Пушкиндин аялына жазган катын Москва почтоканасы ачып көрүптүр, аны ошол замат үчүнчү бөлүмгө жибериптир.

Бул катта: падыша тактысынын мурасынын жашка толгондугун майрамдоого барууга көңүлсүзмүн дептир жана өзүнүн камер-юнкер болуп жүрүшүн каалабагандыгын жазыптыр. Жуковскийге араң жайгарууга туура келген.

Пушкин өкмөттүн чырмаган торунан кутулууга ой кылды. 1834-жылы 25-июнда, Пушкин Бенкендорфко кызматтан чыгуу жөнүндө өтүнүч кылды. Анын кызматтан чыгуу жөнүндөгү өтүнүчүнө падыша абдан нааразы болду. Жуковский ого бетер ызалуу түрдө киришти, ал Царское Селодон Пушкинге бомба таштагандай үстөккө-босток кат жиберип турду. Аны тактикаң жок, кээде иштерди чала кыласың, деп айыптап жазды. Жуковскийдин кеңеши менен Пушкин кызматынан бошойм дегенди токтотуп койду. Өкмөттүн Пушкинге кылган мамилеси эмне үчүн мынчалык душмандык жана күмөн мүнөздө болду? Пушкин өзү өкмөткө жат болгон. Эмне болсо мейли деп баш ийүү мүмкүнбү? Бирок алар баш ийүү түгүл, өкмөттү (самодержавиени) аябай мактоону, эч жакка бурулбастан жана токтобостон сүйүүнү талап кылышкан. Өзүнүн «Россия ушакчыларына» жана «Бородина жылдыгы» деген мактоосунда Пушкин ушул жолго түшкөндөй болгон эле, бирок ошол замат андан баш тартты да, ошол бойдон кайрылган жок. Николайга болсо «жөнөкөй» гениалдуу чыгармаларды жазган «жөнөкөй» гениалдык акындын эмне кереги бар?

Пушкин Николайдын самодержавиесинин рамкасына душман сыяктуу гана кийлигишкен жок. Ал анын рамкасынан өсүп чыккан эң улуу маданияттуу окуя катарында болуп кийлигишти. Муну менен бирге, Пушкин падыша сарайынын алдындагы турмушта күн өткөрүп жүрүп, падыша сарайына, сарайчы болуп, же кул болуп турууга такыр жарашыксыз, ылайыксыз экендигин билип, ал жерге бата албады. Николай, Пушкинди чөгөлөтүп койгусу келди, бирок Пушкин тизесин бүксө дагы, эч убакта башын ийген жок. Падыша муну байкап билип жүрдү, Пушкинди «жат киши, бирок ар нерсеге эптүү» деди.

Ошондой болсо да падыша Пушкиндин иштеринин далайын билген жок. Ал ошондо эле мындай деп жазган экен:

Мына аңгыча оор эшик ачылып,  
Кара тепкич толот жык-жык болуп жан,  
Жалданган эл чыгат андан ашыгып,

## Ырдалган ыр, угуп калам алыстан.

Мунун ошол жалданган элдердин түрткүлөшүп капташы, кара тепкичтен акындын ырын тыңшашы, Пушкиндин көз алдында жаңы нерсе болуп көрүнөт, чындап уккан элдер пайда болгонун сезгендей болот. Өлөрдөн жарым жыл мурун, ал өзүнүн «Эстелигин» жазат. Пушкинге поэзия милдетине токтолуп жана өзүнүн ырларын, чыгармачылык эмгегин сыноодо, кийинки жарым жылда таң каларлык көз караш туулду. Бул «эскерме» ыры форма жагынан Державиндин бир темада жазылган ырынан таасир алгандай болуп кеткен. Державин өзүнүн «Эстелигинде» эмгектерин тизмелеп өтөт, анын ою боюнча ал «эстеликке» укум-тукумуна эске калтыруу укугун бергиси келет.

Пушкин элдерден аны билүү үчүн эмнени талап кылат?

Эл сезимин ырым менен ойготтум,  
Зардан качып, эркиндикке жуттум муң.  
Келсе дедим шордуу элге бактыны,  
Сүйө карап ал, унутуп койбоссуң.

«Эстеликтин» эң акыркы саптары чоң бушаймандыкты туудурат. «...Буйругу менен кудайдын, муза тил алгыс бул венoкту сурабай туруп, ызадан коркпо. Мактоого жана ушакка тынч көңүл менен тур, жана акмак менен талашпа»<sup>1</sup>. Пушкиндин ырлары анык түшүнүктүү жана жөндүү боло баштайт, эгер биз анын ырларынан, Пушкиндин баштагы чыгармаларынын жыйынтыгын карасак, анда анын кийин таптакыр жаңы түрдөгү акындык позициясына өтүүгө чечкиндүү талап койгондугун көрөбүз. «Жакшы сезимди ойготту», «Эркиндикти таңшуу», «жабырлуу жанга ырыс чакыруу»– мына ошентип Пушкин өзүнүн өткөн шыгын баалай баштайт, «кудайдын кылганына» келечектеги шыгы үчүн жалдырайт. Пушкин ушундай жаңы жолго жүрүү менен, макоолорду шылдыңдоого, ызалантууга, ушакка, күлүүгө даяр болду, бирок ага ушул жолдо мактоонун кереги жок эле. Эми Пушкин Белинский менен жакындоого аракеттенет. Өзүнүн ак сөөк курбулары аркылуу өзүнүн «Современник» деген журналын жашыруун түрдө жиберет. Белинскийди ошол журналда иштетүүгө кантип чакыруунун жолун издейт. Пушкиндин ырларында, алда качан унутулган үндөр шаңшып чыга баштайт. «Дүйнө өкмөтү» («Улуу урмат жеңгенде») деген ыры терең граждандык жекирүү менен толгон... Пушкин феодалдык рыцарлардын убактысындагы турмуштан, эң чоң маани берип ошол убактыдагы демократия болгон дыйкандар менен өсүп бара жаткан шаардагы мещандар тарабынан рыцарь дворяндарынын талкаланышы жөнүндө драма жаза баштайт. Анын биринчи көшөгөсү гана колго алынып, жазыла баштаганы гана көрүнөт. Бирок биздин колубузга драманын бардык конспектиси жана планы гана жетти. Ал драмада анык революциячыл талаптардын жыты билинип турат. Пушкиндин материалдык абалы ого бетер татаалдана баштады. Анын Петербургда жашоосу жана аялынын падыша сарайынын алдында турушу, анын жыргалчылыкты аябай тилеши Пушкинге оор болду. Карыз ээлери анын квартирасына чейин келүүчү болду, карызыңды төлө деген кагаздарды жамгырдай жаадырышты. 1835-жылдын жазында Пушкин Петербургдан кутулуп чыгууга дагы бир жолу аракет кылып көрдү. Ал Бенкендорфко «мен акчаны куру бекер жоготуунун аягына чыккым келет, бул мени көп карызданууга жана келечекте кайырчылык болбосо да аябаган кыйынчылыкка алып барганы турат. Кыштакта үч-же төрт жыл болушум мени кайрадан Петербургда кайтуума жана таксырдын тапшырганын орундоого киришүүгө мүмкүндүк берер эле»

<sup>1</sup> Бул ыр кара сөз менен которулду.

деп жазды.

Падыша Пушкиндин бул суроосуна дагы көнбөстөн карыз иретинде отуз миң сом берип, бул акчаны айлыгынан кармалып турсун деди. Пушкин алган карыз акчасын өзүнүн чачтан көп карыздарына төлөй баштады, айлык акы Пушкиндин колуна тийбей калды. Анын бирден бир киреше табуу аракети адабият эмгегинде гана болду. Бирок ыксыз шарт, анын жанын жадаткан турмуш адатында, Пушкин такыр иштей албай койду. Ал атасына «Мында, Петербургда мен эчтеке жазбай жүрөм, акылымдан адашканча титиречү болдум» деп жазды.

Пушкин адетинче ар жылы кыштакка чыгып келип ыр жазып кетүүнү койду. 1835-жылы ал күзгү мезгилде Михайловскоеге чыгып кетти, анда бир ай туруп аялына мындай деп кат жазды: «Мен туулганы мындай жемишсиз күздү учураткан жок элем, такыр тынчпы жаза албай койдум. Ар нерсеге таасирленүү үчүн жүрөккө жагарлык капасыз тынчтык керек, мен болсом такыр тынчсызмын».

«Көптөн бери,  
Көкүрөктө ыза санаам бар,  
Көптөн бери  
Мен бир кулмун,  
Качкым бар...»

Бирок, Наталия Николаевна анын бул «качышына» таптакыр түшүнгөн да жок, аны сезген да жок. Ал кыштакта такыр тура алчу эмес. Пушкин менен жашаган бардык турмушунда Михайловскоеде же Болдинодо бир жолу да болгон эмес. Жаз чыгары менен алар эң кымбат дачага чыгып кетишчү. Петербургдун жакшы аралдарынын бири, айтор кандай да болсо эл көп жана көңүлдүү жыргал турмуш өтө турган жерди сүйүүчү. Наталия Николаевнанын ак сөөктөрдүн арасындагы жашоосундагы жетишкендиги улам бийиктеп, көтөрүлө берди. Эми аны Пушкин өзү бардык сүйүктүүлүк ширин сөзү менен нурланткан жок. Ал адамзаттан бөлүнүп чыккан адамды эстен тандыарлык сулуулугу менен бөлөк гүл тандай баштады, ал өзүнүн кабагы бүркөө кайраттуу, ишенимдүү кеңешчи жана «чыгармачы» кишисинен даам үзө баштады.

1834-жылы Петербург шаарына жаш француз Жорж Дантес келип түштү. 1830-жылы Бурбондор жеңилген июль революциясынан кийин ал Францияда кызмат кылууну каалабай, четке чыгып келген болучу. Дантес Петербургга өзүнө тааныш кызматка – гвардиялык атчандар полкунун эң чоң кызматына алдынкы офицери – кавалергарды болуп кирди. Бул ак сөөктөрдүн арасында адегенде эле белгилүү боло баштады. Бою шыңгыттай, сулуу, өзүнө өзү ишенген, көңүлдүү, чукугандай сөз тапкан киши болгон. Кайда барса ал барган жеринде кадырман конок болгон.

Пушкин Дантес менен Петербургга келери менен эле таанышып алды. Дантестин француздук чапчандыгы, анын көңүлдүүлүгү жана акылдуулугу Пушкинге жагар эле. Дантес Пушкиндин үйүнө ар дайым келип калуучу болду. Ал Пушкиндин үй-бүлөлөрү тарабынан ачык чырай менен кабыл алынуучу, ал гана эмес Пушкиндин жакын достору дагы сүйүп кабыл алуучу. Ал Карамзин, Вяземскийдикине Пушкинге кандай кадырлуу болсо, ошондой болуучу. Дантес Пушкиндин аялына ашык болуп калат, аны менен көп убактарда жолугушат. Албетте, Пушкиндин аялына да Дантес аябай жагып калат. Нысапсыз Дантес уялбастан Наталия Николаевнанын изи менен жүрдү, кайда барса ошондо барып аны менен гана бийлейт. 1836-жылдын жаз айларында көп эл катышкан бир же эки балдан кийин, Елагина аралындагы эң кооз жерден чыккан фонтанга барганда бардык элге Дантестин Пушкиндин аялы менен жүргөндүгү күбүр- шыбыр болуп таралып кетет. Пушкин бул жөнүндө Наталия Николаевнадан сурады, Дантести үйүнө киргизбей койду. Алар экөө тең сүйүшүп калган соң бири-бири менен

учурашкылары, бири бирин көргүлөрү келди. Ал үчүн эң чоң балда жана көпчүлүк чогулган жерлерде жолугушууга туура келди.

Пушкиндин башына күзгү чымын жабышкандай эң ырайымсыз «мүйүзү бар» (алданган күйөө деген мааниде) деген суук сөз жармашты. Бир чоң балда П. Ф. Долгоруков деген тармал чач, кем акыл, дардактаган акмак жаш төрө жигит Дантестин жолдошторунун кайроосу менен Пушкиндин артына жашынып тура калып анын башынан эки сөөмөйүн мүйүзгө окшотуп чыгара койду.

## ДУЭЛЬ

Чатак бат күчөдү. Пушкин аялына ишенип анын актыгынан күмөн санаган жок. Бирок Пушкинди «мүйүзү бар» деген сөз жинди кылып жибере жаздады. Элдердин баары аны ошентип аташчу болду. Андагы сөз жалаң гана Дантес жөнүндө болгон жок. Пушкин өзүнүн кур- бусу Нащокин дегенге минтип айтты: «Николай менин аялымдын артынан жүрөт, ал эртең менен ар дайым биздин үйдүн терезесинин жанынан өтөт экен. Кечинде балга барып алып Наташадан «Эмне үчүн сенин терезендин көшөгөсү ар убак тартылып турат? деп сурайт экен» дептир.

1836-жылдын 4-ноябрь күнү эртең менен Пушкин шаардык почтадан кол жазмасын тайраңдатып бузуп жазган аты жок кат алат, ал катта мындай деп жазылган:

«Улуу жигиттер, жыргал «мүйүзү барлардын» командорлору жана мыкчыгерлери өзүнүн жыйналышында, улуу магистрдин төрагалары астында жана анын урматы үчүн Д. Л. Нарышкиндин төрагалыгы боюнча «мүйүзү бар» орденин тагууга бир добуштан Александр Пушкинди шайладык, аны улуу «мүйүзү бар» орденин алып жүрүүчүлөрдүн тарыхчысынын орунбасары болсун деп көрсөттүк».

Мындай каттар Пушкиндин көп тааныштарына да келип жатты. Д. Л. Нарышкин атагы чыккан сулуу Мария Антоновна деген аялдын күйөөсү болгон. Пушкинге келген кат ошон үчүн, аны Нарышкинге теңеди. Нарышкиндин аялы Александр I менен кандай жүрсө, Пушкиндин аялы Николай менен Нарышкиндин аялы сыяктуу жүрдү деген пикирди билдирип, Пушкинди күйдүрүштү. Мына эми ал кат П. В. Долгоруков тарабынан жазылгандыгы билинди. Албетте, аны Пушкиндин өмүрүн көрө албоочу душмандардын кайрагандыгы, анын аркасында туруп алып айдактаганы, ошону менен бирге эл агартуу министри Уваровдун кайраганы көрүндү. Пушкин ал эл агартуу министрин «Лукулланын айыгышына» деген ырында мыскылдап күлгөн. Бирок эмне үчүндүр бул катты таркатууга түрткү берген Голландиянын өкүлү Геккерен бузуку жана жүзү кара анык ушакчынын бири эле. Ал Дантести өтө жакшы көрө турган, жарым жыл мурун Дантести бала кылып алып, ага өзүнүн Геккерен деген фамилиясын берген. Пушкин Геккерен сыяктуу элчини дуэлге чакырууну туура таппады да, дуэлге Дантести чакырды.

Куу какбаш Геккерендин бул окуядан эси чыкты, анын өгөй уулунун атышууга (дуэлге) чакырылышынан абдан коркту. Дантес экөө олтурду да мындан кутулууга бир айла издеп табышты. Тапкан айдалары: Дантес көптөн бери Пушкиндин аялынын синдисси Екатерина Гончарованы абдан сүйүп калган деп айтышмак болушту. Жогорудагы коркунучтуу балакеттен кутулуу үчүн мындай айла кылышты, Геккерен Пушкинге барып Дантес Наталия Николаевна менен жүргөн жок, анын синдисси менен жүрдү жана аны аялдыкка алууга даяр экен деди. Пушкин атышууга (дуэлге) кылган чакырыгын кайра алды. 1837-жылдын 10-январында Гончарова Е. менен Дантестин тою өттү. Ошентип, Дантес Пушкиндин бажасы болуп калды. Дантес Пушкинди тоюна чакырды, бирок Пушкин анын суроосун кабыл алган жок. Келген кишиден мен аны менен эч кандай мамиле кылбайм деп айтып жиберди.

Дантес менен Пушкиндин аялы ак сөөктөрдүн чоң балында учурашып жүрүштү. Дантес мурункудан бетер Наталия Николаевна менен жүрүүчү болду, бул иште өзүнүн карабеттүүлүгүн ого бетер күчөтө баштады. Пушкин буга жаны чыгып кете жаздап ачууланып жүрдү. Дантес Пушкиндин көзүнчө да Наталия Николаевна менен жүрө берүүчү болду. Аны айрыкча сүйүү менен алып жүрдү.

Бул кордуктуу абалга Пушкин жинди болуп кете жаздады. 1837-жылы 26-январда ал Геккеренге карай жазылган шылдыңдоо катты жиберди.

Бул каттан кийин дуэлге (атышууга) чакыруу чындап күчөдү. Пушкиндин максаты да ошол эле, башаламан болгон турмуштан чыгууга мындан башка эч арга калган эмес. Геккерен, Дантес менен акылдашып, Дантес Пушкиндин атышууга кылган чакырыгын кабыл алды. Пушкин муну билип тынчый түштү.

Эртеси Пушкин эң эрте ойгонду, кечегидей эле көңүлдүү жана сергек, сабырлуу болучу. Чайын ичип болуп жазууга киришти. Аңгыча Дантестин секунданты Аршиактан кат келди. Ал Пушкинден Пушкиндин секундантын кеңешүүгө келүүн чакырыптыр.

Пушкин секундант издөөгө чыгып кетти. Пантелеймон көчөсүнөн бара жатып, кокустан өзүнүн лицейде бирге окуган теңтушу инженер аскеринин полковнигинин жардамчысы К. К. Данзас дегенди таап алды, аны өзүнө секундант болуусун сурады. Данзас мен буга ар убакта даярмын деп жооп берди. Данзас Аршиактыкына жөнөп кетти, ал экөө бирге олтурушуп дуэлдин жолун иштеп чыгышты. Данзас Пушкинге дуэлдин эрежеси жазылган кагазды алып келип берди. Пушкин аны окуган да жок, бардыгын кабыл алам деди да Данзасты пистолет сатып алууга жиберди. Өзү эң көңүлдүү олтурду да «Современник» деген журналды текшерди. Ишимованын «Балдар үчүн Россиянын тарыхы» деген китепчесин окуп олтурду.

Көрсөтүлгөн саатта Данзас менен бирге чанага олтурушту да дайындалган атышуу жайга жөнөштү. Атышуу жайы кара жээктеги комендант дачасында дайындалган. Пушкин жана анын душманы болгон Дантес экөө тең бир убактыда келишти. Калың дарактын арасына киришти да, ачык жерден ыңгайлуу орун издешти. Жердин бети аппак кар эле. Эки секундант жана Дантес атышчу жердин карын тапташты, атыша турган экөөнүн жайын ыңтайлашты. Пушкин аюунун терисинен кылган ичигин чүмкөнүп эң сүрдүү жана чыдамсыздык менен атышчу мезгилди күтүп олтурду. Секунданттар атышчу жерди камдап эсептеп жатышты, атышчу жерди эчтеке менен белгилешпей тондорун чечип гана белги кылып коюшту. Экөө тең тапанчаларын октошту.

Пушкин чыдамсыздык менен:

– Кана эми? Бүттүңөрбү? – деп сурады.

Бардыгы даяр болду. Экөөңө тең тапанча берилди. Данзас башындагы калпагын алып, бир шилтеп атышууга белги берди.

Пушкин чекке басып келди, тура калды да тапанчасын октой баштады. Дал ошол кезде Дантес өзүнүн ата турган чегине келе жатып бир кадам жетпестен туруп Пушкинди атып жиберди. Пушкин көмкөрөсүнөн түшүп кыймылсыз жатып калды. Секунданттар жана Дантес Пушкинге карай чуркашты. Пушкин чочугандай башын көтөрүп алды да, мындай деп айтты:

– Токтогула! Мен атууга күчүмдүн жетерин сезип турам.

Дантес кайрадан ордуна барды да бир жак бөйрөгүн бери каратып, көкүрөгүн оң колу менен басып карап турду. Пушкин тизелеп акырындап турду да, бир колу менен жерди таянып мээлей баштады. Көпкө чейин шыкаалады. Бир убакта атты. Дантес жыгылып түштү, колундагы тапанчасын ыргытып жиберди да:

– Баракелде! – деп кыйкырды.

Дагы эси ооп карга жыгылды. Дантес октун жаңырыгынан чочуп жыгылган экен, ок анын колунун этин жырып, шымынын топчусуна тийген экен, ошол топчу анын жанын

сактап калыптыр.

Кичине эсине келгенден кийин Пушкин Аршиактан:

– Өлдүбү ал? – деп сурады.

– Жок, сиз аны жарадар кылдыңыз.

– Таң каларлык иш, мен аны өлтүрдүм деп сүйүндүм эле, мен эми жок... андай эмес экенин билип олтурам. Мейли, баары бир экөөбүз тең айыгып алып дагы кайрадан баштайбыз,– деди Пушкин.

Секунданттар бардыгы жабылышып Пушкинди чанага олтургузушту. Комендант дачасында кандай бир кокус болуп калбасын деп Геккерендин белендеген жумшак арабасы бар экен, Дантес менен Аршиак Данзаска бул жумшак арабага Пушкинди түшүрүп алып кетүүнү сунуш кылышты. Данзас муну кабыл алды. Пушкинге кимдин арабасы экенин айтпастан аны олтургузуп алып шаарга жүрүп кетти.

Наталия Николаевна болсо жаңы гана тамашадан кайткан, синдисси Александрина менен Пушкиндин түшкү тамакка келүүсүн күтүп олтурушкан экен. Бир убакта үнсүз-сөзсүз Данзас кирип келди. Алардын көңүлүн эптеп жайгаруу үчүн Пушкин азыр эле Дантес менен атышып, жарадар болду, коркунучтуу эмес, жарасы жеңил гана деди. Наталия Николаевна оозгу үйгө ыргып чыкты. Пушкинди ошол жерге көтөрүп келишкен. Аялы катуу бакырып эсинен танды. Пушкинди өзүнүн кабинетиндеги мамыкка жаткызышты. Аялы чыдамсыздык менен ыйлап, Пушкиндин үстүнө киргиси келди. Бирок Пушкин катуу үн менен «Кирбе!» деп кыйкырды. Ал аялын коркунучтуу жарасын көрбөсүн деди, чечиндирип жаткызгандан кийин гана аялын чакыртты:

Доктурлар биринин артынан бири келип жатышты. Пушкиндин курбулары Жуковский, Плетнев, Вяземский А. Тургеневдер келишти.

## ӨЛҮМ ТӨШӨГҮНДӨ

Пушкин абдан кыйналды, бирок аялы жөнүндө улам-улам сурап жатты.

– Байкуш аял, эч күнөөсүз чыдап турат, жана дагы мыкаачы адамдардын терс пикирлерине мындан ары да чыдайтко,– деп жатты.

Аялына:

– Сен менин өлүмүм үчүн өзүңдү жемелеп азапка салба, бул жалгыз гана мага тиешелүү,– деп айтты.

Арендт деген хирург аркылуу ал падышага Данзастын дуэлге катышкандыгын изилдебөө жөнүндөгү тилегин айтты. Данзас Пушкиндин жанынан кеткен жок. Ал Пушкиндин кегин алууга Дантести дуэлге чакыра тургандыгын айтты. Пушкин кабагын чытыды да:

– Жок, жок! Тынчтык! тынчтык!

Анын эң акыркы айлардагы чыдамсыздык менен кайнаган ачуусу, анын ичин жандырган ызасы эми жок болду. Ал тынчтана түштү, дүйнөдө жашоо жөнүндө аз ойлоду. Кээ бир курбуларынын арасында «Пушкин өлүмдү издеди, өзүнүн эч бир чыга албай турган жолуна арга издеп тапты, ал бул үчүн кубанат» деген ой болду.

Ок Пушкиндин курсагына тийген эле, тийген ок анын кабыргаларын кыйратып кеткен. Кабыргалары майдаланып ичегилерине жабышкан. Мындай кокустук ичегилерге толук тынчтык берүү үчүн апийим берүүнү тилейт. Эч кандай түшүнүксүз себеп менен хирург Арендт ага клизма коюптур. Анын ок тийген жери ого бетер ырбап кетти. Пушкиндин көзү алайып жапайы көз сыяктуу болду. Көзү чанагынан чыгып кетти. Бетинен муздак тер акты, колу муздай баштады.

Эсинен адашкандай үйдүн ичин жаңырта кыйкырды, туугандарынын баары коркту.

Пушкиндин жанында туруп коркуп кеткен камердинер Данзасты карап, Пушкин кат

жазчу яшигин сууруп берип чыгып кеткиле деп жатат деди. Анда Пушкиндин тапанчасы бар экен. Данзас Пушкиндин колунан тапанчасын сууруп алууга тырышты, Пушкин ага көрсөтпөй жуурканынын алдына ката баштаган эле, тапанчасын акырын алып койду. Пушкин өтө кыйналгандыктан өзүн-өзү аткысы келип ошенткенин мойнуна алып айтты. Эртең менен анын жарасынын ооруганы басаңдай түштү. Пушкин эсин жыйды. Пушкин өлөр өлгөнгө чейин кыйналгандыгын билгизбөөгө тырышты.

Пушкиндин үйүнүн крыльцосунда элдердин толкуну көбөйүп кетти. Бирин бири түртүшүп быкшып турган жан. Анын тааныштары болсун, тааныш эместери болсун Пушкиндин айыгышын, сыртка чыгышын тилешти. Улам-улам: Пушкин эмне болду? Жакшы болдубу? Үмүт барбы? – деп сурап жатышты.

Элдердин толкуну Пушкиндин турчу көчөсүнүн башынан аягына чейин толуп кетти, элдер анын крыльцосуна батаар эмес. Бирок жыргал турмушта жашоочу ак сөөктөрдөн бул жерде бирөө да жок.

Барган сайын Пушкиндин алы кетип, өлүм жакындай баштады, ал өзүнүн өлөрүн билип алдын алып айтып жатты. Достору Пушкинге:

– Биз сенден үмүт күтөбүз, кайгырбачы, Пушкин,– дешти.

Пушкин:

– Жок, менин жашоочу жерим бул эмес, мен өлөм, көрүнүп турбайбы, ушундай эле болуу керек,– дейт.

Ошол жылдын 29-январынын түш ченинде Пушкин күзгү сурады, өзүн каранды да колун бир шилтеп алды. Жүрөгүнүн кагышы акырындай баштады, бир аздан кийин таптакыр тынды. Колу муздай баштады. Дем алуу акырындай берди. Мына анын эң акыркы дем алуусу. Анын өмүрү өчтү. Пушкинди көрүүгө келген ошол заманда жашаган элдердин баары эң улуу, акылдуу акын Пушкиндин өлүм түсү кирген бетине терең кайгы, улуу күйүт менен карашат.

## ПУШКИНДИ КӨМҮҮ

Пушкин өлгөн үйдүн жанындагы Мойка суусунун жээгине кандайдыр болгон окуя сезилгендей анда элдердин тобу быкы-быкы кайнайт, мындан мурун болбогон бир окуянын кездешкенин көрсөткөндөй болот. Күзгү суунун киргениндей суунун күчтүү толкунундай элдер да Пушкиндин табыты менен коштошууга каптап келип жатышты. Болжолдоп айтканда Пушкин менен эң акыркы жолу коштошууга келгендер отуз миңден элүү миңге жеткендей болду. Шаардын бардык жагынан арабага түшүп алып Мойка суусуна карай бет алып каптап кетип жатышты. Арабакч жалдагандар «Пушкинге алпар» деп коюп эле жөнөй беришти.

Пушкиндин табытына келген элдердин ичинде дворяндардын жогорку баскычынын кишилеринен бирөө да жок эле. Табытын карай окуучулар, эркин кесиптеги адамдар, төмөнкү даражадагы чиновниктер, «улут коммерсанттары» толуп кетишти. Жаңыдан радикалдык майда байчыл катмарынан чыккан «разночинец» деген наамга көчкөндөр келишти. Пушкинди көмүү мезгилинде разночинецтер коомдук аренага биринчи жолу чыгышты, өздөрүн элге коомдук күч катарында таанытышты.

Эң соңку жылдары Пушкин аянычтуу жалгыздыкта жашаган. Коомдон турмуш жагынан, маданияттан, адабияттан бөлүнүп өзүнчө жеке калган. «Жалгыз жаша» деп эң күйүт менен өзүнчө күнгүрөй турган Пушкин өзү кыйналып өлгөн курчоонун тушунда канча миңдеген өзүнүн жалындуу чыныгы досторунун бар экендигине күмөн санаган эмес. Пушкиндин тирүүсүндө иштин жайы менен тааныштыгы жок достору далай иши үчүн аны кечиришпей коё алышар эле, бирок Пушкиндин өлүмү аларды Пушкиндин эң улуу жана эң керектүү, тендешти жок кымбат баасын эске алууга аргасыз кылды. Алар

катуу жана чечкиндүү түрдө сөз менен эмес өздөрүнүн бардык аракеттери менен «Пушкин биздики» деп айтышты.

Күтүлбөгөн мезгилде, ошол кезде дайынсыз дээрлик болгон Лермонтовдун адамдын жүрөгүнө барып тиерлик эң жагымдуу ыры чыга түштү, анын акындыгынын оттой күйгөн талабы көрүнө түштү. Анын ырлары бир заматта эле, күтүлбөгөн мөөнөттүн ичинде элдерге таралып кетти, аны жазып алышып Лермонтовдун артынан кайталашып айтып жатышты.

Тактаны ээлеп суктанган  
 Каргашалуу желдеттер.  
 Өнөр, даңка тиш салган  
 Силерсиңер жоопкер.  
 Үндөбөөгө умтулган  
 Чындыкты да, сотту да  
 Кудай соту дагы бар,  
 Бузуктарга дагы да,  
 Каардуу сот кармаса,  
 Ошондо эске келесиң.  
 Бекер кылган экен деп,  
 Моюн сунуп көнөрсүң.  
 Ишиң арам, кара кол,  
 Акын канын жуубассың.  
 Нагыз калыс, адилдик,  
 Сен жумшактык кылбассың.

Элдердин жанар тоодой атылып чыккан, мындагы күнөм саноо талабы, Николайдын жүрөгүн шуулдатып эсин чыгарды. Эң мурда ал Пушкиндин өлүмүнө таба кылгандай, Дантестин жеңишин кубаттады. Төмөндөн чыккан элдердин түрткүсү Николайга жөнөкөй чыгармасынын падыша сарайынын алдындагы чиновник даражасына жетпеген, камер-юнкердин өлгөндүгү эмес, өлкөдө жашаган элдердин кең талабы менен кымбат баалануучу мол акылдуу адамдын өлгөндүгү эми сезилди.

Кандай да болсо Николайга чыккан окуяга жараша башкача айла табууга туура келди. Ал «Бизге да Пушкиндин өлүмү улуттун улуу жоготуусу болуп олтурат» деди.

Солдаттар Дантес жөнүндө арыз беришти, ал чет элдик киши болгондуктан Россиядан куулуп чыкты. Геккеренди болсо өз өкмөтү кайра чакыртып алышты.

Экинчи жагынан Николай элдердин нааразылыгынан коркуп, чыккан нааразылык чуунун жолун тосууга аракеттенди. Газеталарга Пушкиндин өлүмү жөнүндө өтө жайбаракаттык жана этияттыкты сактоо буйругу берилди. Бир газет «Биздин поэзиябыздын күнү батты» деп жазгандыгы үчүн, дагы «Пушкин өз улуу ишинин ортосунда өлдү» деп жазып чыккандыгы үчүн сөгүш алды. Пушкин турган үйдүн жанында жашоочулардын үйлөрүнө согуш кызматкерлери турушуп, Пушкиндин үйүнүн алдына тыңчылар толуп кетти. 30-январдан 31-январга караган түндө Пушкиндин сөөгүн алып чыгарда Пушкиндин өлүгүнө жыйналган элдер үй-үйлөрүнө тарай баштагандан кийин жандармдар (булардын башчысы генерал Дубельт) пайда болду. Дубельт жандармерия корпусунун начальниги эле. Өлүктүн башында Пушкиндин эң жакын курбулары гана олтурушкан. Алар Пушкиндин өлүгүн көмүүнү эртеңкиге белгилеген, Исакевский соборуна эмес, Конюшенный чиркөөсүнө карай алып жөнөдү. Пушкиндин күнөөсүн кечирүүнү тилеп ырдап жаткан убакта чиркөөнүн тегерегине полиция эч кимди кийирбей катарлашып туруп алып, чиркөөгө атайы билет менен чакырылгандар гана киргизилди. Чиркөөнүн ичинде аза ырын ырдашты.

Пушкиндин өлүгүн чиркөөнүн подвалына (алдына) таштап коюшту.

2-февралдан 3-февралга өтө турган түндө, түн жарымында чиркөөдөн үстү чүмкөлгөн эки араба чыга жөнөдү. Бир арабада жандарм офицери отурган, экинчи арабада Пушкиндин курбусу А. Л. Тургенев отурган. Ага Пушкиндин денесин Пушкиндин кыштагы Михайловскоеден көп алыста эмес. Псковский губерниясына чейин узатууну тапшырышкан. Өлүктү алып чыгышты да аттарды бардык алынча даркырата айдатышып сабалаткан бойдон жүрүп кетишти. Псковскийдин губернаторуна, падыша тарабынан эле күн мурунтан өлүк барары менен эч кандай урматтап өлүккө жолугуу, бир сөз менен айтканда эч кандай салтанаттуу үрп-адатты колдонуу болбосун – мунун алдын алып тыюу салгыла деген эң катуу буйрук берилген.

Пушкиндин өлүгү салынган араба ак кар каптаган түз талаа менен зымырап жүрүп олтурду, араба түндүр-күндүр эч тынымсыз катуу айдалды. Айыптуу кара бет митаамдар, өздөрүнүн кара иштерин эч кимге көрсөтпөй жок кылууга тырышкандай болду.

Постто токтой турган станциянын бирөөндө бир профессордун аялы келип токтогон, ал аял жандармдын көзү аландап бирдемеден качкандыгын, арабакечти шаштырып арабаны эч кимге көрсөтпөй батыраак кат деп буюрганын көрүп турган. Ал арабанын үстүнө саман салынган, анын арасынан өлүктүн табыты чыгып турат. Ал аял арабаны карап турган бир кишиден: бул эмнеси? – деп сураган.

– Муну ким билсин, көрбөйсүңбү, Пушкин деген бир немени өлтүрүп коюшуптур, аны саман салган почта арабасына салып алышып тызылдатып айдап келе жатышат, кудай өзү кечирсин, иттин өлүгү да мындай болбос! – дептир.

Мына, өкүмдү Николай кармап турган Россияда орус элинин улуу акыны ушундайча көмүлгөн!

\*\*\*

Пушкиндин өлгөнүнө жүз жыл толду, аны кор кылган, ууланткан жана өлтүргөн самодержавие (эски өкмөт) кулап түштү. Төмөнкү катардагы элдер, өмүр бою жакшы турмуш көрбөй куураган, арыган эл үстөмдүккө жетишип, эмгекчи элди эзип, бекер эмгектен пайдаланган кан ичерлер, залымдер өз доору менен кошо алда качан кыйрашкан. Ал кездеги тарых, сахна кара беттик кыйкырыктар менен толгон кезде Пушкинди тескерисинче баалап «улуу өнөр бүттү, муну алып жүргөн Пушкин биротоло жашырылды» деп келжирегендердин эми жыты да калбай калды.

– Акырында эмне болуп чыкты?

Бул убактарда Пушкин эң кайгылуу, жалгыздыкта олтуруп мындай деп жазган:

Сен өзүңө мыкты сот  
Эмгегине баа берген.  
Сен бир тынбас сүрөтчү  
Улам алга дегдеген.  
«Болду» десең өзүң бил,  
Топ элге бер кордосун.  
Күйгөн отко түкүрүп,  
Чидер салып торгосун.

Пушкиндин түзгөн түркүгү кебелбейт. Ал ар дайым бекем жана кайраттуу турат, Пушкинди сүйүү ар жыл сайын өсүп бара жатат. Совет өлкөсүндө жашаган, эркиндик таңына жеткен элдер Пушкинди эң улуу акын катарында билип баалашат! Пушкин сыяктуу гений акындын сөздөрүн, өздөрүнүн жаңыдан башталган адабияттарына

пайдаланышат, анын сөзүн үйрөнүп өздөрүнүн адабияттарын жана тилин байытышат. Пушкиндин кылымдар бою өлбөй турган сөзү менен өз тилдеринде ырдашат. Анын ушул убакка чейин революциячыл пикирин жоготпогон өлбөй турган ырлары адамкерчиликтин чын бактысы үчүн күрөшүүгө чакырат. Пушкин баарыга эң керектүү, эң кымбат болуп калды.

Бизге анын акындыгы, дайрадай чалкыган таланты кымбат! Анын жүрөктү эриткич сөздөрү, ойлогон оюнду чыгара турган ою, кубанычка, сулуулукка пайдалана турган турмушка сиңген, адамкерчиликтин эң жогорку маданиятына ээ болгон ырлары, теңдеши жок музыкалуу сөздөрү, сөзүнүн эң жөнөкөй татыктуулугу биз үчүн эң кымбат жана керек.

Пушкин эңсеген элдердин эркиндиги бүгүн колдоруна тийип мээнет тарткан эл азыр эң кең сонун жолго чыкты. Пушкиндин ырлары миллиондоп чыгып жатат, ошол замат миллиондогон элдерге тарап жатат. Биздин окуучуларыбыз ошончолук көп. Анын ырлары биздин элге, кумдуу чөлгө бир чака суу куйсаң ал канчалык бат сиңсе, анын ырлары да ошончолук бат тарайт. Аны элдин бардыгы билет. Бүгүнкү күндө Советтер Союзундагы өткөн замандагы эң артта калган элдердин тилине да которулуп, ошол тилдерде ырдалат. Пушкиндин бир убактагы:

Улуу оруска даңк кабары таралып,  
Алар мени бардык тилде аташат.  
Фин, славян, тунгус балдары,  
Түздө калмак, башкалар да жатташат –

деп ырдап, жүгүрткөн санаасы толук чындыкка же- тишти.

## ТҮШҮНҮКТӨР

«Балдар». Алыкул Осмонов 1935–36-жылдар аралыгында орус жана башка боордош элдердин адабият устаттарынын чыгармаларынан которо баштайт. Аталган ыр акындын биринчи котормосу. Ырдын автору – ингуш акыны Х. Б. Муталиев, ыр орусчасынан которулган (1935). Биринчи жолу «Таңдагы ырлар» жыйнагында жарыяланат. Ушул жыйнак боюнча алынды.

«Тоо кызы». Х. Б. Муталиевден. Биринчи жолу «Жылдыздуу жаштык» (1937) жыйнагына киргизилген. Мында ушул жыйнак боюнча берилди.

«Ишен». Х. Б. Муталиевден. Биринчи жолу «Жылдыздуу жаштык» жыйнагына киргизилген. Ушул жыйнак боюнча берилди.

«Жаштыгыма», «Күзгү таң». Х. Б. Муталиевден. Биринчи жолу «Жылдыздуу жаштык» (1937) жыйнагында басылган. Ушул жыйнак боюнча алынды.

«Кытайдагы энеме». (Кыздын каты). Дунган акыны Я. Шивазадан. Биринчи жолу «Таңдагы ырлар» жыйнагында басылган. Ушул жыйнак боюнча берилди.

«Эне». Испан жазуучусу Я. Фиртаненден. Алыкул Осмонов Адалистин орусча котормосунан кыргызчалаштырган. Котормо адегенде «Жылдыздуу жаштык» ырлар жыйнагында басылган. Ушул басылышынан алынып берилди.

«Көңүлдүү балдардын маршы». Лебедев-Кумачтан. «Жылдыздуу жаштык» жыйнагында басылган. Аталган ыр белгилүү обону менен кыргыз жаштарынын сүйүп аткаруучу ыр репертуарына кирген.

«Чапаевчылардын ыры». Михаил Голодныйдан. «Жылдыздуу жаштык» ырлар жыйнагынан алынды.

«Кышкы кеч». Орустун улуу акыны А. С. Пушкинден. Акындын кол жазмаларына караганда бул ырды адеп калем шилтеген жылдарында которуп, анчалык болбой калгандыктан жарыкка чыгарбай койсо керек Кийин (1936) которуп, көңүлүнө толгондо жарыкка чыгарат. «Жылдыздуу жаштык» жыйнагы боюнча алынды.

«Бир гүл». А. С. Пушкиндин «Цветок» деген ырынын эркин котормосу. Пушкинде. да 16 сап ыр, Алыкулда да 16 сап. «Жылдыздуу жаштык» ырлар жыйнагы боюнча алынды.

«Поп жана анын кызматчысы Балда жөнүндө жомок». А. С. Пушкинден. Бул жомок Кырмамбас тарабынан 1937-жылы өзүнчө китепче болуп чыгарылган. Ошол китепче боюнча киргизилди.

«Деңизге сүзүү», «Гейнеден». Бул ырлар «Чолпонстан» ырлар жыйнагынан алынды.

«Жалгыздык». М. Ю. Лермонтовдон. Биринчи жолу «Чолпонстан» ырлар жыйнагына басылып чыккан. Ушул жыйнак боюнча алынды.

«Туткун». М. Ю. Лермонтовдон. Биринчи жолу «Ленинчил жаш» газетасынын 1939-жыл, 24-сентябрдагы санында жарыяланган. Бул китепке ошол газета боюнча берилди.

«Жел кеме». М. Ю. Лермонтовдон. Котормо «Кызыл Кыргызстан» газетасынын 1939-жыл, 28-сентябрдагы санында басылган. Ошо боюнча алынды.

«Кош бол, кайран Россия». М. Ю. Лермонтовдон. Алыкул бул ырды эркин которгон. Ыр «Кызыл Кыргызстан» газетасына 1939-жыл, 15-октябрдагы санына жарыяланган. Мында ошол газета боюнча берилди.

«Арча». М. Ю. Лермонтовдун «Сосна» деген ырынын эркин котормосу. Бул котормо биринчи жолу «Ленинчил жаш» газетасында 1939-жыл, 24-сентябрдагы санында жарыяланган. Экинчи жолу «Кызыл Кыргызстан», газетасы 1939-жыл 15-октябрдагы санына басылат. Мында акыркы басылышын алдык.

«Качкын». М. Ю. Лермонтовдун «Беглец» («Горская легенда») деген чыгармасынын котормосу. Бул котормо «Советтик адабият жана искусство» журналынын 1941-жыл, июль айы, № 7 санында басылып чыккан. Мында ушул журнал боюнча берилди.

«Сегизинчи гвардиялык дивизия» деген ырлар жыйнагы А. Осмонов тарабынан түзүлгөн. Мындагы «Жыйырма сегиз», «Бет ачар», «Комсомол», «Гвардиячылардын өлүмү», «Осуят», «Гвардия ыры», «Кат», «Салют», «Жыйынтык» деген ырларды Михаил Светловдон которгон. Бул жыйнакка А. Үсөнбаев, Ж. Бөкөмбаев, А. Токомбаев, А. Токтомушев, С. Шимеев, К. Акаев, Т. Үмөталиев, М. Элебаев, С. Абдыкеримова жана орус жазуучусу Михаил Светловдун Улуу Ата мекендик согуштагы жыйырма сегиз баатырга арнап жазган ырлары киргизилген.

«Бака менен өзүз», «Жаян, аккуу, чаян», «Түлкү менен жүзүм». Орус элинин атактуу тамсилчиси И. А. Крыловдон. Крыловдун тамсилдерин Алыкул кыргыз тилине акындардан биринчи болуп которгон десек жаңылышпайбыз. Биринчи жолу «Чолпонстан» (1936) жыйнагына чыгат. Алыкулдун бул котормолору көптөн бери хрестоматияларга, окуу китептерине киргизилип, кыргыз китеп окуучуларынын сүйүп окуган тамсилдеринен болуп калды. «Чолпонстан» жыйнагынан алынды.

«Кандек», «Карга менен түлкү», «Жемиштүү бак түбүн казган чочко», «Маймыл менен көз айнек», «Карышкыр менен туруна», «Квартет», «Күзгү менен маймыл» И. А. Крыловдон. Аталган котормолор биринчи жолу «Чолпонстан» (1936) жыйнагында, кийин «Тамсилдер» (1938) жыйнагында басылып чыккан. Мында акыркы басылышы боюнча берилди.

«Балык менен мышык», «Карышкыр менен мышык» И. А. Крыловдун «Рыба и кот», «Волк и кот» деген тамсилдеринин эркин котормосу. Адегенде «Чолпонстан» ырлар жыйнагында, кийин мектеп хрестоматияларында, «Тамсилдер» деген жыйнакчада басылган. Мында акыркы басылышы («Тамсилдер») боюнча алынды.

«Булбул менен эшек». И. А. Крыловдун «Осел и соловей» деген тамсилдин котормосу. Бул котормону Алыкул өз кол жазмасында Абайдан деп көрсөтөт. Абайдын котормосунан пайдаланган болуш керек. Мектеп хрестоматиясында, «Тамсилдер» жыйнакчасында басылган. Акыркы басылышы боюнча алынды.

«Эшек». Казактын улуу акыны Абайдын котормосу боюнча кыргызчага которгон. Бул тамсил көлөмү жагынан да бири бирине шайкеш келишип турат. Биринчи жолу «Тамсилдер» жыйнагына басылган, ушул басылышынан алдык.

«Кап тешер чычкан менен ар чычкан» И. А. Крыловдон. Биринчи жолу «Тамсилдер» жыйнагына басылат. Ушул жыйнак боюнча алынды.

«Карышкыр менен козу», «Короз менен күкүк», «Чегиртке менен кумурска», «Кара чыйырчык». И. А. Крыловдун бул тамсилдеринин котормосу. «Чолпонстан» ырлар жыйнагына, кийин «Тамсилдер» жыйнагына басылып чыккан. «Тамсилдер» жыйнагы боюнча алынды. «Чал менен ажал», «Эки чымын», «Соттуу болгон балык» И. А. Крыловдун тамсилдеринин котормолору. «Тамсилдер» жыйнагы боюнча басылды.

«Жалкоолор жана мышык», «Санамай», «Төрт жак», «Сүрөтчү бала, же сүрөтчү кыз жөнүндө», «Бир бала» деген ырларды мектеп балдары үчүн С. Маршактан которгон. Өзүнчө китепче болуп (Кырмамбас. Фрунзе – Казан, 1937-жылы) басылып чыккан. Ушул басылышынан алынды.

«Өрт». С. Маршактан которгон. Өзүнчө китепче болуп чыккан. (Кырмамбас, Фрунзе – Казан, 1938-жыл). Ушул чыгышынан алынды.

«Федоринанын шору». К. Чуковскийден которгон. Бул да өзүнчө китепче болуп (Кырмамбас, Фрунзе – Казан, 1938-жылы) басмадан чыккан. Ушул китепче боюнча алынды.

«Он экинчи түн». В. Шекспирдин бул чыгармасын 1942-жылы которгон. 1947-жылы экинчи ирет оңдоп чыккан. Кыргызстан мамлекеттик драма театрынын сахнасында бир катар ийгиликтер менен коюлуп келген. Басма бетинде биринчи жолу чыгышы. Кыргыз ССР Маданият Министерствосунун кол жазмалар фондусунан алынды.

«Отелло». Вильям Шекспирдин трагедиялык драмасын 1948-жылдан баштап которуп,

1949-жылы Кырмамбас тарабынан өзүнчө китеп болуп чыккан. Бул драма Кыргызстан Мамлекеттик драм театрынын сахнасында бир катар жылдар бою чоң ийгиликтер менен коюлуп келди. Жыйнакка жогорку китеби боюнча алынып киргизилди.

«*Евгений Онегин*». А. С. Пушкиндин ыр менен жазылган романынын толук котормосу 1948-жылы өзүнчө китеп болуп чыккан.

«*Лайли менен Мажнун*». Улуу гуманист Алишер Навоини «Лайли менен Мажнун» поэмасы 1948-жылы Кырмамбас тарабынан жарыкка чыккан. Бул коллективдүү котормо болучу. Ага Осмонов XIII–XIX–XX–XXI–XXII–XXVI главаларын которуп кийирген.

Жарыкка чыккан главалары менен кол жазмаларын салыштырганда 1948-жылкы китептеги Алыкулдун, котормосунан XX главанын 86–90–121–126–133–134-куплеттер, XXI главадан 15–64–72–73–74-куплеттер кирбей калган. Муну котормочунун кол жазмасы) нан алып киргизилди. Инв. № 1766. АН. Кирг. ССР. Кол жазма фондусу.

«*Хосров менен Ширин*». Алыкул Осмонов азербайжан элинин XII кылымда жашаган улуу акыны Низамиден которгон. Котормо аякталбаган. Поэмадагы «Начало рассказа» («Аңгеменин башталышы») деген главадан баштап которгон болуш керек. Бирок, академиянын кол жазма фондусуна өткөзүлгөн Алыкулдун кол жазмасында катар номеринен (1-ден 22-бетке чейин) кол жазма жоголуп) кеткен. «Хосров менен Ширинге айтылган мактоолор» деген темага чейин которуп, калганына үлгүрө албай калган. Жарыкка биринчи жолу чыгышы. Кол жазма боюнча алынды. Инв. № 1771.

«*Жолборс терисин кийген баатырдан*» үзүндүлөр. Улуу акын Шота Руставелишш бул поэмасын которууда А. Осмонов өтө берилип иштегендигине өзүнүн алгачкы сүйүүсү себепкер болгонун эскерет. Бул жөнүндө акын өзүнүн «Жазуучулук баянында» мындай деп жазат: «1938-жылдын май айынан баштап, ушул поэманы которууга кириштим. Ушул айда мен өз өмүрүмдө биринчи сүйгөн Айдай Жигиталиева деген кыз менен ажырашкан болчумун. Анын себеби эмне экенин ушул күнгө чейин билбейм. Өз ичимден: «Бул күйүттү ыр менен басуу керек жана өзүмдү таанытуум керек» деп коём да, бардык намысым менен иштейм. Поэмадан ажырай албайм, көп убактарда таң атканга чейин олтурам. Окуйм, котором, таң калам, кубанам!... Дүйнөдө мен гана бактылуумун деп ойлойм».

Орусча котормосу менен кыргызча котормосунун ортосунда чоң айырма бар, бирок ошондой болсо да поэманын мааниси өзгөрбөйт. Ал так, толук көркөм. Анын себеби, акын поэманын орусчаланган көркөм котормосуна гана таянбастан, ал поэманын сөзмө-сөз котормосунан да пайдаланган.

«*Жолборс терисин кийген баатыр*» котормолорунун ичинде көлөмдүү болгондуктан бул китепке аны толугу менен киргизүүгө мүмкүн болбоду. Тек мүнөздүү гана жеринен бир аз үзүндүлөр берүүгө аракеттендик. Бул поэма буга дейре үч жолу өзүнчө китеп болуп толук басылганы эске алынды.

«*Пушкиндин турмушу*». В. Вересаевдин «Пушкиндин турмушу» деген китебин А. Осмонов которгон. 1937-жылы басылып чыккан. Жыйнакка ошол китеп боюнча алынды.

## МАЗМУНУ

Х. Б. МУТАШЕВ .....	4
БАЛДАР .....	4
ТОО КЫЗЫ .....	4
ИШЕН .....	5
ЖАШТЫГЫМА .....	6
Я. ШИВАЗА .....	7
КЫТАЙДАГЫ ЭНЕМЕ .....	7
Я. ФИРТАНЕН .....	8
ЭНЕ .....	8
ЛЕБЕДЕВ-КУМАЧ .....	9
КӨНҮЛДҮҮ БАЛДАРДЫН МАРШЫ .....	9
ГЕНРИХ ГЕЙНЕ .....	14
ДЕҢИЗГЕ СҮЗҮҮ .....	14
ГЕЙНЕДЕН .....	14
М. Ю. ЛЕРМОНТОВ .....	16
ЖАЛГЫЗДЫК .....	16
ТУТКУН .....	16
ЖЕЛ КЕМЕ .....	17
КОШ БОЛ КАЙРАН РОССИЯ .....	17
АРЧА .....	17
КАЧКЫН .....	17
М. СВЕТЛОВ .....	21
ЖЫЙЫРМА СЕГИЗ .....	21
КОМСОМОЛ .....	22
ГВАРДИЯЧЫЛАРДЫН ӨЛҮМҮ .....	22
ОСУЯТ .....	23
ГВАРДИЯ ЫРЫ .....	25
КАТ .....	25
САЛЮТ .....	26
ЖЫЙЫНТЫК .....	27
И. А. КРЫЛОВ .....	28
БАКА МЕНЕН ӨГҮЗ .....	28
ЖАЯН, АККУУ, ЧАЯН .....	29
ТҮЛКҮ МЕНЕН ЖҮЗҮМ .....	29
КАНДЕК .....	29
КАРГА МЕНЕН ТҮЛКҮ .....	30
ЖЕМИШТҮҮ БАК ТҮБҮН КАЗГАН ЧОЧКО .....	31
МАЙМЫЛ МЕНЕН КӨЗ АЙНЕК .....	31
КАРЫШКЫР МЕНЕН ТУРНА .....	32
КВАРТЕТ .....	32
КҮЗГҮ МЕНЕН МАЙМЫЛ .....	33
БАЛЫК МЕНЕН МЫШЫК .....	34
КАРЫШКЫР МЕНЕН МЫШЫК .....	34
БУЛБУЛ МЕНЕН ЭШЕК .....	35
ЭШЕК .....	36
КАП ТЕШЕР ЧЫЧКАН МЕНЕН АР ЧЫЧКАН .....	37
КАРЫШКЫР МЕНЕН КОЗУ .....	37
КОРОЗ МЕНЕН КҮКҮК .....	38
ЧЕГИРТКЕ МЕНЕН КУМУРСКА .....	39

КАРА ЧЫЙЫРЧЫК .....	40
ЧАЛ МЕНЕН АЖАЛ .....	40
ЭКИ ЧЫМЫН .....	41
СОТТУУ БОЛГОН БАЛЫК .....	41
С. МАРШАК.....	42
ЖАЛКООЛОР ЖАНА МЫШЫК.....	42
САНАМАЙ.....	43
ТӨРТ ЖАК .....	44
СҮРӨТЧҮ БАЛА ЖЕ СҮРӨТЧҮ КЫЗ ЖӨНҮНДӨ.....	46
БИР БАЛА .....	46
ӨРТ .....	47
К. ЧУКОВСКИЙ .....	50
ФЕДОРИНАНЫН ШОРУ .....	50
В. ШЕКСПИР .....	54
ОТЕЛЛО .....	54
ОН ЭКИНЧИ ТҮН .....	176
А. С. ПУШКИН.....	254
ЕВГЕНИЙ ОНЕГИН.....	254
АЛИШЕР НАВОИ .....	388
ЛАЙЛИ МЕНЕН МАЖНУН.....	388
МАЖНУНДУН ЛАЙЛИГЕ ЖАЗГАН ЖООП КАТЫ .....	393
МАЖНУНДУН АТАСЫ КУМ-ЧӨЛГӨ БАРЫП ЖОГОЛГОН ДУБАНАСЫН ТАПКАНЫ ЖАНА АНЫ МЕНЕН СҮЙЛӨШҮП, КӨП АКЫЛ-НАСААТ АЙТЫП, КАЙРА ҮЙҮНӨ АЛЫП КЕЛГЕНИ .....	399
НАУФАЛ МЕНЕН МАЖНУНДУН АТАСЫНЫН СӨӨКТӨШКӨНДҮГҮ ЖАНА МАЖНУНДУН ТАЛААГА КАЙРА ТЕНТИП ЧЫГЫП ЛАЙЛИНИН КОЙЧУСУНА ЖОЛУККАНЫ.....	407
АТАСЫ МАЖНУНГА КӨП НАСИЯТ АЙТЫП, НАУФАЛДЫН КЫЗЫНА МАКУЛДАТКАНЫ, АҢГЫЧА ТОЙ БОЛУП, МАЖНУНДУН ТОЙДОН КАЧКАНЫ .....	415
МАЖНУНДУН АТА –ЭНЕСИНИН ӨЛГӨНДҮГҮН УГУП, ЛАЙЛИНИН КҮЙҮТКӨ ТҮШКӨНҮ .....	423
НИЗАМИ .....	429
ХОСРОВ МЕНЕН ШИРИН .....	429
ШАПУРДУН ШИРИНДИ ИЗДЕП.....	429
АРМЕНИЯГА Б А Р Ы Ш Ы .....	429
ШЕБДИЗДИН ЧЫГЫШЫ .....	430
ШАПУР БИРИНЧИ ЖОЛУ ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН КӨРСӨТТҮ .....	431
ШАПУР ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН ЭКИНЧИ ЖОЛУ КӨРСӨТТҮ .....	434
ШАПУР ХОСРОВДУН СҮРӨТҮН .....	435
ҮЧҮНЧҮ ЖОЛУ КӨРСӨТТҮ.....	435
ШАПУРДУН КӨРҮНҮШҮ .....	438
ШИРИНДИН МИХИН-БАНУДАН КАЧЫП ЧЫГЫП МЕДИНАГА ЖӨНӨГӨНҮ	445
ШИРИНДИН БУЛАККА КУЮНГАНЫ .....	450
ХОСРОВ БУЛАКТАН ШИРИНДИ КӨРӨТ .....	451
ШИРИН МЕДИНАДАГЫ ХОСРОВДУН СЕПИЛИНЕ КЕЛДИ.....	460
ШИРИНГЕ СЕПИЛ ТУРГУЗУШТУ .....	462
ХОСРОВДУН МИХИН-БАНУГА КЕЛИШИ.....	464
ХОСРОВДУН ТОЮ .....	466
ШАПУРДУН КАЙТЫШЫ .....	468

ШАПУРДУН ШИРИНДИ КАРАЙ ЭКИНЧИ МЕРТЕБЕ ЖӨНӨГӨНҮ .....	471
ХОСРОВ АТАСЫНЫН ӨЛГӨНҮН УГУП КАЛАТ .....	475
ХОСРОВДУН АТАСЫНЫН ТАГЫНА ОТУРУШУ .....	477
ШАПУР ШИРИНДИ КАЙРА МИХИН-БАНУГА ЖЕТКИРДИ .....	478
ХОСРОВДУН БАХРАМ ЧУВИНЕДЕН КАЧЫШЫ .....	479
ХОСРОВ ШИРИНДИН АНДА ЖОЛУГУШУУЛАРЫ .....	481
МИХИН-БАНУ ШИРИНГЕ АКЫЛ АЙТТЫ .....	483
ХОСРОВ, ШИРИН ЧОГОН ОЙНОШОТ .....	485
ЖАЗ КӨРКҮ ЖАНА ХОСРОВ-ШИРИНДИН ҮЛПӨТҮ .....	488
ХОСРОВ МЕНЕН ШИРИНГЕ АЙТЫЛГАН МАКТООЛОР .....	491
ШОТА РУСТАВЕЛИ .....	499
ЖОЛБОРС ТЕРИСИН КИЙГЕН БААТЫР .....	499
ТАРИЭЛДИН АВТАНДИЛГЕ АЙТКАН СЫРЫ .....	499
НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН АШЫГЫНА ЖАЗГАН БИРИНЧИ КАТЫ .....	505
ТАРИЭЛДИН СҮЙГӨНҮНӨ ЖАЗГАН КАТЫ .....	506
БАТМАНЫН НЕСТАН ДАРЕЖАНГА ЖАЗГАН КАТЫ .....	507
НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН БАТМАГА ЖАЗГАН КАТЫ .....	509
НЕСТАН-ДАРЕЖАНДЫН АШЫГЫНА ЖАЗГАН КАТЫ .....	510
АВТАНДИЛДИН НУРАДИН-ФРИДОНГО ЖАЗГАН КАТЫ .....	513
АВТАНДИЛ ТАРИЭЛГЕ КАРАЙ ЖӨНӨДҮ .....	515
В. ВЕРЕСАЕВ .....	522
ПУШКИНДИН ТУРМУШУ. БАЛАЛЫК ЖАНА ЖАШТЫК ЧАГЫ .....	522
ПЕТЕРБУРГДА .....	523
ТҮШТҮКТӨ .....	525
МИХАЙЛОВСКОЕДЕ .....	528
ПАДЫША МЕНЕН ЖАНДАРМДАРДЫН КЫЙНООСУНДА .....	531
КАВКАЗГА ЖӨНӨШҮ .....	532
МОСКВАДА ЖАНА БОЛДИНОДО .....	534
ПАДЫША САРАЙЫНДА ТУТКУН БОЛУШУ .....	537
ДУЭЛЬ .....	541
ӨЛҮМ ТӨШӨГҮНДӨ .....	543
ПУШКИНДИ КӨМҮҮ .....	544
ТҮШҮНҮКТӨР .....	548

*Алыкул Осмонов*

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

3 том

(на киргизском языке)

Редактор *О. Орозбаев*  
Оформление и художник *Н. Рыжовдуку*  
Фронтисписи худож. *Н. Сгибневдики*  
Техн. редактор *А. Бейшенов*  
Корректор *Ф. Тулина*

---

Терүүгө 10/ VII 1967-ж. берилди. Басууга 23/XI 1967-ж. кол коюлду. Кагазы типографская № 1, форматы 84x108<sup>1</sup>/<sub>32</sub>, 20,62 физ. басма табак. 34,65 шарттуу басма табак, 34,26 учёттук табак. Тиражы 5000. Заказ № 4469. Баасы 3 с. 29 т.

---

Киргизполиграфкомбинат Комитета по печати.